DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

TOPLUMUN KEŞFİ

THE DISCOVERY OF SOCIETY

RANDALL COLLINS
MICHAEL MAKOWSKY

KÜN KÜTÜPHANE

TOPLUMUN KEŞFİ

SEKİZİNCİ BASIMDAN ÇEVİRİ

The Discovery of Society

EIGHTH EDITION

Randall Collins

ve

Michael Makowsky

Çeviri Editörü: Prof. Dr. Nurgün Oktik

Mc Graw Hill Higher Education

www.nobelyayin.com nobel

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞT

YAYIN NO.: 925
Beşerî Bilimler No.: 066
ISBN: 978-605-133-826-2
© 8. Basımdan Çeviri, Haziran 2014

TOPLUMUN KEŞFİ
THE DISCOVERY OF SOCIETY
Randall COLLINS ve Michael MAKOWSKY
Çeviri Editörü: Prof. Dr. Nurgün OKTİK

Copyright 2014, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Original edition copyright 2010 by McGraw-Hill. All Rights Reserved. Turkish edition copyright 2014 by Nobel Akademik Yayıncılık. All Rights Reserved.

TURKISH language edition published by NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK, Copyright © 2014

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Dizi Editörü: Taliha Aslan -taliha@nobelyayin.com

Redaksiyon: Taliha Aslan -taliha@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sevgi Pınar Özen -pinar@nobelyayin.com-
Üretim Sorumlusu: Halil Yeşil
Baskı ve Cilt: Hazar Reklam Matbaacılık Sertifika No.: 26482
Kazım Karabekir Cad. 7/56-57 İskitler Ankara

Dağıtım: Volkan Kurt -volkankurt@nobelyayin.com- +90 312 418 20 10
Emrah Dursun -emrah@nobelyayin.com-
Tanıtım: Sadık Küçükakman -sadik@nobelyayin.com-
Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Onur Uysal -onur@nobelyayin.com-
Çetin Erdoğan -cetin@nobelyayin.com-
Serhat Geçkaldı -serhat@nobelyayin.com-
e-satis: Emre Akkuş -esatis@nobelkitap.com-
sipariş: siparis@nobelyayin.com

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Collins, Randall., Makowsky, Michael.
The Discovery of Society / *Randall Collins ve Michael Makowsky*
Toplumun Keşfi / *Prof. Dr. Nurgün Oktik*
8. Basımdan Çeviri, XVI + 272 s., 170x240 mm
Kaynakça ve dizin var.
ISBN 978-605-133-826-2
1. Sosyoloji 2. Sosyoloji Tarihi 3. Sosyoloji Kuramları 4. Toplum

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ.
Ankara Değirmen Kökü Mah. Mühendisler Cad. No.: 74 B-01/02 Esatoy / ANKARA
Tel: 0312 418 20 10 Faks: 0312 418 30 20 /
Merkez İOSB Atatürk Bulvarı Cad. No.: 2/A Ostim / ANKARA Tel/Faks: 0312 386 09 91

www.nobelkitap.com

Yazarlar ve Çeviri Editörü Hakkında

RANDALL COLLINS Pennsylvania Üniversitesinde Sosyoloji profesörüdür. 1963 yılında Harvard Üniversitesinden mezun oldu. Master derecesini 1964 yılında Stanford, doktora derecesini de 1969 yılında California Üniversitesi, Berkeley'den aldı. 1975 yılında Conflict Sociology (*Çatışma Sosyolojisi*), 1979 yılında The Credential Society (Kimlikli Toplum), 1994 yılında Four Sociological Traditions (*Dört Sosyolojik Gelenek*), 1986 yılında Weberian Sociological Theory (*Weberci Sosyolojik Teori*), 1998 yılında Theoretical Sociology (*Kuramsal Sosyoloji*), 1998 yılında The Sociology of Philosophies (Felsefelerin Sosyolojisi), 2004 yılında Interaction Ritual Chains (*Ayin Zincirinin Etkileşimi*) ve 2008 yılında Violence: A Micro-Sociological Theory (*Şiddet: Bir Mikro Sosyolojik Kuram*) dâhil olmak üzere kitapların yazarıdır. Kitapları ve makaleleri İtalyanca, Hollandaca, İspanyolca, Japonca, Korece, Çince, Romence, Almanca, Arapça ve Rusçaya çevrilmiştir.

MICHAEL MAKOWSKY, Güney Nevada Kolejinde, yarı zamanlı sosyoloji profesörüdür. New York Üniversitesi Washington Square College'e devam ederek 1962 yılında mezun oldu. 1967 yılında Berkeley'deki California Üniversitesinden yüksek lisans derecesini aldı. California Üniversitesi Berkeley ve Davis'de, Chabot College'de, San Mateo College, Goddard College, the California Institute of Integral Studies ve the Cultural Integration Bölümü'nde son 44 yıl içinde öğretim üyesi olarak çalıştı. Makowsky'nin (1980 yılında), Minstrel of Love: A Biography of Satguru Sant Keshavadas (*Aşkın Ozanı: Satguru Sant Keshavadas Hakkında Bir Biyografi*); Breath of the Eternal: The Way of Self-Knowledge: The Concept of Atman in Four Upanishads (*Sonsuzluğun Nefesi: Dört Upanişadlar İçinde Atman Kavramı*) (1990) kitapları ve çağdaş dergilerde çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Las Vegas Dr. Martin Luther King, Jr Komitesi, Andre Agassi Koleji Las Vegas Hazırlık Akademisi, Heritage Vakfı, Genç Amerika Vakfı ve Reagan Ranch gibi kuruluşların üyesidir. Makowsky; Hindistan'a, Himalayalara, Singapur, Filipinler ve Orta Doğu'ya setyahatlerde bulunmuştur. Uzmanlık alanları; ırk ilişkileri, sosyal psikoloji, karşılaştırmalı din, spor ve gösteri dünyasıdır.

NURGÜN OKTİK, Maltepe Üniversitesinde (İstanbul) sosyoloji profesörü olarak çalışmaktadır. Durham Üniversitesinde sosyoloji doktorası yaptı. Uzun yıllar İngiltere'de Durham ve Surrey Üniversitelerinde yarı zamanlı öğretim elemanı olarak çalıştı. Muğla Üniversitesi sosyoloji bölümünde on beş yıl çalıştı. Yoksulluk, sosyal değişme, gençlik, yaşlılık, intihar gibi alanlarda çalışmaları vardır.

Çeviri Kurulu

Giriş	**Toplum ve Yanılsama** *Prof. Dr. Nurgün OKTİK* *Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı*
Bölüm 1	**Paris'in Peygamberleri: Saint-Simon ve Comte** *Gaye GÖKALP YILMAZ* *Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi*
Bölüm 2	**Yer Altındaki Sosyoloji: Karl Marx** *Gaye GÖKALP YILMAZ* *Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi*
Bölüm 3	**Son Asilzade: Alexis de Tocqueville** *Fethi NAS* *Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü*
Bölüm 4	**Nietzsche'nin Çılgınlığı** *Neslihan DEDEOĞLU* *Muğla Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Öğretim Görevlisi*
Bölüm 5	**Hayırseverler, Evrimciler ve Irkçılar** *Ferhat DEĞER* *Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü*
Bölüm 6	**Dreyfus'un İmparatorluğu: Emile Durkheim** *Prof. Dr. Nurgün OKTİK* *Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı*
Bölüm 7	**Max Weber: Büyüsü Bozulan Dünya** *Prof. Dr. Nurgün OKTİK* *Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı*

Bölüm 8 **Sigmund Freud: İrrasyonelin Fatihi**
Çağlar ÖZBEK
Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Araştırma Görevlisi

Bölüm 9 **Görünmez Dünyanın Keşfi: Simmel, Cooley ve Mead**
Neslihan DEDEOĞLU
Muğla Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü,
Öğretim Görevlisi

Bölüm 10 **Sıradan Dünyanın Keşfi: Thomas, Park ve Chicago Okulu**
Fethi NAS
Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Bölüm 11 **Afrika ve Amerikan Sosyolojisinin Ortaya Çıkışı: Du Bois, Frazier, Drake ve Cayton**
Fethi NAS
Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Bölüm 12 **Sosyal Sistemin İnşası: Pareto ve Parsons**
Fethi NAS
Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Bölüm 13 **Hitler'in Gölgesi: Michels, Mannheim ve Mills**
Selin ATALAY
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Araştırma Görevlisi

Bölüm 14 **Erving Goffman ve Sosyal Karşılaşmaların Tiyatrosu**
Çağlar ÖZBEK
Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Araştırma Görevlisi

Bölüm 15 **Kültürel Sermaye, Devrim, Dünya Sistemi ve Küreselleşme: Pierre Bourdieu, Theda Skocpol ve Immanuel Wallerstein'in Teorileri**
Gaye GÖKALP YILMAZ
Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Araştırma Görevlisi

İçindekiler

GİRİŞ TOPLUM VE YANILSAMA 1
Yanılsamanın Kaynağı 2
Sosyolojiye Katkıları 10
Sosyolojinin Sınırları 12

Bölüm 1 Paris'in Peygamberleri: Saint-Simon ve Comte 15
Henri de Saint-Simon (1760-1825) 17
Auguste Comte (1798-1857) 21

Bölüm 2 Yer Altındaki Sosyoloji: Karl Marx 26
Karl Marx (1818—1883) 27
Marx'ın Sosyolojisi 30
Marx'ın Politika Teorisi 32
Marx'ın Ekonomi Bilimi 35
Emek Değer Kuramı 35
Sömürü Olarak Kâr 35
Azalan Kâr Oranları Kanunu 36
Dönemsel Krizler 36
Kapitalizmin Son Çöküşü 37
Marx'ın Sosyal ve Politik Felsefesi 39
Marksist Miras 41
Engels'in Cinsiyete Dayalı Tabakalaşma Kuramı 42

Bölüm 3 Son Asilzade: Alexis de Tocqueville 48
Amerika'da Eşitlik 50
Hükûmet Yapısı 53
Coğrafi ve Tarihsel Tesadüfler 55
Amerikan Kültürü 55

Bölüm 4 Nietzsche'nin Çılgınlığı 60

Nietzsche'nin Yaşamı 60
Antropolojinin Doğuşu ve Akıldışının Keşfi 63
Hristiyanlığa Saldırı 65
İstencin Dinamikleri 66
Tüm Değerlerin Yeniden Değerlendirilmesi 68
Nietzsche'nin Çılgınlığı 70
Bir Değerlendirme 72

Bölüm 5 Hayırseverler, Evrimciler ve Irkçılar 74

Ferguson ve Smith'in Ahlak Felsefesi 75
Liberalizm ve Sosyal Reform: Bentham, Malthus ve Mill 75
Sosyal Evrimcilik: Darwin ve Spencer 78
Amerika'da Liberalizm 81
Bilimin Sınırları 85
Sosyobiyolojik Canlanma 87
Darwin'in Sonuçları 90

Bölüm 6 Dreyfus'un İmparatorluğu: Emile Durkheim 91

Durkheim: Toplumsal İş Bölümü 92
Sapma ve Toplumsal Dayanışma 97
Din ve Gerçeklik 100

Bölüm 7 Max Weber: Büyüsü Bozulan Dünya 105

Weber'in Sosyolojisi: Tabakalaşma, Örgütlenme ve Siyaset 108
Tabakalaşma: Sınıf, Güç ve Statü 108
Örgütlenmeler: Patrimonyalizm ve Bürokrasi 113
Siyaset: Geleneksel, Karizmatik ve Rasyonel-Meşru Meşruiyetler 116
Weber'in Tarih Kuramı: Dünyanın Rasyonalizasyonu 118

Bölüm 8 Sigmund Freud: İrrasyonelin Fatihi 127

Gençlik Yaşamı ve Çalışmaları 128
Rüyaların Yorumu 131
Bastırma 132
Freud'un Açıklayıcı Sistemleri 133
Birincil ve İkincil Süreçler 133
Cinsel Gelişim Evreleri 134
Libido Teorisi 135
Ego, İd ve Süperego 136
Ölüm İçgüdüsüne Karşı Eros (Aşk) 137
Sonraki Kariyeri 139
Freud'un Son Vasiyeti 139

Bölüm 9 Görünmez Dünyanin Keşfi: Simmel, Cooley ve Mead 142

Simmel 142
Cooley'in Hayatı ve Çalışmaları 145
Cooley'in Sistemi 146
Ayna Benlik ve Birincil Gruplar 148
Cooley'in Eleştirisi 150
Mead'ın Yaşamı ve Çalışmaları 151
Mead'ın Sistemi 152
Sosyal Benlik 154
Genelleş(tiril)miş Öteki 156
Mead'ın Eleştirisi ve Değerlendirilmesi 158

Bölüm 10 Sıradan Dünyanin Keşfi:
Thomas, Park ve Chicago Okulu 160

Thomas'ın Yaşamı ve Çalışmaları 160
Park ve Chicago Okulu 162
Sosyal Sınıfın Keşfi 164
Örgütsel Sosyolojisi 166

Bölüm 11 Afrika ve Amerikan Sosyolojisinin Ortaya Çıkışı:
Du Bois, Frazier, Drake ve Cayton 169

Great Barrington'dan Harvard ve Berlin'e 169
Afrika-Amerikan Sosyolojisinin Kuruluşu 170
Teorik Etkiler 171
Afrika - Amerikan Liderliğinin Sosyal Evrimi 172
NAACP ve *Kriz Dergisi* 174
Du Bois'in Empirik ve Teorik Çalışmaları 175
Deneyimli Devlet Adamı Olarak Du Bois'un Rolü 175
Sosyal Sınıf İncelemesi 176
*"Black Metropolis"*in Sosyal Tabakalaşması 178
Irk İlişkileri İçin Geleceğin Fırsatları 182

Bölüm 12 Sosyal Sistemin İnşası: Pareto ve Parsons 183

Pareto'nun Hayatı ve Çalışmaları 184
Pareto'nun Sistemi 185
Pareto'nun Eleştirisi 186
Parsons'ın Hayatı ve Çalışmaları 188
Parsons'ın Toplum Teorisi 189
Bir Sistem Olarak Toplum 189
Fonksiyonalizm 190
Sosyal Bütünleşme 191
Sosyal Değişme 192

Parsons'ın Din Sosyolojisi 194
Parsons'ın Katkıları 196

Bölüm 13 Hitler'in Gölgesi: Michels, Mannheim ve Mills 197

Michels: Oligarşinin Demir Yasası 198
Mannheim: Sosyal Rölativizm Kuramı 202
Mannheim: Modern Toplum İçin Siyaset 206
C. Wright Mills ve Mannheim'ın Kuramlarının Modern Uygulaması 210

Bölüm 14 Erving Goffman ve Sosyal Karşılaşmaların Tiyatrosu 219

Etiketleme Teorisi 220
Goffman'da Sosyal Hayatın Tiyatral Modeli 222
Etnometodologlar 225
Goffman'ın İşlevsel Gereklilik Kavramı 228
Felsefenin Emperyalizmi 229
Mikrososyolojinin Etkisi 230

Bölüm 15 Kültürel Sermaye, Devrim, Dünya Sistemi ve Küreselleşme: Pierre Bourdieu, Theda Skocpol ve Immanuel Wallerstein'in Teorileri 232

Pierre Bourdieu: Sembolik (Simgesel) Şiddet ve Kültürel Sermaye 233
Devrimlerin Devrimci Kuramı: Theda Skocpol 240
Immanuel Wallerstein ve Dünya-Sistemi 246

DİZİN 259-271

Ön Söz

Toplumun Keşfi'nin (The Discovery of Society) ana teması, algıladığımız sıradan insan dünyasının sırlarının görünür olarak bulamayacağımız üzerinedir. Adını ister ideoloji koyun, ister yanılsama (illusion), reklam aldatmacası veya siyasi slogan, dünya hakkında gördüğümüz, duyduğumuz ve okuduğumuz her şey klişelerin ve çarpıtmaların filtresinden geçmiştir. Kâşiflerin görülmedik yerler ve alışılmadık insanlar aramak için rahat yuvalarını bırakıp yerküreyi gezmek zorunda olması gibi, profesyonel sosyologlar da alışılmış zihniyeti bir kenara bırakıp sosyal dünyanın gerçekten nasıl olduğunu keşfetmeye çıkanlardır. Goffman'ın sahne önü gerçekliği olarak nitelendirdiği ve sahne arkasında olup biteni kaçırdığı gibi, bazen en zorlu yolculuk, kanıksanan, bakmaya alışık olunan ve nasıl olduğu bilinen kendi toplumunda yaptığı yolculuktur.

Bu kitap, toplumun keşfedilmesinin hikâyesidir. Macera iki yüzyıldır sürüyor ve henüz bitmedi. Her ne kadar hiçbir şey keşfedilememiş gibi görünse de; tabakalaşma ve çatışma, dayanışma ve kültürel inanışların yapısı, toplumsal hareketlerde seferberlik ve bireyin kendiliğinin detaylı inşası üzerine bazı anlamlı modeller elde ettik. Fakat toplumsal gerçekliğin alanları kaymaya devam ediyor çünkü dünya iki yüzyıldır (aslında çok daha uzun zamandır) değişim hâlinde ve yaşanan en son değişikliklerde de mutlaka keşfedilecek yeni bir şeyler oluyor.

Bu sekizinci basım için, günümüz bilişim teknolojisi alanına küreselleşme üzerine bir bölüm ekledik. Burada hemen yine, görünenin altındaki sosyal düzeni görmek için aldatmacayla gerçekliği birbirinden ayırmak zorundayız. Güncel küreselleşme kuramlarının önermesi, dünyanın küçüldüğünün göstergesidir. Mesajlar, neredeyse anında, her yere ulaşabildiğinden ve yeryüzünün bir yerinde yaşananlar her şeyi etkileyebilen yankılar uyandırdığından, zaman ve uzam yıkıldı. Buna rağmen, küreselleşme hakkındaki kuramlar bazı basmakalıp örneklere doğru eğilimli olmayı sürdürüyor. Kuramın bir türü aslen liberal ve piyasanın demokratikleştirme ve insan haklarıyla birlikte tüm dünyaya yayılarak faydalı olacağına inanıyor. Bunlar, önceki anlatımlarıyla 5. Bölüm'de karşı-

laşacağımız liberal devrimcilerin daha sonraki güncel yorumlarını da içerecek. Küreselleşme kuramının ikinci tipi aslen neo-Marksist. SSCB'nin 1989-91'deki yıkılışından bu yana, her ne kadar Marx ismi popülerliğini yitirmiş olsa da buraya temel teşkil eden bir konuyu gözden kaçırmamak gerekiyor: Küresel dünya, büyük şirketlerin ve finansal çıkarların artık ulus devletlerin yerine geçen siyasi kontrolü aşarak her yere nüfuz etmiş bir düzeye ulaştığı, kapitalizmdir. Bu kuramın kökeni 2. Bölüm'de, güncellemelerleyse 15. Bölüm'de yer alıyor. Elbette, geleceğin dünyasının beraberinde devrime ve sosyalizmin oluşumuna yol açacak bir ekonomik kriz getireceğine inanan klasik Marksizm değil bu; bugünün küresel neo-Marksistleri, artık devrime inanmayan karamsarlar. Bu açıdan, küreselleşme metalaştırmanın ve ötekileştirmenin egemenliğinde.

Küreselleşme kuramının üçüncü bir tipi postmodernizme dayanıyor. Postmodernizm, Fransa'da doğdu ve 1980'lerde popüler olup İngilizce konuşan ülkelere yayılarak üniversitelerde hem sosyoloji (özellikle Britanya'da) hem de edebiyat bölümlerine (anayurdu ABD) girdi. Postmodernizm, "üst anlatı"nın öldüğünü iddia eder. Bununla en başta Marx ve Freud'u ama aynı zamanda akıl, bilim ve ilerlemeye olan inancıyla on sekizinci yüzyıl aydınlanmasının tüm modernist projelerini kasteder. Postmodernizm, nitekim hem sağ hem sol hem Marksist hem liberal ütopyaları aynı biçimde hayal kırıklığına uğratmıştır. Yine de, *Toplumun Keşfi* bakış açısından postmodernizm tuhaf biçimde tek taraflıdır. Saldırdığı Aydınlanma düşünürleri sosyolojik çok yönlülüğe giden yolun en başında I. Bölüm'de ele alınanlardır. Hem postmodernizmi yaratan Fransız filozoflar hem de Amerika'da edebiyat bölümlerindeki takipçileri sosyolojinin diğer kollarından, hepsinden öte Weber, Durkheim ve sembolik etkileşimcilikten gelen düşünce ekollerinden önemli oranda bihaberler. Marx öldüyse, tarihi değişimi tahlil etmenin bir yolu kalmamıştır diye düşünüyor gibiler. Oysa Marx, bir ekonomik mekanizmaya fazla güvenmiş olsa da Weber'in yolundan gidenler buna rağmen ekonomi piyasası, devletlerin ve toplumsal hareketlerin siyasi dinamikleri ile grupların kültürel kimliklerinin üç boyutundan tüm dönemleri kaplayacak bir tarih açıklaması kurmak için hatırı sayılır oranda içgörü çıkarmışlardır.

Kökü felsefe olan postmodernizm, her şeyden önce bir epistemoloji, bir bilgi kuramıdır. Bir dil oyunları çeşitliliği içinde yaşadığımızı savunur; doğru yoktur, doğruya doğru bir ilerleyiş de yoktur, sadece rekabet eden perspektifler vardır. Postmodernlerin açısından küreselleşme ve internet durumu daha da kötüleştirir sadece. Elektronik dosyalar kopyalanabilir, tekrar kopyalanabilir ve her yere dağıtılabilir; hangisinin orijinal hangisinin yalnızca kopyası, bir gölge, taklidin taklidi olduğunu kim söyleyebilir? Muhtemelen, arkasında hiçbir gerçeklik olmayan bir yüzeyde yaşamaya mahkûm edilmişiz. Postmodernist küreselleşme bu zayıf perspektifleri sonsuzluğa çoğaltır. Fakat sosyoloji olan bitenin daha sağlam bir kavrayışını bulur. Fikirlerin toplum yapısı ilk olarak sosyolojide geliştirilmiştir ve hem fikirlerin nasıl bir grup üyeliği aidiyeti olabildiğini vurgulayan Durkheim ekolündekiler hem de bireysel zihinlerin nasıl sosyal sohbetlerin içselleştirilmesiyle yaratıldığının altını çizen sembolik etkileşimciler bunun nasılını bize anlatırlar. Algılanan gerçekliğin toplumsal inşasıyla ilgili endişe uyandırıcı bir durum yoktur: İnsan toplumları binlerce yıldır bu şekilde

işler. Sosyal inşacılık; devletlerin, ekonomilerin, toplumsal hareketlerin ve sosyal grupların varlığıyla uyumsuz değildir ve baskın fikirler hep belli gruplara demir atmış olanlardır, soyutlanmış ve serbest bireylere değil. Yakın zamanda insanların çağdaş iletişim teknolojilerini (internet, cep telefonları, müzik yayınlayan taşınabilir aletler, mesaj, resim) nasıl kullandıklarını araştıran sosyologlar, çoklu gerçeklik üretmek için değil de kültürel açıdan kendileri gibi insanlarla sosyal bağlarını geliştirmek için bunlara başvuran insanların çokluğu karşısında şaşırdılar. Kısacası, küreselleşme yeni bir şeyler (özellikle yeni teknolojiler) ile eski bazı toplumsal davranış kalıplarını birleştiriyor. Sosyologların sınıf, iktidar ve statü üzerine edindikleri bilgiler geçerliliğini yitirmiyor, sadece yeni bir biçime bürünüyor. Sosyoloji geleneğinin bugünün küreselleşmesi üzerine neler ortaya koyduğu, 15. Bölüm'ün konusu. Burada yine önceki toplum kuramı, yeni içgörülere ve yeni araştırma sahalarına doğru ilerlememize yardımcı oluyor. Toplumun keşfi sürüyor. Eskisi gibi umudumuz, okurların, geçmiş kâşiflerin hayatlarının anlamını yakalayarak geleceğin keşfinde bir sonraki aşamaya katılacağı yönünde.

Son olarak, *Toplumun Keşfi*'nin (The Discovery of Society) önceki baskılarını kullanmış ve yıllar boyu yaptıkları önerilerle kitabı ders kullanımı için güçlendirmiş olan çok sayıdaki öğretim elemanına teşekkür etmek istiyoruz. Burada, yedinci baskıyı inceleyerek yorumlarıyla metnin revizyonu yolundaki çabalarımıza yön vermemize yardımcı olanlara, Robert E. Wood (Rutgers Üniversitesi), William Holt (Connecticut Üniversitesi), Douglas Smith (Batı Kentucky Üniversitesi) ve Susan Bleiberg Seperson (Dowling College) dâhil, özel teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Çeviri Editörü Ön Sözü

Randall Collins ve Micheal Makowsky'nin kaleme aldığı ve McGrawHill Yayınevi tarafından ilk kez 1972 yılında basılan; o tarihten bu yana geliştirilerek sekizinci basımı 2010'da yayımlanan bu kitabın içeriği yıllarla zenginleşerek günümüz kuramcılarına kadar ulaşmıştır. Kitap, genel olarak sosyal bilimlerin, özellikle de sosyolojinin klasik ve modern kuram ve kuramcılarını çağından koparmadan, anlaşılır bir sadelikle sunmaktadır. Bu nedenle, lisans ve lisansüstü çalışmalarda öğrencilere rahatlıkla okutulabilecek olan bu eser, bu alanda yazılan diğer eserlere kıyasla heyecanla izlenebilecek kısa, kapsamlı ve günümüze kadar sosyolojik düşünceyi içeren bir kitap özelliğindedir.

Toplumun Keşfi'nin sekizinci basımı, bir kuram eseri olmaktan öte toplum düşüncesinin ortaya çıkışının kökenlerini anlatmaktadır. Bu anlatım yaşamlarının her hangi bir anında sosyolojinin kökenleri konusunda fikir sahibi olmak isteyenlerin yanı sıra lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde de rahatlıkla temel kitap ya da kaynak kitap olarak sunulabilecek bir eserdir. Eser sahiplerinin de belirttiği gibi, sosyoloji göründüğü kadar kolay olmayan bir bilim alanıdır. Özellikle sosyal dünya bir gerçeklik olmasına rağmen çoğumuz bu gerçekliği yaşarken içinde yaşadığımız toplumu ya da kurallarını sorgulamadan, neyin gerçek neyin yanılsama olduğunun ayırdına varmadan gündelik yaşamımızı sürdürüyoruz. Bu süreçte toplum üzerine çalışan ve bize yol gösteren düşünürlerin kuramlarını ya da çıkarımlarını anlamak her alanda çalışanların toplumu anlama ve sosyoloji öğrenme sürecinde oldukça büyük önem taşıyor.

Bu eserde Collins ve Makowsky, toplum teorilerini ve sosyal bilimlerin yanı sıra sosyoloji geleneğini oluşturan ve hâlen de şekillendirmeye devam eden sosyal düşünürlerin yaşadıkları dönemi, yaşamlarını ve toplumla ilgili çıkarımlarını farklı bir anlatım ve okuru içine çeken bir dille bizlere sunmaktadırlar. Sosyal düşünceye katkıdan bulunan büyük düşünürlerin yaşam öyküleri ile kavramsal ayrıntılarını bir halı gibi dokuyan Collins ve Makowsky, on dokuzuncu yüzyıldan günümüze ayrıntılı bir şekilde yoğunlaşırken yirmi birinci yüzyılın ilk on yılını da kitaba ekleyerek zenginleştirmişlerdir. Öykü tadında hazırlanan bu kitap anlaşılabilir, ulaşılabilir ve heyecan verici olup sosyolojinin klasik ve çağdaş dönem kuramlarını içermektedir. Bu özelliği nedeniyle sosyolojinin kuram derslerinde ana ders kitabı olarak kullanılabilir. Ayrıca, sosyal düşünce tarihi,

sosyoloji tarihi ve sosyolojiye giriş derslerinde hem ana hem de yardımcı kitap olarak tavsiye edilebileceği gibi on dokuzcu ve yirminci yüzyılı anlamak isteyen özgür okuyucular için de iyi bir kaynak kitap olabilir.

1980'li yıllarda Durham Üniversitenin kitabevinde dolaşırken gördüğüm ve yıllarca elimin altında bulundurduğum "The Discovery of Society (Toplumun Keşfi)" kitabını öncelikle destek kitabı olarak kendim için, sonra da 1995 yılından bu yana lisans, yüksek lisans ve doktora derslerinde kullandım. Bu kitap öğrencilerime tavsiye ettiğim bir referans kitabıydı. Birkaç yıl önce, Muğla Üniversitesi sosyoloji bölümünde doktora yapan ve kuram dersini birlikte sürdürdüğümüz bir grup öğrenci bu kitabı Türkçeye kazandırma düşüncesine heyecanla katılıp tercümede destek oldular. Onların heyecan verici bu düşüncesiyle başlayan süreçte Nobel Akademik Yayıncılığın sabırlı bekleyişleriyle kitabı Türkçeye kazandırmanın keyfini yaşıyoruz.

Bu kitap 200 yıldır keşfedilmeye çalışan ve henüz tamamlanmamış olan uzun yolculuğun hikâyesidir. Bu hikâyeye bir yerde sosyal gerçekliği keşfetmek demek de yerinde olabilir. Bu iki yüz yıllık sürecin henüz bitmemesi ve geçmişte toplumu anlamaya çalışanların düşüncelerinin bize ışık tutup gelecek için yeni gerçekliklere doğru yönelmek ancak yeni kâşiflerin bugünü ve dünü keşfetmeleriyle mümkün. Okurun bu kitapta günümüz sosyal düşüncesinin nasıl bir süreçten geçtiği konusunda derinlemesine ama zevk ve heyecanla bilgi sahibi olması dileğiyle.

Prof. Dr. Nurgün OKTİK
İstanbul, 8 Mart 2014

Toplum ve Yanılsama

Hepimiz toplum uzmanı olduğumuzu düşünürüz. Aslında, sosyal dünya bir muamma; kavrayışımızdaki eksiklikle derinleşen bir sis perdesi. Toplum; bizim dolaysız, günlük gerçekliğimiz fakat toplumu, onu yaşıyor olmamız vesilesiyle tanıdığımız kadarıyla tanıyoruz ancak yaşayan bedenler hâlindeki varlığımız nasıl kaçınılmazsa ve bu sayede fizyolojiyi ne kadar anlıyorsak bedenimizi de o kadar tanıyoruz. Sosyolojinin tarihi, gizli olan veya doğru addettiğimiz şeylerin farkına varmak yolunda uzun soluklu ve zahmetli bir çabadır: Varlığından bile haberimizin olmadığı yaşama biçimleri, hakkında ancak çarpıtılmış bilgilere sahip olduğumuz kendimizinki dışındaki sosyal sınıf ve kültürler, deneyimler, polis devriye arabasının içinden, politikacı ve din adamlarının kapalı kapılarının ardındaki olan bitene kadar kendi sosyal yapımızın yabancı kesimlerinin gerçeklikleri gibi etrafımızı saran, düşünülmeden kabullenilmiş tavırlarımızı yöneten ve düşüncelerimizi mesken edinmiş bizi kendimizinkinin doğallığı konusunda şüpheye düşüren uzak yer ve zamanlardaki diğer toplumlar görünüşte fiziki bir manzara gibi değişmez olup gerçekte bir çocuk oyunu gibi eften püften olan görünmez kurallar ve kurumlar ağı bu meşakkatli çabanın örnekleri olabilir.

En anlaşılmaz olanı da kendi duygularımız, eylemlerimiz, düşüncelerimiz ve özimajımızdır. Arkadaşlarımız, sevgililerimiz, eşimiz dostumuz ve yabancılarla tekrar tekrar vardığımız üstü örtülü uzlaşmalar ile duygular, alışkanlıklar ve inançlar arasında dümen tuttuğumuz yollar. Bilinçlenmemizin eşiğinde tüm bunlar yatıyor. Kendimizi, kaderin olmasa da eylemlerimizin akılcı ve seçme hakkı sahibi efendileri zannediyoruz; aslında ikisinin sebepleri hakkında da çok az şey biliyoruz. Sosyal dünya bugün bile bize örtülüyse, geçmişe doğru geri gittikçe daha da aldatıcı bir hâl alır. Avrupa tarihinde sadece birkaç yüzyıl geriye gidildiğinde, kralların ve aristokratların otoritesinin ilahî hakla meşrulaştırıldığı, bilim insanlarından birinin beklenmedik bir hareketinin cadı olmasına ve içine şeytan kaçmasına yorulduğu, yabancı ülkelerde kana susamış komünistler ve korkunç Türkler haricinde kurt adamlar ve tepegözlerin de yaşadığı bir döneme dönmek yeterli. James Joyce, "Tarih benim uyanmaya çalıştığım bir kâbus." demişti.

Sosyoloji, bu çok yavaş uyanışın bir parçası olmuştur. Bizim bugün bildiğimiz hâli ve önceden bildiğimiz hâliyle de aslında bir yanılsamadır. Fakat he-

pimiz kandırılmış olsaydık, araştırmanın ve açıklamanın bir anlamı olmaz, bu kitap da herhangi bir kitap gibi değersiz olurdu. Yanılsamaların varlığı somut gerçeklerin veya mantık prensiplerinin varlığı ile çelişkili değildir. Fakat gerçekler ve mantık ayrılmaz biçimde kavramlar ve kuramlarla karışır, toplum üzerine çalışmalarda ise söz konusu kavramlar ve kuramlar, bizim hem günlük hayatta etkisi altında davranış gösterdiğimiz hem de neyin nasılını açıklamak için başvurduğumuz kavramlar ve kuramlardır.

Sosyoloji imkânsız değil ama zor bir bilim dalıdır. Günlük inanışlar ağının, tümüyle bir anda değil ama yavaş yavaş, doğru sayılan varsayımların teker teker sorgulanması ve değiştirilmesi yoluyla devre dışı bırakılması sayesinde ilerleme kaydetmiştir. Bir zamanlar felsefe üzerine söylendiği gibi, sosyoloji okyanusun ortasında ilerlerken gemiyi tek tek kalaslarla yeniden inşa etmek gibidir. Sosyolojinin tarihi; dünya görüşleri alanında bir ilerleme, sorulmamış her soruyu sorma, bir önceki kafa karışıklığından kaçınma veya önceden gözlemlenmemiş bir durumu hesaba katmayı içerir. Kendimizinki de dâhil olmak üzere her dünya görüşü, içinde kendi yanılsamalarını barındırır; bilim bayrağı sallıyor olması ona, diğerlerine kıyasla doğruluğun garantisini vermez. Yine de, çok yakın zamandaki birkaç tanesi de dâhil kavrayış yolunda bir dizi büyük atılım gerçekleşmiştir ve artık doğru yolda bulunduğumuzdan emin olabiliriz.

YANILSAMANIN KAYNAĞI

Görüşümüzü bulandıran ağın ortasında, bilgimizin hem öznel hem de nesnel olduğunun gerçeği yer alır. "Gerçekler" bağımsız gözlemcilerin üzerinde görüş birliğine vardıklarımızdır; ama gerçekleri görmek için bakmamız gerekir ve ne aradığımız kendi kavram ve kuramlarımıza bağlıdır. Hangi sorulara yanıt verebileceğimiz hangi soruları sorduğumuza bağlıdır. Fakat sorunun soruluş biçimi cevabın tek belirleyicisi olamaz veya bilgimizin soruyu soranın öznel bakış açısının ötesine geçmesi mümkün olmaz. Tamamıyla öznel olan bakış açılarının her biri kendi geçerliliğini baltalar, zira başkaları tarafından kabul edilmesi için hiçbir neden yoktur. Nesnel standartlar yoksa bu tür standartların olmadığını iddia eden kişi de iddiasının doğruluğunu hiçbir zaman ispat edemez.

O hâlde, paylaşılan gözlemlere ve mantıksal iletişim ihtiyacına dayanan bir nesnellik sahası vardır. Öte yandan, gerçekler hakkında herhangi bir kuramın veya hatta herhangi bir inanışın doğru olup olmadığını bilemeyiz. Özellikle, sıradan düşünce ve ideolojiler sosyal dünyanın tam da içinde başladığından, yanılsamaları gerçeklikten ayırmak sosyoloji için büyük bir sorundur. Fenomeni fark edip sorular sormaya başlayana kadar, gerçekler karşısında kuramlarımızı ve hatta özenli gözlemler karşısında sözüm ona gerçeklerimizi kontrol etmeye başlayamayız. Bazı insanların kendi alışılagelmiş fikirlerinin kesin doğru olmayabileceğini ve bu yüzden mantıksal ve ampirik sınamadan geçmelerine ihtiyaç duyulduğunu anlamaları, ideoloji ve uygulama düşünceleri doğrultusunda çekişmeyle geçen yüzlerce yıl aldı. Kendini bu amaca adayan bir bireyler topluluğu oluştuktan sonra dahi, insanî yanılsama hammaddesinin çoğu sosyolojik bilginin daha güvenilir kısmına karışmış olarak kaldı. İlerleme, sosyologlar belli bir kuramın doğruluğuna ikna oldukları için değil, akademik zümre kendisini

kendi ihtilaflarından ve araştırma çabalarından kurtarıp doğru yöne yönelten gelişmiş bir nesnellik ürettiği için yaşandı.

Genellikle, adını koymadığımız şeyleri fark edemeyiz. Meslekten olmayan birinin sadece kır olarak gördüğü yerde botanik bilimcinin onlarca bitki türünü fark ettiği gibi, fizikî dünya için geçerli olan bu fark ediş, özellikle, toplumu anlamakta da önemlidir. Hepimiz bir topluma mensup insanlar görürüz, ama kimse bir "toplum"u göremez; kimse bir örgütü göremez, sadece üyelerini, binalarını, ait olan donanımını, levhalara ya da kâğıt parçalarına yazılıp çizilmiş ismini veya amblemini görebilir. Kimseye "ait olmayacak" olan ama toplum düzeni için, farklı insanların ona karşı nasıl hareket etmeleri ve hakkında konuşurken hangi kelimeleri kullanmaları gerektiği bir dizi kuralla belirlenen toprağın sembolik olarak kavramsallaştırdığı "mülkiyet"gibi; orta sınıf Amerikalıların, "kanun dışı" olarak birlikte yaşayan bir çift ile "saygıdeğer" bir aile arasında diğer türlü anlayamayacağı farkı anlamasını sağlayan, kayıtlara geçen tören "evlilik" gibi sembolik hareketler bizim sembollerin hâkim olduğu sosyal bir dünyada yaşadığımızı gösterir. Bu semboller, eğer kişi üzerlerinde hiç düşünmemişse, hiçbir suretle görünür değildir. Görünen o ki, sudan çıkmayan balık suyu fark edemiyor. Devletten bağımsız olarak toplum fikri, on sekizinci yüzyılın ticaret ve sanayi değişimleri ve Fransız Devrimi insanları uyandırıp, ikisi de kendi yolunda giden iki farklı sosyal kurum biçimi olduğunu gösterene kadar gelişmedi. Yüz yıl sonra George Herbert Mead gibi düşünürler toplumun sembolik doğasını teşhis etmeye başlayıp böylece bize, bu dünyanın nicedir doğru saydığımız işleyişini tahlil edebilmemize yardımcı olacak kavramlar sundular.

Sosyolojinin büyük kısmı, daha önceden bilinmeyen çünkü ya olağan yaşantıdan uzak ya da kasıtlı olarak göz ardı edilmiş olan gerçeklerin su yüzüne çıkarılmasıyla gelişti. Erken sosyolojik çabalar Avrupalıların Doğu'da, Amerika'da, Afrika'da ve Pasifik Okyanusu'nun güney bölümünde yaptıkları keşiflerden ilham almıştı. Avrupa'daki aşina yaşam biçimleri artık tanrının doğal düzeni olarak kabul edilemiyordu; artık farklı kültürlerde varlığı tespit edilen farklı uygulamalar ışığında açıklanmaları gerekiyordu. Bu doğrultuda ilk çabalar safça ve esasen, Avrupa kültürünü toplumsal olarak diğer kültürlerden ileride sayan gelişim öğretisine dayanıyordu. Bu tür kuramlaştırma hiçbir suretle toplumu açıklamayı dert edinen bir düşünce geleneği başlatamadı. Sosyolojiye adını veren ve böylece o tarihten beri toplum hakkında sorular soran düşünürlerin "görünmez okulu"nun yaratılmasına hizmet eden erken sosyal evrim düşünürü Auguste Comte oldu.

Elbette pek çok gerçek Kaptan Cook'un seyahatleri olmadan da keşfedilebilirdi. Fakat kasabanın diğer tarafına yolculuk etmek dünyanın etrafında seyahat etmekten daha zordur; kendi evinde keşif seyahati ise en zorudur. Birinin hayatına dokunacak gerçekleri aramak veya onaylamak karşısındaki geleneksel önyargılar, sosyolojik kavrayışa gerçeklerin eksikliğinden bile daha çok ayak bağı olmuştur. Toplumsal gerçeklerin büyük kısmını karanlığa gömen aynı önyargılar, bunların önyargı olduğunu görmemizi de engelledi. Birinin doğruluğuna inanıyor olması gerçeği bir yanılsamanın en önemsiz yanı kılmaz. Büyük sosyologlar çalışmalarının ana parçası olarak bilgi sosyolojisinin oluşmasına aracı oldular. Toplumsal yaşam şartlarının bilincimizin kapsamını belirleme yolları-

nı tahlil ederek yanılsama engelini aştılar. Sosyolojinin tarihi, varlığından dahi haberdar olmadığımız önyargı kaynaklarını su yüzüne çıkararak, düşüncemiz açısından yenilikçi bir geliştirme olmuştur.

Gerçeği açığa çıkarma, hayatı sıradan bir işçinin durduğu noktadan gören ilk büyük düşünür olan Karl Marx'la başladı. Marx, elbette, sosyal sınıfları keşfetmedi; toplumsal düşünce kadar antik çağ ve orta çağ kanunları da, herkesin zaten günlük yaşantısından tanıdığı toplumun farklı tabakalarından açıkça bahsediyordu. Sınıfların ideolojik inkârı modern Amerika'nın bir icadıdır. Marx'ın keşfettiği şey, kendi fikrimizin içinde bulunduğumuz toplumsal koşulların bir ürünü, gerçeklik olduğuna inandığımız şeylerin de toplum tarafından belirlenmiş çıkarlarımızın bir yansıması olduğudur. Marx "çıkar"ı çok dar anlamıyla ekonomik açıdan tanımlamış olabilir, fakat genel prensibin geçerliliği konusunda hiç şüphe yok. Hükümetlerin yalan söylediğini veya gazetelerin, kitap yazarlarının ve sohbet esnasında bireylerin ileri sürdükleri sözümona gerçekler ve açıklamaların aslında bunları formüle eden insanların çıkarları doğrultusunda seçilmiş ve tahrip edilmiş olduğunu ilk fark eden Marx değildir. Aydınlanma düşüncelerinin büyük kısmı, Voltaire'in insanî olaylara doğaüstü açıklamalar getirmenin gereksizliğini açığa çıkarmak için gösterdiği çabalarla özetlenmiştir. Marx, Kilise tarafından adapte edilen toplumsal muhafazakâr tutumun sadece, üst makamları aristokrasi tarafından doldurulan ve Kardinal Mazarin, Kardinal Richelieu gibi liderlerin sıklıkla kralların hükümetine hizmet eden zengin, toprak sahibi kurumların liderleri tarafından kabul görmesinin beklenebileceğine işaret ederek Voltaire'in önüne geçmiştir.

Marx'ın "Din halkın afyonudur" hükmü ise kendi içinde bir bilmecedir: Eğer fikirler maddî çıkarları yansıtıyorsa, daha düşük sınıftakiler nasıl kendi çıkarlarını yansıtmayan fikirlere sahip olacaktır? Bu paradoksa anahtarlar tedarik etmek, ancak Max Weber'in fikirler ve güç arasındaki ilişki tahlili ve Emile Durkheim'ın dayanışma âdetinin etkilerini teşhisi ile gerçekleşti. Fakat ilk kez Marx tarafından aralanan kapı, fikirlerimizin sürekli egemen siyasî tutuculukla şekillenmesi tehlikesine karşılık, hiçbir zaman kapatılmadı. Artık, fikirlerin belli sosyal gruplar içinde bir akit gibi muhafaza edildiğini ve grubun fikirlerinin grubun statüsünü en çok yükseltecek ve çıkarlarını geliştirecek şekle bürünmeye meylettiğini biliyoruz. İnsanların sadece benzer görünüşte kişilerle yakınlaştıklarını ve bireylerin katıldıkları gruba uymak için fikirlerini değiştirdiklerini biliyoruz. İnsanların, özellikle çıkarları bilim veya bilgi ortak girişimiyle elde edilecek başarılarına bağlı bulunanlar arasında, fikrî rekabeti kurumsallaştırmak yoluyla kendilerine ideolojik ön yargıdan biraz muaf bir alan sağlayabildiklerini de biliyoruz.

Marx'ın toplumsal fikirlerde ideolojik ön yargı tespiti, bir umutsuzluk önerisi değildir. Ön yargıyı tamamen silip atamayız, ama kendi düşüncelerimizi ve diğerlerinin düşüncelerini toplum hakkında tüm gerçekleri açıklamakta yetkin olup olmadıkları konusunda sürekli sınamaya çabalayarak kademe kademe geri itebiliriz. Bu, modern sosyal bilimde ön yargı bulunmayacağı anlamına gelmez. Özellikle siyasette, sapmada ve tabakalaşmada derine işlemiş durumdalar. Fakat en açıklayıcı kuram arayışının bizi, ister sağ, ister sol, ister orta olsun her türlü ideolojik deformasyondan uzağa taşıyacağı inancını bir miktar koruyabiliriz.

Gerçekliğin tarifi ile gerçekliğe biçilen değerlerin değişime uğraması Marx'ın, ideolojinin maskesini düşürmesinin bir sonucuydu. Hem ampirik veriyi hem de veriyi özetleyip açıklayan kuramı kapsayacak biçimde daha geniş kullanılan "gerçekler" ile ilk kez Max Weber'in vurguladığı "değerler" arasında ayrım oldu. Dünyadaki gidişatı çözüp anlamak bir şey, bunun iyi mi yoksa kötü mü, adaletli mi yoksa adaletsiz mi, çirkin mi yoksa güzel mi olduğuna karar vermenin başka bir şey olduğu yeterince açık görünüyor. Bu ayrım önemli, zira sosyal dünya hakkındaki düşüncelerimizin büyük kısmı değerlendirmeci: Cezalandırmak için failleri ve kutlamak için kahramanları bulmakla, ne olduğunu anlamaktan ve hatta gerçekleri öğrenmekten daha çok ilgileniyoruz. II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra totaliter rejimlerin göstergesi olarak "büyük yalan" propaganda teknikleri ve radikal siyasi düşüncenin ikaz sinyali olarak kullanılan klişeler ve saptırmalar popülerdi. Sosyolojiye daha yakından ciddi bir tanışıklık, tüm yönetimlerin, meşruiyetleri kendi çıkarları için kullanmaya çalışmasının, tüm politikalarda slogan ve ideolojilerin kullanılmasının ve popüler dünya görüşünün klişelerden ibaret olması gibi bazı ayrımların acemice olduğunu göstermekteydi. Otorite yanlıları ve zalimleri ortaya çıkarma konusunda, eylemler sözlerden çok daha sağlam göstergelerdir.

Hangi ifadelerin gerçekliği yansıttığına ve hangilerinin bu gerçekliğin içindeki iyiye veya kötüye karşı duygularımızı kabartmak niyetiyle bir şeyler varsaydığına dikkat edebilmemiz için gerçekler ve değerler arasındaki ayrımın çift yönlü yararlılığı vardır: Bizi uyarır ve geçerliliği sadece kendi ahlaki bakış açımıza bağlı olmayan bilgilerin elenmesi ve sınanması zorlu öğretisine yöneltir.

Sosyolojinin tarihinde değer önyargılarına karşı çabalar zaferden uzaktır. Aslında mücadele şu anda tam da bu sorun üzerinde alevleniyor. Özellikle Amerika'daki hâkim ırksal azınlıklara ve Üçüncü Dünya'nın ezilen köylülerine hararetle kişisel sempati duyan daha genç sosyologlar arasında, sosyolojinin değer önyargılı olması gerektiğini ilan etmeye güçlü bir eğilim söz konusu, dolayısıyla tek seçenek ahlaki bir seçim: Hangi taraftasın? Bu duruşu desteklemek için, akademik sosyal bilimcilerin değer yargısız olduklarını iddia ettiklerine, fakat Amerikan demokrasisinin faziletlerini göklere çıkaran, ezilen grupların hâlini önemsizleştiren ve Şili, Orta Amerika ve başka yerlerdeki acımasız diktatörlüklere askerî desteği makul gösteren kuramlar ürettiklerine işaret edildi. Ahlaki üstünlüğü bakımından kişi ne düşünürse düşünsün, entelektüel açıdan sol propaganda, sağ ya da merkez propagandadan daha değerli değil artık. Gerçekler ve değerler arasındaki ayrım bu bağlamda dahi can alıcı.

Kuramlara ve gerçeklere değer biçerken entelektüel nesnellik fikrini korumaya çabalamazsak, hiçbir geçerli bilgiye, hatta gerçekçi ve aktivist insanların dünyadaki sorunlar hakkında sahip olduklarını düşündükleri türden bilgilere dahi ulaşmak mümkün olmayacak. Nesnellik korunmazsa, ne ciddi kuram ne de zekâ rehberliğinde eylem mümkün olacak. Başarılı bir açıklayıcı kuram, bilgi gibi evrensel anlamda kabul görür; değer yargılamaları sahasında ise, herkesin temel değerleri diğerlerinin temel değerleri kadar iyidir ve hiçbir mantıksal tartışma insanları fikir değiştirmeye itemez. Bu da demek oluyor ki, uygulamalı sosyoloji kuramsal sosyolojiden çok daha farklı olacak ve uygulamalı sosyoloji için köklü sosyologların görüşleri doğruluğunu koruyacak: Kimin çıkarları doğ-

rultusunda argümanlara başvurmayı seçeceksiniz ahlaki sorusuna geri dönülüyor. O hâlde, daha kıdemli bazı sosyologlara yapılan saldırı, sadece uygulama alanındaki işlerine yapıldığı sürece meşru bir saldırıdır; kuramsal sosyolojik işleri ise bilimsel nesnellik, bütünlük ve tutarlılık standartlarıyla yargılanmalı ve yapılmış hatalar varsa, araştırma alanındaki normal süreçle tekzip edilmelidir. Eğer bu insanların bazıları uygulama çalışmalarının sonuçlarını diğerlerine kabul ettirmek için yanıltmak amacıyla değer yargısız olduklarını iddia ettilerse, soğuk savaş politikalarına hizmet ettilerse, bunun günahı olgularla değerleri birbirinden ayıran öğretiye yüklenemez, suç bu öğretiyi kötüye kullanan bireylerdedir. Neticede olgu-değer ayrımı kesinlikle can alıcı öneme sahip kalır, üstelik sadece nesnel sosyolojik teorinin gelişimi için değil. Hangi değerlere sahip olursak olalım, sadece önyargısız bir duruşla toplumla ilgili başarılı içgörülere sahip olma şansı yakalayabiliriz.

Olgu-değer ayrımını sonraki bölümler için aklımızın bir kenarında tutmak önemli. Şimdiye kadar sosyoloji kuramında başarılı gelişmeleri sunmaya ve bunların nesnel geçerliliklerini takdir etmeye çalıştık. Bu gelişmelerin çoğu argümanların mantığını resmîleştirmek ve olgusal tahminleri teste tabi tutmak bakımından tamamlanmaktan uzak olduğundan, yargımız, eldeki kanıtlar ve geleceğin en umut vaat eden ayrıntılandırma çalışmaları arasında bir dengeyi yansıtmalıdır. Tüm bunlar nesnel sosyolojik bilgi sahası içinde ileri gitme çalışmalarıdır. Zaman zaman bu kuramların günümüz belli pratik meselelerine uygulamalarını da tartıştık. Bu uygulamaların belli bir bakış açısıyla yapıldığı ve bizim, aynı değerleri paylaşmadıkları sürece başkalarından bizimle aynı fikirde olmalarını bekleyemeyeceğimiz açık. Bu değerler ağırlıklı olarak kişisel özgürlüğün genişletilmesinden taraftır ve iktidar sistemleri tarafından baskıya maruz bırakılanların bakış açısına meyillidir. Elbette kuramın bunlardan hareketle uygulanabileceği pek çok bakış açısı daha var; uygulama sorularının ordu subaylarının, siyasetçilerin, iş adamlarının, idarecilerin veya hâkim sınıf ya da statü gruplarının bakış açılarından nasıl göründüğüne de biraz özen gösterdik. Sosyolojik bilginin burada sunulan kuramsal tarafı için, sosyolojik girişimin önemli gelişiminin mümkün kılacağı kadar çok nesnellik talep ediyoruz. Pratik uygulamalarımız içinse, bizim belli değerlerimizle dünyayı doğru okuyabilmemiz için çaba harcanmasından fazlası değil talep ettiğimiz.

Karl Marx'ın içgörülerinin kaderi bizi sosyolojik kavrayışa giden yolun ne kadar zorlu olduğu konusunda uyarıyor. Bir kişinin, hatta ünlü bir kişinin attığı adımların diğer toplum düşünürleri tarafından takip edileceğinin garantisi yok. Marx'ın görüşünün o zamanki saygın düşünürler üzerinde etkisi az olmuştu. Yirminci yüzyıl Alman sosyologları (Ferdinand Toennies, Max Weber, Robert Michels, Karl Mannheim) onun bazı kilit içgörülerini hatırlatana kadar temelde yeraltında kaldı. Marx'ın katkıları devrimci yeraltında da çok başarılı olamamıştı. Yeni gerçekler ve yeni içgörüler kazanıldıkça geliştirilmesi ve işlenmesi gereken bir kuram muamelesi görmek yerine Marksizm, her türlü revizyondan tartışmalarla korunan bir dogmaya dönüşmüştü. Hayatının sonuna yaklaşırken Marx, kendi takipçilerine karşı haykırmak zorunda kalmıştı: "Ben Marksist değilim!" Rus Devrimi Marksizmi resmî devlet ideolojisi olarak

kutsal bir yere koyduğunda, Marx'ın görüşü yeni içgörüler için bereketli bir kaynak olmaktan çıktı (İronik ama Marksizm karşıtları veya Marksist olmayanlar hariç.). Bu ibretlik durum Marx'a özel değil. Akademik yeraltında yarı saklı olan Weber ve Michels'in katı siyasi realizmi de en saygın düşüncenin bünyesinde barındıracağından çok daha fazla sınandı.

Marx, ideoloji alanında toplumla ilgili yanılsama kaynağını bulurken; Sigmund Freud da yirminci yüzyıl dönemecinde baskıyı keşfettiğinde benzer bir keşif yaptı. Freud, hedefe daha da yakından vurdu. Eğer ideoloji ekonomi, politika ve toplumsal tabakalaşma yoluyla bizi sayısız insana bağlayan daha geniş kapsamlı işleyişleri anlamamıza engel oluyorsa, baskı da kendi eylemlerimizin nedenleri dâhil gözümüzün önündekilerden neyin doğru olduğunu görmemizi engeller. Yeniden yapılan keşif görülenin kendisinden çok onu görme biçimine dairdir. Erkeklerin kendi eşleri dışında insanlara da (aynı zamanda tam tersi) cinsel istek duyduklarını veya nezakete dayalı, hatta samimi ilişki yürüten insanların aynı zamanda birbirlerine karşı derin nefret besleyebildiklerini ilk fark eden Freud değildi. Freud'un kavrayış yeteneği, bu istek ve duyguların ne kadar geniş yelpazede olduğunu ve böyle hissetmekten utanç ve suçluluk duyması muhtemel insanlarda dahi bulunduğunu görmekte yatıyordu. Freud, on dokuzuncu yüzyıl saygın toplumunun maskesini en hassas noktasından, en çok saklanan yerinden düşürdü. Vücudun üzerindeki giysi katmanları gibi, baskı da saklama eyleminin kendisi yoluyla neyin saklandığına işaret eder.

Herbert Spencer ve İngiliz faydacılar tarafından örneklenen on dokuzuncu yüzyılın saygın toplum görüşü, modern toplum insanlarını akılcı ve saygın, bireyi kamu yararı yolunda yönlendiren kuralların koruyucusu olarak gördü. Freud, bu bilinçli ve akılcı inanışları, bu kurallara uygun orta sınıf idealleri inceledi ve başka bir şekilde açıklanabileceklerini gördü: Sevgi ve nefret tutkuları, dışavurumlarını engelleyen toplumsal baskıya tepki olarak içe kapanıyordu. İleri gelen düşünürlerin akılcı insanın kurallara uymaya karar verdiğini kabul ettiği noktada Freud, bu tip dünya görüşlerinden çoktan dışlanmış olanı keşfetti: İnsan hâlâ fiziksel bir hayvan, güdü ve duygular canlısıdır ve uygar, akılcı, kısmen sosyalleşme yoluyla şekillendirilmiş kişi fiziksel canlının yerini tamamen alamaz, onu ancak bazen bozarak yeniden şekillendirebilir.

Freud'un içgörülerinin kaderi de Marx'ınkilere benzedi. Bazen fikirleri, kendisini sadece başkalarından dinlemiş ve "Tabii ki hayatta seksten başka şeyler de var." gözlemiyle ekarte edebileceklerine inananlar, insanların epey diline düştü. Bu şekilde, dünyadaki her şeyin akılcı davranışlarımızı yöneten şehvet, nefret veya benzeri duyguların bir sonucu olduğu saptamasıyla birlikte baskı kavrayışının kendisi de baskıya uğradı. Freud da, özellikle psikolojinin aynı derecede dogmatik davranış bilimcileriyle girdikleri polemikler yüzünden bilim çevrelerinde kuramın adını kötüye çıkaran dogmatik takipçilerinden çok çekti. Bu iki uç arasında Freud, çocukluktaki sosyalleşmenin bizi nasıl toplum üyesi yaptığını incelemeye yöneltmek için çok şey yaptı. İnsanların gruplar hâlinde yaşayan duygusal hayvanlar olduğu görüşü ile

baskı ve özdeşimin varlığı üzerindeki temel içgörüleri hâlen büyük çapta gün ışığına çıkmış değildir ama kayıp da değildir. Freud'un tespitleri birey davranışından ziyade grup etkileşimi dâhilînde gerektiği gibi incelenmiştir. Psikiyatr Fritz Perls, sosyolog Erving Goffman gibi düşünürler tarafından yönetilen topluma yönelik tahlillerde, Freud'un içgörüleri toplumsal kuramın bütüncüllüğü içinde açıklamasını ve yerini bulmaya başlıyor.

Toplumsal gerçekliğe bakışımızda birçok yanılsama kaynağına temas ettik: Başka türlüsünden haberimiz olmadığı için kendi toplumsal düzenlemelerimizi doğru kabul etmek, toplumdaki yerimize uygun görüş ve çıkarlara dayanan ideolojik tahribatlar, değer biçme tutumundan kendimizi kurtarmaktan aciz olmak, bizi utandıran veya kendimizi suçlu hissetmemize neden olan şeyleri baskılamak. Bu önyargı kaynakları gün ışığına çıktığında sosyoloji yirminci yüzyılın arifesindeydi. Biz sadece iki yanılsama türüne değinecek ve onun üzerinden bugüne geleceğiz: Psikolojik indirgemecilik yanılgısı ve fen bilimleriyle fazla özdeşleşmenin yaratabileceği yanlış kanılar. Bunlardan ilkini en çarpıcı biçimde sadeleştiren Emile Durkheim'dı.

İnsanlar genel olarak toplumsal olayları bireylerin eylemleriyle açıklamaya çalışırlar: Tarihte büyük insanlar, isyanlarda provokatörler, bozgunlarda hainler. On dokuzuncu yüzyılın sonunda egemen (özellikle serbest piyasa ekonomisini savunan) evrimci düşünürler, toplumu, üzerlerinde sosyal politikanın çok az etki sahibi olduğu bireysel kararların karşılıklı etkileşimi olarak tanımlamışlardı. Bununla birlikte açıklamalarının temeli bireyciydi. İnsanlar geçim derdiyle boğuşur, bireysel niteliklerine göre kalkıp düşebilir; modern toplumun var oluşu bireyler arasında yapılmış sözleşmelere dayanır.

Durkheim yeni bir yönde ilerledi. Ona göre, sosyal kurumların ayırıcı özelliği, bireyler gelip geçerken onların kalıcı olmasıdır; kendi içlerinde bir güce sahipler, öyle ki toplumsal normları çiğneyen kişiler normları değiştirmekle kalmaz anormal görülerek cezalandırılırlar. Dahası, toplum bireylerin dürtülerine dayanılarak kesinlikle mantıksal olarak açıklanamaz. Durkheim'ın belirttiği gibi, toplum eşsiz bir gerçekliktir. İnsanların birbirlerine dayattığı kurallar, dâhilînde hareket ettikleri gelenekler ve hatta sahip oldukları fikirler gibi "sosyal gerçekler", tek kişinin çalışmalarının sınanması ve sonucun milyona katlanması suretiyle açıklanamaz. Bu gerçeklerin toplumsal (bireyler üstü) davalar olarak açıklanması gerekir. Canlı organizmalar kimyasal moleküllerden oluşur; yine de parçalarının birbirleriyle ilişkisine dair işleyiş açısından fizyolojinin kendi düzleminde açıklanması zaruridir. Aynı şekilde, toplum bireylerden oluşur fakat basitçe bireylerin psikolojisiyle izah edilebilir değildir. Sosyolojinin dava konusu olarak toplumsal yapının altını çizen Durkheim, bu sahaya kendi ayırt edici odağını kazandırdı. Ayrıca intihar, suç, ahlaki yozlaşma gibi bireysel olduğu düşünülen fenomenler ve hatta zaman, uzay, Tanrı kavramlarımız ile kişiliğimizin toplumsal tayinler olduğunu gösterdi. On dokuzuncu yüzyıl bireyselci akılcılığı Durkheim'la birlikte intihar eder. Artık hepimiz sosyal canlılar olduğumuzu ve toplumsal hastalıkların çözümünü bireylerin akılcı eğitiminde gören on dokuzuncu yüzyıl naif iyimserliğine geri dönüşün mümkün olmadığını biliyoruz.

Sosyolojide son büyük ilerleme, yirminci yüzyılın başlarında genel itibariyle ABD'de yaşandı. Tarihçilere, gazetelere ve kendi tahminlerine bel bağlamak yerine sosyologlar, önce bölge halkıyla çalışmalar ve sonra anketler yaparak, organizasyonlarda katılımcı gözlemlerde bulunarak ve küçük grup deneyleri ile araştırmaların içinde olmaya karar verdiler. Bu araştırma geleneği ideolojiye ve diğer önyargılara dayanan yanılsamaları bertaraf etmek yolunda çok şey sağladı. Örneğin, suçun ırsî bozukluğa veya ırk özelliğine dayandığı (bir zamanlar evrimci ekolün biyoloji yönelimli sosyologları arasında popüler olan kuramlar) iddialarının, tıpkı ABD'de sosyal hareketliliğin azaldığı yönündeki liberal yaygara gibi, yanlış olduğunu tespit ettik. Aktif araştırma geleneğinin büyük getirisi, büyük oranda kendi kendini düzeltmesidir. Biz kuramların gerçekleri açıklaması gerektiğinde ısrar ettiğimiz sürece, içlerindeki ön yargılar er ya da geç kendi kendilerini ortaya çıkarır.

Ancak bu araştırma geleneğinin bile riskleri ve yanılsamaları vardır. Bunlardan biri de, bir alanda aşırı uzmanlaşma ve teknolojiperestlik sorunudur. Sosyoloji geniş yelpazeli bir kooperatif teşebbüse dönüştüğünden, her bürokraside olduğu gibi burada da birey üyeler, hedeflerin tümünü kapsama (toplumsal davranış ve kurumların tümünü açıklayacak kuramlar üretmek ve test etmek) algısını kaybetmeye yönelip günlük araştırmanın anlık detayları içinde kayboluyorlar. Bu durumda da, araştırmanın önemsizleştirilmesi ve toplum hakkındaki bilgimize temel katkı yerine istatistiki geliştirmeler gibi safî teknik standartları koyma eğilimi bir tehlike hâlini alıyor.

Modern araştırma müesseseleri için bir model olan fen bilimleri, aynı zamanda toplum hakkında son ayırıcı modern yanılsamayı yarattı. Pek çok Amerikalı toplum bilimci, özellikle de Durkheim, Weber, Freud ve Mead'in kaydettikleri muhteşem ilerlemeleri tamamen özümseyememiş olanları, hâlen on dokuzuncu yüzyıl geleneğinin bir çeşidinden fikirler üretiyorlar. İngiliz faydacılar ile Amerikalı takipçileri gibi, fen bilimlerini toplumu anlamanın eleştirilemez bir yöntemi olarak kabul etmeyi sürdürüyorlar. Faydacı rasyonalizm davranış psikolojisi olarak, insan davranışının "zihin" gibi bilimsel açıdan kabul edilemez kavramlara başvurulmadan dış uyarılar (ödül ve ceza) ile açıklanabildiğini savunan öğreti olarak modernize edildi. Sosyolojide eski pozitivist öğreti, bilimsel bir kuram için sadece geniş çaplı anketlerle, dikkatlice ölçülmüş davranış deneyleriyle, sayım tablolarıyla ve bunlar gibi derlenmiş nicel verileri geçerli kabul eden yaklaşımda kendini gösteriyor. Sadece gözlemlenmiş ve tercihen nicel davranışlar veya listelerden oluşan "nicel veriler"(hard data) geçerli kabul edilirken; katılımcı gözlemcilerin deneyimlerini, ayrıntılı söyleşileri, vaka çalışmalarını, tarihî metinleri ve iç gözlemleri kapsayan "nitel veri" (soft data) dışlanıyor.

Bu ayrımın getirdiği yarar bir yanılsama olarak ortaya çıkıyor. İnsan toplumsal davranışları ve sosyal kurumlar temelde semboliktir. Toplum vardır ve bireylerin gözlemlenebilir davranışlarını ancak bireylerin kendilerini özdeşleştirip yön tayin edebildiği görünmez isimler, kurallar ve duruşlar sistemi aracılığı ile etkileyebilir. Tahmin edilebileceği üzere, katı davranışçı kuramlar psikolojiye pek katkı sağlamamıştır. Aksine ilerleme, bilişsel gelişme ve işlev sahasında yaşanmıştır. Sosyolojide aşırı pozitivistler çoğunlukla kısa vadeli teknik kaygılara kendilerini kaptıran araştırmacılar arasından çıkmış ve bu nedenle, toplumu açıklayacak yeni gelişen kuramlara daha az katkı sağlayabilmişlerdir. Bunun nedeni, sos-

yal bilimin kendi kendine doğrulayabileceği tüm gerçekleri, aşırı düzeyde fen bilimlerinin yöntemlerine öykünme gayretinin yarattığı yanılsamalara rağmen bile, açıklayabileceğimiz prensibinde ısrar edilmesi sebebiyle yeni gelişen kuramlara daha az katkı sağlayabilmesidir. Sembolik gerçeklik sosyologlar için ampirik gerçekliktir; her bireyin deneyimlediği hâliyle hayattır. Pek çok bireyin neye inandığı veya ne yaptığı hakkında birkaç kısa soruya verdiği cevapların toplamıyla elde edilen sayılar, en nihayetinde açıklamaya çalıştığımız kişisel yaşantıların birinci elden deneyiminden oldukça uzak bir yoldur. Bu manada Erving Goffman ve öğrencileri, insanların birbirlerine sundukları toplumsal gerçekliği nasıl manipüle ettikleri yönünde birinci elden açıklamalarıyla sosyolojideki önemli yenilikçilerin sonuncuları olmuşlardır.

Toplum bilimde "nicel"(hard) ile "nitel"(soft) arasında bir savaşa gerek olmadığını görme noktasına geliyoruz. Hem nicel fakat yüzeysel verinin hem de birkaç durumun doğrudan fenomenolojik deneyiminin taşıdığı değer ve zayıflıklar vardır. Birbirlerini tamamlamak üzere kullanıldıklarında, hem daha ayrıntılı kavramamıza hem de kavrayışımızın genelleştirilmeye uygun olup olmadığını kontrol etmemize yardım ederler. Noktanın, hareket hâlindeki gemiye pozisyonunu kroki üzerinde gösteren bir kılavuz gibi, çeşitli bakış noktalarından toplumsal gerçekliğin "nirengi" hesabını yapmayı öğreniyoruz.

SOSYOLOJİYE KATKILARI

Sık sık fen bilimlerinin altında sosyal bilimlerin yattığı ve fen bilimlerinin yarattığı nükleer savaş, aşırı nüfus artışı ve endüstriyel değişim sorunlarını şimdi sosyal bilimlerin çözmesi gerektiği söylenir. Bu bakış, ciddi örgütsel kısıtlamalar söz konusuyken, toplumsal yapıları kontrol etmenin ne kadar büyük bir sorumsuzluk olacağını göz ardı ederek, ortadan kaldıracağı şerden çok yaratması olası siyasi kontrolün dışında bile kasti fiillerle fen bilimleri ile sosyal bilimler arasında naif bir rekabeti açığa çıkartıyor. Popülist uygulanabilirlik kıstaslarıyla değil de sosyal davranışların ve kurumların kapsamlı ve güçlü açıklayıcı kuramlarına doğru gelişimi açısından değerlendirirsek, sosyal bilimlerin gelişimi sanılandan çok daha ileridir. Henüz ders kitaplarına girmiş böyle bir kuram bulunmamış olsa da, kuramı oluşturacak ana parçalar bir süredir mevcut olup, yavaş yavaş bunları bir araya getirmeyi öğreniyoruz. Toplumsal görüşün mitten, ideolojiden ve spekülasyondan biraz öte bir şey olduğu zamanlardan bu yana arka arkaya yanılsamaların üstesinden geldik ve her eski inanışın yıkılışıyla yeni ve somut bir şeyler keşfettik.

Modern bilgimizin temelini oluşturan atılımlar yirminci yüzyılın başlangıcında yapıldı. Durkheim, toplumsal dayanışmanın dinamiklerini tespit ederek, sadece çürütmek veya onaylamak yerine toplumun ahlaki düzen gibi işleyebildiğini açıklamanın bir yolunu sundu bize. Weber, fikirlerin ve ideallerin nasıl maddesel ve güçsel çıkarlarla etkileşim içine girdiğini, savaşın ortasında bir sosyal düzeni somutlaştırılmış soyut kavram olarak değil de çok katmanlı bir gruplar ve örgütler ağı olarak görerek anlayabileceğimizi açıkladı. İlaveten, Weber bize şimdiye kadar yaratılmış en derin dünya tarihi vizyonunu sundu. Freud, insanın, bünyesinde medenileşmiş zihniyle fiziksel bedeni birbirine yön göste-

ren ve işkence eden sosyal bir hayvan olduğunu ortaya koydu. Mead hem birey zihinlerinin hem de sosyal kurumların sembolik iletişimin bir sonucu olduğunu anlattı. O zamandan beri, bir kuramın açıklanmamış ve gözden kaçmış yönlerinin nasıl başkalarının içgörüleriyle açıklık kazanabileceğini görüyoruz. Weber Marx'la Friedrich Nietzsche'nin rehberliğini harmanladı; Goffman Durkheim, Simmel ve Mead'inkilerin sentezini yaptı. Ampirik araştırma bizim, özellikle sosyal kuram ve araştırmanın büyük kısmı açısından temel birleştirici niteliğinde olduğunu anlamaya başladığımız örgütlenmeler ve tabakalaşma üzerine genel içgörülerimizi ete kemiğe büründürdü. Bu gelişme henüz geniş çapta fark edilmiş değil. Sosyolojinin büyük isimlerinden sadece Freud ve Marx halk arasında yaygın bilinen isimler. Durkheim, Weber ve Mead ise akademik sosyoloji sınırları dışında çok az tanınıyor veya biliniyorlar. Hatta sosyoloji içinde bile gelişme, bilhassa nicel (hard) ve nitel (soft) yaklaşımlar arasındaki çatışma ile sosyolojinin siyasi meselelerde uygulanışı üzerine ihtilaflar yüzünden karanlıkta bırakıldı.

Bu çerçeve tartışmalara kendilerini kaptıran sosyologlar böylece, Marx'ın ideoloji tahlilleri için yapılabilecek tahmine benzer biçimde, rakiplerinin sosyal kurama katkıları karşısında gözlerini kapatmış, hatta bu disiplinin ana amacının kapsamlı bir açıklayıcı kuram olduğunu kendileri bile sık sık unutmuşlardır. Ancak her yerde olduğu gibi bilimde de başarıdan daha çok şey başaran bir şey yoktur. Merkez sosyoloji geleneğinin sergilenen gücü gün ışığına çıkartıldıkça, gelişimi de sürekli oluyor.

Sosyoloji geleneği, dünya görüşlerimizi geçen yüzyıl boyunca biz farkına varmadan şekillendirdi. Siyasi dünya görüşlerinin ana kaynağı oldu: Radikalizm çoğunlukla Marx'ın görüşlerinden; liberalizm İngiliz faydacılar ve evrimcilerden çıkan hem serbest piyasa hem de refah devleti versiyonlarından; Avrupa'daki birleşik devletçilik Saint-Simon geleneğinden; faşizm, diğerlerinin yanı sıra on dokuzuncu yüzyıl evrimciliğinin ırkçı türevlerinden gelir. Bu listede asıl vurucu olan, modern siyasi ideolojilerin hepsinin on dokuzuncu yüzyıl toplum görüşünden kaynaklanmasıdır. Büyük gelişmenin (Durkheim, Weber, Freud, Mead katkıları) derin görüşü henüz toplumsal ve siyasi konulardaki fikirlerimizi çok az etkilemiş durumda. Yaygın görüş, en ön sosyolojik bilginin elli ila yetmiş yıl gerisinden geliyor. Modern Amerikan refah devletinin üniversite yöneltimli liberal taraftarları bile, inançlı bir reformistin, suçu ve toplumsal huzursuzluğu "kötü çevresel" nedenlere bağlayan inanışından ve sosyal çalışmalar ile halk eğitiminin buna çare olacağı inancından öte bir şey sunamadılar. Siyasi ideologlar, statü tabakalaşmalarının dinamikleri ve bürokratik kurumların hemen hiç kontrol edilemeyen momentumu üzerine katı Weber'ci doğruları, aynı zamanda Durkheim ve Freud'un gayrışahsi kurallar ve gayrıhissi örgütlerin dünyasında kişisel çabaları sonucunda elde ettikleri tespitlerini yeni yeni kabul etmeye başlıyorlar.

Modern sosyoloji kolay çözüm arayışında olanlara, ister sağ olsun ister sol ya da merkez, kendisini tavsiye etmez. Aslında sosyolojinin en büyük hizmetlerinden biri, merkezin de uçlar kadar yanılsama malzemesi olduğunu göstermesidir. Sosyolojinin neden, elektrik fiziğindeki gelişmelerin renkli

televizyonu doğurması gibi kolay uygulamalar sunmadığını belki artık anlayabiliriz. Eğer bilgimizin gelişmesini diliyorsak, bu bilginin gerçeklerden önce ne içermesi gerektiğini söyleyemeyiz. Gerçekler çoğu insanın olmasını istediği şeyler değildir, sosyal bilimlerden de bu insanlara duymak istedikleri şeyleri söylemesi istenemez.

Dünyanın anahtarını bulduklarını sanan Aydınlanma çağının erken toplumsal düşünürleri; insanların temelde akılcı olduğunu, zorbalık ve savaş belalarının cahillik ve batıl inançlar yüzünden ortaya çıktığını ve insanlar sadece akılcı düşünmeyi öğrendiklerinde ideal durumun (ütopyanın) başlayacağına inanmışlardı. Bu Aydınlanma rüyası, Durkheim'ı izleyen son kuşağın, sosyal davranışlarımızın kalıntılarını, sınanmamış genel toplum ideolojilerinin bu rüyaya ne kadar az uyduğunu ciddi düşünürlerin kaygılandığı kadar tahrip etti. Siyasetçiler ve toplumsal hareketler kendi ideolojilerini takip eder ve kendi ritüellerini gerçekliğe empoze etmeye çalışırlar; onlara nasihat verecek uygulamalı sosyoloji uzmanı genellikle, Aborjinlere üreme yöntemlerinde neyin sorun olduğunu söyleyen antropolog pozisyonundadır.

Sosyolojinin sağlayabileceği bir katkı varsa, o da şudur: Eğer dünyamız konusunda daha gerçekçi, sosyal kurumlar ikileminde daha temkinli, toplumsal koordinasyonun gereklilikleri ve sosyal baskının tehlikeleri hususunun daha farkında ve kurumlarımızın toplumsal gerçekliği kaplarken başvurduğu yanılsamalar karşısında daha bilgili olursak, dünyamızı belki daha yaşanabilir kılabiliriz. Yeterince insan, siyasi yanılsama ve siyasî baskı arasındaki bağlantıyı ve her gün karşılaştığımız psişik kuruntuların (Chimera: başı aslan, bedeni keçi ve kuyruğu yılandan oluşan ateş soluyan canavar) sağırlaştırıcı etkisini fark etseydi, yaşam kalitesinin büyük oranda artması mümkün olabilirdi. Yeni jenerasyonun önemli bir bölümü kendini öncekilerden daha gerçekçi sundu bile onlar, cinsellik ve siyasetteki iki yüzlülükler ile kişisel ilişkilerdeki yanılsamalar ve statüye duyulan saygı ritüelleri konularında çığır açmaya daha muktedirler. Dürüstlük ve kişisel özgürlük üzerine kurulu yeni bir kültür bize modern toplumun baskıcı ve yabancılaştıran kurumlarını kontrol etme imkânı sağlayacak mı hâlâ şüpheli, ama elimizdeki silahlardan biri de daha büyük bir aydınlanmadır.

SOSYOLOJİNİN SINIRLARI

Son bir not olarak disiplin sınırlarını belirlemek gerekiyor. Sosyolojinin kısa bir tarihini sunmaya çalıştık ama düşünürlerin kesin bir sınıflandırmasından bahsetmedik ve sık sık da bu alanın katı bir Durkheimcı bakışla kapsayacaklarının çok ötesine geçiyoruz. Sınırlardaki esnekliğin nedenlerinden biri, sosyolojinin yirminci yüzyıla kadar bağımsız bir disiplin olamayışıdır. O zamana kadar genellikle ekonomiden ayrılmamış önemli sosyologların pek çoğu (Marx, Weber, Pareto, Parsons), ömürlerinin bir kısmını ya da tümünü ekonomist olarak yaşamışlardır. Ekonomi gitgide paranın, fiyatların, ücretlerin ve işin üzerine yoğunlaştıkça, James O'Connor, Arghiri Emmanuel, Samuel Bowles, Herbert Gintis gibi kurumsal ve kalkınma ekonomistlerinin bugün hâlen sosyologlarla aynı olan pek çok sorunu ve kavramı tartışıyor olmalarına rağmen ekonomi kademe kademe ayrı bir entelektüel girişim ve aynı zamanda ayrı bir üniversite bölümü olmuştur. Robert

Heilbroner'in The Worldly Philosophers'ı (Maddeci Filozoflar) hikâyenin burada değinmediğimiz kısmının çoğunu anlatır.

Tarihi sosyolojinin tarihiyle birbirine geçmiş diğer bir disiplin antropolojidir. İki saha arasındaki temel fark her şeyden önce tarihî bir fark olup antropologlar, sömürü döneminin yeni keşfedilen kabile toplumlarının araştırmacısı olarak tanımlanırken sosyologlar, modern toplumlarla ilgiliydiler. Ayırım o dönemden sonra kalktı. İlkel kabileler sömürgeleştirilince veya yok edilince antropologlar modern Batı ve Batı dışı toplumlar, sosyolojide geleneksel toplumlar üzerinde çalışmaya başladı. Antropolojinin, çoğu sosyoloğun çalışmalarından uzak düşen sahaları (fiziksel antropoloji, arkeoloji, dil bilimi) olmasına rağmen, bugün artık çoğu antropologla sosyologun yaptıkları arasında az fark var. Spencer, Durkheim ve Freud'un her iki tarafın tarihinde de kilit figürler olmasına rağmen bu kitabın büyük antropologlara değinmemesinin nedeni temelde yer darlığıdır. Antropolojinin büyük isimlerinin bir taslağı için ilgili okurlara Marvin Harris'in The Rise of Athropological Theory (Antropoloji Kuramının Doğuşu) kitabı tavsiye edilir.

Siyaset biliminin kökeni sosyolojiye kıyasla daha belirgin olup, büyük oranda anayasa hukuku çalışmalarıyla ortaya çıktı ve ana işlevi kamu idarecileri ile siyasal bilgiler lise öğretmenlerini yetiştirmekti. Bu evveliyat, toplumun bilim kuramına kayda değer herhangi bir katkı koyabilmek için yöneliminin fazla felsefi ve ideolojik açıdan fazla önyargılı olduğu anlamına geliyordu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika siyasi sahnesinde davranışçı hareket gelişti, siyaset bilimciler artık siyasal sosyoloji, örgütler, toplumsal değişim gibi sosyolojiyle kesişen alanlarda çalışmalar yapıyorlar.

Psikoloji uzun zamandan beri hem sosyolojiden ayrı yerde hem de sosyolojiyle iç içe geçmiş durumda. Uzak kolu, fizyolojik psikoloji, algı, öğrenme, motivasyon gibi alanlarda bireysel davranışın sosyal olmayan belirleyicileriyle uğraşıyor. Kesişen kolu ise sosyal psikoloji, bireyin başka insanlarla bağlantıları üzerine çalışmalar; günümüz Amerikan üniversitelerinde hem sosyoloji hem de psikoloji bölümlerinde, bazen de ayrı bir bölüm olarak okutuluyor. Disiplin sınırlarının, odaklanmaya hizmet etmekten çok, genellikle geniş açıdan bakılarak sürdürülmesi gereken çalışmaları bölümlere ayırdığı için zararlı olduğu duygusuyla biz, sosyolojinin sınırlarını sosyal psikolojiye yaymayı tercih ettik. Özellikle Freud, öncelikle psikolog kabul ediliyor olabilir ama biz ona burada iki nedenden dolayı tam muamele yaptık. Birincisi, Durkheim toplumsal yapıların sadece bireylere dayanılarak açıklanamayacağı konusunda kesinlikle haklı olsa da, toplum yine de sadece ve sadece bireyler tarafından yaratılmıştır ve toplumsal düzen açıklamalarımız bireyin nasıl işlediği (özellikle diğer insanlarla ilişkili olarak) bilgimize dayanmak zorundadır. İkincisi, Freud, sosyolojiyi ve antropolojiyi aslında psikolojiden çok daha fazla (ama belki psikiyatrinin medikal sahasından az) etkilemiştir. Amerikan akademik psikolojisi, davranışçı inanışın kalesi hâline gelmişti ve bilişsel işlev düşüncenin en iyi kısmı çoğunlukla (Freud kadar Mead ve Schutz tarafından da) sosyolojiye sığınmak zorunda kaldı. Psikolojinin kaybı sosyolojinin kazancı oldu,

ama er geç geri ödemesi yapılabilir, zira sembolik etkileşimcilerin, etkileşim yöntem bilimcilerin ve toplumsal dil bilimcilerin çalışmaları insan bireyin psikolojik işleyişini anlamada büyük ilerleme vaat ediyor.

Son olarak, tarih sosyolojiyle dikkate değer derecede kesişiyor. Alexis de Tocqueville, Fustel de Coulanges, Weber, Henri Pirenne, Marc Bloch, Otto Hintze, Michael Rostovtzeff gibi daha eski düşünürleri ve Lawrence Stone, Fernand Braudel gibi modern tarihçileri kesin biçimde bir düşünsel tarafa yerleştirmek zor. Sosyoloji gibi tarih de tüm toplumu kapsayan bir disiplin: Sosyal dünyada yaşanan her şey, tıpkı sosyoloji kuramı için potansiyel malzeme olması gibi, tarihin hikâyeleri için de potansiyel malzeme demek. Temel fark yönelimde: Sosyoloji kuramı genellemeye, tarih ise olayların belli dizilişinin tanım ve açıklamasına yönelik. Öte yandan, kuramı genelleme ile tikelci tarihler arasındaki ayırım kesin bir ayırım değil. Tarihçiler çok büyük miktarda olayı düzenlemek amacıyla sık sık genel prensiplere başvururlar, sosyolojinin en büyük görevlerden biriyse, belli bir toplumu (genellikle kendi toplumumuzu) tarif etmek ve dünyamızda oluşan sosyal değişiklikleri anlatmak olmuştur. Marx, Weber gibi düşünürlerde iki amaç (açıklamaları genellemek ve özel tarihî dramları yakalamak) yan yana ilerleyip birbirini zenginleştirmiştir. Tarihçiler gitgide siyasi ve diplomatik olayların ötesinde sosyal yapıları araştırmaya ilgi duydukça, iki disiplinin birbirine daha da yaklaşmasını bekleyebiliriz.

Sosyoloji tarihimiz bu yüzden diğer sosyal disiplinlerin çoğunun tarihiyle iç içe geçmiştir. Burada sadece, konumuza, işlenebilmesine yetecek derecede derli toplu hâle getirmek için sınır koyuyoruz. Farklı disiplinler geçmişte birbirinden çok şey öğrendi, eğer bölüm başlıklarının ötesine geçerlerse, bugün ve gelecekte de birbirlerine sunacak çok şeyleri olacağını görürler. Bununla birlikte, biraz sosyolojik gurur gösterirsek çeşitli meslektaşlarımız belki bizi bağışlarlar: Bu kitabın sayfalarında okur, günümüz sosyal görüşünde yer alan en aydınlatıcı geleneği bulacak.

BÖLÜM 1

Paris'in Peygamberleri: Saint-Simon ve Comte

Bir dönemin sona erdiğinin işareti, o dönemin romantikleştirilmeye başlanmasıdır. Orta Çağ toplumu, on dokuzuncu yüzyılın eğitimli Fransızlarına tekdüze gelmeye başlamıştı. İnancın ve düzenin zamanı olan bu dönem, köylüden krala herkesin yerini bildiği, sosyal çekişmenin bilinmediği, insanların yoksul ancak mutlu olduğu, lordlar ve papazların, insan yığınlarını babacan bir şekilde izlediğinin düşünüldüğü bir dönemdi. On sekizinci yüzyıl düşünürlerinin buna benzer hayalleri olamazdı. Onlar, Orta Çağ'ın gerçekliklerine çok yakındılar ve kurtulmuş olmaktan dolayı memnundular.

İnsanlar yoksuldu, ancak mutluydu. Orta Çağ'ın fiziki güçlükleri nadiren hayal edilebilirdi. Köylülerin yiyebilmek için ekmekten başka bir şeyleri yoktu. Aristokratlar biraz daha iyiydiler. Evler küçük, soğuk, kalabalık, sağlıksız ve genellikle hastalıklarla doluydu. Düzen de yoktu. Avrupa, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından beri sürekli bir savaş hâlindeydi ve şiddet tehdidi gündelik hayatın içine yayılmıştı. Polisin olmadığı ve insanların kendi kendilerini kolladığı bir dünyaydı. Şehirler, soyguncular dan korunabilmek için surlarını dışarıya kapatmıştı. Efendiler hizmetkârlarına, babalar da çocuklarına ağır cezalar vermekteydi.

Tanrı'nın melekleri ile beraber yaşadığı cennet alanı ile başlayıp, dünyanın sosyal hiyerarşilerinden, lanetlenmişlerin günahlarına göre cezalandırıldığı cehennemin yedi kat altına doğru devam eden Dante'nin dünya tasvirindeki gibi, evren son derece düzenli olarak görülüyordu. Neredeyse herkes bu dünya düzenine dogmatik olarak inanıyordu ama tartıştıkları tek şey kimin Rahip olacağı, hangi kralların kutsanacağı, hangi din öğretisinin baskın olacağı ve kimin törelerinin mutlak olacağı gibi, insanların bu düzenin neresine ait olduğuydu. Herkes kendine ait gerçeklik yorumundan emindi ve her kim ona karşı çıkarsa öldürmeye hazırdı. Kısaca bu, uyanık bir kâbus dönemiydi ve 1700'lerde barış geldiğinde, İngiltere ve Fransa'daki gelişmiş krallıklarda din ömrünü tamamladığında, düşünen insanlarda rahatlama belirtileri görülmeye başlandı. Onlar için, bu bir uyanış, bir "aydınlanma"ydı.

Konuşmaları ile Paris salonlarını renklendirenler, İlk Çağ'dan beri Kilise'nin dışında iş bulmuş olan ilk entelektüellerdi. Aralarından Voltaire, Diderot, Rousseau, Condercet ve Turgot gibi tanınmış *filozoflar* ("philosophe"ler), teolojinin yerine geçecek bilimi buldular. Isaac Newton, 1687'de basılan hareket kanunları üzerindeki çalışması ile evrenin bir saat gibi nasıl kendi düzeninde işlediğini gösterdiği için dönemin kahramanıydı. Dönemin ruhu akıldı ve düşmanı dindi. Büyük Frederick gibi "aydın despot"ların mekânlarına giderek geçimini sağladığı için alçak sesle de olsa Voltaire'ın onay verdiği özgür düşünceli Jean Meslier, son kral, son Rahibin içinde boğulduğunda, insanoğlu en sonunda mutlu olabilir, diye fikrini belirtti. *Filozoflar*, günah teolojisine karşı çıktılar ve doğanın mantıklı ve iyi olduğunu açıkladılar. Sadece dünyaya hükmeden doğal yasaları keşfetmek ve toplumu onlarla uyumlu hâle getirmek gerekiyordu. Tarih artık sadece Adem ve İsa'nın İkinci Gelişi arasında yapılanların kaydı olarak veya Yunan ya da Roma altın çağlarından sonraki sürekli düşüşün hikâyesi olarak görülmüyordu. İnsanlar tarihi daha çok, on sekizinci yüzyılın bir akıl çağı, iyimserlik çağı olarak durduğu, bilimsel aydınlanmanın gelişimi olarak algılamaya başladılar.

1789'da Fransız Devrimi'nin baş göstermesi, insanlara bekledikleri fırsatı verdi. Artık eski düzenden tamamen kurtulabilir, akıl ve adalet ilkelerini temel alan yeni bir düzen kurabilirlerdi. Kral tahttan indirildi ve kafası kesildi, aristokratlar tahliye edildi ve feodal düzen yıkıldı. Ama daha sonra Devrimin liberal destekçileri azalmaya başladı. Cumhuriyetçiler onlara karşı çıkmaya başladı. Meclis giderek daha çok üyesini ortadan kaldırdı ve Paris kalabalığının tezahüratları ile kafaları giyotinden geçti. Devrim paranoyak hâle geldi; özgürlük düşmanları ülkede her yerdeydi, yurt dışında ona karşı savaş ilan edilmişti. Terör Saltanatı, Robespierre ve onun Kamu Güvenliği Komitesi tarafından kurumsallaştırılmıştı. Son olarak, Robespierre'ın kendisi giyotine gitti ve Fransa sağa yönelmeye başladı. 1799'da cumhuriyetçi hükümet Napolyon Bonaparte adındaki general tarafından dağıtıldı ve büyük tecrübe neredeyse bitti.

Bir dramın ortaya çıkması on beş yıl daha aldı. Ama Napolyon'un fetihlerinin ve nihai yenilgisinin oluşturduğu büyük maceranın ardında, bir düşüncenin çöktüğü de açıklığa kavuştu. Akıl da bir din olabilirdi ve birçok insan Aydınlanmayı savunurken herhangi bir Engizisyon Mahkemesi Üyesi kadar fanatik olabilirdi. 1815 yılında Paris, tahta anayasal monarşiyi geri getirerek görünüşte tekrar düzene girdi fakat entelektüel açıdan kargaşa içindeydi. Reformcuların, ütopiklerin ve mezheplerin neyin yanlış gittiğine ve bu yanlışı düzeltmek için ne yapılması gerektiğine dair yaptığı açıklamalar arttı. İşte bu noktada Saint Simon devreye girer ve hikâyemiz başlar.

HENRI DE SAINT-SIMON (1760-1825)

İsminin de belirttiği gibi, Claude-Henri de Rouvroy, Comte de Saint-Simon, Fransa'da en seçkin ailelerinden birinin çocuğu olan bir aristokrattı. Birçok çağdaşı gibi, keskin zekâlı, kendini beğenmiş ve tamamen prensipsizdi. Fırsatçı kariyeri, onun yaşamında birçok çelişkilere yol açtı. Çılgın ve ahlaksız bir gençlik ile hayatına başlangıç yaptı, bu süreçte ailesi, kontrol etmenin tek yolu olarak onu hapis bile etti. (tıpkı netameli çağdaşı Marquis de Sade'in de başına geldiği gibi) Saint Simon daha sonra Fransız ordusunda subay oldu, Amerika'ya gitti ve Yorktown savaşında bulundu. Ama biz onu Lafayette gibi özgürlüğü seven bir gönüllü olarak düşünmemeliyiz; Saint Simon sadece, İngilizlere karşı çıkmak amacı ile Amerikalıları destekleyen mutlak hükümdar Kral 16. Louis'in emirlerine hizmet etti. Saint Simon'un politik güdüleri onun Amerikan yurtsever Cincinnatus Cemiyeti'nin onursal bir üyesi olmasını engellemedi. Eğer Saint Simon alaycıysa, bu sadece onun zamanının genel tavrını yansıtmasındandır.

Avrupa'ya döndüğünde, Saint Simon biraz heyecan peşindeydi. Biri Orta Amerika'nın karşısında diğeri Madrid'i denize bağlayan kanalları inşa etmek için planlar hazırladı fakat onları başarılı bir şekilde geliştiremedi. Fransız Devrimi tam da doğru zamanda ortaya çıktı. Birçok aristokratın şatoları alevler içinde yanarken, Saint Simon, devrimci konuşmalar yaparak, malikânesinin yanındaki yerel kurula başkanlık ederek, reformlar önererek, köylülere yardım ederek büyük cumhuriyetçi rolünü üstlendi. Cumhuriyet coşkusu içinde, kendi unvanını bırakıp, Bonhomme adını almıştır ki bu durum, bugün kendisine Jones ismini veren bir Rockefellar'a eşdeğerdir.

Politik karmaşa boyunca, Saint Simon aynı zamanda özel işleri ile de meşguldü. Devrim, Kilise'nin ya da kafası kesilen ya da ülkeyi terk eden aristokratların topraklarına el koydu; Saint Simon hemen onları değerinin altında bir fiyattan satın aldı. Cumhuriyetin kâğıt parası hızlı bir şekilde değer kaybedince, Saint Simon spekülasyon yaptı, malları değersiz *assignatlar** karşılığında satın aldı. Emin olmak için, Robespiere bir gözünü bu tarz spekülatörlerin üstünde tuttu ve Saint Simon yabancı ajan olma şüphesi ile tutuklandı. Ama o, vilayetlerde cumhuriyetçi imajını iyice çizmişti ve kendisini özgür bırakmaya yetecek kadar kusursuz destekçiler toplamayı başardı. Bu bölüm sadece geçici bir aksamaydı ve birçok kafa giyotinden geçerken Saint Simon bir servet biriktirdi. Bolca eğlendi, bir salon tuttu, onun toplumu yeniden düzenleme planları hakkında beğenileri ve fikirleri olan bir oda dolusu insanla önemli sohbetlerde bulundu.

---

*"*Assignat*"ın metin içerisindeki anlamı, "*Para yerine geçen bono*" dur. (ç.n)

Ancak bu uzun sürmeyecekti. 1799'da, Saint Simon'un servetinin sonunu harcamasından kısa süre sonra, Fransız hükûmeti Napolyon'un darbesiyle gücünü yitirmişti. Saint Simon, eski iş ortaklarını, ailesini ve ona borç verebilecek herkesi rahatsız etmeye ve bir baş belası olarak tanınmaya başladı. Tekrar fikirlere başvurdu, onları yazdı ve bu fikirleri Napolyon'a, Fransız Bilimler Akademisi üyelerine ve bu fikirleri yürürlüğe koyabilecek herkese dilekçe olarak gönderdi. En gözde fikri eğer bilim adamları bir uluslararası konsey oluşturabilir ve toplumun yönetimini alabilirlerse, dünyanın kurtarılabileceğiydi. Böylece, savaş ve anlaşmazlık yerine insanlar ilgilerini kanallar inşa etmeye ya da genel olarak koşulları geliştirmeye doğru yönlendirebilirlerdi. Saint Simon bilime inanarak tipik bir Aydınlanma fikrini benimsemiş ve bu fikre biraz daha uygulanabilir bir alt yapı sağlamıştır.

Garip bir biçimde, Napolyon ve diğer üst mevkideki kişiler Saint Simon'un planları ile uğraşamayacak kadar meşguldüler. Dilekçeleri genellikle açılmadan ona geri gönderiliyordu. Saint Simon giderek daha çok yoksulluk içine düştü. Bilim adamlarının ona karşı komplo kurduklarını düşünmeye başladı. Paranoyası büyüdü ve bir süreliğine Charenton'daki ünlü akıl hastanesine hapsedildi. (Peter Weiss'ın *Marat/Sade* adlı oyunun sahnesindeki gibi) Başarısız bir intihar girişiminde bulundu.

Sonunda serveti biraz gelişti. 1815'te monarşi yeniden yapılandığında, Saint Simon hayatını gazeteci olarak kazanmaya başladı. Aristokratların el konulan malları artık finansörlerden ve girişimcilerden oluşan yeni bir sınıfın elindeydi ve Napolyon'un düşüşü ile geride kalan ve ülkeyi terk eden göçmenler geri döndüler ve el konulan mallarının iadesini istediler. Hükûmet bu iki grup arasındaki çekişmenin odak noktası hâline geldi ve kazanan taraf üzerine dikkatlice düşünen Saint Simon kendisinin "sanayiciler" olarak adlandırdığı kişilerin amaçlarını tartışan yazılar ve el ilanları çıkarmaya başladı. Sözleri kısa zamanda genel bir geçerlilik kazanacaktı. Saint Simon'un yayınları hep başarısız oluyordu fakat her yeni maceraya katkıda bulunacak destekçiler toplayarak hayatını kazandı. Bu girişimin sonunda Saint Simon, toplum kuramını geliştirdi ve bir hayran kitlesini etkilemeye başladı.

Saint Simon'un ana düşüncesi, sanayinin tarihte yeni bir dönem olduğuydu. İlerleme sadece bilim meselesi değildi, dahası hayatın bütün koşullarını etkiliyordu. Feodalizmin gerilemesinden ortaya çıkan bu yeni toplum, bütün eski sorunları çözmek için gereken temeli sağlayabilirdi. Saint Simon, ortaya çıkan bu yeni düzeni fark eden ilk kişilerden biriydi ve bu düzenin nasıl işlemesi gerektiği ile ilgilenen kâhin rolünü üstlendi.

Saint Simon'un en meşhur açıklamalarından biri onun felsefesini özetlemektedir:

> "Fransa'nın, birdenbire en iyi elli fizikçisini, kimyacısını, fizyologunu, matematikçisini, şairini, ressamını, heykeltıraşını, müzisyenini, yazarını; en iyi elli makine mühendisini, inşaat mühendisini, askerî mühendisini, ağır silah uzmanını, mimarını, doktorunu, cerrahını, eczacısını, denizcisini, saatçisini; en iyi elli bankacısını, en iyi iki yüz iş adamını, en iyi iki yüz çiftçisini, en iyi elli demir ustasını, silah üreticisini, tabakçısını, boyacısını, madencisini, terzisini, pamuk imalatçısını, ipek üreticisini, keten üreticisini, hurdavatçısını, çömlek ve porselen, kristal ve cam imalatçısını, kumanyacısını, taşıyıcısını, matbaacısını, oymacısını, kuyumcusunu ve diğer metal işçilerini, en iyi elli masonunu, marangozunu, doğramacısını, nalbantını, çilingirini, bıçakçısını, dökümcüsünü ve

Fransa'nın, üç bini, önemli bilim adamı, sanatçı ve zanaatkâr olan ayrıca bilim, güzel sanatlar ve uzmanlık dallarında bulunan ve belirtilmemiş işlerde çalışan daha nice yüzlerce insanı kaybettiğini farz edin.

Bu insanlar en esaslı üreticiler olan, en önemli ürünleri yapan, ülkeye en çok faydası olan girişimleri yönlendiren, bilim, güzel sanatlar ve uzmanlık dallarındaki başarılara en çok katkısı olan Fransızlardır. Onlar en iyi tanımla, Fransız toplumunun en verimlileri, diğer Fransızların üstünde topluma en çok katkısı olan, onun medeniyetini ve refahını yükselterek şerefine en çok katkıda bulunanlardır. Ülke onları kaybettiği anda cansız bir cesede dönüşecektir. Fransa bir anda rekabet ettiği ülkelere kıyasla daha aşağı bir seviyeye düşecek ve bu kayıp yerine koyulana kadar, başka zihinler yetiştirene kadar, daha aşağıda olmaya devam edecektir. Fransa'nın bu talihsizliği telafi etmesi en az bir nesil alacaktır çünkü pozitif beceri alanlarında farklılık yaratan insanlar istisnadır ve doğa, özellikle bu tür istisnalarda çok savurgan davranmaz.

Başka bir varsayıma geçelim. Fransa'nın bilim güzel sanatlar ve uzmanlık dallarında sahip olduğu bütün dehalarını koruduğunu ama aynı gün Mösyö Kral'ın kardeşini, Monsenyör Angouleme Dükünü, Monsenyör Berry Dükünü, Monsenyör Orleans Dükünü, Monsenyör Bourbon Dükünü, Madam Angouleme Düşesini, Madam Berry Düşesini, Madam Orleans Düşesini ve Matmazel Conde'sini kaybetme talihsizliğini yaşadığını farz edin. Fransa'nın aynı anda kraliyete ait bütün önemli subaylarını, bütün elçilerini (görevde olan ya da olmayan), bütün devlet şurası üyelerini, bütün yargıçlarını, mareşallerini, kardinallerini, başpiskoposlarını, piskoposlarını, piskopos yardımcılarını ve kilise yetkililerini, bütün yüksek ve orta rütbeli memurlarını, bütün devlet memurlarını ve hâkimlerini ve dahası asilzade tarzında yaşayan en zengin on bin toprak sahibini kaybettiğini farz edin.

Onlar iyi kalpli oldukları için ve bu kadar çok yurttaşın aniden ortadan kaybolmasına ilgisiz kalamayacakları için, bu talihsizlik kesinlikle Fransa'yı bunaltır. Ama devlet için önemli olan bu üç bin bireyin kayboluşu, sadece duygusal sebeplerden üzüntü yaratacaktır ve devlet için hiçbir politik düşmanlığa yol açmayacaktır."[1]

Tesadüfen, 1819'da bu yayınlandıktan birkaç gün sonra, bir katil Berry Dükünü öldürdü. Saint Simon azmettirici olarak tutuklandı. Ama o tarafını çok iyi seçmişti ve beraat etti.

Eski Çağ, savaşa ve dine adanmıştı; aristokratlar ve papazlar toplumun üzerinde parazitler olarak yaşıyordu. Yeni Çağ, yararlı malların ve hizmetlerin üretimine adanacaktı. Saint Simon bankacıları, imalatçıları, mühendisleri, işçileri, yazarları, bilim adamlarını birbirinden ayırmıyordu—hepsi parazite benzeyen aristokratların tersine üreticilerdi. Hangi işe uygunsa "bütün insanlar çalışmalıdır." sözü Saint Simon'un sloganı hâline geldi. Öğrencileri, daha sonra bu sözü, "hepsi kendi kapasitesine göre" şeklinde düzenlediler ki bu, komünizm ilkesinin bir düsturu olarak ünlenecekti.

Saint Simon'u destekleyenler, her ne kadar bu terimi daha belirsiz bir anlamda kullansalar da, kendilerini "sosyalist" olarak tanıtmaya istekliydiler. Modern

[1] Henri de Saint-Simon, *Social Organization, The Sciences of Man, and Other Writings* (New York: Harper Torchbooks, 1964), pp. 72-73.

ideolojiler daha belirginleşmemişti ve Saint Simon'u destekleyenler, özel mülkiyete çok fazla önem vermemelerine ve geniş çaplı ve merkezî yönlendirmeli girişimler yoluyla toplumun eylemlerini düzenlemekle daha ilgili olmalarına rağmen, özel mülkiyete inanmaya devam ediyorlardı. Kanallar, demir yolları ve buharlı vapurlar gibi büyük girişimler onların ilgilerinin odak noktasıydı ve bunlar doğası gereği bireysel olmaktan çok "sosyal"di.

Modern Çağ bir barış çağı olacaktı. İnsanlar bütün güçlerini diğer insanlara karşı kullanmak yerine, doğaya karşı kullanacakları için artık baskıya gerek yoktu. Devletin varlığı neredeyse kaybolacaktı, en azından o eski zorlayıcı yapısı açısından; onun yerini herkesin iyiliği için düzenleme ve plan yapacak olan bilim adamları, finansör ve sanayicilerden oluşan dünya konseyi alacaktı.

Toplum hiyerarşik olmaya devam edecek ama artık tabakalaşmış olarak görülmeyecekti. İnsanlar açıkça farklı doğal becerilere sahiptir: Bazıları entelektüel açıdan daha gelişmiştir ve bunlar bilim adamı olacaktı; diğerleri daha duygusaldı ve şair ile sanatçı olabilirdi; motor becerileri daha gelişmiş olanlar ise işçi ve organizatör olacaktı. Bu üç çeşidin en iyileri en üst yönetici pozisyonlarına yerleştirilmeli ve diğerleri kendilerini daha aşağı saflara çekmeliydi. Hepsi, ister üst ister alt pozisyonda olsun, gerçek görevlerini yapabilirlerse mutlu olacaklardı. Kısacası Saint Simon mükemmel bir meritokrasinin ortaya çıkışına inandı.

Saint Simon'un geliştirdiği şey endüstrinin tipik ideolojisi hâline geldi. Bugün onu, Fransız devletindeki teknokratların arasında, İngiliz devlet hizmetinde, büyük Amerikan bürokrasilerinde, üniversitelerden, Rand Cooperation adlı kuruluşlara kadar dünyanın her yerinde görebiliriz. Bu, ilerlemenin bilime dayalı olduğuna ve yeni toplumların (dünyanın gelişen ülkelerinde olduğu gibi, Doğu ve Batı'nın daha gelişmiş ülkelerinde de) devrim veya çelişki olmadan sadece bilim adamlarını ve sanayicileri göreve çağırarak yaratıldığına dayanan bir inançtır. Eğer herkes çalışır ve kendi bireysel meziyetine göre yükselebilirse gerçek bir sınıf çatışması olmaz. Sistem elitisttir fakat en üstteki uzmanlar sadece kamu yararı için çalıştıkları için kimsenin kınılmaması ve alınmaması gerekir. Bu ideoloji, hükûmetin baskı aracı ve belli kazançların sağlayıcısı olarak değil, toplumu düzenlemek için sadece teknik ve tarafsız bir araç olarak var olduğundan dolayı, "devletsiz devlet" olarak adlandırılabilecek bir inancı kapsamaktadır. Göreceğimiz gibi, komünistler bile, kapitalist ülkelerdeki hükûmetlerde bunun doğru olduğunu reddetseler de kendi hükûmetlerine bu bakış açısını uyarlamışlardır.

Saint Simon 1825'te öldüğünde, onun genç yandaşları beklenilmeyen bir dönüş başlattılar. Saint Simon'un en son fikirlerinden biri olan sosyal uyumu, "yeni Hristiyanlığı"nın yaratılmasını, ele alarak insanlık sevgisi vaazları vermeye başladılar ve Paris'in dışında herkesin kamu yararına çalışabileceği ütopik bir toplum oluşturdular. Basit ama uygun bir tanımla, onlar kendi zamanlarının hippileri idi. Bu tecrübe bir yıl sonra, liderleri Enfantin yargılandığında ve genel ahlakı bozmak suçundan bir yıl hapis cezası aldığında çöktü. Bu romantik serüveninden sonra, Saint Simoncular sanayici ve finansör olmak için işe koyuldular. Onların arasında Pereire kardeşler, Louis Napolyon'un İkinci İmparatorluğu'nun finansörleri ve ünlü Credit Mobilier spekülasyonlarının düzenleyicileri vardı. Bunlardan biri olan Ferdinand de Lesseps, Saint Simon'un ilk planlarından birini gerçekleştirdi: 1869'da Süveyş Kanalını tamamladı.

AUGUSTE COMTE (1798-1857)

1817'de Saint Simon, Auguste Comte adındaki ciddi genç adamı özel sekreteri olarak işe aldı. Comte iyi bir eğitim almıştı, modern bilimin en iyi öğretildiği yer olan Napolyon'un yeni Ecole Polytechnique'nden daha yeni mezun olmuştu. Saint Simon, matematik ve bütün bilimlerde eğitimi olan bu yeni asistanını, kendisinin dağınık fikirlerini tükenmiş bir sistem içerisinde düzenleyecek öğrencisi olarak görüyordu. Tarih ve sanayi toplumu üzerine bakış açıları geliştirerek yedi yıl birlikte çalıştılar. Bu girişimden tamamen yeni bir sosyal bilim ortaya çıkacaktı.

Bir dizi tartışmanın ardından, 1824'te yolları ayrıldı. Son kavga en önemli çalışmalarının başlık sayfasında kimin isminin yazılacağı sorunu ile ortaya çıktı. Patronu olmadan Comte büyük sıkıntıya düştü. Yeni bilimini öğretmek için Ecole Polytechnique'de çalışmak istedi ama sürekli reddedildi. Matematik alanında giriş sınavlarını puanlandırarak, dinleyecek olan herhangi birilerine konferans vererek ve sistemi hakkında arka arkaya ciltlerce kitap yazarak güçlükle geçiniyordu. Önceki işvereni gibi, tüm Avrupa'daki bütün krallara ve resmî görevlilere çalışmasını desteklemeleri için dilekçeler yağdırıyordu. Paris'in tavan arası her çeşitten parasız yazarla dolu olduğundan ve onun dilekçeleri de benzer amaçla gönderilen diğer postaların bir parçası olduğundan hiç cevap alamadı. Comte, onun fikirlerini reddedenlere ki dünyayı onlardan kurtarabileceğine inanıyordu, ateş püskürüyordu. Klasik bir şekilde, delilik krizleri geçirdi ve Charenton akıl hastanesine kapatıldı. İki defa intihara teşebbüs etti. Sonuç olarak etrafında bir kalabalık toplamayı başardı ve onun Pozitivist sistemi giderek tanınmaya başladı.

Comte'un sistemi bilginin üç hal kanunu olan temel ilkeye dayanıyordu. Comte bu kavrama "1822 (hâlâ Saint Simon için çalıştığı bir yıl) yılının büyük buluşu" şeklinde atıfta bulunuyordu; her yeni sayfaya başladığında o günün saatini bile not ediyordu. Bu çalışmanın basımı ile Saint Simon ile ayrılıkları başlamıştı.

Üç Hal Kanunu şunu ortaya koyar; herhangi bir konunun bilgisi *teolojik formda* (animizmin, ruhların ya da Tanrıların açıklamaları) başlar, *metafizik* forma (soyut felsefi kurgunun açıklamaları) geçer ve en son *pozitif form* (gözlem, deney ve karşılaştırmaya dayanana bilimsel açıklama) oluşur. Dolayısıyla, çeşitli bilgi alanları bu aşamalardan zorluk sırasına göre geçtikçe bilimlerin tarihsel sırası oluşmuştur. Önce en basit ve uzak konular bilimsel olmuş, onları daha karmaşık ve somut konular takip etmiştir. Böylece bilimler aşağıda belirtilen sırada gelişmiştir:

Matematik
Astronomi
Fizik
Kimya
Biyoloji
Sosyoloji

İnsanlar teolojik ve metafizik kavramlardan kendilerini özgürleştirirken ilk olarak onlardan en uzak olan alanlardan—matematik ve astronomiden başlar; ancak büyük bir gelişimden sonra insanlar kendileri ile ilgili alanlara—biyoloji ve sosyolojiye bilimi uygularlar. Aslında bu toplumun ilk kez bilimin bir nesnesi olarak algılandığı andır ve Comte bu yeni alana "sosyoloji" adını vermiştir.

Bilimler listesinde bir eksik bağlantı var gibi görünmektedir bu da psikolojidir. Ancak bu, Comte'un gözden kaçırdığı bir nokta değildi. Ona göre, bireysel psikoloji ya da ruh, sadece dinî ve felsefi bir batıl inançtı, tamamen bilimsel olan bir psikoloji, insanları vücut ve beynin eylemleri olarak incelemeliydi; sonuç olarak psikoloji, fizyolojinin bir parçası, biyolojinin ise bir bölümüydü. Comte'un psikoloji üzerine olan o dönem fikirleri, insanların mizacını beynin çeşitli alanlarındaki yayılmalara göre açıklayan bir sistem olan frenoloji inancına dayanıyordu. Günümüzde bu, sadece kişinin karakterini kafasındaki parçaları hissederek inceleme anısı olarak kalmıştır. Comte'un radikal öznel psikoloji karşıtlığının modern karşılığı davranışçılıktadır.

Comte'un psikolojiyi reddedişinin başka bir önemli sonucu daha vardır. Ona göre, her bilim ayrı ayrı varlık düzeni oluşturur. Sosyal dünya, bireylerden oluşmasına rağmen, bu bireyler ile aynı değildir ve buna rağmen kendisine ait prensiplere göre şekillenir. Bunun için Comte, hâkim Aydınlanma düşüncesi olan sosyal sorunlara insan doğasının ögelerinde cevap bulma arayışından ayrılmıştı. Toplum, sadece insan davranışları sonucunda oluşan bir birikimin ürünü değil aynı zamanda birçok neslin yaşam birikimi ile oluşan da bir şeydi. Dil, onu konuşan insanlar tarafından yaratılmasına rağmen, bir kişinin dili değiştirmek için uğraşmasından çok kendine ait bir kelime ve dil bilgisi yaratması gibi, yaşam devam ederken ya da bireyler doğmaya ve ölmeye devam ederken toplum kalır ve kendine ait kanunlar tarafından gelişir. Bu yüzden, şimdi şöyle diyebiliriz: *"Comte toplum kavramını biriken bir kültür olarak görülmesine karşı çıkmıştır."*

Bu yeni bilimin, sosyolojinin, görevi bütün bu varlığı yöneten kanunları sergilemekti. Buna göre, sosyoloji iki bölüme ayrılmaktaydı: "sosyal statik" ve "sosyal dinamik." Comte statiği, sosyal düzen çalışması ve dinamiği, sosyal değişim ya da gelişim çalışması olarak açıkladı.

Comte, iyi bir eğitim almıştı ve sosyolojinin gözlem, deney, karşılaştırma ve tarihsel araştırma gibi bilimsel yöntemlerle gelişeceğine inanıyordu. Ne yazık ki, tarihte yeterince bilgili olmasına rağmen, kendisi bu tarzda bir çalışmayı hiç yapmadı. Kendi sistemini bitirmek için büyük bir telaşa girmişti çünkü sosyolojinin bilimsel yönteminin, o günün en önemli sorununun yani devrim ve anlaşmazlık ile harap edilen bir toplumun tekrar nasıl düzene kavuşacağının cevabını içerdiğini inanıyordu. Bunu düşünerek, Comte bu amaca doğru kısa yollar sağlayabilecek bazı metodolojik ilkelere başvurdu.

Bu ilkelerden birincisi, olayların tek tek kendi içlerinde anlaşılamayacağı fakat daha geniş bir bağlam içinde görülmesi gerektiğiydi: Eğer biri parçaların görevlerini görürse, bütün kavranmalıdır. Bu ilke, "modern bilim felsefesi tarafından desteklenen oldukça gelişmiş fikri, yani bir kişi dünyaya dair ne tür gözlemleri yapacağını bilmeden önce düzenleyici bir değerler dizisine (paradigmaya) ya da kavramlar dizesine sahip olmalıdır fikrini" kapsıyordu. Fakat Comte şu modern hükmü görmezden gelmişti: *"Kavramlar başlangıçta geçicidir, gerçeklere*

uyma çabası devam ettikçe değişir ya da reddedilir." Comte, ilk denenmesinde bütünün modelini kavrayabileceğine inanıyordu.

Onun modeline göre, toplum biyolojik organizmaya benzemektedir. Bir vücudun her bir parçasının bütün için bir görev aldığı çeşitli organlara sahip olduğu gibi (karaciğer, beyin, böbrek vs.), toplumun da çeşitli bölümleri (aile, kilise, devlet) vardır. Comte, toplumun tam anlamı ile bir organizma olduğunu kastetmedi; toplum, sadece fiziksel bireyler olarak değil bir bilinç olarak vardı ve çeşitli sosyal kurumlar bir nesilden diğerine aktarılan bu düşünce serisinin bir parçasıydı. Modern fonksiyonalizmin kökleri bu incelemede bulunabilir.

Demek ki, toplumun çeşitli parçaları birbirine uyuyordu ve biri, bir diğeri olmadan var olamazdı. Uyumlu toplum, o zaman, *uzlaşmaya*, bir ahlaki öge olarak birbirine ait olma hissine dayanıyordu. Burada Comte'un, hocası Saint Simon'a göre ne kadar fazla tutucu olduğunu görüyoruz. Saint Simon tam bir ateist, materyalist ve bilim ve endüstriye inanan biriyken; Comte, toplumun sadece mantıkla bir arada tutulamayacağını, bunun inancı da gerektirdiğini düşünüyordu. Bu yüzden aile, kilise ve halk toplumun çekirdeğiydi çünkü insanların bencil huyları sevgi, görev, sadakat ve saygı duyguları tarafından burada kontrol ediliyordu. Böylece Comte, Saint Simon'un devrimci mirasını, Robespierre yıllarının kargaşasını, feodal topluma romantik bir bakış ile karşıtlaştıran Devrimin tutucu muhaliflerinin düşünceleri ile harmanlamıştır. Bu tutuculardan en etkili olanları, Tocqueville'e geldiğimizde tekrar karşılaşacağımız göçmen aristokratlar Joseph de Maistre ve Louis de Bonald'dır.

Bu uzlaşma Comte'un sosyal statiğini oluşturuyordu. Onun sosyal dinamik sistemini biçimlendirmesine yardım eden diğer iki prensipten biri, sosyal değişimin her yerde aynı evrelerden geçtiği inancı, diğeri ise bir toplumun bütün ögelerinin birlikte değiştiği inancıydı. Birinci ilkeye göre, bütün toplumların tarihlerini araştırmamıza gerek yoktu; sadece en gelişmiş toplumu belirlemeye ihtiyacımız vardı, onun tarihinin aşamaları bize, dünyanın geri kalanının da geçmek zorunda olduğu aşamaları gösterecektir. Bir toplumun evrimi dünyanın geri kalanına geleceğin yüzünü gösterebilir. Böylece Comte, Amerika ve Doğu kâşifleri tarafından anlatılan ilkel kabilelerden tarihin imparatorluklarına kadar ve tabii on dokuzuncu yüzyıl Fransa'sı ile sonuçlanan bütün bilinen toplumları bir gelişim devamlılığı üzerinde gösterebiliyordu.

Bu ilkelerden ikincisi gelişimin her alanda—entelektüel, fiziksel, ahlaki, politik, aynı anda gerçekleştiğini söylüyordu. Bu ilke, toplumu iç içe girmiş bir bütün ya da sistem olarak gören düşünceden ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir değişiklik diğerleri için bir indeks olarak kullanılabilir anlamına geldiği için, Comte'a başka bir kısa yol sağlamıştır. Comte, entelektüel değişimi bulgulamayı tercih etti çünkü bu, en iyi bildiği alandı. Sonuç, insanın tarih boyunca geçtiği aşamaların aşağıdaki özetidir:

Entelektüel	Materyal Form	Temel Sosyal Birim	Temel Ahlaki Duygu
Teolojik	Askerî	Aile	Bağlılık
Metafiziksel	Hukuki	Devlet	Saygı
Pozitif	Endüstriyel	İnsanlık	İyilikseverlik

Comte'un temel fikirleri sosyolojinin gelişimi üzerinde, hem iyi hem kötü olmak üzere büyük bir etkiye sahiptir. Toplum bir bakıma bir organizma gibidir ama aynı zamanda önemli birçok açıdan da bir organizmaya benzemez. O, özünde uyumla olduğu kadar çelişki ile de doludur ve ahlaki duyguların yanı sıra baskı ve ekonomik çıkarlar bir arada olduğunda, bunlar da bir arada tutulur. Özellikle Comte'un sosyal değişim düşünceleri, aynı amaç uğrunda gelişmeyecek uygunsuzlukta sıralanan tarihin karışık yollarını anlamak zorunda olmak istemeyenlere ve zihnen miskinlere çekici geldiğinden zararlı olmuştur. Toplumun ögelerinin hepsi aynı anda değişmez ve sonuçlar, Comte'un inandığı gibi, ne kaçınılmaz ne de iyilikseverdir. Tüm insanlığın umutları adına, bugün Üçüncü Dünya için Amerika'nın da yapmadığı gibi, Fransa dünyanın kalanı için gelecek görüşü vaat etmedi. Anlamaya başladığımız gibi, sözde gelişen ülkeler görünen gelecekte bizim politika, tabakalaşma ya da ekonomimiz türünde çok az belirti gösterir ve hatta onlar gerçekten "gelişiyor" mu, bu bile sorgulanabilir. Bugünün dünya planlayıcıları, Comte'da da olduğu gibi, aynı sonucu bulmak için acele ettiklerinden suçludurlar. Olayları toplama, karşılaştırma ve inceleme bilimsel yöntemlerinin yerine geçebilecek bir kısa yol bulunmamaktadır.

Olumlu açıdan bakarsak Spencer, Durkheim ve diğerleri, toplumu psikolojiye indirgemek yerine kendi gelişimi içinde ve dinamikleri ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği fikri gibi ya da sosyal kurumlarda emeğin bölünmesi, özellikle toplumu bir arada tutmak açısından ahlaki duyguların rolünün önemi gibi Comte'un bazı fikirlerinden etkilenmişlerdir. Daha sonraki sosyologlar, Comte'un baskın ideolojik kaygısından sıyrılarak, ahlaki düzeni sadece onu incelemek için savunmanın, belirli zaman ve yerlerde onu yaratan koşulları aramanın ve böylece insanların mantık bilinçlerinin seviyesinin altında insanları birbirine saran duyguların ve ayinlerin anlaşılmasında başarılı olmanın ötesine geçtiler.

Ama bunlar gelecekte de yinelenecekti. Comte, aslında, yeni bilimini bir mezhebe dönüştürerek sosyoloji kuramına son verdi. Comte'un, 1844'te orta yaşlı bir kadınla melodramatik, gizli, platonik bir aşk ilişkisi yaşamasının sonunda mezhep şekillendi. Onun yeni tutkusunun nesnesi, kocası tarafından terk edilmesine rağmen yine de yeminine sadık kalan Clothilde de Vaux adlı bir kadındı. İlişkinin en yüksek noktası, Comte'u fiziksel olarak esir eden ama Clothilde'nin ahlaki üstünlüğüne tapınma ile kendinden geçmiş bırakan, kaygı ve onur taahhütleri ile dolu sonuçsuz bir görevdi. Çok uzun zaman geçmeden, Clothilde ölümcül bir hastalığa yakalandı ve Comte, onun yatak odasına girmeyi başararak, ölmeden önceki son anlarını onunla geçirebilmek için ailesini dışladı.

Daha sonra Comte, Clothilde'nin saçının buklesine her gün reverans ile başlayan bir dizi bağlılık ayinine başladı. Onu takip edenleri, Comte'un başrahip olduğu İnsanlık Dininde topladı. Topluma, "Büyük Varoluş" diye atıfta bulunmaya başladı ve kendi endüstriyel düzen sistemi yoluyla evrensel sevgiyi ve uyumu öğütledi. İlerledikçe daha yüksek seviyelerdeki ruhaniyetlere doğru giden bir insanlığı tasavvur etti ve hatta gelecekte sevginin büyük maddi formları bir yana bıraktığı ve kadınların cinsel birleşme olmadan çocuk do-

ğurabileceği bir zamanı hayal etti. Bilim adamlarını, Azizleri, şairleri ve benzer bir şekilde filozofları anan bağlılık günlerini içeren yeni bir takvim düzenledi. Pozitivizmi uygulayarak dünyayı insaniyetle yönetecek, İnsanlığın Baş Rahibi tarafından düzenlenen bu tarz liderlerden oluşan bir konsey planladı.

On dokuzuncu yüzyılın diğer ütopik planları gibi Comte'un ve Saint Simon'un mezhepleri tabii ki dünyayı kurtarmakta ya da onun üstünde küçük bir etki bırakmakta bile başarısız oldu. Saint Simoncular, bazı on dokuzuncu yüzyıl sanayici ve finansörlerinin eylemlerini haklı çıkarmak için bir ideoloji geliştirdiler. Comte'nin Pozitivizmi özellikle Amerika ve Rusya olmak üzere dünyaya dağılmış olan taraftarların ilgisini çekti ve bazı romantik Brezilyalı aristokratların emrinde Brezilya'nın resmî felsefesi yapıldı. Aslında Comte'un ilkesi *Ordem e Progresso* (Düzen ve İlerleme), bu kuşatılmış ülkenin gerçek koşulları üzerine kinayeli bir yorum olarak, hâlâ Brezilya bayrağında bulunabilir.

Ütopik kâhinler dünyayı değiştirmeyi başaramadılar çünkü onu yeterince anlayamadılar. Onlar kolay değişim için o kadar iyimser, o kadar duygusal ve o kadar istekliydiler ki, tarihin uzun ve zorlu uğraşlar sonrasında sonuçlarını yazdığını anlayamadılar. Bir sonraki bölümde çelişkiyi konunun çekirdeğinde görmek isteyen ve modern zamanların en başarılı sosyal hareketlerinden birinin kurucusu olan Karl Marx'ı göreceğiz.

BÖLÜM 2

Yer Altındaki Sosyoloji: Karl Marx

Şu ana kadar anlatılan sosyal düşünürler, saygıdeğer kişilerdi. Kurulu düzene hitap ettiler. İdeallerden bahsettiler ve yeni endüstriyel düzenle ilgili tatsız durumlara yakından bakmaktan kaçındılar. Ama on dokuzuncu yüzyıl basitçe, bilimin, ilerlemenin ve kardeşliğin ihtişamlı çağı değildi. Saint Simon'un sanayi adamlarının uyumlu hiyerarşisi ya da Comte'un sosyal organizması, sadece dünyevi işler için biri diğerine göz yumarsa anlam kazanıyordu. İngiltere'nin, Fransa'nın ve Almanya'nın sanayi şehirlerinin üzerinde kara dumanlar geziyordu ve zengin iş adamlarının evlerinin arkasındaki caddelerde kirlilik, fakirlik ve hastalık ile yaşayan ailelerin doldurduğu işçilerin kaldığı evler giderek çoğalıyordu. Madenler ve fabrikalar, günde on bir, on üç, on dört saat boyunca, haftanın altı ya da yedi günü, işsizlik ya da ölüm dışında tatil yapmadan çalışan verem hastası olan kadın, erkek ve çocuk nüfusu ile doluydu. Karl Marx'a göre gerçeğin temeli buradaydı, maddi ve ekonomik koşulların acımasızlığı, filozofların, politikacıların ve rahiplerin konuşmaları ilgiyi buralardan başka yerlere çekmek için hazırlanan bir sis perdesiydi.

Marx, on dokuzuncu yüzyılın öfkeli adamıydı. O, insanların çaresizliğine, bu vahim durumun üstünü örtenlerin ikiyüzlülüğü ve körlüğüne öfkelenerek, neler olduğunu, hem ekonomik alt yapının amansız çalışmalarını hem de politik ve ideolojik üstyapının aldatmalarını ortaya çıkarmak için işe koyuldu. Marx, çelişkileri göz ardı etmek yerine, onlarla karşılaşmayı tercih eden ilk kişiydi ve bu yüzden kendisini yeraltında bir hayata mahkûm etti. Ama onun bu isteği aslında kaderdi. Saygınlık hayalinden bağımsız bir şekilde, kendi yıkımını ve bu yıkımın ortasında daha yeni ve iyi bir dünya taslağını beraberinde getiren sistemi gördüğünü düşündü. Çelişki adamı olan Karl Marx hem bir realist hem de bir devrimciydi.

Sigmund Freud hariç Marx'ın, bütün modern düşünürler arasında en tartışmalı kişi olması şaşırtıcı değildir. Onun yazıları, devrimcilerin ve devrimci olabilecek insanların el kitabıydı. Rusya, Çin ve diğer yerlerde onu takip eden başarılı kişiler sayesinde, düşünceleri dogma seviyesine yükseldi. Moskova'da, Marksizm—Le-

nizm Enstitüsü, , Marx'ın her gününü kaydetti. Marksizm bir politik Ortodoksluk hâline geldi. Diğer yandan, neredeyse komünizm karşıtı herkes, genellikle devrimin Marx'ın tahmin edemediği sadece geri kalmış ülkelerde ortaya çıktığını ve Marx'ın tahmin ettiği gibi gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkmadığını belirterek Marksist sisteme karşı çıkmaları gerektiğini düşünüyorlardı. 1989-1991 yıllarında, Doğu Avrupa ve Rusya'daki komünizm karşıtı devrimler Marksizm'e bir politik ve ekonomik program olarak itimat etmedi.

O zaman Marksizm'in geleceğin giderek daha çok unutacağı tuhaf bir ideoloji olduğunu söyleyebilir miyiz? Marx, fabrika işçilerinin kapitalist sistemin mezar kazıcıları olduğunu ön görmüştü, aksine on dokuzuncu yüzyıl sonlarının dünya çapındaki kapitalizmi, sosyalizmi gömmüş gibi görünüyor. Ama izin verin, Marx'ın düşüncelerinin çeşitli bölümleri içinde bazı ayrımlar yapalım. Onun sosyalizm programı tahmin ettiği gibi işlemedi. Ancak Marx sosyalizm hakkında, onu zamanı geldiğinde gelecekte yaratılmak zorunda olan bir dönem olarak düşünmenin dışında çok da bir şey söylemedi. Marx'ın çalışması kapitalizm ve onun içsel çelişkileri üzerineydi. Ne gariptir ki sosyalizmin çöküşü, kapitalizm konusunu daha da merkezî yapmıştır. Kapitalizmin bugün tanıtıldığı eski Sovyet bloğu ülkeleri de dâhil olmak üzere, nerdeyse her yerde gördüğümüz sistem budur. Sosyalizm kesinlikle tarihin ütopik bir sonu değildir ama kapitalizm de öyle değildir. Kapitalizm çelişkilerle doludur ve hatta sosyalizm ile ilgili çelişki neredeyse ortadan kalktığı için, kapitalizmin içsel çalışmaları artık sahnenin daha çok merkezindedir.

Marx'ın sosyolojiye büyük katkısı, ekonomik sınıfları ve ekonomik çelişkiyi incelemeye açması ve sosyolojinin toplumların nasıl işlediğine dair kurumlarda merkezî bir yeri olduğunu önermesidir. Marksizm düşünce sisteminde ileri sürülen fikirlerin birçoğu çürütülmüş olmasına rağmen ana anlayışı hâlâ önemini korumaktadır. Bilgi, ortaya çıkardığımız gerçeklere açıklama getiren fikirleri kullanarak ve geliştirerek, bu fikirleri güçlü temellere oturtup, düşünce sistemindeki zayıf noktaları güçlendirerek gelişir. Uzun vadede, yarı doğrulara ya da kesinlikle aldatmaca olanlara koşar adım giderek değil, gerçeğe dair keşfedebileceğimizden daha çok keşfederek daha iyi sonuç alabiliriz. Marx'ın fikirlerini kullanabilmek için bu fikirlerin hem güçlü yönlerinin hem de zayıf yönlerinin farkında olmak gerekir ve bu bölümün anlatmaya çalışacağı da işte budur.

KARL MARX (1818—1883)

Marx Trier'de, Rhineland'ın küçük ve kanunlara birebir uyan memleketlerinden birinde, gelişen Fransa ile Almanya'nın daha geleneksel olan bölümleri arasındaki sınırda doğdu. Babası uzun bir haham sırasından gelen bir liberal ve bir Yahudi'ydi. Bir avukat olarak, daha doğrusu avukatlar Almanya'da bağımsız profesyoneller olduğu için, yerel hükûmet bürokrasisinin bir üyesi olarak kariyerini kurabilmek için Hristiyanlığa geçti. Genç Marx, tavernalarında içtiği, borç sahibi olduğu, olası düellolara girdiği, büyük bir ihtimalle yüzündeki yarayı edindiği ve felsefe çalıştığı Berlin Üniversitesi'ne girdi. Kısacası kendisini burada akademik kariyere hazırladı.

Ama olaylar, onun parlak bir profesör olarak saygın bir kariyere sahip olmasını engellemek için ona komplo kurdu. Kendini, Genç Hegelciler olarak bilinen

entelektüel hareketin içinde buldu. Georg Hegel (1770-1832), o günün en hakim Alman filozofuydu ve bir liberaldi; Alman üslubundan sonra, insanlığın geçici kurallarından çok kanun kurallarına inanması Hegel'in, Prusya devletini desteklediği anlamına geliyordu. Hegel'in felsefesi, Kant ile başlayan idealist geleneğin doruk noktasıydı; gerçeğin özünün akıl olduğuna, ama aklın, ruhu zaman içerisinde kendi görüntüsüne dair giderek daha çok şey ortaya çıkararak, kendisini aşamalı olarak gösterdiğine inanıyordu. Ona göre tarih, *aklın kendi bilincine erişmesidir, anayasal ve kanunlara birebir uyan bir durum tarihin zirvesidir.* Hegel felsefesini, Napolyon Fransız Devrimi'nin başarılarını bütün Avrupa'ya yayıyormuş gibi görünürken geliştirdi. Daha sonra, Napolyon'un 1815'teki yenilgisini takip eden tepkide, Hegel tarihin bürokratik Prusya devletinde zirveye ulaştığını açıklamayı faydalı buldu ve Berlin'de resmî bir filozof hâline geldi.

Tabii ki Prusya'da, özellikle devlet hâlâ gerçek bir anayasadan yoksunken, tarihin sekteye uğraması gerektiğine dair hiçbir sebep yoktu. Hegel'in ölümünden sonra bu doktrinin devrimsel açılımları tekrar açığa çıkacaktı.Hegel'in öğrencilerinin oluşturduğu bir grup olan sol Hegelciler, Hegel'in tarihsel göreceliliğinin otokratik devlete; idelojik desteğinin ise devlet kilisesine saldırması nedeni ile onun fikirlerini bıraktılar. Marx'ın öğretmeni Bruno Bauer "Kitabı Mukaddes"i tarihsel bir metin olarak inceledi ve İncil'in sahtekârlık ve İsa'nın da tarihsel bir mit olduğunu açıkladı. Bu yüzden Bauer, 1842'de devlet için tehlikeli olduğundan üniversitedeki görevinden alındı. Bu, Marx'ın akademik kariyer fırsatını bitirdi çünkü sponsorluk o zamanın üniversitelerinde bugüne göre çok daha önemliydi. Marx'ın kendi neslinin en seçkin profesörü olacağı önceden görülmüştü fakat bu yol artık kapalıydı. Marx ilk adımını yeni bir akıma doğru attı.

Rhine Nehri'nde batılılaşmış bir şehir olan Köln'de liberal bir gazetenin editörü oldu. Zorlu ekonomik gerçekler kısa zamanda onu da etkiledi. Köylülerin ormanda yakacak odun kesmesinin, bunun geleneksel bir alışkanlık olmasına rağmen, yasaklanması konusunda yetkililerle bir kavgaya bulaştı. Marx, dokunaklı bir şekilde, ağaçlar kanunlar tarafından korunurken fakir insanların soğuktan donduğunu dile getiren bir yazı yazdı. Felsefenin her türünü, zorlu materyal gerçekliklerden uzaklaştırma olarak görmeye başladı. Hegel'in idealizmi, tarihi alaşağı edi-

Karl Marx

yordu. Daha sonra Marx, amacının bu durumu düzeltmek olduğunu ifade eden bir yazı yazdı. Gazete, hükûmetten baskı almadan önce beş ay ayakta kalabildi. Tutucu gazeteler onu bir Komünist olmakla suçluyordu. Marx bunun tam olarak ne anlama geldiğini bilmiyordu ama bunu öğrenmeye karar verdi.

Yirmi dört yaşında bütün radikallerin entelektüel evi olan Paris'e gitti. Saint Simon'un gelişim fikri ve feodalizmle olan bağlantısını koparan endüstriyel toplum görüntüsüne sahip olan Fransız tarihçileri okudu ve ütopik sosyalist toplumu savunanlarla karşılaştı. Alman Hegelizmi ve Fransız radikalizmine sisteminin üçüncü ayağına İngiliz ekonomist Adam Smith, Thomas Malthus ve David Ricardo'nun fikirlerini de ekledi. Bu düşünürler, insan ve malların hareketlerinin bu yeni çağda piyasanın görünmez eli tarafından nasıl kontrol edildiğini açıkladılar.

Marx'ın radikal tanıdıkları arasında, Manchester'daki babasının tekstil fabrikasından, elinde 1844 yılında İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu adlı sert açıklaması ile henüz dönen başka bir idealist genç Alman vardı. Onlar birbirlerinin düşüncelerinden etkilediler ve hayatları boyunca devam edecek bir entelektüel ortaklığa girdiler. Radikal yazıları yüzünden kısa zaman sonra Fransa'dan uzaklaştırıldılar. Belçika'ya ve daha sonra İngiltere'ye gittiler. 1847'de Londra'da Komünist Lig adındaki işçi sendikalarının (o zaman yasa dışıydı) yeni devrimsel koalisyonunun gizli toplantılarına katıldılar. Bu koalisyonun fikirlerini destekleyen şu sözlerle son bulan bir manifesto yazdılar:

> "Komünistler, kendi görüşlerini ve amaçlarını gizlemeye tenezzül etmezler. Hedeflerine ancak tüm mevcut toplumsal koşulların zorla yıkılmasıyla ulaşılabileceğini açıkça ilan ediyorlar. Varsın egemen sınıflar bir komünist devrim korkusuyla titresin. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri yok. Kazanacakları bir dünya var."
> "BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİNİZ!"

Komünist Manifesto 1848 yılının Ocak ayında bitirildi. Şubat'ta, Paris'te bir ekonomik kriz sırasında, gösteri yapan bir grup işsiz işçilere askerler tarafından ateş açıldı ve şehirde bir ayaklanma başladı. Fransız Kralı tahttan feragat etti, hükûmeti düştü ve Almanya, İtalya, Avusturya'daki şehirlerde ve Avrupa'nın geri kalanının çoğunda bir isyan dalgası meydana geldi. Her yerde soylular korkmuştu ve savunmadaydı. Fransa'da zengin mal sahipleri İkinci Cumhuriyet yönetimini eline aldı; Haziran'da gözde sol kanat isyanı altı günlük kanlı savaş sonrasında ordu tarafından bastırıldı. Avrupa'da sağ kanat gitgide güvenlerini tekrar kazandı ve güçlerini yeniden kurmaya başladılar. Marx, Köln'deki devrimci gazetede, oradaki ayaklanma sırasında editörlük yaparken Prusya hükûmeti tarafından sürüldü.

Karşı koyma tekrar başladı. Marx son sığınak yeri olan Londra'ya gitti, polis casusları tarafından gözetlenirken tekrar yazmaya başladı. Onunla beraber Trier'e Marx'ların komşusu olan Alman bir aristokratın kızı, çocukluk sevgilisi olan karısı da geldi. Yaşam hayatta kalma çabasına dönüştü. Bir süreliğine Marx, New York *Tribune*'de yabancı muhabir olarak daha sonra da bir liberal editörün altında çalıştı. Zaman zaman, aile açlıktan ölecek duruma geldi. Londra'nın en fakir işçi sınıfı bölümünde yaşadılar. Mallarını rehin verdiler ve o zaman Manchester'da babasının işinde çalışan Engels'den borç aldılar. Marx'ın çocuklarının bazıları beslenme bozukluğu ve hastalık yüzünden öldü. Bütün bunlara rağmen, yıllar boyunca her gün

sabah sekizden akşam yediye kadar İngiliz Kütüphanesinin okuma odasında oturarak çalışmayı başardı. En sonunda 1867'de araştırmaları, dünyanın yarısını yıkacak bir kitap olan *Das Kapital* adıyla basıldı.

Marx'ın hayatının kitabı, geniş kapsamlı bir sistem olmasına rağmen kitap, inceleme amacı ile üç bölüme ayrılabilir: sınıf bilinci ve sınıf çelişkisi incelemesi üzerine dayanan sosyolojisi, kapitalizmin içsel karşıtlıklarını geliştiren ekonomisi, yabancılaşma kavramı ve bunun komünizmdeki çözümü üzerine kurulu politik felsefesi. Bu bölümler eşit ölçüde geçerli değildir. Marx'ın sosyolojisinin temel olarak doğru olduğu görülür ve onun sosyolojisi sonraki kuramlar için de önemli olmuştur. Ancak onun ekonomi bilimi, bizi bazı önemli sorulara götürmesine rağmen, önemli bir şekilde de hatalıdır. En son incelemede, felsefesi, öncül değerlere ve bireylerin bir ilham kaynağı olarak uygun gördükleri ya kabul edecekleri ya da reddedecekleri hayata bakış açılarına dayanır. Kısaca, sistemin bütününü kabul etmeden, Marx'tan çok şey elde etmek mümkündür.

MARX'IN SOSYOLOJİSİ

Sınıflar ve Sınıf Bilinci

Marx, *Komünist Manifesto*'nun başında "Şimdiye kadar ki bütün toplumların tarihi sınıf savaşımları tarihidir." der; sınıflar onun incelemesinin özüdür. Tabii ki sınıf kavramını Marx keşfetmedi. Onun yaşadığı zamanlarda, sınıfları fark etmemek mümkün değildi; tehlike daha çok onları doğal karşılamaktaydı. Marx'ın yaptığı şey sınıfların nasıl üretildiğine dair bir kuram sunmaktı. Materyalist öncüllerle başladı. Kişi para kazanmadan hayatta kalamayacağı için, onun geçim kaynağı onun davranışlarının en önemli belirleyicisi olmalıdır sonucunu çıkardı. Farklı ekonomik konumlarıyla, bir çağın ekonomisi bu yüzden temel sınıf ayrımlarının kaynağıydı. Antik Yunan ve Roma toplumlarında, ekonomi, kölelik etrafında düzenleniyordu; bu nedenle, temel sınıflar geçimini köle sahibi olarak sağlayanlar (soylular ve vatandaşlar), kölelerin kendileri ve ne köle ne de köle sahibi olanlardı (aşağı tabakada olanlar ve özgür insanlar). Orta Çağın feodal toplumunda ekonominin temeli tımardı. Baş sınıfı, tarımsal hizmeti sağlayan serfler, köylülere ve onlara bağlı köylülerin hizmetlerine sahip olan toprak sahibi soylular oluşturuyordu. Modern ya da burjuva toplumunda ekonomi, endüstriyel üretim ve ticaret borsası etrafında düzenleniyordu. Baş sınıfı ise fabrikalara, bankalara ve ticari mallara ve iş gücü dışında hiçbir şeyi olmayan proletaryalara sahip olan kapitalistler oluşturuyordu.

Bu sınıflar içinde daha başka ayrımlar da yapılabilir. Örneğin, feodal toplumda soylular kraldan, şövalyeye ve güçlü Orta Çağ Kilisesi'nin toprak sahibi rahiplerini de içeren iki kademeye ayrılmıştı. Hizmetçiler, lonca ustaları, ustabaşları, çıraklar ve özgür köylüler gibi doğrudan merkezî ekonomiye dayanmayan ikincil sınıflar da vardı. Marx için malların bölüşümü önemliydi çünkü onlar sosyal yapıdaki ayırt edici çizgileri belirliyordu. Çelişkiler yoğunlaşmaya

başladığında, sınıflar bu bölünmelere göre kendilerini gruplandırmak zorunda kalacaktı. Bu yüzden modern toplum; finansal kapitalistlerin yanı sıra (bankacılar ve simsarlar gibi), sanayicileri ve zirai toprak sahiplerini, büyüklerin yanı sıra küçük kapitalistleri, el işçilerinden ve hem malların hem de dükkânların sahibi olup bu dükkânlarda çalışan mağaza sahiplerinden oluşan küçük burjuvaları, işçi sınıfını ya da proletaryayı ve zar zor geçinen suçlularla dolu en fakir ve aşağılanan sınıf olan *lumpenproleteraltı* içermektedir. Marx bütün bu sınıfları, modern toplumu incelemek için kullandı ama o küçük burjuvaların ve küçük kapitalistlerin mallarından mahrum kalıp, proletarya seviyesine inmeleri ile birlikte, mal sahipleri ve malları olmayan işçiler arasındaki çelişkilerin giderek daha da kutuplaşacağını tahmin ediyordu.

Toplumun bu materyal organizasyonu Marx'ın "sınıf bilinci" dediği şeyi ortaya çıkarıyordu. İnsanlar nesnel bir dünya bakış açısına sahip değildi; toplumu kendi konumlarındaki kısıtlı bakış açısından görüyorlardı. Bu yüzden, John Locke gibi burjuva yazarlar özel mülkiyeti doğanın düzeninin yapısında var olan bir parça olarak gördüler, feodal lordlar soydan geçme soyluluk hakkının Tanrı tarafından verildiğini düşündüler ve Antik Çağ filozofları köleliğin olmadığı bir dünyayı hayal bile edemezlerdi. Bu durum, insanların nesnel olmak için hiç kapasiteleri olmadığı ya da bütün zamanlarını kendi maddi çıkarlarını düşünmekle geçirdikleri anlamına gelmez. Bazen gerçekten felsefenin, dinin, bilimin, edebiyatın, tarihin ya da sanatın fikirleri ile ilgilenmiş olabilirler ama düşünceleri sosyal dünyanın sınırına dayandığında, sınıf bilinci devreye girer.

İnsanlar, bir dizi uygun düşünce arasından kendi maddi çıkarlarına en uygun olduğuna inandıklarını seçerler. Bu yüzden, Orta Çağ soyluları, dünyevi otoritenin kutsallığını öğreten ve köylüleri maddi dünyanın baskılarından uzağa, manevi dünyaya saptıran tutucu Hıristiyan düşünürleri desteklediler. Bu, Marx'ın "Din, insanların afyonudur." sözü ile kastettiği şeydir. Bazen bu tam tersi yönde gelişebilir; Luteryan Reformu, dini ayaklanmalar için bazı alternatifler sağladığında, İsa'nın İkinci Gelişi'nin çok yakında gerçekleşeceği inancına sahip bir dinî görüşün bir köylü isyanına neden olması gibi tam tersi yönde de gelişebilir. Modern toplumda burjuvanın çıkarları ideolojik desteğini; çalışkanlık, bireysel başarı, kendini kontrol edebilme, tutumlu olma gibi erdemleri öven kişisel ahlak inancında buldu; kanunlara ve mülkiyete saygı, insanların serbest girişimin rekabete dayalı sistemine saygı duymalarını sağlamak için bir yoldu. Her ne kadar kanunlar, politikacıların ait olduğu gruba çıkar sağlayan bir mülkiyet sistemi çizse de, politikacılar kanunların içinde somutlaşan ebedi gerçekler hakkında konuşmalar yaptı.

Ama burada bir karşıtlık var gibi görünüyor. Eğer herkes kendi çıkarlarına uyacak fikirleri tercih ediyorsa, din "insanların afyonu" nasıl olabilir? İnsanlar nasıl "yanlış bilinç"e sahip olabilir ve muhalif oldukları ideolojiye nasıl dâhil edilebilir? İşçiler, kapitalistleri her zaman düşmanları olarak görmedikleri için ve onlar böyle düşünmedikçe bir devrim gerçekleşemeyeceği için, bu Marx için önemli bir soruydu. Marx'ın yazıları iki ana yanıtı içeriyor: İlki yalın bir biçimde, insanların düşüncelerinin baskı ile kontrol edilebildiğidir. Marx'ın kendisi hükûmet sansürüne, vatan hainliği davalarına ve kendi bakış açılarına karşı çıkılmasını istemeyenler tarafından "yıkıcı" düşünürlerin konuşma hakkına yapılan itirazlara

aşina idi. İkinci ve bir bakıma daha zekice olan yanıt ise bilincin, insanların fikirleri geliştirmek ve iletmek için sahip oldukları maddi kaynaklara dayandığıydı. Baskın sınıflar bu kaynakların çoğuna sahipti: En iyi eğitimi onlar almıştı, büyük ihtimalle okuryazardılar ve haberleri ve fikirleri takip edebilmek için zaman ve paraya sahiptiler. Dahası, öğretmenlerin ve rahiplerin maaşlarını ödeyerek, gazetelerin sahibi olarak ya da onların reklamlarını satın alarak (ya da günümüzde araştırma yardımı vermek) kontrol ederek, üretilecek fikirleri etkileyebiliyorlardı. Fransız sanayiciler için propaganda yapan fakirleşmiş Saint Simon, sürecin nasıl işlediğine dair bir örnektir. Alt sınıf, kendileri dışında gelişen olaylar konusunda fikir üretecek araçların eksikliğini hissederek, üst sınıfı kamunun ilgi odağında olmadan alçak sesle eleştirebilir. Sonuç Marx'ın sözleriyle, "Egemen sınıfın düşünceleri her çağda egemen düşünceler olmuştur."

Tarih ilerledikçe, bilinç de onunla birlikte değişir. Aydınlanma düşünürleri, İngiltere ve Fransa'da maddi koşullar değiştiği için ve yeni oluşan burjuvanın, kendilerine ait düşünürleri desteklemek için gereken kaynakları toplamaya başladığı için ortaya çıktı. Marx, gelecekte sona erecek olan başka bir hareket seziyordu. Kapitalizm, işçileri şehre taşıdığı ve fabrikalarda bir araya getirdiği için, işçilerin birbirleri ile iletişim kurmasına olanak sağlayan maddi koşulları yaratmış oldu. Okuryazarlık ve yazılı basın, işçilere, kendi dünyalarına ait bir bakış açısı geliştirmeleri için bir fırsat sunmaya başladı. Burjuva ideolojisine dair genel inancın altında gizli bir bilinç yetişiyordu. Burada Marx, Hegel'inkinden farklı olmayan bir rol üstlendi: İşçi sınıfının bilinç seviyesini, kendisinin tamamen farkına varana kadar yükseltmek.

MARX'IN POLİTİKA TEORİSİ

Bütün bunlar Marx'ın politika kuramı ile sonuçlandı. Politika devleti kontrol etmek için verilen çabadır. Devlet temelde toplumdaki organize şiddet araçlarını kapsar ve bu yüzden onu kontrol edenler için müthiş bir güçtür. Devlet, mülkiyet sistemini kurduğu için ekonomi açısından önemli bir destektir. Ne de olsa mülkiyet, sahip olan kişinin mülkiyetinde olan herhangi bir şeye istediğini yapması ve bununla ilgili belli bir hakka sahip olması ayrıca diğerleri için bu haklardan feragat etmesi anlamına geldiği için sahip olunan onca şey değildir. Mesela toprak, kullanılsa bile, biri onu kullanma hakkı olduğunu iddia edip, bu iddiayı ya kendi gücü ya da devletin gücü ile destekleyene kadar, kimseye ait değildir. Bu şekilde, devlet, modern para ekonomisinde kölelik ya da serflik sisteminde mülkiyet hakkını ortaya çıkarır. Marx, özellikle devletin özel mülkiyeti ortaya çıkardığı için, onu yok edip, yerine sosyalizmi getirebileceği düşüncesiyle ilgileniyordu. Ama bu düşünce tabii ki gelecek içindi.

Sıradan politika, devletin güçleri birinin kişisel avantajı için kullanılabilsin diye devleti kontrol etme mücadelesidir. Bu mücadele, aynı sınıfın üyeleri (Orta Çağ'da kendi aralarında güç için savaşan soylular gibi) arasında ya da farklı sınıf kesimleri (modern toplumda küçük burjuva çıkarlarının sanayi-

cilerinkine karşı olması ya da finansör toprak sahibi karşıtlığı) arasındadır. Politikacıların sesli konuşmalarının altında, politikanın gerçek işi; vergiler, gümrükler, tekeller, imtiyazlar, ruhsatlar gibi ekonomik kazanç için fırsat olmaktan daha yüce olmayan insanların uğruna çaba verdikleri ve pazarlık ettikleri dünyevi ekonomik konularla ilgilidir.

Bazen daha önemli çatışmalar olur. Bunlar tarihsel aralıklarla, yeni ekonomik sınıflar var olan mülkiyet yapısını değiştirmeye çalıştığında meydana gelir. Marx; soyluyu, satılabilir toprak sahibine ve köylüyü, özgür işçiye dönüştürmeyi; girişimciyi, eski tekellerden ve kısıtlamalarda özgür bırakmayı istediği; feodal aristokratik imtiyaz ve tekel sisteminin tümünün piyasa ekonomisinin temellerini ortaya çıkarmak için temizlendiği Fransız Devrimi'nin gölgesinde yaşadı. Bu temel devrimci çelişkiler, çeşitli sınıfların üyelerini bir araya topladı. Soylular kendi aralarında kavga etmeyi bıraktı ve ortak çıkarları doğrultusunda burjuva birleşti. Bütün sistem tehlike içerisindeydi.

Bu çabalar sonucunda kazanan kim olur? Başlıca iki belirleyici vardır: insanların, güç için uğraş vermelerini sağlayan maddi kaynakların dağıtımı ve zamanı gelen bir sınıfa hizmet eden tarihsel durum. Bunlar tümüyle ayrı olmasa da, ilk belirleyicinin en çok sıradan politikada önemli olduğunu ve ikincinin en çok devrim zamanlarında gerekli olduğunu görebiliriz.

Feodal Çağ sırasında, örneğin sıradan politika, aristokrasinin tekelindeydi çünkü onunla ilgilenecek kaynaklara sahip olan sadece onlardı. Köylüler toprağa bağlanmıştı ve tüccarlar askerî gücü olmayan küçük bir gruptu. Bir at ve zırh almak için yeterli parası olan herkes şövalye olabilirdi; büyük toprak sahipleri bütün orduları donatabilirdi. Bu yüzden soylular, olanlar hakkında bilgi sahibi olmak, diğer soylularla anlaşmalar yapmak, savaşlarda ve saray entrikalarında rol almak için gerekli zamana ve kaynağa sahip olan tek "politik sınıf"ı oluşturuyordu.

Benzer bir şekilde, endüstri çağında kapitalistler iletişimi, parayı ve zamanı kontrol eder. Hükûmet üzerinde sayılarından çok daha fazla güce sahiptirler çünkü iş ve finans kaynaklarını onlar yönetir. İş bağlantıları ağları onlara bir sınıf organizasyonu verir; iş ve finans durumları, onları hükûmetin onları etkileyebilecek neler yapıyor olduğuna dair devamlı haberdar eder; zenginlikleri ve organizasyon temelleri onları makamlarında temsil edecek olan politikacıları desteklemelerine olanak sağlar. Bu gücün azımsanamayacak kısmı ideolojiktir. Gördüğümüz gibi, en güçlü kaynağa sahip olan sınıf iletişim araçlarını kontrol eder ve bu yüzden diğer sınıfların kendi çıkarlarını düzenleme becerisini engeller. Kapitalist sınıfın içinde, aristokrat sınıfın kendi egemen çağında olduğu gibi, en geniş kaynağa sahip olanlar kendi adamları vasıtası ile kazançlarını genişletmeyi başarırlar. Ama egemen bir sınıf meydan okuduğunda, genellikle, en çok kaynağa sahip olan sınıf bütün olarak toplanır ve bu sayede etkili olur.

Bu, bizi, gücün ikinci belirleyicisine yani belirli bir sınıfı, sadece o sınıfın çıkarları sistemin çıkarları ile bütünüyle uyduğu için destekleyen ekonomideki uzun vadeli tarihsel değişikliklere götürür. Marx, burjuvanın sonunda, Fransa'da olduğu gibi, Almanya, Rusya ve dünyanın geri kalanında da aristokrasiye galip geleceğine emindi. Kapitalizm, bir toplumun sürdürülmesi için, geçimlik

tarımdan çok endüstriyel üretim ve ticarete dayalı bir seviyeye yükseldiğinde, kapitalist ekonomi sistemi olumlu devlet politikaları ile desteklenmelidir. Ona bu desteği verememek herkese, özellikle endüstri öncesi yaşam standardına dönmek istemeyecek olan mevcut yöneticilere, zarar verecektir. Ama Marx'ın zamanında, eski feodal yasalar ve hükûmet kapitalizme ket vuruyordu; krallar onu sadece tekellerin satışı sırasında, gelişigüzel vergilendirmeyle ve aristokratlar için özel haklara dair eski politikaları ile bozabildiler. Üretim araçları, üretim ilişkilerini aşmıştı; engeller aşılmak zorundaydı.

"Baskı, yeni bir topluma gebe her eski toplumun ebesidir." dedi Marx. Devrim Fransa'ya 1789'da geldi. Kral giyotine gitti ve sonunda 1815'te yerini bir başkası aldı—ama artık eski mülkiyet sistemi gitmişti ve onun yerini burjuva için uygun olan yeni bir sistem aldı. Eski mutlak monarşinin yerine, burjuvanın kendi ekonomik ihtiyaçlarını şekillendirmeye başlayabileceği bir anayasa ve temsili meclis vardı.

Burjuva kazandı çünkü burjuvanın zamanı gelmişti. İktidar mücadelesi için gereken kaynakları, çıkarlarını açıklamak için ideolojiyi ve toplumun zenginliği için gereken tercih edilen pozisyonu burjuvalara vererek ekonomi değişti. Orta Çağ'da benzer bir ayaklanma sadece bir başarısızlık olabilirdi. Kapitalistler, gücü kazanmak için gereken kaynaklara şans eseri sahip olsalardı bile, feodal toplumu bir arada tutan kanunları, yağmacı, savaşçı ve savunmasız köylü kargaşasını yaratmadan, değiştirmeyi başaramazlardı. Tarih onlar için hazırlık yapana kadar beklemeliydiler.

Marx'ın bakışı, tarih içinde büyüyen bir başka sınıfa odaklanmıştır: işçi sınıfı. Nitekim kapitalizm, feodalizm ile birlikte – ikisi arasındaki çelişki her iki sistemin de işlerliğini engelleyene kadar ve yaşlı dünya, her iki düzeni de kırarak yeni bir açılım arayana dek büyürken – aynı zamanda kapitalizm, kendi içsel çelişkilerinden kaynaklı kimi çözülmelere uğramaya başlamıştı. Zaman zaman yaşanan finansal krizler, mevcut iflaslar ve işsizlik sadece gelecekte olacakların belirtisiydi. Endüstriyel ekonomi geliştikçe, serbest piyasa ve onun yapısını şekillendiren özel mülkiyet sistemi ile giderek daha çok çelişkiye girdi. Sonuçta, sadece işçilerin çıkarlarının, sistemin devamlılığı için *gereklilikler* ile uyuştuğu bir kriz ortaya çıkacaktı. Sadece özel mülkiyetin kaldırılışı ve sosyalizm, ekonomik düzeni düzeltebilecekti. İşçilerin çıkarları bu yüzden sonunda bütün sistemin çıkarları hâline gelecekti ve kapitalistler yerinden edilecekti.

Süreç gerçekten iki katlıydı. Ekonomik değişim sadece işçileri gerekli egemen sınıf yapmayacak aynı zamanda dünyayı keşfedecek silahların dengesini de değiştirecekti. Fabrikalar ve sanayi şehirleri, işçi sayısını artıracak ve işçiler günbegün çoğalarak bir araya gelecekti ve basın, telgraf vb. gibi teknolojik değişim onların iletişim ve organizasyon becerilerini geliştirecekti. Modern gelişimler onları genel seferberliğe ve tam bir çıkar bilincine götürecekti. O an geldiğinde, onlar hazır olacaktı.

Marx'ın sosyolojisi, tam anlamıyla anlaşıldığında, temelde doğru gibi görünmektedir. Bu, onun kapitalizmin düşüşüne dair tahminlerinin doğru

olduğu anlamına gelmez, zaten açıkça öyle olmadı. Ama bunlar kuramının kendisi değil kuramının belirli uygulamalarıdır. Birçok modern araştırma; kişinin ekonomik pozisyonunun (yani mesleğinin) o kişinin yaşam tarzının, ilgilerinin, inançlarının en önemli belirleyicilerinden biri olduğunu; ekonomik değişimin belirli tarihsel bir dönemde, sınıf sıralanmalarına yol açtığını; ekonomiyi devam ettirmek için işlevsel yönetim gerekliliklerinin yanı sıra, organizasyon ve iletişim için gerekli maddi kaynakların da, politik gücü kimin kazanacağını belirleme eğilimi olduğunu göstermektedir. Buna rağmen, bunların hepsi, Marx'ı *ekonominin nasıl geliştiği* kuramına bağladı. Onun Avrupa feodalizminin içinde gelişen ve büyük burjuva devrimleri dalgalarını getiren kapitalizm açıklaması doğru gibi görünmektedir. Ama modern kapitalizmin kaçınılmaz eğilimlerine dair kuramı yanlıştır. Bunu sebebi, Marx'ın ekonomi biliminin, sistemin geri kalanının, onun umut ettiği yönde gelişmediğini görememesidir. Bazen düşünüldüğü gibi, Marx, işçilerin birleşmesini engelleyecek ırksal ya da dinî çekişmeleri ya da bütün sistemi yıkmak için sınıf çıkarlarının yerine geçen bireysel fırsatlarını düşünmelerini sağlayacak sosyal hareketliliği dikkate almaya başaramamış değildir. Marx, sadece, böyle çelişkilerin, insanların sırf hayatta kalmak için sınıf çizgileri boyunca birleşmelerini gerektirecek kadar büyük bir ekonomik kriz tarafından cüceleştirileceğini zannetti. 1930 bunalımı sırasında, Amerika'daki ırk düşmanlığının azalması, Marx'ın kendi düşüncesinde haklı olduğunu ortaya koydu. Benzer bir şekilde Marx, sosyal hareketlilik olasılığını fark etti ama bir ekonomik kriz esnasında tek sosyal hareketliliğin *aşağıya* doğru olacağına inandı. Hayır, sorun Marx'ın *sadece* sosyalizm tarafından aşılabilecek bir ekonomik kriz öngörüsündedir.

Bu yüzden Marx'ın ekonomi biliminin kısa bir taslağına dönüyoruz.

MARX'IN EKONOMİ BİLİMİ

Emek Değer Kuramı

Marx işe; Adam Smith, David Ricardo ve diğer klasik ekonomistlere mahsus bir öncül olan herhangi bir şeyin değerinin, onu üretmek için gereken emek miktarı olduğu ile başladı. Örneğin, eğer bir gömleği üretmek bir günlük emek ve bir çift ayakkabıyı üretmek ise iki günlük emek gerektiriyorsa, demek ki iki gömlek, bir ayakkabı değerindedir. Piyasadaki arz talep dalgalanması düzenlendiğinde, piyasa fiyatı sonunda gerçek değer ilke dengeye girer ve iki gömlek, bir çift ayakkabı fiyatına satılır. Bu yüzden emek değer kuramı, ekonomideki temel üretim ve alış veriş mekanizmalarını açıklar. Bu, aynı zamanda, Marx gibi sosyalistlerin özellikle ilgisini çekti çünkü eğer değeri üreten *emekse*, adalet, işçilerin emeklerinin kazancını almalarını sağlamalıydı.

Sömürü Olarak Kâr

Eğer emek değer kuramı doğruysa, ortada bir paradoks var: Kâr nereden gelmektedir? Piyasa dengeye doğru hareket eder; her şey kendi gerçek değerine göre değiş tokuş edilir; bir günlük emek bir günlük emek ile değiş tokuş edilir. Bireyler koyduklarından daha fazlasını nasıl alırlar? Marx, cevabı gerçek değe-

rinde bir fiyata satılan ama sattığından daha fazlasını üretebilen malda bulur: Bu mal insan emeğinin, onları emek piyasasında satarken işçilerin gayretinin ta kendisidir. Marx'ın tümdengelim akıl yürütmesi zincirine göre, emeğin, onu üretmek için gereken emek miktarına eşit olan gerçek değerinde fiyat etme eğilimi olmalıdır yani eğer bir adamı bir günlüğüne beslemek, giydirmek ve barındırmak; işçilerin, dokumacıların, marangozun ortalama bir gününün altı saatini gerektiriyorsa, günlük altı saate denk olan bir para almalı. Ama eğer işveren ona günlük altı saat parası veriyorsa, o yine de onun için sekiz saat çalışabilir (ya da Marx'ın yaşadığı günlerde daha yaygın olduğu gibi on iki, on üç saat). Bu olasıdır çünkü fabrika ve fabrika gereçleri gibi üretim araçlarına sahip olan işverenlerdir ve bu yüzden, iş vermenin koşulu olarak işçiden daha uzun süre çalışmalarını isteyebilirler. Kâr, bu sayede, bu işçiye ödenen para karşılığından daha fazla olan ekstra çalışma saatlerinden geliyordu. Bu ekstra işe "Artı Değer" deniyor; bu durumda kâr, emeğin sömürülmesine dayalıdır denebilir.

Azalan Kâr Oranları Kanunu

Sistem artık harekete geçirilebilir. Kapitalistler üretimi genişlettikçe, emek için birbirleri ile rekabete girdiler. Bu yüzden, işçileri cezbetmek için ücretlerin fiyatlarını yükselttiler. Ama yükselen maaşlar kâr payını azalttı. Bu, sırasıyla, kapitalistlerin emek giderlerini kısmak için emekten tasarruf edecekleri makineler kurmaya yönlendirdi.

Ama burada kapitalistler kendi bindikleri dalı kesmeye başlarlar. Makineler kâr üretmezler; Marx'ın şemasına göre kâr, sadece emeğin sömürülmesinden elde edilir. Üreticilerin yeni donanımlarla elde edeceği herhangi bir kazanç, rakipleri onlara yetiştiği ve aynı donanımı kurduğu anda ortadan kaybolacaktır. Bu, makinelerin fiyatlarını yukarıya ve üretilen malların fiyatını aşağıya çeker; bu yüzden sonuç, sadece kapitalistlerin makinelere ve diğer emeksiz masraflara nispeten kullandıkları emek miktarını azaltmaları olur. Bu, emeğin sömürülmesi kârın tek kaynağı olduğu için ve daha az emek sömürüldüğü için, kârın düşmek zorunda olduğu anlamına gelir. Ve aslında, Marx'ın çağdaşı ekonomistler kârın düşmeye eğilim gösterdiğine katılırlar (Modern ekonomi bu ilkeyi değiştirdi: Kâr, uzun süreli gelişimin olabileceği, iş döngüsünün *karşısında* değil, *içindedir*.).

Dönemsel Krizler

Bu, bizi, kapitalist ekonominin karakteristik dramına götürür. On dokuzuncu yüzyıl boyunca, her on yılda bir, bir bunalım ortaya çıktı. Marx'ın açıklamasın göre, yeni makineler kuruldukça, insanlar işten çıkarıldı. Bu, daha az maaş alan ve bu yüzden bir şeyler satın alabilmeye gücü yetecek daha az insan olduğu anlamına gelmektedir. Ama makineler üretim oranını *yükseltir*. Çok fazla mal ve çok alıcı vardır. Fiyatlar yükselir, kârlar düşer. Üreticiler, daha çok emek-tasarruflu makine kurarak yetişmeye çalışır ama bu sadece durumları daha da kötü hâle getirir. Kısa zamanda, işsizlik büyürken ve insanlar yoksullaşırken, büyük ambarlar hiç kullanılmadan duran eşyalarla dolar. Üreticiler daha çok insanı işsiz bırakarak iflas eder.

Sonunda kriz dibe vurur. Daha güçlü olan kapitalistler, iflas edenlerin fabrikalarını ve mallarını değerlerinin bir bölümü karşılığında satın alırlar ve kazanç elde etmeye başlarlar. Artı değer tüketilir ve işçiler daha düşük ücretlerle işe alınırlar ve işe alım yükselmeye başlar. Kısa bir süre sonra, büyüme ve kâr patlaması, daha sonra düşen kâr, mekanizma ve işsizlik krizinden oluşan döngü tekrar başlar. Sistem korkunç bir sıklıkla yükselir ve alçalır, sadece her seferinde, piyasada daha büyük pay alan daha az üretici vardır.

Kapitalizmin Son Çöküşü

Kapitalizm böylece devasa bir endüstri tekeline doğru ilerler. Daha küçük kapitalistler yok edilir; mülkiyetlerini kaybederler ve proletarya kademesine katılırlar. Aynı zamanda, sistem iş için rekabeti yüksek ve maaşları açlık sınırının hemen üstünde tutan büyük bir işsizler ordusu yaratır. Proletarya bu yüzden daha yaygın ve daha hoşnutsuz bir hâl alır. Birbirini izleyen her sistem krizi, en sondakinden daha kötüdür çünkü büyük şirketlerin çöküşü, işçileri küçük olanların çöküşünden daha büyük bir yoksulluğa iter. Bu dönem boyunca, ekonomi bu devasa tekeller yoluyla, sosyalizm yolunu hazırlayarak daha merkezî hâle gelir. Bütün yapılması gereken özel mülkiyet sistemini kaldırmak ve işçilerin, sistemi kamu yararına çalıştırmalarına izin vermektir.

Son bir kriz meydana gelir ve işçiler büyük bir çoğunluk olarak ayaklanırlar. Ordu, politikacılar ve devleti koruyanlar, hepsi kaçınılmaz sonu görmeye zorlandıkları için, onları durdurmak için hiçbir şey yapamazlar. "Üretim araçlarının merkezîleşmesi ve emeğin toplumsallaşması, en sonunda, bunların kapitalist kabuklarıyla bağdaşamadıkları bir noktaya ulaşır." diye öngördü Marx. "Böylece kabuk parçalanır. Kapitalist özel mülkiyetin çanı çalmıştır. Mülksüzleştirilenler mülksüzleştirir."

Yanlış giden neydi? İlerlemiş endüstriyel ülkelerde kapitalist sistem çökmediği gibi, gerginlikleri ne olursa olsun, uzun vadede kârlar düşmemiştir ve maaşlar asgari geçim düzeyi sınırında durmamıştır. Emin olunuz ki, döngüsel krizler olmuştur ve büyük şirketler neredeyse tekel olanlarla beraber iş dünyasına hakim olmuşlardır ama Marx'ın fotoğrafının önemli ögeleri kayıptır.

Sistemin çökmemesinin başlıca iki cevabı vardır. Marksist cevap emperyalizmdir. Kuramı İngiliz ekonomist John Hobson'ın fikirlerine dayanan, V.I. Lenin modern kapitalizmin uluslararası hâline geldiğini belirtti. Bu yüzden, İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika gibi daha gelişmiş olan ülkeler, dünyanın geri kalanını sömürerek yerel ekonomik rahatsızlıklardan kaçınabilmişlerdir. Kapitalist ülkeler, piyasanın kapasitesinden fazla üretirlerse, fazla mallarını Hindistan ya da Güney Afrika piyasalarına dökebilirler. Birikim için ek anapara aynı yerlere gidebilir, hatta hammaddeleri ucuza üretmek için düşük-fiyatta yerel emek kullanılarak, emek, uluslararası boyutta sömürülebilir. Kısaca, dünyanın geri kalanını sömürerek, zengin ülkeler kârlarını yüksek tutabilir ve işçilerini memnun edecek yüksek ücretler bile verebilirler.

Ama kriz sadece ertelenebilir, krizden tamamen kaçınılamaz. Bütün dünya kapitalist yörüngeye girdiğinde, sınıf çatışması evrensel olacaktır. Lenin, Birinci

Dünya Savaşı'nı, Avrupa'nın büyük kapitalist güçlerinin sömürge pazarları üzerindeki mücadelesi olarak gördü, sonuç sadece kapitalist sistemin kaçınılmaz kargaşasını hızlandırmak olabilirdi. Bu yüzden Rusya'da, Almanlar tarafından yenilgiye uğratılmalarını takip eden ekonomik yıkımın ardından sosyalist devrim oldu. İkinci Dünya Savaşı ve Japon zaferi de Çin'de benzer sonuçlara yol açacaktı. Küba, Cezayir ve Vietnam sadece, kapitalizmin son çöküşüne giden yola doğru atılan birçok adımdan biriydi.

Marx'ın öngörülerinin neden gerçekleşmediği sorusuna verilebilecek, problemin özüne daha çok inen başka bir cevap daha var. Bu, Marx'ın emek değer kuramı ve bununla ilgili emeğin sömürüsü olarak kâr kuramının yanlış olduğudur. Şöyle yansıtabiliriz: Emek, maliyetinden daha fazla üretim elde ederek kârın elde edileceği tek şey değildir. Makineler ve geliştirilmiş organizasyonlar da bunu sağlayabilir çünkü onlar emeğin üretilebilirliğini artırabilirler. Amerika 1970'de, 1870'de kişi başına ürettiğinden çok daha fazlasını üretebildi çünkü bizim teknolojimiz bugün çok daha güçlü. Bu şu anlama gelir: Daha önce ürettiğinden çok daha fazlasını üretirken, kârlar yüksek kalabilir ve hükûmetlerin sosyal yardım programları yoluyla ya da sendikalaşma sayesinde işçiler daha çok kazanabilir. Bu ek üretim ile birlikte, hükûmet, Keynesyen ekonominin tekniklerini kullanarak (devlet memuriyeti, harcama ve vergilendirme) yaygın işsizliği ve düşük tüketimi önlemek için, ekonomik krizlere müdahale bile edebilir.

Eğer Marx'ın değiştirilemez ekonomi makinesi çalıştığını söylediği şekilde çalışmasaydı, bunların hiçbiri olmazdı fakat bu makine tam ortasından kırıldı. Marx'ın düşünceleri mükemmel bir sistem kurdu: Ekonomi, devleti yönetmek için sosyal sınıfları, sınıf bilincini ve sınıf gücünü kullandı; emek değer kuramı, kârın düşen oranı kanunu, ekonomik döngülerin kaçınılmaz devamı, bu sistemin tekerleklerini döndürdü. Ama emek değer kuramı yanlıştır, asıl neden kullanılmaz oldu. Marx'ın sosyolojik belirleyicileri değiştirilemez temellerinde özgür bir şekilde devam eder ancak tarih belirsizliğe saplanır.

Yine de Marx'ın ekonomi enkazından bir şeyler kurtarılabilir. Eğer ekonomik krizler zorunlu olarak kaçınılmaz değilse, bu krizlerin meydana gelebileceği ya da en azından gelme tehdidi oluşturabilecekleri hâlâ doğrudur ve onların politik etkilerine dair Marx'ın öngörüleri hatırlanmaya değerdir. Batı'nın kapitalist toplumları 1970'lerden beri giderek daha çok zenginlik ve fakirlik uçdeğerleri arasında bölünmüştür. Marx'ın kuramı, bu bölünmenin orta sınıfın iki uçdeğeri arasında yayılacağı fikrini kapsamıyordu ve bu yüzden bizim bunu dikkate alarak kuramsal anlayışı geliştirmemiz gerekir. Ama orta sınıfın varlığı sınıflar arasındaki ekonomik çatışmaları ortadan kaldırmaz sadece daha karmaşık yapar. Şu an sahip olduğumuz şey dört ana sınıf arasındaki çatışma gibi görünüyor: en üstte zengin mal sahibi kapitalistler; orta sınıf; işçi sınıfı ve sosyal yardımla geçinen, sokak suçlusuymuş gibi bir görüntüye sahip olan yoksul sınıf. Her ne kadar Marx'ın tasarladığından daha karmaşık olsa da, bu da bir sınıf çatışmasıdır. 1980'lerde sıkça görünür olan finansal

skandallar ve vergi eşitsizliklerine baş kaldırarak orta sınıfın üst sınıfa isyan etmesi gibi eğilimler de görüyoruz. Çok açık bir şekilde, sınıf çatışması bir sona gelmedi. Marksist kuram, dinamiklerini tam çalışmayan bir ekonomik mekanizmaya dayandırır. Bu kuram, bize bir cevap vermese de bizi önemli sorulara yöneltiyor.

MARX'IN SOSYAL VE POLİTİK FELSEFESİ

Marx'ın felsefesi, çalışmalarının geri kalanın tamamında örülmüştür. Bu fikirler, insanlık tarihinin, yabancılaşma ve komünizmin ayırt edici özelliği olarak tarihin sonu ve yabancılaşma çözümü fikirlerine odaklanır.

Yabancılaşma, yirminci yüzyılın ortak düşüncesi hâline geldi; modern bireyler, yüzyıl önce güçlükle görünür olan bir sıkıntının içinde gibi görünüyorlardı. Bize göre yarattığımız dünya ile ilgili – pazarın insan dışı gücü ve bürokrasinin insan dışı kararları tarafından yönetildiğimiz – bizim basit doğamıza karşı gelen bir şeyler var. Kafka tarafından çizilmiş bir dünyada yaşıyoruz. Her ne kadar deneysel algının çıkarılması Weber ve Freud'a kalsa da, Marx bu rahatsızlığı ayırt eden ilk kuramcıdır. Marx için yabancılaşma, Hegel tarafından türetilen ve en nihayetinde günahın teolojik nosyonuna kadar geriye giden basit bir önermeden daha az gözlemlenebilir bir olgudur. Marx'ın ne demek istediğini anlamak için, geçmişe doğru Batı felsefesine kısa bir seyahat yapmak yerinde olacaktır.

Felsefedeki idealist gelenek en iyi biçimde Rene Descartes (1596-1650) ile başlarsak anlaşılabilir. Descartesin ünlü deyişi *"cogito ergo sum"* (Düşünüyorum öyleyse varım!), Descartes'in bulduğu ve herhangi biri dünyadaki diğer her biri hakkında şüphe duysa bile doğru olması gereken bir ilke idi. David Hume (1711-1776), şüpheciliğin ufkunu bizim herhangi bir şeyin bir diğerine *neden* olduğunu asla gerçekten *bilemeyeceğimizi* işaret ederek daha da genişletti. Eğer bir olay daima bir diğerini takip ediyorsa (en azından bugüne değin hep böyle yapıldıysa), bizler sonraki olayın ilkinden kaynaklandığını ancak *varsayabiliriz.* Bizler aynı sıranın tekrar gerçekleşebilme olasılığını değerlendiririz. O hâlde nedensellik aslında, "orada bir yerlerde" gerçekten de *kesinlikle* var olan, gerçekleşen bir durum değil bizim kendi zihnimizden kimi "şeylere" yüklediğimiz bir değerdir. Alman idealist geleneğin kurucusu Immanuel Kant (1724-1804) bu fikri bir adım daha öteye taşımıştır. Kant, bizlerin gerçekten dünya hakkında hiçbir şey bilemeyeceğimizi iddia eder çünkü bizler, kendi anlayışımızın öznel filtresi haricinde hiçbir şeyi asla *deneyimlememekteyiz.* Sadece nedenselliği değil, aynı zamanda zaman, mekân, şekiller, sayılar, renkler ve tözün tamamı da zihnimizin çerçevesinin bir parçasıdır. "Şeylerin Kendileri" asla bilinemezler, bir bireyin bileceği yegâne şey, o kişinin bilinemeyen gerçekliğin ham maddesinin dayatılması ile şekillenmiş kendi zihninin içeriği ile sınırlıdır.

Bu fikir bizi Marx'ın akıl hocası Hegel'e götürmektedir. Hegel, Kant'tan hareketle, insanların dünyayı, onu algılama davranışını işletmek ile *yarattıkları* sonucuna varmıştır. Ancak bu durum bir anda gerçekleşmez; bu durumun tamamlanması bütün bir tarihi kapsar. Aslında, cansız cevher onu algılayan yaşayan yaratıklar gelişene değin bir biçime sahip değildir; güzellik ve doğruluğun ileri biçimleri de dünyayı bu manzaradan görecek olan insanların gelişine kadar ortaya çıkamazlar. Ayrıca bir birey; aletler, sanat eserleri, yasalar, devletler ve düşün sistemleri ortaya koyarak aktif bir şekilde dünyayı biçimlendirir. Bunların her biri biçimler dünyası-

nın her an biraz daha fazlasını gerçeklik dünyası içinde ilerleyici bir biçimde ortaya koyar. Sonuçta (Hegel'in kendi zamanına yaklaşmaktayız.), insanlar kendilerinden çok daha büyük bir şeyin aracısı olduklarının – dünyanın bir özü olduğunun ve bir bütün olarak tamamen görülene kadar her bir parçasını kısmen görünür kıldığının – farkına varırlar. Bu öz *Mantıktır* ve Mantığın kendi hakkında bilinçli olduğu Hegel'in felsefesinde anayasal devlet ile doruk noktasına ulaşmıştır.

Yabancılaştırma, Hegel'in sistemine girer çünkü insan ilişkilerini yaratılışlarından en sonunda gerçekliğin ne olduğunu fark ettikleri zamana – yani mantığın özünün üzerindeki örtüyü kaldırmalarına – dek tanıtmaktadır. Bir başka ifade ile insanlar bir şeyler yaratmakta daha sonra da o şeyi yarattıkları gerçeğini anlamakta başarısız olmaktadır. Dünyayı nesnel bir şey olduğunu kabullenmeleri temelinde (en azından Kant'ın ifşasına kadar olan dönemde) yanılmaktadırlar. Nesnelere idoller olarak taparlar, kendi yaratıcılıklarının ve o nesnelerden akan özün görüntüsünü kaybederler. Böylelikle insanlar kendi hayati benliklerinden uzaklaştırılır ve yabancılaştırılırlar.

Marx, bu analiz biçimini Hegel'den almış ancak söz konusu özsel içeriğinden yapıyı çıkarmıştır. Marx'a göre insanlar, emekleri ile dünyayı yaratmakta fakat daha sonra yarattıkları belirli şeyler nedeniyle kısıtlanmakta/sınırlanmaktadırlar. Kendi zihinlerindeki hayallerden hareketle dinler yaratmakta ve daha sonra da sanki onlar varlarmış gibi yarattıkları bu tanrılara tapmaktadırlar. Devlet kurumunu yaratmakta ve daha sonra da onun kurallarından kaçamamaktadırlar. Kendi emekleriyle bir ekonomik sistem kurmakta ve daha sonra yarattıkları bu ekonomik sistemin pazarında kendilerini pazarlamak zorunda kalmaktadırlar.

Kapital'in "Meta'nın Fetişizmi" başlıklı oldukça ünlü bir bölümünde Marx, paranın malları satın almak için bir değişim aracı olarak nasıl ortaya çıktığını ve hemen ardından da kendi için bir son oluşunu açıklamaktadır. Mallar tüketicinin onları kullanım değerlerinden ziyade, sadece parasal değerler olarak görülürler. Bir ev artık yaşanacak bir yer değil, marketin onu elinizde tutmanızı uygun bulduğu ölçüde onun maddiyatını karşılayabileceklerin içinde yaşadıkları bir emlak parçası hâline gelmiştir. Bir kapitalist, sahip olduğu malların keyfini süren değil, onu en kısa sürede kâra çevirmesi gereken, aksi takdirde bir rakip tarafından yok edilecek bir bireydir. Kapitalist sistemde işçiler diğerleri arasında en çok yabancılaştırılmış olanlardır çünkü onlar kendi emeklerini bir meta olarak satan makinenin içindeki çarklardır ve kapitalistlerin satmaları için ürettikleri eşyalar ile aralarındaki herhangi bir anlamsal bağ ortadan kaldırılmıştır.

Yabancılaştırma, tarih boyunca ilerleyen bir biçimde büyümüştür. Kapitalizmi devirecek en son devrim sadece ekonomik sömürü sistemini değil, kişiliksizleştirme sistemini de yok edecektir. Tekel kapitalizmi insan yabancılaştırmasını insanın ortadan kalktığı en son noktaya kadar getirdiği için, tarih komünizm ile sona erer. Komünizm, yabancılaştırmanın olmadığı, insanların kendi yarattıkları sistem tarafından kontrol edilmedikleri aksine sistemi kendi faydalarına göre şekillendirerek kontrol ettikleri bir toplumdur. Emeğin kendisinin bölünmesi düzeni yıkılacaktır. İnsanlık kendi nihai tamamlanmasına erişecektir.

Marx'ın yabancılaştırma nosyonu aslında gerçekten bir deneysel mevcudiyet değil, bütünüyle dünyaya bir bakış ve dünyayı değerlendirmede bireyin kullandığı standarda göndermedir. Modern toplumbilimciler, çeşitli iş türleri içinde bireylerin nasıl yabancılaştırıldıklarını ölçmeye çalışmıştır ve sonuçlar karışıktır. Montaj bandında çalışan işçiler gibi kimi belli iş türlerinde işçiler diğerlerine göre daha kişiliksizleştirilmektedirler. Diğer çoğu iş türü (bu noktada birçok insanın –

hatta fabrikalarda bile – montaj hatlarında çalışmadıklarını hatırlamakta fayda var) makul bir oranda olumlu tepki ortaya koymuşlardır ve hatta kimi insanlar, oldukça küçük bir azınlık oluşturmalarına rağmen, montaj hattında çalışmayı sevdiklerini belirtmişlerdir. Marx'ın cevabı şüphesiz insanların var olan sistem altında temel insani isteklerini bile yitirme baskısıyla yoğun bir biçimde ezildikleri olurdu. Nihai bir analizde Marx, kullanılmayan insan potansiyellerine inanmış ve toplumun gıpta edeceği yüksek bir standardı desteklemiştir.

Komünizm düşüncesini değerlendirmek daha kolaydır. Marx'ın kendisi faal olarak yazdığı devrimi teşvik etti. Devrimci sendika hareketi, Uluslararası İşçi Sendikası Birliği (Birinci Enternasyonel) liderliğini ölümünden sonra Engels devraldı. Bazı yerlerde, özellikle Almanya'da, sendikacıların Marksizm organizasyonları politik olarak tanındıkça, giderek daha da retorik ve ilgisiz olmaya başladı. Ama Marksizm'in devrimci potansiyeli kaybolmayacaktı. Marx'ın en militan takipçileri, onun zekice kapitalizm incelemesinden ve onların zaferinin kaçınılmazlığı teminatından ilham alarak, Rusya'da ya da başka yerlerde onun adına bir devlet yarattılar. Komünist devletler, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıntısından ortaya çıktılar. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, kapitalist Batı'ya karşı soğuk savaş ve nükleer silahlanma yarışı, Sovyet toplumlarında Komünist Parti otoritesindeki partinin ve ordunun kontrolünü güçlendirdi. Sistem, ezici bir çoğunlukla, kendi insanları arasında gözden düştü ve alaycı bir şekilde, Marx'ın kapitalizmin sonuna için tasarladığı politik ve ekonomik kriz, bunun yerine sosyalist devletlerin başına geldi. Bu sistemin neden çöktüğünün incelenmesi sosyolojide daha da ilerleyecektir; bunlardan bazılarına 15. Bölüm'de Wallerstein ve Skocpol'un kuramlarında değineceğiz.

Marx, muhtemelen, Sovyet sistemine, onun düşündüğünden daha büyük bir saptırma olduğunu görüp karşı çıkardı. Marx, her şeyini devletin ordu gücüne bağışlayacak bir sistem değil, bütün insanlara değer verecek bir sistem istedi. Ama Marx, hiçbir zaman kendini gerçekten hümanist ütopyanın nasıl getirileceği zor sorusuna adamadı. İnsanların sistem tarafından kontrol edilmeyip, sistemin kontrolünü ele geçirdiği insanlar hakkında soyut bir şekilde konuşmak kolay, ama bunun nasıl oluşturulacağını görmek daha zor. Aslında Weber, Sorel, Michels, Manheim ile sonradan gelen sosyologlar, Marx'ın hayaleti ile tartışmaya devam ettiler; bazıları da aynı şekilde ekonominin, ortak çıkarlar için yönetsel gücün kontrol olasılığını sorguladılar. Olaylar Marx'ın ötesine gitmemize neden oldu. Bizler devletin Leviathanından (deniz canavarı) ve aynı zamanda piyasanın Zenginlik Tanrısı'ndan (Mammon) kurtulmanın yollarını bulmak zorundaydık.

MARKSİST MİRAS

Marx'ın ölümünden beri takipçileri arasında süregelen bir dogmatizm anlatımı ve bunu sürdürme çabası devam etmiştir. Hareket, üyeleri üzerinde öylesine güçlü organizasyonel ve duygusal iddialar doğurmuştur ki, bu takipçilerden birçoğunun kendilerine ait yeni fikirler oluşturmaya ilişkin pek az eğilimi var gibi görünmektedir. Hareket aslında tamamen durağan ve cansız değildi ancak yeni şeyleri Marx'ın temaları üzerine inşa ederek diğerlerini dışarıda tutmak üzerine bir istek söz konusuydu. Örneğin, Marx'ın 1883'te ölümünün hemen ardından gelen

süreçte Fredrich Engels ve diğer önde gelen Marksistler, Marksist düşüncenin bilimsel ve materyalist doğası üzerinde durdu. Yirminci yüzyılın başlarında, Lenin, Rosa Luxemburg ve Rudolf Hilferding gibi yazarlar ekonomi düzleminde yeni gelişimler ileri sürdüler. Bu Marksistler dikkatlerini toplumu şekillendiren emperyalizmin rolüne, finans kapitalizmine ve savaşa çevirdiler. Politik odaklı Marksizm ise – aynı zamanda – sosyalizmin parlamenter ve politik araçlar vasıtasıyla başarılabileceğini iddia etmeye başladı. Alman "revizyonist (değişimci)" lider Eduard Bernstein'ın da aralarında bulunduğu bu fikrin savunucuları "devrim" yerine "evrim" kavramını dillendirmeye başladılar. Bu bağlamda, Mussolini'nin hapishanelerinde yıllarını geçiren İtalyan kuramcı Antonio Gramsci, Marksist politikanın hedefinin sadece kapitalist sınıfın ekonomik yıkımını beklemek değil, aynı zamanda devletin kontrolünün ele alınarak hegemonik (gerçekte yöneten) sınıfın da politik olarak devrilmesi olduğunu iddia etmiştir.

1920'lerde entelektüel Marksizm, materyalizmden, idealist felsefeye doğru değişmeye başladı. Bu yöndeki ilk hareket, daha önceleri Hegel'in takipçilerinden biri olan, genç Macar entelektüel Georg Lukacs tarafından yapıldı. Lukacs, temel sorunun ekonomik sömürü ve politik hâkimiyet gibi yüzeysel konularda değil, kapitalist hâkimiyet tarafından destek bulan ve onaylanan hatalı ideolojilerin reifikasyonu (maddeleştirilmesi) olduğunu açıkladı. Böylelikle Lukacs, Marx'ın (doğal olarak esasında Hegel tarafından türetilen) yabancılaştırma doktrinini daha felsefi ve toplumsal bir forma soktu. Lukacs'a göre insanları gerçeklikten, üretimsel gerçekten ve tam olarak bir içsel dürüstlükten yabancılaştıran şey aslında, insanların kendi toplumsal mücadeleleri ve ayrıcalıkları için büründükleri hatalı ideallere tutunmalarıydı. Bununla birlikte, baskın ideolojilere en az bağlılık gösterdiği için maddeleştirmeye en az maruz kalan sınıf işçi sınıfıydı ve bu yüzden bu sınıfın görevi daha fazla yabancılaşmış, baskın toplumsal sınıfın kendi hatalı bilinçliliklerinden özgürleştirilmesi/kurtarılması olmaktaydı.

İzleyen onlu yıllarda, Almanya'daki Frankfurt Okulu Marksizm'i Hegel ile daha yakın bir uyum ve düzene getirdi. Herbert Marcuse, Hegel'in *aklın* gelişimi diyalektiği ile Marx'ın yolunu açan ve Marx'ı hazırlayan çok önemli bir ilerleyici filozof olduğunu iddia etti. Max Horkheimer ve Theodor Adorno, daha da ileriye giderek Marksist düşüncenin, gelişmiş kapitalizmin vâhim bir usa-aykırılığı doğurduğu akıl-karşıtı faşist bir çağda AKLIN yegâne somutlaşmış hâli olduğunu belirttiler. 1960'larda Frankfurt geleneğinin liderliği Jurgen Habermas tarafından devralındı. Habermas, çağdaş hükûmetlerin ve iş dünyasının kararlarını, onlar aracılığıyla rasyonelleştirdikleri bilimsel kuruluşların arkasındaki ideolojik çıkarları ve geleneksel Marksist ekonomik krizin çağdaş kapitalizm için bir eşdeğeri olan meşrulaştırma krizini kaleme aldı. Bu esnada Fransa'da Marksizm, yandaşı olan Jean-Paul Sartre önderliğinde varoluşçuluk ve karşıtı olan Louis Althusser önderliğinde yapısalcılık ile bütünleştirilmekteydi.

ENGELS'İN CİNSİYETE DAYALI TABAKALAŞMA KURAMI

Marksist geleneğin son yıllarda artan bir biçimde önem kazanan bir diğer tarafı da erkeğin dişi üzerindeki hâkimiyetine ilişkin analizidir. Temel kaynak Friedrich Engels tarafından yazılan "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" *(The Origin of the Family, Private Property and the State)* adında Karl Marx'ın ölümünün

hemen ardından 1884'te çıkan kitaptır. Engels Marx'ın notlarını kullanmış ve bu çalışmanın Marksist bakışın konumunu ifade ettiğini belirtmiştir.

Engels, antropolojik verilerin eski yorumları günümüzde bütün bilim insanları tarafından kabul edilmediği için bu yapıtına eleştiriler getirilmesine yol açacak bir biçimde, kendi zamanının antropolojisini kullanmıştır. Engels, bilhassa, New York dışında taşrada yaşayan bir kızılderili kabile ve konfederasyonu olan Iroquois üzerinde uzmanlaşmış bir Amerikan antropolog olan Lewis Henry Morgan'dan yararlanmıştır. Söz konusu bu kabile birbirlerinden farklı ailelerin birlikte kaldıkları meşhur "uzun evlerinde" yaşamaktaydılar. Iroquois toplumunun özellikle dikkat çeken bir özelliği ise kadının rolüydü: Bu toplum, hem azılı bir savaşçı güruh hem de politik demokrasiye sahip bir topluluktu. Kabile liderleri seçim ile iş başına geçiyordu – ve daima erkektiler – ancak kadınların da, tam anlamıyla, oy kullanma hakkı vardı, hatta yaşlı kadınlar oldukça güçlüydü ve kabile liderini görevden alma yetkisine sahiptiler.

Dahası, Iroquois klanları temel olarak kadınlar çevresinde organize olmuştu. Engels (ve Morgan) tarafından "anne hakkı" (mother right) diye adlandırılan ve günümüzde *anaerkil* soy (matrilineal descent) olarak adlandırılan ilkeyi izlemekteydiler. Aile bağları (soy ağaçları) sadece kadınlar ve onların çocukları aracılığıyla çizilmekte ve mülkiyet kadınlara miras edilebilmekteydi. Klanlar, kendi derecelendirilmelerine göre evlilik kısıtlaması getiren dış evli (egzogamik) bir yapıya sahipti. Bu nedenle, erkek, kendininkinden başka bir klandan evlilik yaparken orada da yabancı olmaktaydı. Çocukları geldiği klana dâhil olamazken aynı zamanda bu klandan da miras alamamaktaydı. Engels, Morgan ve o dönemin kimi diğer antropologları gibi bu sistemi, ailenin gelişiminin ilk aşamalarında ortaya çıkmış evrensel bir aşama olan anaerkilliğe (matriarchy) bir kanıt olarak kabul etmiştir.

Iroquois toplumunun bir diğer görülmemiş özelliği ise akrabalık terminolojisiydi. Iroquois çocukları annelerinin kız kardeşlerine de "anne" derken aynı zamanda babalarının erkek kardeşlerine de "baba" demekteydiler. Böylesine ekstra baba ve annelere sahip çocuklar kuzen olarak değil kardeş olarak adlandırılmaktaydı. Morgan'ı izleyen Engels, bu durumu, önceki zamanlarda var olan grup evliliği kavramının bir aşamasına kanıt olarak ele almıştır. O zamanlarda erkek kardeşlerin eşleri ve kız kardeşlerin kocaları arasında ayrım yapılmayan bir eşleşme vardı ve bu nedenle kimin çocuğunun kime ait olduğunu söylemek mümkün değildi.

Bu temelde Engels, ailenin gelişimine ilişkin şu sıralamayı önermiştir: İlk önce tamamen bir rastgele, gelişigüzel cinsel ilişki, tam anlamıyla özgürlük ve eşitliğe sahip bir toplum vardı. Daha sonra, ebeveynler ve çocukları arasındaki ensest ilişki yasaklandı ancak diğer cinsel ilişkilere izin verildi. Daha sonra ensest ilişki kardeşler arasında da yasaklandı. Son olarak bu durum da Engels tarafından "eşlenme evliliği/eşli evlilik" (pairing marriage) olarak adlandırılan duruma kapı açtı. Bu durum Iroquois sistemindeki gibi dış evli klanlar ile örneklenebilir: Ensest tabusu, tüm klan bireylerine yayılmış ve böylelikle bireyler cinsel partnerlerini klanın dışından başka bir klandan bulmaya zorlanmıştır.

Engels, söz konusu bütün bu kavramlara ve özelde de eşli evliliğin bu eski aşamalarına, ilkel komünizmin bir versiyonu olarak gönderimde bulunmuştur. Bu durumun belli karakteristikleri vardır:

1. Özel mülkiyet bulunmamaktadır. Bir grup olarak tüm klan, avlanma sahası ya da ekim biçim alanı olmasına bakılmaksızın bütün toprağa sahiptir. Bütün klan üyeleri tıpkı üretiminde ortak bir biçimde emek verdikleri gibi yemeği paylaşırlar.

2. Benzer bir biçimde komünizm cinsel alanda da hüküm sürmektedir. Her ne kadar çeşitli biçimlerde ensest ilişkiye dair yasaklar olsa da, ne erkek ne de kadın belirli bir bireyin şahsi eşi değildir ve geniş ölçüde paylaşılır (Cinsel özgürlüğün derecesi Iroquoislerde o zamanın evlilik sistemine göre sınırlandırılmış fakat önceki aşamaların terminolojisi sürmüştür.).
3. Bir cinsiyet eşitliği söz konusuydu. Kadınlar toplumda saygıdeğer bir konuma sahipti ve genellikle de politik gücü paylaşmaktaydı. Engels, bu eşitliğin ekonomik temelini kesin/kati olarak kabul etmiştir. Kadınlar emek konusunda tam anlamıyla paylaşılmaktaydı. Onlar bahçecilikle uğraşan (horticultural) toplumlarda (ilkel tarımcılık) temel yiyecek üreticileriydi ve avcı toplumlarda bile vahşi bitkileri toplayarak yiyecek elde edilmesi sürecinin en istikrarlı bölümünü oluşturmaktaydı. Kadınlar, emeklerinin ürünlerinden ve üretimin merkezî toplumsal işleminden yabancılaştırılmamışlar ve böylelikle toplumda üst bir statüye sahip olmuşlardır.

Erkeğin kadın üzerindeki cinsiyete dayalı hâkimiyeti, temelde saban kullanarak toprağın sürülmesi ve sulama gibi gelişmiş tarım yöntemleri neticesinde refahın yükselmesi ile meydana gelen ekonomik bir değişim ile birlikte ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, Engels erkeğin mülkünü kendi çocuklarına aktarma isteğini kuramlaştırmıştır. Bundan dolayı erkekler, "anne hakkı"nı/anaerkilliği (matrilinearism) devirerek bir "baba hakkı"/ataerkillik (patrilinear descent) kurmuşlardır. Bununla birlikte erkekler, eski klan dış evliliği sistemini tersine çevirerek – mülkiyet erkeğin zürriyetinde kaldığı için – mülkiyetin klanın içinde kalması için bir iç evli (endogamy) klan kuralı oluşturmuştur (Daha önceden dış evlilik kuralı da anaerkil sistemde aynı biçimde mülkiyetin klan içinde kalması için benzer bir etkiye sahipti.).

Ataerkil yapı ile birlikte tekeşlilik kurumu da oluştu. Erkek mal varlığını kendi çocuklarına geçirmek istediği için, hangi çocuğun kendi çocuğu olduğu konusunda emin olmak istedi. Böylelikle, artık herhangi bir cinsel rastgelelik ya da grup evliliğine izin verilmeyecekti. Öte yandan bu yeni tekeşlilik kuşkusuz tek taraflıydı. Engels tekeşliliğin temel olarak kadın için olduğunu belirtmiştir. Erkekler kendilerine ilişkin çokeşliliğe maddi gücü yettiği ölçüde temelinde cariyeler, kadın köleler ve fahişelik formlarında izin vermiştir.

Söz konusu bu değişikliğin aile sistemi içindeki sonucu ise kadının boyun eğdirilmesi oldu. Engels, bu devrimin "insanlık tarafından deneyimlenen en belirleyici olay" olduğunu belirtmiş ve "Kadın hakkının terk edilmesi kadın cinsinin tüm dünya tarihindeki en büyük yenilgisidir."[1] demiştir. Anaerkil toplumdan ataerkil topluma değişim ile birlikte kadınlar toplumun ekonomik dünyasından/sahasından dışlanmış ve ev işlerine tahsis edilmiştir. Erkekler kadınları sadece evcil hizmetçilik görevler ile baş başa bırakarak ağır tarım işleri gibi diğer görevleri üzerlerine almıştır. Erkekler ayrıca politikanın tüm idaresini ele almış ve kadınları büyük ölçüde din ve toplum kültüründen de uzaklaştırmışlardır.

Yeni tekeşli evlilik artık sadece mülkiyet ile ilgiliydi. Sevgi dışlanmıştı. Kadınlar, basitçe, erkeklerin onların üzerinden mülkiyetlerini ve soylarını geleceğe aktardıkları araçlar olarak kabul ediliyordu. Engels, erkeklerin kendilerini soyları vasıtasıyla geleceğe aktarmak ile ilgilenmediklerini bundan ziyade kişisel mülkiyetleri için talep edilen ve mülklerini geçirebilecekleri özel olarak kontrol edilen mirasçılarına

[1] Friederich Engels, *The Origin of the Family, Private Property, and Marriage* (New York: International Publishers, 1884/1972), p. 120.

odaklandıklarını söylüyor görünmekteydi. Aile sistemi böylelikle bir tür daimi özel mülk kültü oldu. Engels, ataerkillliğin yükselişini, yalnızca kadınların toplum içindeki konumlarında meydana gelen bir değişim olarak değil, insanlık tarihinde yaşanan devrimsel bir gelişim olarak da kabul etmiştir. Marksist bakış açısındaki ilk büyük dönüm noktasına işaret eden bu duruma göre, özel mülkün kendiliğinden yükselişi sınıfsal toplumun yükselişini beraberinde getirmiştir. Engels, bu durumu şu şekilde özetlemektedir: "Tarihte var olan ilk sınıf çatışması tek eşli evlilikte kadın ve erkek arasında meydana gelen antagonizmin gelişimi, ilk sınıf boyunduruğu ise kadının erkek tarafından baskılanması ile çakışır.[2] "

Bu noktadan hareketle Engels, sevgililik ilişkilerinin sadece evlilik kurumu dışında meydana geldiğini iddia etmiştir. Eski Yunanlılar arasında Eros'un sahasının sadece erkeklerin fahişelere ya da homoseksüel gözdelerine olan ilgileri ile sınırlandırıldığına işaret eder. Orta Çağ Avrupa'sında "aşk" halk ozanlarının şiirleri ile – şövalyeler ve evli kadınlar arasındaki yasak aşk – bir zina kültü formunda göklere çıkarılmıştır. Engels, burjuva kültüründe tek eşli evliliklerle beraber aynı zamanda fahişelik ve zinanın da sürmesi konusunda kendi antitezlerini üreten burjuvazi ile alay etmeye devam etmiştir. Evlilik ilk baştan ve daima bir mülkiyet ilişkisi olduğu sürece aşk dışarılarda bir yerlerde bulunacaktır. Nitekim, tarihsel olarak, fahişelik tek eşli evliliğin ve bağlanmanın başladığı dönemler ile aynı zamanda ortaya çıkmıştır. Engels, bu durumun ayrılmaz bir biçimde, tek eşlilik devam ettiği sürece bitmeyeceğini bildirmektedir.

Ebeveynlerin, mülkün yasal varisi sisteminin bir parçası olarak kendi çocuklarının eşlerini seçmedikleri modern kapitalist toplumlarda bile, evliliğin ekonomik yönü ağır basmaktadır. Evlilikte, eş seçimi konusunda çocuklar özgür bırakılmasına rağmen, bu durum yalnızca biçimsel olarak böyle işlemektedir. Bu durum maaşlı işçilerin emeklerini işverenlere satıp satmama konusunda özgür oldukları (ancak eğer herhangi bir işçinin mülkü yoksa açlık çekeceği bir özgürlük) modern işçi pazarındaki özgürlük ile koşutluk sergilemektedir. Benzer bir biçimde kadınların da evlenip evlenmeme kararı vermelerine ilişkin bir özgürlükleri vardır ancak gerçekte ekonomik gereklilikler onları destekleyecek gelire sahip kocalarının boyunduruklarını altına girmeye zorlar.

Bu sistemden bir çıkış yolu var mıdır? Marksist analiz çözüme giden yolu işaret etmektedir. Marx; *"Özel mülkiyet ortadan kaldırılmalıdır."* demektedir ve durum çocuklara aktarılacak bir özel mülk bulunmadığı için tek eşliliğin ortadan kalkmasına yönelik bir dürtü oluşturacaktır. Kadınlar erkekler ile eşit bir biçimde emek gücüne katılacaklar ve finansal destek beklentileri nedenleri ile evliliğe zorlanmayacaklardır. Toplum, çocukların desteklenmesi görevini üzerine alacak, meşrulaştırma kaygıları yok olacak ve Engels'in kavramlaştırması ile "aşk birlikteliği" önündeki kısıtlamalar ortadan kalkacaktır. Böylelikle, kapitalizmin sonunda, tıpkı ilkel toplumlarda olduğu gibi, grup evliliklerinin yeniden kurulması ile cinsel özgürlük bir kez daha ortaya çıkacaktır.

Aslında Engels ahlaki duruş açısından daha bir Viktoryandır ve tek eşliliğin sona ermesi durumunda fahişeliğin de biteceği konusuyla devam eder. Artık – kısa süreli ya da uzun süreli olması fark etmez – kendilerini satan kadınlara ihtiyaç duyulmayacaktır. Ona göre evlilik vücudunu bir maaşlı işçi gibi çalışmaya açan fahişelerin iktisadı yerine, birinin kendini bir kereliğine ve tamamen (uzun süreli) satmasıdır.[3] Fakat ekonomik dürtüler olmadan bireyler partnerlerini tamamen

[2] age., s. 129
[3] age., s. 134

kişisel çekim temelinde seçebilirler. Engels daha duygusal olarak böylesine bir tutkunun sonsuza kadar süreceğini ve böylelikle Komünist toplumun geleceğinde uzun süreli aşk ilişkilerinin olacağını iddia etmiştir.

Engels'in savlarının birçok kusuru vardır ancak çalışmasının da önemli bir pratik etkiye sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Almanya'daki Marksist ilkeleri izleyen sosyalist hareket, kadın eşitliği yönünde ortaya çıkan ilk büyük ölçekli politik hareketti ve sosyalist parti lideri August Bebel, Engels'in tezlerini açıklayan popüler bir kitap yazdı. Alman sosyalistler, parlamenter politikada şöhret kazanırken, kadınların I. Dünya Savaşı'ndan sonra politik olarak serbest bırakılmaları ile sonlanan bir biçimde Alman feminist hareketine büyük bir enerji ve ivme kazandırdılar. Almanya'da yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve cinsel tutum ile ilgili bu başkaldırının bir diğer yönü ise Freud'un ilk olarak popüler olduğu çevrenin bir parçası olan, cinsel/erotik özgürlüktü. Max Weber'in eşi Marianne Weber, önemli bir feminist liderdir ve Almanya'da bir kamu görevine ilk defa seçilen bir kadın olması önemlidir.

Teorik olarak Engels'in kuramında çok sayıda problem bulunmaktadır. Engels'in kuramı, öncülük eden bir düzenlemeydi ve günümüz düşüncesi belirgin bir biçimde bu kuramın da ötesine geçti. Özellikle Engels'in, ailenin ilk insanbilimsel aşamalarına ilişkin kavramlaştırmalarına büyük bir ölçüde eleştiri gelmiştir ve hâlen de gelmektedir. Hiçbir ensest tabuya sahip olunmayan bir ilkel gelişigüzel birliktelik aşaması olup olmadığı şüphelidir. Aynı zamanda, anaerkillikten ataerkilliğe geçişin bulunduğu bir evrensel süreç bulunmamaktadır. Pek çok avcı-toplayıcı toplum (en eski ekonomik biçim) ataerkildir ve hatta bu toplumların çoğunluğu iki erkildir (bilineal) (Aile soyağacı ve aile bağları, günümüzde de olduğu gibi, hem anne hem baba yönünde gelişmektedir.). Her ne kadar yiyecek üretiminde kadınların oldukça önemli bir yer tuttuğu bahçıvanlıkla geçinen toplumlarda göreceli olarak daha sık görülseler de, anaerkil toplum yapısı tarihsel süreçte hiçbir zaman bir çoğunluğa sahip görünmemektedir.

Fakat eğer evrimsel süreçlerin resmi bir kenara bırakılacaksa, yine de Engels'in kuramının daha soyut ilkeleri önemli araştırma yolları açmıştır. Engels'in kuramı, cinsiyetler arasındaki eşitlik ve eşitsizliğe ilişkin farklı derecelendirme durumlarını göstermeye çalışan ilk toplumsal cinsiyet katmanlaşması kuramıdır. Tek eşliliğin mülk sistemi ile ilişkilendirildiği onun genel kavramlaştırmasının ve cinsel hâkimiyet ve boyun eğmenin ekonomik ilişkiler yoluyla izlenmesi stratejisinin verimli olduğu ispatlanmıştır.

Kapitalist sistem içinde kadınların emek yükü, günümüzde Marksistler ve feministler arasında hâlâ tartışılmaktadır. Modern Marksist sav, kapitalizm içinde kadınların ekonomik sistem temelinde, *iş gücünü yeniden üretme* yönünde önemli, fakat gizli bir role sahip olduklarını belirtmektedir. Bu durum şu anlama gelir: Öncelikle kadınların baktığı çocuklar büyüyerek işçi olmaktadır; kadınlar ayrıca onları beslemekte, giydirmekte, temizlemekte ve yetiştirmektedir. Kadınlar bir anne olarak, kapitalist sistemin ücretsiz bir kısmını oluşturmaktadır ve onlarsız kapitalist sistem işlemez. Aynı durum kadınlar için birer eş olarak da geçerlidir; onların ev işleri, erkeklerinin evlerine bakmayı, onları beslemeyi, kıyafetlerini yıkamayı ve benzeri görevleri içerir. Kadınlar, aynı zamanda, erkeklerinin egolarını yatıştırarak ve kapitalist pazar içinde çalışırken acısını çektikleri baskıyı içlerine çekerek duygusal bir emek de verirler.

Gözler önüne konulan sonuç, kadınların doğrudan içinde işçi olarak görev almasalar bile, kapitalist sistem tarafından sömürüldükleridir. Kadınlar, maaşsız ev işi emeği veren alt durumdaki ev kadınlarına göre daha kârlı bir anlaşma ile kapitalist kârlara katkıda bulunurlar. Bu bakış açısı ile cinsiyete dayalı eşitsizlik sorununun çözümü kapitalizmi devirmektir ve böylelikle kadının sömürülmesini besleyen ekonomik temel değişecektir.

Bununla birlikte, aynı zamanda, kadınların çabaları ayrı ve belki de koşut olarak işçiler ve diğer mazlum gruplar ile koşutluk sergilemektedir. Çalışan erkek sınıfı da aynı zamanda kadınlarına evlerinde hâkimiyet kurarak bu durumdan faydalanmaktadır. Cinsel gelenek evlerinin dışında işleri olan kadınları cinsiyet ayrımına uğradıkları ya da daha az para aldıkları işlere yönlendirmekte ve onların erkekler ile rekabet etmesini engellemektedir. İşçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi kendiliğinden kadınlara, genel anlamda, yardımcı olmamaktadır. Yirminci yüzyılın başlarında var olan Rusya ve Doğu Avrupa gibi sosyalist toplumlarda kadının konumu, Batı toplumunda olanlardan belirgin bir biçimde farklılık göstermemektedir. Kadınlar hâlâ dışarıda adi işlerde, politik olarak daha az önemli görevlerde çalıştırılmakta ve ev işlerinin çoğunu yapmaktadır. Bununla birlikte, kadınların kapitalist toplumlarda konumları ile ilgili kimi gelişmeler gerçekleştirdikleri ve kendi hakları için kimi zaman ayrı gruplar organize edebildikleri dikkat çekmektedir. Talep edilen haklar ve kadınların kârları yüksek maaşlı işlere sahip olmaları, kendi evlerinde bile statü ve güçlerinin gelişmiş olduğu bir ortam sağlamaya yöneliktir. Kadınların iş gücüne katılımlarındaki artış ile birlikte, Engels'in sert ve iğneli bir biçimde tanımladığı geleneksel tek eşli aile, evlilik öncesi cinsel birlikteliğin, boşanmaların ve yeniden evlenmelerin kişisel tercihlere dayandığı daha istikrarsız bir duruma yol açmıştır ve bu durum aslında Engels'in öngördüğü bir durumdur ancak tek karşıtlık kadınların ekonomik pazara katılımları ile sonuçlanacak bir biçimde özel mülkün feshedilmesi ile gerçekleşmemiş olmasıdır.

İşin özünde sorun oldukça hayati bir biçimde sürmektedir. Bir taraftan feminist hareket en büyük başarılarını üst-orta sınıf kadınları arasında kazanırken, en az para ödenen, en çok sömürülen bir emek gücü alanı olan kol gücüne dayanan ve ruhban sektörde çok büyük bir yer tutan kadın topluluğu hâlen orada mevcuttur. Marksist kuram doğru olmayabilir ancak en azından parmağını en hayati sorunlardan birine yönlendirmiştir: Kadın sömürüsünün varlığı bize oldukça büyük ve gelecekte patlaması olası devrimsel bir gücün hâlen var olduğunu hatırlatmaktadır.

BÖLÜM 3

Son Asilzade: Alexis de Tocqueville

19. yüzyılın başında, düşünce dünyası bugün olduğu kadar bütünsel değildi. Bu yüzden, modernist düşünürler olarak bilinen ve endüstriyel düzenin peygamberleri olan Saint Simon ve Comte ile daha uzun bir geleceği öngören Marx gibi radikallere önem vermekteyiz. Bununla birlikte herkes, ilerlemeye inanmamıştır. Devrim sonrası koşullar, aralarında İngiliz Edmund Burke (1729-1797), Fransız aristokratlardan Louis de Bonald (1754-1840) ve Joseph de Maistre (1753-1821) gibi ünlü muhafazakârları bir araya getirmiştir. Son ikisi (Bonal ve Maistre) bütün özellikleriyle Orta Çağ'da bulunduğu savunulan düzenin, itaatin, ritüellerin, dinin ve hiyerarşinin karşıtı bir ideoloji ve anarşinin kaynağı olarak modern topluma saldırmışlardır. Fransız Yeniden Yapılanması böylece liberalizm, komünizm ve faşizm gibi büyük modern ideolojileri yaratmıştır.

Ancak muhafazakârlığın mirası bundan daha da belirsizdir ve yeni düşünceler yabancı karışımlardan meydana gelmiştir. Comte; Bonald ve Maistre'nin muhazakârlığını, Saint Simon'un endüstriyalizmi ile birleştirmiş ve yeni toplumdaki düzenin bilimi olarak sosyolojiyi ortaya çıkarmıştır. Muhafazakârlık ise eski düzenin en iyi temsilcisi olan Alexis de Tocqueville'yi ortaya çıkarmıştır. Onun muhafazakâr duruşu, kendisini yeni düzeni yermek yerine onu anlamanın gerekliliğine yönlendirmiştir.

Modernistler esas itibariyle iyimserdirler. Tocqueville ise kötümser idi. "Yaşam bir trajedidir ve onun ebedi güçleri her zaman denge hâlindedir." şeklindeki klasik Roma ve Yunan düşüncesini savunmuştur. Onun klasik yazılarının amacı, varlığın ikilemleri üzerinden mümkün olabilen tek bir düzene-edebiyattaki uyuma-vurgu yapmaktır. Böylece eşitlik, birçok insanın yaşamını geliştirir fakat bunun için sıradanlık şeklinde bir bedel ödemek zorundayız. Özgürlük, ancak bir alandaki saygınlıkların kaybedilmesi ile kazanılan birtakım saygınlıklardır. Tocqueville, klasik denge düşüncesini; eşdeğer bir eyleme yönlendiren herhangi bir yöndeki artış olarak ele almaktadır. İyimserliğin egemen olduğu bir çağda Tocqueville'in muhafazakârlığı, çağdaşlarının gözlerini kör eden örtüyü yırtmasını sağlamıştır. Diğer düşünürler; devletin zorlayıcı güçlerinin yitip gitmekte olduğuna inanmıştır. Simon ve liberallere göre devlet güçleri ani olarak ortadan kalkmakta, Marx'ın öngörüsünde ise bu

durum evrimsel olarak gerçekleşmektedir. İlerleme düşüncesi, bu düşünürler için 20. hükûmetlerinin savaş ve tiranlıklarını anlaşılmaz kılmıştır. Tocqueville'in gücün tehlikeleri konusundaki zamandan daha bağımsız bakış açısı kendisinin çağdaş ve güncel kalmasını sağlamıştır.

Tocqueville, eski centilmen – entelektüeller okulunun neredeyse sonuncusu olmuştur. Böyle bir kişi, bir profesör ya da tacir bir yazar değildir; kendisine ait geniş bir kütüphanesi olan, arkadaşlarına güzel mektuplar yazan varlıklı biridir. Bunun yanında boş zamanlarını bilimsel ve felsefi konulara, tarihe ve bunun yanı sıra, bazen yoğun istek üzerine yayımlanan, kendi araştırmaları üzerinde yazı yazmaya adamıştır. Bu tür kişilerin bazıları büyük üniversiteler ve devlet laboratuvarları kurulmadan önce bilim ile uğraşmıştır; Darwin muhtemelen bunların sonuncusudur. Bu, sadece aristokratik toplumda sahip olunan bir rol idi ve aristokrasi içerisinde küçük bir bölümü kapsamaktaydı. Genel olarak bu durum sınıfın kendi varlığını meşrulaştırmasının en iyi gerekçesiydi.

Tocqueville'in kendisi, Fransız aristokrasinin bir ucunda yer alıyordu. Babası Fransa'nın çeşitli yerlerinde yönetici olarak görev yapan bir devlet memuruydu. Ailesinin büyük bir bölümü Devrim'de idam edilmiş, bir kısmı ise 1793'teki karşıt devrim akımı ile Robespierre'i giyotine gönderen Thermidorian eylemleri sonucunda hayatta kalabilmiştir. Tocqueville'in diğer akrabaları ise kurtulamamıştır.

Tocqueville, hukuk eğitimi, bunun sonucunda da krallık mahkeme sisteminde avukatlık unvanını almıştır. 1830 yılında Paris'teki ayaklanma, X. Charles'in tahttan çekilmesine yol açmıştır. Ayaklanmanın yol açtığı kargaşa bitince, tahtı Charles'a muhalif olan Orleans'taki kuzeni Louis Philippe ele geçirmiştir. Orleanslılar yüzyıllar boyunca tahtı ele geçirmek için entrikalar yapmışlardır ve nihayetinde anayasal bir ittifakla amaçlarına ulaşmışlardır (Bu ittifak ise 18 yıl boyunca ayakta kalabilmiştir.). Tocqueville bu süre zarfında yeni rejime bağlılık yemini etmek konusunda zorlanmıştır fakat bir hukukçu olarak meşru olmayan bu monarşiye karşı olmuş ve onun bu düşünceleri üstleri ile ihtilaflar yaşamasına yol açmıştır.

Devrim homurtuları Tocqueville'i aristokratik toplumun yıkılması ve eşitliğe doğru önlenemez bir eğilimin olduğunu konusuna ikna etmiştir; fakat Fransa bunu yanlış bir şekilde yapmak üzeredir. Bunun için Amerika'ya bir komisyonla izinli olarak gidip, Fransa'nın çıkarları doğrultusunda, Amerika'nın ceza yasaları reformunu incelemek üzere bir plan yapmıştır. Gerçekte gitmek istemesinin sebepleri ise, kendisi için mümkün olmayan bir durumdan kaçmak ve Fransa'nın geleceği için ne gibi derslerin alınabileceğini görmektir. Dokuz aylık bir seyahat için 1831 yılında Amerika'ya gitmiştir. Bu yolculuğundan sonra da onun şaheseri olan, Amerika'da Demokrasi *(Democracy in America)* kitabı ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar bir aristokrat için cazip olmasa da Tocqueville, Amerika'yı çok beğenmiştir. Bu zamanlarda Amerika; siyasetin demagojik tumturaklardan oluştuğu, politikacıların mevkilerini korumak için manevralar yapıp taraftarlarına ayrıcalıklar dağıttığı, ekonomik ilişkilerin kesintisiz ve her yere yayılmış olduğu, yüksek kültürün ve asil davranışların nadiren göründüğü, hukukun bireylerin elinde olduğu ve Batı bölgelerinde insanların sokaklarda birbirini öldürdüğü bir yerdi. Bir diğer ifadeyle, o zamanların Amerikası, bugün de olduğu gibi, ham ve katı bunun da ötesinde daha çok Puriten idi (İngiltere'de kraliçe Elizabeth zamanında ortaya çıkan ve özellikle ibadette sadelik taraftarı olan Hristiyanlık mezhebi.). Tocqueville, bununla ilgili olarak *"İngilizlerin dünya üzerinde en ciddi ulusu oluşturduğunu düşünürdüm fakat Amerika'yı gördükten sonra bu düşüncem değişmiştir."* demektedir. *" Bir Amerikalı; Avrupa'nın büyük*

bir bölümünde kendi sınıfına mensup kişilerin yaptığı gibi, kamuya açık yerlere gidip eğlenmek yerine, kendisini eve kapatarak içkisini içer. Böylece hem kendi işleri ile ilgili düşünebilme fırsatı bulmakta hem de kendi şöminesinin etrafında son derece keyifli bir şekilde otururak her iki durumun tadını çıkarmaktadır."[1]

Tocqueville bundan hoşlanmıştır. Kendisi de oldukça ciddi, çalışkan, dindar ve tutucudur, bu özelliklerin aynısını da Amerikalılarda gördüğünden onlara hayran olmuştur. Amerikalıların düşünce yapılarının altında; hukuka inanan ve hukuk kurallarını kendilerini yönetmek için kullanan, kamu işlerinde aktif olarak yer alan, vatansever, dindar ve öz-denetim ahlakına sahip olan, çok sevdiği Romalıları görmüştür. Tocqueville, Amerika'yı biraz romantize etmiştir, özellikle Amerikan demokrasisinin yoksullar tarafından değil de orta sınıf tarafından işletildiğini görme konusunda başarısız olmuştur. Bu tereddütlere rağmen Amerika ile ilgili analizleri hâlâ önemini korumaktadır.

AMERİKA'DA EŞİTLİK

Tocqueville'in sisteminin temel öncülü, tanrısal iradenin bir işareti şeklinde, modernitenin bir özelliği olarak, eşitliğin kaçınılmaz ilerlemesidir. Tocqueville'in demokrasi terimi ile karşılıklı değiştirilebilir olarak kullandığı eşitlik kavramı, toplumun bir diğer biçimi olan aristokrasinin karşıtıdır. Eşitlik, bireyler için özgürce hareketlilik-mobilite; aristokrasi ise doğuştan itibaren miras yoluyla elde dilen mevkiler anlamına gelir. Eşitlik, azdan çoğa doğru siyasi oy hakkının yaygınlaşması, soylu ve ayrıcalıklı olanlara verilmiş olan statülerdeki yasal farklılıkların kaldırılması ve mirasın aile üyeleri içerisinde en yaşlı olana verilmesinin kaldırılması demektir. Kısacası eşitlik, toplumu oluşturan gruplar arasındaki değişmez özelliklere dayalı faklılıkların sonu anlamına gelmektedir. Bundan dolayı Tocqueville, insanların servet, eğitim ve kültür bakımından gittikçe daha eşit olduklarına inanmıştır.

Tocqueville bunlar arasındaki dengeyi kurmak için Amerika'daki günlük yaşam ile ilgili gözlemlerine dayanarak eşitliğin ilerlemesinin hem olumlu hem olumsuz etkilerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Mülkiyetin ve mirasın aile üyeleri içerisindeki en yaşlı olana verilmesi durumunun sona ermesi ile eşitliğin; babalar, oğullar ve kardeşler arasındaki ilişkilerde yaygınlaştığına işaret etmiştir. Bunun sonucunda ise ailenin eski otoritesinin azalmasına yol açmıştır fakat aile muhafazakârların iddia ettiği gibi çökmemiştir. Mülkiyetin yapay ilişkileri, bireysel duyarlılıklar aracılığıyla daha güçlü bağlar ile oluşturulmuştur. Aile üyelerinin birbirleri üzerindeki kontrolü ortadan kalktığına göre artık birbirlerini daha çok sevebilirler. Aynı tür özgürlük evli olmayan kadınlara da uygulanmıştır. Kadınların aile bağlarını genişletmek amacıyla aileleri tarafından değiş tokuşu ortadan kalktığı andan itibaren kendi eşlerini sevmek suretiyle seçme özgürlüğünü elde etmişlerdir. Bunun sonucunda Tocqueville, evliliklerde sadakatsizliğin, eşlerin duygularının söz konusu olmadığı aristokratik evliliklere nazaran daha da azaldığını fark etmiştir.

[1] Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, Vol. 2 (New York: Alfred A. Knopf, 1945), p. 232.

Aynı şekilde Tocqueville, eşitliğin tavırlar üzerindeki etkisine de dikkati çekmiştir. Amerikalılar, konuşmayı ait olduklan mevkiyi gösteren bir etkinlik olarak kullanan usta konuşmacılar değildir fakat basit ve açık biçimde herhangi ayırıcı bir farklılık işareti olmadan konuşabilen kişilerdir. Ona göre İngilizler, Fransız aristokrasi mevkileri ile Amerika'daki demokrasi arasında bir yerde sıkışıp kalmıştır bunun sonucunda ünlü İngiliz donukluğu ortaya çıkmıştır. İngilizler hâlâ, mevki sahibi kişilere ayrıcalıklar verilmesi gerektiğini savunan aristokratik inancı muhafaza etmektedirler fakat eşitlik yeterince gelişmiş olduğundan insanlara ne tür ayrıcalıklar verileceğini söylemek oldukça zordur. Dolayısıyla bu sorunun çözümü, insanlann kim olduğu söyleninceye kadar konuşmanın önüne geçmektir.

Tocqueville eşitliğin, çalışan ile işveren arasındaki ilişkiyi değiştirdiğini de fark etmiştir. Kibirli bir bey ve itaatkâr hizmetçiler yerini, kişinin belirli bir emeğe karşılık olarak pazarlık yaptığı bireyler arasındaki basit bir anlaşmaya bırakmıştır. Çalışan, kişiliğini değil sadece kişiliğinin bir parçası olan emeğini satmaktadır. Üst mevkiden birine duyulan bağlılık ortadan kalkmış yerini herkes tarafından paylaşılan yeni ideallere bırakmıştır. Siyasal anlamda da hâkim olan duygu, ulusalcılıktır. Bireysel değerler alanında ise düello yapmak suretiyle korunan eski askerî "onur" yerine, çok çalışmak, güvenirlik ve tutumluluk gibi ekonomik değerler geçmiştir. Böylece, modern toplumun onursuz olmadığı, onurun silahla bireysel savunma yoluyla korunduğu bir zamandan, onurun ticaret ve endüstri ile sağlandığı bir zamana geçişin olduğu görülmüştür.

Tocqueville'e göre bunlardan en etkileyici olanı, eşitlikçi bir toplumda bireysel anlayışın/duygudaşlık/sempatinin gelişmiş olmasıdır. O, 17. yy.da aristokrat Fransız bir kadının eğlenceli bir üslupla güzel hava durumu haberlerini ve yeni vergilere karşı ayaklanma çıkarmış olan köylülere yapılan işkenceleri anlattığı bir mektuptan alıntı yapar. Tocqueville'e göre bu kadın kibar olmayan biri değildi çünkü yazdıkları, akrabalarına ve arkadaşlarına karşı oldukça kibar olduğunu göstermekteydi. Bu durum, anlayışın/duygudaşlık/sempatinin sadece eşit olarak görülenlere yönelik olduğunu göstermektedir dolayısıyla kendini köylülerin yerine koyamamaktadır. Amerika'da ise bunun tam tersi vardır; Tocqueville, burada yabancılar arasında da bir şefkatin ve her türlü yardım kuruluşlarına büyük bir ilginin olduğunu görmüştür. Bu sebeplerden ötürü modern toplumda bir cezalandırma aracı olarak işkence ortadan kalkmış, suçlulara yönelik olarak iyileştirme (rehabilitasyon) ve genel bir müsamaha ortaya çıkmıştır. Tocqueville'e göre bu anlayış/duygudaşlık/sempati tavrı Amerikalıların kültüründe kalıtsal değildir, bu daha çok eşitlikçiliğin bir ürünüdür. Bunu kanıtlamak için kendileri ile eşit olarak görmedikleri siyahi kölelerin kötü hâllerini anlama kabiliyetlerine işaret etmektedir. Anlayış/duygudaşlık/sempatinin sınırlarını belirleyen kültürel bakış açısı değil, eşitlik düzeyidir. Tocqueville'in bu ilkeleri bugün hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Asyalıların ve Latin Amerikalıların kamuya açık yerlerde yabancıların başına gelenlere karşı daha çok ilgisiz iken, Amerikalıların sokaklarda meydana gelen kazalarda neden birbirlerine yardım ettiklerini açıklamıştır.

Amerikan yaşamının olumsuz bir özelliği olarak Tocqueville, her yere yayılmış olan ticari ilişkilere işaret etmiştir. Ona göre eşitlik, sosyal konumda daima bir çabaya yöneltir. Herkesin aynı-eşdeğer olduğu bir yerde güç geride kalır. Bu yüzden herkes en kısa zamanda zengin olmak ister. Tocqueville'e göre, özellikle Amerikalılar, o zamanlarda çiftçi olmalarına rağmen, Avrupalıların gözünde

çiftçi olarak algılanmıyorlardı. Sadece geçinecekleri kadar tahıl üretmemiş, topraklarını daha fazla kazanç elde etmek amacıyla geliştirmişlerdir. Arazilerin çoğu işlenmekteydi fakat arazi, fiyatlarında oluşan spekülasyonlar için alınıp satılmaktaydı. Böylece Amerikalı çiftçi 1830'da bile, kendisini her zaman dışında tuttuğu, erdemli bir yurttaştan ziyade, daha çok spekülatif bir tüccardı.

Bunlar kültür üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Ticaret pratikte estetik bir üslup veya somut olmayan gerçeklere vurgu yapar. Sonuç olarak Amerikalılar, herhangi bir genel fikir hakkında konuşmaya zorlandıklarında anlaşılmaz ve gösterişli hâle gelirler. Özel pratik konular dışında zihinleri, belirgin ve ayırıcı olacak biçimde gelişmemiştir. Dolayısıyla Amerika'da kültür ne yüksek ne de çok düşüktür; herkes geçinebileceği kadar bir donanıma sahiptir fakat karşı koymaya yönelik olarak bir güdüye veya imkâna sahip değildir. Amerika'da, Avrupalı aristokrat geleneğin entelektüel uğraşı eksik olmakla birlikte rahata düşkünlük ve sıradanlık hâkimdir.

Yine olumsuz özellikler olarak, Tocqueville, Amerika'nın süregelen ticari ilişkilerinin yaygın bir monotonluğa (tekdüzeliğe) yol açtığını görmüştür. Yeni yeni olaylar ortaya çıkmakta fakat bunların üzerine yeni bir şeyler eklenmemektedir. Tocqueville; David Reisman ve diğerlerinden popüler bir fikir hâline getirdikleri genel uyuma ait nitelikleri nerdeyse bir yüzyıl önce Amerika'da görmüştür. Tocqueville, "Amerika kadar düşünce ve gerçek bir konuşma özgürlüğünün olduğu başka bir ülke tanımıyorum." demektedir. Amerikalıların bireyselciliğini ekonomik rekabet ile sınırlı bir durum ve düşünce dünyası bakımından bir kayıp olarak görmüştür.

Tocqueville, "Toplumun ve hükûmetin nelere ihtiyacı olduğunu anlamak zorundayız." demektedir.

> ...dehadan ziyade bir insan için apaçık bir "anlama" daha kazançlı olursa; amacınız kahramanlığın erdemlerini değil de banşçı alışkanlıkları teşvik ediyorsa; suçlardan ziyade daha az soylu eylemleri yapmaktan hoşnutluk veren, aynı oranda azalan kabahatlere yol açan kötü alışkanlıklarınız varsa; mükemmel bir toplumda yaşamak yerine kendi başarınızı gerçekleştirmekten memnun olmayı tercih ediyorsanız; kısaca eğer, devletin temel amacının ulusa olabilecek en büyük güç ve ihtişamı sağlamak değil de, onu oluşturan bireylerin her birinin sefaletini önlemek ve refah içerisinde yaşamasını sağlamak olduğunu düşünüyor ve bunu arzuluyorsanız; insanların koşullarını eşitleyin ve demokratik esasları kurun.[2]

Tocqueville, gerçek anlamda başka bir seçeneğin olmadığını söyler. İstesek de istemesek de, sosyal sonuçları itibariyle ne çok iyi ne de çok kötü olsa bile "eşitliğe" sahip olacağız. Eşitliğin yol açtığı politik olanaklar da oldukça önemlidir. Tocqueville'in başlıca ilgilendiği konular da bu politik olanaklardır ve eşitlik ile özgürlüğün aynı şeyler olmadığına işaret eder. Tocqueville eşitlik ya mükemmel bir kendi kendini yönetmeye (özerkliğe) ya da anarşi ile sonuçlanabilecek bir tehlike ile birlikte tiranlığa yol açabilir. Tocqueville, ilerleyen zamanlarda, birer örnek olarak, Roma Cumhuriyetinde Sezar'ın tahttan indirilişinden önceki Roma'nın ekmek ve sirk kalabalıklarını (bread and sircus mobs) veya Fransa'da Napolyon'un darbesine uygun zemini hazırlayan Terör Döneminde giyotindeki kalabalıkları aklına getirmiştir. 1830 yılındaki olaylar Fransa'da tekrar aynı durumların cereyan etmesine yol açmıştır. Burada

[2]age., C 1, s. 262.

sorulması gereken soru, eşitliğin *"neden"* bazen bir duruma bazen de farklı başka bir duruma yol açtığıdır?

Amerika Birleşik Devletleri (İngiltere ile birlikte) Tocqueville'in eşitliğe dayalı hükûmet olarak ileri sürdüğü iyi bir model iken, Fransa etkileri bakımından kötü bir modeli temsil etmektedir. Bunun yanında Amerika Birleşik Devletleri'nin mükemmel bir model olduğunu düşünmemiştir. Seçim sistemine, mevki arayışına, himaye oyununa ve genel basındaki bireysel saldırılara karşı çıkmıştır fakat bunlar da kendi kendini yönetim eşitliğinin kaçınılmaz etkileridir. Bunlara rağmen, Birleşik Devletler sahip olduğu üç konum bakımından oldukça önemlidir bunlar; hükûmet yapısı, coğrafi ve tarihsel koşullar ile onu oluşturan halkın kültürüdür.

Hükûmet Yapısı

Tocqueville, Amerikan politik kurumlarının temel özelliğinin ademimerkeziyetçilik (decentralization) olduğunu görmüştür. Yollar, yardım kuruluşları, okullar ve vergiler gibi yerel konuların yönetiminde, kasaba ve küçük şehirlere verilmiş olan yerel özerkliklerin düzeyinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Fransa'da bunların aksine, her şey Paris'teki merkezî bürokrasi tarafından yönetilmektedir. Aynı sebeplerden ötürü, parasal işlemleri, savaşları, dış ilişkileri ve ulusal ticareti kontrol etmek amacıyla ulusal hükûmete ihtiyaç duyduğu güçleri veren ve bunun dışındaki bütün meseleleri devletlere bırakan federal sisteme hayran kalmıştır. Ulusal hükûmetin ulusun tamamını etkileyen konuları ele almak için bütün güçlere sahip olması gerektiğini fakat ülkenin sadece bir bölümünü etkileyen konulardaki güçlere sahip olmadığını kesin olarak düşünmüştür.

Tocqueville'e göre bu sistemin etkileri Amerikalıları bir halk hâline getirmiştir. Ayrıca o, eşitliğin doğal etkilerinin, insanları ticari rekabetle meşgul oldukları ve böylece topluluğun işlerine ilgisiz hâle geldikleri andan itibaren, bireyci ve bencil bir hâle getireceğine inanmıştır. Oysa ademimerkeziyetçi kurumlar, bireyin öz-çıkarlarını halkçılık ile ilişkilendirerek bunu önlemiştir. Amerikalılar herhangi bir şeyi yapmak istediklerinde, hükûmet aygıtlarının o işi yapabileceklerine güvenmek yerine, bu konudaki işlemleri kendileri başlatırlar. İş birliğine gereksinim duyulan yerlerde; diğerlerine yardım elini uzatmaya, yerel yönetimde görev almaya ve söz konusu gereksinimleri yerine getirmek için kendi çabalarını ortaya koyma zorunluluğu hissederler. Kendisi için bir yola veya bir su kanalına ihtiyaç duyan biri, diğerlerinin de çıkarlarına uygun olabilecek bir projeyi ileri sürmek zorundadır. Böylece ademimerkeziyetçi bir hükûmet; yurttaşlarını etkin ve başarılı hâle getirir, oysa merkezi yönetimlerde bunun tam tersi vardır.

Ayrıca otoritenin, kendine ait içsel güç dengesi aracılığıyla birbirinden ayrılmış olarak ortaya çıkmış olmasına hayran kalmıştır. Yöneticiliği yasama organından ayıran başkanlık ve valilik sistemini de çok beğenmiştir. Tocqueville, 1970 yılında Fransa meclisindeki radikal değişiklikleri ele alarak, yasama meclisinin (parlamenter bir yönetim biçimi olarak) doğrudan yönetiminin istikrarsız olduğunu düşünmüştür. Yasama meclisi, ülkenin geri kalanına kendi isteklerini zor kullanarak dayatmaya çalışan çoğunluğa -çoğunluğun tiranlığına- karşı sorumluydu.

Tocqueville, Amerikan mahkemelerinin, mağdur durumda olan yurttaşlara çözüm getirmek ve yasama meclisi faaliyetlerinin yasaya uygunluğunu denetleyebilme gücünden ve böylece demokrasiyi sadece bir siyasal kural değil, aynı zamanda bir hukuk kuralı hâline getirmiş olmasından özellikle etkilenmiştir. Amerika'da mahkemelere böyle bir gücün verilmiş olması, mahkemelerin gücünün ayrışması ve sınırlanması konusunda oldukça önemli olduğunu düşünmüştür. Fransa'da ise mahkemelerin adeta tiranlığın birer aygıtı olduğunu dolayısıyla hükûmetin herhangi bir hükûmet aygıtı üzerindeki kontrolüne benzer biçimde mahkemeleri kullandığını ileri sürmüştür. Amerika'da ise mahkemeler, görev başında bulunan hâkimlerin memuriyeti aracılığıyla bağımsız olarak yapılandırılmıştır, ayrıca hâkimlerin gücü, mahkemeden savcıların ve savunma avukatların ayrılmış olması ile sınırları belirlenmiştir (Tocqueville'in kendisinin bürokratik bir Fransız mahkemesinde çalışan uzman bir avukat olduğu ve Amerika'ya seyahatinin amacının taraf olmadığı bir rejim için çalışmanın zorluğundan kaynaklandığı hatırlanmalı). Bunun yanı sıra jüri sisteminin; yurttaşların hukuk kurallarına katılmayı öğrenmeleri ve hâkimlerin gücünü dengelemesi bakımından faydalı olduğunu düşünmüştür.

Bu dengelerin etkisi, hükûmetin uygulamalarında çok güçlü ve de çok fevri olmasını engellemiştir bu yüzden ne coşkulu bir çoğunluk ne de olası bir tiranlık kendi iradesini yürürlüğe koyamaz. Tocqueville, Amerika'nın insanların her istediğini yapabilecekleri sınırsız bir özgürlükler ülkesi olmadığına vurgu yapmıştır. Tocqueville'in muhafazakâr bakış açısına göre sınırsız özgürlük, anarşiden başka bir şey değildi. Tocqueville, "Amerika'da başka hiçbir yerde olmadığı kadar bireyler üzerinde yükümlülükler vardı." demektedir. Amerika, bireyleri kontrol eden aygıtlar ile doludur ve Tocqueville, Kuzey Amerika eyaletlerinde (New England) yurttaşlara kiliseye gitmeyi zorunlu kılan, sarhoşluğu yasaklayan ve uygun olmayan cinsel olayları şiddetle cezalandıran yasalar ile söze başlar. Ademimerkeziyetçilik ve güçler ayrılığı sağlanmış olduğundan, bu muazzam topluluksal yaşamın gücünün, siyasal bir tiranlığa dönüşmesini engellemiştir böylece hükûmeti ulus için daha az tehlikeli ve özel çıkarlara yönelik olarak daha duyarlı hâle getirmiştir. Tocqueville'in Amerika'da "özgürlüğün" sadece ne anlama geldiği ile ilgili gözlemleri, bireysel haklar ile bireysel ahlakın kontrolü üzerindeki kamu gücü arasındaki bir çatışmanın devam ettiği günümüzde hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Amerika'nın siyasal kurumlarında inşa edilmiş olan özgürlük; birleşik merkezî bir kontrolden türemiş olan yerel grupların özgürlüğüdür ve bu sistem içerisinde bireyi bu grupların tiranlığından koruyacak çok az bir yapı vardır.

Tocqueville, ayrıca sistemin diğer tehlikelerini dengeleyen, özgürlüklerin kendi içerisinde var olduğunu düşündüğü tehlikelere de yer ayırmıştır. Örneğin basını ve bir araya gelme özgürlüğünü; hükûmeti düşürmeye yönelik bir komplo teorisini ortaya atmaya, köktenci fikirlerin ve birtakım karalama kampanyalarının oluşmasına yönelik bir davetiye olarak görmüştür. Bu durumun değişen oranlarda Fransa'da olduğuna inanmıştır. Gücün, kolayca kitlesel olaylarla devrilmesine veya yönlendirilmesine fırsat veren aşırı ademimerkeziyetçi Amerika gibi bir ülkede ise, söz konusu özgürlüklerin sistemin diğer sorunlarını giderici özellikler sağladığına inanmıştır. Seçilmiş olan siyasetçiler kendi çıkarlarını gözetirler ve rüşvete eğilim gösterirlerse, basın onları tehditlere maruz bırakmak suretiyle kontrol altına alabilir ve siyasal partiler bu kişilerin yerlerine başkalarını almak için onların başarısızlıklarını ilan edecek rekabeti yaratabilir.

Sonuç olarak Tocqueville, Amerika'da devlet ile kilisenin (din işlerinin) birbirinden ayrılmış olmasının yararlı etkilerine dikkat çekmiştir. Burada yine karşıt bir model olarak, devlet tarafından desteklenen kilisenin dinî maddi bir çatışmanın iskeleti hâline getirdiği Fransa'yı kullanır. Din, belirli bir siyasal rejimi savunmada ve siyasal çekişmelere yenilerini eklemede kullanılmıştır. Rejime yönelik siyasal karşıtlık, din karşıtlığı hâline gelmiştir ve dinsel çatışmalar ise siyasal karşıtlıklar içerisine girmiştir. Amerika'da bir devlet kilisesinin olmayışı, hem devleti hem de kiliseyi zayıflatmak yerine daha da güçlendirmiştir.

Coğrafi ve Tarihsel Tesadüfler

Bahsi geçen siyasal yapılar, Amerika'da öz yönetimin temel nitelikleriydi fakat başka etkenlerin de katkısı olmuştur. Örneğin Birleşik Devletler, iki okyanus arasında, alabildiğine geniş topraklar üzerinde ve Avrupa güçleri arasındaki savaşlar esnasında, Kuzey Amerika'nın neredeyse boş olan kıtası üzerinde kurulmuştur. Bunun sonucunda Amerika'nın çok az bir savaş korkusu olmuş ve uzun süreli bir askerî güce ihtiyaç duymamıştır. Savaşlar, merkeziyetçiliğe yol açtığından bu durum oldukça önemli idi. Savaş zamanlarında merkezî hükûmet, sadece yerel yönetimler değil aynı zamanda bütün yurttaşlar üzerinde ve böylece bütün bir ulusa yönelik baskıcı bir güç uygulama yoluna girer. Hükûmetin bütün aygıtları, savaş teçhizatını temin etmeye yönelir: İnsanlar savaşa alınır, vergiler yükselir ve ekonomi denetim altındadır. Amerika bunların hiçbirine maruz kalmamıştır çünkü onu koruyan askerî gücü değil sahip olduğu coğrafi konumuydu. Tocqueville; merkezî hükûmetlerin komşu devletlerden gelen savaş tehditlerine karşı daima hazırlıklı olmak zorunda bırakıldığı Avrupa'da, Amerikan tarzı bir ademimerkeziyetçilik ihtimali konusunda kötümser idi.

Amerika'da istikrarlı demokrasiyi destekleyen bir diğer tesadüfi özellik, yaygın olan zenginliğin eşitliğidir. Buna bağlı olarak, insanlar arasında karşı konulamaz büyük farklılar ve devrimsel çatışmalara yönelik güçlü dayanaklar yoktu (Bir istisna dışında Tocqueville, Amerikan toplumunda içinde bulundukları eşitsiz koşullardan ötürü en büyük patlamaya yol açma özelliği olan kölelerin varlığına işaret etmiştir.). Tocqueville, Amerika'da eşitliğin demokratik hükûmetin kurulmasından önce ortaya çıkmış olmasının özellikle önemli olduğunu düşünmüştür. Bunun tam tersi olarak, eşitliği yaratmak için aristokratlara karşı savaşmak zorunda kalınan Fransa'da Devrim, merkezîleşme sürecine katkı sağlamıştır. Yerel kurumlar Aristokratların elinde olduğundan Devrim, aristokrasiden kontrolü alabilmek amacıyla yerel otonomiyi ortadan kaldırmış ve bunun sonucunda özgürlüğün ademimerkezi temellerini yok etmiştir.

Amerikan Kültürü

Tocqueville'e göre Amerika'da demokrasi, halkının sahip olduğu kendine özgü sosyal koşulları tarafından da desteklenmiştir. Herkes aynı dili konuşuyordu, çoğu Protestan'dı ve kaba saba bir okuma yazma bakımından aynı eğitim düzeyine sahipti. Bunun yanında siyasal çatışmalara yol açacak keskin ayrımlar çok azdı. Bunların arasındaki en önemli şey olarak Protestan inancını görmüştür. Kilise insanlara; disiplini, ahlaki düzeni ve kanunlara inanmayı öğretmiştir. Bunun yanında Amerika'da Protestan kiliselerinin yönetimi bu kiliselere devam eden kişilerin elindeydi

ve böylece öz yönetim anlamında demokratik bir model oluşmuştu. Bütün bunlarla birlikte Tocqueville, Amerika'yı, içerisinde barındırdığı tehlikeye teslim etmekten ziyade, kendisini ayrıcalıklı kılan karakteristik özellikleri sayesinde istikrarlı demokratik bir yönetim içerisinde eşitliği kurabilen bir ülke olarak görme eğilimindedir.

Kısacası Tocqueville daha çok kötümser idi. Eşitlikçi toplumun, özgürlük için bir tehlike olduğunu hissediyordu; onun bu konu ile ilgili bakış açısı kitle toplumu teorisi olarak bilinmiştir. Aristokrasinin ortadan kaldırılması ile ister kral ister diktatör olsun, tiranlık ve merkezî yönetime karşı koyabilecek, yeterince güçlü birilerinin kalmaması ile sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra koşulların eşitliği; sınırsız kontrolü denetleyebilecek, bağımsız güç kaynaklarının da ortadan kaldırılmasına yol açmıştır. Yurttaşlar arasındaki eşitlik, kendi aralarındaki benzerliklere vurgu yapmasını sağlar ve yukarıda da gösterildiği gibi, hiç kimse kamuoyunun gücüne karşı koymaya yeltenmez. Halkın doğal eğilimleri (istekleri), bir istisna olmaksızın, hukuk ve kuralların herkese uygulanmasını talep etmektir. Halk, her şeyi denetleyebilme hakkının kendisinde olduğunu görmek ister, böylece devlet de birey üzerindeki bütün kontrolü icra etmeyi üstlenebilsin. Herkes eşit olduğuna göre, hiçbir bireyin bir gücü olamaz ve insanlar bir şeyler yapabilmek için, bireyüstü olan tek şeye -devlete- başvurmalıdır. Devlet, bireysel olanın dışında kalan tek ideal hâline gelir ve baskın bağlılık talebi ulusa aittir. Böylece eşit olanların oluşturduğu kitle; toplumunun bireyciliği, devletin gücü ile birlikte var olmaya devam eder. Birey; ticaret veya tamamen özel diğer işler söz konusu olduğunda kendi şahsi kazancını ön planda tuttuğuna göre, siyasal çıkarlar da yönetimin istikrarı sağlama isteği çerçevesinde oluşmuştur ki, bir düzen içerisinde bireyler kendi çıkarlarını gerçekleştirebilsin. Kitle toplumunun bireyi, merkezî yönetime büyük bir güç verme eğilimi içerisindedir ve özgürlüğün kaybolmasına yol açacak bir süreci de reddetmektedir.

Tocqueville'e göre Birleşik Devletler, kendine özgü uygun siyasal yapılar, coğrafi koşullar ve eşitlik konusunda ortaya çıkabilecek sorunları önleyebilecek nitelikte bir geleneğe sahiptir. Buna karşın Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinin çoğunun böyle bir özelliği yoktur. Avrupa'da yönetim son derece merkezî bir yapıdaydı ve ulusal bürokrasiler aracılığıyla sadece askerleri, vergileri ve kamu işlerini değil aynı zamanda, sosyal yardımları, eğitimi, finans ve işçi birlikmlerini, üretimi ve geniş ölçekli kamusal istihdamı da kontrol altında tutmuştur. Bu merkeziyetçilik, hiçbir ıslahat ve devrim ile durdurulamayacak ve tersine döndürülemeyecek şekilde kurumlaşmıştır. Diğer koşullar da aynı şekilde uygun değildi. Fransa, Almanya ve diğer Avrupa ulusları, dar sınırlar yüzünden birbirleri ile karşı karşıya gelmişlerdir ve savaş düzenini sürdürmek amacıyla merkezî yönetimlerini desteklemişlerdir. Bununla birlikte halkın kültürü de barışçıl bir demokrasi için uygun özelliklere sahip değildi; kültürel ayrışmaları ve dinsel çatışmaları keskinleştiren ve genel bir dinsel inanışın yokluğu ile sonuçlanan servet eşitsizlikleri vardı. Amerika söz konusu olduğunda, Tocqueville'e göre siyahların içerisinde bulunduğu eşitsiz koşulların yol açtığı potansiyel dışında, artık devrimler yoktu. Tocqueville, Fransa ve Avrupa'nın geri kalan ülkelerinde, ayaklanma ve süre giden devrimlerden endişe duymuştur.

Democracy in America (Amerika'da Demokrasi) 1835 yılında yayınlandıktan sonra oldukça başarılı bulunmuştur (1840 yılında ikinci baskıyı yapmıştır.). Amerika'yı ziyaret edenlerin pek çoğu için Tocqueville'in bu eseri son derece ünlenmişti. Onun başarısı kısmen insanların ne duymak istediklerini dile getirmesinden kay-

naklanıyordu. Böylece kurumlarını övdüğü İngiltere ve Amerika'da çok popüler olmuş, Fransa'da ise çok az ilgi görmüştür.

Kitap, siyasal kurumlar ile ilgili güçlü bir teoriyi içermektedir. Kitabın zayıf olduğu nokta, Birleşik Devletleri gerçekte olduğundan daha fazla mükemmel bir demokrasiye sahip olarak göstermesidir. Sahip olduğu aristokratik bakış açısından hareketle Tocqueville, Amerikalıların orta sınıfını yoksullar ile yanlış bir şekilde karşılaştırmıştır bundan dolayı Amerika'da yoksul halkın durumunun iyi olduğunu ve her koşulda ülkeyi yönettiğini iddia etmiştir. Tocqueville, gerçekte var olandan daha fazla eşitlik görmüştür ve günümüzde de olduğu gibi 1830'larda da yoksul insanlar vardı fakat bu insanlar kasaba ve kırsal bölgelerin uzak yerlerinde yaşadıklarından fazla göz önünde değillerdi.

Bu aksaklık Tocqueville'in kavrayışını olumsuz yönde etkilemez fakat bunlara yeni boyutlar katar. Gerçekte bu durum bize demokrasinin işleyip güçlü bir şekilde yerleşmiş olsa bile henüz bütün insanlara hizmet edemeyebileceği modern Amerika'nın ikilemini gösterir. Tocqueville zamanında, orta sınıftan iş adamları yerel siyasete katılabilirdi fakat yoksullar genelde bunu yapamazdı. Güç için demokratik bir pazarlık vardır ve bu süreçten orta sınıf çoğunluğu yeterince faydalanır. Orta sınıfın çoğunluğu oluşturduğu bir ülkede demokrasi, yoksulları kolayca görmezden gelebilir. Tocqueville'in analizinde bu konunun üstü örtüktür çünkü demokrasinin siyah köleleri dışlasa bile beyazlar arasında işleyebileceğini görmüştür. Klasik felsefenin bir temsilcisi olarak Tocqueville, şüphesiz hatasının farkına varabilir ve analizinin bu şekilde kalmasını isteyebilir. Tocqueville, orta sınıf demokrasinin varlığını (açıkçası birçok kişinin yaptığı gibi) hiç olmamasına tercih edebilir ve yoksulların dışlanmasını da özgürlük için kişinin ödemesi gereken bir bedel anlamında üzücü bir sonuç olarak ele alabilir. Bir muhafazakâr olarak, yoksullara yönelik eşitliği artırmayı amaçlayan demokrasi içerisindeki güç dengesine pek dokunmak istemeyen Tocqueville, kendi ifadeleriyle, özgürlüğü elde etme uğruna eşitlik için bir bedel ödenmesi gerektiğini söyler.

Tocqueville'in, hayranları ve onu takip eden entelektüeller tarafından genellikle ihmal edilen bir özelliği vardır. Merkezî bir güç oluşturması ve dolayısıyla özgürlüğün temellerini yok etmesi yüzünden savaşlar konusunda oldukça kasvetli düşüncelere sahiptir. Yirmi birinci yüzyıl Amerikası için modern ulaşım ve iletişim, coğrafi ayrışmayı sonlandırmıştır ve 2. Dünya Savaşı Tocqueville'in öngördüğü askerî görkemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun da ötesinde Tocqueville'in ticaret yönelimli toplumda görece düşük statülü askerî komutanların kendi varlıklarını meşrulaştırmak ve yükselme şansı elde etmek amacıyla savaş çıkarma yönünde istekleri olduğu konusunda da birtakım dikkate değer düşünceleri vardır. Özellikle buhranlar gibi geniş ölçekli ekonomik krizlerle mücadelede etkili olan ve merkezî yönetimin düzenlemelerini beraberinde getiren, ticari sistemin hem ulusal ve hem de uluslararası ölçekte büyümesi, Tocqueville'in gözden kaçırdığı işler durumdaki bir diğer merkezî faktördür. Söz konusu ekonomik krizler, bütün yönetim güçlerini savaşların yol açtığı durumlar kadar etkilemektedir; Tocqueville Amerika'da nasıl ki ticari kuruluşların büyümesinin önüne geçilebiliyorsa, bireyciliğin de böyle bir tehlikeye maruz kalabileceğini görmüştür. Amerika'da yirmi birinci yüzyılın ortalarında, Tocqueville'in demokrasiyi desteklemede önemli olarak düşündüğü ademimerkezi temellerin çoğu ortadan kaybolmuştur.

Tocqueville'in mesleki kariyeri Avrupa siyasal yapısı hakkındaki düşüncelerinin ne kadar isabetli olduğunu göstermiştir. 1839'da Fransız parlamentosuna, atalarının şatosunun bulunduğu Vologne bölgesinin temsilcisi olarak seçilmiştir. Parlamentoda, Cezayir'in Fransa tarafından kolonileştirilmesine dikkat çekmiş ve Fransız kolonilerindeki köleliği kaldırma mücadelesine önderlik etmiştir. 1848 yılında Yasama Meclisine hitaben bir konuşma yapmıştır, konuşmasında; "Patlamaya hazır bir volkanın üstünde uyuduğumuza inanıyorum." demiştir. Hemen hemen aynı zamanda, takvim 27 Ocak'ı gösterdiğinde Marx ve Engels Komünist Manifesto'yu yazmayı bitiriyorlardı. 16 Şubat'ta Paris'te isyanlar patlak vermişti ve yeni bir devrimin ayak sesleri duyuluyordu. Tocqueville, İkinci Cumhuriyeti şekillendirme görevi verilen Kurucu Meclise seçilmiş ve Faşist grubu yönetmiştir. 1849'da yeni devlet başkanı Louis Napolyon hükûmetinin dış işleri bakanı olmuştur.

Tocqueville görevde sadece 5 ay kalabilmiştir. 1851'de İkinci Cumhuriyeti ortadan kaldırmaya yönelik bir darbe hazırlığında bulunan ve başarısız 2. İmparatorluğunu kurmaya hazırlayan Napolyon ile fikir ayrılıklarına düşmüştür. Bu arada Fransa'da; üçüncü, dördüncü ve beşinci Cumhuriyetler, 1871'de Paris'teki kısa ömürlü Komünist kominyon, 2. Dünya Savaşı sırasında Alman işgali ile iş birliği hâlindeki faşist rejim, komünist temelli yeraltındaki 2. Dünya Savaşı, 1958 askerî darbe girişimi ve 1968 yılında devrim olarak nitelenebilecek öğrenci hareketleri ufukta görünüyordu. Tocqueville'in öngörüsü gittikçe belirginleşiyordu.

Napolyon darbesinden sonra Tocqueville, emekliliğe ayrılmış ve Fransa'nın içine düştüğü bu felaketin sebeplerini araştırmaya yönelmiştir. Söz konusu araştırmasının sonucunda en önemli tarih kitapları arasında yer alan Eski Rejim ve Fransız Devrimi *(The Old Regime and the French Revolution)* adlı eserini yazmıştır. Tocqueville, pek çok alanda yeni bir çığır açmıştır. Tarihçilerin söylediklerine bel bağlamak yerine Tocqueville, yerel yönetimlerin nasıl işlediğini gösteren orijinal belgelere ulaşmak için taşradaki yerel yönetimlere ait dosyaları geriye dönük olarak incelemiştir. Alternatif sonuçlara karşı kendi düşüncelerini denetlemek amacıyla Fransa'daki kurumların gelişimini İngiltere, Almanya ve diğer ülkedekiler ile karşılaştırmıştır. Kitap derin bir bilgi birikimi, bilimsel düşünce ve iyi biçimde hazırlanmış bir model olup sonuçları hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Tocqueville muhafazakârların savunduklarının aksine, Fransa'daki ademimerkezi yönetimin oluşmasını engelleyen şeyin, Fransız Kralları ve Devrim'in olmadığını görmüştür. Orta Çağ'larda Tocqueville'in de mensup olduğu sınıf olan aristokrasi, kraldan bağımsızlığını önemli bir şekilde koruyabilmiştir. Parlamentolar ve bağımsız mahkemeler, kralın tahakkümüne karşı koyabilmek amacıyla dengeleyici bir güç olarak, soyluların koalisyonlarınca yaratılmıştır. Söz konusu bu kuruluşlar Rusya ve İspanya dâhil bütün Avrupa'da varolmuştur. Krallar ise karşı bir atak olarak ve aristokratların gücünü yok etmek amacıyla, içinde mahkemelerin ikincil aygıtlar olarak birleştiği bir krallık bürokrasisi yaratmışlardır. Aristokratlar, kraliyet memurları hâline getirilmiş ve onların temsili kurumları nerdeyse etkisiz kılınmıştır.

Bu süreç Rusya ve Doğu'da çok fazla yayılmış ve en az İngiltere'de görülmüştür. İngiltere'de mahkemeler ve avukatlar tamamen bağımsız bırakılmış ve parlamento, 17. yüzyılda krala karşı Oliver Cromwell'n liderlik ettiği devrim

mücadelesi sonucunda galip gelmiştir. Fransa'da ise mücadele çok uzun sürmüştür. Burada kral güçlü bir bürokrasi kurmuş fakat aristokrasi de bazı güçleri elinde bulundurabilmiştir. Mücadele ise ancak ticaret çağının eşitliğe vurgu yaptığı Paris'te, Fransa'nın politik yapısına etki edebilecek bir kitlenin oluşmasını sağladığı 18. yüzyılın sonunda kadar devam etmiştir. Fransız rejiminin yetersizliği, otokratik kral ile asalak aristokrasi arasındaki dengeyi sağlamış ve yönetimin 1789 yılında finansal bir krizin içine girmesine yol açmıştır. Geçici yönetimler ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşulları ve kitlesel eylemleri durdurmada başarısız olmuştur. Eşitlik ruhu, bürokrasinin zayıflaması ve ticaretin gelişmesi ile daha da yayılmış bu arada, eski ayrıcalıkları üzerinde yaşamını sürdüren fakat eski gücünü ve işlevlerini elinde tutamayan aristokrasi ise etkisini kaybetmiştir. Devrimin en önemli etkisi merkezî yönetimi aristokratların müdahalesine açık olamayacak bir şekilde güçlendirmiş ve yeniden düzenlemiştir. Devrim, böylece daha önce kralın yaratmaya çalıştığı yapıyı desteklemiştir.

Bu açıklama dünya perspektifinde Amerika ironisini daha da geliştirmiştir. Birleşik Devletler modern kitle toplumunun istikrarsızlığına karşı en sağlam korumaya sahiptir çünkü kurumlarını özellikle ademimerkezi mahkemelerini ve yerel yönetimlerini, erken dönem İngiliz tarihinden türetmiştir. Amerikan toplumunu oluşturan 17.yüzyıl kolonicileri, İngiltere'nin muhafazakâr ve küçük aristokrasisinden oluşuyordu ve Amerika'ya geldiklerinde beraberlerinde ademimerkezi feodal kontrol kurumlarını da getirmişlerdi. Amerika böylece İngiliz kralının oluşturmaya çalıştığı merkeziyetçilikten kurtulmuştur. Birleşik Devletler politik alandaki yeni anlayışlardan ziyade, dünyadaki en eski yönetim biçimlerinden birine sahip olmuştur.

Tocqueville'in önsezilerine göre devrim, tam bir yönetim kontrolünü tesis etmek ve yönetimi modernize etmek için yerel otonomileri tahrip eder, bu sebepten ötürü Birleşik Devletler, Üçüncü Dünya ülkeleri için ümitlerle dolu bir model değildir. Avrupa için Tocqueville'in tahminleri Fransa, Almanya, İtalya, Yunanistan ve diğer yerlerde meydana gelen diktatörlüklerin dönüşümü ve anarşik demokrasilerin ortaya çıkmış olmasıyla doğrulanmıştır.

1815'lerde modern çağın esas hatları belirginleşmiştir. Orduya Fransa'da düzeni sağlama ve siyasetçiler arasındaki çekişmeleri durdurma görevi veren ve sonrasında kendi düzeni doğrultusunda Avrupa'yı fethetmeye yönelen Napolon, bu sefer Ren Nehri'nin karşı kıyısında, kendisinden sonra gelecek, dünya çapında tutkulara sahip Adolf Hitler'in habercisi olmuştur.

Louis Napolyon Dönemi'nde, dışişleri bakanlığında görevli olan Tocqueville'in özel sekreteri Arthur de Gobineau adında bir aristokrat idi. Tocqueville'in ölümünden sonra Gobineau, yüksek ve aşağı ırklar arasındaki çatışmayı ele alan, kendisine ait olan tarihin bilimsel teorisi ile ünlenmiştir. Tarih böylece bize eski ve yeni arasındaki ironik (alaycı) bağı sunmaya devam etmektedir.

BÖLÜM 4

Nietzsche'nin Çılgınlığı

Friedrich Nietzsche (1844-1900) sosyal teorisyenlerin kesinlikle en tuhaflarındandır. Entelektüel yolculuğu en çılgınlardan ve 20. yüzyılda yaşanan entelektüel patlamanın müjdecilerinden biridir; iç görülerinin tahripkârlığı sadece 19. yüzyıl inançlarının kabuğunu çatlatmakla kalmamış Nietzsche'nin kendisini de tüketmiştir.

Nietzsche'nin çalışmalarında inanılmaz bir yaratıcı mutluluk vardır. Kırk dört yaşında çöküşünden önce yazdığı yirmi kitapta bu taşan enerjiyi görmek mümkündür. Her sayfa, neredeyse her satır, yazara kalemini sıkıca kavratan ve okuyucuyu da aynı derecede sandalyesine mıhlayan bir yoğunluktadır. Nietzsche tutkusunu, "Başkalarının bir kitapta söylediklerini – hatta bir kitapta söyleyemediklerini – on cümleye sığdırmak" olduğunu belirtmiştir.

Modern bilinçdışı psikolojisinden* varoluşçu felsefeye; modern şiir ve edebiyattan antropoloji, sosyoloji, din, müzik, sanat, kültür ve başkaldırı geleneğine pek çok alana Nietzsche'nin muazzam bir etkisi olmuştur. Bu etkinin bir kısmı, örneğin erken dönem Faşist hareketlerde fikirlerinin popüler hâle gelmiş olması – düşünceleri Nazi ileri gelenlerince onun kastettiğinin tam tersi yönde yorumlanmış olsa da – korkutucu görünür. Nietzsche'nin çalışmalarının diğer kısımları, özellikle sosyoloji ve insan özgürlüğünü ilgilendiren bölümleri, henüz tam olarak gözler önüne serilmemiştir. Max Weber, bir kişinin entelektüel ciddiyetinin onun Marx ve Nietzsche'ye karşı olan tutumuna bakılarak değerlendirilebileceğini söylemiştir. Ancak sadece Weber ve birkaç çağdaşı bu meydan okumayla boy ölçüşebilmiştir. Bu meydan okuma hâlâ bizlerin önündedir.

NIETZSCHE'NİN YAŞAMI

Görünüşte Nietzsche'nin tekdüze ve şımartılmış bir çocukluğu olmuştur. Doğu Almanya'da Lutheran bir rahip olan babası Friedrich o beş yaşındayken ölmüş ve o; annesi, kız kardeşi, büyükannesi ve iki bekâr halasından oluşan sevgi dolu aynı zamanda tutucu Protestan (Püriten) kadınlarla dolu bir çevrede

* Bilinçdışını inceleyen psikolojiye Sigmund Freud'un verdiği isim.

büyümüştür. Nietzsche Alman muhafazakârlığı (Victorianizm) atmosferinde katı bir disiplin altında çalışmıştır. Ayrıca sonraları kadınlardan nefret etme ve terörize olmaya kadar varacak olan çok derinlere sinen bir cinsel ketlenme ve baskıcı bir duygusal hâkimiyetle sürdürülen dinî hassasiyete yol açan bir iç görü edinmiştir.

Ailesi oldukça varlıklı olan genç Nietzsche pek çok ünlü Alman bilim insanı yetiştirmiş olan elit bir okula gönderilmiş ve sonrasında da Bonn ve Leipzig üniversitelerine devam etmiştir. (Ailesince) bakanlığa girmesi amaçlanan Nietzsche, bunun yerine o zamanlarda kendisine yeni yeni yer açmaya çalışan filolojiye (şimdilerde tarihsel dilbilimi denebilir) merak salmıştır. Nietzsche zekâ ve enerjisi ile üniversitedeki hocalarını kendisine hayran bırakmıştır. 1869'da, yani yirmi beş yaşında, İsviçre'nin Basel Üniversitesinde klasik filoloji profesörlüğü eğitimi almıştır. [Bu dönemde] formal doktora eğitimi gerekliliklerinden muaf tutulacak kadar umut vaad etmektedir.

Genç Nietzsche, bu noktada akademide parlak bir kariyere doğru çoktan yola koyulmuştu. Ancak enerjisi de hâlihazırda normal sınırların ötesine taşmaya başlamıştı. Kamusal alana dair görüşleri çok yoğun dalgalanmalar yaşamaktaydı. Prusya 1866'da yüzyıllar süren parçalanmışlıktan sonra sonunda Almanya'yı birleşmeye iten askerî harekâtı yaptığında Nietzsche coşkulu bir şekilde pro-Prusyacıydı. Sonra, 1869'da Alman vatandaşlığını terk ederek İsviçre vatandaşı oldu. 1870'de, Franco-Prusya savaşı patlak verdiği zaman, Nietzsche tekrar ateşli bir vatansever hâline geldi ve Prusya ordusunda yardımcı sağlık görevlisi gönüllüsü oldu. Birkaç ay sonra tekrar İsviçre'ye döndü. Almanlar ve savaşlarıyla ilgili acı gerçekle yüzleşmişti. Cephede hasta insanlara yardım ederken bu arada kendisi de dizanteri ve difteriye yakalanmıştı. İsviçre'ye sağlığı kötü bir hâlde döndü. Stresli olduğu dönemlerde tekrarlayan hastalıklar hayatı boyunca Nietzsche'nin peşini bırakmadı.

On iki yaşında, ergenlik döneminde, gözleri ile ilgili ciddi bir problem yaşamıştı; yirmisinde, erken dönem askerî kahramanlık fantezileri daha ilk görev turunda attan düşmesi ile son buldu. Sonralarda her ne zaman kişisel ya da kariyer ile ilgili zorlanmalar önündeki kolay yolu engellese dayanılmaz bir hastalığın içine düşmeye başlayacaktı.

Fakat an itibarıyla önünde parlak bir yol vardı ve Nietzsche heyecanlıydı. 1868'de müzikal tonalite ve orkestral renklerdeki devrimci fikirleri ile Avrupa kamuoyunda fırtına gibi esen ünlü besteci Richard Wagner ile tanıştı. İsviçre'de Wagnerler'e oldukça yakın yaşayan Nietzsche onları olabildiğince sık ziyaret etti. Wagner'in güzel eşi Cosima'ya aşık oldu. Wagnerci hareketin coşkulu üyelerinden ve Üstat'dan kişisel ilham alan merkezî gruptaki müritlerinden biri oldu.

Bu noktada, Wagnerci hareket tam olarak – 1960'larda Beatles ve Rolling Stones'in başını çektiği hareketten daha öte – bir müzikal deneyim değildi. Wagner'in müziği formal ve sistematik on dokuzuncu yüzyıl medeniyetinin çöküşüne bir saldırıydı. Muazzam mitolojik operalarında Wagner zamanın burjuvazi ruhunu reddediyor, onun yerine Alman Orta Çağ epik figürlerini koyuyordu.

Bu, Antik Yunan dili ve edebiyatında uzmanlaşan bir klasik filolog olarak Nietzsche'nin kendi çalışmalarında ortaya çıkan devrimci imkânla bütünleşen bir temaydı. Bu dönemde filologlar Yunanlıların rasyonel filozoflar, matematikçiler ve sanatçılar olarak görülen önceki imajlarının resmin sadece yüzeyini yansıttığını fark etmeye başlamışlardı. Beyaz mermer heykellerinin mükemmelliği ve tapınaklarının ölçülü simetrisinin arkasında daha duygusal ve ilkel bir Yunan gizliydi: heyecan verici ayinlerle, tuhaf kurban törenleri ve aşırılıklarla sarmalanmış, hepsinden öte, mest edici müzik ve dansın insanları kendinden geçirip onları sihir ve güç diyarına götürdüğü bir yerdi. İlk kitabında, *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu (The Birth of Tragedy from the Spirit of Music)* (1872), Nietzsche bu iki kültürü "Apolloncu" (Apollonian) ve "Dionysoscu" (Dionysian) olarak isimlendirdi. İlkinde Hristiyanlık ve modern Avrupa medeniyetine hâkim olan kontrollü ve rasyonel ruhun ayırdımına varırken ikincisinde Wagner ve onun müziği aracılığı ile kendi zamanında yeniden ortaya çıkan daha derin bir gücü fark etti.

Nietzsche'nin kitabı alanın daha dar ve teknik bir versiyonuna bağlı ve Nietzsche'den gelen bu yeni ruhla ilgilenme konusunda isteksiz muhafazakâr meslektaşlarınca kabul görmedi. Nietzsche, ilk başta direnmeye çalıştı ve geleneksel (ortodoks) düşünürlere saldıran yazılar yayınladı; Wagner'e ve diğer kahramanlarına, örneğin kötümser filozof Schopenhauer'a, olan hayranlığını açıkladı. 1876'da, sağlığı öyle kötü bir noktaya geldi ki üniversitedeki görevinden ayrılmak durumunda kaldı. 1879'da küçük bir emekli aylığına razı olarak işinden istifa etti. Bu noktadan sonra İsviçre ve kuzey İtalya'da oradan oraya giderek, Alplerin en güzel yerlerindeki mütevazı otellerde konaklayarak ve sağlığı izin verdikçe uzun doğa yürüyüşlerine çıkarak yaşadı. Yazma hızı artarak devam ediyordu.

Kronik uykusuzluk, migren, baş ağrıları, kusma ve kötü sindirimden mustarip bir şekilde, on saate kadar uzayan sürelerde, gözleri yanıncaya kadar yazıyordu. İlaçlarla yaşamaya başlamıştı: kloral hidrat, uyku ilaçları, afyon ve pek çok başka ilaç. Kendi yaptığı bir döngüye yakalanmıştı, zihnini hiç kimsenin cesaret edemeyeceği limitlere kadar zorluyordu. Resmi bir işinin olmayışı ve yalnızlığı ile özgürleşmesi onu uğursuz bir ruh gibi sarıp sarmalayarak coşkuyla yazmaya sevk etti ancak bunun bedelini vücudu ödedi.

Hastalığı da kendi kişisel örüntüsünü oluşturmuştu. 1870'lerin sonunda, o zamana kadar en yakın müttefikleri ve arkadaşları olan Wagner ve onun çevresinden kopmaya başladı. Wagner, hayranı olan bir aristokratın devasa orkestrası için kendisine ifratlı bir tiyatro inşa ettiği Bavaria'daki Beyreuth'a taşındı. Bu atmosferde, Wagner'in megalomanlığı tanrılaşmaya vardı ve saygıdeğer bir topluluğun idolü hâline geldi. Başarısı düşüncelerini etkilemeye başlamıştı: erken dönem devrimci temalardan Hristiyanlıkla duygusal bir uzlaşıya doğru kaydı ve rahatsız edici bir Alman şövenizmi ve anti-Semitizm hareketinin merkezi hâline geldi. Nietzsche ise kendi payına, tüm yüzeysel geleneklerden kopan, zorlu ama mutluluk veren bir hikmet olarak gördüğü ve yeni psikolojik bilim diye adlandırdığı tam tersi bir yöne doğru gidiyordu. Bu kırılma sırasında Nietzsche hastalığının en ağır, en sancılı dönemlerinden birine girdi. Fakat sonunda (1883 civarında, Wagner öldüğünde) filozofun gerçek sesi ortaya çıktı.

Bu dönemde, Nietzsche'nin cinsel hayatı bir krize doğru gidiyordu. Kadınlara karşı her zaman kibar ve baskılanmış olan Nietzsche bu dönemde birkaç kez evlenme teklif etti ve reddedildi. 1882'de Rus bir generalin kızı olan yirmi bir yaşındaki güzel ve idealist genç entelektüel Lou Salomé ile tanıştırıldı. Düşünceleri parıldadı; ilişkileri entelektüel yakınlıktan oldukça retorik, idealist bir on dokuzuncu yüzyıl kurlaşmasına ilerledi. Evlilik fikrinin doğruluğunu kabul etmese de (Salomé'de aynı şekilde), Nietzsche iki kez evlenme teklif etti ve her ikisi de başarısızlıkla sonuçlandı. Sonunda, üçüncü bir entelektüel arkadaşlarının da katılacağı platonik bir *ménage à trois*** planı ile Paris'e taşınmaya karar verdiler. Fakat Nietzsche'nin annesi ve kız kardeşi planı duydular ve ona öfkeyle karşı koydular. Nietzsche, otuz dokuz yaşında hâlâ yaşlı annesinin ahlaki buyruklarıyla sarsılmaktaydı. Plandan vazgeçildi.

Sonraki yıl Nietzsche'nin sağlığı yerine geldi ve 1888'in sonundaki çöküşe kadar da iyi olarak kaldı. Üretkenliği, aniden, tekrar artmaya başladı. Bu sefer yeni bir şiirsel yönde ilerledi. Böyle Buyurdu Zerdüşt (Thus Spoke Zarathustra) kitabını, Hristiyanlığa saldıran, lafını sakınmayan ve tüm değer yargılarını yeniden değerlendirdiği bir dizi çalışma izledi. Hiç şüphesiz Wagner'in ölümü gerginliğinin hafiflemesine yardım etti, cinsel umutlarının çözüme kavuşması da. Burnunu devamlı Nitezsche'nin gönül işlerine sokan kız kardeşi Elisabeth, Förster adında anti-Semitik bir politikacı ile evlenerek Förster'in bir ütopya kolonisi kurmaya çalıştığı Paraguay'a taşındı. Alanın açılması ile birlikte, Nietzsche kendi düşüncelerine odaklanmakta artık özgürdü. Hâlihazırda çılgınca akmakta olan sel şimdi önündeki tüm engelleri yıkıp geçiyordu.

ANTROPOLOJİNİN DOĞUŞU VE AKILDIŞININ KEŞFİ

Nietzsche'nin düşünceleri kaynağını daha geniş bir entelektüel harekette – modern antropolojide – bulur. Bu, Avrupa merkezli bir dünya görüşünden, Avrupa'nın rasyonellik ve ahlak standartlarının evrensel geçerliliğine olan inançtan bir kopuş süreci olarak tanımlanabilir. Elbette ki, geç 15. yüzyıl keşif seferlerinden beri Avrupalılar başka toplumların varlığından haberdardı. Fakat Amerika ve Güney denizlerinin kabileleri onları yeni bir disiplinin öznesi yapan entelektüel değişime kadar, pek çok Avrupalıya sadece ilkeller olarak görünüyordu. Bu değişimin entelektüel itici gücü, özellikle Greko-Romen klasikleri ve Antik Çağ tarihi uzmanlarından oluşan bilim dünyasının içinden geldi.

1860'larda bu alanda bir dizi gelişme meydana geldi. Örneğin İngiltere'de, Antik Çağ hukuku çalışan Henry Sumner Maine, Romalıların hukuki sözleşmelerinin arkasında, ilgili kişilerin statüsünü her durumda dikkate alan, daha da eski bir hukuk formu olduğunu buldu. Tarihte kişinin kollektif bir ortaklığa üyeliği, kişiler arasında müzakere edilen rasyonel kararlardan önce gelmekteydi. Aynı dönemde Almanya'da J. J. Bachofen Avrupa'nın babasoylu akrabalık sisteminin arkasında daha eski bir anasoylu köken ve veraset sisteminin mevcut olduğunu düşünüyordu. Bu, sonraki erkek merkezli kurumlardan keskin bir şekilde farklı

** Üç kişilik poligamik ilişki

olan kadın merkezli din ve hukukuyla kadınlar etrafında örgütlenmiş toplumların olduğu bir döneme dair önemli bir kanıttı. Ve bu arada Fransa'da, Fustel de Couanges (Emile Durkheim'in öğretmeni) Yunan ve Roma'nın Olympos dinlerinin aslında siyasi kültler olduğunu öne sürüyordu. Örneğin, Athena'ya tapınmak Atina şehrinden olan klanların etrafında toplandığı bir külttü. Antik Çağ dinlerinin bu basamağının da gerisinde daha da eski bir form vardı, sınırları dışında hiç kimseye sadakat borçlu olunmayan, kendi yerel bölgesi ile bütünleşmiş etrafı çevrilmiş bir alanda yaşanılan sosyal yapıya denk gelen, her eve özgü aile tanrıları kültü. Bir süre sonra İngiliz klasikçi James Frazer'de aynı minvalde yazacak ve Olympos tanrıları arasındaki güzel aşk ve kıskançlık hikâyelerinin arkasında doğurganlığı ve verimliliği büyüsel araçlarla sağlamaya çalışan, başka bir din –yer altı tanrılarına kurban adanan bir din – olduğunu söyleyecekti.

Nietzsche, bu keşiflerin ilk dalgasının bir parçasıydı. 1860'larda, bu fikirlerin bilim dünyasında yeni yeni ortaya çıkmaya başladığı dönemde, klasik filoloji alanında eğitim görmüş, ilk kitabını, iki farklı tip müzik ve kültür içerdiğini düşündüğü iki tip Yunan dini konusuna adamıştı. Bir yanda, Apollo ve onun "lir"i tarafından temsil edilen müzik kültü vardı (ki müziğin temelde eğlence aktivitesi değil dinî olduğunu keşfeden Nietzsche'dir). Bu stil, *Apollo Stili*, durgun, huzurlu, ahenkli ve dengeli bir stildi. Akılcılığı (rasyonalite), mükemmel dengenin güzelliğini temsil ediyordu ve bilimde, matematik, felsefe ve klasik sanatta vücud bulmuş bir medeniyet nosyonu olarak bize miras kalan Yunan idealinin kaynağıydı. Apollo sitili ölçülülüğü – uçlar arasındaki altın ortalamayı – temsil ediyordu.

Diğer yanda Antik Yunan'a bir grup hazcı dansçı tarafından getirilen *Dionysoscu Stil* vardı. Oradan oraya gidiyorlar, tanrıları Dionysus'u (Bacchus) anmak üzere şarkılar söyleyip kendilerinden geçmek için normal yaşantılarını bırakıp onlara katılınayı isteyenlerden yeni üyeler ediniyorlardı. Bu tanrı, güzel bir insan formunda değil bir *satir****, bir keçi-adam, olarak temsil ediliyordu. Bu tanrının uzmanlık alanı, hasat zamanı, şarap ve kendinden geçme hâli ile ilgili duyguları harekete geçirmekti. Apollo kültünün ölçülülüğüne karşı bu, aşırılıkların, temel yaşam enerjilerinin serbest bırakılmasının kültüydü.

Nietzsche, Dionysoscu hareketin Yunan dramatik tragedyalarının temelini oluşturduğunu fark etmişti. Bacchic şarkıcılar koro hâline gelmiş ve öyküleri aktörlerce temsil edilir olmuştu. Tema, hemen her zaman durmaksızın dalgalanan yaşam ve ölüme sunulmuş bir çeşit kurban olarak, kaderin intikamı ile yıkılmış aşırı kibirli kahramandır. Yani Nietzsche, çoşkulu bir sanat olan tragedyayı Dionysoscu ruhun Apollocu denge tarafından çizilen sınırlar içine hapsolması olarak görmüştü. Bu dönemde, Dionysoscu ve Apollocu biçimlerin, ikisinin birden, tüm insan kültürleri için önemli olduğuna inanmıştı. Hristiyanlık dâhil Batı uygarlığının tamamının Apolloncu kültürün uzantıları olarak görmekteydi. Fakat Diyonesci taraf istikrarlı bir şekilde gömülmüştü; Yunanlılar onu bir denge ölçüsü içinde tutmuşlar fakat Hristiyanlar tamamen bastırmıştı. Bu, özellikle de Hristiyanlığın mitolojik tarafından tamamen arındırıldığı, geriye sadece rasyonel kontrol ve düzenli bir ilerleme inancının kaldığı 19. yüzyılda gayet aşikârdı. Nietzsche giderek daha fazla bir şekilde hayatın Dionysoscu taraftaki yaratıcı güçlerin ve

***Altı hayvan üstü insan görünümünde olan yaratık.

yeraltı güçlerinin farkına varmakta ve onları baskılayan dominant güçlere karşı şiddetli bir karşı saldırı başlatmaktaydı.

HRİSTİYANLIĞA SALDIRI

Nietzsche, modern Avrupa çağının pek çok entellektüeli gibi, bir ateistti. Bir anlamda modern entellektüelin temel kimliği, Avrupa'yı Orta Çağlar'dan beri yönetmiş olan kilisenin doğmalarından kurtaran bir hareket içinde şekillenmişti. 17. yüzyılda özgürleşmiş zihinlerin otoriteye karşı savaşı, aleyhtarlarını genellikle yakan kilise tarafından lanetlenmiş Galileo'nun yeni biliminde sembolleşmişti. Fransız Devrimi'ne geldiğimizde, 1. Bölüm'de gördüğümüz gibi, ilerlemeci entellektüeller dogmaya karşı ciddi bir başkaldırı içindeydiler ve Hristiyanlığın yıkıntıları üzerine bir Akıl / Us kilisesi kurmaya hazırdılar.

Fakat Nietzsche bir adım daha ileri gitti. Kilisenin sadece görünürdeki politik ve entelektüel baskıları çökertilmişti. 19. yüzyıl seküler akılcılık (rasyonalizm) ve Victorianisminin baskın formlarında, derin Hristiyanlık ruhunun etkilerini hâlâ görmek mümkündü. Eğer liberal entellektüeller, kendilerini duygusal olarak kontrol altında tutup inandıkları ahlaki değerlerini devam ettirirlerse Hristiyan dogmalarından kurtulmuş olmak ne işe yarar ki diye sordu Nietzsche. Dünyadaki ilerleme inancını neredeyse cennetteki ödüllerin yerine koyuyorlardı. Nietzsche, İsa'yı Tanrı'nın oğlu olarak değil de iyi bir adam; ahlak, alçakgönüllülük ve altruizm öğretmeni olarak sunan sekülerlere hiddetle saldırdı. Tanrı ölmüştü fakat kimse bunun ne anlama geldiğini, ne gibi olasılıklarının önünü açtığını görmeye cesaret edemedi:

> Gündüz gözü fener yakıp sokaklarda durmadan: *"Tanrı'yı arıyorum!"*, "Tanrı'yı arıyorum!" diye bağıran deliden söz edildiğini duydunuz mu? Tanrı'ya inanmayan pek çoğunuz etrafta dikilirken onun bu feryatları gülüşmelere neden oldu. "Neden, kayıp mı oldu?" dedi biri. "Bir çocuk gibi yolunu mu kaybetti." diye sordu bir diğeri. Yoksa saklanıyor mu? Bizden mi korkuyor acaba? Seyahate mi çıktı? Göçtü mü? Bağrıştılar ve gülüştüler. Deli kalabalığın arasında karıştı ve kendisine gülen bu insanları şöyle bir süzdü.
>
> "Tanrı nerede?" diye bağırdı. "Size söyleyeceğim. *Öldürdük onu*—siz ve ben. Hepimiz onun katilleriyiz. Ama bunu nasıl yaptık? Denizi nasıl içebiliriz ki? Bütün ufku silmek için bu süngeri elimize kim verdi? Yeryüzünü güneşinden ayırırken ne yapıyorduk? Nereye gidiyor şimdi yeryüzü? Bizler nereye gidiyoruz? Bütün güneşlerden uzağa? Sürekli olarak salınıp durmuyor muyuz? Geriye, yana, öne, bütün yönlere? Hiç alt ya da üst kaldı mı artık? Sonsuz bir hiçlikte başıboş dolaş muyormuyuz? Boş uzayın nefesini hissetmiyor muyuz? Daha da soğumadı mı? Gece sürekli olarak üzerimize kapanmıyor mu? Sabah sabah fenerleri yakmamız gerekmiyor mu? Tanrı'yı gömen mezar kazıcıların gürültüsünden başka bir şey işitiyor muyuz? Tanrı'nın çürümesinden başka bir şey kokluyor muyuz? Tanrılar da çürür. Tanrı öldü. Tanrı öldü gitti. Ve onu biz öldürdük.[1]

[1] Walter Kaufmann, ed., Portable Nietzsche (New York: Viking Press, 1959), p. 95.

Eğer Tanrı artık ölüyse, dedi Nietzsche, onun geride bıraktığı, büyüsünden bile soyutlanmış, sert kabuğun içinde yaşayamayız. İnsanlık en zor görevine asıl şimdi başladı: [Varolan] Bu, tüm inanç ve kontrol sisteminin ötesinde yaşamak. "Bu eylemin azameti bizim için çok büyük değil mi?" diye sordu Nietzsche. "Buna layık göründüğümüz için bizlerin tanrılar olması gerekmiyor mu?" Nietzsche'nin temel saldırısı neredeyse hiç değiştirilmeden Hristiyanlıktan modern kültüre getirilen bir prensip olan altruizmin zorunlu olarak dayatılmasıydı. Hristiyan doktrini, İsa'nın çarmıhtaki acı çekişini ve yoksullara yardım edişini örnek alarak alçak gönüllülüğü ve tevazuyu vaaz etmekteydi. Kurtuluşa inançla, çile çekişle ve diğerlerini önemsemekle varılabilirdi. İdeal, şeytan tarafından gönderilen cinsel arzuyu bastırmak için kendisini zincirleyen rahip; cüzzamlıların ayaklarını yıkayan aziz; Noel'de yoksullara yemek veren, her Pazar bağış toplama kabına bir şeyler koyan sofu kimse gibi figürlerle örnekleniyordu. Yeni ideal; namuslu bir vatandaş olmaksa, saygıdeğer bir hayat yaşamaksa, kendini işine ve görevlerine adamaksa fark neredeydi? Günümüzün altruizm mecburiyeti hayatın anlamının kişinin kendisini devletine ya da milletine, liberal reformlara ya da kitlesel sosyalizme adaması demekse fark neredeydi?

Nietzsche'nin savı sadece olumsuz değildi. Filoloji becerilerini kullanarak, dilin tarihini alternatif bir moralite olarak gösterdi. Modern dilde "iyi" ve "kötü" arasındaki zıtlık bir yanda ahlaklı, saygın ve diğerkâm ile diğer yanda bencil, yaralayıcı ve egoist arasındadır. Fakat erken dönem Yunancada kelimeler oldukça farklı anlamlara gelmekteydi. "İyi," iyi insanlar, aristokratlar, iyi yaşamak için gereken enerji, güç ve onura sahip olan, savaşlarını kazanan ve durumu kontrolleri altına alanlar anlamına gelmekteydi. "Kötü" ise, ahlaki olarak kötülüğü değil en alt seviyedeki insanları, önemsiz endişeleri olan, yaşamsal enerjilerinin az olması nedeniyle de en alt seviyeye düşenleri ifade etmekteydi. Eğer bu durumlar kaderin sonucu ise, kendine düşen rolü oynamaktan başka yapılabilecek hiçbir şey yoktu.

Nietzsche buradan iki sonuca vardı. Tarihsel düzeyde değer yargılarının tersine dönmüş olduğu yani aşağının, köle ahlakı; yukarının ise aristokrat ahlakı ile yer değiştirdiği açıktı. Ve uygulama düzeyinde, onların olması gereken yerlerinin yaratıcı gücünü geri getirebilmek için Nietzsche bir haçlı seferine girişmeliydi. Şimdi bunları tek tek ele alalım.

İSTENCİN DİNAMİKLERİ

Nietzsche'nin teorik duruşu artık odağını buluyordu. [Bu duruş], çarpıcı şekilde modern bir sosyal psikoloji ve tarihsel sosyoloji gibi kollara ayrılan bir felsefeye dayanmaktaydı. [Ve bu felsefenin] temeli bir *istenç (will)* teorisidir. Nietzsche, insanın özünün arzu/istenç olduğunu öne sürmüştür (Hatta modern fizikçilerin her şeyin temelinin enerji olduğunu iddia etmesi gibi, Nietzsche de istenci, tüm yaşam formlarının, tüm varlığın özü olarak görmekteydi.) Şu durumda, insanın gerçek doğası Plato, Kant ve diğer Batı felsefecilerinin iddia ettiği gibi bilinç, mantık ya da zihinsel kategoriler değildir. Bunlar sadece istencin türevleri olabilirdi – istencin kendi kendisini kısıtlayan ve kendine dönmüş biçimleri. İstencin kendi kendini bu şekilde sınırlandırması ille de kötü bir şey değildir: Sonuçta,

büyük düşünceler, sanat ve insan eylemi, istencin bilinçli formlara dönüştürülmesiyle ortaya çıkar. Fakat bunlardan gelen yaşamsal enerji sadece istencin dönüşümlerini, dünyaya akan kısıtlanmamış ve bencil egonun ifadelerini, engellerle – diğer istençlerle – karşılaşıp onlarla mücadele eden ve böylece yaratıcı bir uygarlık içindeki kendi yansımasını kurarak temsil eder.

Öyleyse, toplum içindeki insan istençlerinin erken dönem mücadeleleri özü itibarı ile dışsaldır. Bu rakip egoizmlerden tabakalaşmış bir toplum doğmuştur. En yüksek enerjiye sahip olanlar, zamanın akışı ile en çok uyum içinde olanlar en üstte yer almıştır. Yaratıcı çalışmalar, parlak fikirler ve cesur eylemler onlardan gelir. Kısıtlanmamış egolarıyla onlar "iyiler" ya da "aristoktratlar"dır. Enerjileri daha zayıf olanlar savaşlarını kaybetmişler ve diğerlerinin kölesi olmuşlardır. O zamanın tanımlamasına göre, onlar "alt sınıf" ya da "kötüler"di. Zaman içinde, yukandakiler aşağıya düşmüş (Yunan tragedyalarının konusu); ya da aşağıdakiler yukarı çıkmıştır (tanrılaşan mitolojik Yunan kahramanları gibi). Eğer bu dönüşümler oldu ise bu, bireysel istençler aşırı gururlu olmak *(hubris)* ya da insanüstü enerji ile yüklenmek gibi hatalar yapmış demektir. Şu durumda, ahlak basit fakat dinamiktir.

İnsanlar üzerinde eyleme geçebildiği sürece, her anlamda yaşayabileceklerinin en üst seviyesinde yaşamalarının önünde hiçbir engel yoktur. Kahraman ahlakı sadece küçük, savaşçı ve demokratik şehir devletleri aracılığı ile hayatta kalmıştır. Tarihin bu noktasında ölümcül bir tersine dönüş yaşanmıştır. Roma işgalinin yayılması ile neredeyse herkes bir çeşit köle hâline gelmiştir. Köle sınıfı tekrar ayağa kalkabileceğinden umudu kesmiştir fakat artık sayıca o kadar çoğalmışlardır ki düşünce ve dilin iklimini etkiler hâle gelmişlerdir. Roma İmparatorluğunun sistematik toplumu içinde, kölelerin durumu tüm orta sınıf kitlenin durumunun yaklaşık hâli olmuştur. Köle sınıfının ayaklar altına alınan istenci sinsi bir şekil almıştır.

Ezilmelerine içerlemiş ve intikam almak istemişlerdir. Dominant ya da özgür olmak yerine egemenleri kendi seviyelerine indirmek istediler. Başarılı egemenler ve onların kısıtlanmamış istençleri kötü ya da şeytani olarak tanımlanmaya başladı. İyi; alçakgönüllülük, fedakârlık, itaat, görev, kendi üzerindeki şeylere bağlılık gibi köle erdemleri anlamında kullanılmaya başladı. Köle istenci başkaldırısının hilekârlığı, kölelerin kendilerini görülebilecek en alçak noktada görmeleri, üzerlerine yüklenen her türlü talebi kabul etmeleri ve bunu saldırgan bir çarpıtma ile gerçek istencin karakteristiği olarak sunup efendiler dâhil herkes için bir erdem standardı hâline getirmiş olmalarıdır. Oluşan bu köle intikamı Hristiyanlığın büyük devrimiydi.

Baskın ve yaratıcı bireyselliğin imkânsızlaştığı bir toplum doğuyordu ve bu kademeli olarak tüm dünya için bir ideal hâline gelecekti. Köleler özgürleşse ve hatta diğer sınıflar da Hristiyanlığı kabul etse, kendini bireysel olarak ifade etme mücadelesi hiç geri gelmedi. Tüm toplum köle ahlakını kabullendi. Altruzim, bu ahlakın en temel ilkesiydi çünkü bu, köleleri birbirine bağlıyor ve toplumu bireyin önüne koyuyordu.

İronik bir şekilde, alçakgönüllülerin eşitlikçiliği ve altruzmi, kendi içinde bile, iddia edildiği gibi eşit ve adil bir toplum yaratmadı. Geç Roma İmparatorluğu döneminde başlayıp Orta Çağ'lardan modern Avrupa keşiflerine ve kolonilerine kadar devam eden Hristiyan toplumu kendisinin öncülü pagan toplumlar kadar tabaklaşmış bir hâle geldi. Baskılanmış iktidar istencinin sinsi ürünleri olan vicdan ve altruzim eline bir fırsat geçer geçmez baskı aracı hâline geldi. Yeni toplum kişisel tevazularının ve bastırılmışlıklarının en büyük şovunu yapan rahipler, ahlakçılar ve saygıdeğer insanlarca konrol edilmekteydi. Yoksul ve hastaların pek çoğunun durumu organize hayırseverliklerle iyileştirilmedi çünkü Hristiyan toplumunda onların her zaman yardım edilebilir durumda kalmaları gerekiyordu. Acı çeken insanlar Orta Çağ Hritiyan toplumunun sahip olduğu en değerli şeyler arasındaydı çünkü onlar aracılığı ile kurtuluşa erme garantileniyordu. Onlara sadaka verilmeli, yardım edilmeli fakat durumları kalıcı şekilde iyileştirilmemeli ya da kendi enerjilerini harekete geçirmeleri sağlanmamalıydı.

Nietzsche kendi zamanının liberal ve radikal hareketlerini diğerlerinin acı çekişindeki bu Hristiyan çıkarcılığını devam ettirmekle suçladı. Fakat şimdi bu, politikacıların kendilerini iktidara taşıyacakları ahlaki bir durum olarak maskelenmişti.

Nietzsche'nin tarihsel dinamiği bireysel psikolojik düzey ile de paralellik içindeydi. Nietzsche'ye göre, vicdan, ilkel egoistik istencin içinde bulunulan gruba devamlı surette hoş görünerek bir iktidar mücadelesi veren sinsi bir istenç tarafından baskılanmasıydı. Bu süreçte sadece yaratıcı duygusal enerji değil aynı zamanda doğruluk istenci de baskılanıyordu. Bellek, "Bunu ben yaptım!" der. "Hayır, yapmadın!" der istenç. Sonunda bellek boyun eğer. Burada yine istencin bilinç üzerinde nasıl galip geldiğinin ve bilincin istenç tarafından şekillendirildiğinin kanıtları mevcuttu. Bu bağlamda, Nietzsche, tarihe nasıl Batı Hristiyan medeniyetini anlama yönünde bir yol açmışsa, modern derinlik psikolojisinin de yolunu açmıştır.

TÜM DEĞERLERİN YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nietzsche'nin bütün bunlardan çıkardığı sonuç, hayatın ancak istencin açık ve engellenmemiş bir ifadesi olarak uğraşmaya değer olduğudur. Diğer türlüsü hayattan uzaklaşmaktır – bir uzaklaşma ki, kendi içinde bile başarılı olması mümkün olmayan, kendini reddettiğinde bile kendi iktidar istencini ifade etmiş olan. Yani altrustik, kendini reddeden ahlak, çifte hüküm giyer: Birincisi, yaratıcı yaşama karşıdır; ikincisi, altruizm ve vicdanı, kendine ve diğerlerine hükmetmek için sadece slogan olarak kullandığından kendi standartlarıyla bile sapkındır.

Nietzsche, bunun alternatifinin zor olduğunu fark etmiştir. [Alternatif], çatışmanın hatta şiddet ve acımasızlığın olduğu bir dünyayı kucaklamaktır. Fakat bu, elimizdeki tek gerçekçi seçenektir – özellikle de gelecek hakkında iyimser olmak ve kitlesel düzenlemeleri yok ederek sıradanlık ve bireyselliğin amansız dehlizlerinden kaçmak isteyenler için. Bu, bireysel sağlık ve kültürel yaratıcılığa

giden tek yoldur. Nietzsche tarihteki önemli dönemleri işaret eder: Rönesanas, Antik Yunan – bunlar büyük çatışmaların, kontrolsüz ihtirasların ve Makyavelci bireyselliğin zamanlarıydı. Bu çatışmalar ve duygusal aşırılıklar sayesinde hayat bu dönemlerde en yüksek noktasına ulaşmıştır.

Nietzsche bir dizi kitapla bu duruşunu işlemiştir. Her başlıkta mesajını daha da çarpıcı bir şekilde ilan eder: *Şen Bilim (The Gay Science); Şafak Vakti (The Dawn); İyinin ve Kötünün Ötesinde (Beyond Good and Evil); İdollerin Alacakaranlığı (The Twilight of the Idols); Anti-İsa (Sahte İsa) (The Anti-Christ).* Tüm bu yaratıcılığın ortasında, hastalığı geriledi ve şiirsel şaheserini yazdı, *Böyle Buyurdu Zerdüşt (Thus Spoke Zarathustra).* Bu kitap, Nietzsche'nin Antik Pers bilgesi Zerdüşt (Zoroaster) imgesi altında kendi peygamberliğinin bir portresi ve eğer "din" böylesine bireyselci bir şey için doğru kelime ise, Nietzsche'nin yeni bir din projesidir. Nietzsche bu kitapta Tanrı'nın ölümünden sonra daha yüksek bir varlığı – *üstinsan* – içinde barındıran geleceği tasavvur eder. Terimi Almanca'dan tercüme etmek kolay değildir: *Übermensch,* düz çevirisi "insanüstü", henüz var olmayan, insanın gelecekteki hâlidir. Bu bölümde Antik Yunan'ın Dionysuscu bireyi yeniden dirilir. Fakat bu, henüz ifade edilemeyen sadece yaratılan bir görüntüdür – bir birey ki, sosyal ve psikolojik baskılardan kurtulmuş; yaratıcılık ve enerjiyi daha önce görülmemiş bir düzeyin ötesine taşımak üzere bilenmiş çatışmaların ürünüdür.

Üstinsan nasıl yaratılır? Kendimizi intikam ruhundan arındırarak, der Zedüşt: bu, insandan insanüstüne ulaşmak için geçmemiz gereken köprüdür. Nietzsche, burada, sadece köle ahlakı mirasından ve psikolojik baskıdan tarihi bir kurtuluşu hedeflemez aynı zamanda derinlikli bir felsefeyi de açıklar. İntikam ruhu, der Nietzsche, zamanın sakin akışına karşı bir feryattır; geçmişe geri dönmeyi istemek, çaresiz ve geçip gitmiş olandan kusurunu düzeltmesini bekleyen küstah bir arzudur. Geçmişi değiştirmeyi istemek patalojinin doruğudur fakat bu Yunanlılardan sonra Batı toplumunda hâkim olan güdüdür. Bu intikam ruhunun yerine Nietzsche kendi tuhaf doktrinini önerir – *sonsuz yinele(n)me (eternal recurrence).* Nietzsche, her şeyin tekrar etmeye mahkûm olduğunu söyler. Bu, sonsuz hasat, hayvan, yaşam ve ölüm, zafer ve yenilgi döngülerini kutsayan, Dionysus'unki gibi, Erken Dönem Yunan doğurganlık ve verimlilik kültlerinin ruhudur.

Bireysel iktidar istenci bu dışsal çatışma dünyasında kendisini ancak ve ancak tüm döngüyü isteyerek gerçekleştirebilir. Başka bir deyişle, kişi sadece isteyerek/arzulayarak, hiçbir şeyi baskılamadan, hiçbir şey için intikam almaya kalkmadan, kaderi geçmiş gibi olmak olan bir gelecekte ısrarla ilerleyerek dünyayı kendisinin yapar. Bu gerçekten de tuhaf bir doktrindir çünkü görünüşte Nietzsche'nin antik iktidar ahlakı, Tanrı'nın ölümü ve hatta üstinsanın beklenen gelişi ile ilgili olarak söylediklerine dair tarihsel algımız ile çelişir. Nietzsche'nin tüm fikirleri arasında en tatmin edici olmayanı budur. Yine de başka bir boyutta, sorgulanması gereken bir anlam taşıyor da olabilir. Bunu erken yirmi birinci yüzyılın dili ile ifade edecek olursak, Nietzsche'nin kendi tarihine içinden baktığımız sonsuz yinele(n)me çerçevesi kendini yinelemeye mahkûm mudur? Yoksa bu tarih ve özellikle de üstinsanın son evresi, sonsuz yinele(n)menin sonunda ortaya çıkabileceği çerçeve midir?

NIETZSCHE'NİN ÇILGINLIĞI

1888 yılı Nietzsche'nin en iyi yılıydı. Bu yılın hemen hemen tamamında sağlıklıydı. Beş kitap yazdı, hayatının en önemli çıktısı: düşüncelerinin en gürültülü iki beyanı: *İdollerin Alacakaranlığı (The Twilight of the Idols) ve Anti-İsa (Sahte İsa) (The Antichrist);* eski idolü Wagner'e saldırdığı ve kendisini Wagner'in antitezi olarak sunduğu iki kitap ve kendi çalışmalarının öneminin kinayeli bir özeti, *Ecce Homo* (Behold the Man). Sonuncu kitabın bölümlerinden bazılarının başlıkları şöyledir: "Neden Bu Kadar Bilgeyim," "Neden Bu Kadar Zekiyim," "Neden Bu Kadar İyi Kitaplar Yazıyorum" ve "Ben Neden Bir Kaderim."

Nietzsche ünlü olmaya başlıyordu. İlk defa önemli Avrupalı entellektüeller arasından takipçiler ediniyordu. Danimarkalı edebiyat eleştirmeni Georg Brandes onun üzerine ders vermeye başlamıştı. Nietzsche ünlü Fransız eleştirmen ve tarihçi Hippolyte Taine ve İsveçli büyük oyunyazarı August Strindberg ile yazışmaya başlamıştı. Bu yeni bağlantılarla Nietzsche eski arkadaşlarından kendisini sadece özel alanda değil kamusal alanda da açıkça desteklemelerini talep etmeye, bu isteğini yerine getirmeyenlerle de görüşmemeye başladı. Kişisel bir eleştiri yaptığında önceleri kibar, alçakgönüllü ve af dileyen mektupların tonu kendine megolamanyakça bir önem atfetmeye doğru değişiyordu.

Yeni bir politik ton da yavaşça ortaya çıkıyordu, özellikle şiddetli bir Almanya karşıtlığı. İskandinavya, Rusya, İtalya, Fransa, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri entelektüel takipçilerinin belirdiği ülkelerdi ancak Almanya'da ilgisizlik ya da sert eleştiriler dışında hiçbir şey yoktu. Nietzsche, Avrupalı devletlerin geri kalmış, otoriter Almanya'ya karşı bir ittifak oluşturduklarına dair bir kehanette bulunuyordu. Kış itibarıyla, bu konuya saplantılı bir şekilde takılmıştı. 1888 yılının Aralık ve 1889 yılının Ocak ayında anti-Alman kıyametini çağırmaya ve aynı zamanda öngörmeye başladı. Pek çok dünya savaşının eşlik edeceği yeni bir dönem, yeni bir antimoralist yirminci yüzyıl dinine dair kehanetlerde bulunuyordu. Ve artık Avrupalı güçleri papayı görevinden azletmeye ve savaşı başlatmaya davet ediyordu. Nietzsche, önceki resimlerindeki ciddi hatta somurtkan ifadelerinin tam tersine kamusal alanda yüzünde mesut bir gülümseme ile görünmeye başlamıştı. Ocak 1889'da Turin, İtalya'daydı. Sokakta bir faytoncunun bir atı kırbaçladığını gördü, onu durdurmak için koştu ve kolları ata dolanmış olarak çöktü kaldı. Sonraki günlerde ne olduğu tam olarak açık değildir. Bir arkadaşının ondan aldığı son kartpostalda şu yazar: "Tüm Yahudi karşıtlarını vurduruyorum. Dionysus."

1900 yılındaki ölümüne kadar, Nietzsche başkalarının bakımı altında yaşadı. Ne kitap ne mektup hiçbir şey yazmadı. Düşünceleri hakkında bir daha asla konuşmadı. İki ruh hâli arasında gidip geldi. Birinde bir İsviçre otelinin yemek salonunda tesadüfen rastlayabileciğiniz meçhul bir adam gibi, sessiz, kibar, hoş sohbet edilebilecek biri oluyordu. Diğerinde ise Dionysus hâline geliyor, neşeyle gülümsüyor, çılgınca gülüyor, şarkılar söylüyor ve duygusal olarak esrikleşiyordu.

Kız kardeşi bakımını annesinden devralmak için Paraguay'dan döndü. Kocası Förster 1889'un Mayıs'ında, anti-Semite kolonisi çöküyor gibi göründüğünde ihtihar etti. Kendisine daha büyük bir amaç edinen Elisabeth erkek kardeşini Almanya'ya geri götürdü ve ünlü Alman kültürel merkezi Weimar'da ona bir

çeşit mabed yaptı. En son ve en öfkelisi de dâhil tüm eserlerinin basılmasını sağladı; notlarını İktidar İstenci (The Will To Power) başlığı altında düzenledi. Onun etkisi ile Nietzsche'nin çalışmaları Almanya'da popüler hâle geldi fakat ironik bir sonuçla. Alman milliyetçiliği ve otoriterliğine karşıt olan ve anti-Semitism'in açık sözlü eleştirmenleri onu milliyetçilerin kahramanı hâline getirdiler. Nietzsche'nin Hristiyan karşıtlığı anti-Semitik propagandanın ön sözü oldu; iktidar ve çatışmanın doğasına dair olan görüşleri, kendi felsefesine tamamen yabancı, militarist Alman devletine methiyeler düzen siyasi araçlar hâline getirildi. Kız kardeşi tarafından bakılan, sessizlik ve Dionysoscu patlamalar arasında gidip gelen Nietzsche bunların hepsini görmezden geldi.

Nietzsche'nin değişken davranışlarını ve başına bela olan fiziksel rahatsızlıkları açıklamak için pek çok girişimde bulunuldu, özellikle son yıllarında. Popüler teori, öğrencilik yıllarında ya da 1870'te Franco-Prusya Savaşı sırasında frengi kaptığı ve bu kötüye gidişin nedeninin yirmi yıl sonra ortaya çıkan frengi felcinin olduğudur. Fakat bu teorinin geçerliliğini sarsan pek çok önemli gerçek mevcuttur. Öncelikle, Nietzsche'nin sağlığı 1889'dan 1900'deki ölümüne kadar iyiydi, frengi ile bağlantılandırılabilecek fiziksel ya da akli bir gerileme söz konusu değildi. Cinsel konularda had safhada püriten olması nedeni ile frengi kapmış olma ihtimali de pek olası değildi. Örneğin, gençliğinde bilgisi dışında bir geneleve götürüldüğüne dair bir söylenti vardır. Fahişeleri gördüğünde şok olarak donup kalmış; sonunda odadaki piyanoya doğru koşmuş, birkaç nota çalarak, büyüyü bozup kaçmayı başarabilmiştir.

Açıkça, Nietzsche'nin deliliği, hayatı boyunca yakasını kurtaramadığı fiziksel belirtiler gibi, özünde psikolojik ya da psikosomatikti. Frengi teorisi, Nietzsche'nin fikirlerini hastalıklı bir adamın düşünceleri olarak göstererek değersizleştirmek isteyenlerce yapılan bir aşağılamadan fazlası değildir. Fakat psikolojik rahatsızlık öyle kolayca reddedilebilir değildi. Nietzsche'nin boğuşmak zorunda kaldığı gerçek dünya ve kendi kendisinin üzerindeki baskısını yansıtmaktaydı. Şüphesiz Nietzsche'den başka hiç kimse kendisini bir laboratuvar, bakir bir keşif alanı olarak kullanmamıştır. Nietzsche, gerginlik ve zorlanmalara anormal bir şekilde duyarlı olmasına rağmen yaralarını, kişisel korkularını, engellerini inceleme, kendi kendini cezalandırma, ihtiraslarını harekete geçiren güçleri ortaya çıkarma konusunda kendini devamlı kışkırtmıştır. Bu süreçte, Batı uygarlığının arkasındaki baskıcı, hastalık üreten güçleri – din, ahlak ve onun altında kendi iktidar istençlerinin kaçamak bir şekli olarak güçsüzlerin intikam dinamiklerini – ortaya çıkarmıştır.

Bu zorlamalar Nietzsche'yi en nihayetinde 1889'da hayatının entelektüel evresinin bitişi olacak çöküşe getirmiştir. Toplumdaki baskıcı güçleri keşfetmiş ve yeni bir kültüre, Batı medeniyetinden duygusal bir kopuşa, ihtiyaç olduğunu görmüştür. Fakat kendisi de benzer bir kopuşa ihtiyaç duymuş, [kopuşun] yaklaştığını görse de, katı ve dinî Alınan yetiştirilişinden kaynaklandığı şüphe götürmeyen, başkalarının onun hakkında düşündüklerine önem vermesi en önemli zayıflığı olarak devam etmiştir. Nietzsche nihayetinde ünlü oluyordu ve bu onun için yeni tehlikeler demekti. Sonuçta, yazdıkları saygıdeğer burjuvazi medeniyetine yapılan alelade bir saldırı değil, genel olarak Hristiyanlığa ve dine yapılan gelmiş geçmiş en şiddetli ve geniş kapsamlı saldırıydı. Birkaç yüz-

yıl önce, hatta Nietzsche'nin zamanında bile, kilisenin Orta Avrupa'daki siyasi gücü çatırdamaya başlasa da insanların bundan daha azı için bile yakıldıkları oluyordu.

Friedrich Nietzsche'nin zihni ve duygularının iç dünyasında, bu politik tehlikeden bile daha büyük olan kişisel bir tehlike mevcuttu. Nietzsche ünlü oluyordu ve bir Lüteriyen rahibin sofu dulu, otuz dokuz yaşındaki oğlu üzerinde ona gönül ilişkilerini sonlandırtacak kadar ahlaki otoritesi olan annesi tüm bu yıllar boyunca ne yazdığını ve düşündüğünü artık biliyor olacaktı. Belkide politik ve entelektüel coşkunun üzerine gelen bu korku Nietzsche'yi uçuruma itti.

Tuhaf bir şekilde, Nietzsche'nin içine düştüğü girdap bütünüyle duruma uygundu. Nietzsche'nin eleştirel zihni işkence görmüş, kendini ortaya koyan istenç olgusu ve başkaları için yazma görev ve zorunluluğu üzerinden ele alan felsefesi, debelenip duran ahlaki bastırılmışlık dünyasının bir parçasıydı. Kendisini tüm bunlardan koparan Nietzsche yıllarca migren başağrıları, yanan gözler ve devamlı dırdır eden hastalıklarına sırtını döndü. Onların yerine kendi içindeki birincil mutluluk kaynağına döndü. Kendi bireyselci dünyasında, o bir başarıydı; Dionysus oldu.

BİR DEĞERLENDİRME

Nietzsche'nin çalışmalarının bütüncül bir bilançosunu çıkarmak hâlâ imkânsızdır. Düşüncelerinin etkileri 20.yüzyıl boyunca – ki Nietzsche 20.yüzyılın kendi yüzyılı olacağı kehanetinde bulunmuştur – devam etmiş, hâlâ da etmektedir. Sosyolojide, Nietzsche, Max Weber üzerinde, onu duyuları disipline eden Hristiyan iş ahlakının modern kapitalist toplumu nasıl beslediği ve köle ahlakını herkese uygulayan demir kafes bürokrasisi hakkında uyararak birincil derceden bir etkiye sahip olmuştur. Nietzsche'nin bilinçdışı psikolojisi meslektaşı ve takipçisi Freud tarafından alınmış ve açıklanmıştır. Gerçekten de Nietzsche'nin fikirleri yirminci yüzyılın erken dönemlerinde öyle ünlü olmuştur ki Freud, Nietzsche okumak istemediğini çünkü fikirlerinin kendi araştırmalarına bulaşacağını hissettiğini söylemiştir; fakat Freud'un bilinçdışı dürtülerin nihayetinde ele alınabildiği bu atmosferin istilasını da kabul etmiştir. Diğer bilinçdışı psikologları, örneğin Alfred Adler, açıkça Nietzscheci "güç/iktidar istenci" temasını geliştirmiştir. Nietzsche'nin felsefe alanında çıkış noktası olan, kişinin kendi yaşantısında olmayan/kendi yaşantısına ait olmayan tüm özelleşmiş akademik metafizik ve epistemolojiyi reddedişi varoluşçu hareketin başlamasına yardım etmiştir. Felsefede anlam dışarıdan verilemez, devamlı olarak içeriden yaratılmalıdır.

Öte yandan, Nietzsche'nin de desteği ile önce Elisabeth Förster, sonra Alman ulusalcıları ve Yahudi aleyhtarlarınca ve sonra da bizzat Naziler tarafından kullanılan, Nietzsche'nin politik kullanımlarını kimse inkâr edemez. Faşizmin uyanışı döneminde Nietzsche'nin Batı'da bir süre olduk-

ça kötü bir ünü olmuştur; Anglo-Amerikan entellektüeller Nietzsche'yi Hitler zulmünün temel nedeni olarak görerek toptan reddetmiştir. Ancak Alman kültürünün hemen tüm yönleri öyle ya da böyle Nazizme neden olduğu iddia edilerek saldırıya maruz kalmıştır, en iyi niyetli entellektüeller arasında bile.

Yakın zamanlarda Nietzsche'nin gerçek temaları dikkatimizi tekrar çekmeye başlamıştır. Fritz Perls gibi Freud-sonrası analizciler hastalarının kendilerini bütünüyle ortaya koymaya ve kamusal alanda dürüstlüğe zorlayan entelektüelcilik ve ahlakçılıklarına Nietzscheci bir darbe indirmişlerdir. Psikiyatrist R. D. Laing, delilik dışındaki yaşam şekillerinde bastırılmış yaratıcılığın önemli bir çıktısı olduğunu görüyor muyuz diye sormuştur. Bu yaklaşımında Laing, Nietzsche'nin kendi hayatını bir örnek olarak aklında tutabilirdi. 20. yüzyıl ortalarında Amerika'da ulusalcı militarizm ve bürokratik kariyer sisteminin zincirleriyle mücadeleyi temsil eden, şimdi-ve-burada yaşam şeklini yücelten- 1960'ların psidelik (psychedelic) devrimi Nietzscheci temanın başka bir yansımasıdır.

Günümüz toplumsal eleştirileri ve tartışmaları Nietzsche'nin meseleleri ile daha önce olduğundan çok daha incelikli bir yüzleşme içinde görünmektedir. Altruizm halesi, Nietzsche'nin analizine uygun şeklide, elit mesleklerden ayrılmaya başlamıştır. Tıp doktorlarının verdiği hizmetin özenle kurgulanmış kamusal yüzünün arkasında iktidar (ve finansal) çıkarlarını görmeye başladık. Tıp yatırımcılığının üzerlerinde devamlı bilimsel testler yapılacak ve ilaç pazarlanacak bir hasta arzı gerektirdiğini, bu nedenle hastalıkların kalıcı tedavisi ya da hastalıklar için önleyici tedbirler üzerinde çalışılmadığı fark ediyoruz. Eğitim sisteminin liberal ve hizmet odaklı retoriklerinin arkasında öğretmenlerin, yöneticilerin, çalışanların (ve öğrencilerin) kendi çıkarları olduğunu görmeye başlıyoruz. Ve belki de en günceli, romantik ve ailevi geleneklerimizi yüzyıllardır elinde tutan ve bize ilişkilerin kadın ve erkek arasında olması gerektiğini dikte eden cinsiyetçi baskılardan kurtulmaya başlamış oluşumuzdur. İronik bir şekilde, Nietzsche'nin geleneksel kadınlara karşı tutumu düşmancaydı fakat duygusal idealleştirme ve ahlakilik cephesini çatlatarak Nietzsche altta yatan baskıcı sistemi ortaya çıkarmaya başlamıştır.

Tüm bu cephelerde, Nietzsche'nin fikirleri özgürleşmeye doğru bize hâlâ önemli yollar sunmaktadır. Nietzsche'nin bizzat kendi hayatı bize sadece yarım bir atılımın tehlikelerini gösteriyor. Bilinçdışı dürtüleri ortaya çıkarmak ve takiyeciliğe saldırmak için hiçbir durumda korkakça davranmamamız gerekiyor. Tıpkı Nietzsche'nin deliliğinin, karşı olduğu Yahudi aleyhtarları tarafından kullanılmış olması gibi, özgürleşmeye çalıştığımız baskıcı güçlere yakalanma tehlikemiz mevcuttur. Ancak, bu yolu yürümeye ilk başladığında kendisinin ve toplumun en gizli ve kötü taraflarını inceleyen Nietzsche'yi hatırlamalıyız. Sonunda ortaya çıkardıklarının kurbanı olmuş olsa da en azından ilk başta o yolda yürümeye cesaret etmiş, ortaya çıkardıkları onu takip edecekler için bir kılavuz olmuştur. Zorlukları ve nihai trajedisi ile olduğu kadar keşifleri ile de Nietzsche hiç şüphesiz en cesur toplum kâşifleri arasındadır.

BÖLÜM 5

Hayırseverler, Evrimciler ve Irkçılar

Kitapta şimdiye kadar, temelde Almanya ve Fransa'nın düşünceleriyle ilgilenilmişti. Şimdi ise modern zamanların büyük entelektüel kültürlerinin üçüncüsünü, İngilizce konuşan dünyayı ele alıyoruz. Bu modern zamanlar, tam anlamıyla sosyal düşünür olmayan Charles Darwin dışında, Marx veya Tocqueville gibi önde gelen özgün düşünürlerin dünyası değildir ancak biyolojik evrimle insanlığın devamı fikri ve bir pazar etrafında organize olmuş toplum kavramı gibi bazı temel fikirler üretilmiştir. Liberalizmin "bırakınız-yapsınlarcı" sağ kanat ve "refah toplumcu" sol kanat açılımları da Britanya ve Amerika'ya özgün politik felsefeyi üretir. Bu özgün siyaset felsefesi, bilimin uygulamasının modern ideolojisini, toplumsal sorunların çözümüne doğru geliştirir. Bizler için bugün, bu felsefenin geliştirilmesinde bilimin potansiyel tehlikeli sonuçlarıyla ilgili bir ders çıkarımı mevcuttur. Gözde bilimlerden, özellikle biyoloji ve istatistik üzerinden ırkçılık ideolojisi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bazılarına göre ırkçılığı üreten düşünce biçimi bu belirli ideoloji ortadan kalkmadığı için hâlâ sürdürülmektedir.

Başlarken, adımlarımızı geri atmalı ve kısaca 18. yüzyıla geri dönmeliyiz. Orta Çağ Hristiyanlığı tüm Avrupa'da düşünce üzerinde bir tekellik kurmuştu ve Latince, her yerde eğitim almış olan düşünürlerin dili olmuştu. Her ne kadar reformasyon, Katolik kilisesini yıkıp ulusal kiliseler şeklinde düzenleme yapsa da, yalnızca 18. yüzyılda düşünce, dinî kalıbından çıkıp kültürdeki gerçek milli farklılıkları ortaya çıkarmaya başlamıştır. Fransa'da gördüğümüz kadarıyla, Aydınlanma olarak tanımladığımız hareket, bilim adına dine karşı çok keskin bir başkaldırıydı. Paris salonlarının filozofları, ironik sözlerle üzeri örtülmüş devrimci temellerle, dinleyenlerini eğlendirmişlerdir. Britanya'da dinî kırılma, daha yavaş bir şekilde oldu ve bu tavır aşamalı olarak artsa da hiç devrimci bir hâl almadı. Bağımsızlığın aksine seküler Fransız entelektüelleri, İskoçya'daki üniversite profesörleri olan Britanyalı düşünürlerin hepsi, "moral felsefe" olarak adlandırdıkları bir teoloji branşı düşünmüşlerdi. Aslında bu disiplin, iyi bir Hristiyan'ın özel durumlarda günah işlemeyi önlemek için ne yapması gerektiği üzerine tavsiyelerden ibaretti ama bu giderek "iyi bir toplumun nasıl organize

edileceği" kararına doğru kaydı, sekülerleşti. Ahlaki vicdan muhasebesinden, iktisat bilimine dönüştü.

FERGUSON VE SMITH'İN AHLAK FELSEFESİ

Bu dönüşümün aktörleri, iki Edinburgh'lu profesör olan Adam Ferguson'la (1723-1816) Adam Smith'ti (1732-1790). Ferguson, toplumun yaşayan bir beden gibi şekillendiği Orta Çağ fikriyle çalışmaya başladı. Kral, başı; onun askerleri, kolları; kilise, kalbi; zanaatkârlar, mideyi; bakanlar, gözleri ve kulakları ve tabii ki çiftçiler de ayakları oluşturmaktaydı (Bu analoji, karakteristik Orta Çağ düşünürü olan Shakespeare'in dikkatle hazırlanmış birçok metaforundan alınmış bir kavramdır.). Ferguson, bu modeli daha ciddi bir şekilde uyguladı. Eğer toplum, gerçekten bir bedeni oluşturan parçalardan kuruluysa, onların aralarında bir iş bölümü olduğuna ve bir parçanın hizmetlerinin diğer parçaların hizmetleri tarafından ödendiği bir değiş-tokuş sisteminden ibaret olduğuna dair bir çıkarımda bulunabiliriz. Hükûmetin müdahalesi olmaksızın, sosyal iş bölümünün kendi kendini sürdürebilmesi, bu doğal değiş-tokuşla göze çarpan bir sonuçtur. Sosyal beden, başın sabit denetimine ihtiyaç duymaz.

Adam Smith, bu bahsettiklerinin sonuçlarını 1776 yılındaki Ulusların Zenginliği çalışmasında irdelemiştir. Bütünün fayda değiş-tokuşunun, en temel ilkesi olan arz ve talebin prensiplerini düzenleyen ve herkesin yararına olan piyasanın, Smith'e göre kendi kuralları vardı. Talep edilmeyeni kimse uzun süre üretemezdi. Kıt olan ve yüksek kazanç elde edilen malların üretiminin, diğer üreticileri teşvik etmesi nedeniyle, piyasada kıtlık azalacaktı. Bu sürece müdahale etmeye ne gerek vardı ne de müdahale için herhangi bir istek söz konusuydu. Halkın emeklerinin sonucunda ortaya çıkan, kendi şahsi çıkarları doğrultusunda kamu yararına katkıda bulunan görünmez bir el vardı. Böylece Smith, yeni bir iktisat bilimi ve bir politik felsefe olan liberalizmin temelini attı.

LİBERALİZM VE SOSYAL REFORM: BENTHAM, MALTHUS ve MILL

Liberalizm felsefesinin iki yüzü vardır, bir süreliğine birliktiler ancak daha sonra karşıt bakış açılarına bölündüler. Bu iki taraf, sırasıyla rasyonel varlıklar ve piyasanın doğal kanunlarının fikri etrafında örgütlendi.

Bir tarafta insanları, kâr ve zararlarını hesaplayıp buna göre hareket eden bireyler yani *homo economicus* olarak gören bir bakış açısı vardı. Bu aydınlanmacı şahsi-çıkar, tamamen sistemin yararınaydı, önceden de gördüğümüz gibi, toplumdaki her şeyin örgütlenebileceği temeli etrafında bir düşünce hâline geldi. Bu düşünce kanadının lideri, aslında yasal bir reform olan, faydacı okulun *(utilitarianism)* kurucusu, hukukçu Jeremy Bentham'dı. İngiltere'nin kanunları tamamen, eşitsizlikler ve tıpkı ekmek çalmak yüzünden asılma gibi anlamsız (grotesk) feodal cezalardan oluşan yerel ve ulusal kuralların karmaşasıydı. Bentham, kısasa

kısas gibi duyguların yasalara dayandırılamayacağını ve bunun saçma olduğunu tartışmış ve insanı daha iyi biri olmaya yönlendirecek yeni bir ödül ve ceza düzeni üzerine reformlar yapılmasını teklif etmiştir. Faydacı felsefede en iyi davranış, "en yüksek puana en büyük iyilikle ulaşabilen "hedonistik hesap" yöntemiyle ölçülebilir. Bu, tüm toplumun iyiliği ile azami bireysel özgürlük arasında bir bağ kurulmasını sağladı.

Liberalizmin diğer yüzü ise, kendi doğal kanunlarını izleyen piyasadaki değişim ve iş bölümü fikri etrafında örgütlenmiştir. Bu modelin ortaya çıktığı moral felsefe geleneğinde, doğa yasaları, tıpkı Tanrı'nın (doğanın) çalışmasını tasarladığı olaylar olarak görüldü; bunlar, hem olayların nasıl işlediği hem de nasıl işlemesi gerektiğiyle ilgili kanunlardı. Bu kanunlar; rekabet, arz ve talep ilkelerinden hareketle, sadece ihtiyaç duyulan miktar ve çeşitlilikteki malın üretilmesini sağladı ve bunlara adil bir fiyat belirledi. Ticaretteki tüm sınırlamalar, ticari tekeller, hükûmet sınırlamaları veya işçi sendikaları doğal olmadıklarından, karşı çıkılmalıydı.

Bazen, bu kanunların sonuçları talihsizlik olarak görüldü. Örneğin, 1798'de Thomas Malthus adındaki bir kasaba papazı, yoksulluğun doğanın yasası sonucu olduğunu belirttiği "Nüfusun Temeli Üzerine Bir Deneme"yi yayınladı. Üretim arttıkça nüfus da büyür diyen Malthus, nüfusun geometrik bir oranla arttığını belirtirken (örneğin; 2:4:8:16:32 veya ivmelenen bir eğri), gıda üretiminin yalnızca aritmetik bir oranla arttığını (1:2:3:4:5 veya sabit artış), sadece emekle işlenmeye alınan yeni bir toprağın bile, tükenme sınırına yaklaştığını tartışmıştır. Buna göre, nüfus her zaman gıda arzının üstüne çıkarken daha az güçlü olanlar aç kalacaktır. Malthus, bunun sadece kaçınılmaz değil, aynı zamanda genel olarak sistem için de iyi olduğunu belirtmiştir. Malthus ve Smith, bir emek ve değer teorisi kullandılar ve bundan dolayı Marx'ın da kabul ettiği; eğer piyasa, emek-değerin bir adedinin eşit bir değerle değiş-tokuşunu garanti ederse, kâr nasıl elde edilir, paradoksu ile yüzleştiler. Hatırlayacağınız gibi Marx, buna cevap olarak emek sömürüsünü vermişti. Malthus, yoksul nüfusun artışını, bir kurtarıcı öge olarak önerir, çünkü mevcut işler için her zaman çok fazla yoksul nüfus olacaktır ve böylece ücretler düşük tutulacaktır. Böylece, sistemin doğal kanunları sonuçta herkesin yararına olacaktır ve her durumda onlara müdahale etmek nafile olacaktır. Yoksulları korumaya çalışmak, sadece onların üremesini sağlayacak, nüfus problemini daha da kötü hâle getirecektir. Papaz Malthus, hatta bu ilkeyi tanrının şu ahlaki cezasının kanıtı olarak gördü: Yoksulluk, insanların cinsel dürtülerini dizginleme yoksunluğu yüzünden kendi kendilerine çektirdikleri cezadır.

Neticede, Liberalizmin iki kanadı arasında bir ayrım oluşmaktaydı ama bu iki kanat birçok noktada benzer kalacaktı. Temsili yönetimde her iki taraf da, düşüncelerin açık bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayan fikirlerin konuşulmasına; basın ve toplantı özgürlüğünün serbestliğine; dinî toleransa; devlet-kilise ayrımına ve özgürlük hakları çiğnenmediği sürece devletin şahsi özgürlüklere minumun müdahalesine; rasyonel bireylerin kendi kendilerini

yönetme kapasitesine inanıyordu (Bu ihlalin başlangıcı ise daha sert bir tartışma konusuydu.). Bu, özel mülkün kişisel bir hak olması anlamına geliyordu. Tüm liberallerin anlaştığı tek yol, birinin diğerlerini engelleyebilmesinin eğitim yoluyla olmasıydı (zorunlu olmayan devlet-destekli eğitim ya da zorunlu eğitim). Eğitim, hem kendileri hem de toplum için en iyi rasyonel ve ahlaki davranışın nasıl olduğunu görmeleri konusunda insanları aydınlatmaktaydı. Liberaller, hep birlikte devrime karşı çıkıyorlardı ve sadece aşamalı değişim ve gelişime inanıyorlardı.

19. yüzyılın başlarında, liberal duruş, İngiltere'de elbette tek değildi; aristokrasinin ve diğer bahşedilmiş çıkarların haklarını ve hatta daha radikal işçi eylemlerini destekleyen muhafazakârlar da vardı. Fakat eğitimli orta sınıf için, liberalizm çok güçlü bir kuvvet oldu. Aynı zamanda, onun her iki kanadı da giderek daha fazla çatışmaya giriyordu. Yalnızca Malthusyanizmin bir zalimliği değil ama sanayi devriminin şeytanları da görünür hâle geldi. Çocuk emeği, fabrika koşulları, yoksullar ve dilenciler ordusu, yoksul aşevleri ve borçlu hapishaneleri, işsizliğin periyodik krizleri – Marx'ı radikalizme sürükleyen nedenlerle aynı – liberalizmin bir katmanını harekete geçirdi. Rasyonel davranışa inanan faydacı (utilitarian) kanat ve en yüksek puan için en iyi davranışı benimseyen kanat bu hastalıkları (kötülükleri) düzeltmek için bir şeyler yapılmasını önerdi. Faydacılar, yakında, fabrika koşullarını araştıran, çocuk emeğine dair yasa getirilmesini isteyen, ücretsiz okullar (çocukların piyasa dışına çıkarılması amacıyla), işçi sigortası, hapishane reformu, kamu sağlığı ve diğer birçok değerli davayı öneren komisyonlara katılacaklardı.

Reform için entelektüel mantık, faydacı (utilitarian) lider olan John Stuart Mill (1806-1873) tarafından oluşturuldu. Mill'in 1848'de Politik Ekonomi'nin İlkeleri'nde işaret ettiği, piyasanın "kanunları", *pazarın kontrolsüzce çalışmasına izin verirsek* işlerin nasıl yürüyeceğine dair basit ifadelerdir ama bizim için onun bu şekilde çalışmasına gereksinim yoktur. Mill, aslında, ahlak felsefesinin, "doğa kanunlarının" bir şeyin ne olduğu ve nasıl olması gerektiğine dair ifadelerinden geriye kalan kabullerini yıktı. Mill, birçok sistem arasında piyasa, sadece bir tanesidir dedi. Piyasa, Tanrı'nın tek bir kanunu değildir ve eğer bunun sonuçları mutluluk getirmezse, o zaman biz de onu değiştirmekte veya başka bir sistemi denemekte özgürüz. Bu, küçük "l" ile belirtilen, modern refah devletine yönlendiren liberalizmi yarattı. Eski laissez-faire Liberalizmi (büyük "L" ile yazılan) savunmaya alındı. Britanya'da, liberallerin daha cesur kanadı, sadece kanun koyan reformlara değil, aynı zamanda ticari sendikalaşma ve buna bağlı İşçi partisini desteklemeye yöneldiler. Sosyalizmin ılımlı bir versiyonu, George Bernard Shaw'un da üyesi olduğu Fabian Topluluğu'nda örgütlenen bu liberaller tarafından savunuldu. Liberalizmin sonuçları, sadece politik değildi, aynı zamanda sosyolojide ampirik araştırma geleneğini de başlattı. Fabrikalardaki soruşturma komisyonları, hayırsever bireylerin varoşlara ve aşevlerine olan turlarıyla takip edildi ve bu, Charles Booth'un yazdığı "Londra Halkının Hayatı ve Emeği" gibi yayınların ortaya çıkmasını sağladı.

SOSYAL EVRİMCİLİK: DARWIN VE SPENCER

Mill, reform kanadına çok ağır entelektüel bir cephane sunmuştu. Ama tam savaş kazanıldı diye düşünüldüğünde, solan muhafazakârlar beklenmedik bir yardım aldılar. 1859 yılında, Charles Darwin, *Türlerin Kökeni Üzerine*'yi yayınladı.

Darwin bir kalemde, tıpkı iki yüzyıl önce Newton'un fizikte yaptığı gibi, doğal dünyayı hizaya soktu. Bitkilerin ve hayvanların bütün türlerinin, doğal seleksiyon yoluyla aynı ortak soydan geldiği artık görülebilirdi. Her nesilde tüm küçük değişiklikler çok yavaş (ağır) değişimlere sebep oluyordu, elverişli ortamlarda üreyebilenlerin ve hayatta kalabilecek kadar sağlıklı olanların yapabildiği gibi, daha az sağlıklı olanların ölüp gittiği gibi. Sonuçta, türler daha istikrarlı ortamlara adapte olana kadar bir dizi kola ayrılıyordu.

Bu, 19. yüzyılın muhteşem entelektüel olayıydı çünkü bunun sonucu olarak, büyük "L" liberalleri yükün altına sokmuştu. Darwin'in evrimci modeli, rekabet ve en güçlünün hayatta kalmasıyla ilerliyordu ve bu, sosyal süreçleri kendi hâline bırakmak için gerekçeydi. Aslında Darwin'in teorisi, laissez-faire ile olan yakınlığından çok daha fazlaydı çünkü Darwin, Malthus'un nüfus dinamikleri üzerine okurken, biyolojinin müthiş organize edici kaidelerine değinmişti – doğal ayırım. Darwin, liberalleri hem desteklemiş, hem de doğru tipte düşmanı da onlara sunmuştu. Doğal olarak, kilisenin muhafazakârları, evrimciliği, İncil'deki yaratılış açıklamasına göre doğru bulmamıştı ve onların çığlıkları 1871'de, Darwin *İnsan Soyu'nu* yayımladığında, daha da büyüdü çünkü insanın hayvanla aynı soydan gelmesi – çok yüksek ihtimalle maymunlarla – bunun doğal sonucuydu ve Liberalizm, evrimcilikle beraber, en ilerlemeci düşünürleri bunun sebebini düşünmeye yöneltmişti.

Sosyal evrimcilerin en ünlüsü Herbert Spencer'dı (1820-1903). Her ne kadar Mill ve Darwin gibi, eksantrik, içine kapanık bir İngiliz olsa da, Darwin'in aksine yoksuldu; yaşamak için çalışmak zorundaydı. Spencer, bilim alanında eğitim alarak, demir yolu mühendisi olarak işe başladı. Sıklıkla, çok da başarılı-olmayan bir uçağın da bulunduğu mekanik buluşlar yapıyordu. Gerçek anlamda para kazandığı tek buluşu, eski bir kâğıt raptiyesiydi. 30'lu yaşlarında Spencer, fikirler dünyasındaki buluşlarla daha fazla para kazanılabileceğini fark etti fakat kendi evinde, etrafa garip iş gücü tasarrufu sağlayan cihazlar kurmaya devam etti.

Spencer'ın kariyeri, asrın ortalarında türeyen ve büyüyen orta-sınıf okuyuculara hitap eden popüler dergiler için bilimsel ve siyasi konular üzerine yazarlık yapmakla başladı. Spencer, bu topluluğa "laissez-faire"[1] ve evrimciliğin bir bileşimini satmaya başladı. Spencer'ın tartıştığı evrimcilik, bizi görebildiğimizin ötesine iten bir özne olduğumuzu göstermektedir. Eylemlerimiz, her ne kadar

[1] Spencer tam anlamıyla Darwin'in izinden gitmemişti ancak o dönemde evrimcilerin düşünceleri henüz oturmamıştı. 1830'dan 1833'e kadar Charles Lyel, kilisenin büyük öfkesini çeken ve konuyu popülerleştiren coğrafi evrim eserini yayınladı. Darwin, 1830'ların sonunda önde gelen bilim insanları tarafından özel olarak bilinen düşüncelerini formüle etti.

iyi niyetli de olsa, doğa kanunlarına zıt bir şeyler denenirse, hedeflerine ulaşmakta başarısız olacaktır. Spencer böylece "laissez-faire"in ekonomik ilkelerini, doğal sebepler tarafından üretilen sosyal tabakalaşmanın bir evrimci görüşü ile destekledi. Zengin insan, yetenekleriyle en üste yükseldi ve yoksullar yapılarında var olan yetersizlikleri yüzünden en alttaydı. Buna bağlı olarak, sadece makul ve iyi göründükleri için iş reformları beklememeliyiz.

Spencer, örneğin, kadına oy kullanma hakkı verilmesine karar vermeden önce cinsiyetlerin psikolojik farklılıklarını kararlaştırmamız gerektiğini söylemiştir. Tüm yaratıkların kendi çevrelerine biyolojik olarak uyum sağlamalarından bu yana, kolonilerdeki yerlileri uygarlaştırmaya çalışmak veya suçlulara ve akıl hastalarına kendi kaçınılmaz kusurlu/özürlü çocuklarını yapmalarına izin vermek faydasız ve acımasızcadır. Spencer, evrensel eğitimin değerini de sorgulamıştır: Aklı eğitmenin, halkın duygularını veya davranışını değiştirmeyeceğini vurgulamıştır.

Böylece Spencer, herhangi bir değişiklik yapmadan önce sosyal bilimi bilmemiz gerektiğini iddia etmiştir. Ve bu bilim nerededir? Spencer bunu kendi başına cevaplamaya/üretmeye koyuldu. Gerçekten, sadece sosyoloji değil, ama tamamen/kapsamlı bir ansiklopedi üretti. 1860 ve 1896 yılları arasında Spencer, "*Sentetik Felsefenin Sistemi*" başlıklı yekpare bir dizi meydana getirdi. Birinci cilt olan "*İlk İlkeler*"i, ikinci ve üçüncü cilt olan "*Biyolojinin İlkeleri*", dördüncü ve beşinci cilt olan "*Psikolojinin İlkeleri*", altıdan sekizinci cilde kadar olan "*Sosyolojinin İlkeleri*" takip etti ve dokuzuncu ve onuncu cilt olan "*Etiğin İlkeleri*" ile bu cildi tamamladı. "*Astronominin İlkeleri*" ve "*Jeolojinin İlkeleri*" üzerine planlanan ciltler de vardı fakat bunlar Spencer'ın ölümünden önce tamamlanamadı; mantıksal olarak bunların önce gelmesi gerekiyordu fakat Spencer ana kısmın tamamlanmasından önce öleceğinden korktuğu için ertelemişti. O dönemin, radyo ve televizyondan önce olduğunu ve geçmişteki orta-sınıfın boş zaman etkinliğinin okumak olduğunu anımsamalıyız. Spencer, çalışmalarında sattığı abonelikleri ilerleterek ve yayımladığı dergileri bölümlendirerek, yaşamının genelini bu okuyucu kitlesi üzerinden sağlamıştır. "*Sosyolojinin İlkeleri*" 1872'de İngiltere'de "*The Contemporary Review*" ve Amerika'da "*Aylık Popüler Bilim*"de yayımlanmaya başlandı.

Bu ciltler, dünyanın dört bir yanında bulunan farklı geleneklerin ilginç örnekleriyle doludur. Bunlar; içinde çocuk evliliği, vahşi ergenlik çağı törenleri ve kabile krallıklarına ilişkin konuların da olduğu, bir yazarın sayfa başına ücret alıp okuyucuların evlerinde uzun akşamları geçirmesini sağlayacak türde eserlerdi. Spencer, toplumu, "Uygarlaşmamış Toplumlar", "Uygarlaşmış Toplumlar (nesli tükenmiş veya çökmüş)", "Uygarlaşmış Toplumlar (en son veya gelişmekte olan)" başlıkları altında grupladı ve bunların sosyolojik analizi için mevcut verilerin tümünü toplayıp bir araya getirecek üç profesör kiraladı. O güne kadar, bilgimizi özellikle Güney denizlerindeki Kaptan Cook ve Afrika'daki Dr. Livingstone gibi kaşiflerden edinirken Spencer, birleştirici teoriyi oluşturmuştur.

Basitçe, Spencer'ın modeli, okumuş olduğu ve takdir ettiği Comte'unki gibiydi. Toplum bir organizma gibidir, gelişmenin farklı evreleri arasından geçer. Spencer bu değişmenin, yalnızca bilgideki gelişme değil ama evrimsel seleksiyonun ilkeleri olduğunu da göstererek teorisini güncelleştirir. Spencer, toplu-

mun bir organizmadan farklı olduğunu da vurgular; bireylerin eylemlerinden ve bir noktada toplanmış şuursuzluklarından ibaret olduğunu dile getirir. Spencer, Comte'un toplumun ahlaki bir birlik olduğu muhafazakâr nosyonunu ve tabii ki Comte'un dünyayı bir "İnsanlığın Yüksek Rahibi" altında yeniden organize eden politik şemasını da reddeder. Bunun yerine Spencer, piyasanın görünmez eli sayesinde, bireylere maksimum özgürlük verildiğinde, bütünsel yapının gelişimine en fazla katkıda bulunduklarını göstermek istemiştir.

Spencer, tüm evrimi, kozmik ve biyolojik olduğu kadar sosyal olan basit bir ilkeyle açıklayarak sistemine entelektüel bir zarafet katmıştır: Cisim, basit zerreciklerin homojen yığını olarak başlar ve giderek, karmaşık bütünün heterojen kısımlarına şekil veren zerreciklere dönüşüp düzenli hâle gelir. Kısaca, şeyler, basit ve düzensiz olandan, karmaşık ve düzenli olana doğru hareket eder. Spencer bu fikri embriyolojiden almıştır: Bir embriyo, gitgide birbiriyle etkileşimde bulunan uzmanlaşmış organlara dönüşen farklılaşmamış hücrelerin bir yığını olarak başlar. Spencer, bu ilkeyi daha soyut bir şekilde tayin etmiş ve bunu solar sistemin, dünyanın, biyolojik türlerin ve son olarak toplumun evriminde uygulamıştır. Evrim, çevreye olan uyum sürecidir ve evrimin uzun vadeli gidişatı, düşük ve erken uyumlardan, yüksek ve geç olanlara, basitlikten karmaşıklığa doğrudur.

Böylece Spencer, evrimin aşamalarını yansıtacak şekilde, ilkel, eski ve modern toplumları sıraya koyar. Toplumlar küçük kabileler şeklinde kurulur, büyür, fethedilir veya aksi hâlde diğerleriyle birleşir. Büyüklük beraberinde yapıda bir değişiklik getirir. Yapısız kabilelere kıyasla, (a) dış çevreyle mücadele için oluşmuş düzenleyici sistemin, organizmalardaki sinir sistemine benzerliği nedeniyle diğer toplumlara karşı bir saldırı ve savunma durumu sağlar; sonra, (b) nizami sistem için yaşam desteği sağlayan ekonomik üretimin sürdürülebilir bir sistemini ve son olarak (c) ticaret ve finans gibi iletişim ve ulaşım ağlarından oluşan bir değiş-tokuş ve bölüşüm sistemini görürüz.

Toplum büyüdükçe, bu sektörlerin her biri sırayla kendi içinde bölünür. Durum daha da karmaşıklaşır; kral, gücünü kraliyet bürokrasisiyle paylaşmalıdır ve sonunda kendini tamamen bakanlarına bel bağlamış bir hâlde bulur. Ekonomi, piyasa sisteminin tek başına çeşitli üretimleri düzenleyebilmesiyle, giderek bağımsız hâle gelmektedir. Spencer, dini, gelişmenin modası geçmiş bir aşaması olarak görmekteydi. O, tanrılardan korkmayı, ölülerin ruhlarından korkmak üzerine temellendirerek ele almıştır; toplumun devletten vazgeçtiği gibi, birey üzerindeki bu tarz bir kontrolden de zamanla vazgeçeceğini öne sürmüştür. Böylece birinin zihinsel kapasitesi toplumla beraber artar. İnsanlar daha az duygusal ve daha rasyonel olur; fikirler daha net hâle gelir; kulaktan dolma bilginin yerini bilimsel bilgi; geleneklerin yerini kanunlar alır.

Dünyaya, Spencer'in bakış açısından bakıldığında, iki ana toplum tipi görülebilir. Biri, militan toplumdur; nizami sistemin sürdürülebilir sisteme tahakküm ettiği toplumlardan oluşur. İş birliği mecburidir ve devlet tarafından zorla yaptırılır; toplum despot, savaşçı ve dincidir. Bu gibi toplumlar Almanya ve Fransa'da bulunabilir. Diğer tür endüstriyel toplum, barışçıl ve cumhuriyetçidir; pazarın aracılığıyla iş birliği gönüllülüğe dayanır. Burada devlet, kendi üyelerinin çıkarı için vardır, aksi bir durum için değil. İngiltere, Spencer'ın bu gibi toplumlara birincil

örneğiydi. Yine de ilkelerine bağlı kalarak, Britanya'nın emperyal fetihlerinin, toplumun endüstriyelden militerliğe tehlikeli bir geçiş olduğu haberini vermiştir.

AMERİKA'DA LİBERALİZM

Liberal düşüncenin bu her iki kanadı da – sosyal reform ve evrimci – İngiltere'de ortaya çıkışından çok geçmeden Amerika'ya yayılmıştır. Spencer keyifli bir Amerika turu geçirdi. Zengin işadamları tarafından Spencer'ın onuruna savurgan ziyafetler veriliyordu; soyguncu baronların çağında, hakikatin ne olduğu hakkında kendilerine verdiği entelektüel destek için ona minnettarlardı. Laissez-faire evrimciliğin temel yerli savunucusu Yale profesörü William Graham Sumner'dı (1840-1910). Sumner'ın tarzı öğrencileriyle olan bir görüşmesinden derlenebilir:

"Profesör, herhangi bir hükûmetin sanayilere yardım ettiğine inanmıyor musunuz?"
"Hayır! Bu kimsenin kimseye destek olamayacağından öte bir şey değildir." (root, hog or die: kök, domuz ya da öl*).
"Evet, ama domuzun kök tutmaya hakkı yok mudur?"
"Hak diye bir şey yoktur. Dünya, kimseye bir yaşam borçlu değildir."
"O zaman profesör, sadece tek bir sisteme inanıyorsunuz, sözleşme-rekabetçi sisteme?"
"Bu, tek sağlam ekonomik sistemdir. Diğerlerinin hepsi fasa fisodur."
"Peki, bazı politik ekonomi profesörlerinin gelip sizin işinizi elinizden aldığını farz edin. Muzdarip olmaz mıydınız?"
"Diğer profesörlerin herhangi biri seve seve bunu deneyebilir. Eğer işimi elimden alırlarsa, bu benim hatam olur. Benim işim konuları çok iyi öğretmek, bunu iyi yaptığım sürece kimse işimi elimden alamaz."[2]

Sumner'ın sisteminin Spencer'ınkine göre, sosyal evrimin bütünsel şekline daha az yoğunlaşıp, belirli tarihsel duruma uygun hâle gelecek şekilde evrilen belirli adetlere veya geleneklere daha fazla önem vermesi gibi bazı avantajları vardı. Sumner, töreler olarak adlandırdığı ve önemli bulduğu duygusal kuvvet üzerine kurulu basit gelenekleri, ahlaki normlar olarak görerek özellikle kurnaz davrandı. Sumner, takdir edilen bir bakan olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ahlaki inançların ve tüm standartların zamanın geleneklerine bağlı olduğunu gösteren kölelik, işkence, sübyancılık, yamyamlık, tek eşlilik, çok eşlilik, umumi çıplaklık ve kutsal fahişelik gibi uygulamaların çeşitlerini ayrıntılarla anlattığı daha radikal bir duruş sergiler. "Töreler, herhangi bir şeyi doğru yapabilir." diye beyan eder; böylece, tabii ki doğal seleksiyon kanununun kendisi dışında, zamansız hakikatlerin olmadığını iddia eder. Sınıfta hatiplik yapmaya kendini adamak amacıyla kürsü hatipliğinden ayrılan Sumner, doğal seleksiyonu, temel ahlak yasası statüsüne yükseltmiştir. Gerçekte Sumner, bununla ilgili bazı sorunlar yaşadı. Sumner'ın, öğrencilerin evrimci yayınlar okumasına karşı çıkan, aşırı dinci Yale müdürüyle meşhur bir akademik özgürlük tartışması olmuştur. Fakat eğilim evrimcilikten yanaydı ve Sumner, sonunda galibiyeti elde etti.

[2] William Lyon Phelps, "When Yale Was Given to Sumnerology," *Literary Digest International Book Review*, III (1925), 661.

* "root, hog or die: Amerika'da kolonyal zamandan kalma bir deyim. Ormana bırakılan domuzların kendini koruma mücadelesini anlatmaktadır. Burada kullanımı mücadele, yiğitlik anlamındadır. Özellikle 1854'te iç savaşta bu deyim mücadele marşı hâline dönüşmüştür." (ç.n.)

Ama eğer evrimcilik Amerika'da güçlüyse, reformizm daha da güçlüydü. Reformcular, basitçe evrimcilikten ne istediklerini aldılar ve geriye kalanı yoksaydılar. Reform zihniyetinin zaten Amerika'da kökleri vardı. 1830'lar ve 1840'lar, Henry David Thoreau ve insanüstücülerden esinlenen Massachusetts'deki meşhur Brook Çiftliği gibi, ütopik toplulukların serpintilerine tanık oldu. Bunlardan bazıları, Parisli peygamberler Charles Fourier ve Auguste Comte'un fikirleri üzerine modellenmiştir. Dolayısıyla, Britanyalı liberal reformcular 1856'da bir araya gelip Britanya Sosyal Bilimler Derneği hâlini aldıklarında, Amerikalılar davayı sürdürmeye hazırlandılar. 1865'te John Stuart Mill'in bizzat kendi rehberliğinde "Amerikan Sosyal Bilim Teşviki Derneği" kuruldu.

Amerikan Derneği, sosyal bilimlerin dış görüntüsü altındaki saygınlık için ortak görev tarafından bir arada duran her türlü reformcunun bir karışımıydı. Bu karışımın muhtelif malzemeleri, kendi toplumlarının yapısına uygun olarak başarılı bir şekilde sınıflandırılmış gruplar şeklinde gösteriliyordu. 1870'te Amerikan Hapishane Derneği, 1874'te Ulusal Yardım ve Islah Konferansı, 1884'te Amerikan Kamu Sağlığı Derneği, Akıl Hastalarını Koruma Derneği ve Amerikan Tarih Derneği ve 1885'te Amerikan İktisadi Derneği ile 1905'te Amerikan Siyaset Bilim Derneği ve Amerikan Sosyoloji Topluluğu kuruldu.

Entelektüel açıdan bu kişiler, destekledikleri fikirlerin adil olması için çalışıyorlardı. Akademik grupların 1880'lerde şekillenmeye başlaması, entelektüel tutarlılık için tahrik unsuru oldu. Bütün olup bitenler, 1876'da John Hopkins Üniversitesinin kurulmasıyla başlayan, Amerikan üniversitelerinin büyük reformuydu. Amerikan üniversiteleri; diplomalı bölümler ekliyor, öğrenci kuruluşlarını genişletiyor ve bu nedenle çeşitli yeni seçmeli dersler sunuyordu. Üniversiteler, eski klasik müfredatın dışına çıktı ve modern edebiyattan sepetçiliğe, her konuda yeni uzmanlık alanları sunmaya başladı. "Sosyal meseleler" dersleri, kendine yeni müfredatta yer buldu ve iktisat, siyaset bilim, antropoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi alanlarda bir yer edindi. Dünyadaki ilk sosyoloji bölümü 1892'de yeni Chicago Üniversitesinde kuruldu. Chicago'lu sosyologların birçoğunun, Chicago'nun yoksul mahallelerindeki göçmenleri idare eden öncü bir sosyal çalışma enstitüsü olan Hull House'la yakından bağlantıları vardı. Jane Addams, Hull House'un kurucusu, Chicago'nun güney tarafındaki sosyal örüntülerin haritalarını üreterek, betimsel sosyoloji yapmaya başladı. Bu haritalar, üniversitede daha sonradan oluşturulacak olan kentsel sosyoloji için bir ilham kaynağı hâline geldi.

Öncüleri Lester Ward, Albion W. Small, Franklin H. Giddings, Edward A. Ross ve William Graham Sumner olan eski Amerikan sosyologları arasında büyük entelektüel şahsiyetler yoktu. Ama onların hepsi ahlaken kendilerini adamış kişilerdi. Birçokları din adamlarının oğulları ve kimisi de öğretmen olmadan önce vaizlikte kariyeri olanlardı (Bu, yine de, dinen yönlendirilmiş Amerikan üniversitelerinde olağandışı değildi.). Sadece Birleşik Devletler Jeolojik Ölçüm'ünde paleobotanist olan Ward, bir üniversite profesörü değildi. Onların tek ağırlıklı ilgi alanları, sosyal meselelerdi ve ana

teorik sorunsalları (laissez-faire vaazcısı Sumner dışında), Spencer'ın laissez-faire için verilen evrimci iddiasının sosyal meselelere müdahaleyi nasıl haklı çıkaracağıydı.

Argümanları, genelde aşağıdaki gibiydi: Hepsinden önce, evrim yoluyla kademeli ilerleme temel fikrini kabul etmişlerdi. Sorun, insanın evrimsel sürece yardım eli uzatmasının doğal olduğunu göstermekti. Cevap, bir şekilde ya da başka bir şekilde, evrimin kendi yüksek kademelerinde, insan bilinci ve iradesi yoluyla hareket etmesiydi. Lester Ward buna "sosyal telesis ilkesi" demiştir. Devlet, evrim için modası geçmiş bir engel değildir ama aslında kendi ilerlemelerini planlayan topluluğun bilinç ajanı olarak hareket eder. Sosyoloji, bu ilerlemede rolünü, insan davranışlarını belirleyen kanunları bularak oynadı, böylece o toplum, insanlığın iyiliği için zekice nüfuzunu kullanacaktı.

Bu kanunlar nelerdi? Birkaç sosyolog bu kanunların bulunması için araştırma yapılmasını savundu ama birçoğu, bu kanunların teorik analiz yoluyla bulunacağına inandı. Comte ve Spencer'ın, toplumu bir organizma olarak gören kavramı, Amerikalıların bireysel seviyede çalışmasını istedikleri gibi olmayacak, tek seferde toplumun tamamını yeniden şekillendirmeyecekti. Toplumun bir organizma gibi olup olmadığına dair çok fazla tartışma vardı, toplumun yalnızca bireylerden oluştuğu genel kabulünün varlığıyla sosyoloji, bireylerin nasıl hareket ettiğine dair bir açıklama geliştirmeliydi. Böylece sosyolojik teorisyenler, zihinsel yetenekler, sosyal kuvvetler, ilgiler, içgüdüler veya niyetler olarak adlandırılsa da, insan davranışının temel unsurlarını açıklama çabasına giriştiler. Onların teorileri; yemek, zevk, seks, aşk, sosyal aidiyet gibi arzu unsurlarının uzun listelerinden oluşuyordu. Aile veya devlet gibi, tüm sosyal kurumlar, bu unsurların kombinasyonlarının sonuçları olarak açıklanmıştı.

Aslında, bunlar tamamen açıklayıcı teoriler değildi. 1920'lerde, bir araştırmacı sosyolojik literatürde yer alan 15,789 farklı "içgüdü" saymış ve bu tüm açıklama tarzının işe yaramaz olduğu sonucuna varmıştır. Sadece bir şeye başka isim vermek onu açıklamaz; sosyal grupları "sosyal aidiyetin içgüdüsü" diye açıklamaya çalışmak, farklı koşullar altındaki belirli şekillerde ya da belirli zamanlarda grupların niçin meydana geldiği hakkında bize hiç bir şey söylemez. Tüm teorileştirmeler yalnızca, sosyologa entelektüel ahmaklık adına ün kazandırmaktaydı.

Ama sosyologlar, birinci olacak gerçek bir teori üretmeye ciddi bir şekilde kalkışmadıklarından, çok da alt üst olmadılar. Sosyal yapıları neyin belirlediğiyle ilgilenmiyorlardı; basitçe, bireyi yeniden şekillendirmeye ve sosyal meseleleri çözmeye harcadıkları çabaları için gerekçelerini sunuyorlardı. Onlar zaten sosyal hastalıkların kaynağını başlamadan biliyorlardı ve çözümünde hak elde etmek istiyorlardı.

Bu sosyal meseleler nelerdi? Sosyologların, çoğunlukla kırsal zeminden gelen kişiler ya da küçük kasabalardaki Anglo-Sakson Protestanlar olduğunu hatırlayın. Sosyal mesele olarak gördükleri, büyüyen endüstriyel şehir ve onun göçmen nüfusuydu. Temiz, kanuna uyan, kiliseye giden, orta-sınıf vatandaşları barındırmak yerine şehir, kirliydi; kalabalıktı; suçla, akıl hastalıklarıyla, gayrimeşrulukla, boşanmayla, sapkınlıkla, işsizlikle, yoksullukla, radikalizmle ve siyasi bozuşmayla doluydu. Sosyoloji, bu kentsel koşulları betimlemekten ibaretti ve onlar hakkında ne yapılması gerektiğini konusunda önerilerde

bulunuyordu. Cevapları, yüzyılın sapağının ilerlemeci hareketiyle tam olarak uyuyordu (ve antrparantez, içki karşıtı hareket bile, I. Dünya Savaşı sırasında şehirde son taarruz için kentsel hareket olarak oluştu.).

Cevaplar, bir elde sosyal çalışma ve eğitimden, diğerinde yasamadan ibaretti. Sosyal çalışmacılar ve öğretmenler, göçmen işçileri; iyi, temiz, çok çalışkan Amerikan vatandaşları olmaları için yönlendirebilirdi; böylece onları, yoksulluktan ve yoksulluğun sebep olduğu hastalıklardan kurtarabilirdi. Yasama; bozuşmuş göçmen politikacıların gücünü alıp, saygın orta-sınıfın ellerine geri koymak için şehir yönetiminin yapısını yeniden şekillendirebilir; tekelleri dağıtarak ve hileli iş sahtekarlıklarını kontrol ederek sağlıklı ekonomik rekabeti teşvik edebilir; suçluları yalnızca cezalandırmak yerine onları ıslah ederek ceza sistemini yeniden şekillendirebilirdi. Sosyologların en radikali, Edward A. Ross, işçilerin haklarını destekleyerek, işçi sendikalarının oluşmasına kadar ileri gitmiştir. Sonuç olarak, Stanford Üniversitesinin zengin hibecisi, demir yolu müteahhitlerinden biri olan büyük soyguncu barondan dul kalan Bayan Leland Stanford'la meşhur bir akademik özgürlük mücadelesi vermiştir.

Eski sosyologlar, ne teori oluşturarak ne de araştırmalarıyla, bilgide gerçek bir ilerleme kaydedememişlerdir. Öncelikli olarak şehrin "kötü çevresinin" bütün hastalıklı koşulları oluşturduğuna ikna olmuşlardı; olayları açıklamak ya da onların tedavilerinin verimliliğini ölçmek için değil ama koşulları tasvir etmek ve kişileri, bu koşullarla ilgili bir şeyler yapmaya kışkırtmak için gerçekleri toplamışlardı.

Sumner, İngiltere'deki Spencer gibi, bu yaklaşımların hepsini şiddetle eleştirdi. Bunun herhangi bir yarar sağlamayacağını söyledi. Belirli geleneksel davranışlarda üretilen tarihsel kuvvetleri anlamazsanız, eylemleriniz beklediğiniz sonuçları getirmeyecektir. Sumner'ın kendisi eleştiriye karşı bağışıklığı olan biri değildi. Kendisinin doğal ayırım teorisi, oldukça geneldi ve hangi koşulların hangi türden formlar oluşturacağını açıklayan bir teori geliştirmeden, farklı kurumsal formlardan büyük birçok örnekler verme eğilimindeydi.

Ama geniş anlamda, Sumner haklıydı. Reformcular, toplumun nasıl çalıştığını tam olarak anlayamamışlardı ve bu yüzden onların reformları başarısızdı ve beklenmedik sonuçlarla doluydu. Çözümleri, eğitim ve sosyal çalışma ve yasama yoluyla bireyleri ıslah etmekti; böylece, herkes dünyada rekabet için eşit şansa sahip olacaktı. Aslında, onların politikaları saftı ve rehabilitasyonları duygusaldı. Politikalarının nasıl çalıştığını, gücün dağıtımının nasıl olduğunu ve onlara öncülük edebilecek soylu fikirlere rağmen idari bürokrasilerin gerçekten nasıl işlediğini anlamada çok bireysel yönelimlilerdi. Reformcular, şehir nüfusunun yeterince değiştiği dolayısıyla da orta sınıfın kontrol altında tutulabileceği iddiası dışında, tekelleri sınırlandırmadılar veya suçluları ıslah etmediler. Sonuç olarak, modern terapi-yönelimli hapishane eski cezalandırıcı olandan daha iyi değildi. Birincil olarak, yeni mahkumları suçlu kültürüne tanıtma işini görür ve saygın kariyeri olanlar dışında sabıka kaydı olan olabildiğince çok kişi uzak tutulurdu. Sosyal çalışma, sosyal yardım ödemelerinin dağıtımının muhasebesinden biraz daha geniş bir hâl aldı. Okul sistemi, reformist umudun en önemli unsuru, genç nüfusun büyük çoğunluğunu dâhil

ederek ama çelişkili sonuçlarla genişledi: Dikey geçişlilik için herkese bir fırsat sağlamak yerine, kitlesel okul sistemi temel olarak istihdam için eğitimsel ihtiyaçları yukarı çekme işini gördü; böylece, eskiden birçoğu ilkokuldan terk olan bu lise mezunları aynı düşük-kademe işleri aramaya başladı. Ve devasa bürokrasilerin hayatlarımızın daha geniş parçalarına dâhil olarak genişlemesiyle, isyan ve yabancılaşmanın, okul sistemine dâhil olan bir rekabetçi tabakalaşma içinde temelleri atıldı. Dış dünyadaki sosyal meselelerin çözümü yerine, okullar, kendi meselelerinin yaratıcıları ve taşıyıcıları hâline geldiler. Tüm bunlara dikkat edildiği taktirde, Sumner kafasını sallayacak ve "gelenekleri değiştiremezsiniz!" diye inleyecektir.

Geriye dönüp bakıldığında, sosyal-sorunlar görüşü, meselelerinin yok olduğu yerde daha görünür oldu. Örneğin boşanma, endişeler listesindeki yerini artık biz onu sorun olarak görmediğimizden (aslında düne göre çok daha fazla olmasına rağmen), önemini yitirmiş görünmektedir. Bu, artık boşanmaya bir mesele olarak bakmamamızdan kaynaklanmaktadır. Evliliğin eski ahlaksal görüşlerine karşıt olarak, mutsuz bir evliliğe karışan bireyler için boşanmayı daha iyi bir şey olarak görmeye başladık. Aynı şekilde, zihni hastalıkların daha az saf bireysel koşullardan kaynaklandığını ve daha fazla kişinin sosyal disiplin ve edep için prensiplerine göre yaşamayan diğerlerini etiketlediğini görmeye başladık; böylece, "çözüm" bireylerin sosyal taleplerini değiştirdiği kadar, bireyleri bu taleplere uyduracak şekilde değiştirmeye de çalışır. Eninde sonunda, Sumner'ın derin göreceliği "Töreler her şeyi doğru kılar." reformcuların ahlaki mutlaklarından daha öte entelektüel bir perspektiftir.

Bölüm, bazılarının değerlerini ve karıştıkları sürecin ne olduğunu gerçek anlamda anlamadan rencide ederek sosyal koşulları aceleyle eleyen, entelektüel ve pratik başarısızlığa rehberlik eden bir öğütle burada bitebilir. Ama daha sade bir sonuç bulunmaktadır.

BİLİMİN SINIRLARI

On dokuzuncu yüzyıl sonlarının büyük düşüncesi evrimcilere aittir: Hayvansal dünyayla insan devamlılığını iyi bilme. Bu irfan, özellikle Avrupa'da, sosyal meseleleri çözmek için bilimsel çabalara muazzam bir hız kazandırmıştır. Eğer insanlar, bir tür hayvansa, mantık silsilesi ölçülebileceklere, çalıştırılabileceklere veya seçilebileceklere doğru yönelir. İtalyan Cesare Lombroso'nun kriminal tip teorisini takip eden bir bilimsel kriminoloji okulu açılmıştır. Kriminologlar, kalıtsal dejenerasyonun suçun sebebi olduğunu göstermeye çalışmak için mahkumların ve "normal" kişilerin kafatası kapasitelerini ölçtüler. İddia ettikleri çözüm, zorunlu sterilizasyondu. İngiltere'de, Francis Galton (Kendi üstün kalıtımı, kuzeninin bir diğer soylu-bilimci olan Charles Darwin olduğu gerçeğini gösteriyor.), dâhi kişilerin yanı sıra yoksul ve akıl hastası olan kişilerin ayrıca diğer kusurlu bireylerin soy ağacını açıklayarak modern istatistiğin kurulmasında yardımcı olmuştur. Kıta Avrupası'nda toplumun üstün üyelerinin en üste çıkarken, aşağı olanların dibe battığını göstermek için çok sayıda istatistiksel çalışma denenmiştir – ve bu üstünlük ya da aşağılık – kafataslarının büyüklüğü

ve sağlık durumları ile ayrıca; uzunlukları, ağırlıkları, kuvvetleri ve zekâlarındaki farklılıkla gösterilmiştir. Gobineau, kendi bilimsel tarihini, güçlüler tarafından zayıfların fethi olarak zaten yazmıştır; Alman tarihçiler ve antropologlar toplumu geliştirmede savaşın faydalı etkileri olduğuna kanıtlamak için sosyal evrimin militarist teorilerini geliştirmiştir.

Biyolojizmin bu tarzı, yüzyılın sapağında Avrupa'daki sosyal düşüncenin baskın (veya en azından en popüler) tipi hâline gelmiştir. Birleşik Devletlerde bu düşünce, Sumner ve Thorstein Veblen gibi şahsiyetlerin yazılarına yansımıştır. Bu düşüncedeki Amerikan etkisi, reformla birlikte, ilerlemenin önüne geçildiği zaman, I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Ve Amerikan kurumlarını kurtarmanın tek yolunun Avrupa'dan gelen göçü kesmek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nihayet 1922'de gerçekleşmiştir. Ross, sosyologların en radikali, "Değişimin simgesidir." İşçi sendikalarını destekleyerek, Doğu'daki, Güney ve Doğu Avrupa'daki kalabalık dejenere yoksullarla ilgili ucuz iş gücünün "sarı tehlikesi" hakkında yazılar yazdı. Atlantik'in diğer tarafında sadece Almanya'da değil, Fransa'da, Rusya ve başka yerlerde de, ırkçılık büyüyen bir Yahudi düşmanlığına doğru yol aldı. Britanyalılar, her zaman Kıta Avrupası'nın heveslerine biraz uzak durmuşlar, aşağı ırklarla, aşağı bireylerden daha az ilgilenmişlerdir. Francis Galton'ın Öjenik (Soy Geliştirme Bilimi) Toplumu'ndaki gibi çabalara dikkatlerini çevirmişler, sadece en iyi insan türünün üremesine kendilerini adamışlardır.

Tüm bunlardaki mantık hatası neydi? Kısmen, bu bir bilimsel izah meselesiydi. Bazı *bireyler*, diğerlerine göre, zekâ ve diğer yetenekler açısından daha üstündür ve belli toplumlar gerçekten diğerlerini fethetmiştir. Ama toplum, bireysel özellikler seviyesinde tümüyle açıklanamaz. Sosyal kurumlar, birikmiş kültürüne ve organizasyon şekline bağlı olarak, bir toplumun askerî gücünde bireylerin yer alışını önemsemeden, kendi ilkelerine göre çalışır. Daha titiz çalışmalar, ırklar arasında zekâ veya diğer yetenekler açısından farklılıklar olduğunu gösterir. Bireysel seviyede bu tarz farklılıklar şüphesiz mevcuttur. Ama Galton ve meslektaşlarının bireysel kalıtım üzerine çalışmaları, kalıtımın beklenen etkilerini ölçme konusundaki sosyal eğilimlerin kontrolünde başarısız olmuştur. Yoksul kişilerin yoksul ebeveynleri olduğu ve zengin kişilerin zengin ebeveynleri olduğu gerçeği, zenginliğin mirasından bahsedilmeksizin, yetiştirme, eğitim ve kariyer fırsatlarının kümülatif avantaj ve dezavantajlarıyla *kısmen* alakalıdır. Ve tabii ki sağlık, uzunluk, ağırlık ve bunun gibi durumlardaki farklılıklar, farklı sosyal sınıfların çocuklarının diyetleriyle de ilgilidir.

Ama bunlar yalnızca bilimsel hatalar değildi, eğer nesne sadece insan davranışının farklılıklarına ilişkin doğru bir açıklama geliştirdiyse, er geç teorinin sonraki testleriyle düzeltilecekti. Teori, sadece tek bir meselenin çözümüne odaklandığı için hatalıydı—bir "sorun" tümüyle nesnel bir kategori de değildir, ama bir *değerler* konusudur. Eğer yoksul kesim toplumdan elimine edilmesi gereken bir ağırlıksa, o zaman kalıtımsal dejenerasyonla ilgili bir teori, bunu gerekçelendirmek için çok uygun olacaktır. Eğer biri, meseleyi farklı bir açıdan bakarak tanımlasaydı – örneğin, herkes için insancıl bir kaygı – o zaman, kalıtımsal dejenerasyon fikri gerçek olsaydı bile, biri halkı elimine etmek istemeyecekti. Toplumdaki rekabete uygunluklarıyla yoksul halkı yargılamak yerine,

biri toplumu onlara uydurmaya çalışabilir. Aynı şekilde, ırksal aşağılık lehine ya da aleyhine iddialar şu noktanın arkasındadır: Eğer biri sadece üsttekilerin tüm ayrıcalıklarını muhafaza eden bir toplumu şekle sokmayı üstlenirse bu önemli bir sorudur; biri evrensel insan haklarını umursarsa bu önemli bir soru değildir.

Sonuç olarak, sosyal meselelere bilimsel yaklaşım genellikle birinin ahlaki başarısızlıklarını örtmenin yoludur. Nesnel ve bilimsel bir bakış açısı, nasıl işlediklerini görmek için analiz edilecek şeylermiş gibi kişileri ayırarak onlara müdahale eder. Bu, teorik anlamanın ilerleyişi açısından gerekli bir duruştur ve tabii ki modern sosyal düşünce, insan ırkının saf rasyonalist modeline üstün gelerek ve onun doğasının rasyonel olmayan kısmını görerek ilerlemiştir. Ama bilimsel nesnellik, bizi ahlaki seçimlerden özgür kılmaz. Lombrosso, Arthur Gobieneau ve geriye kalanlar, tarihin çöp kutusuna doğru sürüklenmişlerdir, en çok da Nazi rejimine karşı olan tiksinti, teorilerinin bilimsel reddedilişi gibi fikirlerini de lekelemiştir. Ama altta yatan tutum yok olmamıştır. Galton'ın soy geliştirme bilimi, kişilerin eğitimsel bürokrasilerimize geçiş yollarını yöneten zekâ testlerinden daha mütevazidir. Kişilere yalnızca sıradaki sonları anlamıyla davranan yeni bir Machiavellicilik vardır; bazı kişilere, zayıf ve duyarlı yönlerinden dolayı insani olarak değersizmiş gibi müdahale etmek istenmektedir. CIA'nın teknik planlamacıları ve onların dünya etrafındaki idari bürokrasilerindeki kardeşleri, öldürme oranlarıyla, halkla ilişkiler kampanyalarıyla ve stratejik nüfus hareketleriyle Lombroso ve Gobineau'nun manevi varisleridirler. Bunu kabul ederek, yirminci yüzyıl karmaşıklığının acımasız dünyasına giriyoruz.

SOSYOBİYOLOJİK CANLANMA

On dokuzuncu yüzyıl düşünürlerince sahip olunan tüm kötü şöhret için biyolojik sosyoloji son yıllarda bir geri dönüş yaşadı. Önder uygulamacıları biyologlardı, sosyologlar değil ama onlar, sosyolojinin de içinde bulunduğu belirli takipçiler elde ettiler. Harvard'daki Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi entomoloji müdürü Edward O. Wilson, "tüm sosyal davranışın biyolojik kaynağının sistematik çalışması" olarak belirttiği yeni sosyobiyoloji alanının kurucusudur.

Geleneksel olarak tercih edilen yetiştirme veya öğrenme, sosyolojideki eski doğa/yetiştirme sorunu, devamlılığın sonunda, Wilson tarafından ters-yüz edilmiştir. "Genin Ahlakı" bölümünde, demografik faktörler ve genetik yapı yoluyla sosyal davranışın evrimini anlama üzerinde durmuştur. Wilson bir genetik deterministtir. Onun sosyobiyolojik hipotezine göre, doğa, yetiştirmeye nazaran insan toplumuna karar vermede daha kritiktir. Bir fizikçi, tek seferde bir mantıksal kelime oyunu ile atomları yarattı. Fizikçiler atomlar üzerine çalışır. Bu yüzden, fizikçiler atomları çalışmanın atomsal yoludur. Böylece, Wilson'un görüşü, organizmanın daha fazla gen yapmak için bir gen yolu olduğu yönündeydi ve *Homo sapiens*'in organik sosyal yapısı sosyalizasyondan daha çok biyolojiden etkilenmiştir.

Wilson'cu sosyobiyolojiye göre, iletişim, doğal seleksiyon ve sinyal-ve-cevap çiftinin *ilişkisinden* ibaret olan bazı uzamlara genetik olarak programlanmış-

tır. İletişim, iki-yollu sokaktır; ne kendi kendince bir sinyaldir ne de cevap. İnsanlık ve on milyon hayvan türü arasındaki büyük ayrımın hayvan iletişiminin sınırlarını belirlemek için bir ölçü olarak kullandığı benzersiz sözel (verbal) sistemimiz olduğuna dikkat etmiştir. Wilson, çağdaşı John Lilly'den farklı olarak, insan dilini en gelişmiş sistem olarak gördüğü için, türler-arası iletişimin savunucusu olmamıştır. Bal arısı, karmaşık, sallanan-dansıyla bile mesajları yeni iletişim sınıfları sağlayacak şekilde manipüle edemez; bu dans, bilimsel bir konu olduğu kadar disiplinler arası bir yan üründür. Wilson'un yeni sosyobiyoloji bilimi, yaratıcı bir sentez yoluyla doğal ve sosyal bilimler arasındaki uçuruma bir köprü kurma denemesidir.

Wilson'un "iletişimin diğer faaliyetlerinin anlamıyla ilgili iletişim" olarak betimlediği meta-komünikasyonun iki biçimi, durumsal sinyalleşme ve oyun davetidir. Üstünlük ve itaat modelini bir buluşsal cihaz olarak kullanır ve baskın erkek "rhesus" maymununun hareketli yürüyüş biçimi, dik-kuyruk duruşu ve sakin tavrıyla madun erkeğin karşıt sinyal takımını durumsal sinyalleşmeye örnek olarak gösterir. İnsanların ve diğer memelilerin "Haydi, hep beraber eğlenelim." davranışını, oyun daveti olarak analiz eder. Seçili bir örneklem olarak aldığı sosyal haşerelerde, onların en çok organize olmuş iletişim sistemlerinin, bireyden bireye iletişimsiz olduğuna ama sadece gruplar arasında ortaya çıktığına dikkat etmiştir. Türlerimizin etkileşimli makro-sosyal üniteleri bağlamında sosyolojik bir örnek olarak ülkeler ve çokuluslu şirketleri gösterir.

Wilson insan ırkını, insan-olmayan memelileri, üstün sosyal böcekleri ve kolonyal omurgasızların sosyal evriminde dördüncü ve zirvede gören bir insan şovenistidir. Son kategori, denizanası ve mercanlar gibi bireysel üyelerinin, çoğu durumda işleme tamamen tabi ve grupla fiziksel dayanışmada olduğu zooidleri de kapsamaktadır. Tanımladığı bu toplum veya koloni bir organizmadır. Karıncalar, termitler, belirli eşekarısı ve arılar gibi böylesi üstün sosyal böcekler, bireysel yuva çiftlerine nazaran kastları daha çok tanır; toplulukları, düzenli bir temelde ana üslerine getirdikleri yiyecek sevkiyatındaki yetenekleri sayesinde başarılı olmuştur. Yabanarısı toplumundaki çelişki, oğulları üretecek kraliçeler ve işçiler arasındaki sürekli mücadele içinden çıkar ve kraliçeler, yumurtlamayı deneyen kızlarına saldırarak sosyal kontrol idmanı yaparlar.

Wilson balıklar, sürüngenler ve amfibiler gibi soğuk-kanlı omurgasızların, memeliler ve kuşların ana-baba bakımının, bölgeselliğinin ve davranışsal kur yapma örüntülerinin sosyal organizasyonunda eşit olduklarına dikkat eder. Yine de, üstün memeli dizilişindeki ana evrimsel eğilim, dişilerinin süt sağlamadaki yeteneğidir. Memeli toplulukların evrensel nükleer birimi, ana-oğul dayanışması ve uzun süreli çocuklukta anneye bağlılığın biyososyal gerçeğidir. Memeliler, tekeşli ve çokeşli biçimlerdeki evrensel birim olarak erkek-dişi çift bağıyla çeşitli sosyal sistemlere sahiptirler. İnsan-olmayan memeli dizilişinin her birindeki daha karmaşık sosyal sistemler (örneğin, keseliler, etçiller, kemirgenler, primatlar ve toynaklılar), fiziksel olarak geniş üyelilerde bulunur. İnsanların, folklorumuzdaki insan-olmayan memeliler arasından etçillere verdiği en üstün statü "hayvanların kralı" yani aslandır. Aslanlardan oluşan

bir grup, özü en azından kuzen olan ve dayanışmalarının birkaç nesildir bölgelerini kalıtımla sabitleyen birkaç reşit dişinin yakın kız kardeşliğinden ibaret olan bir aslan sürüsü olarak tanımlanmıştır.

Wilson, Sosyal Darwinizm ve dördüncü zirve olan insan sosyal organizasyonunun üstün karmaşıklığı iddiasıyla, teorik olarak H. Spencer ve W. G. Sumner'a yakındır. İnsan toplulukları, insan-olmayanlara nazaran boyutta, gen değişim oranında ve üyelerinin davranış ve başarılarındaki eşitsizliği yüzünden mülkiyet hiyerarşisinde daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Eski köle toplum Jamaika'daki vahşi geleneklerden, modern toplumların uygarlaşmış yasal kurallarına, tör ve geleneklerine, insan sosyal yapılarındaki büyük çeşitliliği diğer türlerin rekabetindeki eksiklik olarak açıklamaktadır. Bu "ekolojik tahliye"den ötürü, dahili tutarlılığı ve yeniden üretimi sağlamasını bir süre başarabilen herhangi bir kültürde insanların geçen on bin yıl boyunca çevreye hâkim olmada çok başarılı olduklarına dikkat etmiştir. İnsan özgeciliğiyle birlikte, Wilson, bilimsel devrimin, nükleer silahların ve biyokimyasal savaş faillerinin aşırıya kaçan askeri teçhizatlarımızla kitlesel imha veya türlerin kıyımı ihtimalinin artmasının ana politik sonuçlarının cevabını verememiştir.

Wilson'un sosyobiyolojisi, politik çıkarımlarda tepkisel olan birçok kişi tarafından kabul görmüştür. Diğer sosyobiyologlardan bir kafile, feministler tarafından şiddetle karşı çıkılan cinsiyet rollerine bakarak muhafazakâr temelli bazı sonuçlara varmışlardır. Wilson ve meslektaşı Lumsden, gruplar arası kültürel farklılıkların biyolojik tabanlarının teorilerindeki eski moda ırkçılık konusunda çok yakındılar. Yeterince enteresan bir şekilde Wilson'un evrime yaklaşımına başka bir biyolojik/sosyal araştırma tarzıyla meydan okundu. Yunus araştırmacısı John C. Lilly'ye göre, toplumumuz ve bilimimiz, kendi yöneliminde, zihin ve grup ilişkilerindeki ilkellik açısından diğer türleri aşağı kabul etme eğiliminde insan-şovenistiydi. Lilly, genelleştirilmiş diğer insan-şovenizmimizi "türler-arası yoksunluk" olarak tanımlar ve bunun neticesinde üstünlük kompleksi olan bir tür olarak yalnızlık acısı çekeceğimizi belirtir. Lilly'nin araştırma gündemindeki sembolik etkileşim tarzı, onu denk bir biçimde Mead'ci kampa koyar ve yunusların büyük beyinlerinin ve akıllarının olduğu biyososyal gerçeği, insan ırkına toplumu ve yirmi beş milyon yıllık dünyevi yaşam formunun kültürünü keşfetme fırsatı verir. İnsan ırkının görsel yönelimiyle kıyaslandığında yunusların dünyayı algılayışlarındaki ana biçim akustiktir. Yunuslar, karmaşık bir sonar tarama sistemine sahiptir ve Lilly'nin "yunusça" olarak adlandırdığı bir klik, ıslık ve vızıldama serisi yoluyla diğer yunuslarla iletişime geçebilir.

Aniden ortaya çıkan araştırma sonuçları, karşılıklı rıza gösteren insan-yunus topluluğunun, sonik işaret veya tonlara doğru cevaplar vererek bir bilgisayar-yapımı lügatı anlamaya başladıklarına işaret etmektedir. İnsanlarla tam iletişim henüz başarılmış değildir ama devam eden bir sembolik etkileşim tesisi, insanlığın ortak bilincinin boyutunu daha geniş bir biz hissine doğru büyütecektir ve başka zeki bir türle gezegen-içi iletişim için bir bağlam yaratacaktır.

Bunun maliyeti ne olursa olsun, bu tip bir araştırma, sosyobiyolojinin redüksiyoncu genetik yaklaşımına alternatif bir yol göstermektedir. İnsan toplumunun biyolojik bir boyutu vardır ama genetik tarafına nazaran ekolojik tarafın meydana getireceği ciddi vaziyet daha iyi olabilir.

DARWIN'İN SONUÇLARI

Son on dokuzuncu yüzyılın en büyük fikri Darwin'e aittir. Ve bunun sonuçları korkutucuysa da olağanüstü aydınlatıcı olabilecekti. Darwin'in hayvan evrimi perspektifindeki insanoğlu görüşü, nihayet bir bilim hâline gelmeye başlayabilecek bir sosyoloji için başlangıç yeri sağlar. Bu, bize hâlihazırdaki kabullerimizden ayrılarak, ne açıklayabileceğimizi görmek için bir üstünlük noktası verir: dik yürüyen, iletişim kurabilen ve olağanüstü dolambaçlı yollarda birlikte hareket eden, zeki, tüysüz bir maymunun davranışı. Bu görüşün çıkarımları yeni bölümde atıfta bulunulacak büyük hamleyi gerçekleştiren düşünürler tarafından tamamlanmıştır. İnsan-hayvanın bilincini etkileyen bu yaratıkların yaşadığı sosyal dünyanın sembolik doğası, Cooley ve Mead tarafından açığa vurulmuştu. İnsan-hayvanın, toplumun baskılarıyla etkileşime giren ve çatışan güdülerini keşfeden Freud'du. Bu insanda, sembolik dünyada tahakküm için çabalamanın karışıklığını çözen Weber'di. Ve Durkheim, görünmeyen sosyal yapının doğasını onu sürdüren ritüeller yoluyla idrak edecekti. Amerikan sosyal düşünürlerin, sosyal meseleleri ölçmek için teknik aparatlarını kayıtsızca saf hâle getirmeleri ve Avrupalıların askerî bir kan banyosu için ideolojik mermileri toplamaları gibi, bir entelektüel devrim, sosyal düşünce dünyasını temelinden sarsıyordu.

BÖLÜM 6

Dreyfus'un İmparatorluğu: Emile Durkheim

1898: Paris yine karışık. Konu: Dreyfus olayı; Fransız ordusundan siyasete sıçrayıp çatışan fraksiyonlar arasında meşhur bir davaya dönüşen skandal. Fransız ordusunda Yahudi yüzbaşı Dreyfus, bir casusluk skandalını örtbas etme çabalarının kurbanı olmuştu. Almanya büyükelçiliğinden gizli askerî belgeler geri alındı. Esas fail aristokrat zampara Esterhazy'ymiş gibi görünüyordu ama soruşturmada keyfi olarak, ordu geleneği içinde bir yabancı olan Dreyfus günah keçisi olarak yakalandı. Törenle tüm rütbeleri indirildi. Yaldızlı kordonları ve kırmızı çizgili pantolonlarıyla ışıl ışıl birlikler tören alanına dizildi. Komutanı kollarından apoletlerini ve göğsünden madalyalarını söküp kılıcını dizinde kırarken Dreyfus hazırolda bekledi. İtibarı elinden alınan Dreyfus, insanlık dışı emek sömürgesi Şeytan Adası'na (Devil's Iceland) yollandı ve şerefi kurtarılan ordu, Ren boyundaki düşmanıyla silahlanma yarışına geri döndü.

Ancak olayın üstü kapalı kalamazdı. Emile Zola, Fransa'nın en ünlü roman yazarı, cumhurbaşkanına hitaben meşhur açık mektubunu kaleme aldı. "İtham Ediyorum (J'accuse)!" diye başlıyor ve hükûmeti, yerine gelmeyen adalete bilerek suç ortaklığı yapmakla suçluyordu. Zola da tutuklandı ve devlete karşı cürümden yargılandı. Dava hem sağı hem solu, bütün milleti ayaklandırdı, toplanan insanlar duruşma salonunun dışında kavga etti. Zola'nın çınlayan konuşmalarının o günün bir çeşit Warren Komisyonu olan mahkeme heyeti üzerinde hiç etkisi olmadı, suçlu bulundu ve hapse mahkûm edildi. İngiltere'ye kaçıp davayı desteklemeyi sürdürdü. Skandal, mahkemede bastırılamadı. Bakanlar istifaya zorlandı, mecliste kavgalar çıktı, öğrenciler sokaklarda çatıştı. Ordu, Dreyfus aleyhine mevcut olmayan delilleri sorgulamaya cüret eden subayından intikam alınca davalar çoğaldı. Ordunun şanssızlığına, deliller yeni mahkemece sahte olarak ifşa edildi. Muhafazakârlar fazla ileri gitmiş, düşmanları da acımadan etraflarını kuşatmıştı. Ordu, Katolik Kilisesi, zengin burjuvazi ve köylüler, hepsi intikamcı solun (ruhban sınıfı karşıtı memurlar, öğretmenler, öğrenciler ve işçiler) baskıları karşısında geri çekildi.

Zafer kısa soluklu oldu. Sonunda muhafazakârlar, muzaffer liberaller tarafından önerilen değişikliklere tepkiyle oluşan halet-i ruhiyeden, Almanya'yla

bir dizi çatışmanın şovenizmi yine ön plana taşımasından yararlandılar ve Fransa sakinleşerek sosyal çatışmanın kronik evresinden akut evresine geri döndü. Çatışmalar onlarca yıl boyunca, pek çok kez, tekrar tekrar yaşanacaktı.

Yirminci yüzyılın ilk on yıllık dilimine uzadığında, Paris Üniversitesi öğrencileri çatışmanın merkezindeydiler ve bazı hocaları Dreyfus davasının hususlarını destekliyordu. Radikallerle muhafazakârlar arasındaki çatışmalar genellikle şehrin Latin bölgesinde şiddetleniyordu. Muhafazakârlardan oluşan bir öğrenci çetesi, sevilen cumhuriyetçi hocalardan birinin dersini basmaya kalkıştığında, karşıt görüşten olan öğrenciler bu duruma, yoldaşlarını uyarmak için hücum kıtaları, ajanlar ve bisikletli habercilerden oluşan detaylı ve sistemli bir örgütlenme ile karşılık veriyorlardı. Bu hocaların en ünlülerinden biri, Fransa üniversitelerinde açılan ilk sosyoloji kürsüsünün sahibi, modern zamanların dev entelektüellerinden Emile Durkheim'dı (1858-1917).

Durkheim'ın sosyolojisi, çevresinde dönüp duran olayları diğer herkesten daha iyi anlamlandırmaya başladı: Tören alanında Dreyfus'un apoletleri sökülürkenki derin sessizlik, yoz mahkemede ayakta duran Zola'nın yarattığı etki, Fransa çapında halkın kâh o yöne kâh bu yöne patlayan histeri dalgaları. Durkheim, olaylara toplumun doğası bakış açısından bakarak, on dokuzuncu yüzyıl akılcı düşünürlerinin göremediğini görebildi: Toplum ritüel bir düzene, insan etkileşiminin duygusal ritmine dayanan ortak bir bilinçtir. Bilimsel ve endüstriyel gelişimin doruk noktasında, Durkheim yirminci yüzyıl entelektüel dünyasına ve onun en derin sorununa damgasını vurdu: Akılcılığın sezgisel temelleri.

DURKHEIM: TOPLUMSAL İŞ BÖLÜMÜ

Durkheim'ın ana ilgi odağı, en azından Fransa'da kendini ortaya koyduğu biçimiyle modern toplumun istikrarsızlığı, vahşiliği ve çöküşüydü. Comte ve Spencer'ın sanayi toplumları için öngördükleri sürekli ilerleme gerçekleşmemişti. Ama Durkheim, ne modern endüstriyel iş bölümünün doğası gereği kendisiyle çeliştiğini ve kendi kendini imha ettiğini söyleyen Marksist düşünceyi ne de eski din ve otorite düzenine dönülmesi gerektiğini söyleyen muhafazakâr düşünceyi kabul edebildi. Durkheim liberal bir burjuva, akılcı eğitim bürokrasisinin ne yaptığını bilen bir üyesiydi; ne radikaldi ne de muhafazakâr. Kendini, 1870'te Prusya'yla facia bir savaştan sonra III. Napolyon'un İkinci İmparatorluğunu deviren Üçüncü Fransa Cumhuriyetiyle özdeşleştiriyordu. İlerici ve milliyetçi, bilimin ve cumhuriyetçi Fransa'nın coşkulu bir destekçisiydi. Saf bir iyimserliğe kapılmadan, modern iş bölümünü savunmayı kendine görev bildi. Sosyolojinin amacı modern toplumun nasıl işler hâle getirileceğini açıklamaktı.

Durkheim aynı zamanda hırslı biriydi. Bir Doğu Fransa vilayetinde Yahudi hahamın oğlu olarak dünyaya geldi ve yüksek zekâsı ve rekabete dayalı sınavlardaki yoğun çabaları sayesinde Paris'teki Ecole Normale Supérieure'e gitmeyi başardı. Ecole, öğretmenler ve bilim insanlarının antrenman sahasıydı. Mezunlarının çoğu vilayet okullarına gitti, en iyiler Paris'teki birkaç seçkin

pozisyonu kaptı. Durkheim'ın eli sosyal bilimlerden yana güçlüydü, o da kartlarını iyi oynadı. 1885'te Almanya'ya, eski bir felsefe alanı olan zihinsel kurgulardan (spekülasyondan) deneysel psikoloji bilimi yaratan Wilhelm Wundt'un laboratuvarına bir ziyaret gerçekleştirdi. Fakat Gabriel Tarde, Gustave Le Bon gibi muhafazakâr kitlelerin psikologları Fransa'da psikolojinin üzerine gölge düşürmüşlerdi. Durkheim da bunun yerine, psikolojik seviyenin üzerinde bir fenomenler alanının altını çizen Comte ile Spencer'ın sosyolojisini benimsedi. Burada bir sosyal düzen bilimi yaratabilir ve cumhuriyet ile sanayi toplumunu savunabilirdi. Tek sorun, sosyolojinin entelektüel açıdan denenmemiş olmasının yanı sıra büyük oranda spekülatif kalmış olmasıydı. Durkheim, Wundt'un psikoloji için yaptığını yapmaya koyuldu: Felsefeden çekip çıkarmak ve ampirik bilimin araştırma yöntemlerine oturtmak. Strateji mükemmeldi ve Durkheim'ın dehası ona işlerlik kazandırdı. 1902'de Durkheim taşradan dönüp Ecole Normale'de yeni bilimini öğretmeye başladı. Sosyolojide modern dönem başlamıştı.

Kel, gözlüklü, bir tutam sakallı ve aşırı ciddi olan Durkheim kendini bir haham aşkıyla sosyolojiye adadı. Ecole'den öğrenci arkadaşları ona "metafizikçi" derdi. Mantıksal zekâsı kendini, sosyal düzene bilimsel temel bulma görevine kanalize etmişti. Asıl hipotezi Comte'dendi: Toplumun temeli ahlaki bir düzendir. İlk büyük eseri Toplumsal İşbölümünde (The Division of Labor in Society) (1893), soruna farklı açılardan bakarak sert saldırılarda bulunur.

Öncelikle "Toplum sadece akılcı sözleşmelerle var olamaz." diyerek, her iki taraf da karşısındakine sözleşmeye uyacak kadar güvenmiyorsa, tümdengelimci bir savla, anlaşma olmayacağını anlatır. Spencer ve ondan önceki faydacıların ve ekonomistlerin modern toplumsal iş birliğinin temeli olarak gördükleri ekonomik sözleşmeleri düşünün: Eğer haftanın sonunda bu haftanın kazancından ücretimi ödemeyi kabul ediyorsan, ben de senin için bir hafta çalışmayı kabul ediyorum. Fakat dikkat: Emekle ücreti değiş tokuş etmeyi kabul etmekle kalmıyor, aynı zamanda sözleşmeyi onaylamayı da kabul ediyoruz. İkinci kabul, bilinçli olmaktan ziyade örtülü fakat bariz bir can alıcı öneme sahip. Bu örtülü ve iki taraflı güven olmaksızın hiçbir özel anlaşma mümkün olmazdı çünkü güven olmazsa, gerçekten akılcı bir birey bu anlaşmaya uymaz. Eğer ben sana güvenirsem ama sen anlaşmamızı bozarsan, o zaman benden bedavaya bir haftalık iş almış olursun. Diğer taraftan, eğer sen bana güvenirsen ama ben anlaşmayı bozarsam, daha az iş karşılığında veya hiç iş yapmadan bir haftalık ücretimi alabilirim. Bu durumda, karşılıklı güven yokluğunda akılcı birey kesinlikle anlaşmalarına uymayacak ve diğerlerine de uyacakları konusunda güvenmeyecektir. Modern oyun kuramı bunu ekteki tablodaki gibi ifade eder. Her iki oyuncu için de akılcı seçim daima hile yapmaktır çünkü o zaman her ikisi için de her şeyi kazanma şansı olur (eğer karşı taraf anlaşmaya uyarsa) ve en azından hiçbir şey kaybetmezler (eğer ikisi de hile yaparsa). Karşı tarafın anlaşmaya uyacağına emin olmadan anlaşmaya uymak, her şeyi ortalama bir kazanç için riske atmaktır.

Durkheim bunun, sözleşmeyle bağlanmadan önce bir "akit evveli dayanışma"nın var olması gerektiğini ispat ettiğini savunuyor. Bulgular tahlillerini onaylar görünüyor. Patronla çalışanların birbirine güvenmediği bir fabrikada patron bütün vaktini çalışanlarının gerçekten çalıştığına emin olmakla geçirir,

çalışanlar da en az iş yüküyle en çok kazancı elde etmek için ellerinden geleni yaparlar. Safi ekonomik akılcılık, iş birliğini taraflardan birinin diğeri üzerinde kuracağı ivedi kontrolle üretilebilecek seviyeye indirger. Diğer taraftan, herkes kendini ortak bir amaçla özdeşleştirirse, çok verimli bir iş birliği mümkün olur.

İşte Durkheim'ın mantıki savı, toplumun akılcı bir bencillikten ziyade ortak bir ahlaki düzene dayanmasıdır. Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau ve diğerlerinin "sosyal sözleşme"si böylece imkânsız bir kurgu olarak ortaya çıkar; anlaşmalar ancak toplum yerli yerine oturduktan sonra mümkündür, daha önce değil. Gelebilecek bir itiraz, insanlar anlaşmak zorunda bırakıldıklarında olabilir. Eğer biri çalışmama karşılık ücretimi ödemiyorsa, ona dava açabilirim, devlet de paramı ödetir.

Bu sav, hükûmetlerin tarihte ancak yakın bir zamanda sivil vatandaşların sözleşmelerini yürütmeye başladığı, ondan önceki değiş tokuşların başka temeller üzerine inşa edilmek zorunda olduğu cevabına yöneliktir. Dahası, Durkheim, devletin sadece insanlar bir araya gelip gücü kullanmanın belli yolları üzerinde anlaşmaya vardıkları için mevcut olduğunu; kralın diğer herkesin toplamından daha güçlü olduğu için değil bir grup takipçiye önderlik ettiği için hükmettiğini ileri sürer. Böylece, her şeyden çok gücün ortak kullanımı evvele dayanan bir dayanışmaya bağlıdır.

Peki, bu temel dayanışmayı yaratan nedir? "Entelektüel bir anlaşma değil, paylaşılan bir duygudur." diyor Durkheim. Toplumdaki insanların "ortak bilinci" vardır: Diğer insanlarla birlikte bir topluluğa ait olma ve böylece bunun gerektirdiklerine uymak için kendini ahlaki zorunlulukta hissetme duygusu. Doğru ve yanlış duygularını paylaşırız ve bunlar, ister bir insan ırkı olsun, ister ülke veya aile, bir gruba ait olma hissiyatımızın ayrılmazlarıdır. Ortak bilinç, kafamızın içinde sürekli aklımızı kurcalayan bir grup zihniyeti anlamına gelmez, daha çok insanların kendilerini bir gruba ait hissetmesidir.

Bu ahlaki duygular nereden gelir? Durkheim, özellikle, "ritüel" olarak adlandırdığımız, bireylerin birbirleriyle sosyal etkileşim biçimlerinden geldiğini düşünür. Kabaca, (o günün kalabalık psikolojisinden alınan) prensibin önermesini yapar: İnsanlar bir araya gelip ortak bir amaç üzerinde dikkatlerini toplayınca, düşünceler ve duygular, bireyler üstü bir güç kazanıp bireylerden ayrılacak kadar güçleninceye dek aralarında gidip gidip gelir. Böylece, bir bayrağın göndere çekildiğini seyreden ve millî marşı okuyan kalabalığın

			$\overline{B}$
		Anlaşmaya Uyar	Aldatmalar
$\overline{A}$	Anlaşmaya Uyar	İkisi de kazanıyor.	B Her şeyi kazanır. A Her şeyi kaybeder.
	Aldatmalar	A Her şeyi kazanıyor. B Her şeyi kaybediyor.	Kazanan da kaybeden de yok.

üyeleri diğerlerinin de öyle yaptıklarını bilerek bunlar üzerinde dikkatini odaklar, bireysel olarak hepsinden daha büyük bir ilkenin veya gücün, milletin huzurunda olduğunu hisseder.

Ortak fikirler böylelikle kendi özel dünyalarına, ahlaki normlar dünyasına dönüştürülür. Eğer ahlaki duygular sosyal etkileşimin birer sonucuysa, Durkheim kuramını başka bir yolla deneyip tatbik edebilecektir. Tarihi tanıklıklara başvurabilir ve toplumsal koşullardaki değişikliklerin bir sonucu olarak ahlaki normların değişip değişmediğine bakabilir. Bu ikinci sav, ampirik olan, *İş bölümü*nün en önemli kısmını oluşturur.

Ahlaki normların göstergesi olarak Durkheim kanunlardan yararlanır. Kanunlar bir toplumun manevi duygularının kesin göstergeleri değildir der; çünkü halkın hassasiyetlerinin gerisinde kalmış veya önüne geçmiş olabilirler fakat en azından insanların doğru ve yanlışı nasıl idrak ettiklerinin genel bir göstergesidirler. İki tür kanun vardır: Ceza hukuku ve medeni-idari hukuk. Ceza kanunları ortak bilincin güçlü bir ifadesidir çünkü toplumun kurallarını çiğneyip öfkesini üzerine çeken bireyin cezalandırılmasını sağlar. Tarihe bakınca, ortak bilincin gerçekten de hayli güçlü olması gerektiğine, zira tabu yıkılmasına karşılık olarak, herhangi bir insan ya da eşya hasar görmemiş olsa da sık sık ağır cezalar verildiğine dikkat çeker. Öte yandan, medeni kanunlar ve idare hukuku çok daha zayıf bir topluluk bilinci duygusunu ifade eder çünkü çok farklı cezalar taşır. Ceza hukuku verilen hasardan bağımsız olarak cezaya çarptırırken, medeni kanun failden sadece yaptıklarını telafi etmesini ister: Eğer borcunu ödememişse ödemesini, başka birinin malını aldıysa geri vermesini. Yasa bir yandan ceza gerektirir, diğer yandan sadece tanzim.

Bunun üzerine Durkheim, bu tip kanunların oranının toplumdan topluma değiştiğini açıklar. Daha küçük eski toplumlarda kanunların çoğu cezalandırıcıydı, hemen her cürüm işkence, sakatlama veya idamla cezalandırılıyordu. Daha büyük, modern toplumlarda ise hukuk daha çok tazminatçıydı. Sadece, ağırlıklı olarak medeni-idari düzenlemelerden oluşan kanun kitaplarının sayfaları değildi bunu yapan, ceza kanunun kontrol ettiği şeylerin sayısı ve cezaların ağırlığı da açık bir şekilde daha düşüktü.

Durkheim, toplumlar ve kanunları arasındaki farkın değişen iş bölümüyle bağlantılı olduğunu tespit etti. Cezalandırıcı kanunlar çoğunlukla iş bölümünün az olduğu toplumlarda, tazminatçı kanunlar çoğunlukla yoğun iş bölümlü toplumlardaydı. Daha eski toplumlar, Durkheim'ın "mekanik dayanışma" adını verdiği şey üzerine kuruludur. Bununla, çoğu insanın birbirine benzer olduğu, (üzerinde derinlemesine çalıştığı) Tevrat'taki eski İbrani kabileleri gibi kabile veya köylü toplumlarını kasteder. Hemen herkes ya çiftçidir ya da savaşçı. Buna uygun olarak da çok güçlü bir ortak bilinç vardır çünkü insanlar ortak deneyimlerinden elde ettikleri ortak fikirlere sahiptirler. Bu ortak bilince her türlü saldırı, kanunlar tarafından ağır cezaya çarptırılır; herkes gibi olan bireye, ortak uygulamaların rotasından çıkacağı bir hareket alanı verilmemiştir. Birey mekanik olarak ve metazori entegredir.

İş bölümünün yoğun olduğu toplumlarda ise insanlar, Durkheim'ın ifadesiyle, "organik dayanışma" ile birbirine bağlıdırlar. Çok çeşitli meslekleri vardır;

sadece işçi, çiftçi, esnaf, marangoz, mühendis ve diğerleri olarak karmaşık bir ekonomi piyasası kapsamında birbirleriyle değiş tokuşa giderler. Çok farklı hayat şartları deneyimlerler ve bu yüzden birbirleriyle ortak noktaları çok daha azdır. Fakat değiş tokuş sırasında tekrar tekrar diğer insanlarla bağlantıya geçerek birbirlerinin bakış açıları hakkında biraz bilgi edinirler, bunun neticesinde yeni, daha yumuşak bir ortak bilinç biçimi ortaya çıkar. Bu durum kentsel ticareti düzenleyen, sadece karmaşık toplumu işler hâlde tutmaya yetecek kadar sosyal denetim kuran ve yalnızca birkaç bireyi etkileyen özel bir sözleşmeyi bozanın üzerine tüm topluluğun ortak öfkesini yönlendirmeyi amaçlamayan tazminatçı kanunlarda kendini gösterir. Durkheim buna, bir vücudun farklı organları gibi, ortak aidiyetin temelini oluşturan şey değiş tokuşun kendisi olduğu için organik dayanışma adını vermiştir.

Tarihi sav, Durkheim'ın sözleşme öncesi dayanışmanın gerekliliğine dair tümdengelimli savını destekler. Sezgisel dayanışma hem tarihte hem de mantıksal olarak önce gelir. Öğretmeni Fustel de Coulanges'den öğrendiği üzere, Roma, Helen gibi Antik uygarlıklar, gündelik yaşamı tüm yönleriyle düzenleyen dinî ritüeller temelinde yükselmiş, akılcı ekonomik anlaşmalara, toplum oluştuktan sonra sıra gelmiştir. Modern iş bölümü inşa edildikten sonra da ortak bilinç yok olmaz, sadece biçimini değiştirir. Demek ki toplumlar, düzeni güçlü ve baskıcı bir ortak bilinç yoluyla muhafaza eden küçük gruplar olarak başlar. Büyüdükçe, daha kalabalık bir nüfus mevcut yaşam kaynakları üzerine baskı yapar ve bireyler uzmanlaşmaya başlar. İş bölümü gittikçe daha karmaşık bir hâl alır. Böylece, diğerlerinden farklılaşan bazı bireyler birbirleriyle bağlantı kurar, ekonomik ve siyasi bağlarla daha uzun mesafelerden birbirlerine bağlanırlar. Ortak bilincin dayandığı az sayıda şey vardır çünkü toplumun tüm üyeleri az sayıda ortak şeye sahiptir. İçerik kademe kademe soyutlaşır. Yerele özel gelenek ve tabular üzerine yaptırımların yerini iyilik, adalet, dürüstlük vb. daha genel ve soyut prensipler almaya başlar. Ortak bilinç kendiliğinden daha az güçlü ve daha ilkeli hâle gelir; sesinin tonu daha az şiddetli ve daha insancıldır. Hem Comte'nin hem de Tocqueville'in fark ettiği fakat açıklayamadığı fenomene Durkheim böylece kuramsal bir açıklama getirmeyi başarır: Uygarlığın gelişimiyle insani sempatinin de kapsamı genişlemektedir.

Sonuçta Durkheim bununla modern toplumun iyi bir şey olduğunu ispatlamayı ummuştur. Karmaşık olmayan bir iş bölümü doğası gereği katı düzenlidir çünkü kendi ahlaki ilkelerini içerir. Gelenekçi dinin güçten düşmesi korkulacak bir şey değildir, aksine, onun yerini alan modern ahlak daha insancıl ve anlayışlıdır. İnsanlar kendi uzmanlıklarının yaşam biçimlerini takip ettiklerinden, karmaşık iş bölümü, bireyciliği yaratır fakat bireycilikten korkmak için hiçbir neden yoktur çünkü bireycilik bireylerin toplumsal bağları olmaması anlamına gelmez. Bilakis, bireycilik toplumsallığın bir ürünüdür ve bireylerin birbirleriyle mekanik dayanışmanın baskıcı benzerliği yoluyla değil de değiş tokuş vasıtasıyla ilişki kurmalarının yolunu ifade eder.

Gördüğümüz gibi, Durkheim modern iş bölümünde her şeyin yolunda olduğu savunmasında tümüyle başarılı olamadı ve araştırmaları modern toplumun kendi kendine zarar verdiği anlamına da yorulabilecek sonuçlara varmayı sürdürdükçe, konuya geri dönüp durdu. Fakat ana kuramsal görevini henüz tamamlamamıştı: Toplumsal düzenin temelinde dayanışmanın ahlaki hissiyatının yattığını göstermek. Mantıki ve tarihi argümanlarına, çevresini saran toplum gözlemlerine dayanan ampirik sınama ekledi.

Ortak bilinç toplumsal bir gerçektir der Durkheim. Gerçekten, bir grup içinde kendiniz de deneyimleyebilirsiniz. Ortak bilinç, oradaki insanlardan hiçbirine tamamen tabi olmayan ama herkesin içinde yer aldığı kendiniz dışında bir şeyle kurduğunuz bağ duygusudur. "Bıçakla kesebileceğiniz kadar kalın bir atmosfer." Böylesi bir duyguyu ne uyandırabilir? Durkheim'a göre, Fransa'nın hâlâ için için yanan siyasi geleneği örneklerle doluydu: Tören alanında Dreyfus'un çevresini saran gergin sessizlik, giyotin kalabalığının intikamcı coşkusu. Böylesi ortak durumların gücünü sağlayan şey, insanların toplu hâlde bulunmaları, dikkatlerini aynı şeye yöneltmiş olmaları ve bulaşıcı bir duygu üretmeleridir. İnsanların en dehşet verici hâliyle halk rolünü oynadıkları yerde var olan ortak bilincin bu en uç ve güçlü örneklerinin gölgesinin, futbol taraftarları ve tiyatro seyircilerinden partilere, komite toplantılarına ve nihayetinde en rahat sohbetlere, paylaşılan ruh hâlleri vasıtasıyla uzadığını görebiliriz.

Ortak duygu ne kadar güçlüyse, saptanması o kadar kolay; daha hafif olanları kanıksıyoruz. Fakat Durkheim her vaka için ortak bilincin açıkça gözlemlenmesini sağlayacak bir yöntem bulur: Toplumsal bir normun var olduğunu bilirsiniz çünkü çiğnenmemesi için orada dirençle karşılaşırsınız. Nezaket ve saygının en küçük kurallarının arkasındaki hassasiyet kendisini en net, biri onları çiğnediği zaman ortaya çıkan zorluklarda gösterir; toplumsal uzlaşmanın görünmez sınırı hiçbir zaman, biri nazik bir topluluk içinde küfrü bastığındaki kadar görünür olamaz. Nezaket kurallarını belirleyen standartlar elbette zamanlar ve gruplar arasında değişebilir ama ne olduklarından bağımsız olarak normlar güçlüyse, ortak bilincin görünmez düzeni açıklıkla görülebilir. Bunlar on dokuzuncu yüzyıl burjuva Fransası'nın ağır formalitelerinde daha da dikkat çekiciydi.

Sapma ve Toplumsal Dayanışma

Durkheim özellikle sapkın fiillerle ilgiliydi çünkü uygulamada toplumun normları en net bu noktada görülebiliyordu. Cürümler ve karşılığındaki cezaların, bir toplumun merkez özelliklerinden olduğunu hissetti. Biri suç işlediğinde (örenğin, cinayet veya tecavüz), şahsen zarar görenlerden veya suçun tehdidi altında bulunanlardan çok daha ötedeki insanlar tarafından da paylaşılan, geniş çaplı bir toplumsal öfke oluşur. İnsanlar, şahsen kendileriyle hiçbir ilgisi olmayan olaylara verdikleri tepkilerle genel olarak topluma sezgisel, bencillik içermeyen bağlılıklarını gösterirler. Bunun kişisel çıkar hissi olmadığı gerçeği, benzer bir halk öfkesinin, kimsenin zarar görmediği müstehcenlik gibi (çıplak

bir oyun veya film modern bir örnek olurdu.) tamamen sembolik meselelerde veya Zola'nın Fransa başkanına yazdığı mektup gibi sembolik siyasi eylemler sonucunda oluşmasında da görülebilir. Tüm bu örneklerde zarar verilen şey kimsenin şahsi çıkarları değil ortak bilincin kendisidir. Ritüel düzen lekelenmiştir ve temizlenmesi için ritüel ceza gerekir. Duruşmalar, infazlar gibi ceza törenleriyle halkın bu derece ilgilenmesinin nedeni budur. Bu, şiddet suçlarında hiçbir caydırıcı etkisi olmadığı yönündeki ezici kanıtlarına rağmen idam cezasının lehine neden bu kadar büyük bir duyarlılık olduğunu da açıklamaya yardım ediyor: İdam cezasının sunduğu pratik bir işlev değil ritüel bir işlev var, bunun için, kendini belli bir tür ritüel düzene bağlı hisseden insanlar tarafından destekleniyor.

Durkheim, suçun toplumu bir arada tutmak bakımından işlevsel olduğunu iddia edecek kadar ileri bile gitti. Suç olmasaydı ceza ritüelleri olmazdı, insanları dayanışmanın törensel onayı içinde bir araya getirecek böylesi periyodik seremoniler olmasaydı da toplum yavaş yavaş dağılırdı. Argüman, fikri açıkça anlatmak açısından abartılmıştır elbette. Bizzat Durkheim daha sonra, dayanışma ruhunu yaratmaya hizmet eden olumsuzlar kadar olumlu ritüeller de bulunduğuna işaret etmiştir. Dinî törenler, millî bayramlar, hatta doğum günü partileri gibi aile içi kutlamalar da bu işlevi yerine getirir. Antropoloji içindeki işlevselci ekol tümüyle Durkheim'ın ana içgörüsüne dayanır. Bu şekilde, Marcel Mauss (Durkheim'ın yeğeni), Arthur Radcliffe-Brown, Bronislax Malinowski, Claude Lévi-Strauss ve diğerleri düğün törenleri, cenazeler, ergenliğe geçiş törenleri ve hediye alıp vermelerin, özellikle grubun bir üye kaybetmesi ya da almasıyla hasar gören sosyal bağları nasıl pekiştirdiğini gösterdiler. Sosyolojide W. Lloyd Warner ve Erving Goffman, Durkheim perspektifinin modern Amerikan toplumu ritüellerine en önemli tatbikini gerçekleştirdi. Durkheim, sapmalar ve dayanışma üzerine yaptığı çalışmaları daha da ileri götürdü.

Kendi genel gözlemlerine ilaveten sosyolojide bilimsel araştırma modeli olarak kalan istatistiki veri çalışması yaptı. Bu, 1897'de yayımlanan büyük eseri Suicide (İntihar) idi. Eserinde Durkheim tümüyle özgün değildi. Belçikalı istatistik uzmanı Adolphe Quételet'nin, her birinin bağımsız bireysel eylemler olmasına rağmen her yıl doğum, ölüm, evlilik, cinayet, intihar vb. oranlarının oldukça sabit kalmasına dikkat çektiği 1830'lar geleneğine başvurdu. Quételet, böylece bireyden bağımsız bir sosyal gerçekler sahasının varlığını savunmuş ve bu gerçekleri açıklamak üzere "sosyal fen" adını verdiği bir bilim dalı önerisi sunmuştu. Fakat Quételet sadece bir istatistik uzmanıydı ve hazır yollarda ilerlemeye eğilimli"ortalama bir insan"ın fikirlerini aşacak bir açıklama getiremedi. Bu çizgiyse elbette Durkheim için biçilmiş kaftandı çünkü hazırladığı sosyolojik kuram sapmalar (özellikle intihar) ile ilgiliydi. Şimdi kuramını kesin bilimsel bir yolla sınama imkânı bulmuştu.

İntihar, sosyolojide gerçekten iyi olan ilk geniş çaplı veri analizidir. Durkheim, iyi bir araştırmanın tüm temel metodolojik ilkelerini uygular: Eğer bir şeyin nedenini bulmak istiyorsanız, hangi şartlar altında gerçekleştiğine bakın ve bunları gerçekleşmediği şartlarla karşılaştırın. Bu, Durkheim'ın

sosyal normları çiğnendikleri vakaları arayarak gözlemleme ilkesine yakındır. Her iki ilkenin de altında muhalefet vasıtasıyla anlama stratejisi yatar: Açıklamalar zıtlık ve karşılaştırmalarla ortaya koyulur. Bu, Tocqueville'in Fransa ile Amerika'yı karşılaştırırkenki içgörülerinin altında yatan prensiptir ve modern sosyolojinin hemen hemen tüm önemli gelişmelerine temel oluşturmaya devam eder.

Durkheim örneğin intiharların bireysel psikopatolojiye bağlı olduğu popüler kuramıyla başladı işe. Bu, bertaraf etmek istediği türden bir açıklamaydı çünkü kendini kabul ettirmek için girdiği akademik mücadelede en büyük rakibi psikologlardı, o da açıklamalar üzerinde toplumsal faktörlerin ayrı ve daha önemli düzeyde yeri olduğunu ispatlamak istiyordu. Kısacası Durkheim, olayları bireyi harekete geçiren toplumsal koşullarla ilişkilendirmek yerine sadece bireylerin eylemleri açısından değerlendiren psikolojik indirgemeciliğe karşıydı. Avrupa'nın en yüksek intihar oranına sahip bölgeleriyle orta ve düşük intihar seviyeli bölgelerini karşılaştırıp, intihar oranıyla psikopatoloji oranı arasında ilişki olmadığını göstererek intiharın psikopatolojik kuramına saldırdı. Benzer biçimde intiharı etnik kökene, iklime veya coğrafyaya bağlayan diğer popüler kuramları da sınadı. Her defasında, yakından incelendiğinde etnik kompozisyon, ortalama ısı vb. içindeki varyasyonların intihar oranı varyasyonlarıyla örtüşmediğini gösterdi. Bu rakip açıklamaları çürüttükten sonra da kendisininkini geliştirdi.

İntihar oranının toplumsal koşullara göre değiştiğini tespit etti. Mesela, Protestanlarda intihar oranı Katoliklerden, onlardaki intihar oranı da Yahudilerden daha yüksekti. Durkheim, bunun yalnızca dinsel farklılıkla açıklanamayacağını savundu. Katoliklikte intihar Protestanlıkta olduğundan daha büyük günah sayılıyor olsa da, intiharı özellikle yasaklamamış olmasına rağmen Musevilik en düşük intihar oranına sahipti. Bu dinî gruplar arasındaki fark, daha ziyade üyeleri için yarattıkları sosyal ortamda bulunuyordu. Museviler birbirine en sıkı kenetlenmiş dinî topluluktu, Protestanlar en gevşek, Katolikler ise bireyi çevreleyen törensel aktiviteler bakımında orta düzeyde bir topluluktu. Genel itibariyle, Durkheim'ın iddiasına göre birey, toplumla ne kadar iyi bütünleşiyor ise, intihara teşebbüsten o kadar uzaktı.

Durkheim, yorumunu bu kategorilerde başka varyasyonları inceleyerek destekledi. Tüm dinî gruplarda en çok intihar erkeklerde görülüyordu çünkü kadınlar günlük dinî uygulamalarda daha çok yer alıyor ve en yakın topluluk olan ailenin daha sıkı bir parçası hâline gelebiliyordu. Protestan kiliseleri arasında en düşük intihar oranına sahip olan, Protestan mezhepleri arasında en törensel ve Katolik benzeri davranan Anglikanlardı. Durkheim, Yahudi cemaatleri haricinde Avrupa'nın eğitim oranı en yüksek bölgelerinde intihar oranının da en yüksek olduğuna ustaca dikkat çekmeyi sürdürdü. Bu, toplumsal entegrasyon eksikliğinin intihara sürüklediği genel argümanını destekledi, zira eğitim, ruhban sınıfından olmayanların eğitim alması dinî geleneğinin kilit noktalarından olan Yahudiler hariç, laikleştirilmiş, bireyselci ve dinsiz bir topluma işaretti.

Durkheim, genel kuramını farklı açılardan destekledi: Toplum, bireylerin hayatına anlam katan şeydir, toplumdan kopan bireyler kendilerini öldürürler. Bu sonuca götüren tek kanıt din değildi, insanları ortak bir duyarlılıkta buluşturan savaş, devrim ve diğer büyük toplumsal kriz dönemlerinde de intihar oranlarının düştüğü gerçeğiydi. Ayrıca evliler evli olmayanlara göre kendilerini öldürmeye daha az meyilliydiler; eşini kaybetme veya boşanma intihar riskini artırıyordu fakat geride kalacak çocuk sayısının fazlalığı riski yine düşürüyordu. Bireyi sarmalayan toplumsal bağlar arttıkça intihar riski düşüyor, azaldıkça kendine zarar verme tehlikesi artıyordu. Bütün bunlardan Durkheim'ın en kilit kavramlarından biri doğdu: "Anomi" devlet fikri, veya bireyin eylemlerine açık yönlendirme yapan veya amaç katan normların eksikliği. Bu kavramda Durkheim modern toplumun marazlarının en büyük nedenini özetliyor.

Durkheim'ın *İntihar*'ı klasik bir eserdir. Bu eser, genel bir kuramı desteklemek için ampirik analizden nasıl faydalanılabileceğine örnek olarak ayakta kalmayı sürdürüyor. Çeşitli eksiklikleri var; veriler tamamen güvenilir değil; analizlerin bazılarında da hata yapılmış. Dahası, Durkheim intiharı tümüyle açıklamamış. Her şeyden önce, Protestan olan herkes, bekâr, yüksek eğitimli vs. olsa dahi intihar etmez. Her münferit intihar vakasının tam açıklaması Durkheim'ın dışlamak istediği psikolojik faktörleri de içermek zorundadır. Fakat Durkheim intiharların zahmetli açıklamalarını yapmaktan çok, toplumsal entegrasyon ve sosyal anominin bireyin davranışları üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermekle ilgileniyordu. İntiharın kendisinden çok, bize toplumun yapısı hakkında ne söyleyebileceğiyle ilgileniyordu.

Tümüyle geçerli olsa da olmasa da *İntihar*, toplumsal düşünce tarihinde önemli bir kitap olarak kalacaktır. Durkheim'ın düşüncelerinin, törensel etkileşimlerin toplumsal dayanışma açısından önemi üzerine sadece genel tahlillerin desteklemesine yardımcı olduğu için değil, aynı zamanda sosyolojiye bir bilim dalı olarak model oluşturduğu için önemi sürmektedir. Durkheim böylece on dokuzuncu yüzyıl tahmini yöntemlerinden yirminci yüzyıl ileri tahlillerine geçmiş oldu.

Din ve Gerçeklik

Bütün bunlar tek kişi için yeterince büyük katkı olarak kabul edilebilir ama Durkheim henüz işini bitirmemişti. Fransa'nın ilk sosyolojik yayını *Année sociologique*'i ve onun etrafında yeni geleneği sürdürecek bir araştırma okulu organize etti. Bu gruptan, Durkheim'ın Fransa'daki esas taraftarlarını oluşturan, modern antropolojinin ana ekollerinden biri çıktı. Durkheim, *İntihar*'ın istatistik verilerinin çoğunu da derleyen yeğeni Marcel Mauss ile birlikte tahlil ettiği etnografik ilkel kabile raporlarıyla gittikçe daha çok ilgilenir oldu. Ölümünden birkaç yıl önce, 1912'de son eserini, *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri (The Elementary Forms of the Religious Life)* adını taşıyan ve belki de yirminci yüzyılın en iyi tek ciltlik kitabını yayımladı.

Bu eserinde Durkheim, Karl Marx'la başlayan gerçeklik görüşümüzde devrimi yeni bir boyuta taşıdı. Marx, her sınıfın kendi gerçeklik görüşü, kendi bilinci olduğunu savunmuştu. Durkheim, en genel ve kanıksanmış fikirlerimizin bile toplumsal görecelik içerdiğini göstermek için daha da ileri gitti. Zaman, uzay, nedensellik, tanrı, nefis; tüm bunlar toplumun yaratımları olarak görülebilirdi. "Oradaki" gerçekliğin eski mutlakıyetçi görüşünün yerine, Durkheim doğal dünyanın sadece insanların ve toplumsal ritüellerinin sembolik yaratımlarına zemin oluşturduğunu gösterir bize. Erving Goffman ve yakın zamanlı diğer sosyologların perspektifini tatbik ederek baktığımızda, tek gerçeklik değil pek çok gerçeklik vardır ve bunlar ancak insanların hükümleri zoruyla var olurlar.

Durkheim, dinin temellerini anlama çabası içerisinde, Avustralya'nın Aborjin kabileleri, artı başka kabile toplumları üzerine verileri analiz ederek perspektifimizdeki bu devrimi sürdürdü. Din, bu insanların dünya görüşünde her şeyi kuşattığından, Durkheim toplumdaki temel düşünce kiplerini açıklamanın bir fırsatını yakaladı.

Dini tarif etmeye çalışmakla başladı işe. Tüm dinlerde ortak olan nedir? Tanrılar ve ruhlar inanışının Budizm, Konfüçyüsçülük gibi dinlerde bulunmaması bu kavramları öteledi. Doğal dünyadan ayrı bir doğaüstü âlem inanışı da değil, zira ilkel toplumlar doğa âlemi fikri geliştirmemişlerdir ve bu yüzden böyle bir ayrım yapmazlar. Aslında dinin anahtarını fikir alanında bulamayacağımızı söyler Durkheim. Tüm dinlerin sahip olduğu tek şey, diğer tüm şeylerden ayrılan ve insanların törensel bir özenle yaklaşmak zorunda olduğu bir dizi "kutsal şey"dir. Hristiyanlıkta ritüel nesneler arasında örneğin İnciller, sunaklar, tespihler, kutsal su ve kutsanmış ekmekle şarap vardır; Aborjin kabilelerde ise Durkheim ana kutsal nesnenin kabile totemi olduğunu tahlil etmiştir.

Totem; tilki, yılan, tatarcık, kanguru gibi öldürülüp yenmesi kabile üyelerine yasak olan bir hayvandır. Kabilenin toplanıp bu kutsal nesneye hürmet gösterdiği periyodik törenler yapılır. Durkheim, pratik bir bakış açısıyla bir toteme muamele tarzını anlamanın mümkün olmadığını ama toplumsal açıdan bakıldığında anlamının açıklık kazandığını söylüyor. Totemin işlevi kabileyi bir arada tutmaktır. O olmazsa, bir kabile birliği de olamayacaktır çünkü kabile üyelerinin birbirleriyle özdeşleşmesini sağlayan şey ortak bir totemi paylaşmaktır. Bu nedenle totem, akrabalığın ve topluluk üyeliğinin temelidir. Tüm kabile sadece periyodik totem törenlerinde toplanır ve kabilenin üyeleri, Durkheim'ın sosyal düzen için çok önemli olduğunu savunduğu duygu bazlı dayanışma ruhunu bu törenlerde tekrar tekrar yaşatırlar. Böylece totem, toplumsal ve ahlaki bir düzen yaratır. Tapılan hayvanı öldürmek yasak olduğundan, bu totemin adını taşıyanları, yani kendi kabile üyesini öldürmek de yasaktır. Tesir itibariyle totem, toplumu ve toplumun, bireyden ahlak taleplerini simgeler.

Aynı şekilde, daha modern dinlerin de öncelikle töresel bir topluluğu muhafaza etme işlevi gördüğü görülebilir. Örneğin on dokuzuncu yüzyıl Amerikan köylerinin ayinleri cemaati haftada bir, biraraya toplardı. Halkın düzenli olarak toplandığı tek zamandı belki de. Ayinin, kutsal kitabın okunmasından ortak ila-

hi ve dualara kadar tüm ritüelleri, ahlaki bir düzen hissi yaratmaya yarıyordu. Durkheim, genel olarak bir dinin ahlaki buyruklarının (altın kurallar, on emir, tensel zevklerde sefa düşkünlüğüne kısıtlamalar) aslında toplumsal kurallar olduğunu savunur. İnsanların birbirlerine karşı davranışlarını düzenler, toplumsal birlik duygusunun korunmasına hizmet eder ve bencilliği dizginleyerek topluma işlerlik kazandırır. Neden insanlar, en azından belli bir seviyeye kadar, böylesi ahlak kurallarına uyarlar? Cennet ve cehennem gibi doğaüstü yaptırımlardan veya totemin kutsal gücünden gerçekten korktukları için değil; dinî geleneklerin bahaneleri değişir fakat toplumu kontrol gücü kalır.

Durkheim, nedeninin daha ziyade doğaüstü yaptırımların toplumu ve toplumun bireyde neyi kabul edip neyi reddettiğini sembolize etmesi olduğunu ileri sürüyor. Ahlak kurallarına bağlı yaşayan ve dinî törenlere içtenlikle katılan insanlar, toplumlarını oluşturan sayısız nesille birlik içinde olmanın verdiği harika duyguya kapılır ve bu duyguyu kendilerine "kurtarılmış" olmak şeklinde sunarlar. Kuralları çiğneyip törenlerden kaçanlarsa, kendilerini, bu ait olma duygusundan koparır ve kendi benmerkezciliklerinin sonuçlarına katlanırlar. Teologların yorumuyla, tanrıdan kopmak günahkârın kendi kendine verdiği cezadır. Durkheim da bu düşünceyi onaylardı ama bir sosyolojik madde ekleyerek: Tanrı toplum için sadece bir semboldür.

Durkheim böylelikle Aydınlanmada bilimin dine saldırmasıyla başlayan bir bölümü sonuna getirir. Fakat din, hurafe ve hatalardan fazlası olmalı diye belirtmiştir, yoksa nasıl bu kadar uzun yaşayabilirdi? Durkheim, sonunda doğaüstüne dair inanışları, ne olduklarını göstermek suretiyle anlamamızı sağlar: Her toplumun merkezinde bulunan sosyal davranış tarafından üretilmiş semboller. Tanrı, tam inananların düşündüğü şekilde değil ama yine de sahici bir şey olarak açıklanır: Toplumun ortak bilinci. Eğer bu ortak bilinç sembolleştirmelerini kutsal hayvan totemlerinden daha evrensel tanrılara, sonunda da deneyüstü cennet ve cehennemiyle uzak Hristiyan Tanrısı'na dönüştürürse, geçmişin hatıralarına gömülür. Durkheim'in önceki tanıtlamasına göre *İş Bölümü* ile birlikte ancak toplumun yapısıyla birlikte ahlaki düzeninin de değişmesi beklenebilirdi. Totemler, sunaklar, kitaplar gibi kutsal nesneler devlete ibadeti temsil eden bayrak gibi yeni kutsal nesnelerle yer değiştirir sadece. Dolaylı olarak komünizmin siyasi bir din olarak örgütlendiğini bilirsek, alenen ateist ve materyalist olan Rus ve Çinli komünistlerin davranışlarında, iki rakip inanış arasındaki ayrılma daha açık görülür. Genel olarak Durkheim'ın kuramı, tarihsel eğilimin gitgide daha soyut ve genel bir ortak bilinç yönünde olduğunu, somut tanrı sembollerinin, genelleştirilmiş halkların kardeşliği ahlaki inanışına dönüşerek yok olduğunu öngörür.

Böylelikle Durkheim'ın bilgi sosyolojisi insanların temel dinî fikirlerini toplumsal etkileşimle açıklamayı başarır. Durkheim ilaveten toplumun düşüncemizin temel kategorilerini dahi belirlediğini gösterir. Bir zaman ve uzam âleminde yaşıyoruz ama zaman ve uzamı nasıl algıladığımız toplum tarafından belirleniyor. Günlerden cuma, saat sabahın on biri, yıl 2008: Bu beni dolaylı olarak,

Hristiyanlık sonrası gözü hep saatte bir uygarlığa dâhil çoğu insanla paylaştığım bir dünyaya yerleştiriyor. Fakat bu birimlerle ilgili hiçbir kesinlik yok. Zaman yedi günlük haftalara, yirmi dört saatlik günlere bölünmek zorunda değil; gayet tabii on günlük haftalarımız veya (pek çok ilkel kabilede olduğu gibi) hiç haftasız ve saatsiz bir zamanımız olabilirdi. Zamanı, karmaşık modern uygarlığımızda hareketlerimizi diğer insanlarla koordine etme ihtiyacımızdan dolayı birimlere böleriz, saatler ve haftalar gerçekten doğanın çerçevesini oluşturduğundan değil. Fakat bu birimlere göre hareket ettikçe, birimler zihin çerçevemizin bir parçasına dönüşür ve onları öznel olarak mutlak gerçekliğe dönüştürürüz. Sırf bu yolla dahi toplum dolaylı olarak dünya görüşümüzün temellerini oluşturur. MS 1992 yılı bizi doğrudan tarihin Hristiyan yorumuna taşır çünkü Milattan Sonra (Anno Domini) bizi İsa'nın mitolojik doğumunun birinci yılına göre yönlendirir. Takvimleri 4690 yılını gösteren Çinliler tamamen farklı bir tarihi evrende yaşarlar.

Durkheim zaman kavramının her şeyden önce dinî törenlerin takviminden türediğini gösterir. Uzam, nedensellik, rakam; tüm bu soyut fikirlerde toplumsal kaynaklar ve süreğen toplumsal alışkanlıklar saptanabilir. Uzam, kabilenin yaşadığı alandır; Aborjinlerin Avustralya çölündeki göçebe hareketleri, Kolomb ve Macellan'ın seyahatleriyle çok genişlemiştir fakat uzam yolculuğunun evren görüşümüz üzerindeki etkileri sürerken bizim için hâlen çok temel bir toplumsal anlam taşır. Temel kavramlarımızın hepsi benzer şekilde bir sosyal kalıptan gelişir ve nesnel bilgi fikri en nihayetinde diğerlerine güvenilir biçimde nakledebileceğimiz şeylere işaret eder. Durkheim, bizi dünyayı olduğu gibi görmekten alıkoyan başka bir yanılsama daha ortaya çıkarır: Gerçeklikle toplumun bizim için çizdiği gerçeklik imajını birbirine karıştırıyoruz. Ancak fikirlerimizin sosyal bağlılığını görmek suretiyle kendimizi anlama yolunda ilerleyebiliriz. Durkheim'ın ortaya koyduğu, modern zamanların en etkileyicilerinden biri ve çok güçlü bir entelektüel performanstır.

Peki, başlangıçtaki toplumsal meselelere, modern Fransa'nın toplumsal çatışmalarına deva olma çabalarına ne olmuştur? Bu noktada Durkheim daha az başarılıydı. Toplumun marazlarının bilimsel teşhisine temel oluşturmak için toplumsal işlevselcilikten yararlanmaya çalıştı: Toplumun nasıl olması gerektiği konusunda herhangi özel değerler dayatmadan toplumsal organizmanın "sağlıklı" hâlini tanımlamaya ve böylece "hastalığını" anlamaya çalıştı. Modern iş bölümünün aslen sağlıklı ve bütüncül olduğunu, böyle olmadığı hâllerde özel birtakım koşulların söz konusu olması gerektiğini kanıtlamayı denedi. Dolayısıyla Durkheim grevlerin, siyasi çatışmaların ve çalışma hayatında zorbalığın "anormal" iş bölümünün biçimleri olduğuna inanıyordu. Fakat net bir çözüm önermeyi hiçbir zaman başaramadı. Kuramı ona sorunun, bireyin sosyal birliğin ahlaki düzenine yeterince bütünleşememiş olmasında yattığını söylüyordu. *İş Bölümü*'nün ikinci baskısına yazdığı ünlü ön sözde, dayanışma eksikliğinin bireylerin meslek birlikleri içinde örgütlenerek giderilebileceğini öne sürdü.

Çözüm ikna edici değildi çünkü bu tür mesleki toplulukların birbirleriyle çatışmaya devam etmeyeceklerine inanmak için bir sebep bulunmuyor. Durkheim'ın ana eksikliği, tabakalaşmanın varlığı ve siyasi çatışmalar gerçekliğiyle esaslı olarak ilgilenmemiş olmasıdır; sadece, dayanışma karşıtı muhteviyatı dışlayan kendi top-

lum tahaülünün kapsadığı kadarıyla toplumsal dayanışmanın dayanaklarına odaklanmıştır. Oysa Tocqueville'in siyasi örgütlerin çatışmayı nasıl şiddetlendirebilecekleri veya sınırlayabilecekleri üzerine gösterdiği yoldan gitmiş olsaydı daha başarılı olurdu.

Genel itibariyle Durkheim'ın modern sanayi toplumlarının bütünleşmiş olmalarının normal olduğu iyimser argümanı ikna edici değil. Kendi kuramları bunu çürütme eğiliminde. Eğer insanlar anlamlarını diğer insanlarla gerçekleştirdikleri ritüeller vasıtasıyla bulan duygusal hayvanlarsa, o zaman ağır bürokratik toplumumuzda kademeli olarak duyguların bastırılması ve ritüellerin tasfiye edilmesi hatırı sayılır bir rahatsızlık yaratacak olmalı. Aslında bunlar Weber'le Freud'un daha karamsar sonuçlarıdır. Durkheim her ne kadar bu kanıyı kaleme almak istememiş olsa da, anomik intiharın gevşeyen törensel sosyal bağların bir sonucu olduğu açıklaması karamsar bir yorumu destekler niteliktedir.

BÖLÜM 7

Max Weber: Büyüsü Bozulan Dünya

Max Weber (1864-1920), Marx ve Freud hariç tüm sosyal bilimcilerden daha büyük etki yaratmıştır. Fikirleri önce Almanya'da, daha sonra tüm bilim âleminde kabul görmüştür. "Karizmatik liderlik" ifadesi genel kullanıma geçmiştir; geçerlilik, bürokrasi, akılcılaştırma, anlamak (verstehen), ideal tipler, değer yargısız bilim, tabakalaşmaya üç boyutlu yaklaşım ve kapitalizmin köklerine bağlantıyla Protestan ahlakı kavramları tüm sosyal bilimlerde bilinir. Buna rağmen Weber'in genel sosyolojisi ve dünya tarihine bakışı çok az tanınır, soyutlanmış derlemeler ve popülerleştirilme nedeniyle gizli kalmışlardır. Weber'in dünya görüşünün daha da güçlü bölümleri gün ışığına çıkarıldıkça sürekli afallıyoruz. Bundan bir dereceye kadar da kendisi sorumlu tutulabilir. Eserleri hacimli ama tamamlanmamış ve neredeyse hiç özlü değildir, içlerindeki yüzeysel herhangi bir bilgi bile öyle bir fayda kavramına çevrilmiştir ki, daha fazla araştırılmasına gerek bırakılmamıştır. Daha kapsamlı keşfi ve geliştirilmesi sürdükçe Weber sosyolojisi son yıllarda daha da çok dikkatimizi çekiyor. Alman sosyal biliminin yükseliş dönemine ait en saygın şahsiyet olarak Weber, ölümünün üzerinden seksen yıldan fazla geçmiş olmasına rağmen hâlen dünya sahnesinde en önde yer alıyor.

Pek çok muhteşem sosyolog gibi o da, sürekli ters bakış açılarına maruz kaldığı için yanılsamalardan kurtulmuş, sorunların merkezinde olan bir insandı. 1864'te Alman sanayicilerden zengin bir ailenin çocuğu olarak doğmuş, babasının hâkim ve başarılı bir siyasetçi olarak çalıştığı Berlin'de büyümüştü. Bismarck'ın imparatorluğunun reel politikasının perde arkası bilgileri Weber'i çocukluğundan itibaren siyaset gerçekliğiyle yoğurdu. Babası milliyetçi liberaller ile Meclis'e girmiş, sağında Prusya aristokratları, solunda sosyal demokratlarla (sosyalist sendikacılar) büyük imalatçıların çıkarlarını temsil etmişti. Almanya'da liberaller açısından pek elverişli bir dönem değildi (Aslında, 1848'deki kısa ömürlü devrim sırasında pek de elverişli olmamıştır.). Toprak sahibi aristokrasi ve ordu demokrasiye karşı sert tavır almıştı, sosyalistler de Karl Marx'a uygun devrim telkin ediyorlardı. Liberallerin devlet bürokrasisinden başka yönelebilecekleri kimse yoktu ve milliyetçilikleri gittikçe yükselip asıl siyasi kaynakları-

na dönüşünce idealleri sönüp gitmişti. Weber erken yaştan itibaren sağın da solun da gerçekçi olmayan taleplerini küçümsemiş fakat merkezde de kendini sürekli artan bir rahatsızlık içinde hissetmeye başlamıştı. Hayatı boyunca ateşli bir milliyetçi oldu, buna rağmen Almanya'nın sürekli kendisini yerle bir edecek bir savaşa doğru tökezlediğini gördü. Sosyolojisi, eli kulağındaki facia korkusunu doğruladı ve Weber kendini, kıyameti bildiren yirminci yüzyıl felaket tellalı gibi görmeye başladı.

Kariyerine, Berlin ve Heidelberg'de babası gibi hukuk okuyarak başladı. Fakat siyasetteki karamsarlığı ve bağımsız zekâsını eğitme yönündeki baskın isteği onu akademik kariyere yönlendirdi. On dokuzuncu yüzyıl Almanya'sı, üniversitelerinin saygınlığıyla dünya lideriydi. Özellikle tarihle ilgili alanlarda ünlüydü. Leopold von Ranke ve Friedrich von Savigny tarihi burada, olayların "gerçekte nasıl yaşandığı"nı anlatma ilkesiyle antika günlük statüsünden çıkarıp bir bilime dönüştürmüştü. Almanlara özgü bütünlük içinde Professor doktorlar, sadece gelenekselleşmiş askeri ve siyasi tarihte değil, aynı zamanda ekonomide, yargıda, kültürel tarihte, arkeolojide, etnografyada ve dil bilimde de ayrıntılı dökümler çıkardılar. Hegel'den sonra Alman felsefesi de güçlü bir tarihsel tat kazanmıştır. Weber, hemen hemen tüm bu alanlarda kendini eğitti, sonuçta muhtemelen gelmiş geçmiş herkesten daha geniş dünya tarihi bilgisine ulaştı. Uzmanlaşmanın arttığı çağda Weber'in başarısı, olağandışı bir bireyciye delaletti. Weber de kuşkusuz olağandışıydı. Uzun boylu, iri yarı, siyah sakallı ve aksi; tanıştığı herkesi etkiliyordu. Meslektaşları onu ileri bir zekâ olarak görüyorlardı. Weber'in doktora sınavının sonunda zamanının en saygın tarihçisi Theodor Mommsen ayağa kalkmış ve kendi sınavını geçebilecek "pek saygın Max Weber"den daha nitelikli birini tanımadığını söylemişti. Weber, Alman tarihçi ve filozofların dünyasından bile geniş bir entelektüel çevreye dâhildi.

Babasının evinde Berlin'in en saygın siyasetçileri ve akademisyenleriyle tanışmıştı. Heidelberg'deki kendi evindeyse her alandan entelektüelin yanı sıra sanatçı ve müzisyenler de buluşuyordu. Aralarında Karl Jaspers (müstakbel varoluşçu psikiyatr), Ferdinand Toennies, Georg Simmel ve Weber'in ricalarına rağmen üniversitede bir pozisyon alamayan genç radikal Robert Michels de vardı. Weber, Marksist yeraltı düşüncesinden tümüyle haberdardı. Pek çok dil okumuş, yurt dışına seyahat etmişti; İngiliz evrimcilerle, Fransız pozitivistleri Alman tarihçiler kadar iyi tanırdı. On dokuzuncu yüzyıl entelektüel akımlarına bir adam boyu fazlaydı. Tam ortada bulunuşundan, hem bilim hem de anlamlı insan doğası çalışmaları açısından sosyolojiye bir bakış açısı sundu. Verstehen ve ideal tip ikiz yöntemleri entelektüel çapraz akıntıların ortasındaki pozisyonundan ortaya çıktı: Toplumsal gerçeklik sadece mekanik kıyaslamalarla açıklanamaz, insanın, kendi dünyalarında yaşadıkları biçimde kadın ve erkeklerin deneyimlerinde kendilerini tasarlamasıyla anlaşılmalıdır (Almancasıyla, verstehen). İdeal tipler ise, ilerleyen sayfalarda göreceğimiz üzere, bu son derece karmaşık ve değişken dünyadaki kavrayışımızdan bilimsel genellemeler çıkarmaya yarayan araçlardır.

Sosyologlar çevrelerindeki insanları (aslında yüzyıllardır ölü olanları da) empatiyle yaklaşarak anlamak ve en hassas noktayı zekâlarıyla hissetmek zorundadırlar. Weber burada da şiddetli husumetlerin ortasındaydı. Düzgün bir burjuva Alman ailesi görüntüsünün altında Weber'in annesiyle babası psikolojik bir savaş yaşıyordu. Kaba, bilgiç ve otoriter babası fedakâr ve dindar annesiyle aralıksız olarak çatışma hâlindeydi. Bu iki kutup arasında Weber, keşiflerinin en ünlü katkısı sert Protestan ahlakının kalıntılarını bulmuş olabilir. Max Weber'in kendisi gayet net, ahlaklılığın mükemmel örneğiydi. Son derece çalışkan, mükemmelen dürüst, kendini işine adamış, ciddi, sistemli. Weber, yıllarca sürecek insomnia hastalığı ile yaşadı ve elli altı yaşında onu ölüme götürecek bir iç ateşiyle hareket etti. Aile içi çatışma, sonunda daha da kötüleşti. 1897'de, Weber otuz üç yaşındayken ve tam Heidelberg'de ekonomi öğretim üyesi olarak kariyerine başlayacakken, ailesine gerçekleştirdiği ziyarette kendini bir kapışmanın içinde buldu. Yıllarca bastırılan acı, saygın asilzade formalitelerini yıktı ve Weber öfkeyle babasını annesine karşı tutumunu değiştirmezse bütün irtibatı kesmekle tehdit etti. Üzerinden çok geçmeden haber aldı: Felç inen babası ölmüştü.

Depresyon başladı. Yetenekli hatta karizmatik hoca Weber artık ders veremeyeceğini gördü. Denediğinde kolları ve sırtı geçici felce uğruyordu. Konuşmakta zorluk çekiyordu, ciddi düşünmek imkânsızdı. İşinden izin aldı, sonra istifa etti. Biteviye seyahat ediyor, otel odalarında tırnaklarına bakarak saatler geçiriyordu. Haftalarca akıl hastanesinde kaldı. Bu deneyim onun yeni bir yönünü ortaya çıkardı. "Böyle bir hastalığın da faydaları var. Hayatın insan yönünü yeniden önüme açtı." yazdı eşine. "Buz gibi bir el beni serbest bıraktı. Geçen yıllarda hastalıklı halim bilimsel çalışmalarıma coşkulu sarılış olarak kendini ortaya koydu ki bu, bana uğur gibi göründü."[1]

Yavaşça iyileşmeye başladı, 1904'te işine dönmüştü. St. Louis Fuarı'nda konuşma yapması için aldığı davet üzerine Amerika'ya gitti. Amerikan ideallerinin azameti ve Amerikan kapitalizminin çürümüşlüğü karşısında hayal gücü ateşlendi ve ilk ünlü eseri *Protestan Ahlakı* ve *Kapitalizmin Ruhu*'nu tamamlamak üzere Almanya'ya döndü. O zamandan itibaren, her ne kadar I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir daha kendini yeniden ders verecek duruma getirmeyi başaramasa da, üretkenliği azalmadı. Yedi yıl kaybetmişti. Sonraki on altı yılında yaptığı çalışmalarsa hiçbir zaman aşılamadı.

Weber'in sosyolojisi, en büyük eseri *Ekonomi ve Toplum*'un ilk bölümlerini meydana getiren eşzaman kurgulu tanımlamalarının labirentinde genellikle gölgede kalmıştır. Toplumun işleyişi gibi karmaşık bir konuda anlaşılır olmak için açık ve net kavramlar kullanmak gerekir. Ama kavramları en kolay, gerçekte kullanımlarına rastlarsak kavrarız. Weber dünya tarihinin en büyük gelişmesini açıklamayı kendine görev edindi: Modern sanayi uygarlığının doğuşu.

Bunu gerçekleştirmek için, akrabalık ve tabakalaşma, bürokrasi ve refah arasındaki bağlantıların her bir kurum diğeriyle bağlantılandırılana kadar ve açıklamalar ağı bugünden dünyadaki insan yaşamının başlangıcına uzanana kadar kategorize etmek için görüşünü giderek ekonomiden hukuka, siyasetten dine de kaydırması gerekti. Ekonomik gelişme meselesini araştırırken Weber'in ortaya

[1]Marianne Weber, *Max Weber: A Biography* (New York: Wiley, 1975), p. 242.

koyduğu şey dünya tarihinin sosyolojisinden farksızdı. Genel sosyoloji kuramına katkıları, yaşandığı haliyle tarihin karmaşıklığını bozmadan toplumun kilit işleyişlerini anlama çabasıyla geliştirdiği modellerden oluşur. Weber, gelişime dair peşin hükümlü bazı ilkelere uydurmak için gerçekleri körü körüne basite indirgeyen evrimsel veya döngüsel kuramları tam olarak aşağılardı. Müphem veya hatalı genellemeler ile dünya uygarlığının sayısız özel biçimi arasında gerilmiş ipteki yürüyüşü sırasında Weber, insanlığın toplumsal davranışlarının ve insanlığın yarattığı kurumların kapsayıcı bir kuramına doğru yol aldı. Bundan sonra, Weber'in önce genel sosyolojisini, sonra dünya tarihine bakışını ele alacağız.

WEBER'İN SOSYOLOJİSİ: TABAKALAŞMA, ÖRGÜTLENME VE SİYASET

Tabakalaşma: Sınıf, Güç ve Statü

Weber'in sosyolojisi birbiriyle ilişkili üç konu üzerinde yoğunlaşır: tabakalaşma, örgütlenme ve siyaset. Bunlar arasında, her şeyin bağlı olduğu ve içinde belki de toplumu hareket ettiren güçleri barındıran tabakalaşma, toplumun temel kuramını oluşturur. Weber tam bir nominalistti; onun için gerçek fizik ortamlardaki gerçek insanlar toplumda var olan ve yaşanan her şeyin nesnesi ve sorumlusudurlar. Elbette kültürel değer sistemi (ethos) (Protestan ahlakı gibi), hukuk sistemleri ve geniş çaplı örgütlerin hepsi kendine ait bir mantık yapısı ve gelişim hukukuna sahiptir. Fakat asla kendi kendiliklerinden gelişmezler; gerçek insanların fikirleri ve eylemleri yoluyla gelişirler.

Weber metodolojik olarak Marx'ın sloganını benimsemiş de olabilir: "İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yapar ancak istedikleri gibi değil." Weber ne organik kıyaslardaki biçimiyle basite indirgenmiş "toplum" soyutlamasını ne de Germen kültür kuramlarının Weltgeist'ını (dünyanın ruhu) kabul edebiliyordu. Toplumu göremeyiz, yalnızca kadın ve erkek grupları görebiliriz. Üstelik bu gruplar aynı toplum içinde dahi çok farklıdır. Üst sınıfların ahlak felsefesinin orta sınıf esnafın veya tarım işçilerinin inançlarını ifade edeceğini düşünmek hatadır. Ne Hindistan Brahma ne de Almanya Hegel felsefesiyle özetlenebilir. Eğer toplumu ve kültürü anlamak istiyorsak, işe, tek bir bakış açısına dayanan kolaycı genellemelerden değil ayrı grupların arasındaki ana farklardan başlamalıyız. Weber için tabakalaşma, farklı gruplar arasında gözlemleyebildiğimiz bağlantılardı. O, binlerce hatta milyonlarca bireyin eylemlerinin birleşmesiyle oluşan ama bireylerin ne niyet ne de kontrol ettikleri sonuçlarla ulaşılan görünmez bir düzen kuruyordu.

Birbirlerini hiç görmemiş insanları bile birbirine bağlayan bu düzen nasıl bir düzendir? Weber böylesi üç düzen tespit eder: ekonomi, siyaset ve kültür. Bir insan, sırf ulus çapında iş bölümü nedeniyle var olan bir fabrikaya iş gücü-

nü satar ve ücretini harcamak suretiyle fiyatları etkiler; vergi öder ve uzaktaki hükûmetin bakanları güç mücadelesi içinde olduklarından, uzak bir savaş meydanında öldürülür; ailesi çok önce rahipler hiyerarşisi tarafından özenle hazırlanmış ve yavaşça bir tekrardan diğerine geçen cenaze törenine gider. Her düzen insanların davranışını etkiler, paralarını nasıl kazanacaklarının şartlarını oluşturur, hem dünya görüşlerini hem de kimlerle ilişkiye geçeceklerini belirler. Ama her insan aynı şekilde etkilenmez. Sermayedarın oğlunun hayattaki şansları çiftlik işçisinin oğluyla, sıradan vatandaşın dünya görüşü, parti liderininkiyle aynı değildir; dindar ev kadını entelektüelle aynı sosyal çevreye sahip olmaz. Bireylerin benzer ekonomik, siyasi veya kültürel durumlara dayanan gruplara sınıflanması olarak düşünürsek, sosyal düzeni kapsamlıca görebiliriz. Birbirleriyle ilişki içindeki insanlardan oluşan gruplar toplumun temel birimleridir. Weber döneminden bu yana pek çok araştırma insanların kimliklerini, değerlerini ve dünya görüşlerini böylesi yüz yüze gruplar dâhilînde edindiklerini ispatlamıştır. Böylelikle, toplumun farklılıkları kendi büyük kurumları tarafından üretilmektedir (iş, devlet, ordu, kilise, okul). Aynı zamanda bu çeşitli grupların üyeleri kurumsal ağlardaki pozisyonları üzerinden de birbirlerine bağlıdırlar.

Weber, toplumu neyin bir arada tuttuğu genel sorusunu sormayı gerekli bulmamıştır. Tarih boyunca toplumların daima bir araya geldiklerini ve bölündüklerini, bir kurumlar takımından diğerine yer değiştirdiklerini görmüştür. Fetheden ve dağılan devletler, ticaret ve sermayenin yayılması ve daralması, dinlerin ve sanatların ağır ağır bir temadan karşıtına yol alması gibi tarihte; savaş, çatışma ve değişimden başka hiçbir değişmez yoktur. Değişimin altında yatansa, insan toplumlarının temelini oluşturan, ortak duygu ve inanış bağlarıyla birbirine bağlı insan gruplarıdır (aileler, evler, akrabalar, kilise ve idoller, arkadaşlar, camialar). Weber'in tabakalaşma görüşünün temeli, böylelikle bir grup düzeni kuramı, insanları dayanışma grupları hâlinde bir araya getiren koşullar üzerine bir dizi hipotezdir. Bu koşullar, grupları birleştirerek toplumu oluşturan kurumsal düzenlerle insanların ilişki kurma biçimlerinde saptanabilir.

Weber; yiyecek ve maddi refah ihtiyacı, ölüm korkusu ve fiziksel acıdan kaçınma, cinsel tatmin, bir sosyal ya da ahlaki topluluğun üyesi olma ve anlamlı bir dünya görüşü isteği gibi bazı güdüleri insan davranışlarının açıklanmasında temel kabul etmiştir. Weber bu güdülerin psikolojik dinamiklerini keşfetmeye veya bireysel motivasyon farklılıklarını hesaba katmaya yeltenmedi; bu açıdan kuramları Freud ve Mead'in içgörüleri ile Durkheim ve takipçilerinin grup dayanışması üzerine sosyal kuramlarıyla tamamlanabilir. Weber bu güdülerin, insan tarihi boyunca var olduğunu gördüğünden, doğuştan geldiğini kabul etti. Ekonomik kazanç önermeleri, fiziksel şiddet tehditleri ve duygularla inanışlara başvurmalar insanların birbirlerinin davranışlarını etkilemekte kullandıkları üç ana yaptırım olarak Weber'in kuramlarında görülebilir. Ekonomi, siyaset ve kültür birbiriyle bütünleşen kurumsal alanlardır; sınıf, parti ("Güç odağı" daha uygun bir terim olabilir.) ve statü grupları bunların temelinde oluşmuş gruplardır.

Weber'in ana savı, ekonomik alanda, siyasi mücadelede veya kültürel alanda ortak durum ve çıkarları paylaşan insanların birlikte hareket edip arkadaşlık kurmaya ve diğer herkesi bu birlikten dışlamaya eğilimli oldukları yönündedir. Ekonomi piyasasında sınıflar, insanların benzer iş koşullarına sahip insanlarla bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Burada Weber Marx'ın tespitini sürdürür: Tarım işçisi, fabrika işçisi, yetenekli zanaatkâr, köylü ağa, sanayici, tüccar, borsa spekülatörü, hepsi farklı sosyal dünyalarda yaşar. Fabrika işçilerini şehir gecekondularında bir araya getiren ve üst tabakayı malikâne ziyaretlerinde bir araya toplayan maddi koşullar insan hayatları üzerinde güçlü etkiye sahiptir. Ekonomik koşullar sadece insanların nasıl ve kimlerle yaşayacaklarını değil, dünyayı nasıl algılayacaklarını ve nasıl hareket edeceklerini de şekillendirir. Ekonomik durumlara göre insanların farklı çıkarları söz konusu olur: İşçi ücret zammı talep etmekte, sendika kurmakta veya sosyalist bir partiye oy vermekte görür çıkarını; köylü, beyine karşı sorumluluklarını yerine getirmeye ve kırala vereceği vergiyi en az seviyede tutmaya çalışır; sanayici sendikalaşmaya ve sosyalizme karşı çıkar; sermayedar altının fiyatı ve hakim faiz oranlarıyla ilgilenir. Böylelikle insanlar kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket ederler ve ortaya çıkan çatışma benzer ekonomik konumdaki bireyleri birbirine yakınlaştırır; muhalif durumdakilerden soyutlar. Kaç muhalif grup olacağı ve aralarındaki çatışmanın ne kadar büyük yaşanacağı söz konusu toplumun içinde bulunduğu ekonomik sistemin doğasına ve ekonomik, siyasi ve kültürel tabakalar arasındaki ilişkiye bağlıdır. Weber, Marx'ın temel modelini kendi tabakalaşma kuramına katar fakat ekonominin belirleyiciliğini ancak üç etmenden biri olarak görür.

Weber siyasete, tıpkı ekonomi gibi, mücadelenin geniş çaplı gerçekleştiği bir alan gözüyle bakar. Her şeyden önce, en açık biçimiyle tarih, askerî fetihler ve derebeylik rekabetleri, saray entrikaları ve darbeler, köylü başkaldırıları ve şehir isyanlarının kaydı olarak okunur; barışçıl dönem aktiviteleri siyasetçilerin kariyerlerinde iniş ve çıkışlarla, yetkililerin değişen otoriteleriyle ve çıkar gruplarının oy verme ve lobicilikte kazandıkları ağırlıkla oluşur. Böylelikle, bireyler ekonomik çıkarları kadar siyasi çıkarlarıyla da tabakalaşabilirler. Askerî yetkililer, bağımsız derebeylik şövalyeleri, modern parti siyasetçileri veya şehir mahkemesi hâkimleri gibi, alt düzey devlet yetkilileri ayrı bir grup içinde bir araya toplanırlar. Baskıcı güç nadir bulunan bir maldır; pek çok insan bunun mümkün olduğunca çoğunu kendine almak derdindedir ve esasen tüm insanlar bunun kendilerine mümkün olduğunca az uygulanmasını dilerler. Aşağıda göreceğimiz üzere, siyaset, insanın otoriteyi elde etme ve başkalarının otoritesine boyun eğmekten kurtulma mücadelesi olarak tahlil edilebilir. Siyasi çıkar grupları, ekonomik çıkar gruplarıyla kesişiyor olabilir (Derebeylik şövalyeleri, toprak sahipleri sınıfını; siyasetçiler, sanayici ve işçi sınıflarını temsil edebilir.). Fakat güç, paylaşılması gerekecek ayrı bir pastadır ve kendi gruplaşmalarını yaratmaya uygundur. Siyasi tabakalaşma çeşitleri ve siyasi grup düzeni, söz konusu toplumun siyasi kurumlarının doğasına bağlıdır. Weber'in toplumu, karmaşık ve sürekli değişken bir kuvvetler etkileşimi olarak gördüğü artık aşikâr. Siyasi tabakalaşma ekonomik gruplaşmalardan etkilenir, aynı zamanda tersi de geçerlidir; her ikisi de kültürel bir tabakalaşmayla etkileşim içindedir.

Weber, koyulan hiçbir şeyin etiket yapıştırmamıza yetecek kadar uzun kalmadığı ve etiketlerimizin de olan biteni hep fazla basite indirgediği bu dünya

hakkında tutarlı konuşulabilmesini mümkün kılacak bir strateji geliştirmek zorunda kalmıştı. Bu amaçla, gerçeklikten soyutlayabildiği neredeyse hiç veya hiç kendi kendine oluşmayan bir sosyal eylem biçimini özetlemek için ideal tip mevhumunu yarattı. Tabakalaşmanın dinamiklerini, örneğin, bunları zihnimizde unsurlarına ayırabilirsek (sınıf, güç odağı ve statü grupları ideal tipleri) keşfedebiliriz. Dolayısıyla ekonomik sınıf düzeninin dinamiklerini, kuvvet politikasının süreçlerini göz önüne almak zorunda kalmadan tespit edebiliriz. Bunu yaptıktan sonra, arka arkaya siyasi mücadeleler ve kültürün statü üretme etkisi üzerine çalışabiliriz. Nihayetinde, bu içgörüleri, herhangi bir toplumun bu üç sürecin etkileşimiyle ortaya çıkan tüm tabakalaşmalarına uyarlayabiliriz. Bu teknik, bir bileşenin önce ana unsurlarını belirleyerek, sonrasında etkileşimlerini not ederek özelliklerini açıklayan bir kimyagerinkine benzer. Araştırma verilerinde "çok bileşenli çözümleme" adı verilen modern sosyolojik araştırma metodu da aynı genel stratejiyi yansıtır.

Kültürün ekonomi ve siyasetle etkileşimi özellikle incelik ister. Daha önce belirtildiği gibi, ekonomik ve siyasi durumu, kişinin değerleri ve inanışları üzerinde hayli büyük etkiye sahip. Marx, bunu ekonomide ilk fark eden olmuştur; Weber de paralel bir tahlili kültüre taşımıştır. Bu durumda kültürün ekonomik ve siyasi belirleyicilerinden söz edebiliriz. Fakat kültürün tabakalaşmaya dâhil olduğu üçüncü bir yol var, Weber'in kendi keşfi. Eğer kültür sadece ekonomik ve siyasi durumların bir sonucu olsaydı, kültürün tabakalaşma için önemli olduğu söylenemezdi. İnsanlar gelirleri ve güçlerine göre tabakalaşırlardı; göstermek zorunda kaldıkları veya gördükleri saygı ne kadar olursa olsun, kendileriyle arkadaşlık etmeye tenezzül etmeyecek (daha üst seviyelerdekiler) ve kendilerinin arkadaşlık etmeyi önemsemeyecekleri (daha alt seviyelerdekiler) insanlar arasında sınırlar para ve güce dayanırdı; kültürleriyle ilintili hiçbir şeye değil. Weber, bunun böyle olmadığını gördü: Sınıf ve güç tarafından yaratılan tabakalaşmaya ek olarak, kültür alanında da pek çok muhtemel hiyerarşi mevcuttu. Tarihi açıdan bu kültürel hiyerarşilerin en önemlisi dine dayanır. Her dinde su götürmez bir tabakalaşma vardır: En azından inananlar ve inanmayanlar arasında statü farkı bulunur. İnananlar, kendilerini inanmayanlardan daha erdemli ve münevver görürler. Böylesi bir kültürel tabakanın da elinde tuttuğu zenginlikten veya güçten bağımsız olarak, ekonomik sınıflar ve güç odakları kadar bir araya gelmesi ve farklıları dışlaması muhtemeldir. Çoğu dinde minimum tabakalaşmadan çok daha ötesi söz konusudur. Papalardan, gurulardan ve başrahiplerden ayinlere yardımcı çocuklara, sadık ibadetçilere, kâğıt üstünde üyelere ve ara sıra günah işleyenlere kadar bir hiyerarşi vardır. Kuşkusuz bu, illa tabakalaşma oluşturacak özel bir temel değildir; kiliselerin genellikle mülk çıkarları ve siyasi bağlantıları vardır ve ruhban sınıfı buna bağlı olarak meslekten olmayan zengin veya erk sahibi insanlarla sosyal ilişkiler kurabilir.

Kültürel tabakalaşma, özellikle, çoğu insanın dünya görüşünde vardır ve bu açıdan önemlidir. Belli insanlarla arkadaşlık kurduğumuzu, diğerle-

riyle kurmadığımızı, bunun da genellikle birbirimizi ekonomik veya siyasi birlik olarak gördüğümüzden değil, belli insanlara saygı duyduğumuz, diğerlerine duymadığımız için böyle olduğu duygusunu yaşarız. Bu eğilimi tahlil edersek, genellikle kültürel tabakalaşmayla bağlantılı olduğunu görürüz. Kiliseye giden saygıdeğer insanlar, sıkı bir bar veya bilardo salonu müdaviminden değil, genel olarak kendileri gibi insanlardan hoşlanırlar; belli bir görgü düzeyine sahip, sanat üzerine sohbet edenleri de samimi arkadaş grubu gibi arka bahçedeki mangal partisine davet edip konuk etmezler.

Weber'in felsefe geçmişi bu noktada sosyolojisinde kilit rol oynar. Tanıtıcı metodolojik yazılarında, sosyolojinin gerçek konusunun anlamlı insan eylemleri olduğunun altını çizer. Bütün insanların aynı anda şemsiyelerini açmaları, basitçe bir dış uyarana tepkiyse (yağmur) anlamlı bir sosyal eylem değildir. Sosyologları asıl ilgilendiren, bundan öte insanların toplumsal önemi olduğunu düşündükleri eylemleridir. İş önemlidir, çünkü insanlar işi kendilerini toplumda başarıya götürecek bir yol veya üst tabaka için fazla küçük düşürücü bir şey ya da ölümden sonrası selamete kavuşmak için teminat olarak görürler. Boş vakit de bir anlamlar alanıdır: İnsan hayatını gösterişin ve tüketimin aristokrat tarzında yaşar veya sofu bir aydınlanma uğruna dış dünyadan sakınır ya da saygıdeğerliğini göstermek için komşularıyla rekabet eder. Kültürel tabakalaşma alanını oluşturan yukarıda açıklananlara benzer bir çok olasılık Weber'in bütüncül toplum modelinde o kadar önemliler ki, hayatın öznel yanının sürekli altını çizer. Weber için sosyolojik tahlil, mutlaka *verstehen*'i, insanlar için öznel anlamların ne olduğunu empati kurarak anlamayı kapsamalıdır. İster günümüzdeki insanlarla, ister geçmişte yaşamış insanlarla uğraşıyor olalım, kendimizi duygusal ve zihinsel olarak onların yerine koymak için mutlaka çaba harcamalıyız. Ancak bu şekilde tabakalaşmanın içindeki ve insan sosyal yaşamının geri kalanındaki mücadeleleri anlamamız mümkün olur.

Bu yüzden kültürel tabakalaşma tüm tabakalaşma biçimlerinin en karmaşık ve incelikli olanıdır. Herhangi bir toplumda nispeten az sayıda siyasi ve ekonomik grup olur fakat kültürel hiyerarşilerin çeşitleri ve dallanıp budaklanışı çok rafine olabilir, özellikle modern sanayi toplumlarında. Gerçekten, kültürel tabakalaşma statü ayrımının çizgilerini öyle bir noktaya kadar bölebilir ki, her grup veya birey kendi statüsüne sahip olur. Dine ek olarak, kültürel hiyerarşiler dürüstlük, çalışkanlık, azim, nefse hâkimiyet (Weber'in Protestan ahlakı) gibi laikleştirilmiş dinî idealler temeline; bilimde, edebiyatta, müzikte ve sanatta başarı ve bilgi; görgü kuralları, dekorasyon ve giyimde zevk ve sporda şöhret temeline bile oturabilir.

Kültürel tabakalaşma, "daha üstün" dinin mensuplarını bir zamanlar "daha düşük" dine mensup olanlarla yakın temastan koruyacak ritüel eylemlere dayalı Hindu kast sistemi gibi, toplumda resmen tanınıyor da olabilir. Detaylı görgü ve ahlak kurallarıyla Avrupa aristokrasisinin mertebeleri de benzer bir gelişmenin din dışı temellere dayalı hâlini sergiler. Kültürel

hiyerarşi çoğu insan tarafından deneyimlendiği için dünyanın esas meselelerinden biridir ama önemini toplumsal düzenin geri kalan kısmıyla (ekonomik ve siyasi tabakalaşmalar ile onlara tekabül tabakalaşmalar) bağlantı yollarından alır. Bu bağlantı iki biçimde işler: Birincisi, kültürel tabakalaşma ekonomik ve siyasi tabakalaşmanın temelini oluşturabilir. New England kolonileri buna en iyi örnektir. Dinî önderler aynı zamanda siyasi otoriteydiler ve ancak kilise cemaatinin itibar sahibi üyeleri (azınlık) toplum yönetiminde yer alabiliyordu. Dahası, dinî üst sınıf ticaretin, tarımın ve balıkçılığın örgütlenmesinde söz sahibi olmuş, böylece ekonomik üst sınıfa da dönüşmüştü. Dinî, siyasi ve ekonomik hiyerarşilerin birbirinden ayrılması on sekizinci yüzyılda başladı ancak günümüz Amerikalıları bile (özellikle orta sınıf, beyaz, Anglo-Sakson Protestanlar) insanların statülerini dinî anlamda "saygınlıklarına" (özünde, Protestan ahlakının işlevini yitirmiş normlarına uygun yaşayıp yaşamadığına) bakarak değerlendirme eğilimindedirler.

İkincisi, ekonomik ve siyasi tabakalaşma kültürel bir tabakalaşmaya dönüşme eğilimi taşır. Zenginlik ve gücün nesnel gerçekliği, statüsü ne olursa olsun, çoğu insan için fazlaca küstahtır. Yaygın olarak en tepedekilerin servetlerini hak ettiklerini bilme ihtiyacı söz konusudur; nitekim zenginlik veya güç elde eden insanlar kendilerini kültürel saygınlık perdesi arkasına saklamaya yeltenebilirler. Eski çağların fetihçi kabile üyeleri rahipleri fetihlerini tasdik etmeye çağırırlardı, tıpkı savaşla kurduğu krallığında papa tarafından taç giydirilen Charlemagne gibi. Daha sonraları, yukarıya giden yol unutulur; aristokrasi cebirle değil de soyundan gelen haklarla, ahlak kuralları ve sanat hamiliği vasıtasıyla ifade bulan erdemleri sayesinde hüküm sürdüğünü iddia eder. Tıpkı böyle bir mutasyon, on dokuzuncu yüzyıl maliyesinin hırsız baronlarıyla günümüz yüksek sosyetesi arasında cereyan etmiştir.

Ekonomik, siyasi ve kültürel ürünler birbirleriyle değiş tokuş edilebilir ve Weber bu üç hiyerarşinin toplumsal sükûnet dönemlerinde birleşme eğiliminde olduklarını varsayar. Zengin olan, aynı zamanda güçlü ve kültürlü olmaya çalışır; güçlü olan, etkisini zengin ve yüksek kültürle çevrelenmiş olmak için kullanır; kültürel elit ise zenginlik ve güç elde etmek için prestijini kullanır. Fakat ekonomi, siyaset ve kültür sahaları içindeki rekabet belli aralıklarla sınıflar, güç odakları ve statü gruplarından oluşan kompozisyonu altüst eder ve biz, üç hiyerarşinin tekrar tekrar pekiştiğini, yıkıldığını ve kendini yeniden organize ettiğini görürüz. Tarih süren bir savaştır; sadece şövalyeler subaylara, bürokratlar siyasetçilere, toprak sahipleri sermayedarlara, sanayiciler sendikacılara, rahipler bilim insanları ve entelektüellere karşı değil, aynı zamanda bu düzenlerin her biri diğerine karşıdır. Tabakalaşma süreci günlük hayatlarımızın dokusunu üretmekle kalmaz, az sonra göreceğimiz gibi, Weber'in tespit ettiği şekliyle tarih çarklarını da döndürür.

Örgütlenmeler: Patrimonyalizm ve Bürokrasi

Weber, toplum biçimlerini araştırırken insan ilişkilerini dengeye oturtmanın iki genel yolu olduğunu not düşmüştür: Ya güçlü kişisel bağlar kurmak ya da genel kurallar koymak. Elbette bunlar ideal tipler. Her ne kadar geleneksel toplumların örgütlenmesi kişiselci kutba yakın, modern örgütlenmeler soyut kurallar kutbuna yakın düşse de, gerçeklik hep bunların bir karışımıdır. Weber, sıklıkla, geleneksel toplum tipi örgütlenmeden ataerkil veya patrimonyal, modern örgütlenmeden ise bürokratik olarak bahseder. Weber'in daha eski meslektaşla-

rından Ferdinand Tönnies'in Gemeinschaft (cemaat, cemiyet) ile Gesellschaft (toplum) arasında yaptığı ayrım buradan itibaren iyice belirginleşir.

Kişisellikçi örgütlenme genellikle ev idaresiyle başlar. Antik Çin veya Asurlular'da lordu, Atina veya Roma'da vatandaşı, Orta Çağ Avrupa'sında baronu büyük bir aile şirketi yönetiyormuş gibi siyaset yaparken görürüz. İster çiftliği yönetirken olsun, ister savaş yürütürken veya daha üst yöneticiler için vergi toplarken, oğulları ve erkek kardeşleri en güvendikleri yardımcılarıdır. Hizmetçiler ve köleler ailenin parçası gibidir, aynı kıskançlıklara ve sadakate, aynı ataerkil kaprislere maruz kalır. Kamu ile özel, resmî hesap kitap ile aile bütçesi arasında bir ayrım yapılmaz. Kral aynı anda hem orduları hem de şarap mahzeni için vergi toplar, altındaki lord yukarı iletmeden önce toplayabildiği kadar vergiden kendi masraf ve kazancını keser. Örgütlenmenin bu şekli efendiler ve müritleri zinciriyle birbirine bağlanmış çok sayıda insana genişletilebilir. Patrimonyal rejimde kralın, alanının uzak bölgelerini yöneten güvenilir vekilleri vardır; vekiller de güvenilir müritlerini çeşitli yerlere ve görevlere gönderirler; işi, köylüyü ürününü vermeye zorlamak olan en alttaki memura kadar bu böyle devam eder. Modern öncesi ticaret yapan şirketler ve fabrikalar da bu şekilde örgütlüydü, sadece çok daha küçük ölçekte.

Örgütlenmenin kişisellikçi biçiminin en büyük mahzuru hem pek etkili olmaması hem de pek kolay kontrol edilememesidir. En tepeden alta uzayan bir iletişim hattı adeta yoktur ve üstten gelen emirler alta, eğer ulaşırsa tabi, dedikodu gibi ulaşır. Görevlerin nasıl yerine getirildiği hemen hemen tümüyle, dâhil olan bireylerin enerji ve inisiyatifine kalır. Hâl böyleyken, böylesi örgütlenmeler geleneklere başvurma eğilimindedir (Bir işin son yapıldığı hâli veya geçmişte hatırlanabilen en eski biçimiyle yapılması gibi, zira herhangi bir yönetmelik yoktur ve ikinci üstün, eleştirebileceği herhangi bir şey yapmamak daha güvenlidir.). Aynı zamanda, bu tür örgütlenmeler sürekli kurucusunun kontrolünden çıkar. Tarihte, bir lord büyük bir toprak parçasını fetheder, en güvendiği adamlarını ganimeti toplamakla görevlendirir, onlar da kendi yardımcılarına görev verir. Fetheden öldüğünde, bazen ölmeden önce, merkezî otorite dağılmaya başlar. Toplanan vergilerin veya ganimetlerin ancak küçük bir miktarı krala ulaşır. Er ya da geç en güçlü lordlar bağımsızlıklarını ilan ederler. Süreç bazen, yargı yetkisi parçalana parçalana en düşük seviyeye gelinceye dek (Orta Çağ Almanyası'nda olduğu gibi) devam eder; bazen bir derebeylik uzlaşısı içinde yarı yolda rütbeler arasında parçalara ayrılır; bazen başka bir fetihle tersine döner.

Bu siyasi olumsuzluklar diğer ana örgütlenme tipinin yaratılması için itici güç oldu: Bürokrasi. Krallar ve lordlar uzun zaman önce otoritenin dağılmasını sadece hizmetçileri birbirine ihbar ettirerek değil (Bu, örgütlenmeyi gizli kapaklı ve hizipçi hâle sokmaya yöneltiyordu.), aynı zamanda genel kurallar koyarak da durdurabileceklerini anladılar. İşleyişi emrinde çalışanların sağduyusuna bırakmak yerine, hükümdar, tek işi kuralları uygulamak olan kişileri seçerek, onları eğiterek ve denetleyerek meseleleri uzaktan kontrol edebilirdi. Bir bölge üzerinde genel otorite kurmak yerine, uzmanlık gerektiren bir işe bir memur bağlanabilirdi; böylece güç tepeden dağıtılıyor

ve kontrol ediliyor olurdu. Eğer kralın servetiyle kişisel servet arasındaki ayrımın eksikliğinden kaynaklanan kötüye kullanmalar olursa, kamu ile özel arasına kesin bir çizgi çizilebilirdi. Yerel baronlar tarafından aralıklı olarak yerine getirilen görevler, belli bir ücret ödenerek tam gün çalışan olarak işe alınacak memurlar tarafından yapılabilirdi.

Weber, bu tip örgütlenmenin ana unsurlarına eski Mısır ve Çin kadar eski kültürlerde rastlanmıştı ama esas gelişim, sadece, Orta Çağ derebeylik dönemini sona erdirip bürokratik temel üzerinde yükselen mutlakiyetçi monarşiler Avrupası'nda yaşanmıştı. İlk büyük bürokrasiler (Orta Çağ Katolik Kilisesi'nden sonra) Fransa, Prusya ve Rusya'da on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda gelişmiştir. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde bu yapı yalnızca hükûmetler tarafından değil, geniş ve karmaşık iş bölümü üzerinde etkili bir kontrol mekanizması kurmaya ihtiyaç duyan sanayi kuruluşları tarafından da yaygın olarak taklit edilir olmuştur. O zamanlardan bu yana bürokratikleşme toplumsal yaşamın tüm biçimlerine yayılmıştır; o kadar ki, Weber bürokratikleşmeyi modern tarihin ana akımlarından biri kabul eder.

Sağladığı avantajları göz önüne alırsak, bürokrasi tam anlamıyla neden bu kadar geç gelişmiştir? Bürokrasinin geç gelişme nedeni olarak Weber, özel kurallara uyan ve eylemlerini kayıt altına alan bir örgütlenme, yazı yazmada ilerleme ve okuma yazma bilen büyük memur gruplarının gerekliliği gibi belirli sosyal ve fiziksel şartlara dikkat çeker. Memurların toprak veya ganimet karşılığında değil de ücretle çalıştırılması için para ekonomisi gerekir. Kralın uzak yerlerdeki memurlarının ne yaptığını takip edebilmesi için gelişmiş nakliye ve iletişime (yollar, seyrisefere elverişli nehirler ve kanallar, haberci sistemi) ihtiyaç duyulur. Değişen fizik şartlar, merkezî yönetimin gelişmesine yardımcı olmuştur. Ateşli silahlar şövalyeleri hükümsüz kılmış ve büyük, bürokratik piyade ordularının kurulmasını sağlamıştır.

Benzer biçimde, sanayi makinelerinin icadı dağınık el işi üretimin yerini bürokratik imalathanelerin almasına yardım etmiştir. Bürokratik yapının kendisi tarihsel olarak birincil öneme sahiptir; siyasi mücadeleler yoluyla bürokrasi gelişmeseydi, modern sanayi yenilikleri asla kullanılamaz, dolayısıyla icat bile olunamazdı. Dahası, bürokrasi hemen hemen hiç ütopik değildir. Gezgin şövalyelerini kontrol etmek niyetiyle bürokrasiyi yaratan krallar kısa bir süre sonra yeni aygıtlarının ellerinden kaydığını gördüler. Bürokrasi bir kez kurulursa, bir kural koyucu olmadan da idarî düzenleme işini yapabilmeye başlar, hatta durum gerektirdiğinde yeni kurallar koyar. Gerçekten de, hükümdarlar kısa sürede bürokrasinin bu aksamadan çalışma çarkına girdiler ve verasete dayalı krallıklar gitgide zayıflayarak sonunda ya devrimlerle yıkıldı ya da sembolik figürlere dönüştü. Bürokrasi bir etkinlik simgesi de değildir. Kabine bakanları ve sanayiciler genellikle bürokrasi üzerinde krallardan daha az kontrole sahiptirler. Weber, çevresini saran dünyada "bürokratik formalite" ve "Parkinson yasası" isimleriyle ünlü olmuş tüm fenomenleri tespit etmiştir: Memurların eğilimi, kuralların kendisini, araç değil de amaç olarak görme yönündedir; kurallar ve düzenlemeler labirentinin ortasında sorumlu bir kural koyucu bulamamanın zorluğu, akılsızca genişlemek, biriktirmek, kendi sağkalımına en yüksek değeri vermek için örgütlere eğilim yönündedir. Bu konuların pek çoğu Philip Selznick, Peter Blau, Michel Crozier gibi sosyologların izleyen araştırmalarında incelenmiştir.

Daima siyasi bir insan olan Weber, bürokrasinin güya tarafsız aygıtlarında dahi örgütsel siyaset tespit etmiştir. Tabakalaşma kuramına ilişkin söz edildiği gibi, Weber bireylerin görüşlerinin ve ilgi alanlarının üstlendikleri rolden yola çıkarak nasıl geliştiğini, insanların otorite ve otonomi için yaptığı sürekli manevralarda kural ve düzenlemelerin nasıl kullanıldığını saptamıştır. Amerikalı sosyologların "biçimsel örgütlenme" içindeki "biçimsel olmayan örgütlenme" olarak gördüğü şeyi Weber, kontrol mücadelesinin üstü kapalı diyalektiğinin bir parçası olarak almıştır. Örgütlenmenin kişiselci ve bürokratik biçimleri, her şeyden önce ideal tiplerdir, gerçeklik ise hep bir karışımdır. Weber ekolünden Gunther Roth'un belirttiği gibi, akıllı yöneticiler iki kontrol stratejisini birden kullanırlar: Kişisel sadakat ile bürokratik tarafsızlığın bir karışımı ile kural ve düzenlemelerin engellediği görevleri yerine getirmek için dağınık otoriteli özel görevliler kullanmak. Franklin D. Roosevelt ve John F. Kennedy, karma strateji tekniğinin ustalarıydı. İki stratejinin de eksiklikleri vardır fakat bir örgüt lideri ancak ikisi arasında bıkmadan denge kurmaya çalışarak liderliğini sürdürebilir.

Siyaset: Geleneksel, Karizmatik ve Rasyonel-Meşru Meşruiyetler

Siyaset, topluma baskı aracı olan devleti kim kontrol edecek çekişmesidir. Devleti baskı aracı olarak adlandırmak sadece, cebir için başvurulacak nihai merci olmanın tüm devletlerin ortak yanı olduğu anlamını taşımaktadır; illa tüm devletler çoğu zaman çoğu üyesine baskı uygular anlamına gelmez. Demokrasi, devlet nispeten az baskı uygulansın diye, gücün rekabet hâlindeki partiler ile ayrı duran yargı arasında bölüştürüldüğü devlet tipidir. Belki bu bir idealdir ve Weber, Hegel'in "Tarih, üzerinde insanların mutluluğunun, devletlerin dirayetinin ve bireylerin erdeminin kurban edildiği odun kesme kütüğüdür." yargısına katılabilirdi.

Siyaset üç şeyden oluşur: Güç için mücadele eden gruplar, gücü ararken ve kullanırken başvurulan örgütlenmeler ve otoriteyi meşru kılan fikir ve idealler. İlk ikisinden bahsettik: Çekişen gruplar toplum içindeki tabakalaşmada görülür ve her biri kendi amacına ulaşmak için devleti idare etmek isteyen ekonomik sınıflar, mevcut güç odakları veya statü gruplarından meydana gelebilir. Ekonomi politikaları ve devlet tarafından bakılma veya servetin kontrolüyle ilgilenenler; sırf kendi menfaatine gücünü veya bir örgütlenmenin (ister parti olsun, ister yardım örgütü, ordu, polis kuvvetleri veya yargı sistemi) gücünü artırmak isteyenler; devletin belli bir özel kültürü, resmî statüsüne almasıyla ilgilenenler (okulda duaya, kürtaja, alkol yasağına, filmlerde müstehcenliğe, uyuşturucu maddelere vb. karşı veya taraf olanlar) gibi farklı siyasi hareket biçimleri görülebilir.

Aynı zamanda, var olmuş çeşitli siyasi örgütlenme türlerini görüp ön koşullarını ve dinamiklerini not ettik. Geriye meşruiyetin dinamikleri kaldı. Weber,

insanların para ve güç istekleri olduğunu fakat dünyayı fikirler ve idealler yönünden de gördüklerini tespit etmiştir. Bireyler, para ve iktidar için olduğu kadar dünya görüşleri için de savaşıp ölürler. Weber'in bakış açısı ile devleti manevi bir birlik olarak gören saf muhafazakâr bakış açısı arasındaki fark, Weber'in aynı toplum içindeki insanların ideallerinin birbirinden farklı olduğunu fark etmesidir. Weber'in ifadesiyle, insanların hem maddi hem de ideal çıkarları mevcuttur ve bunlar sıklıkla çatışma hâlindedir. Weber, sadece cebirle bir toplumun bir arada tutulamayacağını not düşmüştür. Elbette bir ordu silahsız nüfusu kontrol altında tutabilir. Ama general mutlaka ordunun en güçlü adamı değildir, silah bile taşımayabilir. Bu durumda neden diğerleri ona itaatsizlik etmekten korkarlar? Çünkü bir kişi başkaldırır ama diğerleri itaat ederse, tek muhalif vurulur. Neden hepsi birlikte başkaldırmaz? Çünkü birlikte hareket etmek isterlerse bir çeşit örgütlenmeye gitmeleri gerekir ve bu durumda, yine, kimin liderlik edeceği ve otoritesinin nasıl uygulanacağı sorunu ortaya çıkar. Eski felsefe sorusu olan "Gardiyanları kim koruyacak?" sorusuna Weber cevaben, örgütlenmelerin, meşruiyetin varlığı konusunda yaygın kanı tarafından sunulan güce dayanabileceğini söylemiştir. Generalin emirlerine itaat edilir çünkü herkes diğerinin generale itaat etmesini bekler ve bu beklenti, generalin otoritesinin meşru olduğu yaygın inanışına dayanır.

Weber, emirlere her zaman itaat edilmediğini, bir liderin veya rejimin meşruiyetinin iniş çıkışlarının olabileceğini iyi bilecek kadar tarihi ve günlük gazete tanırdı. Buna bağlı olarak meşruiyetin dinamiklerine ilgi duyuyordu. Kendi tarihi perspektifinden Weber üç meşruiyet ideal tipi yarattı: Birincisinde, otorite geleneğe dayanabiliyordu: Bir kral sırf ailesi hep iktidarda olduğu için (öyle söylüyordu), tanrı tarafından seçildiği için veya kabile meclisi kendisini geleneksel ayin yöntemleriyle seçtiği için hüküm sürer. İkincisinde, otorite kişisel karizmaya yaslanabiliyordu: "...yazılı, ama ben size derim ki ..." diye ilan eder peygamber, kahraman, dominant kişilik ve gelenekleri kendi vahiyleriyle lehine tedavülden kaldırır. Üçüncüsünde, otorite rasyonel-meşru olabiliyordu: Kanunlar meşru başkanlar ve şansölyeler seçilme sürecini oluşturur; bürokratik düzenlemeler polise ve pasaport memurlarına yetki verir. Bu meşruiyet biçimlerinin her birinin benzer bir örgütlenme biçimi vardır.

Geleneksel kural koyucular öncelikle patrimonyal ve ataerkil örgütlenmelerde görülür; karizmatik liderin beraberinde müritleri ve büyük bir örgütlenmemiş takipçi kitlesi vardır; rasyonel-meşru memurlar da bürokrasilerde görülür. Tüm meşruiyet biçimlerinin kendi avantaj ve dezavantajları vardır. Geleneksel liderlerin endişelenmelerine pek gerek yoktur. Gelenek, kral veya şef olduklarını iddia eder ve bu konuda kimsenin yapabileceği bir şey yoktur (elbette diğer krallıklar ve kabilelerdeki düşmanlar haricinde). Yine de Weber, siyasi çekişmenin yeraltında da olsa hiçbir zaman tamamen yok olmadığına dikkat çeker. Geleneksel kural koyucular, genellikle geleneğin kendisi tarafından kısıtlanırlar. Danışmanları, asilzadeler ve rahipler, gelenekleri, kendi çıkarlarına ve hükümdarın gücüne karşı yorumlamak konusunda nadiren boş dururlar. İşleri istedikleri yönde ilerletmek için gelenekleri kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamak için sürekli çaba sarf etmek zorundadırlar.

Başarının kendi içinde de tehlikeler vardır: Geleneksel liderler güçlerini geleneğin çok ötesine taşırlarsa, geleneksel meşruiyetlerini kaybedebilirler. Eski tarih (modern tarih de), zorbaya dönüştüğü için, tahttan indirilen ve yerine hazır bekleyen asilzadelerden birinin getirildiği krallarla doludur. İhtiraslı bir geleneksel kral için geleneksel otoriteyle kişisel karizmayı harmanlamak da bir seçenektir. Ama bunun da kendi zorlukları ve tehlikeleri vardır. Birincisi, karizmatik olmak için olağandışı kişisel özelliklere sahip olmak gerekir. Elbette bunlar genellikle sahneye koyma sanatı ve halkla ilişkiler yardımıyla uyandırılabilir fakat karizmatik lider baskının var olduğu bir alana girmiş olur veya faturasını öder ya da bir zamanların karizmatiklerine ayrılmış bilinmezlikte yok olur. Her buhran (kıtlık, isyan, düşman istilası veya özel bir işaret) uygun bir mucize gerektirir. Eğer karizmatik lider kendi namına uygun yaşamazsa, kısa sürede meşruiyetini ya rakip karizmatiğe ya da "Sana söylemiştim." gelenekçisine kaptırır. Meşruiyetin suları, modern darbeler tarihinin gösterdiği gibi, ürkütücü bir hızla gelgit oluşturabilir.

Son olarak, otorite rasyonel-meşru olabilir, fakat rasyonalizasyon, binilmesi riskli başka bir canavardır. Bu güç bir kere salıverilirse, vazgeçilemez tek bir birey kalmaz. Geleneksel otoritelerini tümüyle yasal bir devlet kurarak pekiştirmeyi deneyen Avrupalı krallar, neticede, rasyonel-meşru zeminde krallara meşruiyet olmadığını anladılar. XIV. Louis ve Büyük Frederick'in soyları kendi inşa ettikleri gücün bedelini ödedi. Akılcılaştırma, her sosyal eyleme açık ve yeterli gerekçe bulmak için keyfiyeti ortadan kaldırmaya dayanır. Sadece krallar değil, parti liderleri, başbakanlar, diktatörler ve birey bürokratlar da kendi kontrol ettikleri rasyonel-meşru rejimlerin standartları tarafından kusurlu bulunabilirler. İlkelerini ilan eden her rejim (ister sosyalizm idealleri olsun, ister birleşik devlet yapısı veya insan hakları bildirgesi) halkının yargısına tabidir. Tabii ki rejimler ilan edilmiş ideallerinden büyük sapmalarla uzaklaşabilir çünkü insanlarının çoğunun gördüğü gerçekliği belirleyebilen haberleşme araçları da dâhil, etkili örgütsel ve maddi kaynaklar kendi kontrolü altındadır. Buna rağmen idealler potansiyel muhalifler için de buluşma noktası yaratır (Sovyetler Birliği'ndeki muhalif yazarlar, ABD'deki ırkçılık karşıtı ve antimilitarist hareketler gibi) ve bozgunlar, ekonomik krizler veya iktidar sahipleri arasındaki iç çatışmalarla zayıflamış rejimin otorite yapısındaki zayıf halkayı oluşturur. Geleneksel hükümdar, her hâlükârda eylemlerinin haklılığını savunmak için pek çaba harcamak zorunda kalmamıştır. Bundan dolayı, uyulmadığı yerlerde bile (hemen her yerde), meşruiyetin rasyonel-meşru ilkeleri siyasi çekişmenin devam ettiği temel ortamı belirler.

WEBER'İN TARİH KURAMI: DÜNYANIN RASYONALİZASYONU

Tarihin büyük buluşu, çiftçiler, lordlar ve rahipler dünyasını örgütler; makineleri ve hareketi vızır vızır arı kovanına dönüştüren, "modernizasyon" adı verilen aşikâr bir fenomendir. Weber, bu değişimin çekirdeğini yeni sanayi ekonomisinde görmüştür. Modern kapitalizmin ortaya çıkışına getirilecek bir açıklama, dolayısıyla modernliğin de açıklaması olurdu ve köklerini ararken yaptığı araştırma Weber'i dünya tarihinin toplumsal ana hatlarını tanımlamaya götürmüştür.

Weber, tanımına, modern ekonomik sistemi analiz ederek başladı. Temel özellik, öngörülebilirlikti. Satabileceğiniz düzenli bir Pazar yoksa büyük miktarlarda üretim yapmanın anlamı olmaz, büyük miktarlarda üretim yapmazsanız da modern makinelerden ve uzmanlaşmış iş bölümünden kazanç elde edemezsiniz. Dahası, güvenebileceğiniz düzenli bir işçi kiralama bütçeniz yoksa ve ihtiyaç duyduğunuzda yatırım giderleri için makul ve mantıklı koşullarla borç alamazsanız, fabrika işletemezsiniz. Kısacası modern sanayi büyük ve istikrarlı pazarlara, güvenilir ve maddi açıdan motive iş gücüne ve emin bir mali sisteme bağlıdır. Weber, bu ön koşulların tarihin büyük kısmında eksik olduğunu ve modern ekonominin kalkışa geçmeden önce uzun bir ön şartlar zincirinin bir şekilde oluşması gerektiğini tespit etti.

Mesela pazarlar çoğunlukla yereldi (Çiftçiler kendi ihtiyaçlarını üretiyor ve artanı civar kasabalarda takas ediyor veya satıyorlardı.). Daha büyük pazarlar oluşmasını engelleyen etmenlerden en önemlileri şunlardı: (1) Hırsızların ve baronların aynı derecede tehlike arz ettiği ve mülki düzenin sadece bir kasabanın, hatta bazen tek bir evin duvarları içinde var olduğu sürekli bir savaş ve fetih dünyasında değerli yük nakletmenin riskliliği; (2) büyük ölçekli ticareti kolaylaştıracak yaygın bir para ve kredi sisteminin genel eksikliği; (3) başka ülkelerden, dinlerden, köylerden yabancılara karşı güvensizliğin ticareti hileli pazarlığa, tüccarları da korsandan farksız hâle dönüştürmesi.

Modern anlamıyla emek de tarihte nadir bulunurdu. Eğer ürün değişimi talebine bağlı olarak işten işe değişiklik yapacak ve uygun ücret teklifiyle en kârlı alanlara çekilebilecek iş gücü yoksa sanayiler etkin ve rekabetçi biçimde çalışamaz (Görüldüğü gibi, Weber'in ekonomisi klasik İngiliz geleneği içindedir.). Fakat geleneksel toplumlarda işçiler çoğunlukla serbest ekonomi aktörleri değildir. Çiftçiler genellikle toprağa serf olarak bağlıdırlar; sanayi çalışanları ise genellikle işletmeye mahkûmdur; az da çalışsalar çok da sürekli maddi bir yük olan aile üyeleri, ev hizmetçileri veya kölelerdir. Geri kalan iş gücünün büyük kısmını esnaf birliği tekelleri kontrol eder. Sanayi için gerekli emek gücü fabrika sisteminde bir araya getirilmeden önce tüm bu engellerin ortadan kalkması gerekmiştir.

Son olarak, modern maliye de bir yakın geçmiş gelişmesidir. Sadece büyük krallıklar ve imparatorluklarda yaygın bir para sistemi vardı. O zaman dahi güvenilir bir kredi sisteminin önünde pek çok engel olurdu. Borsa gibi daha karmaşık kredi biçimlerinin oluşması için yaygın bir okuryazarlık gerekliydi. Geri ödeyememe ve iflas riskleri yüksek olduğu sürece para sadece fahiş faiz oranlarıyla ödünç veriliyordu, zira polis ve mahkemelerin sözleşmelere arka çıkmak için var olmadığı ve her ticari teşebbüsün riskli olduğu bir zamandı. Devletin yarattığı tehlike de az değildi. Vergiler keyfî ve genellikle soygundan az daha iyiydi; krala borç veren bir bankacının parasını geri alabileceğinin hiç garantisi yoktu. Augsburg'lu ünlü Fugger* ailesininki de dâhil pek çok büyük Alman bankası, İspanya krallarının on beşinci ve on altıncı yüzyıllardaki iflaslarıyla böyle yok olmuşlardır. Böylesi bir dünyada iş adamlarının hayatı oldukça riskliydi.

*Fuggerler, 1367 yılından beri Almanya'nın Augsburg kentinde oturan Schwaben eyaletinden soylu ailelerindendir. (ç.n.)

Şansına başarılı olup servet edindiyse, parasını işini geliştirmeye yatırmaz, kendine biraz toprak ve bir soylu unvanı alıp iş dünyasından kendini tamamen kurtarmak için elinden gelen çabayı gösterirdi.

Weber'in görevi, tüm şartların oluştuğu ve sanayi hamlesinin başladığı zamanı ve yeri belirlemek için tarihi taramak ve bu engellerin nerede ve nasıl ortadan kalktıklarını bulmaktı. Hikâye, kabile toplumları dünyasının çok eski zamanlarında başlıyor: Bazıları tarıma dayalı, bazıları göçmen sığırtmaç ve avcılardan oluşan topluluklar. Toplumsal yapılarında ve dünya görüşlerinde din kilit rol oynuyor. İnsanlar hemen hemen tamamıyla kendi akrabalarıyla birlikte yaşıyor ve çalışıyorlar; akrabalık ağı ile cemaat hayatın tüm yönlerini içeren bir dizi ortak törende birleşmiş. Tanrılar ve ruhlar her yerde; gökyüzünde de ağaçlarda da, kalbi de koruyorlar evin kapısını da ve ataerkil din adamı-şefin otoritesini meşru kılıyorlar. Durkheim gibi Weber de ilkel toplumlarda dinin birleştirici gücünü saptamıştır.

Değişim siyasi mücadelelerle başlıyor. Avcı kabileler tarım kabilelerini fethederek, çiftçiler ve savaşçı aristokratlardan oluşan iki sınıflı toplumları oluşturuyor. Fetihler yayıldıkça yayılıyor; imparatorluklar kuruluyor ve yıkılıyor; krallar ortaya çıkıyor; aristokrasi içinde karmaşık tabakalaşmalar oluşuyor; kraliyet yönetimleri (ilkel bürokrasiler) vücut buluyor. Dünya siyasi tarihinin tanıdık sarkaç sallantıları böyle başlıyor: Aşırı genişleyen patrimonyal rejimler derebeyliklere bölünüyor, sonra yeni fatihlerin bayrağı altında yeniden birleşiyor. Daha büyük, daha karmaşık bu toplumlarda zenginlik yoğunlaşmaya başlıyor. Hükümdar ve maiyetinin çevresinde, saltanattakilerin zevklerini tatmin etmek için uzmanlaşmış zanaatkârlar, hizmetçiler, yazmanlar ve tüccarlar bir iş bölümü geliştiriyor. Rahipler, savaş tanrıları ile doğa tanrılarını yeni sentetizmler (bağdaştırmacılar) ve panteonlarda harmanlayarak kendi ayrı hiyerarşilerini kuruyorlar.

Bu geniş toplumların birkaçında (özellikle Çin ve Hindistan) ve onların çevresindeki bağımsız kentlerde ve küçük devletlerde (özellikle Yunanistan ve İsrail) MÖ altıncı ila dördüncü yüzyıllar arasında din alanında muazzam bir değişim başlıyor. Weber'in çalışmalarında o evrenin önde gelen yorumcularından olan Talcott Parsons bu değişimi "felsefede dönüm noktası" olarak isimlendirir: Büyük dünya dinlerinin doğuşu. Dinlerin her birinde (Konfüçyüsçülük, Brahmanizm, Budizm, Yunan ahlak felsefesi, tek tanrılı Musevilik ve sonraki dalları, Hristiyanlık ve İslam) insanların fiziki ve sosyal dünyayla ilişkisinin doğası değişir.

Değişim, doğal dünya fikrinin ruhani dünya fikrinden ayrılmasıyla oluşur. Burada, sürekli çevremizi saran dünyaya katılan tanrılar ve ruhlar yerine (Yunan mitolojisindeki gibi) başka, çok farklı bir alan mevcuttur: Cennet ve cehennem, gerçekliğin başka bir katmanı, bir ideal ilkeler âlemi. Bu değişimin sonuçları çok geniş bir alanı kaplamıştır. Dünya tanrılar ve ruhların sahnesi olduğu sürece pek öngörülebilir bir yer kabul edilemez. İnsan onun görünmez hükümdarlarını ancak törenler ve kurbanlarla hoş tutmaya veya büyüyle kontrol altına almaya çalışabilir. Fakat ruhani saha ayrıldıktan sonra hem doğa hem de toplum daha istikrarlı muamelesi görebilir.

Birincisi, animistik varlıkların çıkarılmasıyla dünya akılcı açıklamaya açık hâle gelir. Bilimsel araştırmanın yolu açılır. Bu yeni keşfedilen rasyonalizm sosyal alana da taşabilir. İnsanlar, kutsanmış geleneklerin tuhaflıkları önünde diz çökmek yerine tutarlı genel ilkelerden dayanak alan kanunlar yapmayı tasarlayabilirler. Siyasi ve

toplumsal düzenlemeler de (bu ikincisi on sekizinci yüzyıldaki Fransız Aydınlanmasına kadar benimsenmemiş olsa da) akılcı eleştiriye tabi hâle gelir.

İkinci olarak, dinin kendisi farklı yönlere gelişebilir. İlkel dinler normal dünyanın görünmezse makbul bir yönünü tanımlar yalnızca. Biri ya düşmanlarını öldürmek ya da ekinini artırmak için tanrıları hoş tutar; Odyssey'nin kahramanları veya Tevrat'ın ilk kısımlarında olduğu gibi, kimse iyi olmak veya cennete gitmekle ilgilenmez. Büyük felsefi dönüşümle birlikte yeni imkânlar doğar: (1) Ruhani alan insanın, hayatın sıkıntı ve güçlüklerinden kaçıp sığınabileceği bir yer olabilir artık. Dürüst birey (tüm ritüellere uyup tüm görevlerini yerine getiren kişi) de dünyada bahtsız olabilir, bu onun temel derdi değildir. Esasen maddesel dünya artık tehlikeli bir günah tuzağı olarak görülebilir çünkü gerçekten ermiş kişi sadece kurtuluşa odaklanır. (2) İyi ve kötü fikri dünyevi başarı ve hatalardan ayrı gelişebilir. İlkel insan için günah basitçe talihsizliktir; biri müreffeh, sağlıklı ve güçlü olduğu sürece vicdanı da rahattır. Büyük felsefi dönüşüm insanlara yeni bir ahlaki ödev yükler. Şimdi artık insan, kardeşlerine yönelik haksızlık ve adaletle de ilgilenmek zorundadır; vicdan kendi ödülü ve cezası hâline gelir.

Bu yeni imkânlar, özellikle de ikincisi, toplumda muazzam değişiklikler için potansiyel itkilerdir. Yeni iyi ve kötü fikri ve mükemmel bir dünya kavramı, bu ideallere uygun bir dünya yaratmak için gerekli değişikliklerde mükemmel bir kaldıraç görevi görebilir. Burada, İlk çağda, 2000 yıl sonra sanayileşme hamlesinde önemli bir rol oynayacak olan Weber'in Protestan ahlakının temellerini buluyoruz.

Dinlerin, felsefi dönüm noktasında çok büyük bir katkısı daha vardır: Hepsi evrenselliğe inanır. Önceki dinler ailenin, kabilenin veya etnik grubun üyeleriyle sınırlıydı. Sınırsız fetih ihtirasına kapılmış imparatorlukların içinde veya yakınında ortaya çıkan dünya dinleri ise kimseyi dışlamadı. Aslında daha eski dinler toleranslıdır; dünyanın her biri kendi koruyucu tanrısına sahip pek çok insandan oluşan çoğulcu bir dünya olduğunu düşünür. Fakat Konfüçyüsçülük, Budizm, Hıristiyanlık ve diğerleri için tek bir tanrı ve ruhani gerçeklik vardır; onun dışında her şey yanlış, aldatıcı ve önemsizdir. Bu dönüşüm çok önemlidir çünkü toplumda dayanışmanın sınırlarını dinler belirler. İlkel ve geleneksel toplumlarda insanlar, bir dinî cemaati paylaşan insanlarla kenetlenirler. Biri ancak aynı ev veya kabile tanrılarına tapan insanlara güvenebilir, güvenmelidir. Yabancılar (başka tanrılı insanlar), güvenilmez yaratıklardır. Bu kurgunun sonuçlarından biri, tefeciliğin geniş çaplı yasaklanması olmuştur: Kişinin kendi dinî grubuna mensup birine faiz karşılığı borç vermesi yasaklanmıştı. Grubun dışındaysa kişi, kıran kırana pazarlık edebilirdi çünkü yabancılara karşı herhangi bir ahlaki sorumluluk yoktu. Böylece, bir dinin evrenselleşmesi, barışçıl sosyal etkileşimlerin düzenli olarak yürütülebildiği cemaatin birden genişlemesi demekti.

Büyük felsefi dönüşüm sanayileşmeye giden pek çok yolu açtı: Huzurlu ticaretin alt yapısını oluşturan güvene dayalı bir ahlak toplumunun temelinin atılması; yasal sistemin akılcılaştırılması; dünyayı ideale daha yakın bir yer hâ-

line getirmek için insanların siyasi, toplumsal ve ekonomik kurumları gerektiği biçimde yeniden yapılandırma konusunda motive edilmesi. Fakat bu gerektirimlerin kendiliğinden işler hâle gelmesi uzun zaman aldı ve tüm dünya dinleri toplumu dönüştürecek doğru yola açılmadı.

Weber'in ilk büyük eseri *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, bu konu üzerinedir. Dikkatli bir çalışma için karmaşık duvar halısının sadece bir ipliğini seçer, o da oluşan kapitalizm ve on yedinci ile on sekizinci yüzyıllarda kapitalizmi geliştiren iş adamının motivasyonunda dinî inançların oynadığı roldür. Modern kapitalistin tutumunda tek itkinin ekonomik kazanç olmadığının altını çizer; bu açgözlülük seri üretim ekonomisiyle sonuçlanmasa da dünya tarihi boyunca her yerde görülmüştür. Büyük ölçekli, kâr odaklı bir sistem için önemli olan, daha ziyade metodolojik yaklaşımdır: Birbirine eklenerek uzun vade ve seri üretim ekonomisi anlamına gelecek devamlı küçük kazanç ve küçük kâr serileri yaratmak ve sonunda açgözlü, vurguncu iş adamının elde edebileceğinden çok daha büyük kâra ulaşmak. Weber bu metodolojik, "akılcı" yaklaşımın ilk olarak başka bir katmanda, Reformasyondan hemen sonra çoğu radikal Protestanın dinî fikirlerinde tespit etti. Bunlar özellikle Calvin'in takipçileri, Hollanda, Fransa, Almanya ve hepsinden önce İngiltere ve Amerika'nın en ticarileştirilmiş bölgelerinin önde gelenleriydi. Artık dualar, hayırlar veya dinî ritüellerle kurtuluşa inanmıyorlardı; tanrının kimlerin kurtarılacağını, kimlerin lanetlendiğini çoktan belirlemiş her şeye kadir, amansız bir güç olduğuna inanıyorlardı. Bu kader öğretisinin psikolojik etkisi, Weber'in açıkladığına göre, inananlar üzerinde muazzam bir baskı oluşturmuş olmalı. Kişi kurtarılmış mıdır, kurtarılmamış mıdır? İnsan kendisi için dinî hiçbir şey yapamıyordu; rahipler ve keşişler diğer insanlardan daha iyi değillerdi (Muhtemelen daha kötüydüler çünkü dürüst bir iş yapamıyorlardı.). Böylece radikal Protestanlar manastırları kaldırıp rahipleri mümkün olduğunca ruhban sınıfından olmayanlardan yapmaya çalıştılar. Kişinin yapabileceği tek şey, çalışmaktı (Sıkı, sistemli, daha fazla kazanca göz dikmeden azimle, ta ki kendi başarısıyla tanrının kader tasarımına uyduğunu ve seçilmişler arasına katıldığını hissedene kadar.). Bu şekilde, radikal Protestanların dinî inanışları sadece başarılı kapitalistler yaratan ve sanayi devrimini teşvik eden bir yaklaşım üretilmesine katkı sağladı. "Weber'in tezi" olarak bilinen bu kuram, 1904'te yayınlandığından beri olumlu ya da olumsuz tartışılmaktadır. Maalesef, o kadar ünlü olmuştur ki, pek çok bilim insanı tarafından diğer dünya dinleri üzerine kaleme aldığı sonraki çalışmasını veya dinî fikirleri örgütsel biçimlere, statü gruplarına ve siyasi mücadelelere bağlayan genel sosyolojisini bilmeden tekzip etmeye (veya desteklemeye) kalkışmıştır.

Weber'in kapitalizm kuramı fikirlerin toplumsal değişikliği belirlediği savıyla, dar çerçeveden yorumlanmıştır. Bu kadar popüler olmasının nedeni muhtemelen, maddesel şartların nedeninin din olduğunu anlatarak, aksini savunan Marx'ı görünüşte tekzip etmesidir. Bu bakış özellikle *Protestan Ahlakı*'nı 1930'da, Weber'in diğer önemli eserlerinin tercüme edilmesinden yıllar önce çeviren ABD'li Talcott Parsons tarafından teşvik edilmiştir.

Şimdiyse biz, Weber'in keşfettiği asıl şeyin daha büyük bir fotoğrafına sahibiz. Radikal Protestan inanışları çalışması, yeni Batılı dinler tarihinin yalnızca bir ön hazırlık analiziydi; daha sonra tüm büyük dinlerin ve toplumsal etkilerinin yüklü bir dünya karşılaştırmasını geliştirecekti. Weber *Çin'in Dini*, *Hindistan'ın Dini ve Eski Yahudilik*'i bitirdi fakat İslam ve eski Hristiyanlık çalışmalarına başlayamadan öldü. Genel kanısı, sadece belirli çeşit bir büyük değişimin (Yunan felsefesinin ahlaki ve bilimsel akılcılığıyla Musevilik türevi kanunculuğun ve Hristiyanlığı doğuran ufuk açıcı aktivizmin bir karışımı) sosyal kurumların rasyonalizasyonu ve çağın ekonomik ve siyasi karmaşası içindeki dünyanın değiştirilmesi için itici güç olduğu yönündeydi. Weber'in saptamasına göre Konfüçyüsçülük, Brahmanizm, Budizm ve İslam, tabakalaşmanın patrimonyal düzeniyle öyle birbirine dolaşmıştı ki, toplumlarındaki öngörülemez ve rasyonel olmayan görüşleri zayıflatmaktan çok güçlendirdi.

Avrupa'da temel tarih, Hristiyan Kilisesi'nin büyümesi (tarihin ilk geniş kapsamlı tümden rasyonalize bürokratik örgütlenmesi) ve Yunan kültürünün etkisiyle hukuki açıdan rasyonalize olmuş Roma İmparatorluğu'nun kalıntılarıyla ve birleştirilmesiyle ilgilidir. Siyasi birleşme ve ayrışmasının asırlık sarkacı gidip gelir fakat zaman içindeki monoton döngüsünün sonuna yaklaşmaktadır. On altıncı yüzyılda krallar, parçalı ve çatışmalı derebeylik sistemini sonunda yıkacak bürokrasileri (rahipleri ilk bürokratları olarak kullanarak) kurmaya, öngörülebilir kanunlar ve güvenilir para sistemi inşa etmeye, geniş topraklara barış ve düzen getirmeye ve düzenli vergi politikası izlemeye başlamışlardı. Ticaret yayılmış, mekanik buluşlar aranmış ve bulunmuş ayrıca el sanatları endüstrisi gelişmişti. Batı Avrupa, sanayileşmenin eşiğindeydi; sanayileşme, sadece hükûmetin tekel kurma üzerine merkantilist politikaları ve iş gücünün derebeylik esareti yüzünden dizginleniyordu.

Son engeller İngiltere'de, ironik biçimde, krala karşı en başarılı mücadeleyi veren derebeylik seçkinlerinin bulunduğu ve krallık mutlakiyetçiliği açık arayla en az gelişmiş olan Batı Avrupa ülkesinde yıkıldı. On yedinci yüzyıldaki iç savaştan sonra küçük seçkinler sınıfı devlet bürokrasisinin kontrolünü eline geçirip kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda kullandı: Çiftçileri topraklardan attı, böylece dokuma fabrikalarına iş gücü yarattı ve rekabet kısıtlamalarını kaldıracak bir ekonomi politikası kurdu. Savaşı radikal Protestanlar kazanmıştı: Çalışmanın, dürüstlüğün ve kurallara uymanın tanrının emirleri olduğunu düşünen ve cennet-cehennem ideal dünyasının güçlü tasavvuruyla harekete geçirilen insanlar. Tarihin en uygun anında ortaya çıkışları tam olarak anlaşılamamakla birlikte geldikleri gelenek açıktı: Hristiyanlığın erken dönem ruhunu yeniden canlandırmış ve ilk çağın büyük dinî değişimlerinin dünyayı değiştiren potansiyelinin meyvesini yemişlerdi.

Sanayi Devrimi, tümden faaliyete geçtikten sonra, artık ilerleyişi engellenemez oldu. Yeni toplumsal sınıflar meydana çıkarak siyaseti, askerî aristokratlar ile kraliyet entrikacılarının özel alanı olmaktan çıkarıp kitlesel hareketler ve bürokratik idare konusu hâline getirdi. Tabakalaşmanın ve sa-

nayinin doğasının tekrar tekrar değiştirilmesine yol açan bilim, eğitim ve kitle iletişimin dizginleri boşaldı. İngiltere refaha kavuştu ve dünya çapına bir güç oldu. Diğer milletlerin modernleşmenin kendilerini destekleyen eski düzen üzerindeki yıkıcı etkisinden korkan hükümdarları, askerî bakımdan gelişmelere ayak uydurmak için İngiltere'nin yolundan gitmek zorunda kaldılar, aksi takdirde modernleşmiş devletlerin sömürgesi olma tehlikesiyle karşı karşıyaydılar.

Bulunduğu yüksek entelektüel gözcü noktasından Weber, yüzyıllar boyu akan olayları seyretti. Weber, buna tarihin ana yönelimi olan, dünyanın büyüsünün bozulması adını verdi. Rasyonalizasyon sürekli suretle belirsizi, söylenceyi, şiirseli arka plana itiyor. Bir zamanlar bütün dünya ritüel ve seremoniler, tanrıçalar ve ateş püskürten ejderhalar ve gündelik hayatta karşılaşılabilecek bin çeşit ürkütücü ritüller peçesi altından görülürdü; şimdiyse trenler her gün Transilvanya şatolarına turist taşıyor. Tanrıdan korkan Protestan girişimci bile yok oldu, yerini bürokrasi çalışanı aldı. Modern sistem oturduğundan beri kendi kendine işliyor. Fakat Protestan ahlakı ölmüş değil, sadece laikleşti. Protestan ahlakının ruhu, modern toplumun tüm kurumlarında ve bir kural ve düzenlemeler, liyakat değerlendirmeleri ve bürokratik güvenlik dünyasında çalışan insanların sıkı sıkı kontrol altında tutulan kişiliklerine iliştirilmiş olarak sürmekte. Hâlen derinden Protestan ahlakına sahip bir beyaz orta sınıf ile böylesi bir âlemden en altta tutuldukları için sıyrılabilmiş siyah kültürün üyeleri arasındaki kültürel savaşın kırılma noktasındaki bir Amerika'da, Weber'in sosyolojisi tam ana konuya isabetli bir atış yapar. Hayatlarımıza nasıl "ölmüş dinî inanışların hayaletlerinin musallat olduğunu" Weber'den daha açık seçik gören olmamıştır.

Cilt cilt yazılı eserlerine rağmen Weber öncelikle politik bir insandı. Kariyerinin başında Berlin'in mahkemelerinde ve devlet dairelerinde aktif olarak çalışıyordu. Ekonomiye ilgisi ilk olarak, reform grupları tarafından Doğu Prusya'daki iş gücü göçü sorunlarını ve borsa manipülasyonlarını incelemekle görevlendirince uyandı. Babasının zengin sınıf emperyalist sadakatiyle yola çıktı fakat alt sınıfların zorluklarıyla gitgide daha çok karşı karşıya kaldıkça, sempatisi de yavaş yavaş sola kaydı. Bununla beraber, reformun neye mal olacağı konusunda hayalci olmadı. Sosyal demokrat parti liderlerinin takipçilerini hizaya getirmek için kullandıkları sosyalist ütopyaya bir ideoloji olarak saygı duydu ve parti politikasındaki *"Oligarşinin Demir Yasası"* tahlilinde genç arkadaşı Robert Michels'le aynı fikri paylaştı. Marksistlerin hatası, modern ekonominin kapitalist de olsa sosyalist de olsa bürokratik doğası olduğunu görememekti.

Weber, 1905'te ölü doğan devrim sırasında Rusya'ya merak sardı ve olayları ilk elden takip edebilmek için Rusça öğrendi. Tahlilleri, Sovyet dönemine yönelik muazzam öngörülerdi. Avrupa'da büyük bir savaş kaybetmesi ve devrimci solun iktidara gelmesi durumunda Rusya'nın, tüm toplumsal yapının dünyada görülmemiş bir bürokratikleştirilme sürecini deneyimleyeceğini tahmin etmişti. Weber'in bürokrasi içinde yaşam kalitesi üzerine

görüşleri dikkate alınırsa, beklentileri hiç de iyimser değildi. "Emekçi sınıfınınki değil, memurun diktatörlüğü yükselişte" diye yazmıştı.

Almanya'da da durum daha iç açıcı değildi. Weber'in muhafazakâr milliyetçiliğin gerçeklerini daha iyi anlaması, Almanya'nın bir yandan silahlanma yarışına ve yükselen tiz milliyetçi kampanyalarla kendi kendini yüceltmeye devam ederken, aptalca dış politikasını, müttefiklerini kaybetmesini ve kendisini gittikçe daha çok izole edişini seyredince gerçekleşti. Suçu Almanya'nın siyasi yapısında buldu: Sorumsuz devlet bürokrasisini kontrol etmekten aciz bir meclis; mazide kalmış bir dönemin eleştiriye kapalı ve kibirli aristokratlarından oluşan bir ordu; başvurduğu politikalarla milletin geri kalanını geminin dümen suyuna mahkûm eden, verasetle başa geçmiş aptal bir hükümdar. 1890'larda Weber sorumluluk sahibi bir demokratik parti yaratma çalışmalarında yer aldı ancak durumun umutsuzluğu aşikâr olunca bıraktı.

I. Dünya Savaşı nihayet patladığında, yıllardır süren gerginliğin boşalması rahatlama getirdi. Weber başlangıçta coşkundu. "Her şeye rağmen" dedi, "Muazzam ve harika bir savaş." Alman ordusunda elli yaşında bir yedek subay olarak Heidelberg bölgesindeki askerî hastanelere yönetici olarak göreve çağırıldı. Bir yıl sonra emekli oldu ve tüm nüfuzunu savaşı bitirmek için kullanmak üzere Berlin'e gitti. İlk coşkusu yok olduktan sonra Weber hemen, Almanya'nın askerî ve siyasi yönetiminin bir zafer kazanmaktan aciz olduğunu ve savaşın uzamasının sadece Alman (aslında Avrupa) gücünün yıkılmasıyla ve dünya hakimiyetinin Amerika'ya geçmesiyle sonuçlanacağını anladı. 1918'de Kayzer'e olan son sadakat duygularını da kaybetmişti ve savaş sonrası Almanya'sı için demokratik yapı çağrısı bir dizi gazete makalesi yayınladı.

Eski rejimin düşmesi Weber'in omuzlarından kişisel bir yük kaldırmış gibi görünüyordu. Alman delegasyon üyesi olarak katıldığı Versailles'daki barış konferansından, yıllardan beri ilk kez gece rahat uyuduğunu yazdı. Ders verme aczi bile ortadan kalkmıştı. Münih'ten aldığı öğretim üyeliği teklifini kabul etti ve öğrenciler, entelektüeller ve ileri gelenlerden oluşan müthiş kalabalık kitlelere ders verdi. Siyaset birden yeni fırsatlar sunmuştu. Weber yeni, liberal, demoktratik bir partinin lideri oldu. Gerçekçilerin piri olarak her şeye rağmen bir umut ışığı görmüştü. Siyasi partiler yozlaşmış oligarşiler olabilirdi ama dik kafalı devlet bürokrasisini kontrol altına alabilecek liderler ancak serbest meclis rekabeti içinden çıkabilirdi.

Ancak zaman dolmuştu. 1919'da Weber zatürreeye yakalandı, ertesi yıl da elli altı yaşında öldü. Partisi çöktü; Alman cumhuriyetinin çok sayıdaki ekonomik ve siyasi krizlerinden ilki kapıya dayanmıştı. Sorumluluk sahibi liderlik ufukta görünmüyordu; sorumsuz liderler Münih'in bira bahçelerinde çoktan toplanmaya başlamışlardı. Weber, ünlü son derslerinden birinde öğrencilerine siyasetin tehlikeli ve ahlaken ağır bir meslek olduğunu söylemişti. Tek başına idealler yeterli değildi; ideallere kararlı bir gerçekçilik, hâlden anlar bir hayal gücü ve inatçı bir sorumluluk duygusu eşlik etmeliydi.

Aşağıdaki, bilgi alanındaki başarıları ve siyasi alandaki hataları için kendi mezar taşı yazısı olabilirdi:

"Siyaset, sert levhaların inatla ve ağır ağır delinişidir. Hem tutku hem de perspektif ister. Muhakkak tüm tarihî deneyimler hakikati doğrular; insan defalarca olanaksıza ulaşmayı denemezse olanaklıyı elde edemez. Fakat bunu gerçekleştirmek için insanın bir lider, hatta sadece lider değil aynı zamanda kelimenin en yalın anlamıyla kahraman olması gerekir. Ne lider ne de kahraman olanlar dahi kendilerini, tüm umutların dağılmasına bile göğüs geren bu yürek metanetiyle donatmalılar. Tam şu anda ihtiyaç var buna, yoksa insanlar bugün olanaklı olanı bile elde edemeyecekler. Kendi açısından baktığında dünyayı sunduğu şeylere değmeyecek kadar ahmak ve sefil bulsa da yıkılmayacağına inanan, bununla birlikte 'gene de' diyebilen kişi, ama yalnız bu kişi siyaseti meslek olarak seçebilir.[2] "

[2]Max Weber, "Politics as a Vocation," in H. H. Gerth and C. Wright Mills (eds.), *From Max Weber: Essays in Sociology* (New York: Oxford University Press, 1946), p. 128.

BÖLÜM 8

Sigmund Freud: İrrasyonelin Fatihi

Sigmund Freud (1856-1939) Freiburg, Moravia'da doğduğunda, büyük felaketlere yol açan 20. yüzyıl savaşları insanlığın yüzüne tokat gibi çarpmış, Darwin'in Türlerin Kökeni basılalı üç yıl olmuş ve Einstein'ın doğumuna 23 yıl kalmıştı. Batı uygarlığı eksiksizdi. Amerika bir sivil savaşın sınırında iken Avrupa huzursuz bir barışın tadını çıkarıyordu.

Yakın çağlarda Freud, bilim tarihi için efsanevi bir figür hâline gelmiştir. İnsan motivasyonunu anlamak için bir yöntem, ruhun tedavi edilmesi için bir teknik olan psikanalizin kurucusu olarak hatırlanır. Otobiyografisinde kendini, Aydınlanmadan beri entelektüel sahneye hükmeden mantığın, bilimsel tasavvurunda kırılma yaratan bir bilim insanı olarak tanıtır. Montesquieu, Diderot, d'Alembert, Rousseau, Condorcet ve Turgot gibi dönemin sosyal filozofları, insanlığın rasyonel hayvanlardan ibaret olduğu yönündeki Aristotalesçi hâkim görüşü kalben taahhüt etmişlerdi. Sosyolojinin kurucularının yürürlüğe koymaya kalkıştığı bu görüş, özgür ve rasyonel insanlığın ortaya çıkmasıyla, cehalet, korku ve batıl inançlar yüzyılının; mantığın aydınlanması, bilim ve sınırsız gelişmeye doğru ilerlemesine dönüşüyordu. Toplumun itici gücü olarak insanlık, rasyonel bilgi tarafından yönlendirilmeli ve bilinçli bir hamle ile dünyayı kendi imgeleminde yeniden yaratmalı ve böylece dünyevi kaderini şekillendirmeliydi.

Freud'un en büyük buluşu, insanın bilinçdışının görünür ve gizli sınırlarını sistematik olarak ortaya çıkarmak oldu. Psikanaliz metodu ile ruhun derinliğini araştırmayı ve insan doğasının irrasyonel tarafını açıklamaya çalışıyordu. Seçkin bir bilim insanı ve düşünür olmasının karşısında akıl çağının *(age of reason)* sonunun geldiğini ilan etmesi, Freud'un hayatıyla ilgili paradokslardan biridir. 18. yüzyıl filozoflarının Aydınlanma rüyası, Aydınlanmanın bir çocuğu olan Freud'da öldü. Batılı birey ortak yaşamın sorunlarını çözmek için artık saf bir şekilde yalnızca akla güvenemezdi. Freud, bireyin temelde rasyonel olmayan bir varlık olduğunu, "cinsel içgüdüler" ve "bastırılan arzularla" yönetildiğini göstermişti.

Bilinçdışını Freud keşfetmemiş olsa da, daha önceden doldurulmamış bir formun içeriğini ilk dolduran odur. Bilinçdışı fikri, Alman entelektüel çevresinde Eduard von Hartmann'ın *"Bilinçdışının Felsefesi"* eserinin 1859'da yayınlanmasından beri kuvvet kazanmaktaydı. Fakat metafizikçi von Hartmann bilinçdışı bölgesini keşfettiğini iddia etmiyordu. Daha çok soyut düşüncenin gelişimine ulaşıyordu ve çatışmaya dayalı durumların temelinde (Freud'un id ve ego formülasyonuna paralel olarak) istenç ve zihni buluyordu. 19. yüzyıl Batı düşünce tarihinin tasarladığı bu düşünce, belki de İlk Çağ'a kadar dayandırılabilirdi. İnsanlığın bu bilinçdışı düşüncesi, daha çok, Freud'dan iki binyıl öncesi döneme Plato'nun mağara idolünde gizlenmişti.

GENÇLİK YAŞAMI VE ÇALIŞMALARI

Freud çocukluğunda, Viyanalı ailesinin ilgi odağıydı. Annesinin en gözdesiydi; öyle ki 10 yaşındaki Sigmund'un, evdeki sesler çalışmalarını engellediği için, küçük kız kardeşinin piyano dersleri yarıda kesilmişti. Freud, Shakespeare'i 8 yaşında okumaya başlayan ve Thiers'in, *Consulate and Empire* (Konsül ve İmparatorluk) kitabına hayran kalan dâhi bir çocuktu. Ergenlik çağında kahramanlara tapan Freud, ileride büyük bir general olmanın hayalini kuruyordu. Oyuncak tahta askerlerinin arkasına yapıştırdığı Fransız İmparatorluğu maraşellerinin isimleri (unvanları) onu Napolyon romantizmine götürüyordu.

Freud, liseden üstün başarı derecesi ile mezun olmuştu. Sperl Gymnasium'da geçirdiği sekiz yılın son altısında, sınıfının birincisi sayılıyor ve sınıfta devamlı sorguya çekilmesinden dolayı bu ayrıcalıklı konumuyla meşgul oluyordu. Viyanalı bir Yahudi olarak onun sosyal konumu, meslek seçimini belirlemekte önemliydi. Sanayi, ticaret, hukuk ve tıp gibi seçenekler ona açıktı. Entelektüel eğilimi, ilk iki seçeneği elemişti ve hukuk felsefesi eğitimi almak üzerine düşünmeye başlamıştı. Bununla beraber, tıp alanına herhangi doğrudan bir ilgi duymamış olmasına rağmen, doğal objelere olandan daha çok insanı ilgilendiren bir çeşit merak ile motive olmuştu. Bu bir kararsızlık dönemi idi. Bir taraftan, daha sonra ünlü bir siyasetçi olacak olan okul arkadaşını hukuk okuması konusunda etkilerken, diğer taraftan o zamanın güncel konusu olan, dünyayı anlamak konusunda olağanüstü bir ilerleme için umut veren, Darwin'in evrimsel teorilerinden etkilenmişti.

Freud, Goethe'nin etkileyici bir metni olan *Doğa (Nature)* üzerine denemesini duymasıyla birlikte, tıp dünyasına girme konusunu düşünmeye başlamıştı. Freud'un gençlik idealizmi; vermeyi seven, favori sırlarını keşfetme imtiyazına izin veren bir anne gibi, doğanın romantik resminin yaşlı ustalarıyla yön buluyordu. Freud, "baskı"dan ziyade "anlamanın" gizli gücüne inanmaya başlamıştı. 19. yüzyılının ruhundan etkilenerek, insanlığın birbiriyle olduğu kadar onun doğa ile olan ilişkisini de sorgulamaya başladı.

Babasının teşviki ve finansal desteğiyle Freud, 1873 sonbaharında Viyana Üniversitesinde tıp öğrencisi olarak kariyerine başladı. Anatomi, kimya, bota-

nik, mikroskopi, mineraloji, fizik, spektrum analizleri, biyoloji, histoloji, Aristotalesçi mantık, fizyoloji ve zooloji gibi çeşitli alanlarda ders vermeyi ve laboratuvarları da kapsayan, haftada 25 saatlik bir iş yoğunluğu ortalamasının üzerindeydi. Gelişen bu deha böylece çok çalışma ve disiplinli olma gibi alışkanlıklarına ek olarak yoğun bir bilimsel altyapı elde etmişti. Bu akademik başarı süreci boyunca Freud, zekâ yeteneğinin kapasitesinin limitlerinin de farkına varmaya başladı. Ayrıca Mephistophelean hükmü ile ilgili doğruları da öğrendi: "Bir bilim kolundan bir diğerine tüm alanlarda çalışmak yararsız, beyhude bir şeydir, her insan neyi öğrenebilme yetisi varsa yalnızca onu öğrenir."

1876 yılında "Yılanbalığının (Eel) Gonadic Yapısı" ile ilgili çalışmak için ilk bursunu aldıktan sonra Freud, Ernst Brücke'nin fizyoloji laboratuvarını geçici ikameti olarak seçti. Brücke, Freud için bir rol model aynı zamanda da entelektüel yol göstercisiydi. Brücke, bilim için örnek bir insan, düşünce ve fikirlerine bağlı, kendini bilime adamış, disiplinli biriydi. Ağırbaşlı, Prusya aksanlı bir Alman Protestan profesör olan Brücke, Freud'un da zaten aşina olduğu Viyana tembelliğinin *(schlamperai)* (ya da özensiz düşünürlerin) antitezini temsil ediyordu.

Brücke'ün Fizyoloji Enstitüsü, Freud üzerinde de etki yaratan öğretileri olan Helmholtz Tıp Okulu diye bilinen, uzaktan bilim hareketinin bir parçasıydı. Ünlü bilim insanları olan kurumun tüm kurucuları, prensiplerini canlı tutmak için bir çeşit yemin ettiler:

> Yaygın fiziksel–kimyasal olanlar dışında diğer hiçbir gücün, organizma içinde aktif rolü yoktur. Bu güçler tarafından açıklanamayan durumlarda kişi ya eylemin fiziksel-matemetiksel yöntemle belirli bir yol ya da biçimini bulmalı ya da itme-çekme yasalarına indirgenebilir bir şekilde maddede kimyasal-fiziksel güçlerin eşit değerde bulunduğunu varsayacaktır.[1]

1870'de bu düşünce akımı Alman psikologlar ve tıp öğreticileri tarafından tamamıyla hâkimiyet kazandı ve her yerde araştırmaları harekete geçirdi.

Helmholtz'un 19. yüzyılın ortalarında evrenin çekim kuvveti ve geri tepme güçlerinin tüm doğal fenomenlerine indirgenmiş olan mekanik görüntüsü, Brücke tarafından kendi *Fizyoloji Dersleri* içinde birleştirildi (1874). Öğrenci Freud, hocasının fiziksel fizyoloji açıklamalarından büyülenmişti. Brücke, fizyolojiyi bir canlı varlıklar bilimi olarak nitelendirirdi. Canlı varlıklar ve makineler arasında ayrım yaparak ikincisinde, daha çok ölü maddesel varlıkların hareketi olarak tanımlarken ilkini, asimile edebilme gücüne sahip olması olarak tanımlamıştır. Bununla beraber makinalar ve organizmalar her ikisi de fiziksel dünyanın görüngüsü olması için değerlendirildi. Enerjinin korunması prensibine göre, organizmalar ve makineler atomlar ve devinen güçler sisteminde benzer şekilde bir araya gelirler.

[1]Ernest Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud,* edited and abridged by Lionel Trilling and Steven Marcus (New York: Doubleday Anchor Books, 1963), p. 29. Basic Books, Inc., Publishers, New York, 1961. İzin alınarak basılmıştır.

Sigmund Freud

Bilimde, gerçek nedenler "güçler" kelimesi ile sembolize edilir. Brücke'e göre çok az bilim insanı bu nedenler hakkında bilgi sahibiyken, mekanik, elektrik, manyetik, ışık, ısı ve diğer çok fazla sayıdaki güçler konusunu kavramak zorundaydılar. Bilgideki gelişme bu güçleri itme ve çekmeye indirgemiştir. Brücke, bu mantık çizgisini insan organizmasına genişletti. Bunu, 19. yüzyıl insanlık görüntüsünde iki birimde – çekme ve itme – yaşayan organizma içinde fiziksel güçlerin etkileşimi hakkında bilinenlerle birleştirdi. Freud, çok güçlü bir şekilde bu içerik ve fikirlerin ruhundan etkilendi ve 1926 yılında psikanalizin, birbirine destek olan ya da mani olan güçlerinin ve beraber birbiriyle uzlaşmaya giren dinamik bakış açısının karakteristiğini ortaya çıkardı. Göreceğimiz üzere onun insan varlığının imajı, ağırlıklı bir şekilde Brücke'ün enstitüsünde öğrenci olarak içselleştirdiği şekilde mekanik görünüm ile çınlıyordu.

Freud, fotografik hafızasının yardımıyla 1881 yılında final sınavını başarıyla geçti. Bu yıl içinde, medikal bilime laboratuvarsız yaklaşımı için Theodor Meynert'in psikiyatrideki derslerini buldu. Bununla beraber, teorik bir kariyer devam ettirmek istedi, finansal durumu MD (Tıp doktorluğu, *Doctor of Medicine*) için uygun değildi. Brücke'nin hırslarından vazgeçmesi için verdiği tavsiyeye uyarak, doktor olarak 3 yıl ameliyat, dahili tıp, dermotoloji ve psikiyatri konusunda tecrübe kazandığı Vienna General Hastanesi'nde çalışmaya başladı.

1886 yılında Martha Bernays ile evlenmeden bir yıl önce, 29 yaşındaki Freud bir aile kurmak için ve kendisine özel muayenehane açabilecek profesyonel bir kabul arayışındaydı. Kokainin lokal anestezide klinik olarak kullanımını keşfetmesinin, kendisine erken bir şöhret getireceğini umuyordu. Kendisini kobay faresi olarak kullanan Freud, kokainin keyif, neşe oluşturduğunu, mutluluk hissini uzattığını ve otokontrol ve yoğun zihinsel çalışmalarındaki kapasiteyi arttırdığıru keşfetti. Bilincin içeriğini ve akışını kontrol etmesine yardımcı olmasına rağmen, ilaçların sihirli özellikleriyle medikal özelliklerinden daha fazla meşgul olması, Freud'a bu buluşuyla itibar kazandırdı. Genç meslektaşı Carl Koller, kokainin hassas göz bölgesinde kullanımını ilk kez uygulamanın ayrıcılığına sahip olmuştu. Freud ise hâlâ kendini kanıtlamak zorundaydı.

Rüyaların Yorumu

Freud'dan önce psikiyatri alanı kısmen bakir bir bilim alanıydı. Ünlü Fransız bilim adamları Jean Charcot ve ögrencisi Pierre Janet, hipnoz ve histeri[2] konulu çalışmaları ile bu alanının kapsamının dışına çıktılar. Freud ile 1885-1886 yılları boyunca çalışmış olan Charcot ve Janet arasındaki ilişki Saint-Simon ve Comte arasındaki ile benzerlik göstermişti. Saint Simon ve Charcot, ilham verici düşünürler iken Comte ve Janet'in disiplinleri belirli bir düzene dayanmaktaydı. Janet, histerinin ruhsal süreci üzerine derin araştırmalar yapmış ve Fransız psikolojisi on dokuzuncu yüzyılın sonuna egemen olan kalıtım teorisini temel alarak, bu rahatsızlığın kendini irsi "zayıflık" olarak gösteren bir sinir sistemi dejenerasyonu olduğunu bulmuştu. Freud'un öncülük eden psikiyatrik çalışmasından beri organik sebepler sosyal olanlar ile eşleşir nitelikte olmasına rağmen, akıl hastalığının şekli (histeri dâhil) sosyal şartlanma olarak geniş bir şekilde incelenir hâle geldi. Yüzyıllık bir araştırmanın sonrasında bile akıl hastalığındaki kalıtımın arka plandaki rolü (veya dikkate alınmayan rolü) belirsizliğini koruyor.

1900'de *"Rüyaların Yorumu"*nun yayınlanması üzerine Freud bütün dikkatleri üzerine çekmeye başladı. 10 yıldır Viyana'da nöroloji ve psikiyatri alanında çalışmalarını sürdürmekteydi. Hastalarının direncine yönelik daha güçlü bir öngörü kazanan ve psiko-analiz sistemi için temellendirimler ortaya çıkaran Freud, 1897'de çok zorlu olan benlik analizine başladı. Bunun öncesinde, kuşkulanılmayan "Bir arzunun yerine getirilmesi rüyanın en önemli güdüsüdür." olgusu, Freud'un devrim yaratan bilimsel çalışmasının ilk kez kapsamlı ve sistematik bir yöntem olarak incelenmesini sağladı. İrrasyonelliğin öncüsü olan bu olgu, keşfedilmemiş bir diyardaki cevhere odaklanmıştı.

Onun bu gizli kıtaya yaptığı ilk büyük keşfi, insanların arzu ve nefret duygularını uyandıran "kirli küçük sır" idi. Alt sınıf için gelişi bir sürpriz gibi olmasa da mevcut orta ve üst sınıf için, başarılı bilim insanları ve ögrenciler dâhil, kendi benliklerinin bu şekilde tanımlanması onları şok etti. Ancak Viyana halkının soylu misafir odalarında Freud isminin ağıza alınması müstehcenlik ve nezaketsizlik olarak kabul görüyordu. Saygın toplum, insanlığın gelişiminin zirvesindeki medeniyetlerinin ışığında 19. yüzyıl Avrupa entellektüel hayatının önde gelenlerinin takipçisiydi. Comte, Frazer, Morgan, Tylor ve Spencer gibi düşünürlerin çalışmalarında da yer alan, 19. yüzyılın beraberinde getirdiği sosyal evrim niteliği taşıyan sosyolojik ve antropolojik düşünce akımı; modern Avrupalıları, sözde barbar ya da ilkel ırk olarak görülen kişilerden kültürel olarak daha üstün olduklarını destekledi. Bu modern Avrupalılar, güvenli sohbet ortamlarında, yerli kabile insanlarını, boyalı vahşiler sürüsü gibi davul çalan yamyamlar ve rastgele cinsel ilişkide bulunan seksüel özgürlükçüler olarak, bireysel farklılıklarını gözetmeden aynı ön yargıyla değerlendirdiler. 19. yüzyıldan itibaren muhafazakâr ahlaki mutlaklıktan kalıtımsal kategorilere karşı bir dönüş eğilimi vardı. Avrupalılar ırk olarak siyah Afrikalılardan üstün oldukları söylentisine inandılar ve bu kişilerin insanlık dışı, anormal ve cinsel kontrolsüzlükleri olduğu kabul edildi. Güçlükle var edilmiş "normal" ve "patolojik" arasındaki ahlaki bir engel olan saygın toplum, kadınlarının rüya analizlerini ve kendine özgü çalışmalarını gösteren Freud, Avrupalıların uykularını kaçırıyordu ve bu cinsel gizlilik herkesin kolayca itiraf edebileceğinden çok daha ağırdı.

[2] Histeri kısaca zihinsel kaygı ya da gözle görülür fiziksel bir sebep olmadan bedensel acı olarak tanımlanabilir.

Bastırma

Freud'un bu yeni kıtadaki en önemli keşfi bastırma (bilinçaltına itme) fenomeniydi. İnsanı yönettiği için, psikanalizin tüm yapısı psikolojik baskı (*represyon)* temeline dayanır. Freud'a göre rastgele düşünceler, rüyalar, dil sürçmeleri, nevrotik bulgular ve günlük hataların hepsinin bir anlamı vardır (istek ve amaçların dışa vurumudurlar) ve kişi bunları fark etmez. Freud bunları "bilinç dışı düşünceler" olarak adlandırır. Psikanaliz gören birey, var olan benlik algısını tehdit edebilecek bilinç dışı düşüncelerinin farkına varmaya direnir. Kişinin aslında sahip olduğu bir düşünce ya da isteği kabullenmemesi bastırmadır. Olayların bilinç dışı işlemesi kişinin doğasına ait gerçeklikleri fark etmeyi reddetmesiyle sonuçlanır.

İlk büyük çalışmasında Freud, zihin aygıtını üç parçaya ayırır. Bilinçaltı sistemini, pek çok uyarılma, istek, itki ve içgüdüleri barındıran bir bekleme odasına benzetir. Bu unsurlar bilince evsahipliği yapan ikinci ve daha küçük bir odaya giriş izni alabilmek için itki yaratırlar. Adeta ön bilinç odasındaki bu iki oda arasında, bir kapı görevlisi (*doorkeeper*) ya da denetçi durur. Denetçi kabul görmeyi bekleyen düşünceleri ve uyarılmaları dikkatlice inceler ve bu eşikten geri döndürülenler bastırılan hislerdir. Freud birçok klinik vakada bastırmanın, birbirine zıt dilek ve istekler arasındaki çatışmadan kaynaklandığını görmüştür. Buna ek olarak, bu gibi çatışmalarla ilgili olan deneyimlerin neredeyse değişmez bir şekilde cinsel içerikli olduğunu bulmuştur.

Freud, ablasının ölümü üzerine büyük rahatlama yaşayan bir kızın vakası üzerinde çalışmıştır. Kız, ölen ablasını kıskandığını (ablasının kocasının artık kendisiyle olabileceğini düşündüğünden) bilinçli olarak fark etmediği için histeriye kapılmıştı. Bastırılmış düşüncesi ise şuydu: "Artık özgür ve benimle evlenebilir." Psikanaliz süresince hasta, ablasının ölümü üzerine deneyimlediği düşüncelerini ve yoğun heyecanını hatırlayabildi. Duygu patlaması yaşadığı bir anda, aklının bilinçli tarafı aniden, bilinçsizce bastırılmış hislerinin farkına vardı. Geçmişindeki bu travmayı yeniden yaşayıp onu ortaya çıkararak kendi tedavisini gerçekleştirmiş oldu.

Freud'un en güçlü içgörülerinden bir diğeri, çok büyük ideallere sahip insanların, güçlü, agresif ve cinsel arzularını bastırmaya daha çok eğilimli olduğuydu. Freud'un hastaları üzerindeki gözlemlerine dayanan bu amprik genelleme ortaya çıkardı ki, idealler baskı üzerine kuruluydu ve gerekliliklerini bastırılmış hislerden alıyorlardı. Kısacası, protestan etiğine göre tutucu, dürüst, çalışkan, erdemli ve otoriter inananlar, enerjisi yüksek gerilimlerini kendi içlerinde yatan sevgi ve nefretten elde etmektedirler. Freud daha sonra, bu karakter tipine örnek olarak Woodrow Wilson'ın yoğun ahlak idealizminden alıntı yapmıştır.

Freud'un, gücünü doğrudan bastırma teorisinden alan üçüncü keşfi ise, çocukların cinsel hayatı olduğuydu. Çocukların cinsel varlıklar olduğu görüşünü açıkça ortaya koyan Freud, çağdaşlarını okadar kızdırdı ki onu neredeyse afaroz ettiler ama Freud ampirik silahlarının gücüne sarıldı. Rüyaları ve nevrotik bulguları analiz ederken, onların, erken çocukluk deneyimlerine yapılan bir geri

dönüş ya da gerilemeyi işaret eden bir temeli olduğunu buldu. Geçerli olduğu varsayılırsa, bilinçdışılık hipotezi, çocukların duygularını bastırmayı öğrendiklerini söylemektedir. Çocuklar bir noktada, masum ve açık, bastırmadan uzaktırlar. Bilinçdışı ve bilinçli durumları henüz birbirinden ayrılmamıştır. Ağız delikleri, cinsel organları ve dışkılarıyla oynama isteklerini özgürce yerine getirirler. Ancak sosyalleşme süreci içinde çocuk, ailesinin temizlik alışkanlıklarını, görgü kurallarını ve düzenini benimsemeye başlar, sonrasında "uygun" davranışlar sergilemeyi ve kendisini toplumun normlarına uydurmayı öğrenir.

FREUD'UN AÇIKLAYICI SİSTEMLERİ

Freud, kariyeri süresince çok önemli bazı açıklayıcı sistemler geliştirmiştir: (1) birincil ve ikincil süreç teorisi, (2) cinsel gelişim evreleri teorisi, (3) libido teorisi, (4) psişik düzeneğin (ruhsal aygıtın) üçleme/teslis teorisi ve (5) ölüm içgüdüsüne karşı Eros teorisi. Bu sistemlerin hiçbirinin bir diğerinden bağımsız ve kesintili olmamasına rağmen, biz analiz etme amacıyla her birini ayırabiliriz. Freud'un düşünce dokusu pek çok iplikle örülmüştür ve bütününü sökmek için önceki sistemlerden sonrakilere doğru ilerlemek gerekir.

Birincil ve İkincil Süreçler

Freud'un en eski sistemi, dilekler, semboller ve fantazilerle ifade edilen "birincil süreç"e dayanarak açıkladığı bastırma eyleminin kendisiyle başlar ve sosyal farkındalığımız olan "ikincil süreç" ise birincil olanı denetler ve kontrol eder. Her kavram, düşünme ya da enerjiyi farklı idare yollarını işaret etmek için kullanılabilir. Freud insanlığın hayvaniliğini, bilinçaltı sistem ve id içgüdülerdeki değişiklikler tarafından yönetilen birincil süreçten temel bir değişikliğe uğrayıp, ego taleplerinin ve bilinç sisteminin egemen olduğu ikincil sürece geçerek bastırdığını ileri sürer. Birincil süreç, yetişkinliğe geçme konusunda üstelese de olgunlaşmış ego çocuksu id'i, yaşadığı doyumu inkâr ederek, aldığı zevki dizginleyerek, rasyonel hedeflere ulaşmak için çalışarak ve irrasyonel tutkulardan uzak durarak kontrol edebilir. Freud insan ruhundaki bu dinamik değişimi, haz ilkesinin gerçeklik ilkesine dönüşümü olarak nitelendirmiştir. Sadece içgüdüsel tatmini aramanın ötesinde insan, akıl yetisini geliştirir ve gerçekliği sorgulamayı öğrenir, iyiyle kötüyü, doğruyla yanlışı, faydalıyla faydasızı birbirinden ayırmak gibi ayrımlar yapmanın olgunluğun başlangıcı olduğunu keşfeder.

Böylece insanlık, zevk düşkünü bebeklerden, bilinçli, ekonomik rollerini düzgünce yerine getirmelerini talep eden bir sosyal sistemin içine yerleştirilmiş, düşünen varlıklar olma yolunda bir başkalaşma (metamorfoz) geçirir. Tabii ki insanlar şahane bir hayata sahip olmakta özgürdürler ancak eninde sonunda bu düşüncelerini, gerçeklik ilkesi karşısında ikinci dereceye indirgemek zorunda kalacaklardır (Yani toplum kurallarına uymalı ve onlara uygun yaşamalıdırlar.). Garip rüyalar görebilirler, tuhaf düşünceleri, irrasyonel dilekleri, güçlü arzuları

ya da ahlaki bulunmayan fantazileri olabilir ama hayal güçlerinin, kendilerini dış dünyadan soyutlayacak kadar ileri gitmesine izin vermemelidirler. Örneğin, James Thurber'in sevilen karakteri Walter Mitty'nin, kendini çok ünlü bir beyin cerrahı olarak, Roosevelt'in yakın arkadaşı olan milyoner bir bankere oldukça zor bir beyin ameliyatı yaptığı sırada hayalinin, park yeri görevlisinin bağırarak aracını ordaki Buick'e çarpmadan durdurmasına kadar sürmesi gibi.

Cinsel Gelişim Evreleri

Freud'un başlıca hipotezlerinden biri de, kişinin ilerideki psikolojik gelişiminde, çocukluğunun ilk 5 yılının çok önemli olduğuydu. Kişi ile toplum arasındaki bağ bu evrede oluşur. Talcott Parsons daha sonra bunu çocuğun bu dönemde ebeveynlerine ait değerlerle özdeşleştirerek, superego (ya da bilinç) kazanması olarak yorumlar. Aileler toplumların kültürel temsilcileri oldukları için, çocuk baskın değerleri onlardan öğrenecektir. Eğer kültürel değerler, tıpkı Amerika'da olduğu gibi, başarı odaklı olursa, çocuk da, statü, güç ve prestij gibi cazip hedeflere ulaşmayı amaçlayan bir çarkın içine girmeye teşvik edilir. Böylece, sabundan statüye, mal edinimine yönelik amaç, toplum tarafından bireyin erken yaşlarından itibaren içine işlenir.

Freud, hastalarından ve onların nevrozlarından edindiği gözlemler doğrultusunda, psikoseksüel gelişimin örtüşen 5 evresi modelini geliştirmiştir. Bunlar: oral, anal, fallik, gizli ve genital evrelerdir. En erken evrede bebekler, annelerinin memesini emmekten haz alırlar. Ağzın erojen bölgesi ve dudaklar, cinsel haz almada ilk rolü oynar. Bu oral ya da yabansılık (*cannibalistic*) evre sırasında henüz ahlaki bir varlık olmayan bebek, beslenmeyle cinsel aktivite arasında bir ayrım yapmaz. Süt bebeği, objeyi (anne memesini) kendi bedenine dâhil etmeyi amaçlar, bebek hâlâ anlık haz almaya uğraşılan birincil sürece göre yaşamaktadır, henüz kendini dünyadan ayırt edeceği ve subjeyi objeden ayıracağı ikincil sürece geçmemiştir. Bebek evrendir (*universe*); çevresiyle uyum içindedir. Bu aşamanın daha sonraki zamanlarında, bebek ısırmaya başlar, oral-sadistikleşir. Kendisini nesnelleştirmeye ve çevresinden ayırt etmeye başlar. İsimlerini henüz bilmemekle beraber meme, meme ucu, battaniye, çıngırak gibi nesnelerin yerini zihninde oturtmaya başlar. Hayatındaki ilk önemli "öteki" -anne- ile karşılaşır. İlk dişlerini çıkarır; dünyayı, nesneleri kavrayarak, onları ağzına götürerek ve çiğneyerek keşfeder. Emmek ya da ısırmak arasında gelip gider, ikirciklidir. Freud bu ilkel belirsizliğin, sevgi ve nefret gibi zıt duygular için ilk örnek oluşturduğunu ileri sürer.

Libido örgütlenmesinin anal evresi sırasında çocuk, tüm enerjisini bir haz kaynağı olarak gördüğü anüse odaklar. Dışkısı, çocuğun çok ilgisini çeker ve dışkısıyla oynamaktan keyif alır. Çocuk, dışkıyı iyi ya da kötü hiçbir çağrışımı olmaksızın kendinin bir parçası olarak algılar, ona göre dışkı nötr bir atıktır. Çocuk, dışkının kötü bir şey olduğunu, bezi değiştirilirken annesinden öğrenir. Bu rutin görev oldukça tatsızdır, neyse ki anne sevecenliği devreye girer. Yüz ifadeleri ve dokunma hislerindeki (kendisine dokunulurken ki hislerdeki) en ufak bir ayara bile duygusal yönden çok hassas olan yardıma muhtaç süt çocuğu, ebeveynlerinin tiksindiğini bu günlük alt değiştirme ritüelinde görür

ve hisseder. Bebek üzerindeki bu eski anı izlerinin ya da psişik mühürlemenin, bebeğin kişisel gelişimi sırasında oynadığı rol tam olarak tahmin edilememektedir. Dışkı, çocuğun kafasında negatif hâle gelir, kötü kokan, pis, "kötü-ben" (*bad-me*) hâliyle özdeşleşir. Çocuğun temiz, iyi-ben (good-me) hâli, giysilerini kirletmediği için ebeveynlerinin gülücükleri ve de sözel övgüleriyle ödüllendirilir. Tuvalet eğitimi, bireydeki medenileşmenin başlangıcıdır. Toplumun ve bastırmanın tohumları, çocuğa oto (yani burda bağırsaklar) kontrolün öğretilmesi yoluyla ekilir.

Psikoseksüel gelişimin fallik evresi boyunca birey, bir zevk kaynağı olarak genital erojen bölgesini keşfeder. Erkek için penis, dişi için klitoris cinsel haz alınan birincil organlar hâline gelir. Freud, çocukluktaki ilk cinsel içgüdülerin çoğunun amaçsız ya da oto-erotik olduğunu anlamıştır. Oedipus kompleksinin de ortaya çıktığı en önemli gelişim everesi, cinsel itkinin bir dış objeye sıkıca bağlandığı nokta olduğu için fallik evredir. Freud, klinik tanılarına bir ilk örnek (arketip) bulmak için, bir Yunan miti olan Kral Oedipus'u (Oedipus Rex) hatırlatarak, genç erkeğin annesini arzuladığı, bu nedenle babasından korkup nefret ettiği teorisini ortaya atmıştır (Kız çocuğu için geçerli olması beklenen süreçse bunun tam tersidir.). Erkek çocuğu bu çelişkiyi, babasını öldürme isteğini bastırarak çözer, bunun yerine kendini babasıyla özdeşleştirir ve onu kendi ego ideali yapar. Bundan sonra, çocuk ne zaman yasaklanan bir şey istese, içselleştirilen baba (ya da superego), kendini suçlu hissetmesini sağlayarak onu cezalandıracaktır. Bu dış cezalandırıcı, artık çocuğun aklının içine yer etmiştir.

Freud'a göre cinsel ilgiler, cinsel organizasyonun genital ve yetişkin evresindeki ergenlik çağında tekrar ortaya çıkmak üzere, beş ve oniki yaşları arasındaki latens (latency) dönemi boyunca bastırılır. Fallik evre ve ergenlik çağı arasındaki yıllar boyunca çocuk, cinsel hislerini toplumca kabul gören davranışlara doğru nasıl kanalize edeceğini, ilk sosyal çevresinden, ailesinden ve okuldan öğrenir.

Freud her ne kadar Oedipus kompleksinin sosyolojik olarak evrensel olduğunu kabul etse de, Malinowski'nin etnografik çalışması ve diğer kültürel gözlemciler bu hipotezin yanlış olduğunu ispatlamışlardır. Yine de bu kavram, insanlığın öğrenme sürecinde, onlara bireyin esaretten özgürlüğe nasıl ilerlediğini anlamaları için, kestirme bir yol sağlamıştır. Birey duygusal olarak ailesine bağlı kaldığı sürece, kişisel özgürlüğü varolamaz. Freud, herkesi kapsayan nevroz (neurosis) teorisini, hazla ilgi bazı çatışmalardan dolayı, oedipal ya da oedipal öncesi evrelerden birindeki sabitlemeye dayandırır. Buna ek olarak, yetişkin kişinin hayatındaki bazı kişisel travmalar, daha önceki bir haz moduna doğru geçici nevrotik gerileme yaşamasına neden olabilir.

Libido Teorisi

Freud'un insanlık imgesi çağdaşlarının mekanik ön yargılarını yansıtmıştır. Yaşadığı çağın diğer orta sınıf düşünürlerinde olduğu gibi, Freud'a göre, insanlar öncelikle yalnız ve kendine yeterliydi. Bunu kendilerinin sağlaması ya da kendilerini öyle görmeleriyle alakalı olmaksızın, bir evrende yalnızdılar, aynı çıkmaz durum içindeki başkalarınca çevrelenmiş, Hobbes'un hayalî atomik (çok küçük) bireyine, bir şekilde çok yakındılar. Orta Çağ'ın vatan, yuva ve topluluk

bağlarından uzaklaşan, 19. yüzyılın kentli bireylerinin mal edinme istekleri, onları pazara çekti ve burda kendi satmak zorunda olduklarına ihtiyaç duyan ve kendi ihtiyaç duyduklarını onlara satmak zorunda olan diğer bireylerle karşılaştırlar. Toplumu bir arada tutan bağ, bu karşılıklı kâr alışverişine dayandı. Adam Smith'in kendini düzenleyen piyasalarla ilgili "görünmez el" teorisinin rehberliğinde, hayatın geniş borsa salonunda, materyal avantajlar üzerine dönen üçkâğıtlar gerçekleşti. Freud'un libido teorisi, göreceğimiz gibi, aynı fikri, ekonomik terimlerdense psikolojik terimlerle ifade etmiştir.

Fransız bir aristokrat ve bir edebiyat adamı (*homme de belles-lettres*) olan La Mettrie, 1748'de, ikna edici bir şekilde, insanoğlunun karmaşık bir makine olduğunu iddia etti. Freud, muhtemelen La Mettrie'yi hiç okumamasına rağmen bu temayı yakalamıştır. Freud'un mekanik insanı, libido (temel seksüel enerji) tarafından güdülüyor ve gerginliği belirli minimal bir sınıra indirme ihtiyacı tarafından da düzenleniyordu. Haz, doku gerilimlerini gevşetmeye, azaltmaya ve acıdan kaçınmaya dayandırılıyordu. Mutluluk, barometrede, kendinden geçme (*ectasy*) ve depresyon arasında orta bir noktadaydı. Erkekler ve mekanik eşleri, şehvetli ihtiyaçlarının karşılıklı tatminine ulaşmak için birbirlerini arayıp bulurlardı. Bununla birlikte, özünde birbirlerine pazardaki bir satıcıyla müşteri kadar yabancı kaldılar. Aralarındaki karşılıklı çekime rağmen, birbirlerine zıt kutuplarda kaldılar ve ayrılıklarını asla aşamadılar. Freud'a göre insanoğlunun doğası temelde agresif ve asosyaldir, insanlar sadece aç libidoyu tatmin etme gerekliliğinden dolayı sosyal hayvanlardır.

Libido kavramı aslında, maddenin kanunlarına bağlı kalan sabit bir miktar olarak düşünülmesi bakımından, psikoloji kılıfı altında, bir 19. yüzyıl ekonomi fikridir. Kişi libidoyu dilediğince harcayabilir ancak bir kez harcandı mı bir daha geri kazanılamaz. Aynı şekilde, Freud sevgiye mülk ya da kapital muamelesi yapar. Sevgiden mülkiyet ya da kapital gibi bahseder. Sevgi, üzerine akıllıca yatırım yapılacak ve her geçen yabancı için ziyan edilmeyecek kadar değerli bir mal gibi kabul edilirdi. Bu nedenle Freud, psikanalitik elit arasında olan özgecil (*altruistic*) aşk ihtimalini ikiye ayırmıştır ve saçmalık olarak gördüğü (Tevrat'ta geçen 10 Emir'den biri olan) "Komşunu kendin gibi sev." emriyle alay etmiştir.

Ego, İd ve Süperego

Freud'un olgunlaşmış sistemi, psişik topografinin üç-element kavramı şeklinde ortaya çıkmıştır: Ego (dış dünya bilişi), id (duygusal ya da içgüdüsel varlık) ve süperego (özdeşimler ve sosyal idealler), insan aklının içindeki dinamik olarak birbirleriyle ilişkili bölgeler ya da "psişik bölgeler" olarak tasvir edilmiştir. Weber'e göre bu kavramlar, ideal tiplerdir. Ne ayrı ayrı gözlemlenebilir varlıklar ne de beynin fiziksel bölümleri olan, daha ziyade, her zaman birbirine karışmış şekilde bulunan, etkileşimli zihinsel ilkeler denebilecek tanılayıcı kategoriler gibi çalışırlar. Örneğin, ilkel id, anne, baba ya da kendi gibi, belirli nesnelere bağlanmış (ya da katetikleşmiş) olmayı güdüler. Bu nesne yükleri, zihinsel düzeneğin bilinçdışı sistemi tarafından birleştirilir ve bireyin gelişmekte olan karakter inşasının temel yapıları gibi hareket eder.

Ego, insanoğlunun sosyal gerçeklikle ilişki içinde kaldığı zihinsel sürecin yapısı ya da organizasyonudur. İrrasyonel id'in, sınırsız tutku ve dürtüsel arzu-

larını sınırlayan aklın bakış açısını gösterir. Ego eş zamanlı olarak hem id'den enerji alır hem de onun etmeni olarak haraket eder. Bekâr erkek ve kadınlar için olan "kaç adımda/nasıl" temalı – nasıl kendinize bir eş bulabilirsiniz, ya da karşı cinsi en etkili ve en hoş şekilde nasıl baştan çıkarabilirsiniz – kitaplardaki içini dökme bu noktayı açıklamaktadır.

Süperego, egonun bir fonksiyonu olarak ortaya çıkar. Ego ve dış dünya arasındaki ilişkiye hakemlik eder ve hatta egoyu cezalandırır. Süperego, toplumun ahlaki taleplerini gösteren ve insan ilişkilerinde etkili olduğu için otoritenin ilkelerini destekleyen bir iç yargıçtır.

Bu üçlü sistemin en önemli ürünlerinden biri, Freud'un "Grup Psikolojisi ve Ego Analizi" (*Group Psychology and the Analysis of the Ego*) adlı denemesiydi. Bu denemede Freud, sosyal birliğin kurulması ve dağılmasıyla ilgili bir yorum ortaya atmıştır. Freud, Gustave Le Bon'un bilimsel eseri, "*Kitleler Psikolojisi*"ni (The Crowd) analiz için bir sıçrama tahtası gibi alarak, sayesinde normal ölçüde medenileşmiş bireyin egosunu, grubun (yani kitle hâlindeki bireyler) akılsız ve yıkıcı eğilimleri yanında ikinci sıraya indirgediği gönüllülüğün içyüzünü kavramaya çalışmıştır. Freud'un temel öncülüne göre, sosyal dayanışma, cinsel organizasyon üzerine kurulu olduğu için, bundan çıkan sonuç, grubu birbirine bağlayan gücün bir dayanışma grubundansa libidinal bağ olduğudur.

Cinselliğin ötesinde, toplumu bir arada tutan şey, birkaç ayrı bireyin ego ideallerinin ortak bir nesneyle yer değiştirerek bir araya geldiği, özdeşimin dinamik psişik mekanizmasıydı. Freud yöneticiyi – bir baba imgesi – insanların yönetilme isteklerine bir çözüm olarak yorumladı. Böylece, zulmeden ilk baba "kültürel süper-ego" hâline gelir ya da Comte'un dediği gibi, totaliter diktatör olarak vücut bulan ve insanlar tarafından en yüksek dünyevi güçle donatılan olağanüstü varlık (*great being of humanity*) olur. Weber'in bize hatırlattığı gibi, karizmatik liderler egemenliklerini, yasal ya da geleneksel kaynaklardansa olağanüstü, eşsiz ve büyülü niteliklere sahip olmalarının bütünlük algısında bulunan otoritelerinden ve hükmetme güçlerinden alırlar. Büyük İskender, Sezar, Charlemagne, Cengiz Han, Korkunç İvan, Napolyon, Lenin ve Hitler bu gibi politik açıdan karizmatik kişilik tiplerine örnek oluştururlar. 17. yüzyıl Fransası'nın, ilahi hak sahibi kralı 14. Louis'nin ünlü tarihi sözü, "devlet benim" (L'état c'est moi), bu idari işlevin laik kutsallığının somut bir örneğidir. Böylelikle mutlakçı politik lider, – ister kadın ister erkek olsun – kendini halklarını aileleri yerine koyar, halklar da bu lidere seve seve itaat etmeye ve hatta tapınmaya eğilimlidirler.

Ölüm İçgüdüsüne Karşı Eros (Aşk)

Freud'un doruğa ulaşan açıklayıcı sistemi, yaşam ve ölüm terimleri içindeki birey ve tarihini kuramsal olarak anlamaya çalışır. Kültür tarihinde Eros, *Agape* (erotik olmayan, platonik, kutsal sevgi)'den ayırt edilebilir. Eros, iki tarafın da ayrılık hissini aşması bakımından insanlar arasındaki tutkulu aşkın Yunan idealini anımsatır; Agape ise, hepimizin yalnız olduğunu söyleyen, altruistik/özgecil aşk kavramına gönderme yapar. Freud bu ikisine birden, Yunan mitolojisinde ölümün kişileştirmesini ya da maskesini temsil eden Tanatos'un zıttı olarak

bakar. Tanatos ayrıca intihar, savaş, salgın hastalık ve kıtlık habercisidir. Eliptik döngüler gibi, Freud'un, onları isimlendirdiği şekliyle bu tanrısal güçlerin her biri, medeniyet ve bireylerin iniş ve çıkışlarında periyodik olarak yinelenir.

Transseksüellik, cinsiyet sosyolojisinde yer alan yeni tarihli bir toplumsal cinsiyet kategorisidir. Freud'un homo-seksüelikle ilgili bilimsel metodolojisi ve onlara hoşgörülü yaklaşımına rağmen, Victoria -muhafazakâr- Dönemi Viyanası'nda hiç transseksüel hastası olmamıştır. Dolayısıyla bu teori, transeksüellerden bahsetmez.

Bireylerin yaşamında Eros, cinsel içgüdüler anlamına gelir. Daha belirgin olarak, heteroseksüel, homoseksüel, biseksüel, transseksüel olarak kategorize edilmiş insan cinselliğinin biçimlerine işaret eder. Oysaki heteroseksüelliğin egemen sosyal değeri, seksi bir davranış biçimi (*genitality*) kazanma olarak anlaşılabilirken, homoseksüellik, yanlış (wrong) cinsle oedipal özdeşim olarak anlaşılabilir. Biseksüellik ise, çokbiçimli sapkınlığın, bir erken çocukluk dönemi özelliği olabileceği endikasyonu dışında, Freud'un psikomorfolojisinde kendine pek az yer bulmuştur. Bununla birlikte, Freud'un cinsiyet psikolojisinin en devrimsel akıl yürütmelerinden biri, insanoğlunun evrensel biseksüelliği önermesidir. Nevrozları ve sapkınlıları açıklamak için yaptığı araştırmalarında Freud, meslektaşı Wilhelm Fleiss'in bünyesel biseksüellik kavramından alıntılar yapmıştır. Fleiss bu durumun biyolojik olarak, hem erkek hem de kadınlarda bulunan erkek ve dişi özelliklerine dayandığını ileri sürmüştü. Freud, psikolojik bakış açısının lehine, organizmal açıklamaları reddetse de, insan davranışlarının pek çok özelliğinin açıklaması olarak, biseksüellik teorisinin geçerliliğini kabul etmiştir. Freud'un zeki ve asi öğrencisi Carl Jung, bu erkekteki dişilik ve dişideki erkeklik temasını, biyolojik bütünleyici parçalar ya da psikolojik varlıklardan ziyade, insan bilincinin arketipleri olmaları açısından dönüştürerek ele almıştır. Bireyin ahlak modu ne olursa olsun, biseksüellik teorisi, insanın sevecen duygular yanında, agresif duygular da sergileyebileceğini gösterdiği için hem Agape'yi hem de Eros'u açıklığa kavuşturur.

Freudyen bilinç-dışılıkta öne çıkan, ölüm ve cinsel içgüdülerdir. August Weismann'ın canlı maddeleri, çok hücreli organizmalardaki ölümlü (ya da "bedensel") ve ölümsüz (ya da irsiyet plazmik) kısımlar şeklinde, bulgusal olarak ayırmasından yararlanan Freud, maddeyi etkileyen iki güçle uğraşır. Cinsel içgüdüler sürekli olarak hayatı yenilemeye çalışırken, ölüm içgüdüsü hayatı ölüme yaklaştırmaya çalışır. Freud, "Haz İlkesinin Ötesinde" (*Beyond the Pleasure Principle*) adlı makalesinde, "nirvana ilkesini" koyutlar. Bu ilkeye göre, "ruhsal/zihinsel yaşamın ve belki genel olarak endişeli yaşamın baskın eğilimi, uyarıcı yüzünden oluşan iç gerilimi azaltma, sabit tutma ya da yok etme çabasıdır. İnsanların hayatındaki bu eğilim, arzuları tatmin ederek kısmi olarak onların gerilimini azaltmaya çalışan haz ilkesinde ifade bulur. Buna ek olarak Freud, nirvana ilkesini, ölüm içgüdüsünün varlığına inanma gerekçesi olarak kullanır. Hayatın, başlangıçta içlerinden çıktığı şeylerin ilk hâllerine geri dönmeye çalıştığını varsayar. Bu yüzden, "Hayatın amacı, ölümdür."

Birey-üstünde (*supraindividual*) ya da tarihi düzlemde, ölüm içgüdüsü kendini, kültürel yozlaşma, sivil savaşlar ve uluslararası düşmanlık dönemlerinde gösterir. Aslında, Raymond Aron tarafından, "topyekûn savaş" çağı olarak

karakterize edilmiştir. Elbette tarih, savaşlar, veba/salgın hastalıklar, kıtlıklar, devrimler ve parçalanan medeniyetler gibi niceleriyle doludur. Hegel bir keresinde şöyle demişti: "Tarihten aldığımız ders; tarihten -hiç- ders almadığımızdır." Bugünle dün arasındaki radikal fark, nükleer silahların teknolojik gelişimi ve kimyasal biyolojik savaşın karmaşık yöntemleriyle insanlığın artık, kendini toptan ortadan kaldıracak, yetkisi altındaki araçlara sahip oluşudur. Freud insan ilişkileri bakımından bir kötümserdi. Bireyde olduğu gibi, toplulukta da bir ölüm isteği olduğunu fark etti. Ama tamamıyla umut etmeyi bırakmamıştı. "*Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*"nın (*Civilizaiton and Its Discontents*) sonuç paragrafında Freud, eşit derecede ölümsüz rakibi Tanatos'un karşısına dikilip onu yenmesi için, diğer tanrısal güç olan, yaşam gücü Eros'a başvurur.

SONRAKİ KARİYERİ

Freud sonraki yıllarında kıdemli bir filozof olduğunda, savaş ve barışın sorunlarını, yüzyıllardır süregelen modern tarihin amacını ve insanlığın biyolojik evrendeki yerini yorumlamaya başlamıştır. 1939'daki son günlerinde Freud, bilim insanı kâşiflerin gömleğini giydi. 1932'de Einstein'a yazdığı uzun mektupta, savaş ve olası bir savaşın sonucunda doğacak korkuya karşı, "kültürel tutum" birliğinin, demode bir kurum olarak kendi sonunu getireceği umudunu ifade etti.

"*Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*" kitabında modern çağla ilgili önemli sorularını konumlandırmıştı: Medeniyet, bastırmanın üzerine kurulmamış mıdır ve eğer öyleyse insanlığın evrensel nevrozu baskının bedeli değil midir? Tarihi olayların kolektiviteyi engellediğini düşünen Marx'ın aksine Freud, bunun bireyi engellediğini düşünür. Freud, "*homo economicus*"un yerine bize "*homo sekualis*"i, irrasyonel itkileri, medeniyeti devam ettirmek için üretici işçiliğe kanalize olması gereken bir insan imgesiyle gösterir. Toplum başarı mücadelesi için seksi yüceltir.

Aydınlanmanın şampiyonu olarak Freud, ünlü: "İd'in olduğu yerde ego da olur." özdeyişiyle çelişebilecek herhangi bir kavramı son derece şüpheli bulmuştur. Acıya, onu yenecek araç ve kaynaklara karşı kayıtsız olmamasına rağmen ne bilimi ne de sanatı sahiplenmeyen biri için bir teselli olarak rasyonel duruşunu ve dini reddedişini sürdürdü. "*Yanılsamanın Geleceği*"nde (*The Future of an Illusion*) Freud dini, kendini her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir Tanrıyla, baba kralla özdeşleştiren aciz bireyin öngörülen süperegosu olarak psikanaliz etmiştir. Şüpheci Voltaire gibi Freud da yanılsama olmadan yaşamayı istemiş ve mantık bahçesini işlemeyi tercih etmiştir.

FREUD'UN SON VASİYETİ

Freud çok sevdiği Viyana'da, vaziyet çekilmez hâle gelene kadar yaşamaya devam etti. Hitler'in gücünün Almanya'da artmasıyla Yahudilerin durumu daha da kötüleşti. Almanya'da psikanaliz "tasfiye" edildi. Freud'unkiler ve diğer psikanalitik kitaplar 1933'te Berlin'de yakıldı ve Yahudilerin herhangi bir bilimsel konseye katılması yasaklandı. Naziler psikoterapi için Alman toplu-

munun kontrolünü ele geçirdi, ismini *"Psikoterapi İçin Uluslararası Genel Medikal Toplum"* olarak değiştirdi ve üyelerin tümünün çalışmalarını Hitler'ın *"Kavgam"* kitabını (*Mein Kampf*) temel alarak yapmasını zorunlu kıldı. Bazı yetkili Nazi psikoterapistler toplum temsilcileriyle buluştu ve ancak Yahudiler üyelikten çıkarılırsa psikanalizlerin devam edebileceğini söylediler. Tehditler beraberinde baskıyı da getirdi ve kamusallaştırılmış çeşitli bilim dalları gibi devam ettirilen seviyelendirme süreci merkezî bir kontrol altında toplandı ve nasyonel sosyalistlerin amaçlarına hizmet etmek için uyarlandı. Freud'un psikanalizlerine ve Einstein'ın görelilik kuramına karşılık olarak Nazi bilimi, Aryan ırksal üstünlük doktrinini benimsedi

Mart 1938'deki Nazi'lerin Avusturya'yı istilasıyla, Viyana sokakları gürültülü tanklarla ve tren vagonları dolusu aşırı vatanseverlerin "Çok yaşa Hitler!" sesleriyle kaplandı. Freud şaşırtıcı bir şekilde ana vatanını terk etmekte isteksizdi ama Freud'un biyografisinin yazarı ve arkadaşı Ernest Jones onu ikna etmeye çalıştı ve Freud'un Avusturya'dan İngiltere'ye göçüyle ilgili diplomatik ve karmaşık ayrıntıları düzenledi. Yine de Naziler paralarını son kuruşlarına kadar çektiler. Aksi hâlde, Freud'un kütüphanesine ve sanat koleksiyonuna el koyacaklarıyla tehdit ederek banka hesabına el koydular ve mülteci vergisi talep ettiler. Freud bu sıkıntılı dönem boyunca onu kaygılandırarak (*ghost not laid*) işkence eden *"Musa ve Tek Tanrıcılık"* (*Moses and Monetheism*) üzerine günde bir saat çalışıyordu.

Londra'da bulunduğu süre boyunca Freud psikanaliz çalışmalarına, yazışmalarını ve *"Musa ve Tek Tanrıcılık"* üzerindeki çalışmalarını sürdürmeye ve ileri gelenlerin ziyaretlerini kabul etmeye devam etti. Ziyaretçileri, yazar H. G. Wells, antropolog Bronislaw Malinowski, ressam Salvador Dali ve siyonist lider Chaim Weizman idi. Kraliyet çevresindeki üç yazman Freud'un, Newton ve Darwin'in de imzalarının bulunduğu (Charter Book da) anayasal bildirgeyi imzalamasını rica ettiler. Freud, sonunda hayatını elinden alacak ağız kanserinden acı çekmesine rağmen bu övgüleri erdemli bir soylu gibi kabul etti ve son gününe kadar mizah anlayışını sürdürdü. Freud'un bir arkadaşı, radyoda duyduğu "Bu savaşın son savaş olması bekleniyor." duyurusunun etkisiyle, ona bu habere inanıp inanmadığını sordu. Freud bu soruyu "Nasıl olsa her hâlükârda benim de son savaşım" diyerek cevapladı.

Freud'un son isteği ve vasiyeti *"Musa ve Tek Tanrıcılık"* idi. Bu kendini keşfetme, gizeme benzer romanımsı denemesinde Freud, Musa'yı Tanrı gibi gören ve Musevi Hristiyan geleneğinin kanun koyucusuna odaklanan genel tek tanrılı inanç teorisini geliştirir. Din değiştirmiş bir haham olan ve genellikle St. Paul olarak bilinen Saul of Tarsus, Hristiyanlığı erken ikinci Roma Dönemi'nde ilk günah ve kurban ederek kurtulma temelinde düzenleyecekti. Saul'ün açıklamasında insanın acı çekmesinin sebebi baba tanrının öldürülmesidir ve görevi Apostle Paul olarak kurbanın, Tanrı'nın oğlu Mesih İsa'ya gerçek anlamda özlem duymasını vaaz vermektir. Freud Hristiyanlığın ilk maktül Tanrı'nın yerinden edilmesi sonucu "oğul din" hâline gelen eski Yahudilikten ortaya çıktığını iddia etti. *Musa ve Tek Tanrıcılık*'ta Freud sadece *Totem ve Tabu* (*Totem and Taboo*) ve *Yanılsamanın Geleceği*'ndeki (*The Future of an Illision*) içgörüleri güçlendirmek ve büyütmekle kalmadı aynı zamanda yaklaşmakta olan soykırıma gizlice tepki gösterdi. Freud,

Musa hakkındaki kitabını, "Musevilerin sadece bir kısmı yeni doktrini kabul etti, reddedenlere ise hâlâ Yahudiler deniyor." şeklindeki iğneleyeci gözlemi ile sonuçlandırır.

Freud için daha çok spekülatif bir çalışma anlamı taşımasının ötesinde, "*Musa ve Tek Tanrıcılık*" kuramsal olarak son derece açıktır. Yöntembilimi, dünyanın tarihsel düzlemi üzerine olan psikoanalitik prosedürün projeksiyonuna dayanıyordu. Bir halkın tarihi belki bir bireyin tarihi gibi kültürel sıraların ortaya çıkmamış amaçlarıyla, bütünlüğün "bastırılmış anlamı"yla ve içeriğiyle birlikte okunabilir. İsterse sonradan bir kült, bir ulus, bir din ya da bir medeniyet olsun. Bu düzlemde yapılan araştırmalar, Freud'un, liderlerin ortak süperegonun cisimleşmiş hâlleri olduklarıyla ilgili düşüncesiyle uyumlu olarak, liderlik fenomenini aydınlatabilir. Böyle bir yaklaşım Mills'in "sosyolojik tahayyül" dediği daha serbest bir hükümdarlığı mümkün kılardı. Sosyolojik tahayyül biyografinin toplum ve tarihle kesiştiği o ince noktada, bugünün dünyasında olup bitenlerle ilgilenecek serbest bir hükümdarlıktı.

BÖLÜM 9

Görünmez Dünyanın Keşfi: Simmel, Cooley ve Mead

SIMMEL

Emile Durkheim'in Fransa'da sosyolojiye ayrı bir bilimsel kimlik kazandırmaya çalıştığı sıralarda, benzer bir girişim de Almanya'da gerçekleşiyordu. Durkheim'in Alman eşdeğeri, kariyeri Durkheim'inkine hem çarpıcı şekilde benzeyen – hem de çarpıcı şekilde farklı olan – Georg Simmel (1858-1918)'di. Durkheim [bu çabasında] başarılı oldu fakat Simmel olamadı. Durkheim gibi, Simmel de sosyolojinin konusu olan toplumu incelemek için, ayrı bir bilim dalına ihtiyaç duyulan, kendine has kanunlarıyla gözlemlenebilir bireylerden bağımsız bir analiz düzeyi olarak formüle etti. Simmel sosyolojinin konusunun, sadece insanlar fiziksel olarak gerçek olduklarından, sembollerin ve etkileşim formlarının görünmez dünyası olması gerektiğini herkesten daha açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu nedenle, Durkheim'in "kollektif bilinç"indeki bazı olası mistifikasyonlardan kaçınmıştır. Fakat Durkheim, Fransa'nın en önde gelen düşünürlerinden biri hâline gelirken Simmel'in profesörlük almak için Almanya'da yirmi dokuz yıl beklemesi gerekmiştir. Simmel, tüm hayatı boyunca bir yabancı (outsider) olmuştur ve çalışmaları bu konumuna has güçlü ve zayıf yönler taşır.

Simmel zengin ve kültürlü Yahudi bir aileden gelir, gerçekten de eserleri müzik, sanat ve eğlenceye dair yansımalarla doludur. Felsefe öğrenimi gördükten sonra 1885'te Berlin Üniversitesinde *Privatdozent* (özel ders veren okutman) olur. Uzun süre peşinden koştuğu profesörlük unvanını ise 1914'e kadar – yani ölümünden dört yıl önceye kadar – alamaz. Güçler onu dışarıda tutmak için adeta birlik olmuştur. Anti-Semitizmin giderek büyüdüğü bir dönemde bir Yahudi, imparatorluk Almanyası'nda bir liberal, Comte ve Spencer'in Alman olmayan politikalarıyla ilişkilendirilen bir disiplinin, sosyolojinin savunucusudur. Simmel, sanat ve sosyal dünyaya gittikçe daha fazla sığındı; sosyolojisi, bazı özellikleri ile göze çarpan ama fikirlerin kalbine işleyemeyen bir içgörüler koleksiyonu hâline gelmeye başladı. En ünlü makalelerinden birinin konusu gibi, Simmel, bildik rutinleriyle sarmalanmış insanların göremediklerini gören bir yabancı, söyleyebilecek kimsesi olmadığı için sırlarını kendisine saklayan bir adamdı.

Simmel, sosyolojisinin formal alt yapısını, insanların dünyayı nasıl kendi algısal biçimlerinin pencerelerinden gördüklerini ve bu biçimleri tarih boyunca dil, sanatsal idealler, mitler ve yasal sistemler aracılığı ile nasıl aktardıklarını gösteren Alman felsefi geleneği – Kant, Hegel, Dilthey, Wundt – oluşturmaktadır. Buna uygun olarak Simmel, toplumun kendi kanunları olan *görünmez bir dünya* olduğunu öne sürer. Bu kanunlar, her yeni nesili geçmişin çizgisinde, insanların bireysel olarak yapabilirliklerini etkileyen kişiler arası etkileşim örüntüleri ya da formları doğrultusunda yoğuran kültürün – dil, teknoloji, toplumsal kurumlar, sanat – akışında bulunabilir. Fakat insanlar aynı zamanda yaşayan bireylerdir. Onları şekillendiren kültür ve kısıtlayan etkileşimler aynı zamanda onları insan yapan şeydir ama bunlar aynı zamanda dışsal ve yabancıdır. O hâlde, insanlığın dramı, birey ve toplum arasındaki mücadeledir: Bu iki güç, her yaşayan insanın içinde bir arada bulunmak zorunda olduğundan bu dram esasen bir trajedidir.

Simmel'in bu iki eşzamanlı varlık düzeyine olan duyarlılığı son zamanlarda peşinden gidilmeye başlanan çarpıcı bir içgörü ile sonuçlanmıştır: Toplumun göreceli olarak kalıcı mirasını oluşturan toplumsal kurumlar – devlet, aile, ekonomi, sınıf yapısı – sokaklarda, dükkânlarda, ofislerde ya da partilerde karşılaşan kadın ve erkeklerin günlük etkileşimlerinin kapsamının genişletilmiş şeklidir. Bu nedenle, uçup giden, anlık kısacık karşılaşmaların formal yapısını inceleyerek görünmez toplumumuzun özüne varabiliriz.

"Toplum hakkında konuştuğumuzda genelde kastettiğimiz etkileşimler, devlet ve aile, esnaf dernekleri ve kilise, ortak çıkarlar üzerine kurulu sosyal sınıflar ve organizasyonlar gibi tanımlanabilir ve tutarlı yapılar olarak kristalleşmiş olanlardır." diye yazar Simmel.

> Fakat bunlara ek olarak, ilişki biçimleri ve etkileşim çeşitlerinin daha az göze çarpan sayısız farklı türü mevcuttur. Tek başına ele alındıklarında göz ardı edilebilir görünebilirler. Fakat gerçekte geniş kapsamlı ve resmî sosyal oluşumların içine girdiklerinde, bildiğimiz şekli ile toplumu oluştururlar... Küçük ve önemsiz çok sayıdaki sentezin serpiştirilmiş etkisi olmadığında, toplum çok sayıda süreksiz sisteme bölünecektir. Birlikler (sociation) devamlı olarak oluşur; yok olur; tekrar oluşur. Dışsal akış ve titreşimleri, örgütleri tam olarak oluşturacak derecede güçlü olmadığında bile bireyleri birbirine bağlarlar. İnsanlar birbirlerine bakar ve birbirlerini kıskanırlar; mektuplaşırlar ya da birlikte yemek yerler; elle tutulur tüm çıkarlardan bağımsız bir şekilde birbirlerinden hoşlanır ya da hoşlanmazlar; altrustik eylemlere duyulan şükranla ayrılmaz birlikler oluştururlar; birileri için giyinir, süslenir, kendilerine çeki düzen verirler; yani bir kişiden diğerine doğru gerçekleşen kalıcı ya da anlık, bilinçli ya da bilinçsiz, önemli ya da önemsiz sonuçları olan iletişim şekillerinin tümü, insanları sürekli olarak birbirine bağlar. Bunlar, toplumun atomları arasındaki etkileşimlerdir. Bunlar, sosyal yaşamın hem çok çarpıcı hem de bir o kadar gizemli tüm renk ve tutarlılığını, dayanıklılık ve elastikliğini açıklar.[1]

[1] Georg Simmel, *The Sociology of Georg Simmel*, Kurt H. Wolff, ed. Published in 1950 by The Free Press Division of the Macmillan Company.

Simmel makalelerinden birinde, mesleği evinde smokini ile oturup yemek partilerine on üç kişinin geleceğini farkeden batıl inaçlı ev sahiplerinin aramasını beklemek olan bir adamdan bahseder. Simmel'in kendisi de "yemekteki on dördüncü adam" gibidir. Kendisinin uçup giden kısacık karşılaşmalar dünyasında bile her zaman dışarıda olan Simmel, kendini sosyolog tarafsızlığından [rolünden] soyutlayamamıştır. Aynı anda hem içeride hem dışarıda, ne tam olarak katılımcı ne tam olarak gözlemcidir; kendisinin sonraki dönem enkarnasyonu olan Erving Goffman'dan (Kendisiyle 14. Bölüm'de tanışacağız.) bile daha fazla; yazıları hiçbir zaman tam olarak katı bir sistem oluşturmayan içgörüler niteliğindedir.

Simmel, sosyalliği (sociability), sorgusuz sualsiz kabul edilme diyarından uzaklaştırarak onu toplumsal yapının bir parçası olarak analiz etmede bir ilktir. Simmel, sosyalliğin kendi kanunları olan, dünya içinde küçük bir dünya olduğuna işaret eder. Kişi [dış dünyanın] pratik ve ciddi meselelerin [bu küçük dünyaya] girmesine izin vermez. Dış dünyanın işleri bir sohbetin konusu olarak başlangıç noktasını oluşturabilir fakat sohbet konuyu yönetir, tersi değil. Becerikli konuşmacıların ellerinde, politika, ticaret, sanat, dedikodu, hava durumu, hepsi konuşma aşkına konuşmayı devam ettirebilecek bir araç, bu sanatçıların uçuşan sembollerinin formal gerekliliklerince şekillendirilecek bir hammadde hâline gelir. Öyleyse, sosyallik sahte bir dünyadır; "dış" gerçekliğin dünyasının sadece oyuncuların zevki için var olan bir fantezi diyarına dönüştürülmesidir.

Benzer şekilde, Simmel, flörtleşme oyununun da dâhiyane bir analizini sunar (aşk ilişkileri ve sırları hakkındaki bilgili yorumlarından bu konularda deneyimli olduğu çıkarılmsanabilir.). En rafine hâlinde flörtleşme cinsellik hammaddesini alır ve ondan bir keyif ve fantezi kumaşı dokur, fiziksel tutkunun basitliğinin aşkın incelikli evrenine dönüştürüldüğü sembolik bir dünya yaratır. Simmel bizi bu çalışmaları ile Avrupa'nın en büyüleyici dönemlerinden biri olan salon toplumlarının kalbine götürür.

Fakat Simmel okuyucusunu, hiçbir zaman sosyalliğin neden ve sonuçlarına dair bir sosyolojik teoriye ya da insanlığın sembolik performanslarına dair görüşlerinin detaylarının izini süren genel bir toplum modeline doğru itmez. Onun çıkarımsadığı değil, yakın zamanda geliştirilen bir sonuç olarak – sadece kibar üst sınıf burjuvazinin eğlence salonlarında değil toplumun tüm sosyal sınıflarında – insanlar bu karşılaşmalarda dünya görüşlerini yaratırlar; paylaşılan böylesi bir fantezi dünyası bazı insanları birbirine bağlarken bazılarını da karşı karşıya getirir. Simmel'in vardığı sonuç sosyolojikten çok estetiktir. Sosyallik tartışmasını kibar bir sohbetin görkemli bir okyanus manzarası ile aynı işleve sahip olduğunu öne süren bir gözlemle sonlandırır: Her ikisi de kişiye zevk verir çünkü ikisi de hayatın karmaşıklığını uzaktan izlenen zevkli bir manzaraya dönüştürür. Çatışma ve başarısızlığın, bireye karşı toplumun trajedisi, gerçek hayatta toplumsallık olarak var olur, ancak sadece oyun materyali olarak, bu yüzden artık tehlikeli ya da kontrol dışı değildir. Konuşmacı semboller dünyasında muzafferane bir şekilde belirir.

Simmel'in sosyolojisi iktidar, para ve tarihsel değişim gibi önemli alanları da içine alacak şekilde eğlence salonlarından daha geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Her zaman olduğu gibi, bu malzeme Simmel'in farklı durumların biçimsel özelliklerini soyutlayabilen bakışına yeni bir kavrayış sağlamıştır. Simmel'in

üyelerinin tümünün birbiri ile etkileşemeyeceği kadar büyük grupların yapısının küçük gruplardan farklı olduğunu ortaya koyan grup boyutunun etkilerine dair analizi bir klasiktir.

İki kişilik grupları üç kişilik gruplarla karşılaştırdığında çizgi daha da net bir şekilde çizilir. İki kişilik grubun (dyad) en temel gerçekliği kolay bozulurluğudur; kişilerden biri ayrılmaya karar verirse grup feshedilmiş olur; bu nedenle [grubun devamlılığı için], çift birbirine tutunmak durumundadır. Üç kişilik bir grup (triad) ise, üyelerden biri ayrıldığında da var olmaya devam edeceği için temel olarak üyelerinden bağımsızdır. Böylece, birey gruba göre daha az önemli hâle gelir. Üstelik [üç kişilik gruplar] iki kişinin diğer bir kişiye karşı koalisyon oluşturması ya da tek kişinin diğer iki kişiyi birbirine düşürmesi gibi değişik konfigürasyonlara da açıktır. Kısaca, örgütlü toplumun ve onun iktidar ilişkilerinin tüm alanı, sayılardaki değişikliklerle ortaya konur; bir sosyal ilişkiler geometrisi ile sonuçlanır. Böylece Simmel, Thoreau'nun "Evimde üç sandelyem var: Birincisi yalnızlık için, ikincisi eşlik edecek bir misafir için, üçüncüsü de toplum için." sözünün anlamını geliştirmiştir.

Simmel'in; grup çatışmalarının yapısı, sırların yarattığı sosyal ilişkiler, modern toplumdaki grup çeşitliliğinin her bireye ayrı bir sosyal bağlar takımı vererek modern bireyciliği nasıl yarattığı gibi konular üzerinde, bazıları dâhiyane denebilecek, başka kavrayışları da vardır. Ancak Simmel bu fikirlerin hiçbirini kapsayıcı bir sosyolojik teori hâline getirme noktasına taşımamıştır. Durkheim'den farklı olarak o, nedensel önermeleri ampirik delillere karşı test etmeye hiç girişmemiş, sadece insan çeşitililiği içinde kendisine göz kırpan biçimlerin felsefesini ortaya koymaya çalışmıştır. Esasında, Simmel toplumdan nefret eden yalnız bir yabancıdır. Grupların en küçük ortak paydada yönetildiklerini, ahlakın ve zekânın yüksek formlarının her zaman bireysel ürünler olduğunu yazmıştır. Bu eğilimi, bireyin toplumun ürünü olduğu yönündeki anlayışı ile çelişir niteliktedir ve onu insanların ahlaki yargılarının ve fikirlerinin kökeninin gruplar ve onların ritüellerinde olduğunu söyleyen Durkheim gibi bir atılımda bulunmaktan alıkoymuştur.

Alman entelektüel dünyasından dışlanan Simmel'in kendisi, ortaya koyduğu ipuçlarından özgün bir sosyoloji üretemediyse de onun çalışmalarından yola çıkarak, yeni şeyler üretenler olmuştur. Örneğin, Amerikan üniversiteleri 1870 ve 1880'lerde Alman çizgisinde reformize edilmiş ve Amerikan entellektüelleri küçük dini kolejler döneminin yarattığı uyuşukluktan silkinmiştir. Simmel'in devam ettirdiği Alman felsefesi geleneğiyle dolu Amerikan sosyologları, yeni deneysel psikolojinin ampirik yöntemlerinden etkilenmiş ve Simmel'in başarısız olduğu alanlarda başarılı olmuşlardır. Sosyal sembollerin görünmez dünyası ve bireyin zihni arasındaki ilişki Cooley ve Mead'da bir iktidar teorisi hâline gelecektir.

COOLEY'İN HAYATI VE ÇALIŞMALARI

Charles Horton Cooley (1864-1929), Ann Arbor, Michigan'da altı kardeşin dördüncüsü olarak doğdu. Babası Michigan Yüksek Mahkemesinde yargıç olarak iyi bir kariyeri olan Batı New York'lu bir göçmendi. Charles, bol miktarda kitap

okuyan, içe dönük, hayalperest ve hevesli bir çocuktu. Üniversiteye on altı yaşındayken girdi fakat sağlık sorunları nedeniyle Michigan Üniversitesinden mezun olması yedi yılını aldı. 1894'te ekonomi alanında doktorasını almadan önce makine mühendisliği eğitimi aldı; Eyaletlerarası Ticaret Komisyonunda çalıştı ve dış ülkelere seyahat etti. Doktora tezi olarak bölgesel demografi çalışmalarındaki demir yolu sorununa sosyoekonomik çözüm önerisi getiren bir ulaştırma teorisi sundu. Bu çalışma, "insan ekolojisi" alanında hâlen bir referans noktasıdır ve sonrasında Chicago'dan Roderick McKenzie, Robert Park ve Ernest Burgess tarafından geliştirilmiştir.

Cooley'in erken dönem ilham kaynakları Emerson, Goethe ve Darwin'dir. Evrime dair ilk genel çerçevesini sonraları subjektifliği ve "kültür" eksikliği nedeniyle eleştirdiği Herbert Spencer'dan almıştır. Columbia Üniversitesinden Franklin Giddings onu Michigan'da sosyoloji dersleri vermesi konusunda desteklemiştir. Cooley, gerek kişiliği gerekse 1893-1894 yıllarında verdiği ekonomi politik dersleriyle düşünceleri üzerinde derin bir etki bırakan John Dewey'ye hayran olan bir akademik grubun üyesidir. Dewey, Spencer'i eleştirmiş ve toplumun onun algıladığından daha derinlikli bir organizma olduğunu söyleyerek Spencer'in ötesine geçmiştir. Dewey'in "toplumun *duyu merkezi/beyni* (sensorium) olarak dil" analizi, o dönem, Cooley'in yeni yeni tomurcuklanmakta olan toplumsal aktarımın en mükemmel aracı olarak yazılı dil yorumunu destekleyici niteliktedir.

Cooley, tezini hazırladığı dönemde "parapsikolojik mekanizmalara" merak sarmış, özellikle dilin uzay ve zamanda aktarımı ve kayıt edilmesi ile ilgilenmiştir. Organizmacı toplum yaklaşımı ile tutarlı olan bir iletişim kavramsallaştırması geliştirene kadar bu süreçlerin tarihsel ve çağdaş biçimleri üzerine çalışmıştır. Derslerinde ve çalışmalarında bulgularını sosyal süreçlerin çatışma, hayatta kalma ve adaptasyon gibi önemli özellikleri ile bağlantılandırmıştır. Cooley, bir sosyal psikolog olarak Darwinci düşünce ikliminin ötesine geçmiştir. Toplumun ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu insan zihninin süreçlerini anlamadıkça insanlığın toplumsal yaşantısını asla gerçekten *göremeyeceğini* fark etmiştir. Teorik kavrayışını zenginleştirmek için kendi çocuklarının zihinsel-sosyal gelişimlerini gözlemlemiştir. Ders vermeye başladıktan sonra Walter Bagehot, William James, Gabriel Tarde ve Mark Baldwin okuyarak kendisini 1902'de yayınlanacak ilk kitabı *İnsan Doğası ve Sosyal Düzen*'i (*Human Nature and the Social Order*) yazmaya hazırlanmıştır. Cooley, tefekkür içinde bir yaşantıyı tercih etmiş ve hayatı boyunca Orta Batı'da, Michigan'da, kendi okulunda ders vermeye devam etmiştir. Amerikan Sosyoloji Derneği (American Sociological Society) başkanlığı görevini yürütmeyi 1918'de gönülsüzce de olsa kabul etmesine rağmen Columbia Üniversitesindeki profesörlüğü reddetmiştir.

COOLEY'İN SİSTEMİ

Cooley'in toplumsal düşüncesi birbiri ile bağlantılı birkaç boyutu kapsar: (1) yaklaşımı, organik (organizmacı); (2) bakış açısı, evrimci; (3) görüşü, ahlaki ve ilerlemeci (progressive); (4) ideali, demokratiktir.

Organizmacılık (organicism) yaklaşımı, birey ve toplum arasındaki karşılıklılık teorik varsayımına dayanır. İlk kitabında, toplumu psişik bir bütün, bireyi de bu psişik bütünün belli bir ifadesi olarak gören anlayışına binaen, "bireye karşı toplum" sözde antitezini sistematik olarak çürütmeye çalışmıştır. [Toplumdan] ayrı / bağımsız bireyin mit olması kadar bireysel üyelerinden ayrı olarak tahayyül edilen bir toplum anlayışı da aynı şekilde bir yanılsamadır. Cooley için "toplum" ve "bireyler" ampirik olarak ayrı olgular olmaktan ziyade aynı şeyin kollektif ve tekil ifadeleridir. Böylece toplum, özel işlevleri olan farklılaşmış bireylerden oluşan yaşayan bir bütün ya da bir organizma hâline gelir. Örneğin, bir üniversite organizasyonel yapı içerisinde farklı rolleri olan yöneticiler, öğretim elemanları ve öğrenciler gibi gruplardan oluşur. Cooley'in bu yaklaşımı [o dönem] yeni ortaya çıkmakta olan işlevselci sistem yaklaşımının selefidir.

Cooley'in evrimci bakış açısı tüm sistemine yayılmıştır: Fakat bu, Spencer'in sosyal evrimciliği ve gelişimin bireyselden çok kollektif yönlerini vurgulayan ünlü 19. yüzyıl antropologlarının yaklaşımlarından farklıdır. Cooley, kültürel evrimin tarihsel ardışıklığından ya da basamaklarından ziyade bireyin toplumsal varlığının evrimi ile (gelişen organizmanın "ben" hissini nasıl kazandığı ile) ilgilidir. Cooley, insan doğasını anlamaya çalışan öğrencileri, hayata *insan istencinin (will) ayrılmaz bir parçası olduğu yaratıcı bir süreç* olarak bakmaları yönünde teşvik eder. Her bir birey, toplumun pasif bir unsuru olmaktan çok ortak bütün içinde kendine düşen özel görevi yerine getirir. Cooley, her bireyi kalıtsal ve sosyal geçmişten akıp gelen "yepyeni bir yaşam organizasyonu" olarak algılar. Her kişisel yaşam öyküsünü bir *akıntı* ve bir yol içeriyor olarak tahayyül eden Cooley, akıntıyı üreme hücrelerinden gelen miras olarak ayırır. Yol ise dil, etkileşim ve eğitimi de içeren "iletişim ya da toplumsal aktarım"dır. Günümüz sosyologlarının "kültür" diye adlandırabileceği yol, akıntıdan sonra gerçekleşen bir gelişmedir.

Cooley'in ahlaki bakış açısı, rasyonelliği sağduyusal doğru ile eşitlemesinde ifadesini bulur. Cooley, rasyonellik derken biçimsel akıl yürütmeden daha fazlasını kasteder: İnsanın sosyal yaşantısının bir sonucu olarak, başkalarıyla ve kendisi ile yaptığı hayalî konuşmaları da içeren, daha derin bir vicdan rasyonalitesine işaret eder. Zihni toplum içinde konumlandırarak, *Vicdanın Toplumsal Yönleri (The Social Aspects of Conscience)* başlıklı etik incelemesinde Cooley, günah çıkarma / itiraf etmenin ahlaki doğasını kişinin kendisini başka birine, kendinden daha yüksek, ideal bir kişinin bakış açısına, kendisi hakkında dışarıdan bir görüşe açması olarak açıklar. Bu bağlamda, Cooley'in ahlak anlayışı rasyonel, toplumsal ve ilerlemecidir. Bazı etnosentrik evrimciler gibi yirminci yüzyıl kültürünü medeniyetin doruk noktası olarak görmese de, insanlığın ahlaki olarak öğretici, daha ileri ve daha güçlü bir kişiliğe ihtiyaç duyduğuna inanır. Üç evrensel doğrudan bahseder: gruba sadakat; grup üyelerine nezaketli olma ve kabilenin geleneklerine uyma. Cooley'in çağdaşı Max Weber dünyanın rasyonelleşmesini sürekli bir büyünün bozulması (örneğin, ayın esrarengizliğini kaybetmesi) olarak görürken, o, demokratik ilkelere göre düzenlenmiş doğru (yani rasyonel) bir toplumun kişisel gelişim için vadettiği imkânlara vurgu yapar.

Cooley'in demokrasi kavramsallaştırması zihni geliştiren bilinç felsefesinde vücut bulur. Cooley, demokratik birliğin erken dönem formlarını Batı medeniyetinin Roma öncesi Cermen (Teutonic) kabilelerinde, özellikle de aile, klan ve köy gruplarının toplumsal birimlerinde bulur. Telgraf, telefon, radyo, televizyon, bilgisayar gibi doğrudan olmayan medya araçları olmadığında insanlar onları bilincin yüksek düzeylerine ulaştıracak yükselen toplumsal heyecan dalgasını deneyimlemek için yüz yüze iletişime geçecekleri şekilde bir araya gelirler. Eski insanlar grup coşkusuna ve kamuoyunun fikirlerini ifade edebilmesine imkân sağlamak için ziyafetler, oyunlar, kamuya açık toplantılar ve seremoniler düzenlerlerdi. Modern dönem Amerikalılar, astronotların uzay uçuşlarını televizyon aracılığı ile kutlar; Romalılar Hristiyanları taş stadyumlarda aslanlara yedirirdi; Antik Dönem insanları; ilahiler, şarkılar söyledi ve kamp ateşinin etrafında dans etti. Rock, caz, gospel, Amerikan folk müziği konserleri teknolojik ve kültürel gelişmelerce mümkün kılınan yüksek sesin heyecanı arttırıcı etkisiyle ilkel dönem birliktelik şekillerinin geri dönüşünün çağdaş örnekleridir. Cooley'e göre, "Demokrasi bir tin olarak kendiliğinden oluşur (spontanedir)." ancak siyasi toplumu oluşturan üyelerin yaratıcı yeteneklerinin özgürleşmesi üzerinde sadece büyük ölçekli bir manevi etkisi olabilir. İçinde yaşadığı dönemi, geçmişle karşılaştırıldığında, "daha ileri ve daha özgür bir bilinçlilik" potansiyeli taşıyor olarak görür ve demokrasiyi bu gelişmiş bilinç durumunun genel evresi olarak anlar.

Cooley, sosyal kurumları kamusal aklın kesin ve yerleşik ürünleri olan gelenekler, semboller, inançlar ve devam eden duyarlılıklar etrafında kristalleşmiş ve örgütlenmiş düşünce çıktıları olarak anlar. Dil, aile, endüstri, eğitim, din ve hukuk gibi kurumları insan doğasının ihtiyaçlarına devamlı olarak cevap veren kurumlar olarak görür. Cooley'e göre, birbirinden ayrılmaz ve diğerleri olmadan var olamayacak bu sistemler kamusal aklın "idrak/sezgi sistemleri"dir. Burada işlevselciliğin bir kez daha ışıldadığını fark ederiz fakat Cooley, toplumsal sistemi cisimleştirme ve onu kendisini yaratan insanlardan çok ihtiyaçların içinde konumlandırma hatasına düşmez. *Toplumsallık* akli / zihnî olduğundan, toplumsal kurum müşterekliği nedeniyle büyük ölçüde bilinçsiz bir kişisel zihin yapısıdır. Birey, sadece toplumsal düzenin pasif bir etkisi değil aynı zamanda tesirli bir sebebidir.

Ayna Benlik ve Birincil Gruplar

Cooley, *İnsan Doğası ve Sosyal Düzen (Human Nature and the Social Order)* başlıklı kitabında kendi sosyal benlik teorisini sunar. Wilhelm Wund ve özellikle de William James'dan yararlanarak günlük düşünce ve dilde gözlemlenen "ben"in anlamını tartışır. Bu "ben," gözlemle doğrulanabilen ampirik bir benliktir; ne Kartezyenci *a priori* bir varsayım ne de *metafizik* bir varlıktır. Cooley bu ilksel fikrin nadiren bedene ve çoğunlukla da ya "duygulara" ya da "ayna benliğe" gönderi yaptığını gözlemlemiştir. Cooley, benliği *deneyimlerimizle ortaya çıkan düşüncelerimizle az çok tutarlı olan bir hissetme hâli/durumu* olarak alır. "Benim" tutumum dediğimdeki ben, daha çok bireyin çeşitli obje ve insanları kendine mal

edişidir. Cooley buna kişinin bir şey başardığında ya da bir şeyi elde ettiğinde hissettiği "benim, benim, benim" duygusunu yaşatan böbürlenme hâlini örnek gösterir. Cooley James'in "bilinçlilik hâli"nin bilimi diye tanımladığı psikoloji tanımını benliğin toplumsallığını ötekilerin düşünceleriyle ilişkilendirmek suretiyle genişletir. Toplumsal benlik, zihnin kendi hazinesi olarak benimsediği iletişimsel yaşamdan alınan bir fikir olarak belirir.

Ayna benlik kavramı bu akıl yürütme çizgisi üzerinden doğmuştur. Oluşum aşamasındaki bu fikri anlayabilmek için Cooley'in mottosunu aklımızda tutmamız gerekir: "İnsanların birbirleri hakkında sahip oldukları imgelemler/tahayyüller toplumun katı gerçekleridir." Ayna benliğin üç boyutu bulunmaktadır: Birincisi, dış görünüşümüzü diğerlerinin gözüyle tahayyül edebiliriz; ikincisi, insanların görünüşümüz ile ilgili yargılarını anlayabiliriz; son olarak, kendimiz hakkında gurur ya da aşağılanma gibi duyguları deneyimleriz. Başka bir deyişle, "Kendim hakkında senin benim hakkımda düşündüğün gibi düşünürüm." Örneğin, bir kişi bilgili birinin varlığında bilgisiz görünmekten utanır ya da ünlü biri tarafından tanındığında memnun olur. Bu olgu, toplumsal arenadaki gündelik hayatımızı sadece utanma ya da memnun olma düzeyinde değil göze daha az çarpan alanlarda da doldurur. Öteki ile tüm küçük gündelik karşılaşmalarımızdaki bütün bakış(ma)lar ve mimikler tam da toplumun dokusunu oluşturur. Cooley'in sosyolojisinin bu yönleri kitabın sonraki bir bölümünde tanışacağımız Erving Goffman'ın sosyal düşüncesinde geliştirilmiştir.

Cooley hepimizin birbirimizin imgelemleri olduğumuzu ve toplumun tahayyül sahibi tüm bireylerin toplamından oluşan bir bütün olduğunu savunan sosyal psikoloji teorisinde bu imgelemlerin toplumsal gerçekler olduğunu öne sürer. Bireyin toplumla olan ilişkisinde, bireyler, James'ın dediği gibi, temel olarak kendilerini reddeden ya da onaylayan şekillerde kendi imajlarını [topluma] yansıtırlar. Eğlence sektöründeki "starlar" (yıldız sanatçılar) ikinci gruptan (yani kendilerini onaylayanlardan) gelir. Yıldızlar sistemi, yıldız olmayanlar ile – seyirciler, dinleyiciler, hayranlar ya da kamu – ilişkili olarak sosyal benliklerin tabakalaşmasını temsil eder ("süperstar"lardan daha az ünlü olanlara).

Star olunmaz doğulur deyişi doğru olabilir ancak yıldızın bir sosyal benlik olarak reklamı, doğru yerlerde doğru bağlantıları olan etkili bir ajansın ve sanatçının karizmasının ikincil işlevidir. Günümüzde kahramanların düşüşü, yetenekli ya da yeteneksiz imal edilmiş bir kişilik olarak "ünlü" (celebrity) olgusunun kitle toplumunda yükselişe geçmesi ile sonuçlanmıştır. Ünlünün imajı kitlelere medyadaki reklamlar aracılığı ile satılır (özellikle televizyon, filmler, radyo, gazete ve magazinler).

Hollywood üretimi "yıldız" imajları diğer pazarlanabilir paketlenmiş kişilik imajları ile rekabet eden ticari ürünlerdir. Amerika hakkında konuşan başarılı yorumcular, diğer ileri teknoloji ülkeleri gibi, Amerika'nın da kişilik kültü çağında yaşamakta olduğunu gözlemlemektedir. Yirminci yüzyılın filmleri on dokuzuncu yüzyılın yağlı boya tabloları gibiydi; Al Jolson, Maurice Chevalier, Jimmy Durante, Bette Davis, John Wayne, Jack Benny, Judy Garland, Fred Astaire, Bing Crosby, Charlie Chaplin, Noel Coward, Marlene Dietrich, Bob Hope, Danny Kaye, Frank Sinatra, Marilyn Monroe gibi efsaneler imgelemlerimizde kendilerini yüceltmek için zamana ve mekâna ihtiyaç duymuşlardı.

Birincil eğlence aracı olarak televizyon sinema ile yer değiştirdikçe, star sistemi pazarı sinemanın kamusal alanından evdeki özel alana kaydı. Reklamcılık Amerikan toplumunun değişmez bir unsuru olarak kalmaya devam ettiğinden, star sistemi de değişmiş şekliyle kendini devam ettirmektedir. Starların var olmaya devam ettiği zihin, Cooleyci çerçevenin toplum anlayışındaki yerini hâlâ korumaktadır. Hollywood romantik Amerika'nın merkezi ve rüya fabrikası olmuştur. Sinemadan televizyona geçildiğinde, "TV Rehberi" medeniyetin seyir defteri hâline gelmiştir. Ve şimdi iletişimin evrim geçirdiği yeni bir çağa, "gerçekliği" tanımlayan sinema ve radyo elektronik ikilisinin (dyad), televizyon ve bilgisayar ikilisine dönüştüğü bir çağa giriyoruz.

Sosyal Organizasyon (Social Organization) (1909) başlıklı kitabında Cooley bizi birincil grup kavramı ile tanıştırır. Böyle bir birlik yakın, yüz yüze etkileşim, duygusal sıcaklık ve dayanışma ile karakterize edilir. Bu gruplar, bireyin toplumsal doğasını ve aşk, özgürlük, adalet gibi birincil derecede önemli ideallerini oluşturmada temel bir role sahip olduklarından, toplumun fidanlığı gibidir. Birincil ilişkilerin en önemli çıktısı kişinin kendisini grup yaşantısı ile özdeşleştirmesini sağlayan "biz" duygusudur. Bu birlik şeklinin sosyolojik olarak evrensel örnekleri, çocukların oyun grupları, aile, mahalle ve yaşlılar meclisidir. Günümüzde kaybedilmiş ya da parçalanmış aile hayatını yeniden deneyimlemek, hayatta kalmak için farklı derecelerde birbirlerine kenetlenen insanların oluşturduğu kırsal ve kentsel komünlerde birincil gruplar oluşmaktadır. Cooley için, kendi kendini yöneten demokratik köy komünleri en ileri toplumsal formdur. Tocqueville'den şu alıntıyı yapar: "Monarşileri yapan ve cumhuriyetleri kuranlar insanlardır fakat komün doğrudan Tanrı'nın elinden çıkmış gibidir."

Birincil grupların aksine ikincil gruplar gayrişahsi, sözleşmeden doğan, resmî ve rasyoneldir. İlişkiler sıcak değil soğuktur. Profesyonel birlikler, tüzel bürokrasiler ve ulus-devletler bu grup tipinin klasik örnekleridir. Fakat birincil ve ikincil gruplar birbirini tamamen dışlayan, hiçbir ortak noktası olmayan kategoriler olarak da görülmemelidir. Örneğin, ikincil bürokrasilerin içinde yönetim kurulu, akademik klikler, benzer zihniyetteki insanların bir araya geldiği birlikler gibi birincil gruplar oluşabilir.

COOLEY'İN ELEŞTİRİSİ

Cooley'in yöntemi, "sempatik içebakış" denebilecek bir yöntemdi. Bununla kastettiği şey sosyal bilimcinin farklı insanlarla temasta bulunarak dünyanın onların gözünden nasıl göründüğünü anlamaya çalışması ve belirli duygu durumlarını olabildiğince yakından tanımlamasıydı. Bu yöntem ile Cooley, zenginlerin ve yoksulların, suçluların ve çocukların, muhafazakârların ve radikallerin, ahmakların ve idealistlerin iç dünyalarını anlamaya kalkıştı. İnsan doğasının hiçbir özelliği onun için yabancı değildi, sempatisi çok derin ve çok genişti. [Cooley] kendi doğasını bütünün yansıtıcı prizması gibi kullandı ve insanların kendileri-

ni sunuş tarzlarına tepkilerini inceleyerek toplumun görünmez perdesine nüfuz etmeye çalıştı.

Cooley'in metodolojisi Max Weber'in *verstehen* ve Pitirim Sorokin'in *mantıksal-anlamsal* metodu ile paralellik gösterdiğinden benzer nedenlerle eleştirilebilir. Bilimsel metodun temel kıstaslarından biri, ifadelerinin öznelerarası (intersübjektif) olarak test edilebilir olmaları gerekliliğidir, diğer türlü güvenilir sonuçlar imkânsız hâle gelir. Gerçektende, Batı sosyolojisinin bilimsel çıkmazlarından biri standartlaşmış metot ve izlekler üzerinde anlaşmaya varma güçlüğüdür. Cooley'in metodu birincil derecede kendi gözlem gücüne ve içgörüleri de toplumun belli bir bakış açısından yaratıcı bir yeniden inşasına dayandığı için, objektif sosyal bilimcilerin onun sonuçlarını ampirik olarak test edebilmesinin hiç yolu yoktu. Mead Cooley'in zihni fiziksel deneyimlerin oluştuğu sosyal dünya içinde değil toplumun içinde konumlandırma görevini üstlendi. Fakat Cooley benliği davranıştan ziyade bilinçte konumlandırarak yeni bir yol açıyordu; bu nedenle, zihnindeki pozitivist yükten kurtulma konusunda kendini özgür hissetti. Cooley için yöntemsel hassasiyet kavrayış derinliğinden çok daha az önemliydi.

Cooley, küçük kasaba sosyolojisi Orta Batı, beyaz, Anglo-Saxon, Protestan liberalizminin gelenek ve tutumlarıyla kaplanmış, gayretli ve iyimser bir uygulamacıydı. Hayatının büyük bir bölümünü ailesi ve Ann Arbor'daki akademik manastırında geçirdi; etrafını çevreleyen toplumun akıntısına karışmamayı tercih etti. Bu korunaklı yaşantısının en önemli avantajı toplumsal yaşam üzerine derinlemesine düşünme imkânı bulması ve Michigan Üniversitesindeki genişleyen sosyoloji bölümün sağlamlaştırmasıdır. En önemli dezavantajı, Cooley'in faklı yaşam tarzlarından insanlarla doğrudan ya da sıklıkla karşılaşma imkânı bulamamış olmasıdır. Toplumsal organizasyon ile ilgili problemleri kişisel dejenerasyon açısından değerlendirir; yaptığı analiz etkili olmakla birlikte ampirik olmaktan çok spekülatiftir. Cooley'in coşkulu koltuk sosyolojisi, zahmetli veri toplama işini küçümseyen, gerçeğin idealleştirilmesi çağrışımı yapar.

Freud'un aksine, Cooley bilinçdışı arzular ve motiflerle pek alakalı değildi. Cooley, Goethe'nin bir *bütün olarak birey* nosyonunu kabul edip biyolojik ve psikolojik belirlemeciliğin her ikisini birden reddetti. Cooley'in benlik teorisinin temel varsayımı gelişme/büyüme metaforuydu. Bireylerin kullanılmayan potansiyellerine, Dewey'in "insanın sonsuz geliştirilebilirliği" dediği şeye, inanıyordu. Cooleyci sosyoloji, yerel ve evrenselin rasyonel bir karışımıydı. Yerellik, dünya savaşı ile uluslararası sahneye yayılmak zorunda kalan Amerikan soyutlamacılığının, evrensellik ise Amerikan medeniyetinin Hristiyan temellerine işaret eden ve sonraları "dünyayı demokrasi için güvenli bir yer hâline getirme" durumuna gelen ulusal dürtünün yansımasıydı.

MEAD'IN YAŞAMI VE ÇALIŞMALARI

George Herbert Mead (1863–1931) South Hadley, Massachusetts'de bir papazın oğlu olarak dünyaya geldi. Josiah Royce ve William James'in danışmanlığında Harvard'da eğitim aldı. Sıklıkla seyahat etti ve denizaşırı ülkelerdeki üniver-

sitelerde, ağırlıklı olarak Almanya'da, dersler aldı. 1893'te John Dewey'le tanışıp meslektaş ve arkadaş olacağı Chicago Üniversitesinde yeni kurulan felsefe bölümünde bölüm başkanlığı ile ödüllendirildi. 1931'teki ölümüne kadar aynı yerde ders verdi. Çok sayıda öğrenci kuşağı üzerinde hem verdiği dersler hem de felsefi, psikolojik, sosyolojik ve pedagojik akademik dergilerde yayınlanan makaleleri, notları ve eleştirel çalışmaları ile son derece büyük bir iz bıraktı.

Mead'ı yakından tanıyanlar onun az rastlanan, keyifli ve kayıtsız bir ruh olduğu konusunda hemfikirdir. Öğrencilerini nasıl cezbedeceğini, onların ilgilerini nasıl çekeceğini bilen bir profesördü. Fikirlerini açıklamaya çok uygun bir tarzı vardı; sarmal bir akıl yürütme ile başlar, bir noktada hâlihazırda söylediklerine geri döner ve onları daha üst düzey bir anlama için birleştirirdi. Her akıl yürütmede yeni bir argüman öne sürer, bunu öncekilerle bağlantılandırıp daha geniş, daha kapsayıcı bir düşünce kumaşı dokurdu. Meslektaşları ve öğrencileri onun en iyi olduğu iletişim tarzının sözlü iletişim olduğunu, yazmada daha zayıf olduğunu itiraf ederler. Akademik dünyanın "Yayın yap ya da yok ol." şeklindeki baskısına rağmen, Mead, tek bir kitap bile yayınlamadan Chicago Üniversitesi felsefe departmanının bölüm başkanı olmuştur. Ders notları öğrencileri ve arkadaşları tarafından o öldükten sonra dört cilt olarak *Şimdiki Zamanın Felsefesi (The Philosophy of Present)* (1932); *Zihin, Benlik ve Toplum (Mind, Self, and Society)* (1934); *On Dokuzuncu Yüzyıldaki Düşünce Hareketleri (Movements of Thought in the Nineteenth Century)* (1936) ve *Eylem Felsefesi (The Philosophy of the Act)* (1938) başlıkları ile yayınlanmıştır. Georg Simmel gibi o da sosyal bilimciye dönüşen bir felsefecidir; o nedenle, sosyoloji teorisi tarihi içinde Mead'ın sosyal psikolojisinin daha açık bir betimlemesi elde edilmek isteniyorsa onun felsefi perspektifini dikkate almak gerekecektir.

MEAD'IN SİSTEMİ

Mead'ın toplumsal düşüncesi ilişkisel, evrimsel ve pragmatiktir. Mead'ı okuyan biri Alfred North Whitehead'ın "şeylerin ilişkiselliği" dediği şeyle karşılaşacaktır. Bilim felsefecisi olarak Mead, geçmiş düşünce sistemlerinin bir sonucu olarak on dokuzuncu yüzyılın mekanistik ve atomistik ön yargılarını anlar. Önceki yüzyılın fizikçi ve kimyacıları kendilerini statik, katı, kendine yeten parçacıklardan oluşan madde kavramı ile meşgul etmişlerdir. Çalışmalarının odağında atomun hareketleri değil yapısını anlamak vardır. Doğal bilimlerde görececi (relativist) teorilerin ortaya çıkması ile atomlar "özhal" (eigenstate) ya da "kararlılık örüntüleri" olarak algılanmaya başlandı. Fiziksel olayları açıklamak için daha genel bir teorik çerçeve sunan bu vurgu farkı, Mead'ın sosyal psikolojisinde on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisinin zımni atomistik insan imajının çözülüşüyle paralellik içindedir.

Comte, Marx, Spencer ve hatta Durkheim'in sosyolojileri birey ve toplum arasındaki ilişkiyi temelde belirlemeci (determinist) bir şekilde ele alır. Bu belirlemeci anlayışta, eylem neredeyse tamamen sosyal ve ekonomik sistem içinde konumlandırılır öyle ki "toplumun görünmez eli" insan davranışını bütünüy-

le kontrol eder. İnsanoğlu büyük toplumsal organizma içinde müstakil bir molekül olarak resmedilir. Mead'ın ilişkiselliği, bireyin ne bütünüyle soyut bir sistem tarafından belirlendiği ne de akranlarından tamamen soyutlandığı, süregiden bir toplumsal süreç içinde birey ve toplumun teorik birleşimini içerir.

Mead'ın teorik başarısı insanların gündelik yaşantılarında olan biteni gözleyerek tümevarımsal sonuçlar çıkarmasında yatar. Mead için, çeşitli muhalif gruplar içinde birbirimizle etkileşimde bulunduğumuz toplum ampirik bir gerçekliği oluşturur. Toplum, evrimin ürünüdür ve durumu nasıl tanımladığınıza bağlı olarak farklı toplumsal gerçeklik modlarına bölünebilir. Mead, Aristocu ve Darwinci evrim yaklaşımlarını birbirinden ayırır; ilkine göre evrim var olan bitki ve hayvan türlerinin ("tür" kelimesi Yunanca "form" kelimesinin Latincesidir) gelişimidir; çevreye herhangi bir referansta bulunmaz. Aksine, Darwin'in *Türlerin Kökeni'nde (Origin of Species)* sunduğu teori belirli türlerin gelişimi üzerinde durmaz, çeşitli yaşam formlarının çevresel baskılara nasıl yanıt verdiği ve evrildiğini gösterir. Bu Aristo-sonrası kavramsallaştırmanın arkasında zaman ve mekân içinde yükselen ve düşen çeşitli yaşam formlarına (türlerine) bürünmüş bir yaşam süreci fikri yatar. İnsan formu (türü) yakın dönem bir evrimsel gelişmedir.

Hegel ile doruk noktasına erişen Alman romantik idealistleri, sosyal dünyadaki aktörler olarak, insan yaşam-formuna kendi dönüşümsel (reflexive) deneyimlerimiz açısından uygun bir felsefe formüle etmişlerdir. Bu geleneğe göre, benlik bir *vakum* içinde var olan statik bir birlik değildir; özne-nesne ilişkisi ve farklı benliklerin etkileşimini gerektiren dinamik bir tarihsel süreçtir. Bu devam eden sosyal süreç içinde kendimizin ne kadar farkına varırsak "tür bilincimizi" o derece artırırız. Başka bir deyişle, insan formumuzu yaşamın ve toplumsal süreçlerin bir sonucu olarak daha iyi anlayabiliriz.

Pragmatist bir filozof olarak Mead, James ve Dewey'in mirasçısıdır. Mead, matematiksel ve deneysel yöntemleri ile modern araştırma bilimini hem Avrupa Rönesansı ve Aydınlanmasının doğal bir kültürel sonucu hem de insanların kendi toplumsal kurumlarını zekice kontrol etmelerini sağlayacak yeni gelişen bir evrimsel araç olarak görür. Mead, bilimsel yöntemin toplumun sorunlarına uygulanışının ilerlemeye açılacak kapının anahtarı olduğu hususunda Dewey ile aynı fikirdedir. Mead, pragmatizmi üç aşaması ve iki temel kaynağı olan bir doktrin olarak yorumlamıştır. İlki, şu varsayımları içerir: (1) Test edildiğinde çalışan bir hipotez "doğru"dur; (2) bilme süreci insan davranışlarında (conduct) yatar ve (3) bilgi, demokratik durumda istenen sosyal yeniden yapılandırmayı gerçekleştirmek için gereken "bilimsel araçları" (fikirler, kavramlar, analiz birimleri, teorik modeller, paradigmalar, formüller vb.) edinme sürecidir. Mead'e göre, pragmatizmin kaynakları ise şunlardır: (1) Sosyal bilimcinin insan zekâsını insan eylemleri olarak kavramasını sağlayan *davranışçı psikoloji* ve (2) kendini gözden geçirip yeniden düzenleyen ve hipotezi test eden *araştırma ya da bilimsel yöntem* sürecidir.

Mead, Fransız Devrimi'ni modern tarihin dayanak noktası olarak görür; Fransız Devrimi toplumsal kurumları insanlara devletin üzerine kurulduğu anayasayı değiştirme ya da yeniden düzenleme hakkı veren devrim ilkesine göre inşa eder. Öyleyse, Mead'ın zihninde beliren temel bilimsel problem, çok hızlı değişen ve kaotik görününen dünyada nasıl birey hâline geldiğimiz sorusudur. Mead'ı uzunca bir süre meşgul eden soru, düzeni nasıl koruyacağımız ama aynı zamanda değişime nasıl ayak uyduracağımızdır.

Sosyal Benlik

İnsanların bir benliği olduğu Mead'ın teorik çerçevesinin temel varsayımıdır. İnsanların gündelik yaşantılarında kendilerini ortaya koymaları mistik bir büyü değil gözlemlenebilir ampirik bir deneyimdir. Mead'e göre, "benlik-belirtileri" (self-indication) kişinin örneğin çalan bir telefonu, bir arkadaşının yaptığı yorumu, bir şarkının sözlerini, aşina olduğu birini fark etmesi gibi bir şeylerin bilincinde olması durumudur. Bu benlik belirtilerinin varlığını sezme iki nedenle önemlidir: (1) Bir nesne (fiziksel, soyut ya da sosyal olabilir) çevresinden ayrıştırılıp üzerinde eyleme geçilebilir; (2) insan benliğinin belirtileri bireysel eylemlerde öylesine ortaya çıkan / beliren şeyler değildir, inşa edilir.

Mead, *uyaran (stimulus)* ve nesneyi birbirinden ayırır. İlkinin gerçek bir karakteri yoktur sadece bireyler üzerinde eyleme geçer. Aksine, nesnenin anlamını ona sunansa insandır. İnsanlar bir uyarana (örneğin beklenmedik bir iğne batması) *tepki (reaction)* gösterirler fakat nesnelere *doğru eyleme* geçerler (örneğin, iğneden kaçmama kararlılığı). Bireyler, onları [tepki vermeye] zorlayan hâlihazırda var olan nesnelerle çevrili değildir; aksine insanlar kendi süregelen eylemlerine göre çevrelerindeki nesneleri inşa ederler. Çok sıradan gündelik eylemlerden (örneğin, giyinme ve yiyecek hazırlama) temel hayati kararlara (örneğin, meslek ya da eş seçme) kadar, birey kendi nesne simgelemini oluşturur, onlara anlam verir; hedeflere ulaşma konusundaki işe yararlığını değerlendirir ve bu yargılara istinaden ne yapılması gerektiğine karar verir. Mead, bu yorumsamacı ya da kendi kendisiyle konuşma sürecini sembolik temelde eylem olarak anlar.

Mead, Dewey'in toplumun duyu merkezi / beyni (sensorium) olarak dil nosyonunu insan iletişiminin sembolik süreçlerini daha derinlemesine inceleyerek anlamaya çalışır. Jestler (gesture) ve sembolleri – ki bu kavramların ilkini Wundt'un *Völkerpsychologie* ve Darwin'in psikoloji klasiği *İnsan ve Hayvanda Duyguların İfadesi*'nden *(The Expression of the Emotions in Man and Animals)* almıştır – birbirinden ayırır. "Jest" (gesture) kavramı ile Mead, aynı eylemi gerçekleştiren başka birinin tepkisinin [kişi için] bir uyaran olarak işlev gördüğü toplumsal eylemi kasteder. Köpeklerin karşılıklı olarak birbirine hırladığı, diş gösterdiği, diğerini kıstırıp ısırdığı it dalaşını "jestlerin iletişimi" örneği olarak sunar. Böyle bir durumda köpeklerin her biri karşısındaki köpeğin saldırgan davranışının anlamından emin oluncaya kadar durmaz. Bir köpeğin diğerinin diş göstermesine hırlayarak cevap vermesi, o jestin ne demek olduğuna binaen olmaz. İlk köpek, ikinci köpeğin jestinin *anlamına* tepki vermez çünkü jest, kendi başına jestin arkasındaki düşmanca kastı göstermez. Düzenleyici davranış, (yani

ardından gelen dövüş) anlam çıkarımsanacak aracı bir süreç olmaksızın bir uyarıcı olarak kullanır. İnsanlar ise jestlere değil onun anlamına tepki gösterirler yani insan dili ya da iletişimi sembolik etkileşimcidir.

Örneğin, beyzboldaki "vuranda" durumuna bakalım. Topu atan oyuncu tepeciğin üzerinden nasıl bir atış yapması gerektiğine dair bir sinyal almak için yakalacıya dikkatlice bakar, bu arada vurucu da üçüncü-kaledeki koçuna vuruş talimati için bakmaktadır. Yakalayıcı "topu kavisli at" demek için iki parmağı ile bir işaret yapabilir, koç vurucudan çok sert olmayan bir vuruş istediğinde kulağını kaşıyabilir ya da şapkasına dokunabilir. Yani top atılmadan önce durum ayarlanır ve aktörlerin üzerinde hemfikir olduğu / ortak anlam yükledikleri (yani benzer tepkiler vermelerine neden olacak) bir sinyal sistemine göre yapılandırılır. Yani beyzbol oyuncuları, karşıdaki oyuncunun jestlerinin anlamını tahmin etmeye çalışır; bu, köpeklerin karşıdaki köpeğin jestine tepkide bulunması gibi bir şey değildir; insanlar işaretlerin sembolik anlamlarını yorumlarlar ve böylece karşı karşıya oldukları durum için zekice bir eylem planlarlar. Jest hem yollarken hem de alırken aynı tutuma yol açtığında, önemli bir sembol hâline gelir. Bedensel ya da sesli jest (konuşma) bu aşamaya vardığında, "dil" dediğimiz şey ortaya çıkar. İnsanların toplumsal süreçte birbirleri ile anlamlı (yani sembolik olarak anlamlı) bir şekilde etkileşebilmeleri sağlayan temel rol üstlenme mekanizmasıdır.

İnsanlar kendilerinin nesneleri hâline geldikçe ve çeşitli şekillerde kendilerine doğru eyleme geçmeyi öğrendikçe, aynı zamanda kendi davranışlarını yapılandırmada başkalarının rollerini de üstlenmeyi öğrenirler. Diğer kişinin düşünce çerçevesinin içinde hayalî olarak rol alabilir ve kendilerine karşı bu sempatik anlamayı yansıtan bir tutum addederler. Örneğin, şartlı tahliye memuru hükümlünün şartlı tahliyeye uygun olup olmadığını onun hukuk sistemine karşı tutumunu ahlaki ve sempati yargısı temelinde tahkik eder. Benlik, iletişimsel süreci kendi üzerine sarması bakımından dönüşümsel (reflexive) ve insanların günlük karşılaşmaları esnasında sürekli inşa hâlinde olması bakımından sosyaldir. Sosyal benlik bireyin yaşamında ortaya çıkan bir dizi belirleyici durumun bir ürünüdür. Ayrıca, sosyal benlik, Mead'ın rol üstlenme aracılığı ile insan gruplarının birbirine geçen bireysel eylem çizgileri olarak yorumladığı, toplum içinde beliren bir süreçtir.

Sosyal benlik ne Descartes'in beyinsel "ben"i gibi statik bir entelektüel monad ne de Freud'un yönetici "ego"su gibi savunma yapısıdır; aksine, Mead sosyal benliğin içeriğini "ben" ve "beni/bana" yönleri ile tanımlar. Benliğin bir birlikten (unity) ziyade ikilik (binary) olarak ele alınışı James'in bahsettiği, Cooley'in geliştirdiği ancak tam ifadesini Mead'de bulan bir kavramsallaştırmadır. Mead, toplumsal eylemi insanların diğer formlara karşı olan eylemlerini geciktirdiği bir safha olarak anlar. Eylemi hazırlama sürecinde, kişi tamamen dürtüsüel davranma yerine karşısındakinin olası tepkilerini düşünür. Üstelik diğer formlarla ilişkili sosyal eyleme göre davranışını düzenleyen birey koşullu ve

spontane aşamalardan oluşur. Mead [bu aşamalardan] ilkini "beni/bana" ikincisini de "ben" olarak belirler.

"Beni/bana" üyenin varsayılan olarak kabul ettiği organize grup tutumlarını temsil eder. Bu, benliğin her zaman orada olan klasik, alışılagelmiş, rutin yönüdür. "Beni/bana" kişinin geniş benlikler toplumunda üstleneceği rollere dair bilincini belirler. Örneğin, koronun her üyesi parçanın kendi söyleyeceği kısmını bilir ve sonuçta ortaya çıkan ses uyumu sopranolar, tenorlar ve baritonlar arasındaki iş birliğinin ürünüdür. "Ben" kişinin diğerlerinin organize tutumuna karşı olan bireysel tutumunu simgeler. Yani "şu an" ya da Mead'ın "şimdi" dediği "ben"in alanıyken "beni/ bana" geçmiş yaşantıların organizasyonunu içerir. Mead'ın "ben"i, *yaratıcı benliğin* oraya çıkmasına fırsat verme işlevi gören sosyal durumlar bağlamında orijinallik, spontanlık, artistik yaratıcılık ve sosyal değişim gibi olguları kapsar. Bu bağlamda Mead'ın "ben" kavramı, Werner Heisenberg'in fizikteki belirsizlik ilkesinin sosyolojik analojisidir. Bu formülasyonu ile Mead, insani meselelerde özgür iradeye ya da şans unsuruna imkân vererek belirlemeciliğin (determinism) ideolojik mabedini çatlatır.

Mead "ben" kavramından özgün bir sosyal değişim teorisi geliştirmiştir. [Toplumsal] kurumları sosyal düzeni koruma ve devam ettirmek için gereken toplumsal alışkanlıklar olarak ele alır. Sosyal kontrol, kişinin kendisini içsel olarak toplum içindeki diğer bireylerin haklarına saygı göstermek zorunda hissederek kendi üzerinde kontrol uygulamasına dayanır. Bireyin toplumla olan bu ilişkisi büyük dehalar ve ahlaki karakterler ortaya çıkıp toplumu değiştirdiklerinde daha da belirgin hâle gelir. Bir dâhinin davranışı sıradan bir kişininki kadar toplumsal olarak koşullanmıştır ancak dâhinin grubun organize tutumuna tepkisi özgün ve orijinaldir. Örneğin, Einstein oldukça sade bir hayat yaşamıştır ancak fiziğin söylem evrenine tepkisi öylesinedir ki onun teorik sentezinin sonuçları toplumu büyük ölçüde değiştirmiştir. İsa, Buddha, Sokrates gibi dünya öğretmenlerinin yaşamları kendi toplumları içindeki kurumlarda ortaya çıkan yeni düzenin onların kişisel ilişkilerinin bir yansıması olması bağlamında semboliktir. [Onlar] belli kamu ahlakı normlarına göre a-normaldir fakat akılcılık, komşuluk, doğruluk ve kardeşçe sevgi gibi toplumsal ilkelerle uyum içindedirler. Yüksek / ilahi denilen varlıkların görünür temilcileri olarak toplumsal alana ruhani / manevi alanın bakış açısından yaklaşmış, dinî şahsiyetleri ve karizmatik liderliklerine istinaden toplumlarınca ruhani otorite bahşedilerek önemli sosyal değişimleri mümkün kılmışlardır.

Genelleş(tiril)miş Öteki

Mead'ın sosyolojik teoriye ikinci önemli katkısı "genelleş(tiril)miş öteki" kavramıdır. Benliğin büyümesi ve gelişiminde genelleş(tiril)miş öteki bireyin kendisini toplumun tutumuna uygun şekilde ifade edebildiği aşamayı temsil

eder. Sosyal benliğin tam anlamı ile oluşumunun önceki aşamaları oyun öncesi, [çocuk] oyunu (play) ve oyun (game) dur. Benlik oluşumunun ilk basamağında, çocuğun bebek dili, kendisine yaklaşmasını sağlayacak bir nesneyi kendisinin kılmadaki başarısızlığının yansımasıdır. Mead, Tarde'in doğrudan taklit teorisine, [bu teorinin] insan benliği evriminin ayrılmaz bir parçası olan *nesneleri kendinin* yapma [kendine mal etme] adetini açıklamakta başarısız olması nedeni ile karşı çıkar.

Sosyalizasyonun oyun (*play*) basamağında, çocuklar rolleri parça parça ve rastgele bir şekilde alır, yarı-tiyatral bir şekilde anne, baba, doktor, televizyon yıldızı ya da astronot olurlar. Bu dönemde çocukların zengin bir fantezi dünyası vardır ve yaşadıkları çevrenin – Mead'ın zamanından bu yana giderek daha da elektriklenen kitle iletişim ortamının – McLuhancı sonucu olarak zihinlerini meşgul eden belirsiz kişiliklerin rollerini ilkel düzeyde üstlenirler. Amerikan gençliğinin birbirini izleyen radyo, televizyon ve bilgisayar jenerasyonlarının sembolik dünyaları ve rol modellerine edebiyat dünyası ya da kişisel etkileşimde bulundukları insanlardan çok giderek artan bir şekilde çizgi roman, sinema ve müzik albümlerini de içeren eğlence medyası kaynaklık etmektedir. Zihin bu biçimlendirici aşamada, çocuk hayal gücünü kahramanlarının tutumlarını içselleştirerek harekete geçirdikçe gelişmeye başlar

Oyun (*game*) basamağında, çocuk belli bireylerin tutumlarını üstlenmez; belirli rolleri alma şeklinde oynanan oyunlar sona erer. Bu aşamada çocuk, artık oyunda oynayan herhangi birinin rolünü üstlenmeye hazır olmalı ve farklı toplumsal rollerin birbirleri ile nasıl ilişki içinde olduğunu anlayabilmelidir. Çocuk etrafındaki insanların düzenlenmiş ve süreçsel kuralları olan sürekli aktiviteleri ile karşı karşıya gelir. Grubu gerçekleştirdiği eylem açısından kavramak çok önemlidir. Çocuk, oyunun kurallarını ezbere bir kazanım olarak değil oyunda diğerlerinin nasıl davranacağını kestirip onların davranışlarına göre kendi davranışlarını oluşturarak öğrenir. Sembolik etkileşimcilik yaklaşımına göre, öğrenme devam eden grup süreci içerisinde sosyal benliğin ortaya çıktığı bir durumda rol oynamayı içerir.

Mead'cı perspektife göre, benlik (ben) oluşumunun son aşaması genelleş(tiril)miş ötekidir. Bu kavram Durkheim'in kollektif bilinç ve Freud'un kültürel süperego formülasyonu ile paralellik içindedir. Bu basamağın önemli özelliği, bireyin kuralları gerçekleştirişinin bilincine vararak kurallara uyma davranışının ötesine geçmesidir. Bu bir nesneyi kendi bilincini kılma becerisi bireyin bir seri somut rolü temsil eden soyut bir rol üstlenmesini mümkün kılar. Örneğin, bir organizasyonun başkanı hiyerarşi ağında kendi statüsünün gerektirdiği belirli rollerin farkında olduğu ölçüde soyut bir rol üstlenir. Böyle karmaşık rollerin diğer örnekleri, barış arabulucusu, siyasi büyükelçi, iş hakemi, futbol koçu, Birleşmiş Milletler Temsilcisi ve Amerikan Başkanlarının arabulucularıdır. Örneklerin her birinde bireyin sosyal aktörlerin örgütsel bağlılıkları ek olarak görünmez, resmi olmayan kişisel ilişki ağlarının farkında olması gerekir.

Mead genelleş(tiril)miş ötekini bireye kendi içinde bütünlük (self-unity) hissi veren toplumsal grup ya da örgütlü toplulukla özdeşleştirir. Genelleş(tiril)miş öteki, rol alınanın durmadan genişleyen sosyal halkalara, Cooley'ci birincil gruplardan işçi sendikaları, üniversiteler, firmalar, siyasi partiler ve ulus-devlet gibi ikincil birliklere doğru yayılmasını gerektirir. Küçük gruplardan devasa bürokrasilere kadar tüm toplum genelleş(tiril)miş öteki tutumunun her bireyin zihninde temsil edilmesi dolayısıyla bir tutum sergileyebilir. Ulaşım ve iletişimdeki teknolojik ilerleme ile giderek küçülen dünyada, dünya çapındaki tüm zihinlerde global bir bilinç oluşmaya başlamış durumda. Mead'e ve onun düşüncelerini takip edenlere göre, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler ulusal çıkar çatışmalarının savaştan ziyade karşılıklı anlaşma ve arabuluculuk ile çözülmesini sağlamak için genelleş(tiril)miş ötekinin gezegen boyutunda kurumsallaştırılması girişimidir.

Genelleş(tiril)miş öteki, ampirik sosyal araştırma formülasyonlarını önemli ölçüde etkilemiş açıklama gücü yüksek bir kavramdır. Herbert Hyman'ın genelleş(tiril)miş öteki kavramına binaen türettiği "referans grup" kavramı sosyal psikolojinin en önemli analitik araçlarından biri hâline gelmiştir. Robert K. Merton ve Alice S. Rossi II.Dünya Savaşı askeri birlikleri arasındaki hoşnutsuzluk nedenlerini incelerken [genelleş(tiril)miş ötekini] toplumsal referans çerçevesi açısından yorumlamışlardır. Muzafer Sherif grup kararlarına bireysel uyuma dair yaptığı ampirik çalışmalarında benzer kavramları kullanmıştır. Genelleş(tiril)miş öteki kavramının diğer olası etkileri sosyal psikologların gelecek nesillerince keşfedilecektir.

MEAD'IN ELEŞTİRİSİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Mead sosyolojisinin en önemli eksikliği, iktidar va tabakalaşma olgularını dikkate almamış olmasıdır. Bütünün (toplumun) parçaya (bireye) önceliği olduğu bir sosyal psikoloji geliştirmek ve toplumsal yapı içinde biyolojik bireyin benlik kazandığı karmaşık süreci anlamaya çalışmakla daha fazla meşgul olduğundan, insanların politik, ekonomik ve statü hiyerarşileri içinde birbirlerini ezmeye ve kontrol etmeye çalışma şekillerini göz ardı etmiştir. Topluma yaklaşımı yapısaldan çok söylemseldir ve şeması, sosyal sınıf ve hareketliliği analiz etmeyi ihmal etmiştir. Felsefesi oldukça apolitik olmasına rağmen temelinde kişisel değişim vasıtası ile kişisel gelişim fikri yatan liberal ideolojiyi yansıtır. Mead'ın düşüncesinin henüz yeterince takdir görmemiş radikal unsuru kişisel değişimin toplumsal sonuçlarına dair teorisidir.

Mead'ın teorisinin bir diğer problemi, kavramlarını araştırma amaçlı olarak uygulamaya koymanın zorluğudur. "Ben," "beni/bana," "genelleş(tirilm)miş öteki" gibi kavramlar müspet bilimin detaylı dizinler, matrisler ve istatistiksel anlamlılık testleri gerektirdiği bir çağda sayısallaştırılamayacak kadar müphem kavramlardır. Mead'ın söylem evreni, sosyolojinin ne veri hesaplama yaklaşımıyla ne de teorik duruşların analizi yöntemi ile uyuştuğundan, zaman zaman sosyal araştırmalar için işe yaramaz görünür.

Fakat bu argüman tam tersine de çevrilebilir. Mead'ın ilişkisel perspektifi pozitivist sosyolojinin gizli bir eleştirisini içerir. Bu eleştiri Mead'ın Chicago Üniversitesindeki öğrencilerinden Herbert Blumer tarafından daha kısa ve öz şekilde dile getirilmiştir. Blumer'e göre, çağdaş sosyolojinin en önemli eksikliği gerçekçi olmayan bir insan imajı ile hareket ediyor olmasıdır. İnsanoğlu inançlar, değerler, normlar ve rollerin davranışlarında ortaya çıkmasını sağlayan bir araç değil, içinde bulunduğu duruma göre davranışını düzenleyen, eyleyen bir aktördür. İnsanın grup yaşantısına inanmak, insanları birtakım güçler aracılığı ile eyleme zorlanan nötr varlıklar olarak görmekten ziyade kendi eylemlerini düzenleyen, eyleyen bireyler olarak kabul etmeyi gerektirir.

Blumer'e göre, çağdaş sosyolojideki trend, sosyologları insanların toplum içindeki deneyimleri ve yaşantıları hakkında samimi bir farkındalık kazanmaktan alıkoymaktadır. Bu öyle bir boyuta ulaşmıştır ki sosyologlar çalıştıklarını iddia ettikleri dünya hakkında naifleşmiş, soyut teorik yaklaşımları ya da birkaç anket sorusuna verilen cevabı ampirik gerçeklikle yeterli etkileşim olarak kabul eder hâle gelmişlerdir. Bu şekilde, Mead'ciler durumu kendilerinin itibarını zedeleyen pozitivistlerin aleyhine çevirirler. 14. Bölüm'de göreceğimiz gibi, sosyal fenomenolojideki gelişmeler ile – subjektif deneyimlerin yakından analizini mümkün kılan araştırma yöntemlerinin ortaya çıkışı gibi – iki yaklaşım arasındaki ayrılığı giderebilme ihtimalinin kapısı aralanmıştır.

Son olarak, Mead süreç ile ilerlemeyi birbirine eşitlemesi nedeni ile saflıkla eleştirilebilir. Bilinçdışını ve irrasyonalliği hemen hiç dikkate almazken bilinç ve rasyonelliği devamlı vurgulamıştır. Gerçekten de, Mead için Freudcu bilinçdışı insanların farkında olmadıkları şeyleri ifade edebilmeleri mümkün olamayacağından bir kuruntudan ibarettir. Ancak Mead'ın iyimserliği kendi ölümünden sonra ortaya çıkan Yahudi soykırımı ile yıpranmıştır. Bununla birlikte, Mead'ın esasında bir etik felsefecisi olduğu hatırlanmalıdır, Durkheim gibi o da kariyerinin sonuna doğru "ahlaki metot" dediği bir yöntem ileri sürme mücadelesi vermiştir. *Etik Üzerine Fragmanlar (Fragments on Ethics)* başlığı altında bir araya getirilmiş makaleler koleksiyonunda insanlar toplumsal varlıklar olmalarından dolayı rasyonel varlıklar olarak resmedilirler. Mead, Kant'ın ve faydacıların felsefelerini analiz ederek pragmatik bir duruşa ulaşmıştır, [bu duruşa göre] etiğin oynayabileceği tek rol bireyin bir problemin içinde bulunan tüm değer yargıları ile rasyonel şekilde başa çıkabilmesidir. Mead'ın Altın Kural analojisi "Başkalarına aynı koşullar altında onların sana davranmasını istediğin gibi davran." ilkesidir. Onun ahlak metodu, birey ve toplumun birbirine bağlı ve birbiri ile ilişkili çıkarlarını aynı anda dikkate almıştır.

BÖLÜM 10

Sıradan Dünyanın Keşfi: Thomas, Park ve Chicago Okulu

1918 yılı, Amerikan Sosyolojisi için yepyeni bir yüzyılın başlangıcı olmuştur. Bu dönem sadece I. Dünya Savaşı'nın sonuna, kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesine ve Amerika'nın yeni kentli gruplarının baskısını görmekle kalmamış, aynı zamanda William I. Thomas ve Florian Znaniecki'nin *"The Polish Peasant in Europe and America" (Avrupa ve Amerika'da Polonya Köylüleri)* adlı eserinin yayınlanışına tanıklık etmiştir. 2244 sayfadan oluşan bu beş ciltlik eser, geniş ölçekli uygulamalı-empirik araştırmalarla birlikte genel sosyolojik teorileri bir araya getirmeye çalışan Amerika merkezli ilk çalışma olduğundan, pek çok alanda bir şaheser niteliği taşımaktadır.

İlk başlarda söz konusu araştırmalar çok önemli olmuştur. Chicago Üniversitesinin "Chicago Okulu" olarak bilinen sosyologları, kentli yoksulları araştırmaya yönelen ilk kişiler olmuşlardır. Chicago Üniversitesi, 20. yüzyılın ilk yarısında Harvard Üniversitesi ile rekabet edebilen entelektüel bir konuma gelmiştir. Enrico Fermi'nin atomu parçalaması ve Robert Hutchins'in ünlü eğitim reformları Üniversitenin iyi bilinen başlıca başarıları arasında yer almıştır.

John D. Rockefeller'in desteğiyle 1892 yılında kurulan Chicago Üniversitesi, ilk kurulduğu andan itibaren başarılar elde etmiştir. İlk fakültesi, Chicago'nun William Rainey Harper'ın başkanlık yaptığı rakip kurumlarının etkisinden uzak bir şekilde Amerika'nın en başarılı düşünürleri tarafından oluşturulmuştur. Dünyadaki ilk sosyoloji bölümü burada, Maine'deki Colby College'ın başkanlığını da yapmış olan Albion W. Small tarafından kurulmuştur.

THOMAS'IN YAŞAMI VE ÇALIŞMALARI

William I. Thomas (1863-1947), sosyoloji bölümünden mezun olan ilk öğrencilerdendi. 30 yaşlarında İngilizceden doktora, Oberlin College'dan profesörlük almış, Almanya'da filoloji ve etnoloji çalışmıştır. Chicago'ya geldikten bir yıl sonra fakültede görev almıştır. Ayrıca kırsal güney bölgesinden bir vaizin oğlu olan Thomas bir süre sonra birikimli bir kentli hâline gelmiştir. Şık giyimi ve kadınlara yönelik cazibesiyle ünlenen Thomas, Chicago'lu zengin bir kadının

"ırklar arasındaki ilişkiler" konusunda bir çalışmaya 50 bin dolar bağışlamasına ön ayak olmuştur. Bu miktar o zamanlar için (1908) oldukça yüksek değerdeydi ve Amerikan sosyal araştırmalar tarihinin ilk büyük ödeneğidir.

Bu parayla Thomas, Chicago'daki Polonyalı göçmenler üzerine bir inceleme başlatmıştır. Esas olarak aynı şekilde diğer etnik ve ırksal grupları incelemeye de niyet etmiş fakat onun uygulamalı çalışma ile ilgili mükemmeliyetçilik duygusu sadece çalıştığı konu üzerinde odaklanmasına yol açmıştır. O zamanlar Chicago'daki en büyük azınlık göçmen grup Polonyalılardır. Chicago gazeteleri *"Polonyalıların kötü davranışları"* (vurdumduymaz ve sakin insanlardan beklenmeyen şiddet patlamaları) konusunda sürekli uyarı yazıları yayımlamaya başladığı andan itibaren, pek çok sorunun ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Zamanın sosyal düşünceleri içerisine dalan Thomas (Bölüm 5'e bakınız.), basit evrimci veya davranışsal ırkçı teorileri eleştirmiştir. Ona göre, ne kendi kendine işleyen modernleşme ne de kalıtımsal olarak belirlenmiş başarısızlık, Polonyalı göçmen köylülerin kaderi olacaktır. Onun araştırmaları tam olarak nelerin olup bittiğini ortaya çıkaracak şekilde düzenlenmiştir.

Thomas, sosyal psikoloji alanındaki son gelişmelere özellikle James ve Mead'ın dinamik görüşlerine yönelmiştir. Thomas'a göre insanların gerçek anlamda içinde yaşadığı sosyal yaşama içerden bakılmalıdır. Sosyal yapılar ancak bireyler tarafından yorumlandıklarında ve sosyal yapıların tutum ve güdülerine karşı kendilerine baskı uygulandığını hissettiklerinde, bireyler üzerinde etkili olurlar. Daha sonra "Thomas Teoremi" olarak bilinen sembolik etkileşimci yaklaşımın ana ögelerini formüle etmiştir. Bu teoreme göre *"İnsan, durumları gerçek olarak tanımlarsa durumlar, sonuçları bakımından gerçek olur."*

Bu metodoloji gereği Thomas, Lehçe (Polonyalıların konuştuğu dil) öğrenmiş, yerel göçmen basınını okumuş ve Polonya gettolarındaki gündelik yaşamı gözlemiştir. Onun en önemli metodolojik buluşu, Polonyalıların akrabalarına yazdıkları mektupları incelemesi olmuştur. Thomas, bu metodu tesadüfen bulmuştur. Bir gün gettoda yürürken, bir pencereden dışarıya fırlatılan bir bohçanın kendisine çarpmaması için geriye adım atmıştır. Dışarıya atılan bu bohçanın içinden paketlenmiş mektuplar çıkmıştır. Lehçe okumayı öğrenmiş olduğundan bu mektuplara bir göz atmış ve içlerinde göçmenlerin yaşamını anlatan son derece ilginç yazılar bulmuştur. Daha sonra Thomas, Polonya basınından bu tür mektupları istemiş ve bu mektupları, çalışma için oldukça önemli belgeler olarak kullanmıştır.

1913 yılında Polonya'ya bir seyahati esnasında Thomas, Polonyalı genç bir filozof olan Florian Znaniecki (Znanyetski olarak telaffuz edilebilir.) ile tanışmış ve Thomas'ın çalışmasını birlikte değerlendirmişlerdir. Bir sonraki yıl Almanlar Polonya'yı işgal ettiğinden Znaniecki Amerika'ya kaçmıştır. Davetsiz bir şekilde ve önceden haber vermeksizin hem de hiç parası olmadan Znaniecki, Thomas'ın Chicago'daki evine gelmiştir. Thomas, ona evini açmış ve özellikle Polonya'daki köylüler üzerine yapılacak olan çalışmanın arka planını oluşturmada onu çalışmaya ortak etmiştir.

1918 yılında bitmeye yaklaşan çalışma, çok kısa bir süre içinde, en azından sosyolojide, bir etki yaratmaya başlamıştır. Çalışma; geniş ölçekli sistematik araştırmaların, spekülatif ve yüzeysel yaklaşımlara üstünlük kurmasını sağlamış ve teorik sorunları gerçek dünya ile karşı karşıya getirerek – ait oldukları

yere – alaşağı etmiştir. *The Polish Peasant (Polonya Köylüleri)* çalışması; suçun, geniş bir toplumda bireyleri bütünleştirmek için aracı kurumların eksikliğinin bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Buna bağlı olarak Lehçe basın, Katolik Kilisesinin Polonya mahallesi ve diğer göçmenlerin kültürel kuruluşları, Amerikan toplumuna yabancı ve tehlikeli olmaktan çok uzaktaydılar. Thomas ve Znaniecki tam aksine, söz konusu bu kuruluşların Polonya topluluklarını kendi aralarında bir araya getiren ve böylece toplumun geri kalanı ile bütünleşmesini sağlayan gereklilikleri sağladıklarını ileri sürmüşlerdir. Böylece Thomas ve Znaniecki, göçmenlerin suçlanmasını veya onların en kısa zamanda Amerikalılaştırılması isteklerinin önüne geçmiş ve bu konu ile ilgili dikkatli gözlemlere dayanan uygulamalı analizler ileri sürmüşlerdir. Çalışmaları özellikle siyaseti gözden kaçırmaları bakımından eksik bulunabilir fakat genel anlamda bakış açıları bugünün siyahi azınlığı gibi diğer azınlık gruplarının deneyimleri konusunda doğru ve işe yarar bilgiler sağlayabilir.

Thomas, kariyerinin en parlak zamanlarında, ani bir şok yaşamıştır. 1918 yılının başında FBI (Amerikan İstihbarat Teşkilatı) tarafından bir otel odasında, bir Fransız komutanın eşi olan Bayan Granger ile birlikte tutuklanmıştır. Mann Act'ı (Evlilik Yasasını) ihlal ve sahte bir isim ile otele kayıt yaptırmak suçları mahkeme tarafından kaldırılmış fakat büyük bir kamu skandalının yaşanmasına sebep olmuştur. Thomas'ın eşi, Henry Ford barış hareketinin önde gelenlerinden biri idi daha sonra ise Woodrow Wilson yönetimi tarafından kınanmış ve istenmeyen kişi ilan edilmiş olduğundan, tutuklamanın politik amaçlı olduğu düşünülmüştür. Chicago Üniversitesi, Chicago Tribune ve diğer kuruluşlar, aleyhteki kampanyalar karşısında bir süre sonra Thomas'ı ihraç etmişlerdir. Thomas'ın o dönemdeki şöhretine rağmen Fakültede bu duruma karşı çok az protesto olmuştur; Thomas'ın düşmanları da az değildi.

Thomas kariyerinin geri kalanını, Carnegie Corporation, Social Science Research Council ve birkaç varlıklı kişinin destekleri sayesinde seyahat ederek ve yazılar yazarak sürdürmüştür. Özel yaşamı dışında Thomas, modern araştırmalar çağının ilk sosyologu olarak kabul edilebilir. Znaniecki ise bazı konuların teorisyeni olmak yönünde yoluna devam etmiştir. Chicago Okulu 1920 yılında sosyolojide büyük bir çığır açarak kurulmuştur. Bu okulun yeni yöneticisi, Thomas'ın yerine gelen Robert E. Park (1864-1944) olmuştur.

PARK VE CHICAGO OKULU

Park da oldukça renkli fakat akademik olmayan bir kariyere sahip olmuştur. O da dinsel ve kırsal kökenli bir aileden gelmiştir. Michigan Üniversitesinde John Dewey ve Harward Üniversitesinde William James ile birlikte felsefe eğitimi almıştır ve bunların arasında 12 yıl New York, Detroit, Denver, Minneapolis ve Chicago merkezli bir gazetede muhabirlik yapmıştır. Pek çok Amerikalı entelektüel gibi Park da Almanya'da yaşamıştır. Burada Simmel ile karşılaşmış ve 1904'te Heilderberg'ten doktora unvanını almıştır. Daha sonra Park, Kongo Reform Birliğinin sekreteri olmuş ve Belçika Kongosunun kolonyal rejiminde hüküm süren barbarca koşulları konu edinen yazılar yazmıştır.

Amerika'daki ırkçı koşullar onun ilgisini çekmiş ve siyahi lider Booker T. Washington'ın danışmanı olmuş ve aynı zamanda onun adına yazılar yazmış-

tır. Gerçekten de Park'ın, Washington akımında, "tahtın arkasındaki güç" olduğu iddia edilmiştir. Her hâlükârda her ikisinin değişim felsefesinin aşamalı, asimilasyonist ve kendi kendini var eden kişiler bakımından aynı kaderi paylaştıklarını söylemek mümkündür. William Thomas, 1914 yılında Park'ı Alabama'daki Washington Tuskegee Enstitüsünde keşfetmiş ve onu Chicago'ya getirmiştir. 1918'ten sonra Thomas'ın sahneden çekilmesi ile Park, Chicago Okulu'nun yönetimini devralmıştır. Eski bir gazeteci olan Park, gruba sadece ihtiyaç duyduğu dürtüyü vermiştir. Bu zamanlarda şehir hızla büyümekteydi bu yüzden Park öğrencilerini kendilerini saran gündelik dünyanın "büyük sosyolojik haberlerini" araştırmaya göndermiştir. 1920'lerin bitmesinden önce Chicago Okulu; Nels Anderson'un *"The Hobo"* (Aylak) (1923), Frederick M. Thrasher'in *"The Delinquent Gang"* (Suç Çetesi) (1927), Louis Wirth'in *"The Ghetto"* (Getto) (1928) ve Harvey W. Zorbaugh'un *"The Gold Cost and the Slum"* (Altının Maliyeti ve Yoksul Mahalle) (1929) gibi pek çok çalışmaları yayımlanmıştır.

Meslektaşları Ernest W. Burgess ve Roderick D. McKenzie ile birlikte Park, kaba bir ekolojik perspektiften hareketle şehrin bir haritasını oluşturmuştur. Her ne kadar onların oluşturduğu model Michigan Gölü kıyısındaki Chicago'nun konumuna göre belirlenmiş olsa bile iç içe geçmiş durumda bulunan şehir hakkında son derece faydalı bilgiler içermektedir. Chicago, bu dönemde, zengin ile yoksulların büyük ölçüde farklı koşullar altında, yan yana yaşadığı, gecekondu şeklinde başlayıp sonradan banliyö hâline gelen mahallelerle çevrili bir şehirdir. Şehir büyüdükçe ve yeni göçmenler gelip yerleşince, zengin yerleşimciler şehrin kenar bölgelerine taşınmışlardır. Zenginlerin yerleri, daha ayrıcalıklı gruplara mensup kişilerce doldurulmuştur, bu kişiler şehre geliş sırasına göre ardışık şekilde boşalan yerlere yerleşmek suretiyle, şehrin en merkezî yerlerine kadar gelmiştir, böylece en son gelen göçmenler şehrin en kötü yerlerine yerleşmek zorunda kalmıştır.

Bu ekolojik veraset modeli pek çok bakımdan teorik olarak geliştirilmiştir. 1930'larda araştırmacılar; ekolojik taslaklar üzerinde intihar oranlarını, akıl hastalıklarını, suç ve diğer sapma biçimlerini belirlemeye başladılar ve bunların şehrin belirli yerlerinde yoğunlaştığını gördüler. Bu yerler genel olarak düzenin olmadığı ve sosyal davranışlarda sapmaların ortaya çıktığına inanılan yerlerdir. Bir diğer görüş ise, Park'ın ünlü *"ırk ilişkileri döngüsü"*dür. Bu yaklaşım Park'ın ekolojik modeli ile yakından ilişkili olduğu kadar aynı zamanda metaforiktir. Park'a göre bütün gruplar, hem ekonomik hem de bölgesel bakımdan ulaşılabilen kaynakların kontrolünü elde etmek için mücadele ederler. Mücadele, birbirine yabancı grupların birbirleri ile ilk teması kurduktan sonra başlar. Bu aşamayı, gruplar arasındaki sınırların çizildiği ve sınırların göz önünde bulundurulduğu, barınma süreci takip eder (Bu aşama ayrışmanın başlangıcıdır.). Son olarak, alt grupların egemen gruba uyum sağladığı ve içinde kaybolduğu asimilasyon süreci ortaya çıkar.

Bu teorik modeller, önemli araştırmaları canlandırmada son derece faydalı olmuştur fakat sonuçta kanıtlanamamıştır. Sapma ile ilgili ekolojik bakış açısının çeşitli bakımlardan kusurları vardır: Bu bakış açısı insanların, davranışlarında sapma meydana geldikten sonra başka belirli bir alan içinde bir yerden başka bir yere taşınabileceklerini gözden kaçırmakta; sosyoekonomik bakımdan daha üst gelir grubuna sahip alanlarda yaşayan yerleşimcilerin suçları ve diğer davranışsal

sapmaları kayıtlara geçirmesi ile ilgili ön yargılarını görmezden gelmektedir. Ekolojik safsatasının bir diğer hatası ise, istatistiksel çıkarımlardan yola çıkarak insanların ortalama özelliklerinin bir alanda yaşayan bazı bireylerin davranışlarını etkileyebileceği ile ilgili güvenilir kanıtlar elde edebileceğini varsaymasıdır (Durkheim da sıkça bu hatayı yapmıştır.). (Örneğin, eğitim seviyesinin düşük olduğu yerlerde, intihar oranları yüksek ise, bu yerdeki yüksek eğitimli kişilerin intihar olaylarına daha eğilimli olduğu sonucuna ulaşmanız mümkün değildir.). Aynı şekilde Park'ın ırk ilişkileri döngüsü, hayati bir aşama olan asimilasyon söz konusu olduğunda, tamamen spekülatif (kurgusal) bir model olarak ortaya çıkmaktadır. Amerikalı siyah gruplar deneyiminin bize gösterdiği gibi, asimilasyon dil ve politikada görülebilir iken ekonomi ve bireysel ilişkilerde görülmeyebilir. Bunun gibi çatışmadan uzlaşmaya önlemez bir eğilim de söz konusu değildir; gerçek hayatta olaylar (1960 olaylarında olduğu gibi) zıt yönlerde gerçekleşebilir ve kuram ise bunun ne zaman veya niçin ortaya çıktığını söyleyemez.

Genel olarak, Chicago Okulu'nun temel eksikliği, kuramsal anlamdaki zayıflığıdır ve bu sorun onun başarısızlığı ile sonuçlanmıştır. Açıklayıcı bir kuramın eksikliğinden ötürü istatistiksel metotlar ve açıklamalar konusunda çeşitli hatalara maruz kalmıştır. Park'ın ekolojik modeli, sadece şehri betimlemede kullanılan bir yaklaşım olmuş, sağlam temelleri olan veya güçlü öngörülerde bulunan bir kuram olamamıştır. Irk ilişkileri kuramının iyimserliğinin zayıflığı bugün apaçık hâle gelmiştir. Park'ın ve aynı şekilde Thomas'ın *Polonya Köylüleri* (*The Polish Peasant*) kuramlarının eksiklikleri; tabakalaşma, güç ve politika konularında net düşüncelerinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu konulara yönelik bir yaklaşım, Chicago Okulu'nun dışında gelişmiştir.

Sosyal Sınıfın Keşfi

Amerikan sosyolojisine sosyal tabakalaşma temasını dâhil eden ilk kişi, ilginç bir biçimde, Princeton İlahiyat Fakültesinden (*Princeton Theological Seminary*) genç bir ilahiyatçı olan Robert Lynd'tir. Robert, Birleşik Devletlerde dinsel davranışları araştırmak üzere dinsel bir kuruluştan araştırma bursu kazandığında, karısı Helen Merrill Lynd ile birlikte, Afrika üzerine bir misyonerlik çalışması hazırlamaktaydılar. Robert ve eşi, araştırma alanı olarak Midwest Bölgesi'nde bulunan ve sanayi kentleri olan Muncie ve İndiana'yı seçmişlerdir. İleri sürdükleri yaklaşım, araştırma sahasında ikamet etmeyi, katılımı ve mümkün olduğu kadar gözlem ve yerel halkla mülakat yapmayı gerektiren, ilkel kabileler üzerine yapılan antropolojik çalışmalardan etkilenmiştir. Robert ve eşi, araştırmalarının sonunda, beyaz yakalılar (orta sınıf) ile el işçileri (alt sınıf) arasındaki farklılığın şimdiye kadar insanların yaşam biçimlerini belirleyen en önemli öge olduğunu ortaya koymuşlardır ve böylece toplumsal tabakalaşma ile ilgili ilk çalışmayı yapmışlardır. Seksen yıl sonra Marx'ın temel sosyolojik düşünceleri, empirik bakımdan kanıtlanmaya başlanmıştır. Middletown (1929) başlığı altında raporlaştırılan ve Buhran zamanında yapılan *Middletown'ın Dönüşümü* (*Middletown in Transition*) adlı Muncie araştırmaları, çok kısa bir süre içerisinde kendisini fark ettirmiştir. Robert Lynd, 1931 yılında Columbia Üniversitesi sosyoloji bölümünde profesör olmuştur ve böylece son derece önemli ikinci empirik araştırmalar merkezinin kurulmasına katkı sağlamıştır. Lynd adeta, sosyolojide liberal-solun sözcülüğünü yapmıştır; oğlu tarihçi Staughton Lynd de 1960'lı yıllarda savaş karşıtlığının önde gelen lideri olmuştur.

Lynd'in Munice'de çalıştığı sırada antropolojist W. Lloyd Warner, "*Black Civilisation*" (*Siyah Uygarlık*) adıyla yayımlanan Avusturalyalı Aborijin kabileleri üzerindeki çalışmasını bitirmek ve burada uyguladığı araştırma tekniğini Amerika Bir-

leşik Devletleri'ndeki yerliler üzerine uygulamaya karar vermek üzereydi. Bunun için Masaachusetts'in eski bir yerleşim yeri olan Newburyport kentini seçmiştir; burası 1941 yılından itibaren araştırma raporlarında Yankee Kenti (Yankee Kuzey Amerikalı olarak Türkçeleştirilebilir ç.n.) "Yankee City" olarak yer almıştır. Kuzey Doğu Amerika'da (New England), John P. Marquand, *Dönüşü Olmayan Nokta (Point of No Return)* adıyla deniz kıyısındaki kenti araştırmaya gelen bir antropolog ile ilgili alaycı bir romanı kaleme alarak Warner'a karşıt fikirler ileri sürmüştür. Sonuç itibarıyla, Worner galip gelen taraf olmuştur. Onun araştırması, çeşitli bakımlardan eleştirilmiştir, bunlardan en önemlisi, sıradan insanların sözde katı bir sıralamaya tabi tutulmasına yönelik yaptığı vurgudur. Öte yandan Warner'ın din ve Newburyporters'taki yurtseverlik ritüelleri ile ilgili analizi *Yaşayanlar ve Ölüler (The Living and the Dead, 1959)*, Durkheim'ın görüşlerinin modern topluma dâhiyane bir uygulamasıdır. Böyle bir çabayı ancak deneyimli bir antropolog gerçekleştirebilirdi.

Warner, saha çalışmaları ve istatistiklerin önemine vurgu yaparak Amerika'da bir Orta Batı kasabasını, ulusal ticaret önderlerini ve geniş ölçekli örgütsel eğilimleri çalışmaya devam etmiştir. Bu metodoloji, sosyoloji içerisinde son derece popüler hâle gelmiştir. 1915-1924 yılları arasında başlıca sosyolojik dergilerde yayımlanan ve istatistiki-sayısal raporları içeren makalelerin oranı %10'luk bir artış gösterirken, 1955-1964 yılları arasında bu oran %60 kadar artış göstermiştir. Bu eğilim, dönemin sosyologlarının "bilimsel" olmak konusunda gösterdikleri bilinçli çabalarını göstermektedir. Bu değişimin etkisi, hem iyi hem de kötü bir takım sonuçları beraberinde getirmiştir. Chicago Okulu sosyologlarından William F. Ogburn, 1929'daki American Sociological Society başkanlığından önce, sosyolojinin rüştüne ulaştığını ve bundan böyle sadece iyi niyetli bir sosyal çabanın ürünü olmadığını ilan etmiştir. Bu durum; kariyerine bir sosyalist olarak başlamış ve kademeli olarak nüfus araştırmaları ve teknolojik eğilimler konusunda tarafsız nicel araştırmalara kaymaya başlayan Ogburn için adeta bir itiraf niteliği taşımıştır.

Saha araştırmaları, o günlerin en geçerli araştırmaları hâline gelmiştir. George Gallup, 1936'daki başkanlık seçimi için, seçim öncesi yoklamalara başlamıştır ve 1940 yılında Columbia araştırma birimi, seçmenlerin kararlarını belirleyen etkenleri araştırmaya başlamıştır. 1940 ve 1950'lerde saha araştırmaları, araştırma türleri içerisindeki en önemli araştırma türü olmuş ve siyasal tavırlardan dinsel inançlara, okul başarısından, sosyal değişime ve cinsel tutumlara kadar pek çok alanda uygulanmıştır. Güvenilir verilerin elde edilmesinde ve inceleme yöntemlerinde büyük gelişmeler kaydedilmiştir. 1960'larda neredeyse köklü üniversitelerin tamamına yakını, pek çok araştırmacı, programcı, yorumcu ve istatistikçinin görev yaptığı kendi bilgisayar merkezine sahip olmuştur. Araştırma, geniş ölçekli bir girişim hâline gelmiş ve sosyologlar, araştırmaların maliyetlerini karşılamak amacıyla hükûmetten veya vakıflardan destek almak konusunda uzmanlaşmak zorunda kalmışlardır.

Bu gelişmelerin sosyoloji açısından olumlu tarafı, zor elde edilen bilgilere ulaşmanın kolaylaşmış olmasıdır. Sosyologlar; sosyal başarı ve sosyal sapma konusunda toplumsal koşulların etkileri ile ilgili araştırma sonuçlarını ortaya koyunca, geçerliğini en fazla kaybedenler arasında eski davranışsal ırk teorileri yer almıştır. 1930'lu yıllarda, zekâ aralıklarının siyahlar ve beyazlar arasında benzer olduğu kanıtlanmıştır. Bunun yanı sıra sosyal koşulların, yoksun ortamlarda yaşayan insanaların IQ puanlarını etkilediği de ispat edilmiştir.

Biyolojik-Evrimsel Model, bu gelişmeler sonucunda adeta yıkılmıştır. Veri toplama tekniği, her ne kadar uzun bir süre Amerikan sosyolojisinde göz ardı edilse de, Marx ve Weber'in özellikle sosyal davranışa etki eden tabakalaşma konusuna

vurgu yapan sosyolojik yaklaşımlarını büyük ölçüde desteklemiştir. Herhangi bir kasıt olmaksızın araştırmacılar; sosyal sınıfın her alanda siyasal tercihlerden dinsel inançlara, evlilik ve çocuk yetiştirme kalıplarına, medyayı takip etme, yaşam biçimi ve sapma biçimleri gibi pek çok alanda, davranışa etki eden en önemli etken olduğunu keşfetmişlerdir. Sadece en önemli etken olarak değil, aynı zamanda, tabakalaşmanın da pek çok bakımdan (Weber'in kültürel statü ayrımları, eğitim ve din) bütün davranışlar üzerindeki etkisi de kanıtlanmıştır.

Amerikan sosyolojisi, sadece bu teorileri düzenlemek suretiyle ilerlememiştir. Bu süre zarfında bir teori oluşturma ile ilgili ciddi bir çaba da ortaya çıkmıştır. Sosyologlar; toplumu temsil eden güvenilir bir örneklem oluşturma becerisini, katılımcıların ön yargılarını içermeyen sorular sormayı ve uygun istatistiksel testlerin sadece tesadüf sonucu oluşmadığını göstermeye yarayan uygulamaları öğrendikçe, veri toplama yöntemleri aşamalı olarak daha da gelişmiştir. En iyi saha araştırmacıları, çok değişkenli analiz olarak bilinen bir yöntem geliştirdiler. Bu yöntem; davranışı etkileyen çok sayıda etkenin olduğunu göz önünde bulundurur ve her bir etkenin diğerleri ile ilişkisinin nasıl kontrol edileceğini ve böylece değerlendirilmesinin nasıl yapılacağını gösterir. Fakat genel olarak bu yaklaşım, gereğinden fazla, kendi teknik sorunları üzerinde odaklanmaya ve genel bir açıklayıcı teori inşa etmek amacıyla kendi verilerini kullanmayı unutmaya eğilim göstermiştir. Teknik eğilim, kendi içerisinde bir amaç olarak kalmamış, aynı zamanda saha araştırmacıları da, "empirik" olanı sadece sayısal veri niteliği taşıyan bir anlam olarak kabul etme noktasına gelerek, sayıları birer fetiş hâline getirmeye başlamıştır. Mutlak bir gereklilik olarak ele alındığında bu özellik, olayların gerçek anlamda yaşandığı, eylemlerin ve çatışmaların çoğunun gözden kaçtığı, araştırmayı sıkıca yapılandırılmış bir boşluk içerisine hapsetmiştir.

Aynı türden bir sınırlama, 1940'lardan itibaren gelişmeye başlayan deneysel sosyal psikoloji araştırmalarında da görülebilir. Bu yaklaşımdaki kurucu öge, pek çok meslektaşı gibi 1930'larda Amerika'da sürgünde bulunan Alman Gestaltçı psikolojist Kurt Lewin'dir. Bu araştırma, grupların bireysel uyum algısını nasıl etkilediği ve grupların sorunları nasıl çözdüğü ile ilgili sorunlar hakkında etkileyici kanıtlar ortaya koymuştur. Her ne kadar belirli konular üzerinde kümülatif deneylerin uzun kuralları olsa da, söz konusu araştırma, sosyolojideki başlıca teoriler ile çok az ilgili olmuştur. Deneysel sosyal psikoloji, sosyolojiye çok yakın bir çizgi üzerindedir ve psikoloji, davranışçı bir ilham vurgusu ile uyumlu yöntemsel saflıktan hareketle diğerlerini dışlayan davranışçı sade bir psikolojik (bireysel) perspektiften ibaret değildir. Küçük gruplar üzerindeki deneysel bir çalışma, her şeye rağmen, sosyolojik teoriye önemli bir katkı sağlayan, dikkate değer derecede bir bilgi birikimini ortaya çıkarır.

ÖRGÜTSEL SOSYOLOJİSİ

Örgütler alanındaki kayıp halka; araştırmanın başka bir modern çağında ve sosyoloji içinde stratejik bir konumda ortaya çıkacak gibi görünüyor. Örgütsel araştırmalar, 1930'larda Harvard Business School tarafından kaynaklanan bir çift katkı ile gerçek anlamda başlamıştır. 1927'de sanayi psikologu Elton

Mayo; Chicago'da Hawthorne Works of Western Electric Company'de işçilerin verimlilikleri üzerine bir dizi deneysel çalışma başlatmıştır. Araştırmacılar, basmakalıp-geleneksel bir sanayi-mühendislik yaklaşımından hareketle işçileri, verimlilik uzmanlarınca işletilen makinaların bir parçası olarak ele almışlardır. Fabrikadaki ilk deneyleri, üretim üzerindeki etkisini gözlemek istedikleri "ışıklandırma" sistemi olmuştur.

Ne var ki, ışıklar hem açık hem de kapalı iken üretimin arttığı gözlenmiştir. Mayo bu durumun, işçilerin kendileri ile ilgili bir çalışmanın yapıldığının farkında olmaları ile ilişkili olduğunu ileri sürmüştür: İşçileri makinanın bir dişlisi olarak almak yerine, biri onlarla yakından ilgilenmiş ve işçiler de bu durumdan memnun olmuşlardır. Hawthorne etkisi olarak kabul edilen bu durumu test etmek üzere Mayo'nun ekibi, fabrikada, işçilerin bireysel olarak tepkilerini ölçebilecekleri daha detaylı bir deney düzenlemişlerdir. Elde edilen sonuçlar tam olarak açıklanamamıştır ve Mayo'nun ekibi kendilerine ait abartılı yeni bir yaklaşım ileri sürmüşlerdir. Buna göre fabrika yönetimi, "insan ilişkileri" üzerinde yoğunlaşmalıdır ve son derece önemli olan, işçilerin ücret ekonomilerini göz ardı etmelidir. Bununla birlikte Hawthorne çalışmaları; örgütsel yapıları pür teknoloji odaklı mühendis ve yönetim bilimcilerinin ellerinden almış ve işçilerin "gayrıresmî grup" dinamiklerini ön plana çıkarmıştır.

Bu çalışma, 1938 yılında Chester I. Barnard tarafından *"The Function of the Executive" (Yöneticinin İşlevi)* başlıklı kitabın yayımlanması ile tamamlanmıştır. O dönemde Harvard Business School'da ders veren Barnard, New Jersey Bell Telephone Company'nin eski başkanıdır (Western Electric Bell sistemi için telefon parçaları üreticiliği yapmıştır. New Jersey'deki Bell Telephone laboratuvarları, uzun yıllar boyunca Amerika'da sosyal bilimler alanında en önemli akademi dışı ve özel (devlet dışı) bir araştırma merkezi olarak faaliyet göstermiştir.). Barnard kendi deneyimleri sonucunda, bir örgüt şemasında yönetim-yetki sınırlarının bir efsaneden ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Barnard'a göre, bir şirketin başkanı bir kukla değil, bir politikacıdır. Şirket başkanının yardımcıları şirketi işleten kişilerdir ve onun görevi ise sadece işlerin yolunda ilerleyebilmesi için gereken ortamı yaratmaktır. Barnard'ın üst ve orta düzey yönetim politikaları ile ilgili titiz gözlemleri, işçilerin birbirlerine enformel kurallar dayattığı belirlenen Hawthorne çalışmalarına uygunluk göstermiştir, bu yüzden hiç bir işçi yöneticilerin gözüne girmek için çok daha fazla çalışmaz. Örgütler, aniden birer canlı yapıya dönüştürülmüştür, artık soyut grafiklerden veya işlevsiz makinalardan ibaret değillerdir.

1930'lardan itibaren çok sayıda araştırma, örgütler üzerine yapılmıştır. Bunlardan en iyileri, Park'ın Chicago'dan öğrencisi olan Everett Hughes'un önderliğinde cenaze görevlisi, kapıcı ve polis memurundan; doktorlara, avukatlara ve bilim adamlarına kadar çeşitli meslek grupları üzerinde "içerden bakış" yöntemiyle yaptığı çok sayıdaki araştırmalardır. 1960'larda örgütsel araştırmalarla, pek çok konu ile ilgili geniş bir veri birikimi sağlanmıştır. Bu birikim sayesinde, bir örgütün-kuruluş hedeflerinin ve çıktılarının nelerden etkilendiği, örgütsel yapının farklı türden belirleyicilerinin nasıl oluştuğu ve örgütsel yapılardaki kontrolü ele geçirmek veya tam tersi tahakkümden kaçınmak için insanların

verdikleri mücadeleyi anlama düzeyine gelinmiştir. Her ne kadar tamamlanmamış olsa da, örgütsel alanda açıklayıcı özgün bir teori ortaya çıkmıştır. Bu teori, sadece sosyologların bir eseri olmayıp aynı zamanda işletme, siyasal bilim, iktisat, psikoloji ve tarih araştırmacılarının katkısı ile gelişmiştir.

Örgütsel araştırmalar, özellikle Weber'in Michels ve Manheim üzerindeki etkisi aracılığıyla, sosyoloji teorileri ile yakından ilişkili olmuş ve sosyoloji teorilerinin gelişmesine diğer araştırma alanlarından daha fazla katkı sağlamıştır (bk. Bölüm 13). Bu alanda çalışan araştırmacıların tamamı hiçbir şekilde bu bağlantının farkında olmamıştır. Örneğin sosyoloji araştırmacılarının tamamı söz konusu olduğunda, teori inşa etmeye yönelik empirik araştırmaların katkıları, fiili olmanın ötesinde bir potansiyel olarak kalmıştır.

Yanı sıra, hikâyenin tamamı bundan ibaret değildir. Bir araştırmanın, yol gösterici bir takım sorular sormaksızın uzun bir süre ilerlemesi mümkün değildir. Amerikan sosyolojisi, evrimsel sorunlardan ve on dokuzuncu yüzyılın sosyal sorunlarından hareketle başlamıştır. 1920'lerdeki araştırma dalgası, daha önceden bilinenleri büyük ölçüde yıkmıştır fakat Amerikan sosyoloji araştırmaları bir bütün olarak ele alındığında redettiği teorilerin yerine yeni bir teori ortaya koymamıştır. Sonuç olarak, eski sosyal sorunların beraberinde getirdiği sorular, önemlerini kaybetmekle birlikte araştırmacılara rehber olmaya devam etmiştir.

Örneğin sosyoloji uzun yıllar boyunca, ülke sınırlarının herkese açık tutulduğu dönemden itibaren, Amerika'da sosyal hareketliliğin azalıp azalmadığı, toplumun daha katı veya kapalı hâle gelip gelmediği sorusu ile meşgul olmuştur. 30 yıl süren spekülasyon, tartışma ve araştırmalardan sonra 1950'lerde söz konusu sorunun kesin bir cevabını vermek mümkün olmuştur: "*En azından yirminci yüzyıl boyunca, Amerika'da sosyal hareketlilik çok az yaşanmıştır.*" (Bu durum ise ilk etapta çok fazla olmamıştır.). Bu soruya cevap bulma sürecinde sosyologlar, sosyal hareketliliği doğru bir şekilde ölçme ve bu hareketliliğin boyutlarını karşılaştırma gereksinimi ile ilgili pek çok teknik zorluğun üstesinden gelebilmiştir. Ancak genel teorik soruyu sormaya yönelik çok az bir çaba sarf edilmiştir: "*Toplum içinde sosyal hareketliliğin boyutlarını belirleyen etkenler nelerdir?*" Bu soru, daha geniş bir perspektifi gerektirmektedir; bununla birlikte son yıllarda karşılaştırmalı ve tarihsel çalışmalarda bir canlanmaya eşlik eden ve bu eksikliği giderebilecek teorik yönelimler görülmüştür. Ancak bu betimleme yüksek düzeydeki teknik araştırmaların – muhtemelen unutulmuş – eski sosyal sorunlara dair tartışmalara ne denli bağlı olduğunu göstermektedir. Su kurusa da eski nehir yatağı varlığını devam ettirir.

Bütün bu olaylar, dikkatli bir şekilde bu çalışmanın başında dile getirilen büyük entellektüel devrim zamanından sonra da devam etmiştir. Yirminci yüzyılda sosyoloji, "üst gelenek" ile "alt gelenek" arasında bölünmüştür. Düşük gelenek, karaktersik olarak en kafa karıştıran sorunların yöntemsel tartışmalar hâline geldiği Amerika'ya damgasını vurmuştur. Buna rağmen sosyolojik bilginin gelişiminin, bütünsel açıklayıcı bir teori inşası çerçevesinde çeşitli yöntemler tarafından yaratılan verilerin birleştirilmesine bağlı olduğu apaçıktır. Yanı sıra bu bölünmenin fazlaca abartılmaması gereklidir. Durkheim, Weber, Freud ve Mead'in yol açtığı entellektüel devrimin etkilerinin şoku yavaş yavaş yayılmıştır fakat yirminci yüzyılın etkileri sosyolojiye derin bir bir şekilde nüfuz etmiştir. Sonraki bölümler, sosyolojinin gelişim aşamalarını farklı dalgalar hâlinde ele almaktadır.

BÖLÜM 11

Afrika ve Amerikan Sosyolojisinin Ortaya Çıkışı: Du Bois, Frazier, Drake ve Cayton

Great Barrington'dan Harvard ve Berlin'e

William Edward Burghardt Du Bois; Massachusetts eyaletinin Great Barrington şehrinde, iç savaşın bitmesinden iki yıl ve Bağımsızlık Bildirgesi'nin yayımlanmasından beş yıl sonra 1868'te dünyaya gelmiştir. Çoğu Afrikalı, bazıları Hollandalı ve biraz zorlansa Fransız karışımı bir ailedendir. Büyük babası Tom Burghardt; Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda savaşmış, komutanı Massachusetts eyaletindeki bütün kölelerin özgür olduğunu ilan eden İnsan Hakları Beyannamesi'nden önce kendisini ve ailesini 1780 yılında kölelikten azat etmiştir. Du Bois'nın çocukluk yılları, bugünün tipik tek-ebeveynli ailelerinden farksızdır. Babası ailesini terk ettikten sonra Du Bois, gençlik yılları boyunca annesinin güçlü kişiliğinin etkisinde kalmıştır.

Du Bois; Berkshires vadisininin küçük bir kasabasında yaşamıştır. Buranın düşünce iklimine, New England (Kuzey Amerika Eyaletleri) toplumunun gelenek ve kibar adetleri nüfuz etmiştir. Erken denebilecek bir yaşta bilim adamı olan Du Bois, Great Barrington'ın ileri gelenlerinin kahverengi teninin bir bahtsızlık olarak düşündüklerini fark ettiği ana kadar ön yargılara dayalı hakaretlere maruz kalmamıştır. Du Bois, 15 yaşında New York Globe'un yerel muhabiri olmuş ve bu konumunu, kendi ırkının daha iyi koşullara ulaşması yönünde siyahi dostlarına nasıl daha iyi siyasal örgütlenmelere sahip olabilecekleri konusunda kısa dersler vermek ve bir takım icraatları anlatmak için kullanmıştır. Gittikçe artan ırksal bilinçliliği, köleliğe karşı yazılar yazan Wendell Phillips'in yaşamına dair söylemleri aracılığıyla ispatlanmıştır.

Du Bois, Tennessee eyaletine bağlı Nashville kentinde bulunan Fisk Üniversitesinden bir burs kazanmıştır. Fakültesi, kendisi dışında beyazlardan oluşuyordu. Yüzyılın sonunda, kuzey bölgesine göre güneyde daha fazla yayılan ırk ayrımcılığından pek etkilenmemiştir. Burada; Sivil Savaş'tan önce kirli bir zemin üzerine inşa edilmiş bir devlet okulunda yaz dersleri verirken, kırsal siyahi güneyli kültürü keşfetmiştir. Fisk Herald'ın baş editörü olarak görev yaparken ve ırksal sorunlar konusundaki kavrayışını sağlamlaştırırken, "ırk ayrımı"na karşı barışçıl ve samimi bir üslupla mücadeleye kendisini hazırlamıştır.

Du Bois, bir genç olarak Harvard'a 1888 yılında girmiş ve idealist bir filozof olan George Santayana ve özellikle Amerika'nın faydacı (pragmatist) psikologu William

W. E. B. Du Bois

James'in entelektüel etkilerinin altında kalmıştır. Doktorasını, *"The Suppression of the African Slave Trade to the United States of America, 1638–1870"* (Amerika Birleşik Devletlerine Afrikalı Köle Ticaretinin Önlenmesi, 1638-1870) başlıklı tezi ile 1895 yılında almıştır. Edebiyat eleştirmeni ve *"The Negro Author"* (Zenci Yazar) adlı eserin yazarı olan Vernon Loggins, Du Bois'in bu çalışmasını "Amerikalı bir siyahinin 1900'lerdeki en büyük entelektüel çabası" olarak nitelemiştir. Du Bois, Kuzey Bölgesi'ni eğitim adına harcadığı çabalardan ötürü överken, henüz Afrikalı Amerikalılar için ekonomik fırsatları sağlamamış olmasından ötürü eleştirmiştir. Marxist bir bakış açısından hareketle, Kuzeyli beyaz oligarşinin, işçileri sömürdüğünü ve politik katılımın, işçilerin ekonomik çıkarlarını koruma imkânı vereceğini iddia etmiştir.

Du Bois, lisansüstü eğitimini sosyoloji, tarih ve iktisat alanında Heinrich von Treitschke ve Max Weber gibi şahsiyetlerin etkisi altında yapmak üzere Berlin Üniversitesine gitmiştir. Bu deneyimden sosyal araştırmaların bilimsel metodolojilerini ve Weber'in genişletilmiş verstehen (anlama) metodunu özümsemiştir. Du Bois, büyük Alman sosyolog (Weber) ile yazışmaları sürdürmüştür ve Du Bois'nın romanları ve sosyoloji yazıları, insanların öznel anlayışlarının empatik bir anlama süreci olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Weber, editörlüğünü yaptığı *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* için, Du Bois'ten *"The Negro Question in the U.S."* (Amerika'da Zenci Sorunu) konulu bir makale yazmasını istemiştir.

Afrika-Amerikan Sosyolojisinin Kuruluşu

Du Bois, Amerikan ırkçı toplumuna geri döndüğünde bir kültür şoku yaşamıştır ve siyahların gittiği Fisk, Howard ve Hampton üniversitelerinde çalışabileceği bir eğitimci kadrosu bulamamıştır. Bir süre sonra Ohio'da Wilberforce College'da Latince ve Yunanca dersler vereceği bir iş bulmuştur. Ancak Afrikalı Metodist Episcopal (Psikoposlar tarafından idare edilen) Kilisesi tarafından yönetilen kolejdeki siyasi ve kilise hiyerarşisi, Afrika-Amerikan özgürlüğü için yaptığı sosyal bilimsel planlarını suya düşürmüştür. Okul, son derece mali zorluklar içerisinde bulunuyordu ve Du Bois'un talepleri pek bir rağbet görmemişti.

Pennsylvania Üniversitesi 1896'da; Harvard'tan doktora derecesini alan ilk siyahi olarak Du Bois'i yardımcı öğretim üyesi olarak, Philadephia'nın Yedinci Gecekondu bölgesinde bir araştırma projesini yapmak üzere çalıştırmıştır. Du Bois,

nobel

bu durumdan faydalanarak sosyal bir sistem olan siyahların yaşamını, çalışma fırsatı bulmuştur. Söz konusu bölgede yeni evlendiği eşi ile birlikte bir apartman dairesine yerleşerek, siyahi nüfus ile ilgili sosyal araştırma metotlarından katılımlı gözlemi, çok değişkenli, istatistiki analizleri ve demografik verileri uygulamıştır. Du Bois, *verstehen*'i (anlamayı) içeren sosyolojik metodun; ırk sorununu çözme konusunda çok yol alacağına inanmıştır; bu yüzden, beş yüz kişi ile mülakat yapmış ve çeşitli anketler uygulamıştır. Araştırma sonunda yazılan *"The Philadelphia Negro" (Philadelphia Zencileri)* adlı kitap, Amerikan sosyolojisinin ilk büyük empirik çalışmasıdır. Du Bois, her ne kadar suç ve hayat kadınlığı gibi siyahi sosyal kalıplar konusunda temkinli olsa da sosyal teoride yaygın genetik yaklaşımdan kaçınmıştır. Afrika-Amerikan toplumlarındaki sosyal sorunların temel nedeni olarak bu genetik yaklaşıma göre siyahilere atfedilen aşağı/alt ırk inancını değil, çevre ve köleliğin yol açtığı ahlaki tahribatı suçlamıştır. Du Bois'in mesai arkadaşı ve antropolog Franz Boas; "Antropolojik kanıtlardan elde edilen tarafsız tahminler, bugüne kadar gündeme getirilen, Siyah ırka mensup bir bireyin modern uygarlıktaki yerini alamayacağını iddia eden aşağı / alt ırk inancını desteklememize müsaade etmez."[1] der.

1897'de W. E. B. Du Bois, Atlanta Üniversitesi sosyoloji bölümünde görev aldı. On yıl boyunca (1896-1905) siyahi toplumun; ölüm oranları, ticaret, eğitim, sanat, çevre, din ve suç verilerini içeren kurumsal özellikleri üzerine çalıştı. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Du Bois, Afrika-Amerikalılar ile ilgili yüz yıllık bir çalışma programı planlamış, bu planın içerisinde demografik özellikler, biyoloji, aileye göre sosyalizasyon, grup ve sınıf, ahlaki kültürel kalıplar ve davranışlar, hukuk ve hükûmet işleyişi yer almıştır. Afrika-Amerikan sosyolojisi üzerine Atlanta Çalışmaları'nın (1897-1919) etkisi çok büyük olmuştur; bu çalışmalar sonucunda çeşitli konular üzerine yapılmış gelişmiş analizlerden 2172 sayfa yayımlanmıştır.

Durkheim ve Weber, Batı'nın endüstriyel demokrasileri içinde sosyolojinin temellerini atarken Du Bois, 1900'ların ilk dört yılı boyunca enerjisini Afrika-Amerikan toplumunun kuruluşu üzerine yoğunlaştırmıştır. 1900 yılında İngiltere'de Trinidadlı İngiliz hukukçusu H. Sylvester Williams tarafından düzenlenen ilk Pan-Afrikan Kongresi'nde Du Bois konuşmasına şu şekilde başlamıştır:

> "Dünya uluslarına! Yirminci yüzyılın sorunu, ırk ayrımıdır. Irklar arasındaki farkın ne kadar olduğu sorusu (Öyle ki kendisini esas olarak, ten rengi ve saç yapısı içinde göstermektedir.) bundan böyle dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan insanların, modern uygarlığın ayrıcalıklarını ve imkânlarını, kabiliyetleri çerçevesinde kullanma haklarını inkâr etmenin temeli olacaktır."[2]

Teorik Etkiler

Yüzyılın sonunda etkili olan Sosyal Darvinist düşüncenin iklimlerinden ziyade Weber ve Marx; Du Bois'in düşüncelerinin ve siyasal görüşlerinin gelişmesinde son derece etkili olmuşlardır. Du Bois, "laissez-faire – bırakınız yapsınlar" (devletin özel girişimleri kısıtlamaması ilkesi) evrimci Spencer'in "en güçlü olanın hayatta

[1] *Franz Boas, The Shaping of American Anthropology, 1883–1911* (Chicago: University of Chicago Press, 1989), p. 230.

[2] *W. E. B. Du Bois, The Souls of Black Folk* (New York: Signet, 1903/1982), p. 54.

kalması" görüşünü kavramıştır fakat James'ten öğrendiği öğretimin pragmatic-faydacı biçimi ve felsefe, amaçları için daha faydalı olmuştur. Weber'in tabakalaşma siyasetine vurgusunun yanı sıra, sistematik, sürdürülebilir ve kapsamlı bir sosyo ekonomik tarihsel araştırmaya olan gereksinim, Du Bois'in çalışmalarını karakterize eder. Yazılarındaki gizli Marksist eğilim Afrikalı köle ticaretini ele alırken açığa çıkmaktadır. İnsanlığı hiçe sayıp ekonomik bakımdan kazanç elde eden fakat etik bakımdan ahlaksız köle tacirleri; kast bağlarını ve ayrımcılığı ortadan kaldıracağına inandığı alt sınıftan işçileri veya siyah proletaryayı sömürmüş ırkçı beyaz Avrupalı kolonyal burjuvaziye eşdeğer görmüştür.

Afrika - Amerikan Liderliğinin Sosyal Evrimi

Du Bois, Fredercik Douglass'ı (1817-1895) ilk ulusal siyahi lider olarak onaylamıştır. Douglass, 1838 yılında kölelikten kurtulup özgürlüğünü elde ettikten sonra 1847-1860 yılları arasında kölelik karşıtı bir gazete olan *"North Star"*ı (Kuzey Yıldızı) kurmuş, editörlüğünü yapmış, bir kölelik karşıtı, bir eğitimci ve bir yazardı. Underground Railroad'ta çalışmış, Başkan Abraham Lincoln'a danışmanlık yapmış ve Püriten asıllı kölelik karşıtı sade bir yaşam biçimi ve Hristiyan değerlerini benimsemiş John Brown ile bir araya gelmiştir. Du Bois, kendi biyografisinin ön sözünde John Brown (1909) ile ilgili olarak; *"John Brown, Siyahlar* için hiç de kolay olmayan işlerde birlikte çalışmıştır; onların gündelik yaşantısında bir dava arkadaşı idi, hatalarını ve erdemlerini biliyordu ve diğer beyaz Amerikalıların çok azının hissettiği siyahların acı gerçeklerini hissetmiştir."[3] demiştir.

1895 yılı; Douglass'ın ölmesi ve Booker T. Washington'un yeni bir lider olarak ortaya çıkması ile Siyah Amerika için bir dönüm noktası olmuştur. Onun 1895 yılındaki "Atlanta Uzlaşması" konuşması; Afrikalı Amerikalılara, etkili bir emek gücü olmak için, birinci sınıf yurttaşlık haklarına ulaşıncaya kadar mesleki ve ticari eğitim okulu ile Güneyli siyasal bir uzlaştırma programı önermiştir. T. Washington, Amerika'nın 10 milyonluk siyahi nüfusun temsilcisi olarak ortaya çıkmış, iyi bir konuşmacı ve karizmatik bir liderdi. Du Bois, *"The Souls of Black Folk" (Siyah Halkın Ruhları)* (1930) adlı çalışmasının *"Of Mr. Booker T. Washington and Others"* bölümünde Washington'ı hem övmüş hem de eleştirmiştir.

> Du Bois, "Uzun yıllar boyunca süren acılardan sonra bir siyahinin söz konusu programı savunması halkta endişeye yol açmıştır; bu durum Güney'in takdirini kazanmış ve şaşırtmıştır, Kuzey'in de hayranlığını kazanıp ilgisini çekmiştir. Karmakarışık protesto homurtularından sonra siyahiler kendilerini değiştirmezse susacaktır."[4]

T. Washington; Kuzeyli sanayicilerin ve özellikle altı yüz bin dolar bağışlayan Andrew Carnegie'nin finansal yardımlarıyla, Alabama Tuskegee Enstitüsünü kurmuştur. Tuskegee, genç siyahi öğrencilere iş yaşamına girebilecekleri halıcılığı, terziliği, matbaacılığı, döşemeciliği, su tesisatçılığını, çamaşır yıkamacılığını ve yerel hizmetleri öğretmiştir. Bu durum ırksal sınıf yapısına karşı başlatılmış sert militan bir tehdit olmuştur. Zamanın muhafazakâr atmosferi içerisinde, Tuskegee Amerika'nın

[3] W. E. B. Du Bois, *John Brown* (New York: International Publishers, 1909/1987), p. x.
[4] Du Bois, *The Souls of Black Folk*, p. 170.

en ünlü eğitim okulu olarak ortaya çıkmış ve başkanı Birleşik Devletlerde en popüler Afrika-Amerikalı olmuştur. Tuskegee'nin en parlak yılları 1899-1905 yılları olmuştur. Washington, Dartmouth ve Harvard'tan fahri doktora almış ve Başkan Theodor Roosvelt ile William H. Taft'a danışmanlık yapmıştır. Tuskegee, siyahi sorunlar konusunda *"White House"* (Beyaz Saray) olarak ünlendi.

Du Bois, T. Washington ile çelişmiştir çünkü Du Bois bir okulun eğitim değerlerine, oy kullanımına, siyasal ve sivil haklar yönünde bireysel mücadeleye inanmıştır. Her ikisi de davalarına kendini adamış siyahi ulusalcılar olmalarına rağmen, Du Bois, yüksek öğrenimin (Talented Tenth) Afrika-Amerikalıların yüksek bir medeniyete ulaşması yolunda ilerlemelerine rehberlik edecek modern kültürün bilgisini sağlayacağına inanmıştır. Du Bois'in *"Talented Tenth"* kavramı, *"The Negro Problem"* (1982) adlı denemesinde geliştirilmiştir ve eğitilmiş bir azınlığın, kitlesel ilerlemenin liderliğini yapmak ve hizmetleri sağlamak açısından gerekli olduğunu ileri sürmüştür.

Du Bois'nın ilgi alanları siyasal düşünceler içerisinde empirik sosyal bilimin ötesine geçmiştir: Herbert Aptheker ona "Kışkırtıcı Peygamber" demiştir ve Elliot Rudwick ise Du Bois W.E.B.'nin biyografisini; *"Du Bois: Voice of The Black Protest Movement" (Siyah Protest Hareketinin Sesi)* (1982) olarak yazmıştır. Du Bois, Niagara Hareketi'ni 1905 yılında başlatmış ve Hareketin genel sekreteri olarak görev yapmıştır. Hareketin temelini atmak için, kurulması fikrini öneren F. L. McGhee'ye, Hareketin örgütsel yöntemini planlayan C. C. Bentley'ye ve platformu sağlamlaştıran W. M. Trotter'a kredi vermiştir. Du Bois, Hareket'e üyelik ilkelerini ve Hareket'in eylem planının taslağını hazırlamıştır. Grup; ilk yasal düzenleme olarak konuşma özgürlüğünü, eleştiri, özgür ve bağımsız basını, oy hakkını, renk ve ırk ayrımına dayalı kastların kaldırılmasını, gelecek kuşaklar için kardeşlik inancının pekiştirilmesi ve desteklenmesini, ırk veya sınıf tekeline dayalı olmayan yüksek kaliteli eğitimi, emeğin onurlandırılmasını savunmuş ve bu idealleri bir bütün olarak gerçekleştirecek bilge ve cesur bir liderliğin kurulmasını anayasal haklar temelinde taahhüt eden *"Talented Tenth"* üyelerinden oluşmuştur.[5]

Du Bois, sosyal adaletsizliğe uymak yerine sorunu dile getirmenin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Bu durum ise BTW olarak bilinen Booker T. Washington ile çatışma içerisine girmek demektir. Atlantalı bilge Du Bois, taraftarlarına Afrika-Amerikalıların siyasal haklarının kısıtlanmasına karşı radikal eylemlerde bulunma çağrısı yaptı. Onun programı; siyahileri akıllıca ve etkili bir şekilde oy kullanmaya, sivil haklar talep etmeye, ticari birlikler kurmaya, eğitim kurumlarına ilgiyi artırmaya, yeni istihdam alanları açıp eskilerini muhafaza etmeye, sağlık kanunları ile ilgili bilgilerin dağıtılmasına, siyahilerin tarihi konusunda çalışmaların talep edilmesine, siyahi ve beyaz işçi sendikaları arasında karşılıklı anlamayı sağlamaya, dürüstlük örneklerini artırmaya, özel süreli yayınların ve gazetelerin sayısının çoğaltılmasına ve sözde uygar kurumların suçlu ilan edilmesine teşvikleri içermiştir. Du Bois, *"Gerçekte, söz veya eylem gücümüz ile ırkımızın etkinliğini, mertliğini, haklarını ve sadece görevlerini yerine getirmesinin verdiği hazzı arttırmalıyız."*[6] demiştir.

Niagara Hareketi beş yıl boyunca, bütün Amerikalıların sahip olduğu eşit sivil haklar için agresif ve koşulsuz taleplerde bulunan ilk Afrika-Amerikalı ulusal örgüt olarak faaliyet göstermiştir. Washington ise bu hareketi bertaraf etmek için

[5] Philip S. Foner, *W. E. B. Du Bois Speaks: Speeches and Addresses, 1890-1918* (New York: Pathfinder, 1988), p. 146.
[6] age., s. 148.

girişimlerine devam etmiştir. Niagara Hareketi buna rağmen son mitinginde, artan bazı ruhsal huzursuzluklar, uç hoşgörüsüzlükler ve derin saplantılara karşılık ne pahasına olursa olsun bir takım önlemler alınması gerektiğini ele almıştır.[7] Afro-Amerikan Konseyinin liderlik boşluğunu fiili (de facto) olarak dolduran Niagara Hareketi, "*National Association for the Advancement of Colored People*" (Renkli İnsanların Gelişimi Ulusal Derneği) adlı derneğin öncüsü olmuştur. Du Bois'in liderliği altında Niagara Hareketi, genç erkek ve kadınların takip edeceği bir yol çizmiştir.

20 yıllık Booker T. Washington'ın egemenliği 1915'te ölmesiyle son bulmuştur. Siyahi toplumun bundan sonra sahneye çıkan güçlü lideri Marcus Garvey olmuştur. Birinci Dünya Savaşı kırsal alanlarda yaşayanları, kentsel alanlara göç etmeye yöneltmiştir; bunun üzerine Garvey, Uluslararası Negro Geliştirme Derneğinin (*Universal Negro Improvment Association* (UNIA)) genel merkezini New York şehrinin Harlem bölgesinde kurmuş, pek çok Amerikan şehrinde ve yabancı ülkelerde şubeler açtırmıştır. Jamaikalı Garvey usta bir yayıncıydı ve Washington'dan daha karizmatik bir liderdi. Garvey, siyahi Amerikalılar arasında ilk kitlesel hareketleri başlatmada kullandığı, ilgi uyandıran bir kabiliyete ve dinamik bir kişilik yapısına sahipti. Onun rüyası, siyahi sanayi, ticaret ve Afrika'nın nihai özgürlüğünü sağlamaktı. Du Bois, her ne kadar UNIA'nın siyah ırkın gururunun aşılanması ve topluluk örgütlenmesinin sağlanması amacını desteklese de Garvey'in ticari zekâ eksikliğini ve Birleşik Devletlerin beyazların ülkesi olduğunu ve siyahların Amerikan toplumunda sosyal eşitlik için mücadele etmemesi gerektiği konusundaki fikirlerini eleştirmiştir.

NAACP ve *Kriz Dergisi*

Du Bois, 1909 yılında kurulan ırklar arası "*National Association for the Advancement of Colored People*" (NAACP) derneğinin kurucularında biriydi ve yönetim kurulu tarafından derneğin yayın ve araştırmalar direktörü ile derneğin propaganda organı "*The Crisis*" (Kriz Dergisi) dergisinin editörü olarak görevlendirilmişti. 1909 ile 1934 yılları arasında devam ettiği editörlük Du Bois'e zamanın Afrika-Amerikalı topluluğu için eğitimli siyahi halkın ve mevcut siyahi rol modellerinin sosyolojik imgelemini uygulama fırsatını vermiştir. Du Bois; NAACP'ın mali işler sorumlusu O. V. Villard ile çatışma hâlinde olması, diğerleri tarafından mesafeli bir kişilik yapısına sahip olması ve entelektüel elitizmi savunması bakımından eleştirilmiş olsa da o, kültürel çoğulculukta ısrar etmiştir. Du Bois, gelişmekte olan siyahi ulusalcılığa ve daha kapsamlı bir temele dayanan çok-kültürlü bir toplum arzusuna yaptığı vurgudan ötürü radikal olarak addedilmiştir. 1910 yılında Londra'da düzenlenen "*Universal Races Congress*"'te (Uluslararası Irklar Kongresi) Du Bois, ırklar ötesi kapsamlı bir "İnsan Kardeşliğini" savunmuştur. Kriz Dergisi ve onun tartışmalı editörü, Garvey gelmeden önce eşit hak taleplerini gündeme getiren demokratik propagandanın ön plana çıkmaya başladığı Birinci Dünya Savaşı süresince, en üst noktasına ulaşmıştır. Gunnar Myrdal'e göre, "*Du Bois'e yöneltilen eleştiriler ve çokça değişen koşulların etkisi altında, ihtiyatlı fakat belirsiz bir dönemde siyahilerin hareketini birleştirip açığa çıkaran bir ideolojiye doğru yönelme eğiliminde olmuştur.*"[8]

---

[7] age., s. 116.

[8] *Gunnar Myrdal, An American Dilemma* (New York: Harper, 1944), p. 743.

Du Bois'in Empirik ve Teorik Çalışmaları

Du Bois; empirik çalışması *"The Philedelphia Negro"* (Philedelphia Zencisi) (1899) ve sonraki yazılarında, genetik doktrin ile ilgili olarak çevresel yaklaşımın önemine vurgu yapmıştır. 19. yüzyılın bilimsel atmosferinde doğanın yaşam üzerindeki etkisinin olduğuna dair yaygın bir eğilim olmasına rağmen Du Bois, beyazların siyahlar üzerinde kalıtımsal veya kalıtım yoluyla gelen her türlü üstünlük iddiasını reddetmiştir. *"The Enviroment of the Negro"* (Negroların Çevresi) başlıklı bir çalışmasında siyahilerin tabakalaşma sistemini; iyiler, işçiler, yoksullar ve suçlular olmak üzere dört aşamada betimlemiştir. Bu modeli amoral-ahlak dışılık boyutunun yer aldığı, erken dönem ekonomik sınıf analizleri üzerine kaleme aldığı *"The Negro Familiy"*de (Zenci Ailesi) yer almaktadır. Du Bois'nın tabakalaşma araştırması, daha sonra ortaya çıkan E. Franklin Frazier, W. Lloyd Warner ve C. Wright Mills'in Amerikan sosyolojisi üzerindeki araştırmalarının habercisidir. *"The Philadelphia Negro"*nun empirik metodolojik araştırması, İngiltere'de Francis Galton ve Charles Booth'un çalışmalarından uyarlanmış, çeşitli özellikler ihtiva etmektedir bunlar arasında Yedinci Bölgenin ve şehrin haritası, tablolar, grafikler, demografik şablonlar ve istatistiksel veriler vardır. Araştırma, Du Bois'un tek başına beş bin kişiye uyguladığı detaylı anketlere dayalıdır.

Du Bois'un klasik çalışması *"The Souls of Black Folk"* (1903), bir araya getirilmiş şiirsel bir üslupla yazılmış, sosyolojinin tahmin gücüne vurgu yapan, türümüzü rahatsız eden ve siyahi topluluğun özerkliğini öngören ırksal çatışmalar ile ilgili sıra dışı metinlerden oluşmuştur. Du Bois, 20. yüzyılın temel sorununu, ırk ayrımı olarak belirlemiştir. Yanı sıra daha da ileriye giderek, sosyolojik değişkenlerin tarihsel açıklamalarına evrimsel optimizmin-iyimserliğin bir notunu eklemiştir:

> "20. yüzyılın bütün onurlu insanları, ırkların gelecekteki rekabetinin ve daha güçlünün hayatta kalmasının iyi, güzel ve doğru olanın zaferi anlamına geldiğini görmek için mücadele etmelidirler: Böylece geleceğin medeniyeti için açgözlülüğün, saygısızlığın ve zulmün prim yapmadığı gerçek anlamda iyi ve güçlü olanı koruyabilelim."[9]

Deneyimli Devlet Adamı Olarak Du Bois'un Rolü

Kariyerinin ilerleyen zamanlarında Du Bois, dünya gezgini, Pan-Afrikanizmin ve dünya barışının savunucusu olmuştur. Afrika-Amerikalıların yüksek benlik saygılarının ortaya çıkmasını engelleyen kölelik durumunun rasyonel bilincini, hak mahrumiyeti, siyahi karşıtı ırksal ön yargılar ve negatif ayrımcılık koşullarına vurgu yapmıştır. Du Bois; hem Dr. Martin Luther King'in birleştirici rüyasını hem de siyahların onuru için Malcolm X'in ve diğerlerinin siyasal görüşlerini ön plana çıkarmıştır. 1960 ve 1990'lı yıllarda faaliyet gösteren, Congress of Racial Equality (CORE), Student Non-Violent Coordinating Committee (SNCC), Urban League, NAACP ve Black Panther partisi gibi örgütler, bir şekilde Du Bois'in siyasal aktivizmi ve sosyal düşüncelerinden etkilenmişlerdir.

[9] *Du Bois, The Souls of Black Folk*, p. 188.

Du Bois, 1934-1944 yılları arasında Atlanta Üniversitesi sosyoloji bölümü başkanlığı süresi boyunca, siyahi okullar için sosyal çalışmaları desteklemek, bireylerin, kuruluşların ve hükûmetlerin finansal desteği aracılığıyla lisansüstü eğitim veren okulların taleplerini karşılamak için çaba harcamıştır. 1943'teki Atlanta Üniversitesi Konferansı, siyahilerin yaşadığı yerlerde bağışlarla kurulan okulların, iş birliğine dayalı sosyal çalışmaları düzenlemek amacıyla bir araya geldikleri ilk toplantı olmuştur. Du Bois, Howard Odum, Edward Reuter, E. Franklin Frazier, Charles Johnson, Donald Young ve diğer ünlü Amerikan sosyologlarının desteğini alan konferans komitesine başkanlık etmiştir. Siyahilerin bir ansiklopedisi düşüncesi, 1909 yılında Du Bois tarafından projelendirilmiştir fakat destekçiler ihtiyaç duyulan finansal desteği 1931 yılına kadar vermemiştir. Chicago Üniversitesinden Robert E. Park ve W. E. B. Du Bois, ilk iş birliği yapan yayın kurulları olmuşlardır. North Carolina Üniversitesinden Guy B. Johnson, 1930'larda Park'ın yerini almıştır.

Du Bois, anayasanın 13 ile 15. Kanun maddeleri aracılığıyla siyahların sivil haklarını ve siyahların insan hakları için, Avrupa uluslarının sömürge sonrası ortaya attığı "Afrikalılar" kavramı yerine "Afrika"ya vurgu yaparak 1900'den 1945 yılına kadar beş kongre düzenleyen Pan-Afrikan Hareketi'ni kurarak baskılar uygulamıştır.

1960'larda siyahlar tarafından "Yaşlı Adam" olarak isimlendirilen Du Bois 90'lı yaşlarında, Afrika'ya gitmekle kendi ırkının sembolik lideri olmuştur. Gana'nın devlet başkan Kwame Nkrumah, Gana'nın başkenti Accra'da, Du Bois'yı Afrikan Ansiklopedisinin sekreterliğini yürütmek üzere atamıştır. Du Bois, Gana Bilimler Akademisi tarafından desteklenen bu çalışmaların koordinasyonunu yapmıştır. Nikita Khurshchev ve Mao Tse-tung'u ziyaret eden "Yaşlı Adam", Amerika Birleşik Devletlerine olan inancını kaybetmiş ve Gana yurttaşlığına geçmiştir. Afrika-Amerikan sosyolojisini kuran Atlantalı bilgenin gururu ve üretkenliği, eski ülkesi ABD'yi Amerikan Devrimi'nin ilkesi olan "adalet" kavramına ihanet ettiğinden dolayı eleştirmiştir. Martin Luther King, 1963 yılında Washington eyaletine yapılan yürüyüşe öncülük ettiğinde Du Bois, Accra'da eşzamanlı bir gösteri düzenlemiştir. Du Bois'in peygambervari siyah ruhunu taşıyan bedeni, 27 Ağustos 1963 yılında, 95 yaşında, köklerinin diyarında ölmüştür.

SOSYAL SINIF İNCELEMESİ

Du Bois, Amerikan sosyolojisinin periferisinde kalmıştır. Siyahi sosyologlar, 1930 ve 1940'larda, özellikle Chicago'da, Chicago'nun farklı kesimleri tarafından desteklenen ve sosyoloji bölümünde eğitim görenler daha fazla ilgi görmeye başlamışlardır. Böylece; Chicago'da Robert Park ve Ernest W. Burgess'in etkisi altında eğitim gören E. Franklin Frazier (1894-1962), en ünlü siyahi sosyolog ve Amerikan Sosyoloji Derneğinin başkanı olmuştur. *"The Negro Familiy in Chicago" (Chicago'da Zenci Aile)* konulu doktora tezi, 1932 yılında yayımlanmış ve sosyolojide, siyahların sosyal bakımdan ilerlemelerinin önünde bir engel olarak, alt sınıf siyahi ailelerin yapısı üzerine bir tartışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1940'larda Chicago'dan gelen siyahi sosyologlar St. Clair Drake (1911-1990) ve Horace Cayton (1903-1970), siyahi topluluk içerisindeki sınıfsal tabakalaşmayı gösteren *"Black Metropolis"* adlı ünlü bir çalışmaya imza atmışlardır.

Frazier, *"Black Bourgeoisie" (Siyahi Burjuvazi)* (1957) adlı çalışmasında sosyal sınıfın eleştirel analizini yaparak üç gruba ayırır. Bunlar; siyahi elitlerin olduğu kategori, siyahi burjuvazi ve eski ailelerden, kahverengi orta sınıftan ve siyahi proletaryadan oluşan, *"The Negro Family in the United States"* (1939) adlı çalışmada yer alan, erken dönem sınıfsal yapı açıklamalarından türetilen siyahi kitlelerdir. Birinci Dünya Savaşı, siyahi nüfusun hızlı bir şekilde kentleşmesini ve Güney'den Kuzey'e göçünü hızlandırmıştır. Yeni siyahi orta sınıf, Booker T. Washington'ın liderliği altında *"National Negro League"* (Ulusal Zenci Derneği) aracılığıyla ortak bilincini tamamlayarak 1900'lerde Amerikan sahnesindeki yerine işaret etmiştir. Eski ailelerden oluşan küçük bir grup, üst sınıfı oluşturmuş ve kendilerini sahip olduklan üst kültür ve yüksek moral değerler bakımından siyahi proletaryadan ayırt etmişlerdir. Daha eski aileler, Sivil Savaş'tan önce kısmen kendi özgürlüklerini satın alan kölelerden oluşmuştur. Atalarının melez oluşu ile övünen ve seçkin zümrelere özenen bir yaşam tarzına sahip olan siyahilerin "üst tabakasına" mensup bu üyeler, açık renkli bir tenin ve beyaz atalara dayanan bir aile geçmişinin, koyu tenli siyahi proletaryadan daha iyi olduğunu iddia etmişlerdir.

Frazier'in kitabının bölümlerini *"The World of Reality" (Gerçekliğin Dünyası)* ve "The *World of Make-Believe" (Hayal Dünyası)* olarak ayırması, siyahi toplumun kurumsal yapısının eleştirel analizine, eğitimi, siyasal düşünceleri, basını ve ticareti de dâhil etmesiyle genişlemiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyahi eğitim, genellikle Kuzeyli hayırseverler ve Tuskegee Enstitüsü, Atlanta Üniversitesi, Dillard Üniversitesi ve Howard Üniversitesi aracılığıyla güçlenen siyahi okullar tarafından finanse edilmiştir. Beyaz misyoner Hristiyan eğitimine karşı isyan, siyahi okullarda siyahi idarecilerin seçilmesi ile sembolize edilmiş ve ikinci kuşak öğretmen ve öğrencilerine orta sınıf değerleri benimsetilmiştir. Siyahi öğretmenler; beyaz meslektaşlarının kitaplarından, konuşmalarından, barışseverliklerinden, uluslararasıcılıklarından ve ırklararasıcılıklarından ziyade mesleklerinin kendilerine sağladığı ekonomik güven ve sosyal statülerle daha fazla ilgilenmişlerdir. Siyahi burjuvazinin eğitimi, öğrenci farkı gözetmeksizin, yüksek eğitimin temel bir amacıydı.

Frazier'in yeni siyahi orta sınıfa yönelik eleştirel yaklaşımı, Veblen'in "gösterişçi tüketim" kavramından etkilenmiştir. Frazier; üniversite diplomalarını, cemiyet ve derneklerin eğlencelere yaptığı parasal harcamaları, siyahi burjuvazinin pahalı evler için ölçüsüz harcamalarını, pahalı mobilya ve ev aletleri, lüks otomobiller ve pahalı kıyafetler almak gibi statü sembolü olan davranışlarını, siyahilerin hâkim beyaz kültürle bir tür rekabet girişimi olarak görmüştür. Ona göre, *"Sekülerize olmuş kentsel ortamda yol gösterici bir felsefenin yokluğunda siyahi burjuvazi, özellikle bunlar arasında siyahi sosyete mensubu olarak bilinenler, şans tanrısının müritleri hâline gelmişlerdir."*[10] Frazier, siyahi burjuvaziye çatarken, kumar, şans oyunları (o zamanlarda Amerikan şehirlerindeki yasadışı piyangolar), at yarışı bahisleri ve poker oyunu konusu ile ilgili eski moda bir vaiz gibi konuşmuştur.

Frazier; özellikle 1940 ve 1950'lerdeki sivil haklar döneminden önce, siyahi burjuvazinin sosyal psikolojisinin, statü kaybetme korkusuna ve kadın ile erkekler arasındaki aşağılık duygularına dayalı olduğunu ileri sürmüştür. Geniş

[10] E. Franklin Frazer, *Black Bourgeoisie* (New York: Macmillan, 1957), p. 210.

Amerikan toplumunda statü eksikliği, düşük benlik algısına ve beyazların saygısızlığına karşı koymak için orta sınıf siyahiler arasında meydana gelen şiddetli ırklar arası statü mücadelesinin temel sebebidir. Buradan hareketle, siyahi doktorların statü kaybetme korkularını örnek olarak vermiştir. Siyahi doktorların bilimsel konferanslara katılma başarısızlığının, pahalı bir arabaya sahip olamama ve kendi olanaklarını aşan evlerde oturamamaktan kaynaklandığına dikkat çekmiştir. Frazier; siyahilerin ticari faaliyetlerini, beyaz yakalı işçiler olarak siyahi burjuvazi gerçekliğini ve kardeşlik derneklerinin liderliğini; eğitimsel ve sivil organizasyonların sağladığı politik güçten kopuk "sosyal bir mit" olduğunu ileri sürerek eleştirmiştir. Siyahi burjuvazi, parti politikalarında kölelik karşıtı siyahi lideri Frederick Douglass'ın *"Cumhuriyetçi Parti bir gemidir. Bunun dışındaki her şey ise açık bir denizdir."*[11] ifadesini benimsemiştir. Max Weber'in çağdaşı ve asimilasyon düşmanı Jim Crow geleneğinden olan Booker T. Washington, kurtuluşun ekonomide yattığına dair bir inanç geliştirmiştir fakat mesleki başarı hikâyelerine ve siyahi basının desteğine rağmen, ekonomide siyahi başarı göreli olarak yetersiz kalmıştır. Siyahi topluluğun politikacıları, kişisel çıkarları doğrultusunda, yerel siyasi mekanizmalara bağlı, siyahi kitlelerin taleplerini düzenlemeye çalışmışlardır. Politik eğilim, ulusal alanda belli belirsiz bir çeşitlilik göstermiştir. Buna rağmen Başkan Roosvelt'e verilen siyahi oylar, Büyük Buhran zamanında, 1932'de % 25'ten 1936 yılında % 50'ye kaymıştır çünkü Demokratik Parti, siyahi yoksul kitlelere ekonomik yardımlarda bulunmuş, siyah burjuvazi ise sosyal bir sınıf olarak kendisini makûs talihinden kurtaracak zenginlik ve güce ulaşma hayalîni bu partiye bağlamıştır.

Frazier'in *"Black Bourgeoise" (Siyahi Burjuvazi)* çalışması, 1950'lerde değişmeye başlayan belirli bir tarihsel dönem ile ilgili olarak yazılmıştı. Frazier; orta düzey eğitimsel, finansal ve mesleki statülerin tamamının aynı tutum ve değerleri barındırdığını iddia ettiği için eleştirilmiş olabilir. Joseph Scott, *"The Black Bourgeoisie and Black Power" (Siyahi Burjuvazi ve Siyahi Güç)* adlı çalışmasında; *"Orta düzey sosyoekonomik statülere sahip siyahilerin büyük bir bölümünün Frazier tarafından tarif edilen düşünsel ve davranışsal değerlere sahip olmadığını, yapılan katılımlı gözlemlerden biliyoruz."*[12] demiştir. Harry Edwards, *"Black Students" (Siyahi Öğrenciler)* (1970) adlı çalışmasında sosyal başkaldırıların analizini yaparak, siyahi burjuvazinin çocuklarının çoğunun, 1960'lardaki siyahi öğrenci hareketinin siyahi aktivist liderleri olduğunu iddia etmiştir.

*"Black Metropolis"*in Sosyal Tabakalaşması

St. Cliar ve Horace R. Cayton'ın sosyal araştırmalar bakımından bir şaheser niteliği taşıyan *"Black Metropolis: Kuzeyli Bir Şehirde Zenci Yaşamı Çalışması"* adlı eserleri, ilk olarak 1945 yılında basılmış, araştırma metotları, ırk ilişkileri ve kentsel yaşam alanlarında sağladığı ilerlemeler ile ana akım Amerikan sosyolojisi ile birleşmiştir. *"Black Metropolis"* sadece istatistiki bir araştırma veya kamuoyu yoklamasından ibaret değildir; o daha çok, bilimsel ve sanatsal bir biçimde sosyal olay ve olguların temsilinin, siyahi yoksulların koşulları konusunda politik reformların yapılmasına yol açacağına inanan, sağlam fikirli bilim adamlarının derinlemesine sosyolojik bir araştırmasıdır. Ana teması, Chicago'daki siyahi

[11] age., s. 107.
[12] Joseph Scott, *The Black Scholar*, Vol. 4, no. 4 (January 1973), p. 12.

topluluğun grup yaşamı idi. Franklin Roosvelt'in başkanlığı döneminde Works Projects Administration (Proje Çalışmaları Yönetimi); Robert E. Park'ın geleneğinden gelen sosyologlar ile birlikte W. Lloyd Warner'ın Amerikan topluluk çalışmaları serisinde çalışan sosyal antropologların katkılarıyla, sistematik bir araştırmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yazarlar; haritalar, çizelgeler, grafikler ve istatistikler gibi nicel teknikleri kullanırken araştırma; sosyal antropologların yöntemlerini takiben, *verstehen* (anlama) nitel yönteminden, topluluk üyeleri ile yapılan kapsamlı mülakatlardan ve katılımlı gözlemlerden büyük ölçüde etkilenmiştir.

W. Lloyd Warner, 1920'lerin sonlarında Avustralya'nın Murngin kabileleri arasında *"A Black Civilization" (Siyah Uygarlık)* (1937) adlı antropolojik bir çalışma yapmıştır. Daha sonra saha yöntemlerini Amerikan topluluklarına çevirmiştir. Birinci hedef; birbirinin üzerine üstü üste bir totem üzerindeki semboller gibi dizilmiş, New England şehrindeki sosyal sınıflar arasındaki sıralamayı ortaya çıkaran *"Yankee City" (Yankee Şehri)* çalışmaları serisi olmuştur. Warner; bir Orta Batı kasabası, ırksal olarak ayrışmış uzak bir Güney bölgesini ve Drake ve Cayton'un çalışma yaptığı Chicago'daki *"Bronzeville"* gibi diğer Amerikan topluluklarını çalışmak amacıyla geniş bir çalışma grubu oluşturmaya yönelmiştir. *"Black Metropolis"*in *"Metodological Note"* başlıklı bölümünde Warner; sosyal sınıf ile renk kastını birbirinden ayırmış, renk kastının Chicago'dan ziyade Güney'de daha yaygın olduğunu görmüş ve gelecek kuşakların Amerika Birleşik Devletlerindeki ırkçılığı bertaraf edeceğine dair bir öngörüde bulunmuştur.

*"Black Metropolis"*teki sınıfsal yapı, Drake ve Cayton'un topluluk ve bireysel yaşamın sürdürüldüğü ve egemen beş çıkar etrafında şekillendiğini ileri sürdükleri, değerler sistemi üzerine inşa edilmiştir: Bunlar; (1) Hayatta kalma, (2) İyi vakit geçirme, (3) Tanrıya şükretme, (4) Başarılı olma ve (5) Irkını ilerletmedir.[13] Black Metropolis veya Bronzeville yurttaşlarının başlıca değerleri, topluluğun gelenek ve göreneklerini teşkil etmiş, zaman ve paralarını tüketmiştir. New York şehrinde 20. yüzyılın hararetli yıllarında ve Harlem Rönesans'ı süresince devam eden verimsiz yıllar (Fat Years), siyahi erkeklerin % 75'i ile siyahi kadınların % 50'sinden fazlasının, beyaz olanlara nazaran daha düşük ücret aldığı, önemsiz veya ağır işlerde çalıştığı bir dönem olmuştur. Buhran Dönemi, siyahi yoksullar için sıkıntıların artmasına sebep olmuştur ayrıca İkinci Dünya Savaşı'na kadar savunma sanayisine yönelik meslekler ve siyahilere parasal yardımların yapılması suretiyle, WPA (The Works Progress Administration) ödemeleri, sosyal çalışmacıların verdiği hizmetler ve kamu sağlık imkânlarının artması, ağır koşulları zayıflatmıştır. Yoksulluk kültürü, hastalıklar ve ırkçı beyazların kurumsal ayrımcılığına rağmen Bronzeville'in siyahi halkı; atletik faaliyetlerde, sinema filmlerinde, kabarelerde, dans salonlarında ve kart oyun partilerinde iyi vakit geçirmeye devam etmiştir.

Kilise ve aile; Afrika-Amerikalı toplumun merkezî kurumları olmuştur ve siyahi akrabalık sisteminin köleci yapısının çökmesinden sonra kilise, ibadet, örgütlenme ve sosyalleşme süreçlerinde merkezî bir rol oynamıştır. Bronzeville'deki çıkar ilişkilerinin sekülarizasyonuna doğru yaşanan eğilime rağmen, kiliseye üyelik artmıştır. 1938 yılında Chicago kiliselerinde 475 siyahi kilisesi vardı; % 45'i Baptist, % 10'u Spiritüel-Spiritualistik ve % 9'u Afrikalı Metodist idi. Bronzeville Kilisesi'ne katılım hem sosyoekonomik bir statü ölçütü, hem de Tanrı'ya şükreden geniş

[13] St. Clair Drake and Horace R. Cayton, *Black Metropolis* (Chicago: University of Chicago Press, 1945), p. 385.

bir halk kitlesinin hoşnut bir haleti ruhiyesinin göstergesiydi yanı sıra kilise, yaygın dini tören ve seremoniler ile vaftiz, evlilik ve cenaze işlerini yerine getiren önemli bir kurumdu. Black Metropolis ve Amerikan yaşamındaki kapsayıcı sosyal değerler, başarı veya ilerlemenin bir ifadesiydi. Siyahilerin yukarı doğru sosyal hareketliliği, Bronzeville'in alt sınıf gettolarındaki, kısa süreli aile yaşamı, meslek düzeyleri, suç ve kurumsal ırkçılık tarafından engellenmişti. Kurumsal ırkçılık sadece bireylerin nefret, küçümseme, hakaret, ön yargı ve düşmanca eylemlerinden ibaret olmayıp, Joe R. Feagin ve Clairece Booker Feagin tarafından *"madun ırksal grup üyelerini ayrımcılığa tabi tutan ve olumsuz yönde etkileyen kurumsal uygulamalar"* [14] olarak tarif edilmiştir. Bununla birlikte Bronzeville'in siyahi halkı, – tam anlamıyla asimile olmamışsa – Amerikan başarı değerlerine uyum sağlamıştır ve gerçek anlamda ilerleme kaydetmenin, gelirlerinde artış meydana getireceğine inanmışlardır. Black Metropolis normları, insanların kendi yeteneklerini, siyasal güçlerini veya zekâsını paraya çevirmelerini öğütlemiştir.

Black Metropolis'in sosyal sınıf yapısının en üst noktasında; siyah ırkın kahramanları ve insanların siyahi onurunu ve sosyal dayanışmasını sağlamaya yönelik "ırksal bilincini" artırmaya çalışan siyahi liderler yer almıştır. Siyahi sosyal sınıf; aile geçmişine, plantasyon sahiplerinin evlerinde kölelik yapmaya veya kısmen beyaz atalara sahip olma iddialarına dayalı iken o dönemde; eğitim, meslek ve gelir kriterlerine dayanmıştır. Yer altı dünyası veya kanunsuzlar, alt sınıfın en geniş alt grubunu oluşturmuştur; bu grubun yasa dışı yatırımlarının alt kültürü, üst sınıflar içerisinde yer alan alt orta ve orta sınıflardan süzülerek oluşmuştur. Pek çok siyasetçi de haraç kesenlerle ve eşleri ile iyi geçinmeye çalışmış ve sosyal açıdan saygılı davranmıştır. Bununla birlikte, üst sınıfın yaşam biçimine sahip kişiler, ırksal gelişme kadar nezaket, kültür ve görgü kurallarının önemine vurgu yapmıştır. Bronzville'deki elit kişiler arasında varlıklı, iyi eğitimli ve politik bakımdan güçlü kişiler vardır. Mesleki sosyal yapı ise, seçkin doktorlar, avukatlar, dişçiler, din adamları, üniversite hocaları, siyahi gazetelerin editörleri, önde gelen siyasetçiler ve nadiren de olsa yasa dışı işlerle uğraşanlardan oluşmuştur. Bronzeville'in üst sınıfı, disiplinli ve düzenli bir aile yaşamına ve ev merkezli bir istikrara vurgu yapmıştır. Hem kadın hem de erkekler için seçkin kulüplere üyelik, yüksek sosyeteye ait sosyal ritüelleri gerektirmiştir. Buna ilaveten, 1936 yılında Berlin Dünya Olimpiyatları sırıkla atlama şampiyonu Jesse Owens, Dünya Ağır Sıklet Boks şampiyonu Joe Louis, beysbol birinci liginde ırk ayrımını kırarak oynayan ilk siyahi, Jackie Robinson gibi spor ünlüleri, Drake ve Cayton'un "Irk Kahramanları" kavramının birer örneğidirler.

Bronzeville'in alt sınıftan siyahi halkı; alkolizm, işsizlik, tecavüz, kavga ve suç gibi ırkçı sosyal ve ruhsal hastalıklara maruz kalmıştır. Yasa dışı sosyal kalıplar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1928 ile 1933 yılları arasında Chicago'da 25 000 bebeğin % 8'i yani 2000 bebek gayrimeşru olarak doğmuştur. Artan suç oranları ve suçluluk, komşuluk ilişkilerinde kalitenin düşmesi, askerden kaçma, boşanma ve ezilen alt sınıfın ümitsizliğinin sonuçlarıdır. 1930'lardaki Buhran

[14] Joe R. Feagin and Clairece Booker Feagin, *Race and Ethnic Relations* (New York: Prentice-Hall, 2003),p. 503.

günlerinin siyahi ulusal marşı, *"I Can't Give You Anything But Love, Baby."* (Sana sevgi dışında hiçbir şey vermemem, bebeğim.) içinde bulunulan zamanı anlatmaktadır. Drake ve Cayton, Bronzeville'in berber dükkânlarında yaptıkları mülakatlardan bir miktar açıklayıcı verileri bir araya getirmişlerdir.

Alt sınıftan bazıları, Bronzeville orta sınıfı içinde yukarı doğru bir hareketliliği başarabilmiştir. Amerikan rüyasının bir kısmını başarabilmek için orta sınıf, doğru bağlantıları, güzel bir evi, evlilik ve aileyi yüceltmiştir. Köle mallarının varisleri ve eski ortakları, gayrı menkul sahipliğini saygın bir statü ve istikrarın sembolü olarak değerlendirmişlerdir. Büyük Göç (1914-1918) ile Büyük Buhran dönemleri arasında birçok siyahi, mal-mülk sahibi olmuş ve Buhran'ın başlamasından sonra ticari bir zekâya sahip olanlar, gayrı menkul alımına yönelmişlerdir.

Bonzeville nüfusunun üçte birini oluşturan orta sınıf; yaşam şeklinin en önemli değer ve amaçlarını; kiliseye gitmek, daha iyi bir yaşam için çocukları eğitmek ve sosyal kulüplere üye olmak olarak belirlemiştir. Şöhret; kulüp toplantılarından, yıllık moda şovlarından, danslardan, yerel basın için özel etkinlikleri tanıtan kadrolu muhabirleri olan *"Amicable Twelve"*, *"Personality Eight"*, *"Moonlite Tippers" ve "Bronzeville Debs"* gibi orta sınıf çevrenin sosyal kulüplerinden geçiyordu. Aileler, gelecek kuşakların başarılarını artırmak için eğitimin formülünü sıkı çalışmaktan ve öz saygıdan geçtiğine vurgu yapmışlardır.

Üst ve orta sınıflar, ırkın ilerlemesinden bahsederken sıkça, Bronzeville'in alt sınıfının düzensiz yaşam ögelerinin giderilmesini sağlayacak olan orta sınıfın yaşam biçimini özendiren koşulların sağlanmasını kastetmişlerdir. Irkın saygınlığını yansıtan bireysel başarı veya bir bütün olarak grubun statüsünü yükseltmek için tertip edilen düzenli sosyal etkinlikler, Bronzeville'deki siyahi ırkın ilerlemesinin başlıca araçlarıydı. Siyahlar; iyimser eşitlik dogmalarına ve ilerlemeye yönelik uzlaşmacı-bütünleşmeci tavırları ile tam anlamıyla Amerikalı idiler ve fırsatlar ülkesinde hem bir grup hem de birer birey olarak yeteneklerini ve kabiliyetlerini göstermek için eşit bir fırsat talebinde ısrar etmişlerdir.

"Native Son" (Yerli Oğul) adlı büyük Amerikan protest romanının yazarı, Louis Wirth, Robert E. Park ve mesai arkadaşları tarafından yönetilen Chicago sosyoloji okulunun destekçisi olan Richard Wright (1908-1960), *"Black Metropolis"* için yazdığı dokunaklı ön sözde şu iddiayı ortaya atmıştır: *"Güncel Amerikan düşüncesi, hâlihazırda gerçek ve doğru olanı yapmayı denemeye bağlanmıştır; tutku gerçeğini, sömürülmüş milyonlarca işçinin açlığını ve hoşnutsuz azınlıkları, tamamen unutmuştur. Batı Avrupa insanını yükselten ve feodal canavarı öldüren dürtülerin gerçeğini tamamen unutmuştur. Baskıcı otoriteye başkaldırmaya sevkeden duyguların gerçekliğini tamamen unutmuştur."* [15] Daha kötümser biçimde, Ralph Ellison'nun başyapıtı ve isimsiz orta sınıfın kahramanı *"Invisible Man" (Görünmez Adam)*; bunalım, öfke, merak ve Amerika'da siyah olmanın ezikliği ile mücadele eder. Görünmez Adam; insani koşullar gereği, olduğu gibi bir birey olarak görülmek yerine, ten renginden dolayı görünmez adam olarak kabul edilmiştir. Ellison; başkarakteri görünmez adamın varoluş sancısını dışa vurarak, şu ifadeleri

[15] Richard Wright, "Introduction," in Drake and Cayton, p. xxiii.

dile getirmiştir; *"Gerçek dünyada var olduğun gibi, bütün haz ve acıların bir parçası olduğuna, kendini ikna etme ihtiyacı ile acı çekersin ve bilek gücünle karşı koymaya çalışırsın ve seni fark etmeleri için bağırır çağırır ve küfredersin. Ve ne yazık ki, nadiren başarılı olursun."*[16]

IRK İLİŞKİLERİ İÇİN GELECEĞİN FIRSATLARI

Drake ve Cayton, ileri görüşlü yorumlar yapmışlardır: *"Sahtekâr veya vaiz, gerici veya komünist, cahil veya bilgin-biri eğer saldırgan, konuşkan ve uzlaşmaz bir ırkçı ise, o herkesin kahramanıdır."*[17] Drake ve Cayton'un yazılarından bu yana iki kuşak geçmiştir ve *"Talented Tenth" (Başarılı Örnekler)*'in yeni üyeleri sosyal bilimler alanında yüksek mevkilere gelmişlerdir. William Julius Wilson, Henry Louis Gates, Jr., Harry Edwards, Troy Duster, Cornel West ve Elijah Anderson, sadece siyah ırkı değil aynı zamanda bütün etnik ve kültürel farklılıkları ile birlikte insan ırkının gelişmesi için çaba sarf eden öncü siyahi sosyologlardandır. Cornel West, *"Race Matters" (Irk Sorunları)* (1993) adlı çalışmasında, ırksal gelişmeye bağlı olarak sosyolojik imgelemini şu şekilde dile getirmiştir; "Önemli siyahi bir lider olmak, gücü eleştiren (özünde siyah ögeleri içeren), ahlaki bir düzen vizyonunu ve sosyal olarak kurulmuş sefaletten muzdarip olan herkese köklü bir sosyal değişime yönelik politik başkaldırıyı öğütleyen, ırk ötesi bir peygamber olmak demektir."[18]

[16] Ralph Ellison, *The Invisible Man* (New York: Random House, 1952), p. 4.
[17] Drake and Cayton, *Black Metropolis*, p. 395.
[18] Cornel West, *Race Matters* (Boston: Beacan Press, 1993), p. 46.

BÖLÜM 12

Sosyal Sistemin İnşası: Pareto ve Parsons

"Spencer'i bugünlerde kimler okuyor? Onun dünyada nasıl büyük bir karışıklığa yol açtığını anlamak bizim için zordur. Kendisi, evrimin temeli dediği, kendisinden beklenen sonuçları vermeyen ne olduğu belirsiz bir tanrıya inanmıştır. Onun inandığı bu tanrı kendisine ihanet etmiştir. Bizler de Spencer'in ötesinde evrimleştik." "İntihar yoluyla ölmüş veya bilinmeyen biri veya birileri tarafından öldürülmüştür." şeklindeki ölüm olayını araştıran Profesör Brinton'un kararı bir yorum olabilir. "Spencer ölmüştür." kararına katılmak zorundayız fakat asıl sorun onu kimin, nasıl öldürdüğüdür.[1]

Talcot Parsons (1902-1979) sosyolojik arenaya 1937 yılında liberal rasyonalizm sisteminin zirvesinden düşüşünü inceleyen bir araştırmacı olarak girmiştir. Spencer on dokuzuncu yüzyılın optimizmi ile birlikte ölmüştür. O, her şeyi açıklayan, insanların nasıl davrandıklarını, kurumların niçin ortaya çıktığını tarihin neden kesin bir yönde hareket ettiğini açıklayan büyük sistem kuramcılarının en sonuncusuydu. Parsons, yirminci yüzyılda aynı şeyi-bütünsel sistemi- yeni yaşam koşulları çerçevesinde yapmaya çalışan tek kişi olmuştur. Onun sorgulayıcı çalışmaları, bütünsel sistemlerin artık neden mümkün görünmediğini ortaya çıkarmayı amaçlamış, bu durumdan hoşnut olmak yerine, yeni engellerin üstesinden gelmek istemiştir.

Parsons on dokuzuncu yüzyıl rasyonalizminin çöküşünü ve Durkheim, Weber ve Freud'un düşüncelerinin önemini açıkça gören ilk kişi olmuştur. Bu kişilerin düşüncelerinin bir sentezini yapmaya çalışmış fakat bu konuda kısmen başarılı olmuştur. Onun düşünce yapısı Weber'den ziyade açıkça Durkheim'ın bir türevidir; bu arada, Mead'in çalışmalarını ve onun geleneğini büsbütün gözden kaçırmıştır.

Parsons, aynı zamanda Amerikan sosyolojindeki yüksek gelenek ile alt gelenek arasındaki ayrışmaya dikkat çekmiştir. Birçok sosyolog, on dokuzuncu yüzyıl reformcularının ilgi ve sorunsallarına (bireysel mobilite, farklılaşma, sosyal çözülme ve bunun çözüm yolları) saplanıp kalmışlardır; bunları, daha çok davranışçı terminoloji içerisinde ve herhangi bir açıklayıcı teori ile zayıf ilişkili olarak ampirik çalışmalarla devam ettirmişlerdir. Parsons, genel teorinin ayrıntılı çalışmalardan uzak

[1]Talcot Parsons, *The Structure of Social Action*, Vol. 1, p. 3. 1968. The FreePress Division of The MAcmillan Company.

olduğu ve çözüm üretemediği çağı betimlemiştir. Onun fikirleri, özellikle Freud'un davranışçı açıklamaları, politika, güven duygusunun zayıflığı ve birçok soyutlamanın ayrıntısını detaylandırma eğilimi ile büyük teorilerini canlandırmaya çalıştığı Anglo-Amerikan geleneğinin sınırları içerisindedir.

Öncelikle, optimistik Parsons'tan huy bakımından farklı olan bir kişi olan ve modern zamanların sosyal düşünürleri arasında en kinik (insanın iyiliğine inanmayan) olan Vilfredo Pareto'yu (1848-1923) ele almalıyız. Pareto, liberal rasyonalist geleneğe en fazla karşı çıkan kişi olmuştur. Parsons, Pareto'dan hareketle doğru olmayan modern bir düşüncenin hâlâ mümkün olabildiği bir çağda, bir sistemin nasıl inşa edileceği ile ilgili kendi düşüncelerini üretmiştir.

PARETO'NUN HAYATI VE ÇALIŞMALARI

Pareto'nun hayatı, Avrupa'da liberal pozitivistlerin yirminci yüzyılda varlıklarını zar zor devam ettirdiği bir zamana ve beklentilerini boşuna çıkartan olaylara rast gelmektedir. Paris'te İtalyan bir baba ve Fransız bir anneden dünyaya gelmiş ve Garibaldi'nin kahramanlık yıllarında İtalya'da yetişmiştir. Fen bilimleri ve mühendislik okumuş, kariyer yapmaya hemen hemen eşzamanlı bir şekilde 1871 yılında yeni birleşmiş olan İtalya'nın meşruti monarşisinin yükseldiği zamanlarda başlamıştır. Diğer birçok genç insan gibi de kendisi coşkulu, idealist bir demokrattı. Bir demir yolu şirketi için çalışmış daha sonra kuzey bölgesinde hızla gelişen sanayileşme döneminde bir demir madeni şirketinin yöneticiliğini yapmıştır. Pareto, 34 yaşında iken kendisine çalışmayı bıraktıracak, araştırma ve yazmaya yöneltebilecek bir mirasa kavuşmuştur. İlgi alanı Britanya liberalizminin klasik bilimi olan ekonomiydi. Bu alanda bireyler, rasyonel karar alıcılar olarak eylemde bulunan ve ulusal zenginliğin ve kamu yararının görünmeyen eller tarafından belirlendiği sözleşmeye dayalı alışveriş ilişkileri içerisinde bağımsız çıkarlarını takip eden varlıklar olarak kabul edilmektedir. Pareto, ekonomiye gelişmiş matematiksel metodu kazandıran kişi olarak kendisini öne sürmüştür. Bu disiplin içerisinde kendisinin getirdiği kavram hâlen kendi adıyla da anılan "Pareto optimum"u olarak devam etmektedir. Onun bu çabaları 1892'de 44 yaşındayken kendisine Lausanne (Lozan) Üniversitesinin ekonomi bölümünde bir kürsü kazandırmıştır.

Bu sıralarda İtalyan demokrasinin gidişatı pek iyi değildi. Eski düşmanlıklar terk edilmemiş, soylular güney bölgelerindeki serfliği devam ettirip köylüleri sefalet içerisinde bırakmış, rahipler ise hâlâ kendi taraftarlarına inançlarını yaymakta ve reformcuların inançsızlıklarına karşı uyarılar yapmaktaydılar. Bu arada yeni düşmanlar da ortaya çıktı; işçi sendikaları ve sosyalistler, Milan ve Turin'deki fabrikalarda günlük 16, 13 ve 11 saatlik çalışma sürelerine karşı mücadele etmekteydi. Anarşistler de zenginliklerin çalındığını ve parlamenter demokrasinin bir aldatmaca olduğunu iddia ederek gecekondu mahallelerinde ortaya çıktılar. 1900'de bir anarşistin bombalı suikastı sonucunda meşruti monarşinin kralı olan King Hambert öldürülmüştür. Parlamentolar ise birbiri ardına çıkmazlara girmiştir. Politikacılar da arkadaşları ve savunucularını hükûmette önemli yerlere tayin ederek istediklerini yapmışlardır. Yoksulluk, sosyalist genç bir okul öğretmeni olan Benitto Mussolini örneğinde olduğu gibi, sadece işçilerin değil, aynı zamanda düşük ücretli alt orta sınıfın da sorunuydu.

Pareto, 50 yaşlarında emekli olmuştu; Laussanne Gölü civarındaki villasında hayal kırıklığı içinde hayatını düşünüyordu. Bu arada gizemli bir kişi hâline gelmiş, insanlar da ona "Celigny münzevisi" (Celigny, İsviçre'nin Cenova kantonunda yer alan bir yerleşim bölgesinin adıdır.) diye hitap etmeye başlamışlardır. Yirminci yüzyılın başlangıcından kısa bir süre sonra bir kitap yazmıştır fakat bu kitap bir ekonomi kitabı değildi. Rasyonel davranışların bilimi ona ihanet etmiştir. Şimdi ise ihtiyaç duyduğu şey sosyoloji idi. Onun ilk sosyolojik kitabı, yeni ve batıl bir inanç olarak gördüğü sosyalizme bir saldırı niteliğini taşıyordu. Akıl aldatmacası; sosyalist ve anarşist liderlerin takipçilerini, demokrasiyi ve ulusu savunanlara karşı kışkırtmak amacıyla kullandığı, çatışmasız ütopik dünyalar yarattı. Avrupa'nın Birinci Dünya Savaşı'na sürüklendiği andan itibaren Pareto yine uzun bir sessizliğe gömülmüştür. 1915'te 67 yaşında yaşlı bir adam olan Pareto büyük eserini yayınlamıştır: Beş cilt hâlindeki *"General Treatise of Sociology"* adlı bu eseri, İngilizce olarak *"The Mind and Society"* adı altında oldukça meşhur olmuştur.

PARETO'NUN SİSTEMİ

Pareto'nun sistemi aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Toplumlar oldukça istikrarlı bir yapıya sahiptir. Her ne zaman eski düzeni bozmaya yönelik olarak evrim, savaş, doğal afet gibi durumlar ortaya çıkarsa buna karşı bir tepki şeklinde düzeni sağlamaya yönelik muhafazakâr bir akım ortaya çıkar. Robespierre'den sonra Themidor ve Napolyon ve 1848'den sonra II. Napolyon gelmiştir ve bir suikasttan sonra ulus, kanun ve düzen partisine geri döner. Değişme apaçıktır, cumhuriyetçi, monarşist, Bonapartist, sosyalist yeni hükûmetler sadece hâkim ideolojiyi değiştirir; bu arada her şey aynı şekilde alttan alta devam eder. Ekonomistin formel mantığına göre toplum, denge hâlindeki bir sistemdir. Bir yöndeki değişme, karşıt yöndeki bir değişmeyi dengeler. Evrim ve ilerleme konusunda liberal düşünüşe göre Pareto bilgece, "Şeyler ne kadar değişirse o kadar aynı kalır. (*Plus ça change, plus c'est la meme chose*)" der.
2. Bir ekonomist, insanları rasyonel kararlar alabilen, alternatifler arasında seçim yapabilen, maksimum kazancı ve en az zararı hedefleyen kişiler olarak görür. Bu kritere bağlı olarak bir çok eylemin mantıklı olmadığını fark edebilmeliyiz. İnsanların ne yaptıklarına ilişkin ileri sürdükleri sebepler bilinemez. İlk önce eylemde bulunur daha sonra yaptıklarını meşrulaştırırlar. Bir hâkim, çıkar ortaklığı içinde bulunduğu kişilerin iktidarına uygun kararını açıklar, daha sonra yüksek bir sesle onu yasal terminolojiye uydurur. Üstelik, insanlar kolayca yanlış değerlendirmeler içerisine çekilebilirler. Yapılması gereken şey, birinin onlara köleliği kabul ettirmek için bunun adına özgürlük demesidir. Birçok eylem, rahiplerden önce köylülerin diz çökmesi gibi, ritüellerden ibarettir ve rasyonel standartlar içerisinde değerlendirilemez. Bilim adamları, borsacılar ve benzerleri dışında, insanların birçoğu mantıklı değildir. Bundan dolayı, ekonomi insan davranışlarının temel bilimi olmalıdır.
3. İnsanların eylemleri için gösterdikleri sebeplere bakılırsa, tarih boyunca değişmeyen temaların tekrar ettiği görülür. Pareto'ya göre bunlar, insanların temel güdüleri olarak kabul edilen 'tortulardır'. İki temel tortu vardır:

Bunlar, birleşme güdüsü (icat ve yaratıcılık) ve grubun devamını sağlayan güdüdür (muhafaza ve koruma ihtiyacı). Ayrıca Pareto, Hristiyanlık, demokrasi ve sosyalizm gibi ideolojilerden oluşan "türevler" adını verdiği, insan inançlarında değişebilen ögeler olduğunu belirtir.

4. Pareto'nun hipotezine göre toplumdaki temel güçler, duygulardır. Duygular muhtemelen insan ırkının genetik aktarımı ile değişime uğrayan, biyolojik güçler veya içgüdüler oldukları için doğrudan gözlenemezler. Duygular, ancak türev ve tortular hareketiyle anlaşılabilir. Söz konusu anlamları çıkarmak tehlikeli bir iştir fakat bütün ele alınacak olursa kaçınılmazdırlar. Bilim, birbiri ardına gelen tahminler yoluyla karmaşık sorunları çözer: İş gücü ile ilgili hipotezler kurar, bunu kanıtlara karşı test eder ve modelin uygun olmadığı yerleri tekrar düzenler, onu daha çok kanıt üzerinde teste tabi tutar. Belki de Pareto'nun kendi sistemini yazmak için beş cilde ihtiyaç duyması bundan kaynaklanıyordur. Ayrıca onun biyolojik hipotezleri o zamanlarda natüralistik açıklamaların güncel bilimsel konuşmaları içinde yer alıyordu. Bireysel başarı veya başarısızlık, suç, akıl hastalıkları gibi durumlar ırksal veya kalıtımsal özelliklere mal ediliyordu. O zamanlarda Spencer'in evrimciliği hızlı bir şekilde, kelimesi kelimesine biyolojik determinizme nüfuz etmiştir.
5. Herkes aynı duygusal yapıya sahip değildir. Birçok insanda en güçlü duygular muhafazakârlık ve sosyal duygulardır. Bu da, evrimci perspektiften beklenen durumdur. Bir grubun muhafazakârlık içgüdüleri yeterince baskın değilse, toplumun varlığını devam ettirmesi mümkün değildir. Bu durum ise toplumların sürekliliğini açıklar.
6. Bazı insanlar diğerlerine nazaran daha zeki, daha güçlü ve daha bireyseldirler. Doğada olduğu gibi toplumda da egemenlik için sürekli bir mücadele vardır. Bu mücadelede daha kurnaz olanlar, hem güç hem de muhafazakârların ve sıradan insanların duygularının kullanarak galip çıkarlar. Böylece her zaman bir elit ve sadece liderleri değiştiren bir evrim vardır fakat egemenlikteki değişimler için belirli bir kalıp vardır. Pareto'nun tilkiler dediği kurnaz insanlar zirveye çıkar. Bunların bir çoğu zirvede yoğunlaşırsa toplumun tamamında aşırı yaratıcılık, rasyonalite, zekice düşünceler ve yeni fikirler oluşur. Sosyal düzen öncelikli olarak, muhafazakâr içgüdüler ve güvenlik duygusu üzerine inşa edildiğine göre, tilkiler aşamalı olarak kendi konumlarının altını oymaya başlarlar. Toplum; kaoslar, savaşlar, devrimler, parlamenter çatışma ve rekabetlerin içerisine sokulur. Kitlelerin muhafazakârlık içgüdülerine cazip görünen güçlü bireyler olan aslanlar ise bu durumda kontrolü eline geçirir. Aşamalı olarak tilkiler aslanların aptallıklarına karşı kendi zekâlarını kullanarak tekrar zirveye çıkarlar ve böylece döngü başlamış olur.

PARETO'NUN ELEŞTİRİSİ

Pareto'nun teorisi kolayca eleştirilebilir. Çünkü toplumda gözlenebilen değişmelerin çoğuna açıklama getirmemektedir. Her zaman elit bir sınıf olabilir fakat bu sınıf neden bazen geniş, bazen küçük, bazen feodal yapıda, bazen

patrimonyal imparatorluklarda, bazen de kitle partisi demokrasilerinde bulunmaktadır? Eşitlik her zaman sağlanmayabilir fakat zenginliklerin yoğunlaşmasını sağlayan durumları belirleyen etkenler nelerdir? Pareto'nun araştırma metodolojisi yeterince sağlam değildir ve esas olarak, farklı klasik düşünürlerin (Plutarch, Cicero, Thucydides ve diğerleri) analiz ve sınıflandırılmasından ve insanların nasıl davrandıkları ile ilgili haberlere yer veren çeşitli gazetelerdeki kesitlerden oluşmuştur. Biyolojik yaklaşım, obscurius safsatasını (obscurum per) savunur yani bu, belirsiz olan bir şeyin, gizli olan başka bir şey ile açıklanmasıdır. Açıklamalardan ortaya çıkan sonuçların yöntemi test edilemez. Eğer Pareto'ya Atinalılara nazaran Spartalıların neden daha kolay bir şekilde liderleri tarafından düzene sokulduğu sorulsaydı, vereceği cevap Spartalıların grubun devam etmesi yönündeki duygularının daha fazla olmasından kaynaklandığı olacaktı. Pareto'nun yönteminde bulunan hipotetik duygular, bağımsız olarak kanıtlanabilir hâle gelebilseydi, hücre içerisinde keşfedilen genlerden hareketle kurulan gen teorisi gibi faydalı olabileceği söylenebilirdi. Durkheim'ın mantığı bize söz konusu bireysel niteliklerin neden hiçbir zaman toplumu herhangi bir şekilde açıklayabilecek yeterlilikte olmadığını anlatır.

Eleştiriyi bu şekilde sonlandırmak da Pareto'nun önemini gözden kaçırtabilir ve belki de kendisinin yapmaya çalışmadığı şeylerden sorumlu tutulmasına neden olabilir. Pareto, genel olarak çalıştığı konular üzerinde son derece haklıdır. İnsanlar sadece pratik çıkarlar doğrultusunda değil, duygusal olarak da hareket ederler. Ekonomik insanlık ve liberal rasyonalizm yanlış yol göstericilerdir. Rasyonel sosyal değişmeden sapmalar sadece pazar koşulları hakkındaki bilgilerin eksikliğinden kaynaklanmaz. Ayrıca daha fazla eğitim ve daha iyi iletişim temelde pek fazla bir şeyi değiştirmeyecektir. Bireyler, genellikle, mantıklı olmayan bir şekilde sembolik ögelerden hareketle rasyonel olmayan davranışlarda bulunurlar. Bunun yanında, işlemeyen bir toplum imgesine sahip olanlar da rasyonalistlerdir. Toplum; düşünülerek oluşturulan bir sözleşme tarafından değil, rasyonel olmayan duygular tarafından oluşturulur. Sonuç olarak Pareto'nun teorisi, Durkheim'ın bir ön sözleşmeye dayalı "dayanışma" düşüncesiyle örtüşmektedir.

Parsons, Pareto'nun bu düşüncelerini büyük ölçüde ele almış ve birbirini izleyen tahminler yöntemine kendi mantıksal çıkarımlarını ve dinamik denge içerisinde birbirini etkileyen parçaların somut bir sistemi olarak kendi toplum kavramını eklemiştir. Parsons'ın atladığı şey; Pareto'nun güç, aldatma ve politik mücadeleye yaptığı vurgu ile Pareto'nun muhafazakâr kötümserliğinin yerini alan sosyal sistem içerisindeki evrimsel ilerleme modelidir. Parsons, Pareto'nun muhafazakâr pesimizmi yerine sosyal sistemin ilerleyişi ile ilgili yeni bir evrimci model getirmiştir. Ancak bu konuda Pareto, Parsons'tan daha seçici görünür. Çoğu zaman politikacıların durumu Pareto'nun tarifine uygunluk arz eder. Politik ideolojiler aracılığıyla bakmak istemeyen gözlemciler, Pareto'nun yaygın güdüler olarak gördüğü sosyal aidiyetler ile basit bir şekilde ilgilenirler. 1922'de Pareto'nun bilimsel çalışmalarının ortaya çıkmasından 7 yıl sonra, Mussolini Roma'da iktidarı ele geçirdi. On dokuzuncu yüzyılın liberal zihin yapısında anlaşılmaz bir durum olarak ortaya çıkan faşizm, gerçek anlamda, Durkheim, Weber, Freud ve Pareto'nun teorik olarak kanıtlamaya çalıştıkları, insanın salt pozitivistik teorisinin gerçeği açıklamadaki yetersizliğini kanıtlamıştır.

PARSONS'IN HAYATI VE ÇALIŞMALARI

Faşist İtalya ve kötümser Pareto'dan 1930'lardaki Harward Üniversitesinin koridorlarına geçiş oldukça uzun bir atlama şeklindedir. Ancak konumuzla ile ilgili ufak bir süreklilik vardır. Burada Parsons, siyaset akademisinde en büyük darbelerden birisini gerçekleştirmekteydi. Genç bir ekonomi asistanı olan Parsons, ünlü antropolog Malinowsky ile London School of Economics'te çalışmış ve Durkheim'ın fonksiyonalist teorisini İngilizce'ye çevrilmeden önce öğrenmiştir. Heidelberg'de doktorasını Weberyan ekonomi tarihi üzerine yapmış ve Protestan *Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'nu* Amerika'da yayınlamak üzere İngilizceye tercüme etmiştir. Daha sonra Harward'a geri dönüp burada 1930'ta kurulan sosyoloji bölümüne katılmıştır.

Amerika'nın köklü üniversitelerinden biri olan Harward, bu yeni disiplinin (sosyolojinin) saygınlığını ispatlaması için 30 yıl beklemiştir. Durum sosyolojinin lehine sonuçlandığında, bölüme başkanlık edecek en uygun kişi araştırılmaya başlanmıştır. Bu kişinin Pitirim Sorokin olduğu kararlaştırıldı. Sorokin, daha önce Alexander Kerensky'nin (1917 hükûmetinin geçici başkanı) sekreterliğini yapmış olan bir Rus idi. Bir defasında Bolşevikler tarafından idama mahkûm edilmiş daha sonra ise sürgüne gönderilmiştir. Diğer pek çok Rus entellektüeller gibi Sorokin, on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan büyük düşüncelere sahipti. Sosyal mobilite üzerine çok önemli bir kitap yayınlamıştır. Bu kitapta, insanların bağlı olduğu sınıfsal konumun, büyük ölçüde onların sahip olduğu kalıtımsal özelliklerden kaynaklandığını iddia ettiği teorisinin dayandığı istatistiki kanıtları göstermiştir. Daha sonra ise onun en büyük eseri olan 4 ciltlik *Social and Cultural Dynamics (Sosyal ve Kültürel Dinamikler)* adlı kitabını yayınlamıştır. Bu kitap, dünya tarihini döngüsel teoriden hareketle ele almış, *Encyclopaedia Britannica*'dan alınan ayrıntılı belgelerle hazırlanmış ve spiritüalizmden materyalizme ve tekrar materyalizmden spiritüalizme geçiş ile ilgilidir. Bir çok döngüsel teori gibi Roma İmparatorluğunun çöküşüne yol açan tek bir neden üzerine dayandırılmıştır ve Batı dışındaki tarih hakkında çok az bilgiyi içermektedir.

Birkaç yıl içerisinde Parsons, Harvard'ın en etkili sosyologu olarak Sorokin'i yerinden etmiştir. Fonksiyonalist antropologlar ve klinik psikologlar ile stratejik bir iş birliği aracılığıyla ve Harvard imkânlarının sağladığı araştırmalarının desteğiyle Parsons (Parsons her zaman ekümenik akımların lideri olmuştur.) kendi başkanlığında sosyoloji bölümüne yeni bir görünüm kazandırmıştır. Bundan böyle sosyoloji interdisipliner olarak Sosyal İlişkiler Bölümü hâline gelmiştir. Sorokin, böylece kendisini ikinci defa sürgünde bulmuştur bu sefer altruistik (özgeci) davranışlara yönelik araştırmalara yönelmiştir fakat bu durum sadece yerel bir sorun olmanın ötesindeydi. Parsons, Amerika'nın daha sonraki yüzyıllarda önde gelen teorisyenlerin eğitim göreceği en ünlü üniversitesine Avrupa'nın sosyoloji teorilerini getirmiştir. Chicago okulunun egemenliğinin kırılması bu döneme denk gelir. Chicago merkezli *American Journal of Sociology (Amerikan Sosyoloji Dergisi)* yerine, *American Sociological Society'nin (Amerikan Sosyoloji Topluluğu'nun)* resmî dergisi olan teori ağırlıklı *American Sociological Review (Amerikan Sosyolojik Dergisi)* gelmiştir.

Bu zamanlar, sosyoloji yönelimli genel değişimi için oldukça verimliydi ancak bu yalnızca Parsons'ın entelektüel ve politik parlaklılığının ortaya çıkardığı bir sonuç değildi. Eski evrimci ve sosyal düzensizlik teorileri, buhran döneminin

sosyal bilincinin canlanışını rahatsız eden biyolojik ırkçılık içerisinde yozlaşmıştır. Pareto'nun aslanları ve tilkileri ile Durkheim'ın anomisi Avrupa'daki Faşist akımları ve Amerika'daki daha küçük yansımaları olan Hweylong ve Father Coughlin'i açıklama imkânı vermiştir. Aynı zamanda Amerika'ya yeni ithal edilmiş olan sosyoloji, entellektüeller arasında gittikçe rağbet görmeye başlayan Marxizm ile ilgili bazı cevaplar önermiştir; özellikle Weber ekonomik sosyolojinin temeli ile ilgili rakip bir teori ileri sürmüştür. Parsons ise, liberalizmin her iki alanda çökmeye başladığının görüldüğü bir zamanda liberal sosyolojinin yeniden canlandırılması gerektiğini önermiştir.

Parsons'ın teorisi; Pareto, Durkheim ve Weber'in bir sentezini yapmaya teşebbüs ettiği *The Structure of Social Action (Sosyal Eylemin Yapısı)* adlı ilk eserinden oldukça farklılaşmıştır. Parsons, 1940'larda, Freud'la artan bir şekilde buna karşın Weber ile az ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönem Parsons'ın büyük çalışması olan The Social System (Sosyal Sistem) adlı eserinin zirveye çıkmasını sağlamıştır (1951). Aynı zamanda *Parsons, Toward a General Theory of Action (Genel Eylem Teorisine Doğru) (1951)* adlı çalışmasında tüm sosyal bilimler (hatta tüm bilimler) için geçerli olabilecek interdisipliner bir çalışmayı da hazırlamıştır. 1951'de Parsons'ın, Spencer'in ansiklopedik sistemine benzer biçimde kendisini aştığı açıkça ortaya çıkmıştır. Öyleki onun her şeyi kavramaya yönelik çabaları, kendisini uygulanabilir açıklayıcı bir teori oluşturamayan son derece soyut kategorilerin ayrıntıları içerisine girmeye sevk etmiştir. 1960'larda Parsons, bakış açısını yine daraltmıştır ve başladığı yere yani Weberyen tarihsel sosyolojiyi canlandırmaya ve yeni politik teoriler önermeye başlamıştır. Parsons'ın takip ettiği entelektüel yol burada açıkça belirtilmiştir fakat 1980'de ölümüne kadar yeni sürprizlerle değişmeye devam etmiştir.

PARSONS'IN TOPLUM TEORİSİ

Parsons'ın yazıları çoğu zaman karmaşık, soyut ve okunması zordur. Parsons'ın soyut teorileştirmesinin en koyu muhaliflerinden biri olan C. Wright Mills'e göre Parsons'ın çalışmaları yalın bir İngilizceye tercüme edilirse hiç kimseyi etkilemeyecektir. Daha sonra Parsons'ın yazılarından dört paragrafı ele alarak bunları kendine ait kelimelerle az ve öz bir şekilde bir paragraf hâlinde yazmıştır. Bununla birlikte, Parsons'ın yazılarından ciddi bir deneyim ve tartışmalı güç ile ilgili ayrıntılı bir teori türetilebilir.

Bir Sistem Olarak Toplum

Bütün kurumlar (siyaset, ekonomi, aile, kültür gibi) birbirlerini etkilediklerinden sosyal nedensellik (kozalite) oldukça karmaşıktır. Sebepler, kusurlar ve faydalı döngüler vardır. Tarih ise katmansız bir ağdır. On dokuzuncu yüzyılın düşünürleri faktörün; kalıtımsal, çevresel veya ekonomik olarak esas öge olacak şekilde belirlenebileceğini düşünecek kadar basittiler. Parsons ise bunun mümkün olmadığını biliyordu fakat karşılıklı bağımlılık şöyle bir çözümü ileri sürer: Toplum, birbiriyle ilişkili parçalardan oluşmuş bir sistemdir. Bu model ise ekonomik sisteme benzer. Burada bireyler, bağımsız olarak davranışlarda

bulunurlar birlikte hiç kimsenin kontrol edemediği görünmez bir el tarafından yönlendirilen tahmini sonuçlara (fiyatlardaki artış ve azalmalar gibi) katkıda bulunurlar. Sosyolojinin görevi bütün bir toplumda görünmez eli yöneten kanunları ortaya çıkarmaktır. Parsons'ın temel eseri böylece *The Social System (Sosyal Sistem)* olarak nitelendirilmiştir.

Fonksiyonalizm

Durkheim gibi Parsons'da sosyal yapının nedenlerinin bireyler gibi küçük birimlerde değil, yapılar arasındaki karşılıklı ilişkilerde bulunması gerektiğine inanmıştır. Toplumun çeştili parçaları (siyaset, ekonomi, eğitim, din gibi) diğerleri için bir fonksiyon icra etmekte ve karşılıklı destek için sağladıkları katkıları değiş tokuş etmektedir. Örneğin; okullar vatandaşları ve işçileri eğitmekte buna karşılık devletten destek almaktadır. Kilise, ailenin moral duygularını artırırken, aileler kilisenin varlığını sürdürmesine katkıda bulunurlar. Burada anlatılmak istenen temel düşünce, toplumun ekonominin de ötesinde biyolojik yapıya (Adam Smith bu şekilde modern ekonomiyi başlatmıştır.) daha çok benzediğidir yani toplum büyükçe bir bedene benzetilir; burada kral, başı; askerler, kolları; rahipler ve danışmanlar, göz ve kulakları temsil eder.

Parsons, bir toplumun var olabilmesi için gerekli olan temel fonksiyonları sınıflandırmaya çalışmıştır. Buradan hareketle bütün toplumlar, aynı kurumlara sahip olmasalar bile incelenebileceklerdir. Bizim politika dediğimiz şeye Parsons, "amaçlara ulaşma" fonksiyonu (goal attainment) adını verir bunun içinde ise grubun ortak eylemini gerçekleştirmek için aldığı kararlar vardır. Savaş bir topluluğun eylemi için en açık örneği oluşturur parasal sistemin düzenlenmesi ise ikinci önemli örnek olabilir. Ancak bütün toplumlar devlet olarak nitelenebilecek bir yapıya sahip olmayabilir örneğin ilkel bir kabile, sadece geniş bir akrabalık bağı çerçevesinde örgütlenmiş olabilir. Parsons'ın kavramlarını kullanarak, modern devlet gibi görünen şey yerine, kollektif eylemin fonksiyonunu arayabiliriz. Böylece fonksiyonun akrabalık sistemi sonucunda ortaya çıktığı ve ailelerin basit olarak yaptığı şeylerden kaynaklandığını buluruz.

Parsons, bir kavramlar düzenine ulaşmak amacıyla birbirine karşıt çeşitli ayrımlar yapmıştır. Onun temel fonksiyonlar diye tespit ettiği bu düzenlilikler dört grupta sunulabilir. Her şey; araç veya amaç, bunun yanında iç veya dış olarak sınıflandırılabilir. Bu faktörler karşılıklı olarak sınıflandırıldığında şu tablo ortaya çıkar:

	Araçlar	Amaçlar
Dışsal	A (Adaptasyon)	G Goal Attainment (Amaçlara Ulaşma)
İçsel	L Latent Pattern Maintenance (Gizil Kalıpların Sürdürülmesi)	I Integration (Bütünleşme)

Böylece Parsons'ın neden anlaşılması zor biri (ki bu Parsons'ın en basit sınıflandırmasıdır.) olarak kabul edildiğini görmeye başlıyoruz. Her durumda ilk (A-G-I-L), uygun zihinsel bir aygıt olarak kullanılabilir. Her bir sosyal örgütlenme bu dört temel fonksiyonu yerine getirmelidir bu fonksiyonlar: Temel kültürel kalıpların sürdürülmesi (Geniş toplumlarda bu işlevi eğitim ve aile yerine getirir.); ahenkli bir katılım içerisinde toplumun bütün üyelerinin bütünleştirilmesi (din ve legal sistem); topluluğun hedeflerinin gerçekleştirilmesi (siyaset aracılığıyla); çevreye uyum sağlama (ekonomi tarafından sağlanır)dır. Bu fonksiyonlar her bir sosyal örgütlenmenin yerine getirmesi gereken temel özelliklerdir.

Fonksiyonel metot, ayrıca belirli bazı kurumları açıklamak için de kullanılabilir. Örneğin; W.Goode *"The Theoritical Importance of Love" (Aşkın Teorik Önemi)* adlı çalışmasında Amerikan toplumunda romantik aşkın fonksiyonel analizini yapmaktadır. Goode, toplumların romantik aşka dair davranışları bakımından büyük ölçüde farklılıklar gösterdiğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Amerika gibi bazı modern toplumlar aşkı iyi bir şey olarak görür (İnsanlar başka sebepler için evlenemeyeceklerine göre, aşk gereklidir.). Geleneksel Çin gibi bazı toplumlar ise aşkı, aileler arasındaki ticari ilişkileri sağlayan çocuklarının evlenmesine bir engel oluşturacağı düşüncesiyle, aptalca bir hayranlık olarak görürler. Japonya gibi bazı toplumlar ise aşkı ne arzu edilen ne de arzu edilemeyen bir durum olarak görürler. Goode, aşk kurallarındaki bu farklılıkların akrabalık ilişkilerindeki farklılıklardan kaynaklandığı ileri sürdürmüştür: Örneğin Çin'de ataerkil ev ekonomisi ve patrimonial (babadan oğla geçen) yönetim biçimi ile ilişkili geniş akrabalık sistemi, Amerika'da nerdeyse çocuk yetiştirmek dışında bir fonksiyona sahip olmayan çekirdek aile sistemi ile çelişmektedir. Dolayısıyla Çin'de aşk, sistem için fonksiyonel olmadığından hoş karşılanmaz, buna karşılık Amerika'da aileyi birbirine bağlayan ve çocuk yetiştirilmesini sağlayan başka bir duygusal bağ olmadığından son derece gereklidir.

Bu fonksiyonel açıklama elbette bize, var olan bir şeyin sadece gerekli olduğu için meydana geldiğini belirtmez. Bunun tarihsel bir yanı olduğu gibi (Orta Çağ ozanlarının yarattığı romantik ideallerin kilisede ve evlilik törenlerinde sürdürülmesi) ve aynı zamanda bireylerin birbirlerine karşı duygularını düzenledikleri psiko-sosyal bir yanı da vardır. Ancak Goode'un fonksiyonel analizi, bütün nedenlerin ve nasılların cevaplarını vermese bile, bu konuyu daha geniş yapısal bağlamlara sokar.

Sosyal Bütünleşme

Organik benzerlik, birçok olguya uygun olabilecek bir denge modeli önerir: Pareto'nun işaret ettiği gibi, toplumlar savaş ve felaketlerden sonra toparlanırlar ve insanlar da sapmaları cezalandırma eğilimi taşırlar. Peki, bunu nasıl açıklayabiliriz? İnsanların rasyonel olarak kendi çıkarlarına uygun olduğu için kuralları onayladığını düşünen on dokuzuncu yüzyıl teorisyenlerinin toplumsal sözleşmeye dair fikirleri, Durkheim'in konu ile ilgili eleştirileri sonrasında yıkılmıştır. Diğer teoriler, Sorokin, Spengler ve Marx'ın teorileri bile bu konunun

üstesinden gelememiştir fakat bütün toplumların bir şekilde bir araya geldiğini varsaymışlardır. Yirminci yüzyılın ortalarına ait düşüncelerin önünde yer alan Parsons bile, "Hobbesçu düzen meselesi" olarak adlandırdığı bu sorunun üstesinden gelememiştir. Thomas Hobbes'a göre, benmerkezci insanlığın doğal durumu, sosyal bir uyum değil, "herkesin herkese karşı savaşımı" şeklindedir.

Parsons'ın bulduğu çözüm, Durkheim'in, var olan bütün toplumların sahip olduğu rasyonel olmayan dayanışma duygusu olarak, ortak bilincini kabul etmek olmuştur. Ayrıca Parsons bunu, antropologların bir toplumun kuşaklar boyunca aktardığını düşündüğü kültürel değerlerden hareketle, "değer sistemi" olarak yeniden isimlendirmiştir. Ancak değer sisteminin (veya ortak bilincin) bireyler üzerinde sahip olduğu zorlayıcı güç nasıl açıklanabilir? Parsons bunun için Durkheim'in psikolojisini bir tarafa bırakıp Freud'da yönelmiştir. Ortak bilinç, bireysel bilinç içersinde yani superegoda bulunabilir. Böylece Freud'un sosyalizasyon görüşü (Çocuk cezayı aile ile ilişkilendirir ve ailenin buyruklarını içselleştirir.), toplumun birey üzerindeki etkisinin kaynağı hâline gelir. Bu bakış açısından hareketle Parsons, psikolojik düzey ile sosyal düzey arasındaki bağı çizer ve böylece kurmaya çalıştığı sisteminin merkezini oluşturur. En azından bu şekilde sosyal düzen konusu sağlam temeller üzerinde çözümlenmiş hâle gelmiştir.

Toplumlar, birbirinden farklı temel değerleri sürdürmek amacıyla çocuk yetiştirmeleri bakımından farklılaşırlar. Bu değerleri Parsons, "kalıp değişkenler" veya insanların başka insanlar ile karşılaştıklarında yaptıkları temel seçenekler olarak sınıflandırmıştır. Örneğin bir insan diğer insanları ya yaptıklarına (başardıklarına) veya ne olduklarına (neye benzediklerine) göre değerlendirir. Amerikan toplumu başarı üzerine büyük bir vurgu yapar, oysa bir Orta Çağ toplumu bir insanın bir aristokrat, bir köylü, bir Hristiyan veya bir Yahudi olarak mı dünyaya geldiğini göz önünde bulunduruyordu. Bir diğer temel seçenek ise insanları, hukuk (evrenselcilik) gibi genel ve soyut kurallar ile arkadaşlık (özgüncülük) gibi bireysel ilişkiler çevresinde değerlendirmiştir. Toplumlar böylece sahip oldukları temel değerlere göre betimlenebilirler. Bu çerçevede Parsons, Amerika'nın başarı-yönelimli ve evrenselci; Çin'in başarı-yönelimli fakat özgüncü; Almanya'nın atıfçı (ascriptive) ve evrenselci; Latin Amerika'nın ise atıfçı ve özgüncü yapılara sahip olduklarına inanmıştır. Tablo olarak gösterilecek olursa;

	Başarı	Atıf
Evrenselcilik	Amerika Birleşik Devletleri	Almanya
Özgüncülük	Çin	Latin Amerika

Sosyal Değişme

Sosyal sistem ya "farklılaşma" veya "farklılaşmama" şekliden değişime uğrar. İş bölümü ya işlevleri bakımından yapıların daha uzmanlaşmış olmasını artırabilir veya bu yapıların daha fazla sayıda işlev üstlenmesini azaltabilir. Bu duruma ekonomide sıkça rastlanmaktadır. Örneğin aile çiftlikleri, daha az iş bölümü ile

sistemin bir parçasıdır buna karşılık modern ekonomilerde yer alan uzmanlaşmış gıda üreticileri, tekstilciler, demir yolları ve diğer iş alanları daha yüksek düzeyde bir iş bölümüne sahiptirler. Aile, din ve diğer kurumların toplumsal yapıya katkısı bakımından işlevleri düşünüldüğünde, toplumun farklılaşmamış bir yapıdan yüksek düzeyde farklılaşmış bir yapıya doğru ilerlediği görülebilir. Bunun en basit örneğini ise akrabalık ilişkilerinin sosyal sistemin ihtiyaç duyduğu bütün işlevleri tek başına yerine getirdiği ilkel kabilelerde görebiliriz. Bir diğer tarafta ise modern Amerika'da bulunan uzmanlaşmış sosyal örgütlenmelerin karmaşık düzeni ile karşılaşırız.

Sosyolojide bu düşüncenin büyük bir önemle Comte, Spencer, Drkheim ve Parsons tarafından ele alındığı görülebilir. İş bölümü arttıkça, eski üretim biçimlerinden farklı olarak seri üretim yapan fabrikaların daha az maliyet ile daha fazla ürün üretmeleri gibi toplumlar da etkinliklerini ve verimliliklerini bir o derece arttırır. Durkheim'ı takiben Parsons kültürel sistemin sosyal yapı ile birlikte değiştiğini savunmuştur; toplum daha karmaşıklaşıp farklılaştıkça kültür de gelişir, daha soyut ve genel hâle gelir. Parsons böylece (Bölüm 7'de ele alındığı gibi) özgüncü, yerel ve ilkel dinlerin doğal tanrılarından, evrenselci dünya dinlerine ve nihayetinde modern, din ötesi, etik evrenselliğe geçiş eğilimini açıklamaya çalışmıştır. Bununla birlikte farklılaşma bir takım sorunları beraberinde getirir, özellikle uzmanlaşmış parçalar arasındaki iş bölümü arttıkça, sistemle bütünleşme yönündeki baskılar da artmaya başlar. Ekonomide bu durum endüstriyel iş bölümünün yeni bir parasal ve kredi sistemi tarafından bütünleştirilmesi gerektiği anlamına gelir. Sosyal değişmede farklılaşmanın artması, siyasi yollarla (devlet destekli eğitim, refah, yaşlılık sigortası vs.) çözülmesi gereken bazı sorunları ortaya çıkarır.

Toplumları bir farklılaşma düzeyinden başka bir farklılaşma düzeyine doğru değişmesine etki eden sebepler nelerdir? Bir toplum için bilim, bir diğer toplum içinde ekonomik büyüme bir değişim sebebidir. Buharlı makineler, yakıtla çalışan arabalar ve radyo gibi yeni teknolojik icatlar insanların; üretim, ulaşım, iletişim biçimlerinde ve sosyal yapının birbiriyle ilişkili ağları aracılığıyla toplumsal örgütlenmelerinde bir takım değişmelere yol açmıştır. Ekonomik gelişme; bütün alanlarda daha fazla uzmanlaşmayı ve yeni durumları birbirleriyle uyumlu hâle getirmek amacıyla yeni aygıtların ortaya çıkmasını teşvik etmek suretiyle, dünyanın daha büyük bir iş bölümü içerisinde girmesini sağlamaktadır. Değişmenin bir diğer sebebi ise, parçaların daha önce gerçekleşen değişim yüzünden, birbirleriyle uyumlu olmayan bütünleşmesidir. Böylece Parsonsçı sosyolog Neil Smelser'in göstermiş olduğu gibi, İngiltere'deki sanayi devrimi, eski aile sistemi üzerinde büyük bir zorlamaya yol açmıştır; özellikle fabrika işçilerinin artık çocuklarını yanlarında uygun koşullarda tutma imkânlarının kalmadığı ve çalıştıkları esnada onlara bakamamaları yüzünden devlet, sonunda okullar açmak suretiyle çocuklarına bakmayı üstlenmiş ve çocukların çalışmasını yasaklamıştır. Aile, bu şekilde fonksiyonu bakımından modern çekirdek aile biçimine dönüşmüştür.

Bütün bunlar bilimsel icatların ve ekonomik değişmelerin başlamasıyla ortaya çıkan kısa süreli değişmelerdir. Uzun dönemli değişmeleri açıklamak için Parsons, Weber'in (Bölüm 7'de ele alınan) tarih teorisine yönelmiştir. Parsons, Weber'in değişimin kaynağı olarak gördüğü siyasal çatışmayı göz ardı etmiş onun

yerine dinsel inançlardaki değişmeler üzerinde durmuştur. Parsons, toplumların sahip oldukları temel değer sistemleri tarafından belirlendiğini düşündüğünden, değerlerdeki değişmenin sosyal değişmenin de ilk etmenleri olduğunu ve (Antik Çağlardaki büyük bilginlerin, Saint Paul, Martin Luther King ve John Calvin gibi) karizmatik liderlerin daha fazla sayıda değerlerin ortaya çıkmasını sağlayan kişiler olduklarını ileri sürmüştür. Fakat kültürel gelenek, uzun vadede gelenek içerisinde bulunan potansiyelleri geliştirebilen liderlerden daha önemlidir.

PARSONS'IN DİN SOSYOLOJİSİ

Parsons'ın öğrencileri onu; din sosyolojisi üzerine Katolik rahibelere, safran cübbeleri içinde Budist keşişlere, sakallı hahamlara ve Harvardlı üniversite öğrencilerine, birbirini izleyen uzun dönemler hâlinde dünya kültür tarihini anlatırken hatırlayabilirler. Parsons, uzak Antik Çağların animist dinlerinden başlayarak; İbrani peygamberlerin "araçsal aktivizmini" (instrumental activism) ve onların her şeye gücü yeten intikamcı tanrılarını; erken dönem Hristiyanlığın kiliseyi devletten ayırmaya yönelik çabaları, Martin Luther'in Hristiyanlığın daha da gelişmesini sağlayan ve herkesi adeta bir rahip hâline getiren rahipliği lağvedişini; Calvin'in Amerika'nın değer sistemini oluşturan, Massachusetts Körfezi'nin Calvinist yerleşimcilerince dünyanın cennet kadar iyi ve adil bir yer hâline getirildiği şeklindeki münzevi (püriten) ısrarını; bütün dinleri hoş gören bir anlayışı tesis eden Protestan ahlakının aşamalı sekülerleşmesi ve dünya tarihindeki en güçlü ulusların ekonomik ve sosyal değişmelerini incelemiştir. Spencer, Parsons'ın bu çabası karşısında oldukça zayıf kalmıştır. Bu çaba akla geçmişin büyük düşünürleri olan Hegel, Dante ve Thomas Aquinas'ı getirir.

Talcot Parsons'ın sosyolojik sistemi; geleneksel Hristiyanlığın dünya görüşünün, modern seküler düşüncenin dünyevi gerekliliklerine adaptasyonundan ibarettir. Pek çok çağdaş sosyal bilimciden farklı olarak Parsons, *The Structure of Social Action (Sosyal Eylemin Yapısı)* adlı çalışmasına gösterdiği gibi toplum içinde insanın, özgür iradesine inanmıştır. Bu bakımdan insanı fiziksel bilimlerin determinist kanunları altına sokmaya çalışan katı pozitivist düşünceye sahip olanlardan ayrılır. Aynı zamanda sosyal düzen ve öngörülebilir davranışların (Hristiyan teolojisinin insanın özgür olduğunu ve Tanrı'nın her şeyin belirleyicisi olduğunu savunması gibi) gerçek olmamakla birlikte gerekli olduklarını ileri sürmüştür.

Parsons dinsel paradoksu sosyolojik kavramlarla çözmeye çalışır, ona göre bireyler seçim yapmakta özgürdür fakat aynı şekilde özgür olan diğer insanlara göre seçim yaparlar. Birbirleriyle uyum içerisinde davranabilirler çünkü izlenmesi gereken amaçların neler olduğunu bildiren değerler ve onların söz konusu amaçları yerine getirmek için uyulması gereken kuralları düzenleyen normlar geliştirirler.

Gelişen değerler, insanların yapmak zorunda oldukları şeyler için birbirlerini ödüllendirebilmeleri amacıyla, her zaman kendi içlerinde birtakım ödüller inşa etmelidir. Adam Smith gibi Parsons da, insanların bazı şeyleri diğer şeyler ile değiş tokuş ettiği bir sistem olarak, dünyanın görünmez bir el tarafından yönetildiğini görmüştür. Bu değiş tokuş bazen (iş karşılığında alınan ücret, mallar için ödeme gibi) ekonomiktir fakat Parsons, Freudçu bir bakış açısı ile bu değiş tokuşa maddi olduğu kadar moral bir önem de eklemiştir. İnsanlar arasındaki ticaret sadece mallarla sınırlı olmayıp aynı zamanda, onaylama ve reddetme, aidiyet duygusu ve sosyal dayanışma duyusu gibi insani duyguları da içine almaktadır. Böylece normlara uygun bir yaşam süren bireyler, aidiyet ve saygın olma gibi ödüller alırlar, buna karşılık normlara riayet etmeyenler, kendilerini toplumdan soyutlamak suretiyle cezalandırırlar. Parsons sosyolojisine, "Kişi iyi olursa mutlu olur; Tanrı'dan veya toplumdan koparılmış olan kötülük ise kendi kendisinin cezasıdır." şeklindeki eski moral ilkeleri da katar.

Toplumun zorunlu fonksiyonları böylece Hristiyanlığın Tanrısı'nın yerini alır. İnsanlar bu zorunlu fonksiyonlara uygun yaşamak zorunda değildir fakat bunlara uymazlarsa, hemen bir cezalandırmaya maruz kalırlar ve onları çevreleyen dünya çökmeye başlar. Son derece pozitivist olan Durkheim, toplumun moral sisteminin sembolik bir temsili olarak Tanrı'nın varlığını kabul etmekle, bilim adına dinin yanlış taraflarını açığa çıkarmıştır. Amerikalı seküler bir teolog olan Parsons ise, esasen toplumun ruhsal bir düzen olduğunu iddia etmekle bu gerçekliğe yeni bir bakış açısı getirmektedir. Temel olarak bütün insanlar, bireysel anlamda ne kadar karşı olurlarsa olsunlar, sosyal düzenin taleplerini kabul ederler; bireyler, hırsızlık, dolandırıcılık yapabilir, yalan söyleyebilir ve kavga edebilirler ancak hiç kimse herkesin sosyal düzenin taleplerinin tamamen gerçekleşeceği bir dünya istemez. Güç ve şiddet bu düzene katkı sağlasa bile nihayetinde, Tanrı şeytandan daha güçlüdür ve şeytanın kendisi de bunu bilir. Dostoyevski'nin *Grand Inquisitor (Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler adlı eserindeki Büyük Engizisyoncu)* adlı eseri gibi Parsons, bireye toplumun taleplerini dayatmak açısından gücün gerekli olduğunu ileri sürer. Gücü kullananlar (krallar, generaller ve siyasetçiler) bireysel olarak bundan çıkar elde edebilirler fakat onlar olmadan toplum hiç kimsenin istemediği bir kargaşa içerisine girer. Böylece insanlar bilerek veya bilmeyerek, Tanrı'nın bir iradesi olarak seçilmiş olurlar.

Parsons sadece geleneksel Hristiyanlığın moral görüşünü değil bunun yanında onun liberal evrimi niteliğindeki on dokuzuncu yüzyıl iyimserliğini de ele alır. Toplum geliştikçe sadece daha üretken ve daha güçlü hâle gelmez aynı zamanda daha adil hâle de gelir. Değer sistemi atıftan (ascription) başarıya ve özgünlükten evrenselliğe doğru dönüştükçe insanlar daha insancıl hâle gelirler. İşkence, idam, deliliğe karşı acımasızlık, cadıların yakılması gibi bütün olaylar modern toplumlarda aşamalı olarak ortadan kalkmıştır. Evrensel kardeşlik duygusu, kişinin sadece akrabalarına inandığı bir toplumdan, ulusal kimlik duygusunun geliştiği bir aşamaya yükselmiş buradan da ulusu aşan bir şekilde bütün insanlara yayılmıştır. Siyasetçiler bile daha katılımcı ve daha adil hâle gelmişlerdir. Parsons, toplumsal anlamda yüksek düzeyde bir farklılaşma için bütün modern toplumların demokratik olması gerektiğini ileri sürmüştür. Demokrasiye müsaade edilsin veya edilmesin, ilerlemenin sağlanabilmesinin tek yolu demokrasiden geçer. Diğer alanlarda olduğu gibi siyasette de Parsons'ın tanrısı, tarih aracılığıyla kendini belli etmektedir.

PARSONS'IN KATKILARI

Parsons'ın liberal iyimserliği, siyaseti ele alışında oldukça zayıf kalmasına yol açmıştır. Parsons'a göre faşizm, rasyonalize edilmiş ekonominin, eski aile ve cemaat yapısına karşı gelenekleri yıkıcı bilimsel kültürün ve henüz düzene sokulamayan siyasetin yol açtığı geçişsel bir fenomen idi. Parsons; Durkheim'in aşırı derecede rasyonalize olmuş toplumun, sosyal dayanışmayı tahrip edeceği yönündeki endişesini ve Weber'in modern bürokratik kurumların sorumlu sosyal liderliği saf dışı bırakacağı ve bizleri bürokratik bir dünyanın içine sürükleyeceği yönündeki uyarılarını hiçbir zaman ciddiye almamıştır. Erken dönem Britanyalı liberaller gibi Parsons, ortak sistemin çıkarları ile çakışan çeşitli çıkarların yer aldığı güç savaşımı gerçeğine gözlerini kapatarak, siyaseti son derece iyimser bir bakış açısıyla ele almıştır. Toplumun fonksiyonel yönü üzerinde yoğunlaşarak Parsons, fonksiyonel olmayan çok sayıdaki fenomeni açıklamada yetersiz kalmıştır. Kendisinden önce gelenler gibi Parsons da gündelik dünyada olup bitenleri anlamaya çalışmıştır.

Parsons'ın metodunun en büyük hatası aşırı soyutlamadır. Durkheim ortak bilinci tanımladığında, Amerika'yı, Çin'i veya başka bir ülkenin sınırlarını kaplayan ve "değer sistemi" diye adlandırılan görünmez bir balonu değil, gerçek anlamda bir grup insanın bir araya geldiklerinde hissettiklerini kastetmişti. Aynı şekilde Parsons, sosyal sistem düşüncesini ele almış onu bütün bir devlet olarak tanımlamıştır ancak her bir devlet içinde birbirinden habersiz veya çatışma hâlinde bulunan, birbirinden farklı ve göreli olarak birbirleriyle ilişkili olmayan grupları dikkate almamıştır. Parsons'ın hatası, soyut gerçekliğe uyan bazı görüngülerden hareketle bunları varsayım hâline getirmiş olmasıdır. Bir savaştan sonra toplumlar bazen toparlanıp bir arada kalırlar fakat sıkça yeni toplumlara dönüşürler. Dinamik dengenin temel varsayımı, doğruymuş gibi kabul edilen evrensel bir süreç değil, açıklanacak bir değişkendir. Durkheim'ın anlayışından çıkarılacak olan şey; bir şeyi daha soyut hâle getirmek değil; bir çay partisinde, diplomatik bir davette veya akıl hastanesinin koridorlarındaki ortak bilincin farklı türlerini yaratan belirli bir insan grubunu incelemektir. Bölüm 14'te görüleceği gibi bu görevi üstlenen Erwin Goffman olmuştur.

Parsons'ın sosyolojiye en büyük katkısı, teorik geleneği yükseltmek ve temel bazı sorular sormak olmuştur. Durkheim ve Freud'ın anlayışlarını büyük ölçüde birleştirmiş ve büyük modellerin ortaya çıkışında Weber'in açıklamalarına yer vermiştir. Fonksiyonalist yaklaşım; insanlar arasındaki çatışmanın gerçekliğini ele alma noktasında ve bir kurumun sahip olduğu fonksiyonlar arasındaki bağları ve bu kurumun ortaya çıkış sebebini açıklamada yetersiz olabilir yine de sosyal yapıda bulunan karşılıklı ilişkilere ışık tutabilirler. Sonuç olarak, Parsons'ın yirmi birinci yüzyıla katkısı hiç de azımsanacak değildir. Parsons, birer olgu olarak sahip oldukları gizemi açıklama konusundaki teorilerimiz yeterli hâle gelinceye kadar, özgür irade ve insan bilinci ile ilgili bilgimizi muhafaza etmiştir.

BÖLÜM 13

Hitler'in Gölgesi: Michels, Mannheim ve Mills

1930'lar dönemi, 1790'ların Fransız Devrimi'nden itibaren ortaya konan popüler dünya görüşleri üzerinde büyük bir şok etkisi yaratmıştı. Hayal edilemeyen şey gerçek olmuş, Almanya'da faşizm iktidara gelmişti. Otoriter, anti-modern, anti-bilimsel ve anti-demokratik olan bu hareket, insanlığın 200 yıl boyunca ortaya koyduğu, yükselen tüm idealleri olumsuzlamıştır. Dahası, faşizm sadece geri kafalı birkaç aristokratın hazırladığı bir tezgâh değil, gerçek anlamda milyonlarca hevesli destekçisi olan ve dünyadaki en gelişmiş endüstri ülkelerinden birinde yeşeren popüler bir kitle hareketiydi.

Komünistleri ilk defa iktidara getiren 1917 Rus Devrimi, faşizminki kadar büyük olmasa da, Batılı liberal inançların rahatlığına bir darbe indirmiştir. Sonuçta, Batılı düşüncenin en azından bir fraksiyonu, uzun bir zamandır böyle bir devrimin gerçekleşeceğini tahmin etmektedir ve herhangi bir durumda, bu düşünceler geri kalmış bir ülkeyi modernleştirme çabası adına göz ardı edilebilmektedir. Öyle ya da böyle Rus Devrimi, var olan düşünce iklimi tarafından asimile edilebilirken, bu durum faşizm için geçerli olmamıştır! Gerçekleşene kadar kimse böyle bir şeyin gerçekleşebileceğine dair bir fikir taşımamaktadır. Gerçekleştiği andan itibaren ise tüm dikkatimizi ona yönelttiğimiz, açıklanması gereken bir durum hâline gelmiştir. Konu üzerine yapılan çıkarsamaların tümünün mantık çerçevesinde olduğu söylenemez çünkü kırk yıldan uzun süredir Hitler'in gölgesinde düşünmekteyiz.

Tabii ki faşizm bir anda ortaya çıkmamıştır. Antisemitizm ve anti rasyonalizm akımları on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren etkilerini göstermeye başlamıştır. 1922 yılında eski sosyalist lider Benito Mussolini, ekonomik ve politik düzensizliğe son verme sözüyle, kara gömlekli takipçileri ile birlikte Roma'ya yürüdükten sonra İtalya'da iktidara gelmiştir. 1923'te ise, Adolf Hitler, Münih'in birahanelerinde organize edilen prematüre bir *putsch* ile ağır adımlarla şöhret yolundaki yükselişine başlamıştır. Hitler 1933 yılında şansölye ilan edilmeden önce faşizm, yavaş yavaş ve kamuoyunun gözleri önünde gücünü toplamıştır. Mantık sahibi insanların, faşizmin fikrilerini dinlemek ve bu fikirlere tepki vermek için oldukça uzun süreleri olmuş olsa da, bu kişilerin çoğu, fikirlerin kendi varsayımları ile tamamen uyumsuz olması dolayısıyla, onların önemini göz ardı etmişlerdir.

Marksistler, özellikle 1929'da tüm dünyada ortaya çıkan ekonomik bunalımdan sonra faşizmi, kapitalizmin can çekişmesi olarak açıklama yönünde çaba

sarf etmişlerdir. Fakat bu can çekişme neden Marx'ın öngörülerinin bu kadar dışında gelişmiştir? Dahası kapitalizmin ölümü olarak görülen şey, ekonomik bir durumun sonucu gibi ortaya çıkmamıştır. Hitler, Almanya'da iktidara geldikten sonra ekonomik refahı sağlama yönünde yeterince başarılı olmuştur. Ekonomik olsun olmasın, insanların toplumsal doğalarının derinlerine kök salmış bir şey, onların kriz karşısında bu türden bir irrasyonel tutum sergilemelerine sebep olmuş gibi görünmektedir. Marksizm, on dokuzuncu yüzyılın rasyonalist varsayımlarını taşırken, bu varsayımlar geçerliliklerini yitirmektedir.

Marksizm diğer yönlerden de çökmektedir. Sovyet ütopyasındaki Rus deneyi kötü gitmektedir. 1930'lar, Stalin ve Troçki arasındaki güç mücadelesi dolayısıyla bir terör dönemine dönüşmüş, dünya eski devrimci liderlerin yargılanmasına ve infazına tanıklık etmiş ve son olarak da sürgündeki Troçki, Meksika'daki villasında, beynini delip geçen bir kazma ile suikasta kurban gitmiş bir şekilde bulunmuştur. Stalin'in diktatörlüğü, solun iyimserliğini büyük ölçüde bitirmiş; Hitler, şok içinde olan dünyanın geri kalanını ayağa kaldırmıştır. Bilim ve sanayi, televizyon, jet uçağı ve atom bombası buluşlarına doğru birlikte ilerlerken, eski iyimserlikten geriye bir şey kalmamıştır. Dünya ani bir şekilde anlamını kaybetmiş ve modern bireyler, Franz Kafka romanlarının kahramanlarını gibi, kendilerini, maddi yaratımları arasında amaçsızca dolaşırken bulmuşlardır.

I. Dünya Savaşı, insan rasyonalitesine ilişkin, gerçeklerle yüzleşme durumunu yansıtmaya başlamıştır. İlk vatansever heves dalgaları yatıştıktan sonra, herkesin üzerinde anlaştığı şekliyle bu anlamsız bir savaştır. Küçük bir diplomatik anlaşmazlık sonucu başlayan ve sonrasında devasa savaş makineleri sahne aldıktan sonra durdurulamaz hâle gelen, Batı Cephesi siperlerinde milyonlarca insanın hayatına mal olan bu savaş, herhangi bir uzlaşıyla sonuç bulamamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, Dadaistler, T.S. Elliot, Ernest Hemingway ve "kayıp neslin" geri kalanı tarafından yayılan, modern edebiyatın bu gerçeklerle yüzleşen özelliği, düşünen bireylerin evrensel bakış açısı hâline gelmiştir.

Gerçeklerle yüzleşme, sosyalistler açık bir şekilde bu türden savaşları önlemeye yönelik bir umut taşıdıkları için özellikle solda şiddetli bir şekilde yaşanmıştır. Onların savundukları şekliyle, savaşlar yönetici sınıfların çıkarları için savaşılmakta, ölenler ise işçiler olmaktadır. Bu yüzden, bir ülkedeki işçilerin, patronlarının çıkarı için kendi sınıflarından kardeşlerini öldürmeleri anlamsızdır. Almanya ve Fransa'daki işçiler arasında oldukça güçlenen sosyalist hareketten dolayı barışın korunabileceği düşünülmektedir. Fakat 1914'te Avusturya Arşidükü Ferdinand'ın Saraybosna'da suikasta kurban gitmesinden sonra, sosyalistlerin büyük bir bölümü de günün egemen atmosferi olan şovenizme uygun şekilde hareket etmişlerdir. Kıtanın en güçlü işçi sınıfı partisi olan Almanya'daki sosyal demokratlar, ordu için gereken acil durum fonlarının sağlanması yönünde oy kullanarak doğrudan Alman İmparatoru Kayseri desteklemişlerdir.

MICHELS: OLİGARŞİNİN DEMİR YASASI

En azından bir kişi bu ilkesiz davranıştan dolayı şaşkınlık duymamıştır. Bu kişi, Max Weber'in referansına rağmen, sosyal demokratların bir üyesi olduğu için Alman üniversite sisteminde iş bulamamış genç tarihçi Robert Michels'dir

(1876-1936). Michels, parti faaliyetlerinde çokça yer alırken, sosyalistlerin kendi ideallerine uygun yaşamadıkları sonucuna varmıştır. Parti, demokrasi savunucusu olsa da, kendi içinde demokratik değildir. Parti liderleri kendi çıkarları için bürokratik bir işçi sendikası ve parti mekanizmaları oluştururken, konvansiyonlarda ve Reichstag sahnesinde gerçekleştirilen devrimci Marksizm üzerine konuşmalar, sadece daha fazla işçi desteği sağlamak üzerine stratejilerdir.

Michels'in analizi 1911 yılında yayınlanan *Siyasi Partiler (Political Parties)* adlı eserde yer almıştır. Michels, parti oligarşisinin oldukça genel bir durum olduğundan bahsetmektedir. Eğer, demokratik olduğunu savunan bir partinin içinde demokrasi yoksa demokratik olduğunu öne sürmeyen partiler için demokrasi hiç söz konusu olmayacaktır. Oligarşinin Demir Yasası olarak adlandırılan ilke, birçok üyeye sahip örgütlerin işleyişi üzerine öne çıkan genellemelerden biridir ve ilerleyen zamanda birçok araştırmanın konusu olmuştur.

Oligarşinin Demir Yasası şöyle işlemektedir: İlk olarak, yetki resmi anlamda üyelerin bütününe verilmiş olsa da karar alıp verme yetkisini kullanan görece küçük bir grubun varlığı söz konusudur. Bu durum işlevsel esaslara dayanmaktadır ve bir mitinge veya hatta büyük bir komite oturumuna katılmış herkesin anlayabileceği esaslardır bunlar. Herkesin fikir bildirmeye kalkışması durumunda aslında (ki yeni ve demokratik yönetime bağlı bir örgüt kurulduğunda ilk heves dalgası sonucu genellikle böyle olur) hiçbir şey gerçekleştirilemez. Sonunda birçok kişi gruptan ayrılana ya da sadece birkaç kişinin planlarını sunmasına izin verip sessiz kalana kadar tartışmalar, gerekli konular üzerinde konuşulmadan uzadıkça uzamaktadır. Kısa bir süre sonra, grup, planları hazırlaması ve yürütmesi için birkaç üyesine yetkiyi devrederken, çoğu üye kendini, kendilerine sunulan planları seçmeye ve onaylamaya adamaktadır.

İkinci olarak Michels, bu yetkilendirilmiş üyelerin kendilerini seçen üyelerden daha fazla otoriteyi sahiplenme eğilimli olduklarını belirtmiştir. Otorite sahibi olduklarında da (seçilerek ya da sadece resmî olmayan yollarla liderlik rolünü üstlenerek), bulundukları yerde uzun süre kalma ve aşağıdan gelen etkilere duyarsızlaşma potansiyeli taşımaktadırlar. Yeni liderler, konumlarını, aşağıdan yukarıya doğru kendi çabalarıyla yükselerek değil, eski liderler tarafından seçilerek veya atanarak almaktadırlar. Bu durum bir bakıma işlevsel esaslara dayanırken bir bakıma da örgüt içindeki otorite kaynaklarının dağılımına bağlıdır.

Sıradan üyelere kıyasla liderler çok daha küçük bir gruptur fakat daha iyi örgütlenmiş olma gibi bir avantaja sahiptirler. Üyelerin tümünün bir araya gelmesi (bir araya geliyorlarsa) nadiren yapılan toplantılarda veya seçimlerde gerçekleşirken, liderler sürekli temas hâlindedir. Açık toplantıların parlamenter kuralları içinde değil de özel kişisel müzakereler içinde planlama yapmak, programları uygulamak ve anlaşmazlıkların üstesinden gelmek daha kolay olduğundan liderler, birleşmiş, gizli kapaklı, gayriresmî bir grup oluşturma eğilimindedirler. Liderler birbirleriyle yakın temas hâlinde, sıradan üyelerin gözlerinden uzak bir şekilde çalıştıkları için, olayları ele alış şekillerine ilişkin belirli bir çerçeve geliştirmektedirler. Bu kişiler, işlerin nasıl yürütüleceğine, pazarlıkların nasıl sonuçlandırılacağına, stratejilerin nasıl oluşturulacağına dair çok yönlü bilgiye sahip "içeridekiler"dir. İpler onların elindedir ve yeni liderler, aşağıdan yukarıya doğru yükselmedikleri, yukarıdan seçimle işbaşına getirildikleri için, onların dünyasına kabul edilmelidirler.

Üçüncü olarak, liderler zamanla, üyelerinkilerle uyuşmayan değerler geliştirmektedir. Bu noktada Michels; Marx ve Weber'in, bireylerin dünyayı algılayış biçimlerinin sosyal konumlarına bağlı olduğu yönündeki düşüncelerini kullanmaktadır. Parti içindeki örgütlenme deneyimleri farklı olduğu için parti liderlerinin sosyal konumları sıradan parti üyelerininkinden farklıdır. Sıradan bir parti üyesi için örgüt, genellikle, kişinin hayatının merkezi değil, sadece ait olduğu ve zaman zaman iştirak ettiği bir şeydir. Üyeler, sendikaların, üye çıkarları ve değerleri için savaşmasını bekler ve bu genellikle onlar için yeterlidir.

Liderin konumu ise farklıdır. Bu kişi için örgüt genellikle tam zamanlı bir iş ya da en azından hayatının büyük bir parçasıdır. Özellikle eğer örgüt üst düzey görevlilere ödeme yapabilecek kadar büyük ve güçlü ise, bu görevliler konumlarından para, güç, itibar ve genellikle diğer elitlerin ait olduğu alana dâhil olma imkânı sağlamaktadır. Sendika lideri, kurum yetkilileri ile ilişki kurmaktadır. Sosyalist milletvekili, diğer güç sahibi kişiler ile birlikte mecliste bulunmaktadır. Michels, işte bu yüzden, bu liderlerin değerlerinin gizil bir şekilde bozulduğunu ve bunun şaşırtıcı olmadığını belirtmektedir. Lider, sıradan üyelerin çıkarları veya parti ideolojisinden çok, bulunduğu resmî konumda kalmakla ilgilenir hâle gelmektedir. Örgütün idealleri bunu gerektirse de liderler, örgütlerini korumayı ve riskli girişimlerle tehlikeye sokmamayı isteyecek şekilde muhafazakârlaşmaktadırlar.

Fakat liderlerin bu şekilde yozlaşması, onları destekçileri ile karşıt bir konuma sokmamakta mıdır? Michels, bazı durumlarda soktuğunu fakat liderlerin bu türden çatışmalarda avantajlı konumda olduğunu öne sürmektedir. Üyelerin çoğunun organize edip liderliği değiştirmek üzerine harekete geçmesi, ancak fazlasıyla memnuniyetsiz olmaları durumunda (ki böyle bir durumda da gerçekleşmeyebilir) gerçekleşecektir çünkü örgütlerde güç, yönetsel kaynakları elinde bulunduranların, yani liderlerin eline geçmektedir. Onlar, üyelerden daha iyi organize olmuşlardır. Örgütün içinde ve dışında gerçekleşen gelişmelerle sürekli temas hâlinde oldukları için, daha bilgilidirler ve bu bilgiye sahip olmayan rakiplerini, bilgisiz ve hayalperest olmakla suçlayabilmek adına, bu bilgileri kendi aralarında gizli tutabilmektedirler. Bültenleri dağıtanlar, buluşmaları organize edenler, bu görüşmelerde üzerine konuşulacak gündemi belirleyenler, resmî raporlarını hazırlayanlar, liderler oldukları için, örgüt içindeki iletişim onların kontrolündedir. Onlar, örgüt işlerine, örgüt politikasına tam zamanlı olarak kendilerini adamışken, rakipleri genellikle yarı-zamanlı amatörlerdir. Liderler aynı zamanda paraya, personelden gelecek yardıma, irtibatlara ve 'yapma' bilgisine sahiptirler.

Son olarak onlar, örgütün temsilcisi olma iddiası ile var olan lider olarak, meşruiyete sahipken rakipleri, sadece kendilerini temsil eden ve örgüt içi çatışma yaratarak örgütün düşmanlarına hizmet eden hizipler veya bölücüler olarak tanımlanabilmektedir. Böylelikle liderlik konumu, örgütün maddi ve ideolojik kaynaklarını elinde tuttuğu için, üyelerin sayısı ile orantısız bir şekilde güç sahibi olmaktadır. Michels, bir bakıma sınıf çatışması ve bir sınıfın egemenliğini sağlayan silahlara ilişkin bir mikro-Marksizm şeması ortaya koymaktadır. Tek fark bu şemanın, toplumun bütünü üzerinden değil, tek bir örgüt üzerinden açıklanmasıdır. Michels; tarihin, güç kaynaklarının dağılımına yönelik bu duru-

mu, tersine çevireceğine dair bir umut taşımamaktadır. Büyük çaplı örgütlerin olduğu yerde bu sonuçlar kaçınılmazdır. Michels, "örgüt" demenin "oligarşi" demek anlamına geldiğini belirtmektedir.

Michels'in analizi fazlasıyla zekicedir. Onun fikirlerini izleyen araştırmalar, gücün üyelerin elinden alınıp yönetsel araçlara sahip liderlere verilmesi durumunun birçok farklı türden demokrasi ile yönetilen örgütte gerçekleştiğini göstermiştir: tüm dünyadaki siyasi partiler, işçi sendikaları, kulüpler, meclisler, yardım kuruluşları, okul aile birlikleri ve Amerikan Tabipler Birliğinden, Amerikan Sosyoloji Derneği'ne uzanan profesyonel örgütler. Oligarşinin Demir Yasası, tabii ki, üyelerin içinde bulundukları örgütler üzerinde hiçbir kontrole sahip olmadıkları ifadesini taşımamaktadır. Böyle bir mutlaklığı dile getiren kuramlar, gerçeklik çok daha karmaşık ve değişken olduğu için genellikle yanılmaktadırlar. Doğru bir şekilde anlaşılırsa, Michels'in kuramı, bir örgüt içindeki farklı konumların, onlara sahip olanların çıkarlarını nasıl şekillendirdiğini ve onlara örgüt içi çatışmalarda kullanmak üzere nasıl belirli örgütsel silahları sağladığını savunmakta; liderlerin her zaman yozlaşmış olduklarını veya istediklerine her zaman sahip olduklarını savunmamaktadır.

Amerikan siyasal partiler tarihi, bir örnek teşkil ederek bu noktaya açıklık kazandırmaktadır. Amerika'daki Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler ve bu partilerden özellikle ikincisi, yakın zamanda gerçekleştirilen başkanlık seçim kampanyaları yoluyla, Andrew Jackson'ın getiri sistemini kullanılarak parti başkanları ve profesyonel politikacıların etkisi altında kalmışlardır. Michels'in sözünü ettiği yönetsel kontrolün teknikleri hemen hemen tüm politik kampanyalarda görülmektedir. Tabii ki zaman zaman belirli iyileştirmelere rastlamak mümkündür. Popüler talepleri, simgesel bir şekilde karşılamaktan daha fazlasını yapan politikacılara rastlamak mümkünken, uzun süredir aynı konuma kök salmış politikacıların, konumundan edilmesi de söz konusu olabilmektedir. Michels'in kuramı mutlaklıklar üzerine değil, en tipik sonuca ilişkin açıklamalar ve çeşitlilikler üzerinedir. Kuramı izleyen araştırmalar bize göstermektedir ki, her zaman var olsa da, örgütsel oligarşi tehdidi, örgütün türü veya var olduğu ortama göre değişkenlik göstermektedir. En oligarşik kuruluşlar, çok sayıda ve dağınık bir üye profili ve liderlerin kontrolü altında büyük-çaplı merkezî yönetsel mekanizmaları olan örgütlerdir. Daha az seviyede oligarşik örgütlerde ise üyelerin katılım oranı fazladır ve diğer örgütlerle üye desteği konusunda rekabet söz konusudur. Michels'in, gerçek demokrasiye ilişkin olasılıkları değerlendirirken, oldukça karamsar olmasına rağmen, sonrasında yapılan araştırmalar, oligarşinin üstesinden gelinebileceğini bizlere göstermiştir.

Michels'in kuramı başka bir alanda uygulandığında da kullanışlı olmuştur. Amerikalı sosyolog Philip Selznick, devlet kurumlarında da bu türden bir sürecin söz konusu olduğunu, Applachia'daki yoksul çiftçilere yardım amaçlı yürütülen New Deal'ın TVA (Tenessee Vadi Kurumu) projesi üzerine analizinde, bizlere göstermiştir. Bu türden bürokrasiler, üyeler yoluyla değil devletin başında olan seçilmiş kişiler tarafından kontrol edildikleri için siyasi partiler gibi değildirler. Fakat ikisinde de benzer süreçleri görmek mümkündür. Bürokrasinin üyeleri, yöneticilik deneyimi sonucu kanun koyucuların resmî amaçlarından uzaklaşarak onlardan farklı çıkar ve bakış açılarına sahibi olmaya başlamaktadır. Parti liderleri gibi bürokratlar da belirli ideallere ulaşmaktansa, örgütün ayakta kalması ve gelişmesi ile daha çok ilgilenir hâle gelmektedirler. Örnek olarak TVA, daha yok-

sul çiftçilerin ve genel anlamda kamunun çıkarlarını göz ardı ederek, daha varsıl güneyli çiftçilerin güçlü muhafazakâr çıkarlarına teslim olmuştur. Selznick, Michels'in Alman parti liderlerinin radikal konuşmalarına ilişkin saptamasına benzer bir şekilde, örgüt ideallerinin liberal retoriğinin, sadece koruyucu bir perde görünümünde, var olmaya devam ettiğini belirtmektedir.

Genel bir çerçeveden bakıldığında görülen şey, örgütlerin üyelerini kontrol altında tuttuğu, tersinin ise söz konusu olmadığıdır. Bürokrasiler ve siyasi partiler benzer bir şekilde, toplumun genel çıkarları ve örgütün açıkça ifade edilmiş hedefleri göz önünde bulundurulmadan, kendini koruma ve ego tatminini ilkeleri uyarınca işlemektedir. İdealler ise sadece yüzeyde kalmakta ve yüzeyin altındaki örgüt gerçeklerini görmemizi engelleyecek şekilde bir perde etkisi yaratmaktadır. Sosyal dünyanın rasyonel ve anlamlı olduğu düşünülürken gerçekte görünüş aldatıcıdır ve gelişmeler herhangi bir bireyin kontrolü altında değildir.

Sosyal demokratların, Birinci Dünya Savaşı'nda takındıkları tutum gözü önüne alındığında, karamsarlığında haklılık payı olduğu görülen Michels, sonunda bir İtalyan üniversitesinde akademiye dâhil oluştur. Alman akademik sistemi, kendisini hiçbir şekilde kabul etmemiştir. Mussolini'nin faşist hareketi yükseldiğinde ise Michels, Mussolini'ye destek vermiştir. Michels için, onun açık bir şekilde demokrasiyi reddetmesi, dürüstlüğünün göstergesidir ve Michels'e göre eğer demokrasiye ulaşmak imkânsızsa tek çıkar yol güçlü liderlerdir.

MANNHEIM: SOSYAL RÖLATİVİZM KURAMI

Michels, düşünsel alandan çekilmiş fakat gündeme getirdiği soru ile bu alandaki varlığını sürdürmüştür. Bu sorunun çıkarımları başka bir Alman olan Karl Mannheim (1893-1947) tarafından etraflıca ortaya konmuştur. Sosyoloji ve felsefe eğitimi almış olan Mannheim, 1920'lerin sonunda Frankfurt Üniversitesinde sosyoloji profesörü olmuştur. Yakınlarda bir yerde, Almanya'nın ilk ve tek sosyoloji enstitüsü bulunmaktadır. Enstitünün fonları, üniversite öğrencilerinden birinin babası olan milyoner bir fabrikatör tarafından sağlanmaktadır. Bu kişi, bağışlarının düşünsel dünya için ne anlama geldiğini biliyor muydu bilinmez fakat Frankurt Enstitüsü, Weber'in ve Freud'un fikirlerinin ve Marx'ın yeniden doğuşunun yeri olmuştur. Naziler, enstütü içinde yer alan düşünürleri Almanya'dan Amerika'ya sürdükten sonra, bu düşünürlerin çoğu, toplumsal araştırma dünyasına izlerini bırakan "Frankfurt Okulu" olarak bilinen düşünce akımı/ekol içinde bir araya gelmiştir. Bu kişiler arasında, *Otoriteryen Kişilik* konusunda yol gösterici çalışmaların sahibi Theodore Adorno, neo-Freudyanların öne çıkan isimlerinden Erich Fromm, edebiyat sosyolojisinin en önemli düşünürlerinden Leo Lowenthal, Oriental Despotism'de Doğu toplumları üzerine Marksist analizi yeniden geliştiren Karl Wittfogel, Marksist filozof Max Horkheimer ve yirminci yüzyılın ortalarında ortaya çıkan baş neo-Marksist Herbert Marcuse bulunmaktadır. İşte böyle bir ortamın en muhafazakâr, en ünlü düşünürü olan Mannheim ortaya çıkmıştır.

Mannheim kendi konumunu ilk olarak *Ideology and Utopia'da* dile getirmiştir. Onun konumu, modern dünyada kendi değerlerinin nereye ait olduğunu bulmaya çalışan bir liberalin konumudur. Bu değerlerin temelinde akıl ve demokrasinin, refah, özgürlük ve kültürün en önemli savunma araçları olduğuna dair

inanç bulunmaktadır. Fakat bu değerler tehlike altındadır ve Mannheim bu tehditle doğrudan yüzleşmektedir: Artık hiçbir şeye tam olarak inanmak mümkün değildir. Hiçbir değer mutlak değil; hiçbir doğru sabit değildir.

İnsanlar ilk olarak dinsel dogmatizm ve sonrasında seküler hümanizm gibi eski varsayımlarının derinine inebilmiş ve bu fikirlerin sosyal rölativist yapısını görmüşlerdir. Mannheim, rölativist yaklaşımı tek başına ortaya çıkarmamıştır. 1920'lerde, rölativist yaklaşımın en önde gelen isimlerinden biri Alman filozof Max Scheler iken, daha da geçmişe gittiğimizde Nietzsche, Marx ve Hegel'i yaklaşımın temsilcileri olarak görebilmekteyiz. Rölativizmin kökenlerine doğru gittiğimizde ise, tüm varsayımların bilimsel akıl yürütme yoluyla sınanması gerekliliğini ortaya koyan, Aydınlanma ile karşılaşmaktayız. Mannheim'in düşüncesini kısaca şöyle yorumlayabiliriz: "doğru" ve "değer"in kendi başına var olan şeyler olmadığını bu kavramların her zaman birilerinin fikirleri yoluyla var olduğunu görülmüştür. Dahası, bu fikirleri düşünen kişiler evrenle soyut bir düzlemde yüzleşmek yerine, bakış açılarını belirleyen belirli somut konumlarda bulunmaktadırlar. Mannheim, eğer çoğu kişinin kendi fikrilerini üretmediklerini, basit bir şekilde diğerlerinden duyduklarını tekrar ettiklerini görürsek, insanların fikirleri üzerindeki bu etkilerin kaynağına inebileceğimizi savunmaktadır. Herhangi bir toplumsal dönemin temel düşünceleri, birkaç seçkin düşünür grubunun ürünüdür. Eğer bu düşünürlerin içinde bulunduğu toplumsal konumlara bakarsak onların düşünceleri üzerindeki belirleyici etkeni görebiliriz.

Örnek olarak, Avrupa'da Orta Çağ'ın tek düşünürleri rahipler ve papazlardır. Bu düşünürler, Avrupa yoluyla evrensel ruhani egemenliği sağlama iddiasında olan Katolik kilisesinde bir araya gelmişlerdir. Bu duruma uygun olacak şekilde, bu kişilerin düşünceleri, tüm dünyayı bir düzen hâline indirgeyen, dogmatik anlamda doğruluk iddiasında olan, evrensel bir teoloji ve felsefe sistemi hâline gelmiştir. Bu ideal, örnek olarak Thomas Aquinas'ın *Summa Theologica* eserinde bulunabilmektedir. Mutlak inanç çağı, kilisenin, düşünürlerin geçim kaynakları üzerindeki tekelini kaybetmesiyle çözülmeye başlamıştır. Bu ilk olarak, kilise içindeki reformlar ve bölünmelerle, sonrasında ise yeni bir okumuş orta sınıf hedef kitlesi yaratan, endüstri devrimi yoluyla gerçekleşmiştir. Düşünürler, serbest piyasada kitaplarını ve makalelerini satarak geçimlerini sağlar hâle gelmişlerdir. Bu durum da karşılığında, dünya üzerinde sınırsız bakış açısı varlığının kabulünü sağlayacak olan, fikir rekabetine sebebiyet vermiştir. Fikirlerin serbest piyasası içinden, rölativizm felsefesi çıkmıştır.

O zaman hiçbir şey doğru değil midir? Bu, deney yoluyla ispat edilen ve zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde, kuşaktan kuşağa aktarılan ve geliştirilen eleştirel akıl yürütme yoluyla yavaş yavaş bir bilgi tabanı oluşturan doğa bilimleri yöntemi için de geçerli midir? Mannheim, bilimsel bilgiye, asıl sorunsal ile ilgili olduğunu düşünmediği için pek önem vermemiştir. O, daha çok toplum ve özellikle siyaset üzerine olan düşünceler ile ilgilenmiştir ve bu düşüncelerdendir ki sosyal rölativizm özellikle gereklidir.

Siyasi inanışlar her zaman, dünyada var olanlar üzerine analizimiz ile doğru ve yanlış üzerine değerlerimizi birleştirmektedir. "Demokrasi" ve "özgürlük" gibi kavramlar böylesine çift katlı bir yapıya sahiptirler: doğa bilimlerinin amacı olan, şeylerin nasıl işlediğine ilişkin açıklama ile birlikte nasıl işlemesi *gerektiğine* ilişkin açıklamayı da bizlere sunmaktır. Böylelikle, doğru siyasi sistemin hangisi olduğu sorunsalı, doğa bilimlerinin yöntemlerine; en azından basit bir

şekilde tabi değildir. Fakat insan ilişkilerinin nasıl doğru bir şekilde yürütüleceğinin, dogma ve güç yerine akıl yürütme yoluyla bulunması, Aydınlamanın liberal geleneğinin önerdiği şeydir. İleride göreceğimiz gibi Mannheim, on sekizinci yüzyıl düşünürlerinin taşıdığı bu umuttan vazgeçmek istemezken, mantığı ona, bu umuda ilişkin kurtarılabilir herhangi bir şey olup olmadığına dair bir şey söylemeden önce, rölativizm sorunu ile yüzleşmenin gerekli olduğunu göstermiştir.

Mannheim, siyasi düşüncenin beş ana kategoriye bölündüğünü belirtmiştir: bürokratik muhafazakârlık, geleneksel (tarihsel) muhafazakârlık, burjuva liberalizmi, sosyalizm ve faşizm.

Bürokratik Muhafazakârlık. Yöneticilerin aldığı konum. Temel ilkesi şu şekilde dile getirilebilir: "Durduk yere ortalığı karıştırma." İşlerin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin teknik sorular dışında, herhangi bir soru olmadığını savunmakta ve hangi işlerin, neden yapılacağına ilişkin soruları sormak ile uğraşmamaktadır. Basit bir şekilde, var olan işleyiş içinde, devam etmek istemektedir. Mannheim, bürokratların, siyaset üzerine tüm soruları, yönetim üzerine sorulara indirgemeye çalıştıklarını belirtmektedir. Tabii ki içkin bir şekilde, bürokratik mekanizmanın devamına değer veren ve böylelikle bürokratların ideolojik konumunu oluştururken, hem değer sorunsalı ile ilgilenir görünüp hem de değerin var olduğunu yadsıyan bu tutum, her yerdeki yönetici ve teknik uzmanda görülebilmektedir.

Geleneksel Muhafazakârlık. İmtiyazlı aristokratların, varlıklı toprak sahiplerinin ve kökleşmiş ruhban sınıfının bakış açısıdır. Bürokratik ideolojinin tersine, tarihin planlar ve kararlar ile kontrol edilemeyeceğini savunmaktadır. Bu türden muhafazakârlar doğaya ilişkin benzetmelerden hoşlanmaktadırlar: Toplum, yüzyıllar boyunca, yayılan bir ağaç veya akan bir nehir gibi gelişir ve olayların doğal gidişatı konusunda kimsenin yapabileceği pek bir şey yoktur. Tabii ki, geleneğe saygı göstermeye ilişkin bu argüman, geçmişin günümüze taşıdıkları konusunda en şanslı olanlar, ağacın en üst dallarında konumlanmış ve bu konum içinden onun sözde ahenkli büyümesini yücelten kişiler tarafından ortaya konmaktadır.

Burjuva Liberalizmi. Bu felsefe, insanların, sorgulama, planlama ve kaderlerini tayin etme gücüne sahip olduklarını savunmaktadır. Muhafazakâr argümandaki şu eksikliğe ışık tutmaktadır: Herkes için iyi olana ilişkin geleneksel fikirlerden tüm bireyler eşit şekilde faydalanamamaktadır ve böylelikle en iyi yönetim biçimi, her bireyin veya temsilcinin ortak politikayı belirlemek adına bir araya geldiği yönetimdir. Doğru, basit bir şekilde dogma ve gelenek yoluyla bulunan bir şey değil, bireylerin akılcı müzakere yoluyla ulaştıkları bir şeydir.

Sosyalist Düşünce. Bir adım daha ileri giderek, insanların sadece düşünsel anlaşmazlıkları olmadığını aynı zamanda gerçek çıkar çatışmalarının söz konusu olduğunu savunmaktadır. Yönetim, hatta demokratik yönetim bile, herkesin iyiliğine ilişkin kararların verildiği bir tür müzakere toplumu değil, belirli bireylerin çıkarlarını önceleyen, belirli bireylerinse herhangi bir konuma zincirlendiği bir ekonomik sistemin kanunlarını ve mülkiyetini muhafaza eden bir yapıdır. Kısaca, sosyalist düşünce liberalizmi, maddi üstünlüğün yönetime ilişkin müzakerede belirleyici olduğu yerde, insanların dikkatini bu maddi durumdan uzaklaştıran bir ideoloji olarak göstermektedir. Böylelikle doğru, ona ilişkin hiçbir çıkarı ol-

madığı için burjuva ideolojisinin dışından düşünebilecek devrimci sınıf, işçi sınıfı tarafından ortaya çıkarılabilecektir.

Faşizm. Son olarak, faşizm, sosyalizmin dersleri üzerinde düşünüldükten sonra ortaya çıkmıştır. Liberal demokrasinin ideolojik maskesi düştükten sonra, sosyalizm de aynı kaderi paylaşmıştır. Bir süre sonra, sosyalist değerlerin, insan bilincinin sınırlarını aşan veya çok güçlü ve etkili bir yanı olmadığı keşfedilmiştir. Bu değerler de, bir başka sınıfın veya başka bir politikacı grubunun çıkarlarını temsil etmektedir ve bu kişilerin, tarihsel güçlerin kendileri adına işlediğine yönelik söylemlerinin, tamamen ideolojik olduğu ortaya konmuştur. Mannheim, faşizmin işte böyle bir total göreceliğin içinden çıktığını belirtmektedir. Doğru olan sen değilsen de, kazananın tarafında olabilirsin. Siyasi doğruya ulaşmaya ilişkin kinizm, fırsatçılığa ve kendi çıkarı için güce tapınmaya yol açmaktadır. Faşizm, başarısız, marjinal politikacılar ve düşünürlerin ideolojisidir. Bu ideoloji destekçilerini herhangi bir nedenden dolayı dogmatik yüzyıllara özlem duyanlar arasından bulmaktadır. Kaos dönemlerinde kanun ve düzen için her şeyini verebilecek kişileri bulmak zor değildir.

Eğer bu konumlardan her biri; bürokratlar, aristokratlar, orta sınıf girişimcileri, işçiler ve fırsatçı ideologlar; o konumla ilgili toplumsal gurubun sosyal çıkarları tarafından belirleniyorsa, bu konumlardan hangisi doğrudur? Bunlar arasından nasıl bir seçim yapabiliriz? Mannheim bu sorulara iki yanıt vermektedir: İlk olarak, bu felsefeler çoğunlukla, fikirlerini sonradan, en uygun bulduklan sınıflara aktaran, düşünürlerden oluşmaktadır. Düşünürlerin kendileri, toplumun birçok sınıfından gelen, çeşitlilik içeren bir gruptur. Bu durum da, düşünürün konumunun, belirli bir toplumsal gruba bağlı olmayan aynı zamanda herhangi bir toplumsal gruba bağlanma eğiliminde olan farklı bir konum olduğunu göstermektedir. Örnek olarak Marx, bir burjuva ailesinden gelmiş fakat sonrasında bu sınıftan koparak işçilerin saflarına geçmiştir. O hâlde "yüzergezer aydınlar" belirli bir sınıfın çıkarlarını aşan bir konumdur. Eğer kendilerini herhangi bir sınıfa bağlayabiliyorlarsa, hiçbir sınıfa bağlamayabilirler ve yukarıda sözü edilen ideolojileri sentezlemeye de kendilerini adayabilirler. Bu özel konumlarından ötürü genel bir ideoloji belirleyebilirler.

Peki, bu ideoloji ne olabilir? Mannheim'in ikinci yanıtı değerlerin tarihsel analizinden gelmektedir. O, hiçbir değerin mutlak olmadığını belirtmektedir. Herhangi bir çağda inanılan şeye, bir başka çağda inanılmayacak ve her gurubun kendine has çıkarları ve hayat görüşü olacaktır. Kendi değerlerini, evrensel olarak geçerli ilan edip, diğerlerine kabul ettirmeye çalışan herhangi bir grup, hem düşünsel anlamda bir hata işlemekte, hem de zorlama yoluna gitmektedir. Bu ikilem, yapıp etmelerimize ilişkin sürekli olarak seçimler yapsak da, içsel veya dışsal olmasından bağımsız olarak, değerler olmaksızın hayatımızı sürdüremeyecek olmamızdan kaynaklanmaktadır. Buna rağmen Mannheim, böyle bir durum konusunda farkındalık sahibi olabileceğimizi ve bu çerçevede içinde bulunduğumuz döneme uygun olmayan değerlerden, kaçınabileceğimizi belirtmektedir. Örnek olarak, dünyayı tanrısal bir düzen içinde ele alarak, soyluların serfleri, bir babanın çocuklarını koruması gibi Tanrı'nın da dünyayı koruduğunu iddia eden geleneksel muhafazakâr ideolojinin, Orta Çağ toplumuna ilişkin, uygun bir anlam taşıdığını söyleyebiliriz. Fakat modern toprak sahibi, artık piyasa ekonomisi içinde bulunmasına ve temel güdüsü kâr olmasına rağmen, aynı argümanları kullanarak çiftlik çalışanlarının ücretlerini düşük tutmaya çabalıyorsa, bu bir ideolojiye dönüşür.

O hâlde, Mannheim'in ölçütü, fikirlerin tarihsel gelişimle uyumluluğudur. Mutlak gerçeklere ve mutlak doğru ve yanlışa ulaşmamız mümkün değildir ama fikirlerin içinden çıktığı dönemde gerçekleştirilebilir olmasını talep edebiliriz. Mannheim, toplumun bir sonraki adımının hazırlığı olarak gördüğü, "ütopya" içinse, kısmı bir istisna yapmaktadır. Buradan hareketle, Rousseaucu özgürlük idealleri on sekizinci yüzyılın bir ütopyasıdır, fakat bu idealler, on dokuzuncu yüzyılın burjuva toplumuna ilişkin bir öngörünün ifadesidir ve tarihsel bir ışık altında değerlendirildiklerinde, bir işlev yerine getirdikleri söylenebilir.

Mannheim'in beş temel siyasi ideoloji listesini gözden geçirdiğimizde, bir istisna dışında, listenin kronolojik bir düzenden oluştuğunu söyleyebilmekteyiz. Bu istisna da bürokratik muhafazakârlıktır. On yedinci yüzyılda bürokrasilerin gelişmeye başlamasından itibaren, bu bürokrasiler anti-ideolojik, anti-politik bir konuma geçmişlerdir: Zaman değişmekte, harekete ilişkin nedenler değişmekte, fakat bürokrasiler devamlı var olmaktadır. Diğer dört ideoloji tarihsel gelişimi izlemektedir: İlk olarak, aristokratlar ve rahiplerin modern öncesi toplumlarında geleneksel muhafazakârlık hâkimdir. Bu duruma, ileriki yıllarda en fazla endüstri devrimi sırasında öne çıkan, yükselen işadamının burjuva liberalizmi tarafından meydan okunmuştur. Gelişen endüstrileşme, işçi sınıfını ve ona özgü olan sosyalizm ideolojisini yaratmıştır. Son olarak, modern toplum, modern dünyanın yapısını doğru bir şekilde açıklamada, önceki ideolojilerin başarısızlığı sonucu, bir kriz dönemine girmiştir. Bunun sonucu olarak faşizm ortaya çıkmıştır. Fakat Mannheim'ın inandığı şekliyle, faşizm tarihin sonu değildir.

Bu ideoloji daha çok kaosun ve çaresizliğin ideolojisidir ve basit bir şekilde krizin nasıl çözüleceğine dair çözümlere değil krizin kendisine odaklanmıştır. Halen eksik olan şey ise, Mannheim'ın kendisinin sağlamayı önerdiği şey olan, modern topluma uygun bir politikadır. Bu, onun bir sonraki kitabı olan Yeniden Yapılanma Sürecinde İnsan ve Toplum (*Man and Society in an Age of Reconstruction*) (1935)'da, Mannheim'ın ortaya koymaya çalıştığı politikadır.

MANNHEIM: MODERN TOPLUM İÇİN SİYASET

Mannheim, girişine, modern liberalizmden aşina olduğumuz bir fikir ile başlamaktadır: ekonomide laissez-faire'in sonuna geldik. On dokuzuncu yüzyılda, modern bir endüstriyel toplumu kurmak adına, piyasayı geleneksel kısıtlamalardan kurtarma çabası veren işadamları için, ekonomik özgürlük önemlidir. Fakat artık serbest piyasa sistemi galip geldiği ve sanayicilik bir işletim sistemi olduğu için, pazarın bizi yok etmesinin engellenebilmesi adına, kontrol edilmesi gerekmektedir. Parasal ve mali kontroller yoluyla devlet tarafından yönetilen bir planlı ekonomi, yıkıcı buhranların, enflasyonun, işsizliğin ve diğer sıkıntıların önüne geçilmesi için gerekli hâle gelmiştir.

Mannheim, toplumsal ve siyasi sorunlara ilişkin de aynı şekilde laissez-faire felsefesinin hâkim olduğunu belirtmektedir. Bu, bireysel işadamı modelinin ve onun özel mülkiyetinin, kendilerini, kendi kaderini yaratan, kendine yeten ve bu kendine yetme hâlinde, toplumdan kendi bildiklerini yapma özgürlüğü dışında bir şey beklemeyen kişiler olarak görmelerine yol açan, burjuva döneminin bir özelliğidir. Fakat modern toplumda insan ilişkileri uzlaştırılamaz çatışmalar yarattığında (örnek olarak, sendika çerçevesinde ya da devrimsel bir biçimde sınıf çatışması), bireyci felsefe bir çıkış yolu sunmamaktadır. İnsanların salt güce dayanan bir düzen kurmayı vadeden faşizme başvurmalarına kadarki süreç, bir

kaos durumudur. Fakat faşizm, altta yatan nedenleri çözmemekte; onları sadece totaliter baskı altına gömmektedir. Mannheim, ekonomi alanında Keynesci bir stratejiye sarılındığı gibi, modern toplumun bize sunduklarına erişebilmenin, ancak toplumsal alanda planlama ile mümkün olduğunu savunmaktadır.

Mannheim, modern toplumun, toplumsal ve politik sorunlarının, ekonomik sorunlarından farklı olarak iki ana akımdan kaynaklandığını belirtmektedir. Bu iki akım, temel demokratikleşmenin ilkeleri ve artan karşılıklı bağımlılıktır.

Siyasi alanda, gün geçtikçe artan bir şekilde daha fazla kişinin politikaya katılımına yönelik geri dönülemez bir eğilim söz konusudur. Alexis de Tocqueville bu eğilimi 1830'larda fark etmişken Mannheim'in dönemine gelindiğinde bu eğilim olağan bir durum olarak ele alınmaktadır. Günümüzde de bu durumun Üçüncü Dünya ülkeleri için de geçerli olacağına yönelik bir varsayımımız bulunmaktadır. Fakat Mannheim, politik katılım anlamındaki temel demokratikleşmenin, hemen beraberinde artan bir özgürlüğü ve herkes için gelişmiş bir siyasi hayatı getirmeyeceğini belirtmektedir. Böyle bir izlenim, sanayi devriminin iyi eğitimli ve iş deneyimi sahibi orta sınıfları siyasete dâhil ettiği, on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki demokratikleşmenin ilk safhasında yaratılmıştır. Oy verme ve yönetimin bir parçası olma hakkını elde ettiklerinde bu gruplar, beraberlerinde içkin özellikleri olan rasyonalizmi getirmişlerdir. Bu durum ile birlikte, eski geleneksellikten sonrasının olumlu bir gelişme göstereceğine, kamu yönetiminin daha zekice ve insanca bir şekilde sürdürüleceğine yönelik bir iyimserlik söz konusu olmuştur.

Sanayileşmenin bir sonraki safhası ise nüfusun geri kalanını mobilize etmiş ve bu kişilerin politikanın bir parçası olmaları, daha önce ortaya çıkan etkileri tersine çevirmiştir. Kentleşme, ulaşım ve kitle iletişim, alt sınıfları (küçük işletmeci, işçiler ve çiftçiler) politik bir güç hâline getirmiş, bu kişiler de imtiyaz sahibi olabilmişlerdir. Bu gelişme, siyasi tartışmanın, mantık yerine duygulara, sorunların akılcı çözümlemesi yerine hızlı ve basit sonuçlara ulaşmayı hedefleyenlere hitap eden, demagoji seviyesine inmesine sebep olmuştur. Demokrasinin ilk safhası, özgürlük ve rasyonalite anlayışını güçlendirirken, sonraki safhası potansiyel diktatörlüğün önünü açmıştır.

Aynı zamanda, modern toplumun farklı kolları gittikçe birbirine daha bağımlı hâle gelmiştir. Artık, çok fazla sayıda insanı işlevsel anlamda bir araya getiren, yerel ekonomiler yerine, ulusal bir ekonomiye, gittikçe güçlenen bir merkezî hükûmete, yurt çapında bir ulaşım ağına ve ulusal anlamda merkezî bir kitle iletişime sahibiz. Bu durumun bir sonucu, toplumun bir bölümünde yaşanan krizlerin ve çatışmaların, tüm toplumdan soyutlanarak yaşanmasının mümkün olmaması, hızlı bir şekilde yayılarak sistemin bütününü etkilemesidir. Sistem içi artan bağımlılık, artan kırılganlık anlamına gelmektedir. İnsanlar, uzak yerlerdeki mali ilişkilerden, politik kararlardan, geçici kültürel modalardan etkilenir hâle gelmiş, göremedikleri ve kontrol edemedikleri şeylerin güdümü altına girmişlerdir.

Şeyler birbirine daha bağımlı hâle geldikçe, toplumda gücün kaynağı da yoğunlaşır. Ekonomi, az sayıda olan ve daha uzak yerlerde ticaret yapan şirketin ve merkezî hükûmetin, parasını, kredi akışını ve ticaretini yöneten kurumlarının boyunduruğu altına girmektedir. Toplum, karmaşık ve devasa bir değiş tokuş sisteminin düzgün işleyişine bağımlı hâle geldikçe, bu işleyişi yöneten kurumlar daha önemli ve daha güçlü hâle gelir. Böylelikle, yaşamlarımız geniş bürokrasi-

lerde alınan kararlardan etkilenir hâle gelirken, bu bürokrasiler, sistemin karmaşıklığını kendi başlarına anlayabilen teknik uzmanlar ve yöneticilerin kontrolündedir. Aynı zamanda, insanlığın büyük bir bölümü demokrasinin parlak paket kâğıdını elde edebilmişken, bu tanımlanan durum sonucu, gerçek güç, sadece birkaç kişinin eline geçmektedir.

Aynı güç değişimi, modern silahların yükselişi ile birlikte, askerî alan için de söz konusu olmuştur. Mannheim, önceden bir kişinin bir silah taşıdığı dönemde, insan sayısının önemli olduğunu belirtmektedir. Fakat silahlanmış birçok insandan çok daha güçlü bir merkezî askerî kurumu oluşturan, modern tankların, uçakların ve bombaların ortaya çıkması ile bu güç eşitliği bozulmuştur. Kısaca, modern toplumda güç, diktatörlüğün ortaya çıkma ihtimalini artıracak şekilde yoğunlaşmaktadır.

Bu tartışma bir yandan, toplumu oluşturan ögeler arasındaki artan bağımlılık sonucu ortaya çıkan merkezî kurumların, felaketleri önleyebilmek için gerekli olan koordinasyonu sağlayabileceğini de akla getirmektedir. Fakat Mannheim, bu olasılığı kabul etmemekte ve akılcı sosyal politikaya sahip olamadan, bireysel özgürlüklere tehdit oluşturabilecek büyük ölçekli kurumların ortaya çıkmasının, olası olduğunu savunmaktadır. Bu durum aslında, modern toplumun temel problematiği olan, kitlesel demokrasi ve kurumsal bağımlılığın, sadece bir arka fon niteliğinde var oluşuna işaret etmektedir. Mannheim, bürokratik kurumların, rasyonel kontrolü sağladığını belirtirken, iki tür rasyonaliteden bahsetmektedir.

Bir taraftan, "verili bir durumda, olaylar arasındaki karşılıklı ilişkileri anlamaya yönelik akılcı anlayışı ortaya çıkaran düşünme şekli" olarak açıklanabilecek *temel rasyonalite* söz konusudur. Temel rasyonalite modelinde, söz konusu olan kişi, gerçekçi şekilde eylemlerini, niyetlenilmiş hedeflere ulaşmasını sağlayacak şekilde, hesaplamalar yaparak gerçekleştiren kişidir. Diğer bir taraftan, "birbirini izleyen eylemlerin, önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmayı sağlayacak şekilde düzenlendiği, eylemler silsilesinde her bir ögeye işlevsel bir pozisyon ve rol verildiği" işlevsel rasyonalite söz konusudur. Burada Mannheim, tek bir kişi yerine sınai veya idari bir kurumdan bahsetmektedir. İki tür rasyonalite arasındaki temel farksa, bireyin rasyonalitesi kendi davranışlarına yönelik bir anlayış barındırırken, kurumun rasyonalitesinin üyelerini çarkın dişlerine indirgemeye dayanmasından gelmektedir. Böylelikle, temel rasyonalite, sadece kurumun başındaki kişinin sahip olduğu bir şeyken, astların, emirleri yerine getirecek ve emirler üzerinde derinlemesine düşünmeyecek şekilde disipline edilerek işlevsel rasyonalite ile hareket etmeleri sağlanmaktadır.

Böylece, bahsi geçen iki rasyonalite şekli birbirinden ayrılmaktadır. Dahası, kurum içi veya kurum dışı kişilerin, geride durup eleştirerek veya işlerin nasıl yürütüleceğine dair alternatif planlar sunarak kurumun işleyişini bozması durumunda olduğu gibi, temel rasyonalite işlevsel rasyonaliteyi baltalayabilmektedir. Mannheim, bu iki rasyonalite şekli arasındaki çatışmanın, I. Dünya Savaşında, Alman ordusu ve Alman diplomatlar ve siyasi liderler arasında yaşanan ihtilafta, görülebileceğini belirtmektedir. Bahsi geçenlerden sonuncusu, dünyadan soyutlandığı için, Almanya'nın savaşı kazanamayacağını görmüş ve tek (temel) rasyonel çözümün barış için müzakere ile söz konusu olacağını fark etmiştir. Fakat ordu, etkin bir bürokratik yapı olarak örgütlenmiş ve mensupları

da sadece savaş harekâtlarını yürütmek üzere eğitim almışlardır. Böylelikle ordu mensupları, Mannheim'ın bürokratik muhafazakârlık olarak adlandırdığı, "işleri yerine getirme" pahasına diğer tüm hareket tarzlarını reddeden bir bakış açısı taşımaktadırlar. İki rasyonalite şekli arasındaki çekişmeden, ordunun işlevsel rasyonalitesi galip çıkmıştır. Almanya, müzakereleri yürütmeye yanaşmamış ve sonuç olarak da askerî anlamda bozguna uğratılmıştır. Tabii ki aynı durumla, Amerika'nın nükleer silahlanma yarışını sadece teknik bir soru olarak, ahlaki veya siyasi sonuçlarını göze almadan değerlendirmesi örneğinde olduğu gibi, birçok kereler karşılaşılmıştır.

Mannheim'ın kuramı, dönüp dolaşıp, temel bir sorunsala varmaktadır. Modern sanayi toplumu, elitleri tarafından yönetilen güçlü, merkezî otoritelerden oluşmaktadır. Sorulması gereken soru şudur: Bu, akılcı ve insancıl bir elit mi, yoksa öngörüsüz ve irrasyonel bir elit mi olacaktır? Mannheim, ileri sanayi toplumunu Weber'in ve Michels'in kuramsal gözlüklerinden görmektedir. Bu görüşe göre, sözde rasyonel kurumlar, toplumun geneli açısından sonuçları irdelenmeksizin içsel işleyişlerinin getirdiği zorunlulukların peşinden, kör bir şekilde sürüklenmektedir. Ticari işletmeler, hükûmet bürokrasileri, siyasi partiler, ordu, polis, hepsi bizleri sürükleyebilecekleri felaketleri göz önünde bulundurmadan, kurumsal ego tatmininin peşinden gitmektedir. Böylelikle, irrasyonelliklerini, köhne liberal ideolojilerin altına gizleyen, kör ve sorumsuz elitler tarafından yönetilen, fazlasıyla yoğunlaşmış toplumsal gücün hâkim olduğu, modern döneme girmiş bulunmaktayız. Mannheim sonuç olarak karşı karşıya olduğumuz şeyin, ekonomik buhran, amaçsız savaş, ev alanındaki hayal kırıklığı ve panik şeklinde ortaya çıkan, bir kriz durumu olduğunu belirtmektedir. Burada iki tane olasılıkla karşılaşmaktayız: İlk olasılığa göre, ne pahasına olursa olsun düzeni yücelten faşistler iktidarı ele geçirecek ve bu da büyük bir buhrana ve yıkıma sebep olacaktır. Mannheim'ın gerçekleşmesi yönünde umut taşıdığı ikinci olasılığa göre ise, sosyal bilimler eğitimi almış, planlı bir toplumun yaratılmasında etkin olacak yeni bir elitin liderliğinde, modern toplumun kurumları devralınacaktır.

Mannheim, böyle bir planın nasıl bir plan olacağına dair açık bir fikir sunmamakta fakat bu planın büyük olasılıkla, toplumu oluşturan tüm ögelerin bağımlılığını, kurumların yol açtığı ve kendi üyelerinin göremediği sonuçları ve bireylerin hislerinin nasıl saldırganlığa ya da aşırı yüceltmeye doğru kanalize edilebileceğini, göz önünde tutacak nitelikte olmasını beklemektedir. Eğer bir planın varlığı söz konusu değilse, elimizde sadece iki seçenek bulunduğundan, bu planı oluşturmak üzere hemen çalışmaya başlamamız gerekmektedir. Bu iki seçenek, güçlü fakat kılavuzsuz kurumlarımızdan oluşan ağlarda amaçsızca dolanmak ve bir kriz durumunda faşizmle karşılaşma riskini taşımak ya da planlamayı hayata geçirmektir.

Peki, planlı bir toplumda özgürlüklere ne olmaktadır? Mannheim'ın modern toplumun güçlerine karşı, savunmaya çabaladığı temel değer özgürlük olduğundan, onun için bu, temel sorudur. Bu soruya verdiği cevap, tarihsel rölativizme dönüş niteliğindedir. Mannheim, özgürlüğü soyut düzlemde tartışmanın, anlamsız olduğunu belirtmektedir. Her dönemin, belirli sorunlar ve olasılıklar üzerine kurulmuş, kendine has bir özgürlük kavramlandırması söz konusudur.

C. WRIGHT MILLS VE MANNHEIM'IN KURAMLARININ MODERN UYGULAMASI

Mannheim'ın çalışmaları, en renkli Amerikan sosyologlarından biri olan C. Wright Mills (1916-1962) tarafından devam ettirilmiştir. Mills, uzun boylu, yapılı, fazlasıyla kendine güvenen, onu sadece toplumun genelinden değil birçok meslektaşı ve arkadaşından da uzaklaştıran, şeylerin gizli özüne kadar inme merakına sahip bir adamdır. Düşmanları onu, altı atar mantığına sahip Teksaslı bir kovboya, bir parça gerçeklik payı taşıyan bir karikatüre benzeterek, onunla alay etmişlerdir. Mills, Teksas'da doğmuştur; babası Mills'in sonradan küçümser bir tavır takındığı, orta sınıftan gelen bir sigorta pazarlamacısıdır. Gençlik yıllarında, içinde bulunduğu çevrenin dinî gelenekçiliğine ve çalışma yaşamını yüceltişine karşı bir duruş sergilemiş, başkaldırmıştır. Mills, yaşadığı dönemde Amerikan üniversitelerinde spora yönelik anti-entelektüel fanatiklikten nefret etmiştir. 1942 yılında Maryland'de ilk akademik işi için mülakata alındığında, rektörün, takım üyelerini akademik pozisyonlara getirme isteğinde olan bir eski sporcu olduğu bilgisi ile Teksas'tayken hafif sıklet bir boksör olduğu ve Maryland'deki her adamı dövebileceği yönünde bir hikâye uyduran Mills, işe alınmıştır.

Evcilleşmemiş vahşi adam ve elit düşünür özelliklerinin ilginç bir karışımı olan Mills, Columbia Üniversitesi öğretim üyeliğine gelip New York'a taşındıktan sonra, kentin caddelerini, büyük motosikleti ile arşınlamıştır. Chicago Üniversitesine ziyaretçi olarak gelen ve Mills'in evinin yan komşusu olan bir meslektaşı, onunla ilgili bir anısında, bir yaz günü, yan evden gelen gürültü sebebiyle onun evinin kapısını çaldığını ve gürültü sebebinin, Mills'in tabancasıyla duvarı hedef alıp atış talimi yapması olduğunu anlatmaktadır. Bir öğrencisi ise, devamlı olarak evin içinde dolaştığı, hiç oturmadığı ve hatta ayakta yazı yazdığı için Mills'in yazlığında hiç sandalye olmadığından bahsetmiştir. Mills yaptığı her şeyi çılgın bir enerjiyle yapmıştır. Doktorasını üç yılda tamamlamış ve bu süre içinde tez kurulu ile tartışmış ayrıca sadece bir öğrenci olmasına rağmen, birden fazla önemli makale yayınlamıştır. Üç kez evlenmiş, iki kez boşanmış ve dört kere de kalp krizi geçirmiştir. İlk krizini Maryland'de yaşadığı ilk dönemde geçirmiş, Mills'in tercih edilmeyen tarafı tuttuğu, Küba Devrimi üzerine ABD politikası ile ilgili televizyon programlarından biri sırasında geçirdiği kriz ise, onun ölüm sebebi olmuştur.

Mills, hiçbir zaman yalnızca akademisyen bir sosyolog olmamıştır. 1940'larda, New York'taki bağımsız sol görüş dergi yazarları arasında katılmış ve etkili olabileceğini düşündüğü her yerde fikirlerini halkla paylaşmaya çalışmıştır. 1950'lerde ana eserleri olan kitaplarını yayımladıktan sonra, halkın gözündeki en ünlü Amerikan sosyologu olmuş, bu durum da onun eserlerini bir sahne gösterisi gibi gören, üniversitedeki meslektaşları tarafından sevilmemesine sebep olmuştur. Tabii, halk önünde, meslektaşlarını dar görüşlü olmakla suçlaması da bu duruma katkı sağlamıştır. 1950'lere gelindiğinde, yüksek lisans öğrencilerine ders verilmesine izin verilmemektedir fakat o yine de, lisans seviyesindeki dinleyicilerinin, renkli öğretim görevlisi olmaya devam etmiştir. Mills'in enerjisi ve çalışmalarının içine gömülmüşlüğü, onunla muhatap olanların, onun kendini beğenmiş ve benmerkezci olduğunu düşünmesine sebep olmuştur. Mills, halka mal olmuş bir kişiliktir ve kendisi de bunun farkındadır. 1950'lerin sonunda uluslararası bir üne kavuşmuştur. O bölgeye ilişkin, standart ABD politikasın-

dan farklı bir duruş sergilediği için, özellikle Latin Amerika'da ünlü olmuş, bir kahraman olarak görülmüştür.

Mills'in kariyerinin ilk yılları, düşünsel sürecini yürütmede kullanacağı araçları aramakla geçmiştir. Çalışmalarına sembolik etkileşimcilik ve George Herbet Mead'in Chicago'daki öğrencilerinden öğrendiği, pragmatist felsefe ile başlamıştır. Mills; dil, güdüler ve kültür üzerine ilk dönem sosyal psikoloji çalışmalarına katkıda bulunmuş ve Amerikan pragmatist düşünürlerin üzerine, sosyolojik bilgiyi kullandığı öncü bir çalışma sunmuştur. Fakat bu çalışmalarla, politika ve toplumsal değişim gibi temel konuların derinliğine inememiş olan Mills, sonrasında kendini çağdaş Alman sosyolojisi üzerine eğitmiştir. Mills, Winconsin'de, Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsünden gelen ve böylelikle dolaylı yoldan Mannheim ile bağlantılı olan, Nazi Almanya'sından kaçmış, Hans Gerth ile tanışmıştır. Gerth, Max Weber üzerine uzmanlığı ile tanınmaktadır. Hâlen bir doktora öğrencisi olan Mills, eski profesörü ile çevirilerini bir araya getirmeyi planladıkları Max Weber üzerine olan *Essays in Sociology (Sosyoloji Yazıları)'i*, 1946 yılında yayımlamıştır; kitap daha sonra, Gerth ve Mills tarafından düzenlenmiş ve sunulmuştur. Weber'in, ABD'ye 1930 yılında tanıtıldığı, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalist (Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu)*, onun idealist yönünü ortaya koyan, onu değer ve kültüre öncelik veren biri olarak gösteren ve işlevselci bir pozisyona sıkıştıran genç Talcott Parsons'ın, kariyerindeki sıçrama tahtası olmuştur. Gerth ve Mills'in yarattığı Weber imgesi, daha çok, Marx'ın daha sofistike bir versiyonu gibidir. Sadece sınıf çatışmasından bahsetmektense Weber, sınıftan, statüden, güç çatışmasından bahsetmekte; politikayı, idealler ve kirli gerçeklerin belirsiz karışımında sürdürülen bir mücadele olarak, örgütleri de kendi formaliteleri etrafında dönme eğilimi taşıyan rasyonel bürokrasiler olarak tanımlamaktadır. Gerth ve Mills ve Parsons, 1960'larda tüm Weber külliyatı erişilebilir hâle gelene dek, metin metin, Weber'in işlevselci ve çatışmacı yorumlamaları üzerinden bir çeviri savaşına girişmişlerdir. Çatışma kuramı olarak bilinen şey, ilk olarak bu tartışma içinden çıkmıştır.

Yaşamının son döneminde, Mills, çalışmalarını yönlendiren düşünsel ilkeleri açıkladığı *Toplumbilimsel Düşün (Sociological Imagination)* kitabını yazmıştır. Eser, 1940'lar ve 1950'lerdeki sosyoloji çalışmalarının ilk versiyonlarına yöneltiği sert eleştirilerle ünlüdür: Bir taraftan, Mills'in "soyutlanmış ampirizm" adını verdiği anket çalışmaları ve istatistiksel teknikler gibi önemsiz ve küçük bulduğu soruları araştırmaya büyük çaba harcayan çalışmalar var olduğu gibi, diğer taraftan toplumsal hayat üzerine konuşurken ezoterik kategorilerin şemasını sağlarken, Mills'in modern toplumu felaketle tehdit ettiğini düşündüğü sorunlar üzerine ışık tutmaktansa bu sorunları karanlıkta bırakan, Talcott Parsons'ınki gibi işlevsel bütüncül kuramların yarattığı boşluk söz konusudur. Birçok yönden sosyoloji zanaatına ilişkin olarak öneriler sunan *Sociological Imagination (Toplumbilimsel Düşün)*, Mills'in düşünce dünyasına en büyük katkısı olarak önemini korumaktadır. Fikirlerini, "Herkes kendi kendinin yöntembilimcisidir." diye özetlemektedir. Mills (Mills'in kullandığı dili, güncel bir deyimle değiştirdik.); istatistikçilerin, metodoloji kitabı yazarlarının veya herhangi başka birinin, bize nasıl bir yöntem kullanmamız veya kullanmamamız gerektiğini bildirmesine izin vermememiz gerektiğini ayrıca yöntemlerimizi, sorularımız ve kurallarımıza uygun olarak oluşturmamız gerektiğini dile getirmektedir.

Bu öneri, sıradan ders kitaplarının katı yöntemlerinin izin vermeyeceği şekilde, günlük yaşam pratiklerinin derinlerine inen Erving Goffman ve Harold Garfinfel'ın çığır açan yöntemlerine de uygulanabilecek bir öneridir.

Mills, kendi çalışmaları için, "ortak biyografi" adını verdiği bir yöntem geliştirmiştir. Kuram ve ampirik sorun, araştırma yöntemi ortaya çıkarmak için birleşmektedir. Mills, Mannheim'ın kendi ivmesi yoluyla hareket eden ve bireyi yutan büyük örgütlerden oluşan toplum olarak tanımladığı, modern toplumundaki güç sorunu ile ilgilenmiştir. Fakat aynı zamanda, yola bir sembolik etkileşimci olarak, bireysel edime ve bu edim sürecine önem vererek çıkan Mills, bu örgütsel dünyanın çekirdeğindeki insanı bulma isteğindedir. Büyük örgütlerin merkezî yapısında, gücün yüksek mevkilerde yoğunlaştığı sonucuna varan Mills, zirvedeki kişi üzerine çalışmaya, onun ortak bir portresini çizmeye, onları en tepeye taşıyan kariyerleri belirlemeye ve bu kişilerin kişiliklerinin ve bireysel özelliklerinin örgüt çevresi tarafından seçildiğini ve şekillendirildiğini göstermeye karar vermiştir. Mills ve Gerth'in gençlik yıllarında yazmak için başarısızca uğraştıkları kitabın adı *Character and Social Structure (Kişilik ve Toplumsal Yapı)*'dır. Başlık, Mills'in ortak biyografi derken kastettiği şeyle uyuşmaktadır.

Mills'in yaşam boyu yürüttüğü çalışmaları, Amerikan toplumunda gerçekleştirdiği uzun bir tur olarak ve üzerinde odaklandığı, gücün yoğunlaştığı her bir örgütsel alanı da, uğradığı duraklar olarak görmek mümkündür. Bu alanlardan her biri için bir ortak biyografi çizmektedir: ilk olarak işçi hareketi liderleri, sonrasında yeni beyaz yaka orta sınıf, sonrasında "iktidar eliti" adını verdiği grup. Hepsinden sonra da, SSCB'nin Sovyet elitini ve küresel bir elitin ortaya çıkması ihtimalini çalışmayı planlamıştır. Mills, o güne ilişkin çeşitli ideolojiler, kuramlar ve politik umutlar ışığında, her bir güç odağı namzetini incelemeyi hedeflemiştir.

İlk aday, işçi hareketidir. Yirminci yüzyılın bakış açısından, 1930 ve 1940'ların dünya görüşünü anlamak biraz çaba gerektirmektedir. 1960 sonrası kuşaktan gelen bizler için, protestonun arkasındaki radikal itkiye ve toplumsal değişimin gerçekleşme yönüne ilişkin olasılıklara bakarken, akla gelen, ırklar arası eşitlik mücadelesi, etnik göç, feminizm, eşcinsel hakları hareketi, çevresel krizdir. Emek, kendi imtiyazlarını korumak için, arka planda gerçekleşen bir başka muhafazakâr kurumsal savaş olarak anımsadığımız durumlar haricinde, zorlukla akla gelmektedir. Büyük Buhranın, yeni gerçekleşmiş komünist devrimine ilişkin umutların, Yeni Düzen'de sosyal devletin yükseldiği, faşist çözüm yollarına ilişkin tehdidin yılları olan 1930'ların bakış açısından emek, diğer her şeyin üzerine çöken en önemli toplumsal sorundur. Birleşik Devletlerde, özel korumaları, grev kırıcıları ve polisleri, yönetici güçler ile fabrika işçilerini kitlesel olarak örgütleyen sendikalar arasında kanlı savaşlar yaşanmaktadır. Grev hakkı ve hatta sendikalaşma hakkı, resmî olarak sadece, adil sendika seçimlerini garanti altına almak ve anlaşmazlıkların kanuni yollarla giderileceğinden emin olmak adına devlet daireleri oluşturan Roosevelt yönetimi tarafından tanınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde, emek zafer kazanmıştır. Artık emek, sayılarından gelen güçle işçileri bir araya getiren, kapitalist yönetime karşı onları dengeleyici ve özellikle Demokrat Partide olduğu gibi politik bir güç konumuna sokan, devasa yeni örgütsel koalisyonlar içinde örgütlenmiştir.

Emeğin güçlenişi neyin habercisidir? Muhafazakârlar bu gelişmeyi, Amerika'da komünizmin kapıyı aralaması, serbest girişimin ve özel mülkiyetin çöküşü olarak ele almışlardır. Bazı sol kanat düşünürler, Rus komünizminin diktatörlüğünden uzak, işyerinde demokrasinin sağlanması yönünde yol açıcı ve hatta sıradan insanlar için, sendika oylarının gücünden gelecek, iktidarda temsil olanaklarının kaynağı niteliğindeki Amerikan sendikalarının, demokratik sosyalizm yolunda atılmış bir adım olduğu fikrindedirler. Fakat Mills, sendikalara Mannheim'ın gözlüklerinden bakmaktadır. Merkezi emek örgütlenmeleri de, bürokratik örgütlenmenin bir türüdür. Böylece, onlar da Michels'in, kırk yıl kadar önce, Amerikan sendikalarına benzer bir gelişim göstermiş olan, Alman Sosyal Demokrat Partisinde gördüğü, aynı türden devinimsizlikle karşı karşıyadırlar. Mills'in 1948 yılında yayınladığı *The New Men of Power: America's Labor Leaders*, adlı kitabı, bürokratik örgütlerin, başkaldıran rolünü rahatlıkla oynamalarının söz konusu olamayacağını, başkaldırının sadece, sendikanın örgütlendiği ve hayatta kalma hakkı için savaş verdiği sırada söz konusu olan, geçici bir aşama olduğunu savunmaktadır. Örgütlenme tamamlandığında bürokratikleşme duruma el koymaktadır. Sendika başkanları, örgüt için verilen mücadeleye hayatlarını vermiştir. Başkanlar, örgüt, başarısını genişletip onlara tırmanacakları daha yüksek kademeler sunarken, yükselmektedirler. Bu başkanlar için sendika kendi içinde bir amaç hâline gelmekte, radikal bir toplumsal dönüşümdense, sendikayı korumak, eğer mümkünse dikkatli bir şekilde gücünü yaymak onların yegâne amacı haline gelmektedir. Dahası, işçi örgütleri yalnızca, çekişme ve bağımlılık içindeki örgütlerden oluşan dünyanın, bir parçasıdır. 1940'larda sendikaların, güçlü bir iktidar partisi olan Demokratlarla ve böylelikle Birleşik Devletlerin federal hükûmetinin bürokrasisi ile iş birliği kurması, sadece yüzeysel bir güç kaynağıdır. Bu, ayrıca sendika başkanlarının, daha büyük bir yapıya muhalif olmaktansa, ortak oldukları anlamına gelmektedir. Sendikaların örgüt içi yapısı, başkanlarını, kendi işçilerinin ve politik ortaklarının istekleri arasındaki, arabulucu konumuna sokmaktadır. Sendika başkanları, işçilerin temsilcisi olma konumunun ötesine geçmektedirler. Onlar, doğuştan varlıklı ve imtiyazlı oldukları için değil, diğer güç sahiplerin bulunduğu oyun grubunda, güç oyunu oynadıkları için, elitlerin örgütler arası alanında şekil kazandıklarından, elitin bir parçası olmaktadırlar.

O zaman, işçi sınıfı sisteme daha fazla meydan okuyacak bir değişim kaynağı olmayacaktır. Mills'in buradaki öngörüsü, doğru çıkmıştır.

Farklı bir güncel kuram ona, "yeni orta sınıf" denen kavramı araştırması gerektiğini göstermiştir. Bu, eğitimli ve iyi giyimli, kirli fabrikalar yerine ofislerde çalışan yeni beyaz-yaka sınıftır. Marksist kuram, Marx'ın beyaz yaka ve mavi yaka arasındaki farkı gözden kaçırması dolayısıyla, yolunu kaybetmiştir. Sayıları ancak çalışan nüfusun yarısına kadar tırmanabilmiş proletaryanın siyasi egemenlik kazanması kaçınılmaz değilken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra beyaz yaka çalışan sektörünün bir çoğunluğa dönüşeceği açıkça görülmektedir. Teknik olarak konuşmak gerekirse, bu sektördeki işçiler de, mülkiyetsiz ve böylelikle kapitalist sınıftan olmayan birer çalışanken, davranışları ve yaşam stilleri işçilerinkinden farklıdır. Eğitimleri ve uzmanlıklarıyla, kapitalist ve işçi arasındaki eski sınıf çatışmasını bir kenara atacak ve akılcı dengeli bir politika ve

kamu politikası dönemini başlatacak, iktidara gelecek yeni sınıf onlar olmayacaklar mıdır? A.A. Berle gibi örgüt araştırmacıları da eski-moda mali yönlendirici gibi, eski usul kendi şirketinin sahibi kapitalistin geçmişte kaldığını belirtmektedirler. Artık hisse miktarlarının artışı, emeklilik planları, sigorta şirketleri ve çalışanların kendileri tarafından yapılabilmektedir. Yönetim, sahiplikten ayrılmıştır. Sessiz bir devrim gerçekleştirilmiş ve kapitalistler, proletarya tarafından kanlı bir savaş sonucu değil, yeni orta sınıf tarafından, sessiz sedasız yenilgiye uğratılmıştır.

İşte bu, Mills'in *White Collar: the American Middle Class* (1951) adlı kitabında ele aldığı tezdir. Mills, rakamlardaki küçük değişimlerin, güç değişimleri ile karıştırılmaması gerektiğine, böyle bir hatanın, bireylerin örgütler tarafından nasıl şekillendirildiğini göz ardı eden bir istatistik zihniyeti tarafından yapılabileceğine dair bir uyarıda bulunmaktadır. Orta sınıf; ticaret ve sanayide devasa örgütlerin yayılması, savaş sonrası ekonomik patlama sonucu yeni malların yaygınlaşması ile satış kadrolarının fazlasıyla artması ve hayatın her alanında, kamusal ve özel alanda aynı şekilde bürokrasinin yayılması sonucu gelişmiştir. Hafızamızda büyük olduğu zamanlardan imgeler kalmış olmasına ve hâlen politik düşüncemizi bu düşünce ile bulandırmasına rağmen, gerçekte eski tipteki bağımsız orta sınıf küçülmüştür. Amerika artık, küçük çiftçi, küçük işletme sahibi ve bağımsız profesyonelin ülkesi değildir. Bu sınıfa ilişkin politik felsefe, eski moda Amerikan bireyselciliği ve on dokuzuncu yüzyılın, kişisel özgürlüğün maksimizasyonu üzerine liberalizmi; güncel gerçeklikle örtüşmeyen, anlamsız, sloganvari söylemler hâline gelmiştir.

Mills'e göre, var olan orta sınıf kültürü, "statü paniği" adını verdiği, statü avcılığının fazlasıyla rekabetçi pazarı hâline gelmiştir. Kimlikler artık, kişinin yaptığı işten duyduğu gurur ve kişinin meşgalesinin, içinde bulunduğu çevre tarafından, kabul edilebilirliği üzerinden belirlenmemektedir. Çalışma, artık devasa işyerlerinde, imgelerin yüzeysel sunumunun yapıldığı ve kişiliklerin satılık olduğu "büyük satış yerlerinde" ve Mills'in büyük bir dosya dolabında kâğıt karıştırmaya benzettiği bürokrasilerde, gerçekleştirilen bir şeydir. Eski bağımsız mesleklerin mensupları olan avukatlar veya mühendisler artık, kuruluşun araçları hâline gelmişlerdir. Beyaz yaka çalışanlar, mesleki itibarlarının kaybı karşısında, statü sembollerini iş dışında, en son çıkan malları satın alarak ve güncel stile ilişkin geçici moda hareketlerini takip ederek aramaktadırlar. İnsanlar ya istifini bozmayacak ya da statülerini kaybedecek olduklarından, yüzlerinde daimi bir gülümsemeyle yaşayan "neşeli robotlar" hâline gelmişlerdir. Bunlar, Mills'in Amerikan kültürünün değişimi üzerine düşünceleridir. David Riesman'ın eski bağımsız vatandaşın "içe dönük" değerleri adını verdiği şeyden uzaklaşılarak, işten yabancılaşma ve sürekli olarak değişen tüketim ve eğlence beğenilerine yönelik bir kaygı durumu söz konusu olmuştur. Mills, yeni orta sınıfın, yüzeysel olarak tatmin olurken içsel olarak endişeli olduğunu ve bu durumu kendi kendine itiraf edemediğini belirtmektedir.

Her şeyden önce, bu sınıf politik anlamda, "yeni orta sınıf" tezinin iyimser versiyonlarında resmedilen, teknik bilgi donanımlı uzmanlar sınıfından çok farklı bir şekilde, etkisizdir. Mills'in derinlemesine incelemesinde, bağımsız bir güç kaynağına sahip olmadıkları için, yeni orta sınıfın ortak kişiliği bu şekli al-

mıştır. Bu sınıfın üyeleri, kitle örgütlerinde yer almakta; iş başarıları veya başarısızlıkları bu örgütlerin büyüme, sözleşme yapma, işe alış, terfi veya işten çıkarma süreçlerine bağlı olmaktadır. Sistem gayrişahsîdir ve Mannheim'ın "örgütlü sorumsuzluk" adını verdiği şey, sistemin kendi devinimiyle sürüklenmektedir.

Peki bu sürüklenme, nereye doğru olmaktadır? Bu soru için, daha bütünlüklü bir cevap, Mills'in son kitap serisinde bulunmaktadır. *İktidar Seçkinleri (The Power Elite)* (1956)'de Mills, gücün, Amerikan toplumunun tüm kesimlerinde fazlasıyla merkezîleştiğini göstermek adına birçok kanıtı bir araya getirmektedir. Mills, artık sendikaların ve orta sınıfın önemli olduğunu düşünmemektedir. Büyük ticari işletmeler, merkezî hükûmetin kalıcı bürokrasisi ve ordu, ana örgütler hâline gelmiştir. Mills'e göre Amerikan ekonomisi, üst düzey yöneticileri ve sahiplerinin ulusal üst sınıfı oluşturduğu, birkaç yüz dev işletme tarafından yönetilmektedir. Siyasette merkezî hükûmet, kritik kararların verilmesinde devlet ve yerel yönetimlere göre çok daha önemli bir konumda bulunmakta ve bu hükûmetin içindeki yönetici kadro, meclisteki seçilmiş temsilcilerin sadece bakmadan imzalama yetkisine sahip oldukları siyasi kararları hayata geçirmektedir. Mills, ordunun da, dünya çapında bir savaş hazırlığı politikası güttüğünü, özellikle özel sektörden edindiği tedarikçileri ve müttefiklerini bulmak amacıyla, kendi yolunu belirleyen, en büyük üçüncü güç merkezi olduğunu düşünmektedir. Mills, "ordu-sanayi iş birliği" kavramını, kavram popüler olmadan önce kullanan kişidir.

Buradaki kritik nokta, bu üç örgütsel alanın da birbirine bağımlı hâle gelmiş olmasıdır. Hepsi, mali ağlar, ortak çıkarlar ve birbirinin yerine geçebilir çalışanlar tarafından bir arada tutulan devasa bürokrasilerdir. Emekli generaller ve subaylar, büyük şirketlerdeki yönetici pozisyonlarına gelmekte, diğerleri ise aşağıdan yukarıya yerel seçimler yoluyla değil de, yatay hareketle, politik hiyerarşideki üst pozisyonlara geçiş yapmaktadırlar. Hiçbir şekilde seçimlerde adaylığını koymamış, eski bir general tarafından idare edilen Eisenhower yönetimi bu duruma örnektir. Şirket yöneticileri sadece Hazine ve diğer kabine pozisyonlarını değil, özellikle Savunma ve dış siyaseti idare etmektedirler. Amerikan politikası, her şeyden önce ordu harcamalarıyla birlikte, özel sektördeki büyük çaplı hükûmet harcamalarını karşılamaya çalışırken, yurt dışında özel sektörün çıkarlarını korumaya adanmıştır.

Örgütler bir noktada birleştiği için, kariyerlerini bu örgütler içinde yapmış kişilerin ortak biyografileri de birbirini anımsatacak noktaya gelmektedir. Ordu, iş yaşamı ve hükûmet aynı türden kişilikleri oluşturmakta, bu kişilikler, ortak güç kültürünü paylaşan bir ortak grup hâline gelmektedir. Bu benzerlikten ötürü, bağımsız düşünce yok olmakta, herkes bu devasa örgütlerin yöneliminin rasyonel ve düzgün şekilde geliştiğini düşünmektedir.

Bu yapı içinde, Amerikan demokrasisinin geleneksel kurumlarından, güç elitine meydan okuyacak etkili bir oluşum çıkmamaktadır. Geleneksel kurumlar, kuvvetler ayrılığına, yerel seviyede gücün paylaşımına, ulusal düzeyde insanların çıkarlarına uygun kararlar verecek temsilcilerin seçimine dayanmaktadır. Fakat güç eliti, başarısını, yerel demokrasinin antrenman sahalarında kazanmamaktadır. Yönetici elitler, gizlilik içinde kararlar almakta ve bu kararları meclise ya da halka, *oldu bitti* şeklinde sunmaktadırlar. Siyaset, münazaraya, alternatif-

lerin tartılmasına, bazı durumlarda ödün vermeye, hatta kilitlenmeye dayanmaktadır. Bunların hepsi, ulusal düzeyde büyük sorunlara yansımadan, Amerikan siyaseti içinde gelişen süreçlerdir. Mills, bu süreçlere orta güç seviyeleri adını vermektedir. Yerel cemiyetler, kendilerini aşan ekonomik ve toplumsal güçleri kontrol edemedikleri için kilitlenirlerken, demokratik seçimle işbaşına gelmiş politikacıların birçoğu, ordu-ticaret-hükûmet bürokrasilerinin örgütsel devinimi arkasından sürüklenmektedirler.

Mills'in Amerika'ya ilişkin saptamaları, özellikle çoğulcu rekabeti, yerel iltimas politikalarının ikincil seviyelerine indirgediği yönünde ve üst düzey hükûmet temsilcileri, ordu mensupları ve ticaret zenginlerinin, Amerika'yı kendi çıkarları doğrultusunda yöneten, birleşmiş bir güç elitini oluşturdukları yönünde bir sonucuna varması dolayısıyla, eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu eleştirilerin çoğu, Mills'in kabul edilemez bulduğu gidişatı olumlayan, değer yargılarına dayanmaktadır. Bu eleştirmenlerin çoğu; Mills'in sadece, kendi imtiyazlarını korumaya çalışan işadamları koalisyonuna ve dünyayı nükleer felaketle tehdit eden ve kendi önemini şişirme çabasında olan orduya dayandığını düşündüğü 1950'lerin soğuk savaş politikalarının destekçisidir. 1960'lardan itibaren genel kanı, daha çok Mills'in fikirlerine doğru kaymıştır. Vietnam Savaşı, askerî bürokrasi ivmesinin, Amerikan toplumunun geri kalanı tarafından nasıl eksik bir şekilde kontrol edildiğine ilişkin, somut bir örnek teşkil etmiştir. Bizler işlevsel rasyonalite, Vietnamlı çiftçilerin bombalanması durumuna sebep olduğunda, Amerikalılar da aynı sorunla yüz yüze kaldıkları için, Eichmann davasında, toplama kampı katliamına karşılık, "Sadece emirleri uyguluyordum." şeklindeki savunmanın, Mannheim'ın günlerinden kalma bir tarihi eser olmadığını anlamış bulunuyorduk.

Eğer, Mills'in fikirlerini, Mannheim'ın modern topluma ilişkin sunduğu o daha geniş resim içinden değerlendirebilirsek, Mills'in güç konusuna verdiği anlam üzerine dönen tartışmalar önemsizleşecektir. Mills, Mannheim'ın bağımlılık ve merkezîleşme üzerine kuramının Amerikan toplumundaki tezahürünü ve bunun sonucu olarak da yerel politika ve siyasi partilerden, bürokratik elitler grubuna doğru transfer edilen gücün bu toplumdaki yansımalarını, belgelendirmektedir. Bu bakış açısından, bu elitlerin ne kadar birleşmiş olduğu ya da toplumumuzu ne derece bilinçli bir şekilde yönlendirdiği pek önemli değildir (Yalnız, bu noktada da, G. William Domhoff ve diğerleri tarafından yakın zamanda gerçekleştirilen araştırma, birbiri ile toplumsal açıdan uyumlu bir üst sınıfın, ulusal politika üzerindeki orantısız etkisini ortaya koymuştur.). Dahası Mannheim'ın modern topluma ilişkin sunduğu üç alternatif kategori olan, örgütlerin işlevsel rasyonalitesinin bozucu plansızlığı, faşist diktatörlüğün irrasyonelliği veya akılcı ve insancıl bir elit tarafından gerçekleştirilen planlama içinden Mills, Amerika'yı açık bir şekilde ilk kategoriye koymuştur. Mills, onu eleştirenlerin bir kısmının söylediği gibi, tarımsal demokrasinin çoktan geride kalmış günlerine karşı romantik bir özlem duyan bir kişi değildir. O, Amerika'daki örgütsel gücün yoğunlaşması durumunun, tarihsel anlamda kaçınılmaz olduğunu fakat bu yoğunlaşmanın, yol açabileceği tehlikelerin bilincinde olan ve toplumun geneli için sorumluluk duyan kişilerin kontrolü altında gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedir.

Mills'in yaşamı boyunca, gerçekleşmesi konusunda tedirginlik duyduğu şey, "garnizon devlet"e kaymadır. 1930'larda Harold Laswell'in siyaset kuramında yer alan bu kavram, dünyadaki tüm devletlerin Nazi Almanya'sının izinden gideceği yönünde bir endişeye dayanmaktadır. Bu noktayı daha fazla açabiliriz. Bu, herkesin Hitler'in sembolizmine ve vahşi antisemitizm paranoyasına kapılması gerektiğini savunan ideolojik bir duruştansa, *örgütsel* anlamda her devletin, ordu, ekonomi ve hükûmet ekseninde gerçekleşen, temelli bir birleşmeye doğru gittiğine dair bir öngörüdür. Sovyet Rusya ile kapitalistler, Amerika ve müttefikleri ile komünistler arasında olduğu gibi, devasa bir askerî gücün meşruiyeti için bir devletin her zaman düşmanları olması kaçırılmazdı. İlk olarak Almanya'da ve sonrasında İkinci Dünya Savaşı'nda her yerde gerçekleşen askerî takviyelerde olduğu gibi, askerî harcamalar, Büyük Buhran'a dönüşü engeller şekilde ekonomiyi desteklemiştir. 1940'larda Mills, Amerika'nın, onunla savaşırken bile, Almanya'ya benzer hâle gelmesinden ötürü, bir garnizon devlete dönüşmesinden korkmuş ve o dönemki küçük çaplı savaş karşıtı hareketi desteklemiştir. Savaş sona erdikten sonra, örgütsel yapı, parçalara ayrılmamış, büyük ordu, büyük iş dünyası ve büyük hükûmet arasındaki ittifakın devamı gelmiş ve bu ittifak, sadece kendine yeni düşmanlar ve daha yeni, daha pahalı ve daha yıkıcı silahlar aramaya başlamıştır.

Bu yeni silahlar, nükleer savaşın aygıtlarıdır. C. Wright Mills'in, nükleer savaş tehdidini ve dünyanın yok olmasına karşı farklı bir yol izlenmesi gerektiğini halka duyuran ilk Amerikalılardan olması şaşırtıcı değildir. Nükleer silahlanma, bürokratik yönelimin ve örgütsel sorumsuzluğun son noktasıdır. Büyük işletmeler zenginliklerini büyük askerî sözleşmelere borçlu olup; daha fazla kişinin işe yerleşmesi anlamına gelen bu sözleşmeler örgütlenmiş iş gücü tarafından desteklenmektedir. Bu durum, askeri sözleşmelerin refahı sağlaması nedeniyle de bir politikacının, vatansever olarak oy kazanmasını sağlayabileceği gibi bir hain olarak oy kaybetmesine de neden olabilmektedir. Karşı tarafta, Sovyetler Birliği'nde de, aynı türden bir örgütsel dinamiğin, silahlanma yarışında yer almaya yönelik karşı konulamaz bir eğilimin, söz konusu olması da şaşırtıcı olmayacaktır. Sonuç, 1980'lerde zirve yapacak şekilde, sadece insanların değil, dünya üzerindeki çoğu canlı türünün de yok edilmesine sebep olabilecek bir nükleer silah yığılması yönünde yıkıcı güçlerin artışı olmuştur.

Mills, yoğun bir şekilde silahlanmış Sovyet ekonomisinin, 1989-1991 yıllarında ani bir şekilde çöküşünü öngörmemiş olsa da yirminci yüzyılın ortalarında yaşanabilecek gelişmelerin gerçekçi bir taslağını çizmiştir. Bu şekilde de, üzerimize giydiğimiz, kutuplaşmış dünya durumunu desteklememize sebep olan deli ceketini, çıkarmamız için adımlar atmıştır. 1950'ler, sınıf çatışmasıyla, sağ- sol karşıtlığının tek alternatif olmasıyla, 1930'ların mirasçısı gibidir. 30'larda sendikalar yükselirken, liberal demokratlar iktidara gelmiş, Birleşik Devletler, Almanya'daki sağ-kanat faşizme karşı Sovyetler Birliği, İtalya ve Japonya ile birlik olmuştur. 1950'lerde ise rüzgâr ters taraftan esmeye başlamış, Birleşik Devletler, ne derece diktatör eğilimli olursa olsun, Latin Amerika'daki, Asya'daki ve diğer her yerdeki komünizm karşıtlarını desteklemeye başlamışken, ülke içinde de liberallere yönelik komünizmin dolandırıcıları veya ajanları oldukları yönündeki bağrışlar, liberallerin savunmaya geçmelerine sebep olmuştur. Mills,

sağ/sol kutuplaşmasının üçüncü bir güç tarafından kırılması gerektiğini düşünmektedir. Mills, Üçüncü Dünya ülkelerinin, komünist ve anti-komünist ittifaklardan kurtulmaları şeklinde gelişen, tarafsızlık hareketini sevinçle karşılamış, ABD destekli diktatörlükten kurtulurken, dünya üzerindeki bağımsızlığını koruma çabası sonucu Küba'da, 1959 yılında gerçekleşen devrimin, savunucusu olmuştur. Bu konuda Mills'in öngörü niteliğindeki uyarısı, Küba'yı Kuzey Yarımkürenin geri kalanından soyutlamaya yönelik ABD politikasının, ülkeyi Sovyet Birliğine doğru iteceği yönünde olmuştur.

Mills, 1962 yılında hayatını kaybetse de, onun gerçekleşmesine yönelik üzerinde çalıştığı değişim, yeni yeni ortaya çıkmaktadır. İlk önce yurttaşlık hakları hareketi, sonrasında, Amerikan üniversitelerinde gerçekleşen öğrenci hareketi ve 1960'ların savaş karşıtı hareketi, filizlenmekte olan sözde "Yeni Sol" için temel oluşturmuştur. Amerika, Avrupa ve farklı yerlerde, sürekli olarak, eski alternatifler arasından yeni bir istikamet belirleme çabasındaki hareketler, ardı ardına gerçekleşmiştir. 1960'larda, aktivistler, gidilecek yolu gösteren bir öncü olduğu için Mills'e, hayranlık beslemişlerdir. Mills'in tüm analizleri doğru olmasa da, bir döneme ilişkin birçok öngörüsü isabetlidir. Bir sosyolog olarak Mills'in, büyük bir siyasi değişimi getirecek hareketin yürütülmesinden sorumlu kişinin, kendi olacağını, öngörüp göremeyeceği ise bilinmemektedir. Weber ve Mannheim'ın çizgisindeki bir sosyolog olarak Mills, günümüz dünyasında değişimi yaratanın örgütler olduğunun ve dünyada değişimi sağlamanın sadece yeni örgütlenmelerle ve eski örgüt yapılarının altüst edilmesiyle mümkün olduğunun, ciddi bir şekilde farkındadır.

The Sociological Imagination (Toplumbilimsel Düşün) eserinde Mills, siyaset felsefesini "Kişisel sorunlar, kamusal sorunlardır." sözüyle özetlemektedir. İşsiz olma durumu (muhafazakâr siyaset felsefesi tam tersini iddia etse de), kişisel yokluklara ve başarısızlıklara bağlı değildir. Bu durum, bireyleri, enflasyonu kontrol altına almak ya da hisse senedi piyasasından kâr elde etmek adına kurban eden, siyasi ve mali seçimlerle örülmüş bir ekonomik sistemle ilgilidir. 1970'lerin feminist hareketinde, Mills'in sloganı, eşlerin taciz edilmesi durumunun veya evlilik içi sorunların sadece kişisel sıkıntılar olmadığını, erkek egemenliği üzerine kurulmuş daha geniş bir sistemden kaynaklandığını göstermek için kullanılmıştır. Mills'in gayesi, örgütlenmeye, kişisel olanı bir hareketin konusu yaparak, politik bir meseleye çevirmeye yönelik bir tavsiyede bulunmak değil, kişisel sorunların kendi içinde temel kamusal sorunları barındırdığını göstermektir. Güncel terminolojiyle, mikro olan makro olanda temellenmektedir. Bu düşünce Mills'in, bireylerin yaşam örüntülerinin, içinde bulundukları örgütler tarafından nasıl şekillendirildiğini anlamak için kullandığı, ortak biyografi yönteminin özüdür. Mannheim gibi Mills de, hangi ideoloji olursa olsun, ideolojilerin perdesi içinden nasıl geçebileceğimize dair bir ders vermektedir. Yaşamsal sıkıntılarımızı yaratırken, gerçekte ne olup bittiğini görmemize engel olan bir kamusal bilinci oluşturan örgütlerin dünyasında yaşamaktayız. Mills'in tavsiyesi ise bu örgütlerin gerçeğine ulaşmamız yönündedir.

BÖLÜM 14

Erving Goffman ve Sosyal Karşılaşmaların Tiyatrosu

Günümüzde sosyoloji, modern Amerika'nın dik başlılığı, niceliksel, bilimsel ve pratik fikirliliği gibi pek çok baskın idealiyle yüzeysel bir benzerlik taşımaktadır. Atom bombasının ya da bir maliyet muhasebesinin arkasındaki teknik uzmanlar gibi sosyologlar da, sayıların ve soyutlamaların ötesindeki insan gerçeğini önemsemeksizin, kendilerini istatistiki verilere ve bilgisayar programlarına kaptırmış görünüyorlar. Yine de tıpkı modern teknolojinin kuvvetli etkisinden, bir robot ulus hâline geldiğimiz sonucunu çıkarmanın yanlış olacağı gibi, sosyolojinin açık, herkesçe görünen yanını bu bilim dalının bütünü için doğru kabul etmek de yanlış olur. Hiç şüphesiz robotlar karşımızda, ama insan unsuru da onların hemen yanında belirmeye devam ediyor. Amerikan toplumundan, siyasi ülküler ve kişisel davranışlarda kültürel devrim için mücadele eden genç bir nesil geçti. Sosyoloji ise, en önemli temsilcisinin, esrarengiz kuramcı Erving Goffman olduğu bir radikal ampiristler akımı geçirdi.

Goffman'ın sosyolojisi, "unutulanın sosyolojisi" (*sociology of the forgotten*) olarak adlandırılabilir. Utanç, sıkıntı, öz-bilinç, garip durumlar, gaflar, skandallar, ruhsal bozukluklar, Goffman'ın ele aldığı konulardır. Goffman'ın meslektaşları ve öğrencileri madde bağımlıları, çocuk suçlular, dolandırıcılar, intihar edenler, uçan daire meraklıları, mahkûmlar, striptizciler, devriye gezen polisler gibi toplumun alt katmanlarda kalanlarını ayrıntılarıyla göstermeye başlamışlardı. Oysa yeni sosyoloji, gizli ve tuhaf olanı gözetlemekten daha fazlasıdır. Yeni sosyoloji, ilk olarak Emile Durkheim tarafından ortaya konulan sosyolojik metodun önemli stratejilerinden birini izler. Bu metoda göre toplum, sorgusuz sualsiz kabul edildiği için farkında olunmayan normlar tarafından düzenlendiğinden, sosyologlar, normların nasıl olduklarını ve onları bir arada tutan güçlerin etkilerini açıkça anlamak adına, normların çiğnendiği vakalar üzerine yoğunlaşmalıdır. Goffman'ın benimsediği strateji, normalde kamu düzenini sağlayan unsurları anlamak için, düzgün işleyen kamu düzeninin aksadığı yerlere bakarak, aksaklıkları açığa çıkarma stratejisidir. Bu metot, sosyolojik kuramı baştan aşağı yeniden yapılandıran kavrayışları doğurmuştur. Bizler de, sosyal gerçekliğin kendisinin, yüz yüze görüşen insanlar arasındaki örtük anlayışın dışında nasıl yapılandırıldığını anlamaya başladık. Ölümün, her zaman her yerde görülebilen insan tiyatrosunda sahnelenen şekliyle bile kendine has bir anlamı vardır.

ETİKETLEME TEORİSİ

Sosyolojide, bu yeni yaklaşımın ilk unsurlarının popüler hâle gelmesi, sapmayla ilgili yeni bir teoride ortaya çıktı. Çocuk suçlarıyla ilgili çalışan sosyolog David Matza, bu teoriyi ve teorinin kendinden öncekilerden nasıl ayrıldığını bir dizi argümanla açıklar. Kişi, nasıl bir çocuk suçlu hâline gelir? Teorilerden biri stresli ortama işaret eder: Sally'nin ebeveynleri şiddetli kavgalar etmektedir ve sonunda boşanırlar. Annesi bir iş bulur bu yüzden nadiren eve gelmektedir. Sally yoğun bir stres yaşar, hamile kalır, sonrasında bekar bir anne ve nihayetinde de bir çocuk suçlu hâline gelir. İkinci bir teori ise, kişinin sapkın olmaktan bireysel olarak rahatsızlık duymasının gerekmemesi ve kendini sadece sapmanın "normal" karşılandığı bir gruba ait gördüğü için çocuk suçlu alt kültürlerinin olduğudur. Böylece argüman şu anlama gelir: Sally'nin ailesi alt sınıfın kaldığı bir çevrede yaşamıştır, Sally "sert" çocuklardan oluşan bir çeteyle takılmaya başlar, sonuç olarak da bekar bir anne ve çocuk suçlu hâline gelir.

Etiketleme teorisi olarak bilinen bu yeni teori, çocuk suçluların bulunduğu varsayılan bölgelerdeki insanların çoğunun, suçlu çocuk hâline gelmediğini, "iyi" çevrelerdeki insanların da aynı derecede kanunları çiğneme ihtimali olduğunu, ancak tutuklanma ya da çiğnedikleri kurallar yüzünden resmî olarak cezalandırılma ihtimallerinin daha az olduğunu ve hafif suçları, tam bir çocuk suçlu olma rolünün başlangıcına dönüştürenin de bu yakalanma süreci olduğunu öne sürer. Etiketleme teorisine göre, Sally bir akşam, erkek arkadaşıyla beraber park hâlindeki bir arabadaydı. Biraz kucaklaşmadan sonra Sally kendini geri çekmeye çabaladı ve eve dönmek için ısrar etti. Bir polis arabası onlara doğru yanaştığı ve projektörü üzerlerine doğrultup Sally'yi gömleğinin düğmesini iliklerken gördüğü sırada, Sally'nin erkek arkadaşı arabayı çalıştırmak üzereydi. Gecenin devamında ve sonraki günlerde, bu olayı, sert buyruklar, devriye arabasına bindirilme, parmak izlerinin alınıp üzerlerinin aranması, sağlık muayenesi, ebeveynlerinin çağrılması, sokağa çıkma yasağının ihlali ve kanunen tecavüzden suçlanma; yardımcı komiser, çocuk mahkemesi yetkilileri, gözetim memurları, okul yöneticileri ve de ebeveynlerinden işitilen azarlar takip etti. Bunların sonucunda Sally, ilk fırsatta dışarı çıktı ve hamile kaldı.

Goffman, kitabı Asylums'da geçen, bir akıl hastanesinin içinde yaptığı çalışmalarıyla ilgili yaptığı analiziyle, etiketleme teorisine epey hız kazandırdı. Akıl hastaneleri, akıl hastalarını iyileştirmekle yükümlüdür. Goffman meseleyi içerden incelemeye karar verdi ve kendini bir yıllığına, hasta olarak değil (bu rolün kendisini yalnızca hastanenin bir bölümüyle sınırlayabileceğinden) ama ikinci en iyi pozisyon olan rekreasyon asistanı olarak, gerçek kimliğini yalnızca hastane müdürünün bildiği, devlet tarafından işletilen büyük bir kuruma aldırdı. İçeri girdiğinde, ne hasta ne de gücü elinde tutan bir yetkili olarak dikkat çekmediğinden, çevresiyle o kadar iyi kaynaştı ki, giriş çıkışları neredeyse fark edilmez hâle geldi. Afallamış bir yetkili, "Az önce bu odada 14 kişi olduğuna yemin edebilirim?" diyebilirdi. Ustalıkla harekete geçirdiği planı sayesinde Goffman, radikal şekilde geleneklere uymayan bir içgörünün kanıtlarını topladı. Bu içgörüye göre, akıl hastalığı da -tıpkı- herhangi bir rol gibi toplumsal bir roldür ve akıl hastanesi de insanların, nasıl gereği gibi akıl hastası olacaklarını öğrendikleri bir yerdir.

Goffman'ın analizinin kuramsal temeli, onun "öz-benlik" modeline dayanır. Goffman, G. H. Mead'in içgörüsünü tamamlayarak, öz-benliğin sosyal bir ürün

olduğunu ileri sürer. Kişi izole edilmiş bir şey değil, diğerleriyle etkileşimlerinin gerçekleştiği tüm yaşam alanında biçimlenmiş bir imgedir. Yalnız olan varlık hayvandır. Yalnızca diğerlerinin toplumunda, kişi temel insaniliği edinir. Her kişinin "öz-benliği", diğerlerinin verdiği karşılıkların bir yansımasıdır ve her biri sırasıyla birbirlerine kendilerinden parçalar verir. Goffman toplumu, içinde herkesin sol eliyle verdiğini sağ eliyle geri aldığı bir dairede el ele tutuşmaya benzetir.

Genellikle kişi, öz-benlik duygusunu pek çok bağlamda farklı insanlarla hareket ederek elde eder. Ancak bir akıl hastanesi, yaşam koşullarını büyük ölçüde basite indirger. Kişi kendini, farklı ilişkilerden oluşan bir ağ içinde olmak yerine, yalnızca iki sosyal kategoriden oluşan bir dünyada bulur. Bu iki kategori, tümünün temel olarak kusurlu ve ehil olmayan hastalardan ve hastaların yoksun bırakıldığı özgürlüklere ve onları önemli ya da önemsiz ölçüde (majör ya da minör) kontrol etme otoritesine sahip görevlilerden oluşur. Akıl hastanesi, pek çok sayıda hastanın beslenmesi, giydirilmesi, dinlendirilmesi, egzersiz yaptırılması ve gözetlenmesinin gerektiği, bazen de – olağan sosyal davranışlardan sapmaları dolayısıyla – banyo yapmaya, giyinmeye zorlanmalarının, şiddette ve yıkımda bulunmalarının engellenmesinin gerektiği ve hastaların genellikle, kendilerinde haysiyet ve özerklik taşımayan kişiler muamelesi gördükleri büyük ve bürokratik bir gerekliliktir.

Ayrıca bu hastane, hastaları normal toplumdan uzak tutan bir yer olarak, bir "bütüncül kurum"dur (*total institution*). Hasta tüm gününü aynı duvarlar arasında geçirir, aynı monolitik kontrollere maruz kalır ve hastaların davranışlarının sürekli kaydını tutan her zamanki görevlinin bitmek bilmeyen denetlemesiyle karşı karşıyadır. O hâlde, kişinin benliğini yansıtan toplumsal kaynaklar, yalnızca aşağılayıcı değil monolitiktir de. Bu toplumsal kaynaklar hastaya, mahremiyete ya da kendi eksiklikleri hakkında hiçbir şey bilmeyen alternatif dinleyicilere doğru bir kaçış yolu sunmazlar. Akıl hastanesinde yatanların, salya akıtmak, küfür etmek, kıyafetlerine dışkılarını yapmak, kavga etmek, herhangi bir temastan kaçınmak gibi garip davranışlarının çoğu, benliğe biraz otonomi kazandırmak için yapılan hareketlerin zayıflamış dağarcığının çaresiz icatları olarak görülebilir. Öyleyse, resmî kuruluş olan bir akıl hastanesi, doğası gereği iyileştirmeyi amaçladığı pek çok belirtiyi kendisi ortaya çıkarmaktadır.

Bahsedilen bu durum, Goffman ve diğerleri tarafından, akıl hastası olmanın, anlaşılması güç, rastlantısal, egzotik bir davranıştan[1] ziyade toplumsal bir rol olarak analiz edildiği pek çok zor ve karmaşık yönteme haksızlık etmektedir. Analizin genel biçimi, örgütsel gerekliliklere bağlı olan sosyal hizmet kuruluşlarının görme zorlukları yaşayanlara, körlerin takip etmesi gereken hoş görülebilir ve onaylanmış rolleri öğreterek, onları nasıl "kör insanlar" hâline getirdiklerini gösteren ve getto okullarında kendini gerçekleştiren kehanetin, nasıl çocuklara potansiyel hayal kırıklıkları gibi davranarak onları başarısız olmaya ittiğini gösteren, ayrıca en açık görüldüğü örnekle, resmî olarak mahkûmları rehabilite

[1] Bazı akıl hastalıklarının biyokimyasal temelleri üzerine yapılan günümüzdeki araştırma, sosyal faktörleri elemekteyse, analizin karmaşıklığını daha da artırmaktadır. Psikolojik süreç neleri gerektirirse gerektirsin, her insan sosyal bir dünyada yaşar, hatta vücudunda çalışma bozukluğu olan biri bile çevresindeki sosyal dünyayla ilişki içinde olan bir "benlik" etrafında şekillenir. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında Goffman'ın, birini akıl hastası diye tanımlamanın sosyal olarak ne anlama geldiği fikrini ele alacağız.

etmek için çalışan ceza evlerinin, nasıl acemi bir suçluyu kalifiye bir suçlu hâline getirip yeni bir benlikle donatacak bir yeraltı suç kültürüyle kaynaştırdığını gösteren pek çok alana uygulanmıştır. Bu bakış açısı, kurumsal ironilerin alaycı/sinik beğenisine, sapkınları ve zavallıları, onları ilk bakışta sapkın olarak tanımlayan egemen topluma kazandırmak için sarf edilen iyi niyetli çabalarla ilgili, hatırı sayılır ölçüdeki kuşkuculuğa uygundur.

Ancak etiketleme teorisi ve benzerleri, Goffman ve meslektaşlarının sosyolojinin dünya görüşüne getirdikleri devrimin yalnızca küçük birer parçasıdır. Bu geniş bakış açısının izleri yukarıdaki örneklerden gözlenebilir. Öncelikle bu devrim, istatistiksel hesaplarla ya da bireyler veya toplum hakkında soyut kuramlar geliştirilmekle tatmin olmayan ancak öznelerin yaşadığı durumlarda tam olarak ne olduğunu ayrıntılarıyla inceleyen radikal bir ampirizmi gerektirir. İkinci olaraksa, tüm eylemlerin ve sosyal statülerin, insanlar arasındaki sosyal etkileşimin ürünleri olarak görülmesini gerektirir. Böylece sapkınlık yalnızca "sapkın" açısından açıklanmaz, onu bu şekilde etiketleyen grupların çalışanları açısından da açıklanabilir. Sonuç olarak bu devrim, sosyal gerçekliğin yeni ve radikal bir bakış açısı üzerine kurulmuştur. Bu her zaman sabit, yalnızca betimlenmeye ve hesaba katılmaya ihtiyacı olan "orada"yı işaret etmek gibi bir şey değil, daha çok farklı yer ve zamanlarda çelişkili biçimler olarak gerçekleşebilecek olasılıkların sonsuz kümesine aklı yatan bireylerin oluşturduğu bir şeydir. Sosyal gerçekliğin bu çoğul, sahnelenmiş bakış açısı, devrimci atılımın ve Goffman'ın, "Tiyatro bize bir binaya giriş için anahtar sağlıyorsa bunu anlayışımız da yeni bir sosyolojiye girişimizi sağlar." şeklindeki hayat görüşünün özüdür.

GOFFMAN'DA SOSYAL HAYATIN TİYATRAL MODELİ

> "Ortak sahneleme sorunları, bir şeylerin ortaya çıkış şeklinden kaygılanmak, nedenli ve nedensiz utanma hissi, kendi ya da izleyicileri hakkında ikircikliklik: Bunlar insan/lık durumunun dramaturjik unsurlarından bazılarıdır.[2]
>
> Hepimiz birer takıma dâhil olduğumuz için, içimizde bir parça komploculara özgü o tatlı suçluluk hissinden taşınmalıyız. Ve her takım, belli başlı gerçekleri saklayarak ya da görmezden gelerek, durumun bazı tanımlarının istikrarını sağlamak adına uğraştığı için, oyuncunun komployla ilgili kariyerini bazı gizlilikler içinde yaşamasını bekleyebiliriz."[3]

İnsanlar ne zaman tedirgin olur? Bu sorunun cevabı Goffman'a, deneyimli toplumun tümünü sanal olarak kapsayan günlük sosyal karşılaşmaların kapısını açan bir anahtar sağlar. Goffman utancın, kişinin belli bir "benlik" sergileme iddiasının mevcut durumla çeliştiğinde, hayli varlıklı kişi bir tanıdığından borç istediğinde, birinin çıkma teklifi reddedildiğinde, statü bakımından eşit olmayanlar asansörde birbirlerinden gözlerini kaçırdığında ortaya çıktığına işaret eder. Gerginlik ayrıca, kişiler kendilerini bir sohbete tümüyle katılamamış ya da

[2] Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (New York: Doubleday Anchor Books, 1959), p.237. Türkçesi için bk. Erving Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

[3] age., s. 105.

kendiliğinden katılmış hissettirildiklerinde de ortaya çıkar. Birinin sohbettense kendini nasıl sergilediğiyle ilgilendiğini diğerlerine haber veren "öz-bilinçlilik" yoluyla; sohbetteki aşırı manipülatif bir sunucunun ya da gerginlik verici duraklamaların neden olduğu "etkileşimli-bilinçlilik" yoluyla; apaçık yapmacıklık ya da samimiyetsizlikleriyle, dikkati konuşmanın akışından uzaklaştırıp kendi üzerlerine çekenlerin neden olduğu "diğer-bilinçlilik" yoluyla ve sohbetin dışında bir şeylerle meşgul olma yoluyla da ortaya çıkabilir. Sohbet kendi gerçekliğinin küçük bir kapsülünü oluşturur. Buna bağlı olarak, tıpkı Sir Francis Drake'in yaklaşmakta olan İspanyol Donanması yüzünden oynadığı tavlayı yarıda bırakmayı reddettiği ünlü hikâyenin başarılı bir şekilde gösterdiği gibi, sosyalliğin kahramanları vardır.

Bu durumda, genel olarak sosyal etkileşim, kendi yol gösterici ilkeleriyle bir çeşit performanstır. İnsanların, kalıcı bir sosyal yüz edinmeleri ve diğerlerine de kendi yüzlerini edinmelerinde yardımcı olmaları beklenir. Bu ikinci hedefe ulaşmanın yolu nezaketten geçer. Bu fonksiyonlara nezaket kuralları hizmet eder. Böylece konuşmacılar, tehdit edici konulardan ve kendileri hakkındaki tartışmaya açık iddialardan kaçınırlar ya da diğerleri tarafından yapılan bu tip hesaplı hareketleri görmezlikten gelir ve onları aşağılamaktan kaçınırlar. Kontrol edilemez anlaşmazlığın dışında kalma, kişinin karşısındakinin konuşmasıyla ilgilenmediğini gösteren, konuşmadaki geçici sessizlikler ve tepkisizliklerden kaçınma ve sohbeti doğal görünen bir yolla, sanki kişi karşısındakinin konuşmasından bıkmamış gibi yaparak bitirme çabası görülmektedir.

Goffman bu gibi gözlemleri, sosyal davranışın sahne modeli hâline getirmiştir. Davranış bir dışavurumcu unsur taşıdığı gibi pratik bir unsur da taşır, görevleri yerine getirmek için olduğu kadar gerçekliğin bir tanımını iletmek için de tasarlanmıştır. Sosyal performanslar, evlerinde misafir ağırlayan bir karı-koca, bir müşteriyi ikna etmeye çalışan araba satıcısı ya da şefin denetimi dolayısıyla sahnede yoğun çaba gösteren fabrika çalışanları gibi takımlar tarafından sahnelenir. Buna göre sosyal dünyayı sahne önü ve sahne arkası bölgeleri olarak ikiye ayrılmış şekilde incelemek mümkündür. İlkinde (sahne önünde) bir grup projesi, grubun durumunun en uygun tanımıdır; ikincisinde (sahne arkasında) oyuncular, standartlarını düşürüp, dikkatlice muhafaza edilen özel yaşam kılıfı altında dinlenebilirler. Goffman'ın da dikkat çektiği gibi, toplumsal bağlar, kendilerini yabancılara sahnelemedeki ortak taktiklerinin sırlarını korumak adına, birbirlerine güvenmek zorunda olduklarından, ortak kulisleri kullanan bireyler arasındaki en güçlü bağlardır.

Neden hayat bir tiyatro sahnesi gibidir? Goffman iki ana sebep ileri sürer: İlk olarak, diğerlerinin gördüğü gerçekliği kontrol edebilmek en önemli silahtır, kişinin statüsünü, gücünü ve özgürlüğünü artırmak için ve bir ölçüde hemen hemen herkes için kullanılabilir. Bu sebeple aristokratlar ve zenginler sınıfı, servet ve fırsatlarını, kendilerine ayrıcalık kazandıran büyüklük ve asalet gösterileri yapmak için kullanırlar. Orta sınıf ise, kendini işçi sınıfın üzerine taşımak için saygınlık gösterisi yapar. Yöneticiler, emirlerindekiler önünde etkileyici bir tavır takınarak otoritelerini artırmaya çalışırlar ve işçiler de karşılaşmalarını özenle korunan sahne önüyle sınırlayarak özerkliklerini patronlarına karşı korurlar.

Hayatın tiyatro sahnesine benzetilmesinde ikinci bir sebep vardır: Açık, tutarlı ve fark edilebilir bir sosyal gerçeklik olacaksa o noktada performanslar

gereklidir. Durumlar tanımlarını basit bir şekilde ele vermezler, sembolik iletişim tarafından yapılandırılmalıdırlar. Bu nedenle sosyal hayat dışavurumcu ya da başka her ne olabilirse o olmalıdır. Goffman böylece tıpkı Mead'in yaptığı gibi, Durkheim'in görüşünü geliştirir. Durkhiem'in ortak bilinç kavramı, toplumun temeli olan bir ortak bilincin varlığına dikkat çekmenin bir yoluydu. Artık kendimizi Fransa, İngiltere ya da Birleşik Devletler üzerinde asılı kalmış büyük bir bilinç balonu hayal ederken bulmayalım ve bu toplumların ortak vicdanının nasıl olduğunu asılsız kurgulara dayandırmayalım. Goffman, insanlar bir araya geldiği zaman ortaya çıkan küçük sosyal gerçekliği düşünelim diye bu kavramı soyutlayarak alaşağı etmiştir.

Olayların, onları yaratan bireylere de baskın çıkan kendi güçleri vardır. Tıpkı Durkheim'ın belirttiği gibi, birey ortak bilince katkıda bulunur ama kendisi ortak bilincin ezici kuvveti karşısında genellikle güçsüz kalır. Bireysel gözlemcileri, ağızlarını açmaktan alıkoyan ve acemi konuşmacılara sahne korkusu aşılayan bir kilise cemaatinin ya da kamu töreninin sağır edici sessizliğinden, nazik sohbetlerdeki *izin verilebilir*i izin *verilemez*den ayıran örtük kurallara kadar, sembolik gerçekliklerin gücü her yerde bulunur. Goffman durumları, sosyal tiyatronun süreçleri olarak analiz ederek, ortak bilincin nasıl yaratıldığını ve güçlü etkilerini nasıl kazandığını gösterir.

Goffman'a göre, hem toplumun sıradan üyeleri hem de sosyologlar için bile, dünyalarımız gerçek hakkındaki pek çok soyut kavramla doludur. Doğrudan bildiğimiz şey, hep şimdiki zamandaki belirli bir yer ve durumdaki bir şey gerçek olduğuna inandığımızda bu durumdan çıkardığımız bir şeydir. Biriyle tanışınca, yaptıklarından ve söylediklerinden karakterini (güvenilir ya da samimiyetsiz, eğlenceli ya da sıkıcı gibi) ve statüsünü (önemli bir şahsiyet ya da sıradan biri gibi) çıkarırız. Demek ki her zaman diğer insanlara bir "benlik" sergileriz, diğer insanlarla bir arada değilken bile hareketlerimizi, diğerlerinin nasıl olduğumuzu düşünmelerini istediğimizi ifade etmekteki etkilerine göre kontrol ederiz. Hayatlarımız boşmuş gibi görünmesin diye, bir partiye çok erken gitmemeye özen gösteririz ya da misafirlerimizi oturma odalarımızın temizlenmiş sahne önünde ağırlarız ve yatak odasını sahne arkasında tutarız.

Diğerlerinin, anlık "burada ve şimdi" üzerinde süzülen kalıcı gerçeklikler olarak görmesi için yalnızca karakterler ve statüler inşa etmekle kalmayız, ayrıca toplumun kalıcı ve birey-üstü (*supraindividual*) yapıları olduğunu düşündüğümüz büyük örgütler de kurarız. Çok şaşırarak fark edebileceğimiz gibi örgütler görünmezdir. Hiç kimse hayatı boyunca bir örgüt görmemiştir. Gördüklerimiz bir örgüte ve örgüte ait çizelgelere bağlı olan binalardır. Örgütün üyeleriyle ilgili resmî kuralların, geometrik biçimdeki sembolik betimlemeleridir. Küçük bir zihinsel deneyle de görebileceğimiz gibi bir örgüt, binası ortadan kaldırılsa da var olmaya devam eder. Ayrıca örgüt, işten ayrılan eski çalışanların yerini yenilerinin doldurabileceği görünmez pozisyonlardan oluştuğu için mevcut üyelerinden hiçbiri olmadan da var olmayı sürdürür. O hâlde, dünyamız, yalnızca insanların zihinlerinde var olan varlıklarla (General Motors, Pentagon, Kaliforniya Üniversitesi, San Franciso gibi) doldurulmuştur. Bu sembolik varlıkları sahneleyen insanlar genellikle belirli, fiziki yerlerde bulunduğu için, bu varlıkları fiziksel şeyler olarak algılamak hatasına düşeriz. Bazı insanlar onlara inandığı sürece, kuruluşların etkileri gerçektir ve onların kurallarını kabul etme-

yen insanlarsa, suçlular, deliler ve devrimciler olarak cezalandırılırlar. Ancak bu kuruluşlar varlıklarını sürdürmek için devamlı olarak sahnelenmelidirler. Biri oyunun senaryosunu değiştirmeyi başarırsa, o zaman kuruluşun yapısı değişir, buna bir güç oyununun ortaya çıkışı diyebiliriz.

Bu bakımdan toplum bir tiyatrodur ve içinde sergilenen performanslar –sembolik sosyal törenler – bu tiyatronun devamı için olmazsa olmazdır. Durkheim 60 yıl evvel, toplumun tören ve ritüelle bir arada tutulduğunu genel bir teori olarak ileri sürmüştü. Goffman, toplumun varlığını sürdüren ritüelleri, günlük karşılaşmaların her noktasında gösterir. Goffman'ın deyişiyle:

> Performansların dışavurumcu eğilimi gerçeklik olarak kabul edildiğinden dolayı, şu anda gerçeklik olarak kabul edilen şey, bir kutlamanın bazı özelliklerini gösterecektir. Kişinin parti verilen yerden uzakta, odasında kalması ya da avukatın müvekkiline eşlik ettiği yerden uzakta kalması, gerçekliğin sahnelendiği yerden uzakta kalması demektir. Dünya, tam anlamıyla bir düğündür.[4]

Bu, gerçekliğe radikal bir bakıştır. Sosyal gerçeklik insanlar ona ne diyorsa odur. Goffman, "İnsanların bahseder gibi göründükleri bazı bağımsız şeylere odaklanmaya çalışmak yerine, insanları bunlardan bahsederken izlemeliyiz." der. Nihai gerçeklik bir bilmece, bazen de bir mittir. Yakalayabileceğimiz "en gerçek" şey de gerçekliği inşa eden insanların davranışıdır. Kendilerine Etno Metodolog[5] diyen bir radikal ampiristler hareketi sadece, insanların, etraflarındaki sosyal dünya görüşünü nasıl kendi zihinlerinde ve konuşmalarında inşa etmeye başladıkları sorununu ele aldı. UCLA'da sosyolog Harold Garfinkel'in öncüsü olduğu bu hareket, Alınan sosyal felsefeci Alfred Schutz'un (ki o da Max Weber'in *verstehen* kavramından etkilenmişti) iç görülerine ve modern mantıksal felsefe ile dil felsefesine dayanır. Ayrıca bu hareket, Goffman tarzı sosyolojinin daha radikal uygulamalarını da yürütür.

ETNOMETODOLOGLAR

Etnometodologlar, insanların günlük gerçekliği nasıl inşa ettiğini ölçtükleri dakika analizleriyle (*minute analysis*) Goffman'ı aşmışlardır. Asıl buluşları, insanların gerçekliğe katı, bilinen, anlamı açık bir şeymiş gibi davrandığı, ancak iletişime geçtikleri sosyal dünyanın aslında akışkan, oldukça yoruma bağlı ve kolayca keşfedilemez oluşuydu.

Garfinkel'e göre sosyal iletişim, "işaret edenle ilişkili dışavurumlar"ın (*indexical expressions*) büyük bir bölümünü içerir. Tanımlanamayan koşullar ancak belirli insanların katıldığı somut durumlarda sadece örtük olarak anlaşılabilir. "Bu", "şimdi", "ya da", "sen" gibi kelimeler işaret edenle ilişkili dışavurumlara verilebilecek basit örneklerdir. Tüm düşünce sistemleri, insanların yeterince iyi

[4] age., s. 35-36.

[5] Etnometodoloji: İnsanların günlük gerçeklikle uğraşma yöntembilimlerinin etnografyasıdır (antropolojik olarak ayrılmış tarımıyla).

anladıkları kavramlar ve bağlantılar içerdiklerinde (ki genelde içerirler), daha karmaşıklaşabilirler. Ancak kesin bir açıklama için sıkıştırılınca sonunda, "Ne demek istediğimi biliyorsun!" diyeceklerdir.

Garfinkel, insanların "pratik akıl yürütmelerinin" bu görünüşlerini aydınlatmak için, parçalarına yoluyla açığa çıkarma yöntemini kullanır. Garfinkel'in tahammüllü öğrencileri, bir konuşmaya katılacakları ve sonunda anlamların tam açıklığa kavuşturulmalarının isteneceği egzersizler yaparlar:

Özne: Selam Ray. Kız arkadaşın nasıl?
Araştırıcı: "Kız arkadaşın nasıl?" demekle neyi kastediyorsun, fiziksel olarak mı zihinsel olarak mı nasıl olduğunu soruyorsun?
(Ö) Nasıl olduğunu soruyorum işte. Neyin var senin? [Sinirlenmiş görünür.]
(A) Bir şeyim yok, sadece ne demek istediğini biraz daha açıkça anlat.
(Ö) Unut gitsin. Tıp Fakültesindeki uygulama sonuçların nasıl geliyor?
(A) "Sonuçların nasıl?" derken ne demek istiyorsun?
(Ö) Ne demek istediğimi biliyorsun.
(A) Bilmiyorum, gerçekten.
(Ö) Senin derdin ne, hasta mısın?[6]

Burada amaç yalnızca, insanların çoğu zaman, konuşma ortaklarının, kendilerinin neden bahsettiğini bildiklerini varsayarak, örtük şekilde iletişim kurduklarını göstermek değildir. Bu deneyler ayrıca, insanların ifadelerini açıklamak için sıkıştırıldıklarında er geç sinirlendiklerini ve sinirlenmelerinin asıl kaynağının, ilke olarak, gittikçe bu bir dizi sorgulamanın sonsuz olduğunu fark etmelerinden doğduğunu gösterir. Buna göre, hemen hemen her şeyin içinde bulunan, "kişi özellikli dışavurumlar" vardır ve bu gibi anlatımları nesnel kılmak için çaba sarf etmek, bir ifadeyi, içinde "Ne demek istediğimi biliyorsun." demenin mutlaka gerekli olmadığı başka bir ifadeyle kısaltmak mümkün değildir.

İnsanlar, sanki dünyaya nesnel karaktere sahipmiş gibi algılarlar ve bu gerçekliğin doğru bir tanımı olmasa da, diğerlerinin de aynı şekilde davranmalarını beklerler. Garfinkel'in buluşları, insanların, kafalarında derme çatma, görünmez ve muğlak bir sosyal düzen barındırırken sosyal ilişkiler sürdürebildikleri yönündedir. Çünkü tam olarak, her zaman orada gerçek bir şeyler varmış gibi davranırlar. İnsanlar genelde birbirlerinden, çok muğlak olsa bile, ifadelerini tekrar açıklamalarını istemezler. Karşılarındakinin olumsuz bir şey söylemediğini farz eder ve konuşmanın devamında kesin bir anlama ulaşacaklarını ümit ederler.

Bu nedenle, sosyal dünya gerçekten oldukça kurgusaldır ancak genellikle insanlar bunun farkında olmadığı için bu kavrama önemli ölçüde kesinlik atfedilir. Bir kuruluşun temsilcisiyle karşılaşan insanlar, genelde temsilcinin otoritesinin açık dayanağını ya da kendilerinden talep edileni gerektiren kurallar olup olmadığını sormazlar. Bunun yerine, genellikle yapılagelenin uygun ve gerekli olduğunu farz ederler ve uysal müşteri, müvekkil ve çalışan gibi kendilerine ille de şart koşulmayan rolleri kabul ederler. Garfinkel bunu şu şekilde örneklendirmiştir: Öğrencilerini bir alışveriş merkezine gönderir ve onlardan

[6]Harold Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1967), pp. 42–43.© 1967, Prentice-Hall, Inc.

bazı mallar için, etiket fiyatından küçük bir indirim yapılmasını teklif etmelerini ister. Öğrenciler göreve büyük bir tedirginlikle yaklaştıklarını fark ederler çünkü pek çok Amerikan mağazasında, malların etiket fiyatları üzerinden alınması yönünde kesin bir anlayış vardır. Ancak görev sırasında öğrenciler fark ederler ki, bir kez pazarlık yapmaya başladıklarında – mesela 97 sentlik bir parça için 25 sent teklif etmek gibi – bu sanki görünmez bir bariyeri geçmek gibi gelir. Öğrenciler kendilerinden yeteri kadar emin olduktan sonra, durumun kontrolünü ele geçirirler. Satış elemanlarıysa telaşa kapılır ve tedirgin olurlar. Öğrenciler çoğu kez, tekliflerinin biraz da olsa kabul edilme şansı olduğunu hissetmişlerdir. Görünen o ki etiket fiyatının, ödenecek fiyat olması kuralı, gücünü herkesin, bu kurala uyulması gerektiğini düşünmesinden alır. Ayrıca bu gücü elinde tutmasında, kurala hiç meydan okunmaması da önemli bir rol oynamaktadır.

Etnometodolojik bakış açısı, uygulamalarıyla potansiyel olarak devrimcidir. Sosyal yapılar, yalnızca insanlar onların var olduğuna inandıkları için vardır. Bu inançlarla, dayatılan yaptırımları geçersiz kılacak, yeterince güçlü ve kendine güveni olan insanlar sayesinde başa çıkılabilir. Günlük kişilerarası törenin, saygınlığın, kibarlığın ve otoritenin tüm yapısı vardır çünkü var olduğu sorgusuz sualsiz kabul edilir. Ama bu kuralı çiğnemek isteyenlerin eline, kuralın kesinliğine sıkı sıkıya inananlar tarafından, potansiyel sosyal hoşnutsuzlukla karşılanmaktan başka bir şey geçmez. Sosyal yapıyı sosyal bir mit olarak gören insanlar, balonu patlatabilir. Durumun geleneksel bir tanımını kabul etmeyi reddetmekteki soğukkanlılıkları, onlara bu konuda psikolojik bir avantaj sağlayacaktır çünkü bu gelenekleri destekleyenler, güçlerini gerçekliklerinin bir tanım meselesi değil de nesnel olduğuna dayanan özgüvenlerinden alırlar. Hippiler, günlük gerçekliklerin karşı tanımının iyi sahnelenmiş bir anlatımıyla, "insanların aklını uçurma"daki yetenekleriyle beraber, durumların kısıtlayıcı resmî tanımlarına karşı bir kültürel devrimin başını çekmişlerdir.

Tabii ki her sahnelenmiş görünmez sosyal yapı, kolayca baş edilebilir değildir. Bir ticari kuruluş, yalnızca insanlar var olduğu konusunda hemfikir olduğu için var olan bir kurallar ve roller ağıdır. Ama bu kuruluşu yönetenler muhtemelen, genel bir amneziye yakalanmadıkça birdenbire kuruluşun varlığını inkâr etmeyeceklerdir. Ne de olsa, bu sembolik oyunu oynamanın, – bu şekilde hayatını kazananlara, bir takım statü ile otorite ve benzeri şeyler kazananlara – maddi ve psikolojik getirileri vardır. Devlet, bir polis kuvveti, bir ordu, tüm bunlar yalnızca bu kuruluşların üyeleri, sanki kuruluşların kuralları ve mevkileri gerçek şeylermiş gibi davranmak konusunda hemfikir oldukları için var olur. Ancak üyeler bu şekilde davranamazlarsa da, başkalarını böyle olduğuna inanmaya zorlayabilirler.

Ancak gücün, konforun, insana ait örgütsel oyunların kazandırdığı zenginliğin getirilerine rağmen, bu gibi kuruluşlar yüzeyde göründükleri kadar sağlam değildir. Resmî organizasyon şeması, asıl güç ve dayanışma düzenlemelerine pek uymaz. Generallerin çoğu zaman, astsubay başçavuşlara işleri düşer, patronlar sekreterlerininkinden daha az nüfuza sahip olabilirler ve pek tanınmayan politikacılar ile bürokratlar, devlet başkanlarına bir şeyi zorla kabul ettirebilirler. Kuruluşun nihai geçerliliğinin tümden reddinin mümkün olmadığı kuruluşlarda bile gerçeklik tartışılabilirdir ve insanların onu nasıl tartıştığı aslında kapsamında ne olacağını belirler. Dahası, baskı yapmaya yönelik şiddetle, gerçeklik iddialarına sahip çıkan bir kuruluş bile, bazen felce uğratan bir güvensizlik dalgasına maruz kalır. Devrimler, herkes devletin gücünden şüphe etmeye başladığında ortaya çıkar, aynı şekilde bir

banka da kaynaklarında erime olduğu zaman batar.[7] Sokakta birbirlerinden gözlerini kaçırmaya çalışan, birbirine yabancı insanların en kısa karşılaşmalarından, en güçlü imparatorluğa kadar, insani toplumsal düzen, sonuç itibariyle, sadece genelde inanıldığı sürece var olan sembolik bir gerçekliktir ve insanlar bu inançları kendi lehlerine döndürmek için mücadele verdiğinde değişir.

GOFFMAN'IN İŞLEVSEL GEREKLİLİK KAVRAMI

Goffman'ın duruşu bundan daha muhafazakârdır. Bir devrimci de değildir, bir hippi de. Daha ziyade, Durkheimci fonksiyonalist geleneğin yanında dimdik durur. Biraz daha ampirik olarak yönlendirilmiş Talcott Parsons'dır. Hayat, gerçekçi olmayan törenlerle doludur ancak Goffman törenleri; sosyal düzeni sürdürmeleri adına, fonksiyonel olarak gerekli görmektedir. Hayatın diğer yüzünü araştırır ama ezilen kişilere pek sempatiyle yaklaşmaz. *Asylums*, hastane personelini, akıl hastalarının "benlik"lerini mahvetmekle suçlamaz ancak onların davranışlarını bir mutlak, bürokratik, tam gözetim kurumunun zorunlulukları bakımından açıklar. Aynı bağlamda Goffman'ın nezaket ve sosyal törenlerin kuralları analizi de ironisiz yapılmıştır. Goffman'ın görüşüne göre, nazik etkileşim kurallarına bağlı yaşamayan bireyler, bu gibi kurallar sosyal gerçekliği ayakta tutmak için fonksiyonel olarak gereklilik arz ettiğinden, adil bir şekilde, utanç duyma ve özbilinç yitimi ya da toplumdan dışlanma ile cezalandırılırlar. Aslında Goffman, akıl hastalığını, iyi performans göstermek ve sosyal karşılaşmaların kurallarına uymaktaki yetersizlik ve isteksizlik olarak tanımlar. Sosyal adalet acımasızdır, eğer kişi bu kurallara bağlı yaşamazsa, arkadaşları tarafından cezalandırılır ve kişinin "benliği" başkalarından türediği için, üzerine hatalı sosyal etkileşimci ya da akıl hastası gibi, temelli olarak bozulmuş bir kimlik yapışıp kalabilir. Ama tüm bunlar, toplumu idame ettirmek ve sembolik gerçekliği, ona dâhil olabilenler için korumak adına gereklidir.

Çoğu fonksiyonalist gibi Goffman da, şeyleri var oldukları için zorunlu olarak basit görmeye dünden hazırdır. Goffman'ın geleneksel orta sınıf nezaketi tanımları geçerliliğini yitirmektedir. Goffman, "benliğin" sınırlarını korumak ve gerçekliğin açık bir tanımını sürdürmek için bu gibi formalitelerin gerekli olduğunu savunsa da, Amerikan dünyasının en modern sektörlerinde bile kişilerarası ilişkilerde artan samimiyet ve azalan resmiyet, insanların ne kadar esnek olabileceğini göstermektedir. İnsanlar, Goffman'ın zannettiğinden daha çetindirler, daha dürüst olmaya müsait, bazen muğlak bir gerçekliğe dayanmaya hevesli ve bazen daha özgürdürler. Neticede Goffman, bireylerin kendi gerçeklik tanımlarını başkalarına empoze etmek için nasıl mücadele ettiğini ve insanların bunun nasıl yürüdüğünü fark etmeye başladığında oluşacak potansiyel özgürleştirici etkiyi göreceği noktaya kadar, kendi radikal gerçekliğinin sonunu getirmeye gönüllü değildir. Şüphesiz, etnometodologlar da çoğunlukla düşüncelerinin

[7] Elbette bazı kuruluşlar, bundan daha dayanıksızdır. Yeni siyasi partiler, sosyal kulüpler, beyzbol ligleri ve pul koleksiyoncuları dernekleri gibi ticari amaç gütmeyen dernekler, kuruluşun nesnel gerçekliğine karşı bir ilk heyecan dönemi geçirirler, inananları kuruluşun gerçekliğinin görünmez batan gemisini terk ettikleri için daha sonra pek çokları kendini, kuruluşun akıbeti hakkındaki bir şüphe artışı yüzünden, gerisin geri bir yokluk çukuruna doğru kayıp düşerken bulur.

sosyal etkilerini bir sonuca ulaştırmak konusunda pek iyi değildirler. Kendilerini, epistemolojinin spekülatif filozofik alanını bir ampirik araştırma kurumuna dönüştürerek, gerçekte insanların günlük davranışlarına hükmediyor gibi görünen kuralları ayrıntılı olarak analiz etmekle sınırlarlar.

FELSEFENİN EMPERYALİZMİ

Tüm bu günümüz mikro-sosyolojinin gelişmesindeki büyük itici güç, aslında felsefeden gelmektedir. 20. yüzyılın başlangıcından bu yana felsefi bir devrim yaşanmakta ve dalgaları yavaş yavaş yan disiplinlere de yayılmaktadır. Değişimin ilk etkisi, konunun daha da uzağından, bu yüzyılın dönümünde matematikçileri işin başına oturtan bir tartışmadan gelir. Bu, temel aksiyomlar ve tanımlar sistemi kurabileceklerine inanan ve bu aksiyom ve tanımlardan dikkatli bir şekilde, mümkün olan her aritmetik sonucu çıkaracaklarını düşünen "biçimciler" ve matematiğin kapalı bir sistem hâline getirilemeyeceğini ama ilerlemesinin ortaya çıkacak her yeni sorunun kanıtlarını çözümlemesine bağlı olduğunu iddia eden "sezgiciler" arasındaki bir çatışmaydı. 20. yüzyılın ilk yıllarında formalistler iddialı hamlelerini yaptı. Britanyalı filozoflar Bertrand Russell ve Alfred North Whitehead'ın göstermeye çalıştığı, saf mantığın bir aksiyomatik sistemi, temel sayı sistemini kapsamak için yapılandırılabileceği ve böylece tüm matematik temellerini de kapsayabileceğiydi. Akabinde Russell'ın öğrencisi Ludwig Wittgenstein, insan dili için de benzer bir sistem yaratmaya girişti, böylece kültürün diğer yüzünün temellerini biçimlendirdi.

Ancak formalist çabalar başarısız oldu. Russell ve Whitehead, sistemleri içinde paradokslar oluşturduklarını fark ettiler. 1931'de Alman matematikçi Kurt Gödel, hiçbir aksiyom dizisinin, tamamlanmadığını kanıtladı çünkü her zaman, sistemin dışında yer alan en az bir ilkeye sahip olmak gerekir ve bu ilke daha yeni ve kapsamlı bir sistemle birleştirilecekse başka bir ilke bunun dışında yer almalıdır. Neredeyse aynı zamanda Wittgenstein, dilin kapalı felsefi sistemi üzerine olan önceki uğraşlarını bırakıp, dilin yalnızca, değişik şekillerde birleştirilebilen anlamların sınırlı bir evreni değil de, kişinin oynayabileceği bir dizi oyun olduğu sonucuna varıyordu. Kişinin, sadece birinin işaret edeceği şeylerin bir listesindense, kelimelerle yapabileceği eylemler gibi. İstemek, birilerinin dikkatini çekmeyi istemek, espri yapmak, birini etkilemek gibi şeylerden bahsetmek sadece pek çok dil oyunundan biridir. Tüm bu eylemler diğer dildir, filozofların tek doğru söylem olarak kabul ettiği, şeylere isimler yapıştırma oyunu kadar gerçek oyunlardır.

Sezgicilerin bu zaferinden – yaklaşık 1950'lerden beri – sosyoloji de payını almaktadır. Garfinkel ve etnometodologlar, bağlamsallıklar ve anlamların sonsuz gerilemeleri için olan endişeleriyle, Wittgenstein ve Gödel'in sosyoloji diliyle ilgili keşiflerini çevirmektedirler. Böylelikle, sosyal anlamların nasıl gösterebileceğimiz *somut* şeyler gibi verili olmadığını, yalnızca sosyal eylemlerimizin içerikleri olduğunu görmeye başlarız. Bu anlamlar, sosyal gerçekliklerimizin çoğunu oluşturan dil oyunlarının içinde ampirik olarak görünmez hâldedirler.

Goffman da son çalışmasında, bu felsefi devrimin ruhunu yakalamıştır. Tipik bir zarafetle, "çerçevelerin" kavramlarının ve onların içeriklerinin üzerine yorumlar yaparak, ana fikri gözler önüne serer. Bir durum, biz onu, onu saran çerçevesinden incelerken, bir resim çerçevesinin içinde gördüğümüz şey gibidir. Ancak her zaman çerçevenin dışına çıkabilir ve onu şu an incelediğimiz içerik hâline çevirebiliriz, böylelikle içeriğin çevresine de yeni bir çerçeve geçiririz. *Eğer, kontrol edilebilir bir çerçevede ona odaklanmak için belli sosyal eylemlerde bulunmazsak,* gerçeklik iç içe geçmiş kutular gibidir. Goffman, insan aktörlerin her zaman çerçevelerini düzenli tutmak için uğraştıklarını, çerçevenin içine ya da dışına yalpalasak bile çerçeve/leyici davranışlarımızın dramaturjik etkisinden kaçış olmadığını gösterir. Goffman'da sosyoloji ve felsefe birleşmiştir. Bu noktada sosyal gerçekliğin yapılandırıldığı sahne mekanizmaları arayışı, her zamankinden daha keskin bir odak hâline gelir.

MİKROSOSYOLOJİNİN ETKİSİ

Goffman ve etnometodologların sosyoloji alanındaki potansiyel etkileri çok geniştir. Bu etki ilk olarak, sosyolojinin bir bilim (neden insanların birbirleriyle ilişki hâlindeyken yaptıkları gibi hareket ettiklerini ve kuruluşlar, kurumlar, kültürler ve toplumlar dediğimiz sembolik ürünlerin neden kendilerine has modellerini aldıklarını açıklayan tam ve kesin bir miktar bilgi) olması yönünde gerçek bir imkân doğurmuştur. Bu olanak, sosyologlar, muğlak soyutlamalarla açıklamaya çalıştıkları gözlemlenebilir gerçekliklere uzak kaldıkları müddetçe ya da insanların tutumlarına dair, anket sorularından azar azar elde edilen statik ve ikinci el açıklamalar sayesinde gerçek bir imkân olarak kabul edilemez. İnsani sosyal davranış sonunda, gerçek dışı laboratuvar durumlarında değil de, toplumun tözünü oluşturan gerçek hayat karşılaşmalarında merkezî bir ilgi odağı hâline gelmiştir. Bundan başka, Goffman'ın, sosyal performanslar modeli bize, bu materyali yararlı bir biçimde düzenlemek için bir bireyin kişiliğini şekillendiren ve dışa vuran olaylar dizisine; bir kuruluşu oluşturan dayanışma ve otoritenin asıl dinamiklerine ve sosyallik bağlarının müzakereleri ile sosyal sınıfları birbirine bağlayan, onlara bir statü ve grup kültürü bahşeden samimiyete aynı anda dikkat çekmek adına bir araç sağlar. Goffman'daki Durkheim ve Mead bileşimi, içinde Freud'un bilinç ve bilinç dışıyla ilgili paradokslarının açıklama getirmeye başladığı yeni ve güçlü bir sosyal psikolojinin habercisidir. Goffman ve etnometodologlar, organizasyon ve sınıfların ampirik gerçekliklerine karşı, Weber'in mirası sayesinde uygulanan, yüz yüze grupları bir dünya toplumuna bağlayan, daha büyük yapıların dinamiklerini tam olarak saptayabilen bir yaklaşım sunarlar.

Bu avantajlı konumdan, geçmişin düşünürleri tarafından belirsiz bir biçimde ve kısmen algılanan insanlığın yeni görüntüsünü görmeye başlıyoruz. Freud'un, Darwin'in, Spencer'ın, Durkheim, Weber, Mead ve Goffman'ın ve daha nicelerinin çalışmaları bize biyolojik evrimin uzun perspektifi içindeki insanları hatırlatmıştır. Kendine özgü bir biçimde toplu hâlde yaşayan, saldırgan, karmaşık, duygusal etkileşimlerle türdeşlerine bağlı olan hayvanlar, görülmemiş ve gözle görülemeyen gerçeklikleri uyandıran sembolik iletişim yeteneğine

sahiptirler. Türdeşlerinin izleyicileri önünde, ortak sembol oyunları sahneleyerek ve onları sembolik bir düşünce gibi içlerinden tekrarlayarak, çıplak ve maddesel gezegenimizi, toplum dediğimiz o görünür dünyayla doldururlar. Yıkmayı istemek için çok fazla şeye ihtiyacımız olan bir gruba hâkim olmak için, hayvanlar gibi mücadele veririz. Silahlarımız yalnızca dişler, tırnaklar ve onların mekanik uzantıları olan insan yapımı şiddet araçları değil, diğerlerinin duygularıyla oynayan ve onları gözlerinin ve zihinlerinin önündeki imgelerle yönlendiren ritüeller ve iletişimlerdir. Bu çabalar sayesinde gruplar yaratılır ve diğer insanlar onların dışında bırakılır, kuruluşlar biçimlendirilir ve kontrollerinde anlaşmazlık yaşanır, çok büyük endüstriler oluşturulur, hükmedenlere bile hükmeden ve durağan kimyasal evrenin karşısında, insan bilincinin sarmal karmaşıklığını içeren görünmez bir ağ kurarak, sanat-bilim ve sembolik kültürümüzün geri kalanı doğar.

Bu süreçleri kavrayışımız, yavaş yavaş bir sosyoloji içinde şekil almaktadır. Eğer Marx, Spencer ve Sumner'in uzak geçmişteki sosyolojileri bizim zamanımızın yaygın dünya görüşünü yaratmaya yardımcıysa, geleceğin yaygın farkındalığının bugünün sosyolojik ilerlemelerinden yeni bir entelektüel anlayışı ve yeni bir tarzla şekillenmesini umabiliriz. Bu anlayış, insanların birbirlerine bağlı olan zincirlerinin onları hapsetmesine ve insanlığın yeni görüngüsünden doğan yeni bir tarza rağmen, birbirleriyle özgürce çatışmakta olan insanların dünyasının karmaşaları ve ikilemleri hakkındaki yeni bir entelektüel anlayış geliştirir. Geçmişin düşünürleri, insanları, kör bir yargılama ya da hatanın nesnesi veya çok geniş bir yapıdaki çarkın dişlisi gibi, kendi mirasının ya da ödül ve cezalar tarihinin varlıkları olarak gördüler. Tüm bu kuramlar (sosyoloji kuramları) doğruluk unsurları taşır, ancak gelmiş geçmiş en iyi sosyoloji, insanlığın kendi eylemleri ile anlamlarını *yaratan* ve önceden hiçbirinin var olmadığı bir yerde yeni gerçeklikleri inşa eden varlıkların temel niteliğinin başka bir imgesini verir. Her ne kadar, içinde kolayca ya da mümkün olan bir şeyler yaratmakta kısıtlı olsak da yine de sosyal dünya bizim kendi ürünümüzdür. Görünen dünya çözülür ve bir olanaklar evreni yaratır.

BÖLÜM 15

Kültürel Sermaye, Devrim, Dünya Sistemi ve Küreselleşme: Pierre Bourdieu, Theda Skocpol ve Immanuel Wallerstein'in Teorileri

Sosyal eşitsizlik ve sosyal değişim her zaman sosyolojinin ana konuları olmuştur. Kurucu sosyologlar olan Marx ve Weber; güç, refah ve kültürel hâkimiyetin yapıları ile ilgiliydiler. Nesiller boyunca süren sosyolojik araştırmalarda onların takipçileri de öyleydi. Burada, bu ilgileri yeni yönlere taşımak için fazlasıyla uğraşan yirminci yüzyılın sonlarına ait üç sosyologla tanışacağız.

Pierre Bourdieu ekonomik tabakalaşma kuramı ile kültür kuramını bir araya getirir; aslında kültür sınıf hâkimiyeti için önemlidir. Bu inceleme ekonomik sermayeyi (örneğin para, mülkiyet) Bourdieu'nün "kültürel sermaye" dediği şeye dönüştürerek gerçekleştirilmektedir. Tabiri caizse bu, daha sonra tekrar ekonomik fırsata dönüştürülerek borcunu ödeyen kültüre yapılan bir yatırımdır.

Theda Skocpol devrim sosyolojisinde, bir devrim yapan, yeni dalga sosyologlarının lideridir. Devrimlerin aşağıdan yapıldığına; insanların baskıcı bir hükûmeti devirmek için ayaklandıklarına inanılırdı. Skocpol'un belirttiği gibi sorun, yukarıda bulunanların aşağıdakilerden daha güçlü olmasından dolayı, ayaklanmanın çoğu zaman başarısız olmasıdır. Sadece devletin kendi krizleri yüzünden çöktüğü bir anda bir devrim düzenlenebiliyordu. Bu bakış açısı, devletin çökmesinin devrim kuramı olarak biliniyor. Devletin çökmesinin sebepleri genellikle savaşlara veya devlet maliyesine dayandığı için, bu genellikle askerî-mali devlet gücü kuramı denen kavrama doğru genişlemiştir.

Immanuel Wallerstein, Marksist kuramı geliştiren bir grup bilim adamından en meşhur olanıdır. Esas kuramda, ekonomik değişiklikler, sosyal ve politik değişiklikleri getirir. Feodalizmden çıkan yeni kapitalist ekonominin gelişmesi devrimlere sebep olup, modern burjuva toplumuna öncülük eder. Marx daha sonra kapitalizmdeki ekonomik krizin sosyalizme öncülük eden devrimlere yol açacağını umdu. Bunların hepsi birbirinden ayrı ülkelerde meydana geliyordu; örneğin 1789 Fransız Devrimi

feodalizme karşı bir devrimdi ve 1917 Rus Devrimi'nin bir ülkeden diğerine geçen sosyalist devrim serisinin ilki olması bekleniyordu. Wallerstein ve meslektaşları için, sınıf hâkimiyeti ve sınıf çatışmasının en önemli çizgileri belirli bir ülkenin içinde değil, birbirleri arasında oluşur. Kapitalizm her zaman bir dünya-sistemini yani çeşitli ülkelerden oluşan ve kendine has bir "dünya" ortaya çıkaran bir sistemi içerir. (Bu yüzden "dünya-sistemi" her zaman bir tire ile yazılır; kapitalist dünyanın içinde olan her zaman muhakkak bütün dünya değil ama üyeleri için bir dünya yaratan belirli bir coğrafi bölgeler sistemidir.)

Bazı ülkeler tabiri caizse, dünyanın üst sınıfıdır; Wallerstein onları "merkez" olarak adlandırır. Diğerleri, merkez için ucuz emeği sağlayan ya da hammaddeleri çıkaran dünyadaki işçi sınıfıdır; Wallerstein onları "çevre" olarak adlandırır. Bu ikisinin arasında, statülerinde aşağı ve yukarı hareket eden Wallerstein'ın "yarı çevre" adını verdiği, dünya sisteminde bir çeşit orta sınıf rolü üstlenen toplumların alanı bulunmaktadır. Bu çerçevede, bugünün küresel ekonomisi yeni bir şey değildir; sadece en azından 500 yıldır var olan dünya sisteminin yeni bir evresidir. İspanya ve onun imparatorluğu dünya sisteminin ilk egemen ya da hâkim gücüydü; Amerika sadece en sonuncusuydu. Devlet içerisindeki devrimler yerine, bütün dünya-sistemi, bir egemenden diğerine değişerek bir döngünün içinden geçer.

Bourdieu, Skocpol, Wallerstein ve benzer yönlerde beraber çalışan birçok sosyolog hep beraber çağdaş toplumumuza bakmak için yeni bir çerçeve hazırladılar. Bakış açıları kısmen birbirine geçmiştir; hepsi de çöküntü ve devrimleri ve küresel bağlantıları ile tabakalaşma sisteminin bileşenlerini gösterir. Kısmen, kuramlar arasında gerginlikler vardır; Bourdieu, kültüre özel bir vurgu yapar ve her zaman aynı şeyi üreten ve daha çok statik olan bir sosyal yapıyı açıklar. Skocpol, savaşlara ve hükûmet bütçelerine öncelikli önem veren bir devlet merkezli kuramı temsil eder. Wallerstein ve dünya-sistemi kuramcıları, ekonominin önemini belirtir ve devrimleri, belirli devletler yerine, dünya ekonomik sistemi bağlamına yerleştirir. Ama bunlar sosyologlar için ileride keşif konuları olarak faydalı farklılıklardır. Şu an için, izin verin, bulmacanın parçalarını bir araya getirmek amacıyla gelişmelerin her birine bakalım.

PIERRE BOURDIEU: SEMBOLİK (SİMGESEL) ŞİDDET VE KÜLTÜREL SERMAYE

Son dönem Fransız sosyolojisi içinde en önemli role sahip olanlardan biri de 2002'de yaşamını yitiren Pierre Bourdieu'dür. Bourdieu; Foucault, Sartre ya da Levi-Strauss gibi ve onlar kadar, toplumsal şöhrete sahip biri değildi. Ancak sosyoloji açısından bakıldığında, toplumbilim ile diğerlerinden çok daha fazla ve doğrudan ilgiliydi. Bir kere, toplumsal kuramlara eğilen diğer Fransız entelektüellerin aksine, Bourdieu araştırmanın içinde aktif olarak yer alan uzman bir sosyologdur. Yıllar boyunca Fransa'daki en önemli deneysel araştırma enstitüsü olan ve Paris'te bulunan Avrupa Sosyoloji Merkezi'ni (Centre de Sociologie Europeenne) yönetmiştir. Bu nedenle Bourdieu yeni araştırma bilgilerini ortaya çıkarmak için çabalayan diğer Fransız aydınlarının salt kuramsal çabaları üzerinde onları araştı-

rabilmesi açısından bir avantaja sahipti. Aslında Bourdieu'nün bu araştırma gayretlerinden doğan şöhretin çoğunu almasına rağmen, aynı zamanda Jean-Claude Passeron, Jean-Claude Chamboredon, Luc Boltanski ve diğerleri gibi birçok yetenekli iş arkadaşı tarafından çalışmalarına yardım edilmiş olması da değinilmesi gereken bir noktadır. Bourdie'nün ekibi, Fransa'daki eğitim sisteminde modern yaşamın kültürel yapısını çalıştığı gibi; kültürün diğer yönleri, zengin-fakir karşılaştırması, müzeye gitme alışkanlığı, amatör fotoğrafçılık, ev dekorasyonu, moda tasarımı düzlemindeki rekabetçi alan ve aydınların hizipçi yapısı gibi alanlar üzerinde de çalışmıştır. Bourdieu'nün araştırma ekibinden, bir modern toplum içerisinde bulunan farklılıklar hakkında daha önceki herhangi bir toplumbilimciden edindiğimizden çok daha fazla şey öğrenmekteyiz.

Ancak Bourdieu farklı toplumsal sınıfların yaşadığı dünyaların betimleyicisinden çok daha fazlasıdır. Bourdieu, antropolog Marcel Mauss ve Lévi-Strauss'tan aldığı gibi Durkheim ve Marx'tan da alıntılama yaparak ve bir sentez oluşturan ve kendi kuramını oluşturarak geliştiren bir kuramcıdır. Buna ilaveten, Bourdieu kariyerinin ilk yıllarında Cezayir dağlarındaki Kabyle kabilesi üzerinde antropolojik alan çalışması yaparken kendi deneyimlerinden de faydalanarak bir karşılaştırmalı boyut da eklemektedir. Bourdieu'ya göre hem kabile toplumu hem de kapitalist toplumlar için kültür, tabakalaşma ve çatışma için bir alan oluşturmaktadır. Kültürün kendisi, bizim de daha geleneksel bağlamda "ekonomi" dediğimiz "eşya ve hizmetin üretim ve dağıtımı" kavramı ile eş zamanlı olarak ilişkili olan bir "ekonomi"dir. Kültürel ve maddi ekonomideki tabakalaşma, birinin, diğerinin sebebi ve sonucu olması bağlamında karşılıklı olarak birbirleri ile ilişkilidirler. Bourdieu'ya göre kültür, politika alanını da karakterize eden şiddet bağlamında gerçekleşen mücadele ile ilişkili bir güç çatışması dünyasıdır.

Bundan dolayı Bourdieu'nün temel kavramı *sembolik şiddet*tir. Bu kavram Bourdieu'nün Jean Claude Passeron ile birlikte yazdığı *Eğitim, Toplum ve Kültürde Yeniden Üretim (Reproduction: In Education, Society and Culture)* adlı kitapta "amaçların kendisini dayatmaya ve o amaçları – bu baskının temelinde bulunan güç ilişkilerini gizleyerek – meşru kılmaya çalışan güç" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu türden bir güç oldukça yaygındır. Bu güç resmî eğitimin olduğu kadar, çocuk yetiştirmenin, insanların toplum içindeki duruşlarının, dinin ve iletişimsel medyanın da içeriğini düzenler. İnsanların dünyayı ve içindeyken kendi yerlerini tanımladıkları kültür anlamında meşrulaştırılmaları baskı ile temellenmektedir. Ancak bu baskı gizlidir ve öyle de olmak zorundadır. Okul, egemen sınıf tarafından izin verilen bir kültürü öğretir ancak okulun bütün sınıf anlaşmazlıkları temelinde yansız olması gerekir ve yansız olma durumunda bile egemen tarafın gücüne pozitif anlamda güç katabilir. Bourdieu'nün temel görüşlerinden biri de kültürün büsbütün fiziksel ve ekonomik baskıya kendi içinden de bir baskı ekleyebildiği, göreceli bir özerkliğe sahip olduğudur. Eğitimin kültürü olasılıklar evreninden keyfi olarak seçilmektedir ancak bu keyfilik saklanmalıdır; kendi kendini baltalamadan kültürel görelilik açıklanamaz.

Bu konu güçlü bir biçimde Bourdieu'nün – Cezayir'deki kabileden elde ettiği materyallerden yoğun bir biçimde yararlandığı – en kuramsal çalışmalarından biri olan *Bir Uygulama Kuramının Taslağı*'nda (*Outline of a Theory of Practice*) ortaya çıkmaktadır. Ona göre toplum kandırma ya da *yanlış tanıma* (misrecognition) ile bir arada tutulmaktadır. Burada Bourdieu, Durkheim geleneğine yönelik ilk ayrımı sunmaktadır. Durkheim toplumun, kendi tanımlarına ilişkin ayinsel olarak yaratılan inançlar ile

bir arada tutulduğunu iddia etmiştir. Bourdieu'nün bakış açısına göre ise bu durum temel bir yanılsama içermektedir çünkü toplum tanınları yaratır ancak inanç sadece nesnel bir biçimde o tanınlara inanıldığında etkili olabildiği için, toplum bu gerçeği kendisinden gizlemek zorundadır. Marcel Mauss, Durkheim'in söz konusu bu ayinsel kuramını, ilkel ekonominin temelini oluşturduğunu savladığı "hediyelerin değişimi" kavramına kadar genişletmiştir. Almak, vermek ve hediyelerin karşılığını almak, hediyenin reddedilmesi ya da verilen bir hediyenin karşılığında karşılık gönderilmemesi bir hakaret olarak algılandığı için toplumsal zorunluluklar ile güçlü bir biçimde yerleşmiştir. Ancak hediye verme mantığının temeli bir önceki verilen şeye bir karşılık göndermek değil gönüllü olarak kendiliğinden verilmesidir ve bu nedenle eğer bir kişi bunun bir zorunluluk olduğunu reddetmiyorsa, bütünüyle uygun ve zorunlu bir ruhla bir hediye değişimi kavramını sürdüremez.

İşte bu çizgi Levi-Strauss'un *Akrabalığın Başlangıç Yapısı (Elementary Structures of Kinship)* adlı kitabında evlilik müessesesi – Levi Strauss bu durumu aileler arasında kadının bir hediye olarak değişimi şeklinde çözümler – ile birbirleri arasında ekonomik ve politik ittifak kuran kabile toplumlarından hareketle ortaya koyduğu çeşitli yapıların çıkış noktasını oluşturan yoldur. Bourdieu, Levi-Strauss'u akrabalık kurallarının ideolojik yönlerine değinmemesi açısından eleştirir ki böylesi durumlar yüksek-statü evlilikleri oluşturan ve egemen ailelerin daha avantajlı ittifaklar kurabilmek adına kendi kendilerine dayattıkları ciddi inançlarında kendini gösterir. Ancak, Bourdieu yanılsama modelini değişim üzerinde de sürdürmeye devam eder ve sadece evliliklerin değil kan davaları ve klanlar/sınıflar/kabileler arası düşmanlıkların da bir çeşit değiş-tokuş ve hediye ekonomisi olduğunu belirtir. Kabyle'ler arasında ailenin onurunun korunması için aşağılanmaların ve cinayetlerin intikamı alınmalıdır. Bununla birlikte güçlü bir aile onlara saygı duyacak düşmanlar yaratmak için de aşağılamalı ve kavgalar çıkarmalıdır. Ancak kişi, kavga edeceği kişiyi seçerken dikkatli olmalıdır. Eğer biri, uygun bir biçimde dövüşmek için yeterli olmayan ya da çok zayıf olan birine meydan okursa ya da kendisine meydan okuyan böyle bir rakibin teklifini kabul ederse, kendi onuruna leke sürer. Birbirlerine uygun rakipler arasında düellolar düzenlemek her iki tarafı da onurlandırır ve bir başka gizli hediye değişimini sağlar (onurlandırma). Bourdieu bu durumu, katil tarafından kesilen "boğaz"larda *ödünç alınan* ve daha sonra tekrar *iade edilen* bıçakların "boğaz" ekonomisi olduğuna ilişkin gönderimde bulunmaya kadar götürür. Bu ekonomi, fiziksel şiddet kılıfında yerine getirilen bir onur ekonomisidir. Hatta bu noktada Bourdieu sembolik şiddetin gerçek şiddet biçiminde bir yanılsamaya dönüşmesini göstermeye çalışır.

Bourdieu için bu durum uç noktada bir örnek değildir. Ona göre "Her değiş tokuş az ya da çok görüntüsünün altında bir meydan okuma taşır ve meydan okuma ile meydan okumaya verilen karşılığın mantığı her bir iletişimsel eğilime yönelik hareket ile sınırlandırılır."[1] Bu durum yine Mauss'un konusudur ve her hediye hediyeyi alan kişi aynı itibarda bir hediyeyle geri dönmediği durumlarda alıcısının onurunu alçaltmanın bir beklentisini taşır. Karşılıklı hediye vererek rekabete dayalı gelişen bu durum işte bu mantıktır. Söz konusu bu mesele Levi-Strauss'un da konusuna girer: Kabileye ilişkin düzenlemelerde evlilik örüntüleri sadece ittifaklar değil, arada gerçekleşen değiş tokuşta beklentilerin yeterince tatmin edilmediği durumlarda nefretler ve savaşlar da doğurabilmektedir. Müttefike yönelik ödün verme ya da ittifak yapma ile rakip olma durumu arasındaki sınır çok incedir. İşte bu durum Bourdieu'nün genelleme yaptığı mantık ile ilişkilidir.

[1] Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge,: Cambridge University Press, 1977), p. 14.

Yanlış tanıma formunda kültür alışverişi tüm toplumun *yeniden yapılandırılmasında* temel etmendir. Modern toplumlarda toplumsal sınıflar arasında kültürel sermayenin dağıtımını eğitim üstlenir. Egemen sınıfın yönettiği eğitimin içeriği, egemen sınıfın kendi menfaatlerini karşılamak üzere hazırlanır. Bu durum güç ilişkilerini meşru otoriteye dönüştüren temel araç olan kültürel sermayeyi oluşturur. Eğitim sisteminden geçen her yeni nesil, meşrulaştırma yapısını yeniden düzenler ve üretir: Sistem içinde başarılı olanlar meşru hükmetme gücünü elde ederken, söz konusu bu meşrulaştırma sürecinde başarılı olamayanlar bir boyun eğme ve biat kültürünün kaçınılmaz ve meşru şuurunda kalırlar.

Söz konusu bu süreç ve durum, çift yönlü bir yeniden üretimi oluşturmaktadır: Bir yanda sınıflar arası yapısal ilişkiler sağlanırken, diğer taraftan da her bir toplumsal sınıftaki belirli aileler kendi avantaj ve dezavantajlarını nesilden nesile aktarırlar. İşte bu aktarımın gerçekleşmesine aracı olan ilkeyi Bourdieu, habitus olarak adlandırır. *Habitus* bu nedensiz kültürel standardın öncelikle ailede, daha sonra da eğitim sisteminin içinde içselleştirilerek pekiştirilmesidir. Habitus, zaman içinde müzeye gitmek ve müze okuryazarlığı gibi belirli bir tür kültürün tüketimi ile kendi kendini besleyerek büyür ve bu türden bir kültür artık diğer kültürler arasında bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar. Böylelikle kültürel olarak avantajlı ya da dezavantajlı hanelerin yeni nesil çocukları bir yandan çeşitli kültürel davranış ve mülkiyet ile dünyalarını oluştururken, aynı zamanda zaman içinde birbirleri arasındaki uzaklığı da artırırlar. Bu bakış açısı ile eğitim, sembolik sermayenin, birinin kendi anadilini öğrenmesi gibi – önce pratik ve alışılagelmiş daha sonra ise bilinçli ve sistematik olarak edinilme süreci – daha rafine formlara doğru geliştirilmesi bağlamında çok fazla bir üretim yapmaz. Eğitim tamamlandığında bireyler var olan kültürel pazar için dikkate alınabilecek bir değere sahip ise, onlara belirli işler ve toplumsal sınıflara girme izni sağlayan bir kültür kaynağı taşırlar. Bireylerin bir aşılama sistemi aracılığıyla gerçekleştirdikleri bu toplumsal hareket böylelikle toplumsal yapıyı yeniden düzenler.

Kabile toplumlarında sembolik sermaye onur, akrabalık bağları ve işlerin yürümesinde erkeğin ve kadının yerlerini egemenlik ve hâkimiyet bağlamında belirten söylencelerden oluşur. Bu kültür, toplumsal tabakalaşmayı, dikkat odağını bir başka yöne çekerek ve grup üyelerinin dünya hakkında üzerinde konuşup düşünmeleri için yetkili kategoriler yaratarak gizler. Kültür, maddi ekonomiyi de içeren geniş anlamda bütün toplum yapısını yeniden üretir. Yine burada, mantık yanılsamasını ve sembolik şiddeti bulmaktayız. Kabile ekonomisi katı ekonomik hesaplamalardan kaçınıyor gibi görünmekte ve bunun yerine cimriliği ve savurganlığı değiştirme ahlakı üzerinde çalışmaktadır. Kabyle aileleri bir düğünde cömert harcamalar yaparak, geleneksel aile topraklarını ellerinde tutmak için yapabildiklerinin hepsini yaparak, kendilerini iflasa sürüklemektedirler. Yine de bütün bunlar onur ekonomisi için birer yatırım hareketidir. "Boğaz kesme" alışverişindeki kan davası gibi, bu müsriflik ve faydacı değerleri reddetme aile onurunu kazanma amacıyla yapılmaktadır. Aile için böylesi bir saygınlık sayesinde, bu türden müsriflik nedeniyle zorunlu bir biçimde aileye bağlı kalacak ve müşterek olarak yapılan bir görevin tamamlanmasına ailenin yardım için doğrudan çağırabileceği geniş bir insan ağına sahip olunacaktır. Böylesi bir aile herhangi bir mücadele durumunda, savaşmaya hazır birçok savaşçıya ya da tarımsal bir faaliyette çalışacak birçok işçiye sahip olacaktır. Böylece sembolik

pazardaki harcamalar güç bağlamında bir geri dönüş oluşturacak ve maddi zenginlik bağlamında da bir yenilenme sağlayacaktır. Söz konusu bu muhtelif alanlar birbirleri ile karışarak birbirlerini yeniden üretirler.

Bourdieu'nün savladığı bu görüş oldukça yaygındır. Sembolik sermaye her zaman için bir güvendir. Kabile ekonomisinde gerektiğinde savaşçı ya da iş gücü olarak nakde çevrilebilecek bir güç oluşturan birikmiş zorunluluklardan oluşurlar. Böylesi bir sermaye tıpkı pazarda olduğu gibi bir nakit tedavülü sağlar. "Gücün temel kaynağı olan servet, gücün erkidir ve sadece sembolik sermaye bağlamında sürekliliğini sağlar."[2] Servet kendini sadece toplumsal zorunluluğu ve böylelikle toplumsal gücü oluşturan ittifaklar ve riayetler üreten bir biçime sokulduğunda yenileyebilir. Bu durum kültürel egemenliğin biçiminin değiştiği ama temel ilkelerinin aynı kaldığı çağdaş kapitalist toplumlar için de geçerlidir. Her iki durumda da kültürel pazar bir sembolik şiddet olarak kendini gösterir: "Aslında asla fark edilmeyen ve seçili bir biçimde maruz kalınan şiddetin (kredinin [violence of credit] şiddeti, güven, zorunluluk, kişisel sadakat, konukseverlik, hediyeler, şükran, dindarlık gibi[3]) nazik, görünmez biçimi." Kültürel sermayenin böylesi bir döngüsü aslında egemenliğin ekonomik düzlemdeki biçimidir.

Bourdieu'nün tarihe bakışı değerlendirdiği iki tür toplum tipolojisinden meydana gelmektedir: Kırsal Cezayir ve modern Fransa. Bu ikisi, iki tür egemenlik biçimine karşılık gelmektedir. Sürekli devam ettirilen ve kişisel etkileşim ile yeniden yapılan bir egemenlik ve nesnel ve kişiler-üstü medya aracılığıyla sunulan egemenlik vardır. Birincisi, töresel alışveriş ve kan davalarından oluşurken; ikincisi mülkiyet hakkı ve akademik dereceler gibi titrleri dağıtan kişiler-üstü kurumların oluşturduğu bir yapıdır. Bu iki tür toplum arasındaki fark, "Birikmiş sosyal sermayenin nesnelleştirmenin derecesidir."[4] Kabile toplumunda güç süregelen bir biçimde bireyler tarafından kendi namlarına belirlenirler. Bundan dolayı bu türden toplumlar modern araştırmacıyı bir kimsenin kendinden hem daha gaddar hem de kişisel ve insancıl olması bakımından etkilerler. Modern toplumda egemenlik nesnel mekanizmalara – eğitim sisteminin rekabetçi yapısı, mahkemeler ve para piyasası gibi – güven duyar ve bu nedenle modern toplumların ürünleri bireylerden ayrılarak "nesnelerin donukluk ve sürekliliğini" üstlenmiş görünür.[5]

İki çeşit arasındaki geçiş, artık kültür onu kullanan herkesin doğrudan elde ettiği bir şey olmayıp yazıda depolanan bir şey hâline geldiğinde gerçekleşir. Uzmanlar kültürü tekelleştirmeye ve ezoterik yapıdaki din, sanat ve uzmanlaşmış bilgiye dönüştürmeye başlarlar. Bu kültürel sermayenin ilkel birikimi, Bourdieu'nün Marksist ilkel birikiminin karşılığıdır; sınıf toplumlarına geçişi belirtir. Hâkimiyet sisteminin nesnelleştirilmesinde daha ileri bir aşama eğitim siteminin detaylandırılması ile oluşur. Töresel alışverişlerden oluşan kişiselleştirilmiş toplum yerel ve parçalara ayrılmışken eğitim sistemi bütün kültürel sermayeyi tek bir piyasada birleştirir. Resmî eğitim dereceleri kültürel alışveriş için, maddi ekonomi için para neyse odur; ikisi de tek bir değer ölçüsü yaratır, özgür ve evrensel dolaşımı garanti altına

[2] age., s. 195
[3] age., s. 192.
[4] age., s. 184.
[5] age., s. 184.

alır. Bourdieu, sertifikalı dereceler üreten bir eğitim sisteminin, bir kişinin her zaman kültürel sermayeyi nesnel bir sabit oranda tekrar paraya çevirebileceğini ve kültüre yatırımın her zaman ekonomik açıdan aynı derecede borcunu ödeyeceğini garanti altına aldığını söyleyecek kadar ileri gitmiştir.

Bu şekilde düzenlenen bir toplum bir kere oluştuğunda, bu toplumun değişimi için Bourdieu sadece çok kısıtlı olanaklar görür. Sınıflı toplumu devamlı ve nesnel bir şekilde kendini yeniden üretir. Politik ve ekonomik karışıklıklar, tamamen kültürel sistemin kısmi özerkliği yüzünden yapısını değiştiremez. Ne Marksistler ne de Üçüncü Dünya milliyetçileri bir rahatlama sözü vermez, çünkü bunlar üstün kültürel sermayeleri vasıtasıyla en yukarıya çıkan entelektüel isyankârlar tarafından düzenlenen hareketlerdir. İdeolojik sermaye sahiplerinin hâkim olduğu bir çeşit Sovyet toplumu, hâkimiyet yapısında hiçbir resmî değişiklik oluşturamaz. Okul sisteminin kendisi de başarılı bir şekilde tabakasızlaştırılamaz. Bu yöndeki her bir hareket bir başarısızlık olmuştur. Bourdieu, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki verileri kullanırken, savaşın ardından okula devam etmenin düzenli bir şekilde yaygınlaşmasına rağmen sosyal sınıfların, savaş öncesi dönemdeki gibi, eğitim kazanma sürecine devam ettiklerini görmüştür. Eğitim tarzında ya da içeriğinde yapılacak düzenlemeler de durumu değiştiremez. Çünkü bu tarz düzenlemelerdeki inisiyatif her zaman, kendileri değiştirdikleri sistemin bir ürünü olan yüksek eğitimli entelektüeller tarafından yapılır. "Özgür okul" ortamına, disiplini "yumuşatmaya" ve özerkleştirmeye ve yaratıcılığın vurgulanmasına doğru yapılan değişiklik, yine de bir çeşit kültürel aşılama, sosyal seçilim ve yenilikçi ailelerin çocuklarını destekleyen bir şey olarak kalır. En yeni ve en özgür kültür, sadece kültürel sermaye birikimine yeni bir seviye ekler. Bu döngüden kurtulmanın yolu yoktur: Kültür üzerine düşünen insan zaten çoktan eğitilmiştir.

Sadece resmi eğitim değil, kültürün her alanı hem tabakalı hem de tabakalaştırıcıdır. Bourdieu'nün büyük çalışması Distinction'da, Bourdieu ve araştırmacı arkadaşları bu ilişkilerin resim ve müzik zevkinden, kişinin yediği yemeklere, arkadaşlarını eğlendirme şekline, satın aldığı mobilyaya, izlediği ya da katıldığı spora ve aynı zamanda ilgilendiği ya da reddettiği politik ya da genel konulara kadar kültürün her alanında bulunduğunu göstermişlerdir. Bunlar, bir kişinin toplum yapısı içerisindeki konumunun ürünüdür ve zaman içinde bu yapının yeniden üretilmesini sağlar. Örneğin, sanat zevki: Bourdieu'a göre, üst orta sınıf/üst sınıf seçkinlerin, güzel buldukları sanat ürünleri, alt orta sınıf/işçi sınıfına mensup seçkin olmayan kesimin sanat zevkinden daha keskin bir şekilde ayrılmıştır. Alt basamaklar, daha bağımsız ve içerik sahibi güzellik standardında (bir günbatımı, ilk arkadaşlığın bir resmi) ısrarcıyken seçkinler, bunları aşırı duygusal olduğu için reddeder ve içeriğin kendisi günlük ya da çirkin bir nesne olsa bile yapısal estetiği olan (yumru el fotoğrafı) resimleri tercih ederler. "Seçkinler", alt sınıfların standartlarını gözden geçirip, üstüne çıkıp, içine aldığı için iki estetik de hiyerarşiktir. Seçkinler "ortalama" beğenme standardının her zaman bir adım ötesinde durarak üstünlük taslar. Sadece çirkinlik, nesneleri yapısal güzellik eserlerine dönüştürülebilmekle kalmaz aynı zamanda

nobel

alt-orta sınıf, soyut sanatı beğenecek kadar eğitimli hâle geldiğinde, seçkinler daha önce yüksek statü sanatı olandan kinayeli bir uzaklaşma olan alt sınıfın duygusal ucuz edebiyatını ya da "pop art"ını tercih etmek için bir hamle yapar.

Sanat zevkleri sadece kültürün her alanında üstü kapalı olarak görülen sınıf mücadelesinin bir göstergesidir. Bu yapıda bir çaba özellikle sinsidir çünkü ekonomik hâkimiyet ve organize güç iddialarının basit seviyelerini aşmış gibi görünür. Üst-sınıf estetiği bilinçli olarak, sanat nesnelerinin kendilerinde büyük bir materyal yatırım yokmuş gibi, bir sanatı beğenmek ya da ona dair standartları oluşturmak için gereken eğitim yıllarında (ya da nesiller boyunca) kendisini salt paradan ve maddi nesnelerden uzaklaştırır. Dahası, seçkinler standartlarına dogmatik olarak ve öz-eleştirisiz kendilerini verirler çünkü bu standartlar sadece dünyevi tabakalaşmayı reddeder gibi görünür. Sosyal sınırlar otomatik olarak oluşur çünkü onlarla sohbet kolayca zevk üzerine tartışmalara yönlenir. Aynı insanlar "liberal" olabilir ya da belirtilen inançlarında radikal bile olabilir; sosyal sınıf meselesi olduğunda da başkalarını küçük görmekten kendilerini alıkoyamazlar. Estetik ve özellikle günlük hayat ve kültürel tüketim estetiği, tamamıyla onun dışında kaldıklarını iddia ettikleri için, sınıf yapısını yeniden üretmek açısından çok güçlüdür.

Bourdieu'nün sistemi tamamen kapalıdır. Bütün olarak alaycı ve karamsardır. Ona göre, bizler sonsuza kadar tabakalaşmaya ve bağlarımızı yanlış tanımaya mahkûmuz. Kendi kabuğumuzun dışına çıkamayız; sadece demir bir yuvarlağın içinde yer değiştirebiliriz. Bu açıdan, Bourdieu'nün fikirleri muhtemelen çok uç değerlere sahiptir. Bütün vurgusunu tabakalaşma sisteminin yeniden üretilmesi üstüne yapmış ve toplumlarda farklı zaman ve yerlerde meydana gelen çeşitliliğin üzerinde yeterince durmamıştır. Daha iyi çizilen bir resim, toplumlarda gerçekten oluşan çelişkileri ve bu grupların tabakalaşma sistemlerini en azından bir derecede yeniden şekillendirmeyi başardıkları düzenleyici çabaları gösterebilir.

Bourdieu'nün sisteminin gücü onun gerçek bir genel iktisat bilimi yaratma çabasıdır. Onun kültürel kapitalizm ve sembolik şiddet çözümlemeleri "üstyapının Marksizmi" olarak adlandırılabilir. Bourdieu, daha kesin bir şekilde ekonomik ve ekonomik olmayan alanlar arasındaki farklılığın yıkılması gerektiğini iddia eder. Geleneksel olarak ekonomi, "İlgisiz ya da karşılıksız gibi görünen işlemler ve ekonomik pratiklerle maddi ve sembolik kârı artırmayı amaç edinip, ekonomik olmayan gibi görünenleri de kapsaması nedeniyle, bütün uygulamaları incelediğinden genel ekonomi biliminin uygulamalı durumundan öte bir şey değildir."[6] Bourdieu, bize, bu sistemin sadece bir taslağını sunmuştur. Bourdieu'nün ekonomisi, Marx'ın sunmaya çalıştığı bir tarihsel değişim dinamiğinden ve bir içsel çatışma ve devrim mekanizmasından hâlâ yoksundur. Bu, Skocpol ve Wallerstein'da bulduğumuz şeydir.

[6] age., s. 183

DEVRİMLERİN DEVRİMCİ KURAMI: THEDA SKOCPOL

1960'lar, Amerikan öğrencilerinin, uzun zamandır ya da o zamana kadar hiç olmayan derecede, bir büyük sosyal çelişkinin farkına varmalarını sağladı. Artık devletin her zaman iyi adam olduğu, hukukun ve düzenin demokratik koruyucusu olduğu söylenemezdi; o zamanları yaşayanlardan bazılarımız, Selma ve Alabama'da vatandaşlık hakları yürüyüşçülerinin üzerine bırakılan polis köpeklerini ve toplumun saygıdeğer aracıları tarafından yapılan diğer şiddetli baskıları hatırlar. Bu kitabın yazarları, 1964 yazından sonra Güney'deki oy hakkı gönüllüleri, okul yerleşkelerine döndüğünde, bazı arkadaşları Mississippi'de emniyet müdür muavinleri tarafından öldürüldüğünde bahsedilen bu kalabalığın içindeydi. Ortam giderek daha da kutuplaşıyordu; üniversite memurları yerleşkelerde civar toplumlardaki ırk ayrımına karşı gösteri yapmak için teşkilatlanmalarına engel olarak, genellikle kamu hakları gösterilerine karşı sıkı önlemler aldılar.

Birçok öğrenci, bu aşamada, Mahatma Gandhi'nin 1940'larda Hindistan'ı İngiltere'den özgürleştirme hareketinden ilham alarak, "şiddete dayalı olmayan doğrudan eylem"e kendilerini adamışlardı; muhaliflerin karşısına bedenlerini koydular fakat onlara karşı güç kullanıldığında direniş göstermediler. Yazarlardan biri, vatandaşlık hakları gösterilerini yönlendiren bazı öğrencilerin uzaklaştırılmalarını protesto etmek için Berkeley'deki idare binasında yapılan büyük pasif işgal sırasında sosyoloji kitabı taşındığını hatırlar. Bu bizim küçük devrim deneyimimizdi; herkes öğrenci ayaklanmasına odaklandığı bir anda, birkaç kargaşalı gün boyunca, üniversite işini yavaş yavaş durdurdu ve sonunda üniversite pes etti ve yerleşkede öğrencilere yeni politik haklar tanıdı.

Bu yıllarda Amerika'da birçok öğrenci yerleşkesinde bunun gibi olaylar oldu. Şiddet içermeyen (pasif) taktik her zaman uygulanamadı; özellikle 1960'ların sonlarında siyahi topluluklarda vatandaşlık hakları çabası şiddetli ayaklanmalara dönüştüğünde olaylar kızışmaya başladı. 1967 yazında Detroit ve Newark sokaklarında kavga birkaç hafta boyunca şiddetlendi ve düzinelerce insan öldürüldü. Amerika'nın Vietnam Savaşı'na katılmasına karşıt gösteriler gibi başka meseleler de ortaya çıktı. Çatışma büyüdü ve daha sonra azalmaya başladı. 1970'lerin başlarında bazı vatandaşlık hakları reformları önlemleri düzenlendi, resmî ayrımların birçoğu kaldırıldı ve hem siyahi topluluklar hem de üniversite yerleşkeleri yatıştırıldı.

Bu dönemleri yaşayan öğrenciler için sosyal hareketler, çatışma ve devrim soyut fikirler değil canlı gerçeklerdi; onların ne olduklarını bildiğimize inandık. Tabii ki bu dönemde Amerika'da gerçek bir devrim yaşanmadı sadece yerleşkelerde ve belirli topluluklarda birbiri ardına yaşanan küçük ayaklanmalar vardı. Ama bunların hepsi bu ortamda yetişen sosyologların düşüncelerinde bir iz bıraktı. Bu izlerin bir kısmı, devrimlerin mutlaka klasik Marksist senaryoya uyarak meydana gelmeyeceğinin; bir devrimin bir ekonomik kriz ile ortaya çıkmak zorunda olmadığının ve devrimin bir ekonomik sınıfın ayaklanmasını içermek zorunda olmadığının farkına varılmasıydı. Theda Skocpol bu görüşün sonuçlarını en etraflıca toplayan genç sosyologdu.

Bu dönemde Skocpol, Michigan Eyalet Üniversitesinde bir öğrenciydi. Otobiyografisinde kendini, öğrencilerin okula yazılmaları sırasında yaşanan bir patlama anında, Orta Batı'nın küçük bir kasabasından büyük bir üniversiteye gelen biri olarak tanımlar. Herkes için bir şeyler vardı; iyi vakit geçirmek isteyenler için futbol, kardeşlik dernekleri, kızlar birlikleri; diğerleri için ciddi çalışma grupları ve bir de bir tanesini Amerika'da olan daha büyük hareketlere doğru sürükleyebilecek yeterlilikte siyasi eylemci öğrenciler. Skocpol kocası ile tanıştığı Mississippi'deki bir vatandaşlık hakları eğitimi projesine katıldı; eşitlikçi bir erkekle evliliğinin akademik dünyada kadınların özellikle de evli kadınların ciddiye alınmadığı bir zamanda onu kariyeri için cesaretlendiren bir unsur olduğuna inanır. Bildiğimiz üzere, entelektüel yaratıcılık genellikle geçmiş nesillerin önemli düşünürler ağı ile bağlı olmayı içerir ve Skocpol, Harvard'da yüksek lisansa girerek ve zamanın başlıca gelişmelerini seçerek bir dahaki adımında tam da bunu yaptı.

Birkaç yıl önce, Harvardlı akademisyen Barrington Moore, Jr., tarım toplumlarındaki devrim yörüngesi üzerine büyük karşılaştırmalı çalışmasını yayımladı. Moore, devrimlerin sonuçları ile ilgilendiği kadar sebepleri ile ilgilenmemiştir; o bazı devrimlerin kapitalist demokrasilere, diğerlerinin komünizme ve bazılarının da faşist otoriter rejimlere yol açtığını sorgulamıştır. Skocpol sebeplerin de açıklanması gerektiğini düşünmüştür: Neden öncelikle büyük devrimler oldu? Sonuç, *Devletler ve Toplumsal Devrimler* kitabında 1979 yılında ortaya çıktı.

Odak modern dünyayı şekillendiren üç büyük devrimin; 1789 Fransız Devrimi, 1917 Rus Devrimi ve 1949 Çin Devrimi üzerindeydi. Skocpol, köklü Marksist düşünceleri değiştirdi. Skocpol, devrimlere var olan politik ilişkilerin bağları ile patlayan ekonomik aykırılıkların sebep olmadığını ve devrimci aracıların sosyal sınıfları ortaya çıkartmadığını öne sürer. Yeni ekonomik örgütler ve yeni sınıflar devrimci bir değişimden önce değil sonra ortaya çıkar. Bu yüzden Fransız Devrimi büyük ölçekli piyasalar için ve on dokuzuncu yüzyılda burjuva sınıfın ortaya çıkması için yolu temizledi. Rus ve Çin devrimleri büyük sanayi işçi sınıfı çıktığı anda sosyalizmi yarattı. Sosyalist devrimlerin, feodalden kapitaliste ve sosyalist ekonomilere doğal geçişteki aşamaları atlayan anomaliler* olduğuna inanılırdı. Skocpol, bir ölçüde devrimin kendisinden sonra gelecek ekonomik yapıyı yarattığını iddia eder.

Devrimlerin asıl sebepleri hiç de ekonomik değildir, politiktir. Bu politikanın sadece serbest güç oyunu olduğu ve devrimcilerin istekleri olduğu sürece istedikleri her şeyi yapabilecekleri anlamına gelmez. Önemli nokta, politikanın da bir yapıda yani devlette temellendiği ve devletin de kendi krizlerinden geçtiğidir. Weber'den bir konu alarak, Skocpol, devletin kendine ait ilgi alanları olduğunu belirtir. Bu ilgi alanları her şeyden önce uluslararasıdır: Politika önderleri uluslararası itibarları ile ve dolayısıyla bu itibara sahip olmalarını sağlayan askerî güç ile ilgilenirler. Eğer devlet dışarı doğru bakarsa, aynı zamanda içeri doğru da bakmalıdır: Devletin liderleri, sermaye fazlasını askerî faturaları ödemekte kullanabilmek için sınırları içerisindeki baskın sınıflarla mücadele etmelidir. Skocpol, yazdığından beri bazı tarihe geçmiş sosyologların da belirttiği gibi, devletin idari aygıtları başlangıçta orduları ve deniz kuvvetlerini destekleyen

*Aykırılık, bozukluk

Theda Skocpol

bir araç olarak ortaya çıktılar; sonuçta devlet bürokrasisi o kadar büyüdü ki, kendisini desteklemek için büyük toplamlara ihtiyaç duydu.

Skocpol sınıf çatışmasına dair düşünme şeklimizi genişletti. Devlet mensupları böylece bir tür sosyal sınıf oluşturur. Onlar askerî ve idari tahsis tarafından yapılan farklı bir geçinme yolunu temsil ederler. Devlet, şimdi görüyoruz ki, sadece politik değildir; aynı zamanda başlı başına ekonomik bir etkendir.

Eğer devlet özünde askeri ise, yeni bir devrimler kuramı için başlangıç noktasına sahibiz. Devletin askerî aygıtları beraber tutulmadıkça devrimler olası değildir. Bir devrim için en temel unsur devleti güçlü tutan ordu ve iç güvenliğin dağılmasıdır. Daha önceki devrim kuramcıları merkezî noktayı kaçırarak diğer unsurlar üzerine yoğunlaştılar. Ekonomik sıkıntılar, benzeri mahrumiyetler ya da kültürel baskı ne olursa olsun asilerin güdülenmesine kabaca dikkat çekilemez; devletin askerî gücünü elinde tuttuğu sürece onlar sadece küçük bir etki yaratabilir. O zaman askerî gücün dağılmasına sebep olan nedir? Burada Skocpol, büyük devrimleri karşılaştırmaya döner.

Fransa, Rusya ve Çin hepsi de dünya sahnesinde Büyük Güç olma potansiyeline sahiptiler fakat askerî açıdan aşırı yorgun ya da zayıf düzenliydiler. Daha güçlü devletlere ayak uydurma çabaları devlet bütçesinde mali krizlere yol açtı; bu devletlerin bazıları için de orduları dağıtan savaş alanında gerçek yenilgiler söz konusuydu. Dahası, olaydan çok önce devrimsel kriz görülebilirdi çünkü onun arkasındaki uluslararası dinamik uzun zamandır devam ediyordu. Devletler, askerî rakiplerine yetişmeye çalışırlar ve düşmanları ne yaparsa yapsın onlarla rekabet etmek zorundalar. Bu yüzden 1700'lerde Fransızlar İngilizlerin deniz kuvvetleri ile rekabet etme mecburiyetini hissetti; 1900'ler civarında Rus yöneticiler Avrupa devletlerine yetişebilmek için modernleşmeye girişti; Çin'in reformları Japon ve Batılı kolonyal güçlere bir cevaptı. Dışarıdakilerle rekabet etmeye çalışırken yöneticiler uzun vadede kendi kaderlerini belirleyecek değişiklikler sundular.

Devrimlerin büyük olabilmesi için yukarıdaki ve dışarıdaki askerî dağılmanın içerideki ve aşağıdaki baskılarla birleştirilmesi gerekir. Eski devrim kuramları tamamen yanlış değildir; kitle hareketlerinin yükselmesi bir devrimin etkisini özellikle kapsamlı yapan dinamiktir. Skocpol, devrimin bazı çeşitleri olduğunu belirtir. İlk sınıfta sadece politik değil, aynı zamanda "Büyük Devrimler" denilen, sosyal bir değişimin de gerçekleştiği ve bu değişiklikleri bir sınıfın ayaklanmasının takip ettiği devrimler bulunur. Fransız, Rus ve Çin devrimlerinde, bu sınıf ayaklanmaları köylü isyanlar şeklini aldı.

Ancak bir diğer çeşit devrim temelde politik devrimlerden oluşur. Bunların örnekleri arsında liberal parlamenter hükûmetin hâkimiyetini beraberinde getiren 1600'lerdeki İngiliz devrimleri ve 1776-1783 Amerikan Devrimi bulunur. Bir de yirminci yüzyılın ortalarında Üçüncü Dünya'da meydana gelen ulus kurduran çeşitteki devrimler vardır. Bütün bu durumlarda ana dinamik, eski yönetim aygıtlarının askerî kontrolünün çökmesidir. Diğer bir deyişle, yukarıda bir çökme ve politik yapılarda sonuçlanan bir devrim vardır ama sadece politik devrim söz konusu olduğunda, bu, bütün sosyal yapının değişimine yol açacak olan aşağıda büyük bir ayaklanmaya denk gelmez.

Skocpol, fikrini kanıtlamak için tarihsel karşılaştırmalarını birbirine bağlar. Fransa, Rusya ve Çin, dıştan-artı-içten krizler durumuna sahiptir. Diğer bir yandan, İngiltere dış politika harcamalarına dayanan mali bir sıkıntı ile tetiklenen politik bir devrime sahipti ama yukarıdaki krizi aşağıdan gelen bir köylü ayaklanması takip etmediği için sosyal devrim olmadı. Benzer bir şekilde, 1867'de Shogun yönetimine son veren ve hızlı modernleşme sürecini başlatan Japonya'daki Meiji Restorasyonu, dış güçler Japonya'ya girdiğinde oluşan askerî bir krizin sonucuydu; yoğun bir içsel kargaşa yoktu ve kısa iç savaş aristokrasinin farklı grupları arasındaydı.

Fransa, Çin ve Rus "Büyük Devrim"inde içsel ayaklanmaların olduğu kadar devletin dağılmasının da yapısal temelleri vardı. Bu yerlerin tümünde, tarımsal ekonomiye dayalı uzun vadeli sorunlar vardı ve bunlar, despot devletin yukarıdan reform yapmak amacıyla isyan noktasına sürüklenmiştir. Akıl hocası Barrington Moore'un konularını takip ederek, Skocpol bu hükûmetlerin bilmeden köylüleri isyan yetenekleri kazandırdığını belirtir. Aristokratlar, çiftlikteki günlük işlerin doğrudan denetimine yanaştırmadıkları köylüleri yönetici sınıfa yabancılaştırmışlardı; hükûmet, yerel bölgelerde örgütlenmeleri konusunda işçileri cesaretlendirdi; burada hükûmetin amacı, vergi toplamayı kolaylaştırmak olmasına rağmen bu tutum, köylüler arasında, isyan çıkartmakta kullanılabilecek bir taban örgütü etkisi yarattı. Devletin merkezî aygıtları dış baskılar yüzünden dağıldığında, bu içsel durumlar sosyal devrimin aslında çok güçlü olabileceğini garantiledi.

Skocpol'un en önemli katkılarından biri, tam da birçok devrim kuramının çöktüğü noktada oluşur. Skocpol, şunu sorar: Devrimci yeniden yapılanma neden ilk dağılmadan sonra mümkündür? Diğer birçok kuram sadece ilk evreye

uygulandığı için, bu soruyu hiç sormaz. Yine de devletin devletin daha merkezî ve güçlü bir yapıda tekrar oluşması için temel bir sebep yoktur. Neden devrimin ilk evresinden sonra devlet küçük parçalara bölünene kadar ya da yabancı ülkeler tarafından yutulana kadar parçalanmaya devam etmez? Devlet, neden bu Büyük devrimlerden daha çok güçlenerek çıkar?

Skocpol'un iddiasının mantığı büyük sosyal devrimlerin arkasındaki yapısal unsurların, eninde sonunda askerî aygıtta ve onun uluslararası ilişkilerinde olduğudur. Askerî dağılmanın uzun vadeli sebebi, bu devletlerin başarısızca askerî kapasitelerini büyütmeyi denemeleridir. Bunu yapmak için, devrim öncesinde devletler içsel kontrolleri güçlendirerek kendi nüfuslarından sermaye fazlasından daha çok para almayı denediler. Bu devletler bunu yapma çabasındayken, kendi aristokrasileri devlet bürokratlarının bu ekonomilerden daha çok vergi geçirme çabalarına karşı koydukları için felç oldu. Devletin dışarıda güçlenme çabaları, içeride çatışmalara yol açtı ve son olarak devrim sürecini hızlandıran şey bu oldu.

Uzun vadede devrim ilk olarak yapmayı planladığı daha verimli ve daha güçlü olmayı mümkün kıldı. Bir şekilde hem devletin eski yöneticileri hem de bu yöneticilerin karşısında durmak isteyen aristokratlar yani onlara asıl karşı çıkanlar bu sonucu görmek için ortalıkta yoktular. Devrimin liderleri her durumda devrim öncesi idari reformda en çok bulunan alt derecedeki memurlar sınıfından çıktı. Onlar, yeni ekonominin çıkardığı Marksist sınıf değildi; onlar, Fransa'da aristokrasiden yükselen burjuva değildi; onlar, Rusya ve Çin'de burjuvaya meydan okumak için ayaklanan işçiler değildi. Onlar, aksine devlet bürokrasisi genişledikçe yeni mevkiler elde eden hevesli idarecilerdi.

Büyük devrimlerde genişleyen devlet çerçevesinde iki yönlü bir kriz meydana geldi. Askeriyeyle ilgili olan şeyler mali kriz ve askerî düzensizliğe yol açarak tepeden dağıldı; sosyal olarak köylüler genellikle yıkıcı bir şiddetle aşağıda isyan çıkarıyorlardı. Bu krizlerin ikisi de devrim tarafından çözüldü. Askerî kriz sonunda atlatılmıştı çünkü bu devletler güçlü bir zorlama aygıtı kurmak için potansiyel kaynaklara sahiptiler; genişleyen devletin yolunda duran eski-çizgideki aristokratlar köylü ayaklanmasında yok edilmişti. Diğer bir yandan, köylüler devrim için gerekli enerjiyi sağladılar ama bunun karşılığında ödüllerini almak için yapının yanlış yerinde duruyorlardı. Yok edebildiler ama idareyi ellerinde tutamadılar. İdareyi elinde tutan, o an genç memurların elinde olan merkezîleşen devletti. Eski rejimin batıklarının diğer parçaları da temizlendiğinde, onlar sahnenin ortasında kaldı.

1979'da Skocpol'un iddiası, Marksist devrim kuramından kalan büyük sorulardan birine cevap verdiği için güçlü bir etki yarattı. Rusya'daki komünist devrimler neden Avrupa'daki uydu devletlerin ya da Çin'de devlet gücünün yavaşlamasına yol açmadı? Neden devrimin sonucu insan özgürlüğünün yükselmesi değildir? Devrimler, tam aksine, son derece merkezî otorite yapılarının ve totaliter diktatörlüğün yükselmesine sebep olmuştur? Skocpol, devletin devrime yol açan merkezî odak olduğunu; bunun devletin ne kadar güçlü ola-

cağına ve toplumun geri kalanından ne kadar kaynak elde edeceğine dair bir savaş olduğunu belirtir.

Tarih tabii ki ilerlemektedir. Büyük Fransa, Rusya ve Çin sosyal devrimlerinin yanı sıra başka devrimler de olmuştur. Bu devrimler, Skocpol'un sosyal yapı içinde belirlediği çok sayıda değişiklik, meydana gelen politik devrimler modeline uyar ve burada da onun dış baskılar ve askerî/ekonomik dağılma modeli iyi bir hizmet sunmuştur. 1980'lerin sonlarında, Rus devletinin parçalandığı aşikârdı; ilk olarak Doğu Avrupa uyduları üzerindeki kontrolünü kaybetti ve daha sonra 1990'ların başlarında kendi sahasında anti-komünist bir devrim geçiriyordu. Skocpol'un temsil ettiği sosyolojik kuramın gelişimi bu süreçleri de açıklayabilir mi?

Skocpol'un kuramının ana ögelerinin bazıları önemli bir rol oynar. Sovyet devleti, popüler hareketler alttan, ona karşı harekete geçmeye izin verilmeden önce merkezde parçalanmaya başlamıştı. Bu durum, askerî ve mali merkezi güçsüzleştirdi; tutucu ve reformcu olan rakip gruplar arasında devletin gücünün nasıl geliştirileceğine dair bölücü savaşlar ortaya çıktı. Bu çabalar yoğunlaştıkça, Rusya'nın baskın olduğu Sovyetler Birliği Doğu Avrupa'daki uydularını daha fazla kontrol edemedi ve merkezdeki çözülme çevreye yayıldı. Skocpol'un uluslararası askerî ilişkiler yoluyla devletin dağılması modeli bir kere daha bir devrimin en önemli anahtarlarından biri oldu.

1990'lar boyunca, reformcular radikal bir şekilde sosyalist ekonomiyi kaldırdılar ve onun yerine kapitalizmi getirdiler. Bu, Marksist kuram için büyük bir sürpriz ama Skocpol'un modeline göre tuhaf değil; ne de olsa o, ekonomik yapı ve sınıfların önceden devrimlerin sebebi olarak oluşmasından çok sonrasında sonucu olarak oluşma eğilimi gösterdiklerini belirtti. Belki de sonunda, tarihi, daha çok uluslararası askerî baskı ve bütçe krizleri alanından gelerek değişen mekanizmalarla beraber, büyük iki durumlu bir dizi olarak göreceğiz. Böyle bir kriz, bir sınıf isyanı düzenleyen içsel unsurlarla kesiştiğinde, ekonomi kapitalizmden sosyalizme ya da diğer yönde değiştiriliyor. Muhtemelen bu çeşit bir dinamiğin sonuncusunu henüz görmedik.

Skocpol, devrim kuramı üzerinde çalışan tek kişi değildi. Michael Mann, Charles Tilly ve Jack Goldstone'un içinde bulunduğu bir karşılaştırmalı sosyologlar hareketi, modern devletin hem gücünün hem de krizlerinin ve çöküntülerinin unsurlarını belirterek onun iniş ve çıkışlarına dair geniş kapsamlı bir kuram geliştirdiler. Artık farklı çeşitlilikteki devrimleri; bir toplum içerisindeki devletin ekonomik rolünü ve dışsal açıdan devletin gücünü etkileyen jeopolitik ilkeleri daha iyi anlıyoruz. 1960'lar boyunca bir nesil sosyoloğu, bizi devrimlere dair yeni düşüncelere yönlendiren Amerika'daki "küçük devrimler"e ilişkin dünyamızı değiştiren dinamiklere dair daha geniş bir kuramsal anlayışın ortaya çıkmasını sağladı. Theda Skocpol'unki gibi çalışmalar sayesinde sosyolojinin eski gelenekleri geliştirildi ve genişletildi; şüphesiz onun varislerinin nesli onları çok daha ilerilere taşıyacaktır.

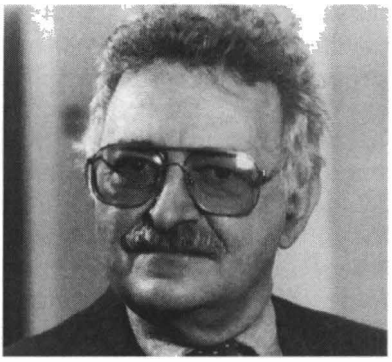
IMMANUEL WALLERSTEIN VE DÜNYA-SİSTEMİ

Geçtiğimiz on yıllarda tarihsel sosyolojiye yani sosyologların kendileri tarafından ele alınan tarihe ilgide bir artış oldu. Birçok tarihçinin uzmanlaştığı ve kendi çalışmalarının kuramsal çıkarımlarından kaçındığı noktalarda, bazı sosyologlar karşılaştırmalar yapmak ve toplumun ana özelliklerine dair açıklayıcı modeller kurmak için tarihsel materyalleri ele aldılar. Charles Tilly'nin Fransa tarihindeki devrimci ve devrimci olmayan hareketler üzerine yaptığı tarihsel çalışmaya dayanan protesto hareketlerine dair kaynak seferberliği kuramı; Barrington Moore'un kapitalist demokrasi, sosyalizm ve faşizmden oluşan modernliğin üç rotası incelemesi ve Theda Skocpol'un Fransa, Rusya ve Çin'deki büyük devrimlere dayanan karşılaştırmalı kuramı belli başlı çalışmalardan bazılarıdır. Belki de tarihsel sosyologlardan en hırslısı Immanuel Wallerstein'dır. Kendilerini adamış bir grup arkadaşı ile çalışarak ve çok geniş bir tarihsel kaynak alanını kullanarak, Wallerstein bir sosyal dönüşüm ögesi olarak bütünsel bir dünya modeli geliştirmiştir.

Wallerstein'ın modelinde, bireysel toplumlar kendi kaderlerini kontrol edemez. Herhangi bir toplumun gelişimini anlamak için, onu dünya-sistemi kapsamında bir yere oturtmamız gerekir. On altıncı yüzyılda oluşan kapitalist dünya sistemi belirli toplumları gelişmemişlik mevkisine göndermiştir. Daha açık olmak gerekirse dünya; *merkez*, çevre alanları ve *yarı çevrede* ve dış alandakiler arasındaki bir ağa bölünmüştür.

Wallerstein için "dünya" terimi tam anlamı ile ciddiye alınmamalıdır. Bir dünya-sistem, bütün dünya anlamına gelmez; bu sistem, birbirlerine bağlanan ama o setin dışındakilerden nispeten özerk olan kendi-içinde bir dünyadır. Dünya sistemlerinin iki ana çeşidi vardır: diğerlerinden ekonomik vergi alan, baskın bir devlet tarafından birbirlerine bağlı olan *dünya imparatorlukları* ile savaş ve ekonomik değiş tokuş yoluyla politik unsur çoğunluğuna sahip olan *dünya ekonomileri*. Bir de üçüncü olası çeşit var; şu an var olmayan ama Wallerstein'ın gelecekte var olacağına inandığı sosyalist dünya hükûmeti. Wallerstein 20. yüzyılda gerçekten sosyalist ekonomilerin mi olduğu yoksa sadece kapitalist dünya ekonomisi içerisinde sosyalistlerce kontrol edilen devletlerin mi olduğu konusunda şüphe duymaktadır.

Önemli farklılık, vergi alarak bir engelleyici devletin ekonomiye hâkim olduğu durumlar (bir dünya imparatoru) ile hiçbir devletin bunu yapacak kadar güçlü olmadığı durumlar (dünya ekonomisi) arasındadır. Eski Roma ya da Orta Çağ'daki Çin gibi, imparatorluğa ait bir devlet ekonominin özerk gelişimini sınırlar. Devlet memurları yücedir ve düşük statüdeki tüccarlara ayrıcalık yapmak zorunda değildir; devletler arasındaki askerî rekabetin yokluğunda da devlet aygıtlarını ve onun ekonomik politikasını akla uydurmak için bir teşvik de yoktur. Bu noktada Wallerstein, Max Weber'in erken kapitalist gelişimin engellerine dair fikirlerini takip eder. Diğer bir yandan, devletler arasındaki rekabet yöneticilerin ticari ve finansal çıkarlara ayrıcalık vermesi gerektiği anlamına gelir. Demek ki dünya sisteminde politik gücün doğrudan çoğulculuğu, ekonomik gelişmede önemli bir unsurdur.

Immanuel Wallerstein

Bir dünya ekonomisi içinde bazı devletler diğerlerinden politik ve ekonomik açıdan daha güçlüdür. Bunlar merkez devletlerdir. Askerî ve ekonomik açıdan çevre üzerinde hâkimiyet kurabilirler ve böylelikle emek sistemlerinin faklı çeşitleri arasında emeğin uluslararası dağılımını ortaya çıkarırlar. Çevredeki ucuz emek (çiftlikler, kölelik ve diğer ucuz-emekli işler), merkez için refah sağlar. Bu yapı, birçok sebepten dolayı çok önemlidir çünkü merkez devletlerin içerideki meblağı oldukça yüksek olan sınıf mücadelesinin maliyetini azaltarak bu devletlerin özgür ve nispeten iyi ücretli emek gücüne sahip olmasını ve ekonomik mallar için büyük bir tüketici piyasa sağlar. Merkez devletler toplamda daha zengin olma eğilimindeler: Zenginlikleri askerî güçlerini geliştirir ki bu da karşılığında zenginliklerini artırır.

Merkezî bir mevki, devlete devlet finansını zayıflatma eğilimi olan kısır döngüden kurtulmasını da sağlar. Askerî güçlerini geliştirmeye niyetlenen devletler vergi toplamak için yetkililere ve ordularına ödemek için paraya ihtiyaç duyarlar. Ama devlet yetkilileri bu paranın çoğunu kendileri harcama eğilimindeler. Bu durum özellikle, asillerin kârın çoğunu elinde tuttuğu ve aşağıdaki köylülere vergi yükünü dayattığı Orta Çağ'a ait devletlerde görülürdü. Eğer köylüler çok ezildiyse ve isyan etme eğilimindeyse bu da karşılığında askerî açıdan onları kontrol etme masrafını daha da arttırdı. Gücü genişletmeye ve bu gücü desteklemenin ekonomik bir bedeline dair bir kısır döngü var. Bu, bazen diğer devletlerin gücünün önüne geçerek ve daha sonra savaşların ve kontrol için verilen yerel çabaların bedeli arttıkça devletlerin bazen inme ya da çıkma eğilimi göstermelerinin sebeplerinden biridir.

On altıncı yüzyılda İspanya ve Fransa gibi bazı güçlü devletler birbirleri ile yıkıcı savaşlara girdiler ve bunun sonucunda içten ekonomik kriz ve sosyal karışıklıkla karşılaştılar. Bu yüzden merkezî mevkilerini kaybettiler ve İspanya'nın durumundaki gibi yarı çevrenin bir parçası oldular. Wallerstein, bu kısır döngüden kurtulmanın yolunun çevreye başarılı bir şekilde yayılmak olduğunu belirtir. Bu sebeple İngiltere, daha düşük askerî harcamalar ve daha az yurt dışı kaynaklı engel ile on altıncı yüzyıldan, rakipleri olan İspanya ve Fransa'ya göre ekonomik ve politik açıdan daha güçlü olarak çıktı. İngiltere, Avrupa'da baskın güç olmasını sağlayan ekonomik kazançları sömürgelerinden alarak, Güney ve Kuzey Amerika'ya ve Asya'ya doğru sömürgeci yayılmanın bir sonraki aşamasında hâkim olmaya devam etti.

Nasıl Fransa ve İspanya'nın iniş ve çıkışları olduysa, sonuçta İngiltere'nin de oldu ve yirminci yüzyılın ortalarının en güçlü merkez devleti olan Amerika'nın da kaderinde dünya hegemonyasını kaybetmek var. Bunun arkasında Wallerstein'ın ayırmaya çalıştığı bir mekanizma bulunmaktadır. Kapitalist dünya-sistemi süreci, özünde döngüseldir. Döngüler, Marksist ekonominin dönemsel krizlerine benzer, sadece Marx'ın kuramında bu dönemsellik 10 yılken, Wallerstein'da 100 yıldan 125 yıla kadar yayılmıştır. Aslında Wallerstein, Marx'ın modelini belirli toplumların iç dinamiklerinden bütün dünya sistemine yaydı. Marx gibi Wallerstein da bu döngülerin sosyalist bir devrimle sonlanmasını umar ama Wallerstein için kapitalist sitemi gerçekten dönüştürecek olan bir dünya devrimi olmalıdır.

Wallerstein'ın dairesel dinamikleri aşağıdaki gibi ilerler. Merkez toplumlar; yüksek-becerili, yüksek-ücretli üretim ekonomisine sahiptir; çevresel toplumların düşük-becerili, düşük-ücretli ekonomileri vardır. Merkez toplumlarda refah, düşük-ücretli çevreyi ve aynı zamanda kendi emek kuvvetlerinin sağladığı yüksek-ücretli mallar için etkili bir talebi sömürme becerilerine dayanır. Genişlemeci döngü (A evresi), yüksek-ücretli mallara (örneğin mamul mallar) talep arzdan daha büyük olduğunda ve düşük-ücretli mallara (örneğin ham maddeler) talebin de arzdan yüksek olduğu anlarda başlar. Bu yüzden merkez toplumlar ekonomik dokunaçlarını dünyanın yeni bölgelerine yayarlar. Bunun sonucunda, çevreden, malların akışına doğru bir artış olur ki bu da sırasıyla merkezdeki yüksek-ücretli malların üretimini artırır. Bütün dünya ekonomisi canlanma evresindedir.

Dönüm noktası, çevreden mal arzı talebi aştığında oluşur (B evresi). Dışarı yayılım artık kârlı olmadığı için yavaşlar. Bu, merkez üretimin durgunlaşmasına neden olur. Dünya ekonomisinin büyümesinde ters bir dönüş olur. Sonunda döngü dibe vurur. Bu süre boyunca anapara yeni bir yayılım için yolu hazırlayarak daha da merkezîleşir. Anapara birikimi, döngü her defasında gerçekleştiğinde tekrarlanan bir süreçtir. Aynı zamanda durgunlaşma zamanı boyunca, işsizlik ve diğer ekonomik ıstıraplar bir sınıf çatışmasının yükselmesine sebep olur. Sonuç, gelirin yeniden dağıtılmasını zorlamaktır. Bu, yayılma döngüsünü tekrar hareketlendirerek mallara talebi artırır.

Wallerstein ve iş arkadaşları ikili döngünün olmasını önerirler (A1—B1—A2—B2). İlk döngü ikinci döngüden daha yumuşak bir düşüşe sahiptir; döngüler çiftinin sonunda, düşük-ücretli üretimin sadece durgunlaşmadığı ama aynı zamanda daraldığı ve yüksek-ücretli üretimin (her zaman daha elastik olan) çok keskin bir düşüş yaşadığı özellikle büyük bir çarpışma vardır.

Bu döngünün politik yanı sadece ters dönüş aşamalarında sınıf çatışmasının artması değil, aynı zamanda bu rekabetin merkezî konumda olan devletler arasında ciddi bir savaş çıkartmasıdır. Eski egemen merkezî devlet düştüğünde ve yerini bir başka devlet aldığında, tüm bu ikili döngünün ve dünya sistemindeki bu politik hegemonyanın değişmesi, 100 yıl ya da daha fazla süre alır. Yeni bir dünya gücü A1 evresinde ortaya çıkar, B1 evresi boyunca hâkimiyet elde eder, A2'de en yüksek seviyesine ulaşır ve B2'de geriler. Egemenlik bir merkez devletten diğerine geçişi tesadüfî değildir ve ekonomik avantajlara bağlıdır. Bir devletin üretimi, ticareti ve finansı diğer devletlerinkini aştığında

o devlet egemen olur ve bu yüzden uluslararası arenaya hâkim olmasını sağlayan askeri gücüne yatırım yapabilir. Ama böylesine bir egemenlik her zaman kayıp gider. Eninde sonunda egemenlik teknolojik avantaja ve kısmen daha düşük iç düzen sağlama maliyetine dayanır. Sınıf çatışmasını sınırlar içinde tutabilmek için işçilere daha çok imtiyaz verilmelidir. Bu imtiyazlar üretim maliyetini arttırır. Teknoloji, bir ülkeden, dünyanın başka bir yerine her zaman taklit yoluyla dağıldığı için emeğin, işçiliğin ve teknolojinin kuruluş maliyetinin az olduğu başka bir devlet bu avantaja el koyabilir. Bu yüzden merkezin içinde ve dışında ve aynı zamanda yarı çevrenin içinde ve dışında devamlı bir hareketlilik vardır. Görüldüğü gibi, Wallerstein geçmiş hakkında yazıyor olsa da modelindeki birçok unsur, Amerika'nın dünya ekonomisindeki egemenliğine muhtemelen Çin ya da Avrupa Birliği ülkeleri tarafından meydan okunabileceğini gösterir ve bu durum günümüzde de geçerlidir.

Wallerstein kuramını, dört ciltlik *Modern Dünya Sistemi'nde* açıklar. Bugüne kadar üç cilt yayımlanmıştır. Her cilt, dünya sistemin bir büyük döngüsünü içerir. Birinci cilt, Batı Avrupa'da kapitalist dünya ekonomisinin 1459'deki başlangıç noktasından 1640 civarındaki son düşüşüne kadar olan süreyi açıklar: Politik olarak bu İspanya İmparatorluğu'nun yükseliş ve çöküş dönemidir. İkinci cilt, 1600'ler krizinden 1750'lerdeki başka bir dönüm noktasına gider; tüm bu zaman boyunca Hollanda; Fransa'daki mutlakiyetçi rejimin ve İngiliz gücünün yükselişinin meydan okumasına karşı egemen imparatorluk konumuna yükselir. Üçüncü cilt, 1750'den 1917'ye kadar olan dönemle ilgilenir; bu geleneksel olarak endüstriyel devrim olarak adlandırdığımız dönemdir ama dünya-sistemi teriminde bu İngiliz İmparatorluğu'nun ve onun ezici ekonomik ve politik gücünün dönemidir. Bu dönemde, yirminci yüzyıl başlarındaki dünya savaşları nedeniyle kriz yaşanır. Wallerstein'ın uzun vadeli perspektifinden bakıldığında bu dönem, gerçekten de Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının (1914-1918 ve 1939-1945) kolay olmayan bir ateşkesle sonlandığı askerî bir krize tanıklık eder. Bütün bu gelişmeler, 4. ciltte yer alacak olan dönüm noktasını oluşturur: İngiltere'nin gücünün azaldığı ve hâkimiyetin Amerika'ya geçtiği yirminci yüzyıl. Bu döngü de eğer Wallerstein'ın modeli doğruysa yirmi birinci yüzyıl, bir yerlerde kendi kapanış krizine sahne olacaktır.

Bazı yorumcular, dünya egemenliğinin yeni varisinin Çin olcağının çoktan görünmeye başladığını iddia ederler. Wallerstein'ın 4. cildi henüz görülmediği için onun düşüncesinin detaylarını bilmiyoruz. Ama Wallerstein, döngülerin sonsuza kadar devam etmesini beklemiyor. Çin veya Japonya'nın kapitalist dünya ekonomisinin merkez gücü olarak ortaya çıkacağı kesin değildir çünkü kuram aynı zamanda şu anki döngünün sonuncu olabileceğini tahmin eder.

Bir kere, bulgu, muhtemelen dünyadaki sermayenin hareketliliği hızlandığı için döngülerin kısaldığını iddia eder. Daha da önemlisi, özünde sınırlamalar olan eğilimler vardır. Bu eğilimler kapitalist dünya ekonomisindeki dünya alanında daha büyük oranları, daha da büyük maaşlar formunda kişisel gelirleri (karşılığı ödenmemiş ya da geleneksel emekten öte) ve daha da büyük topraktan ziyade makine ve mal formunda anaparayı içerir. Sömürülmemiş toprak, emek ve makineleşmemiş üretim rezervleri kuruduğunda, merkez devletler dış alana daha fazla yayılamayacaklar. Yeni bir sömürge yaratılamayacak, merkezin sömürmesi

için yeni bir toplum çevreye eklemlenemeyecek. Dünya sistemindeki kapitalist gelişimin ana mekanizması ortadan kaybolmuş olacak. Sistem bu finansal krizi sadece kendisini tamamen yeni bir şeye dönüştürerek atlatabilir. Wallerstein'ın tahmini bu son dinlenme noktasının sosyalist bir dünya hükûmeti olduğudur.

Wallerstein'ın kapitalist döngülerin bittiği gelecek tahmini Marksist devrimci kuramı yeni bir yapıda açıklar. Marx'ın kapitalist toplumlarda gerçekleşeceğini düşündüğü devrim öngörüleri başarısız oldu çünkü bu toplumlar ekonomik güçlerini dünya sistemindeki mevkilerinden aldılar. Yirminci yüzyıl boyunca Rusya, Çin ve başka yerlerde var olan komünist devletler bu ülkelerin ekonomilerindeki kapitalist kriz yüzünden değil, önceki hükûmetlerin dünya-sisteminin yol açtığı savaşlarda yok edilme şekillerinden dolayı gücü elde ettiler. Bundan dolayı, Marx tarafından öngörüldüğü gibi gerçekten sosyalist devletler değiller. Wallerstein, bu yüzden bütün Marksist modeli yeniden düzenler ve Marx'ın öngörülerinin sonunda daha geniş bir çapta gerçekleşeceği bir mantık önerir.

Yine de önemli bir soru ortaya çıkar. Erken yirmi birinci yüzyıl perspektifinden, Marksist analizin hâlâ uygulanabilir olduğunu söyleyebilir miyiz? 1989-1991'deki Doğu Avrupa ve Rusya anti-komünist devrimleri bütün durumun doğasını değiştirmedi mi? Cevap sürpriz bir şekilde hâlâ hayır olabilir. Wallerstein, dünya sistemin bütün olarak uzun bir süredir kapitalist olduğunu; sosyalist devletlerin sistemden çekilmeyi denediğini ama yapamadığını belirtir. Ne zaman uluslararası ticarete girseler bunu kapitalist koşullarda yaptılar. En fazla içsel açıdan sosyalist çizgilerde düzenlenen bir çeşit ticaret ortaklığı görevi gördüler ama dışsal açıdan dünya piyasaları ve finanslarıyla diğer kapitalistler gibi başa çıkmak zorundaydılar. Bu yüzden Wallerstein sosyalist devletlerin düşmesinin sebeplerinden birinin şu olduğunu savunur: Onlar kapitalist dünya sistemine o kadar çok bağlı kaldılar ki, kendi ekonomileri kapitalist rekabet tarafından sıkıştırıldı ve askerî harcamalardaki ağır yatırımlar, durumu sadece daha kötü hâle getirdi. Sosyalist bloğun çöküşünü anlamak için ihtiyacımız olan ana kuramlardan biri kapitalist dünyanın dinamikleridir. Bu dinamiklere, Rusya ve eski imparatorluğun giderek daha çok kapitalist hâle dönüştüğünü anlamak için daha çok ihtiyaç duyarız.

Bu kuramın doğru olup olmadığı sorusu hâlâ gündemde. Kuram, birçok unsuru ile ilgi çekici; bu yönüyle, dünya sistemi içerisinde yer alan toplumları nasıl etkilediğine dair iyi tahminlere sahip olabilir. Aslında, Wallerstein bize bireysel toplumun kullanışlı bir inceleme seviyesi olmadığını ve sosyal değişikliğin sebeplerinin dıştan içe gerçekleştiğini söyler. Bu fikir, doğru yolda gibi görünüyor. Ama daha az inandırıcı olan başka bakış açıları var. Dünya ekonomisi krizleri ne kadar ciddidir? Onlar bütün sistemi sona getirecek kadar ciddi midir? Bu, kapitalizm içerisinde oluşan uğraşları ve çelişkileri hafife almak değildir ama yine de bu süreçlerin, yüzyıllarca devam edeceği kuramsal açıdan inandırıcı değildir. Wallerstein, dünya sosyalizminin dünya kapitalizm döngülerini sona erdirecek tek değişim noktası olduğunu tasarlar. Dünya sosyalizminin ya da diğer değişmez bir dayanak noktasının bugünden yüzlerce yıl sonrasında bile var olup olmayacağı yine de iyi bir sorudur.

Wallerstein'ın modelinin bizi ne derece ikna ettiği, entelektüel azmi ve kapsamı inkâr edilemez. Bu, bir kere daha, sosyologların dünyamızda olanları açıklamak için en önemli meseleleri en fazla ele alanlar olduklarını gösterir. Sonuçta, Wallerstein'ın modelinde değişiklikler yapılması gerekse de bu model, daha geniş bir anlayış için bir kılavuzdur.

SOSYOLOJİ KÜRESELLEŞMEYİ NASIL AÇIKLAYABİLİR?

Son yıllarda, 1990'lardan itibaren, dünyanın bütünsel olarak yeni bir döneme girdiğinden, bu dönemi açıklamak için de yeni kuramlara ihtiyaç duyulduğu görüşü ortaya çıktı. Bu görüş, popüler medyada çok yaygın olan küreselleşme kavramı olup entelektüel dünyada bu kavram, genellikle postmodernizmin felsefesi ile ilişkilendirilir. Temel düşünce dünyanın özellikle bilgi teknolojisi ve internetin sonucu olarak küçüldüğüdür. Evrende herhangi bir noktadan bir diğerine iletişim neredeyse anında gerçekleşmekte ve düşünceler, görüntüler ve bilgiler her yere engeller olmadan yayılmaktadır. Aynı finansal ve çevresel krizler tarafından tehdit edilen ve pazarın büyüklüğü ile yeni boyutlara yükselen dünya tek büyük ekonomiye bağlanmaktadır. Mal ve servisler her yerde üretilebilir ve her yere gönderilebilir. Ülkeler ve eyaletler arasındaki sınırların artık önemi yoktur ve tek bir küresel politika vardır.

Küreselleşme teorileri iyimser ve kötümser olarak çeşitlilik göstermektedir. Bütün eski ideolojilerin ve ön yargıların ortadan kalktığı mükemmel ve yeni bir özgürlük, yaratıcılık ve gelişme çağında mıyız? Yoksa bu, yerel sıkıntıların her yere yayıldığı küresel kriz çağı mıdır? Bu sorulara cevap vermeden önce, sosyoloji teorisinin ana geleneklerinin modasının geçip geçmediği sorusunu sormamız gerekir. Marx, Weber, Durkheim, Goffman ve diğer klasik sosyologların izinden giden kuramcılar küreselleşme, artan bilgisayar kullanımı ve dünyayı saran internet sunucuları ağı hakkında neler söylerdi?

Küreselleşme dâhil her şeyin en az üç temel boyutu vardır: kültürel, ekonomik ve politik. Bunlar Weber'in tabakalaşma kategorilerinin (sınıf, statü ve güç) sırasının değiştirilmiş hâli olup küreselleşme söz konusu olduğunda, kültürel boyut ile başlamak daha kolaydır.

Küreselleşme kuramları temelde bilgi ve onun akışı hakkında bir kuram olduğu için en çok önemi kültüre vermeye eğilimlidir. Tartışılan en temel konulardan bir tanesi dünyanın tek bir dünya kültürü – bazen McDonaldslaşma denilen – tarafından ele geçirilip geçirilmediği yoksa yerel kültürlerin var olmaya devam edip etmediğidir. Şu an için cevabın "küreselleşme"(glokalleşme) – küresel kültürel kalıpların yerel uyarlamaları – olduğu söylenmektedir. Fakat internet yirmi yıldan daha az bir süredir var olduğu ve bazı bölgeler için yeni olduğu için geçici olabilir ve bir süre sonra, mesela otuz yıl içinde, tamamen homojen bir dünya kültürü var olabilir. Sadece yerel kültürlerin özgün olduğunu ve küresel kültürün yapay, ticari ve çıkarcı olduğunu düşünenler için bu kötümser bir sonuçtur.

Ancak, aynı zamanda, kültürel direniş de vardır. Küresel kültür genellikle batılılaşmadır ve Batı'daki ticari anlayış ve sözde cinsel ahlak ve dinî değerler eksikliğine saldıran Müslüman köktenciler tarafından şiddetle karşı çıkılmıştır. Küresel kültürün geleneksel toplumlara nüfuz etme çabası bazen şiddetli tepkilere yol açar. Yine de anti modern köktenciler bile interneti kendi amaçlarına uygun hâle getirmekte ve direnişlerinde modern silahlar kullanmaktadırlar. Bombalar, cep telefonları tarafından ayarlanabilir. Küreselleşme araçları küresel kültürün kendisine karşı kullanılabilir.

Şimdi dünya-sistemi kuramının küreselleşmeye nasıl baktığını düşünün. Immanuel Wallerstein ve ondan önce Fernand Braudel modern dünyanın her zaman, en azından on altıncı yüzyıldan beri, politik ve kültürel boyutları birleştiren bir dünya ekonomisi olduğunu belirtmişlerdir. Modern Avrupa'nın oluşumu Avrupalıların okyanuslara yayılması ve dünyanın geri kalanını kolonisi yapması ile aynı zamana rastlar. Andre Gunder Frank gibi daha uç kuramcılar Antik Çağ'lardan beri dünya bölgelerinin her zaman yerel güç yapılarını şekillendiren ticaret kalıpları ile bağlandıklarını öne sürmektedir. Diğer bir deyişle, küreselleşme yeni değildir.

Dünya kültürünün egemenliği de yeni değildir. Dünya sistemi kuramının vurguladığı ve güncel küreselleşme kuramlarının unutmaya eğilim gösterdiği temel nokta dünyanın her zaman katmanlı olduğudur. Her zaman yarı çevre ve çevre bölgeler için genel eğilimi tayin eden çekirdek bir bölge vardır. Dünya çapında en geniş şekilde yayılan kültürün egemen çekirdek kültür olduğu, dünya tarihinin son beş yüz yılı boyunca sabit değerde olan bir genellemedir. 1700'ler boyunca Fransız kültürü baskındı ve geri kalmış Rusya'daki aristokratlar kültürel prestijlerini artırmak için Fransızca konuştular. 1800'ler ve 1900'lerin başlarındaki İngiliz hâkimiyeti dönemi boyunca, İngiliz giyimi sadece Avrupa ve Amerika'daki centilmenler için değil; aynı zamanda Hindistan, Çin ve Japonya'daki eğitimli ve iş yönelimli sınıflar içinde modayı belirliyordu. İngiltere, popüler spor modasını ve günümüzün dünya sporu olarak adlandırılan ve başlangıçta denizaşırı İngiliz spor kulüplerine yayılan bir İngiliz sporu olan futbolu yarattı.

Bu açıdan bakıldığında, günümüz küreselleşme çağı kültürü – 1990'lardan bu yana var olan internet çağı – Amerikan popüler kültürünün ihracıdır. Amerika'nın kültürel hâkimiyeti internet ile başlamadı, aksine önceden var olan gidişatı sürdürdü. Dünya sistemi kuramı, Amerika Birleşik Devletlerini İkinci Dünya Savaşı'ndan beri çağın dünya hâkimi olarak kabul etmektedir. Bu, Hollywood filmleri ve Amerikan tarzındaki televizyon showlarının kültürel egemenliği ile bağlantılıdır. Çağdaş küresel kültür, temelde Amerikan tarzındaki iletişim teknolojilerine dayanmaktadır. Dünya, altmış ya da daha fazla yıldan beri, çoğunlukla Amerikan şirketleri ya da denizaşırı taklitçileri tarafından bulunan ve piyasaya sunulan filmler, televizyon, ana bilgisayarlar, dizüstü bilgisayarlar, fiber-optik kablolar, uydular, internet, cep telefonları, kablosuz ağlar ve devam eden birçok başka teknoloji silsileleri ile işlenmektedir. Bütün bu araçlar tarafından gönderilenler ise yine Amerikan tarzındaki içeriklerdir.

Ekonomik ve askerî-siyasal açıdan egemen olan Amerika, kültürel hâkimiyetini de kurmaktadır. Kültürel hâkimiyet, diğer hâkimiyet türlerinden daha

kolay gibi görünmektedir: Askerî ve politik ihlaller direnişe yol açar ama direnişçiler bile Amerikan tarzı kotlar, koşu giysileri, spor ayakkabılar ve beyzbol şapkaları giyme eğilimindedir. 1950'ler ve 60'larda gerçekleşen, Amerikan kültürünün İngiliz ve Fransız kültürü üzerindeki hâkimiyeti Goffman'ın gündelik hayatta bireyin sunumu şeklinde adlandırdığı kültürel devrim ile desteklenmiştir. Avrupa elitleri centilmence üst sınıf tarzını dayatmalarına rağmen, Amerikalılar, günlük giyim tarzını olabildiğince aşağı çekerek, giyimin itibarı belirlemeyeceği bir görüntüyü yarattılar. Bugün dünyada gündelik yaşamdaki en temel kültürel mücadele, Batılı tarzlar ile yerli Avrupalı-olmayan giyim arasında değil, İngiltere-çağındaki kravat-ceket resmiyetini devam ettirenler ile Amerikan kitle giyim pazarları tarafından popüler hâle gelen İran ve Venezuela'daki devrimciler gibi gündelik giyinenler arasındadır.

Günümüz küresel kültürü, daha önceki dönemlerde var olduğu gibi dünya sistemi egemenliği tarafından aynı hâkimiyet türünü sergilemektedir. Dünya sistemi kuramı için, kültür, ekonomik hâkimiyetin sadece bir kanadıdır. Kültürü havada, kendisi tarafından ayakları tutularak süzülürmüş gibi düşünmek yerine, kültür üreten endüstriyi bir kapitalizm formu olarak düşünmemiz gerekir. Kültür endüstrisinin iki bileşeni vardır: kültür üreten teknolojiler ve onlara gönderilen kültürler. Günümüzde maddi üretimin önemli bir bölümü en azından 1800'lere kadar uzanan ve 1920'lerden beri ekonominin imalat sektörünün gelişen bir parçası olan portatif mini-bilgisayarlar ve ondan önce televizyonlar, kameralar, pikaplar ve telefonlar gibi ürünlerin imalatıdır. İstihdamın bir diğer büyük sektörü film ve TV stüdyoları, reklam ajansları ve bütün diğeri iletişim teknolojileri kullanıcıları tarafından üretilen kültürün maddi olmayan parçasıdır. Ekonomik bir fenomen olarak kültür-üreten sektör, dünya ekonomisinin yükselen lideri hâline gelmiştir (özellikle, kültürü pazarlamanın bir formu olarak gezi amaçlı yapılan turistik faaliyetleri ekonomiye dâhil ederek). Kültür üreten sektörler, yirminci yüzyılın başlarına hâkim olan otomobiller, buzdolapları ve diğer büyük tüketim parçalarını üreten fabrikaların baca veya paslı ağır sanayi kuruluşlarının oluşturduğu ekonominin yerini aldı.

Ama bu dünya ekonomisinin yapısında değil içeriğinde olan bir değişikliktir. İspanyol egemenliği sırasında altın ve gümüş, ilk koloniler döneminde tarım ürünleri, on dokuzuncu yüzyılda demir yolları, kanallar ve okyanus sevkiyatından, yirminci yüzyılın başlarındaki ağır tüketim malları ve yirminci yüzyılın sonları ve başlarındaki kültür üreten endüstrilere kadar egemen merkezlerdeki değişimleri ile birlikte dünya sistemi, yayılımının her aşamasında kendi temel ekonomik ürününe sahiptir. Günümüzde birçok buluşun ortaya çıkması etkileyici olabilir fakat bu görülmemiş bir durum değildir; örneğin, tüm dünyada demir yolu kullanımının yayıldığı dönemlerde, bu buluş, kullanan insanlar için oldukça çekiciydi. Aynı şekilde, ilk kez silahlı Avrupalılarla karşılaşan yerliler için de bu çekicilik vurgulanabilir. Değişim oranının hızlandığına dair popüler tabir muhtemelen doğru değildir; dünya sistemi değişikliği son birkaç yüzyıldır aynı oranda devam etmekte gibi görünmektedir. Burada daha derin bir nokta vardır.

Modern dünya sistemi, yayılan piyasalar etrafında düzenlenen kapitalist bir ekonomidir. Yayılma hem dünyanın etrafına dağıldığı için coğrafi olarak hem de yeni ürün ve donanımlar ürettiği için teknolojik olarak gerçekleşmektedir.

Belirli ürün ve teknolojiler değişir ama temel kalıp kendisini tekrar eder: İş rekabeti hem teknolojide hem de organizasyonda buluşlara yol açar. Bu buluşlar, finansal ve askerî bir gücün bulunduğu coğrafi bir çekirdekte yoğunlaşma ve yarı gelişmiş alanlara doğru çevreye yayılma eğilimdedir. En az gelişmiş bölgeler, her zaman en ucuz iş gücünün bulunduğu yerlerdir; bu yüzden, dışarıya doğru ilerleme ve merkezde tasarlanan ve geliştirilen ürünler için en düşük maliyette vasıfsız iş gücünü başkasına yaptırma düzeni vardır. Dünyanın yönetim biçimleri; keşiflerde, kolonilerde ve günümüzün resmî bağımsız eyaletlerinde değişiklik göstermektedir, fakat bu yapıların altındaki ekonomik ve sosyal süreç hâlâ aynı şekle sahiptir.

Kültürel ürünler en büyük gelişimin gerçekleştiği ve en büyük kârların elde edildiği günümüz dünya ekonomisinin keskin kenarıdır. Her ekonomi yiyecek, barındırma, nakliye, inşa, hizmet, perakende ve benzeri daha büyük bir olağan madde üretim sektörünü içerir ve bu nedenle dünyanın belirli bir bölgesi, yeni ürünler bağlamında ileri teknolojiye sahip olmadığında bile, bu gibi daha geleneksel sektörlerde gelişim kaydediyor olabilir. Yeni ürünler dünyada her yere aynı oranda nüfuz etmez – ki bu durum merkez, yarı-çevre ve çevre arasındaki temel ayrımı oluşturur. Merkezden uzak olan kimi yerler, hâlen tarihin ilk safhalarında ileri teknoloji olan tipte üretim sürecinden geçmektedir. Örneğin, Çin'de 1980'ler ve 90'lardan beri süren ekonomik patlama genel olarak Çin'in, Amerika ve Avrupa'da yirminci yüzyılın başlarında gelişim dalgasını oluşturan tüketim ürünlerinin hızına yetişmesine başlamasına dayandırılmaktadır. Tek başına saf büyüme oranı, bir ülkeyi dünya ekonomisinin merkezi konumuna getirmez: Dünya-sistemi, merkezî, finansal ve girişimci aktivitelerin gelişimdeki en ileri teknolojilerini yönlendiren yerdir. Çin'in dünya ekonomisinin yeni lideri olacağı yönündeki tahminler hatalı bir ön kabule dayanmaktadır ki bu durum sadece nicelik olarak eski ürünlere yetişmek meselesi değil, ekonomik yeniliklerin merkezî olacak bir biçimde kaliteli olarak değişim meselesidir.

Kapitalizmin başarısı ekonomik pazarda kâr edilmesine dayanır ve bu da rakiplerin önünde yer almak anlamına gelir. Büyük kârlar daima yeni coğrafi alanlarda ya da en yeni ürün veya yeni stil türleri yaratmak ve dağıtmak bağlamında en yeni pazarlarda elde edilir; böylelikle tüketiciler, yeni bir şeyler istemenin titreşimlerini alırlar. Bu nedenle sözde yüksek-teknoloji değişim çağı aslında uzun sürede kurulan, kapitalist kâr-elde etmenin en gerekli yöntemidir. Elbette ki yeni ürünler kendilerinden önce gelenlerden farklıdırlar fakat bu yeniliklerin kendisi, toplum bilimsel olarak dikkate alındığında, yeni değil uzun süredir var olan modelin tekrarlanmasıdır.

Bu durumda güncel küresel ekonomi daha önceki küresel ekonomilerinden hangi açılardan farklıdır? Eskiye göre daha yoğun bir küresellikte midir? Her ne kadar Amerikalıların aldıklarının birçoğunun Çin'de ya da Bangladeş'te yapılmış olması çarpıcı görünse de bununla birlikte dünya ticareti çerçevesinde, 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı döneminde dünyanın çok daha fazla bağımsız olduğu hesaplanmıştır. 1700'ler ve 1800'ler de ise, İngiliz tekstil ürünlerinin pazarı istila edişi, Hindistan'ın pamuk endüstrisini harabeye çevirmiş, Amerika'dan gelen İspanyol altınlarının pazara akını 1500'ler ve 1600'lerde Avrupa ekonomisini enflasyona uğratmıştır. Her ne kadar günümüz taşımacılığı ve iletişimleri dünya çevresinde bariz bir

biçimde çok daha hızlı olsa da dünya ekonomik yapısının son ürününün/çıktısının çok farklı olup olmadığı açık değildir.

Günümüz küresel ekonominin iyimser yorumu, tüm dünyanın modernize olduğu şeklindedir. Tıpkı bir gün herkesin bilgisayar sahibi olacağı varsayımı gibi, herkesin Amerikan-tipi orta-sınıf yaşam tarzına sahip olacağı düşünülmektedir. Her ne kadar dünyanın her yerinde günümüzde orta sınıflar (ya da daha katı bir biçimde üst-orta-sınıflar, orta sınıfın ayrıcalıklı elit kısımları) aşağı yukarı aynıymış gibi bir görünüm sergileseler de dünyadaki eşitsizlik yapısının genel dağılımı iyimser bir resim ortaya koymamaktadır. Hatta aksine, son otuz yılda dünyanın aşağı yukarı her yerinde görülen eğilim, eşitsizliğin artışı yönündedir. Bu durum hem toplumlar içinde hem de toplumlar arasında gerçekleşmiştir. Amerika Birleşik Devletleri gibi belirli toplumlarda, en zengin % 20'lik kısım ile toplumun geri kalanı arasındaki eşitsizlik artmaktadır. Bu örüntü, eski-sosyalist toplumlar için çok daha çarpıcı görünmektedir; Rusya ve diğer eski-komünist ülkeler eşitsizlik bağlamında çok büyük artışa sahiptirler ve Çin'in pazar ekonomisine geçişi daha önceden yaşam şekli olarak birbirine oldukça yakın olan sınıflar arasında büyük bir uçurum yaratmıştır. Toplumlar arasındaki düzeylerin karşılaştırmasında ise, dünyanın zengin ülkeleri fakir ülkeler üzerinde liderliklerini genişletmişlerdir ve bu nedenle dünya 1950'lere oranla çok daha fazla eşitsizdir.

Toplumbilimciler olarak iyi bir kuramın yönelimlerini, basit bir biçimde tanımlamak değil, açıklamak olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Bu noktada dünya-sistemi kuramı klasik Marksist kuramı takip etmektedir. Bu kuram, eşitsizliği – toplumsal sınıflar arasında varlık ve gelir bakımından farklılıkları – neyin yarattığı ve zaman içinde eşitsizlikteki değişimlere nelerin neden olduğu hakkında bir kuramdır. Kuramın temelindeki görüş, kapitalizmin genişleme ve özellikle yeni teknolojiler üretme yolu ile kârı aradığıdır. Fakat yeni teknolojiler iş gücünün yerini almakta ve daha fazla ürün üretilirken daha az iş gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum işsizliği artırıp tüketimi düşürmektedir ki bundan dolayı ekonomik yenilik ve genişleme dalgalarının ardından işletmelerin iflas ederek daha büyük işletmeler tarafından yutuldukları ekonomik krizler gelir. Marx, iş döngüsündeki ani yükseliş ve düşüşlerin en nihayetinde çok büyük bir krize neden olacağını ve kapitalizmin bir sosyalist devrim ile yok olacağını savlamıştır.

Her ne kadar kuram gerçeklerle kısmen örtüşse de – iki yüzyıl ya da daha fazla bir süredir kapitalizm periyodik krizler ile tanımlansa da – nihai kriz henüz gerçekleşmemiştir. Neden olmasın? Bu duruma dünya-sistemi kuramı tarafından verilen bir yanıt, merkezdeki ülkelerin kapitalizminin gelişmemiş dünya çeperine doğru yeni bir genişleme başlatarak her şekilde kendini korumayı başardığı şeklindedir. Bu sav ışığında, tüm dünya kapitalizm tarafından tamamen ele geçirildiğinde ve gidilecek başka bir yer kalmadığında, eskiden uzak yerler olan Asya'nın günümüzde dünya üretiminin merkezî hâline gelmesi kapitalizmin nihai krizinin o kadar da uzak olmadığı anlamına gelmektedir.

Bu savlamada ikinci bir görüş ise kapitalizmin sadece coğrafi yayılım sayesinde değil aynı zamanda teknolojik yenilikler aracılığıyla yeni pazarlar yaratarak hayatta kaldığıdır. İş gücü-tasarrufu sağlayan makineleşme, fabrika istihdamını önemli bir biçimde azaltsa ve deniz yolu ile konteynır taşımacılığı liman işçiliğinin son geçerlik tarihini doldurmasına sebep olsa da yeni, yüksek teknoloji ürünler, yeni iş alanları yaratmaktadır. Bu durum, kapitalizmin geçici yükseliş ve düşüş döngüsündeki iniş çıkışlar ne olursa olsun, sonsuza dek süreceğine ilişkin kuramın iyimser bir bölümünü oluşturmaktadır.

Ancak bu görüşe karşıt bir diğer sav ise, bilişim teknolojisi küresinde gerçekleşen günümüz yüksek teknoloji akımının beyaz-yakalıların işlerinin yerine geçecek makineler yarattığına işaret etmektedir. Önceki iş gücü tasarrufu teknolojisi el işçisi sınıfını küçültüp orta sınıfı genişletirken, günümüz bilgisayarlaşma teknolojileri, otomatik sekreterler ve web siteleri orta-sınıfın işlerini ortadan kaldırdı. Büro ve yönetim sektörü de otomatik hâle gelmekte ve bu yüzden orta sınıf da küçülmektedir. Bu durum üst tarafta zengin finansörler ve profesyonellerin, alt kısmında ise büyük bir yoksul bölümün olduğu ve ortasında hemen hemen hiç kimsenin bulunmadığı kum saati biçimli iş gücünü ortaya çıkarmaktadır. "Yüksek teknoloji hayali" fikrindeki kusur, onun mülkiyeti, sanki yeni teknolojiler otomatik olarak herkes için yararlıymışçasına yok saymasıdır. Şimdi ise, dünya nüfusunun geri kalanı istihdamın sınırında yaşarken, büyük kuruluşları yöneten bilgisayar sistemleri ve robotlara sahip az sayıda kişinin olduğu 'çok gerçek' olası bir gelecek ile yüz yüze kalmaktayız. Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ya da makul ölçüde Dubai gibi yerlerde yaşayan seçkin yüksek teknoloji sahiplerinin yapısal olup olmadığı, yapısal örüntüde daha önemsizdir.

Küreselleşme bu sorunların gerçekleştiği ve kendisini çözdüğü daha büyük bir sahne sağlar ancak bu durum temel sorunları çözmez. Gelecek, kapitalist sistemin arızalanması sonucunda gerçekleşecek dünya çapında büyük bir ekonomik kriz görecek midir? Wallerstein'a göre bu durum, bir dünya hükûmeti altında sosyalizme yol açacaktır. Daha az bir olasılıkla ise, eşitsizliği ortadan kaldırmak için pazarların düzenlenmesi ve zenginliğin yeniden dağıtımına ilişkin uluslararası anlaşmalarla kurulmuş liberal bir dünya rejimi gelişecektir. Öte yandan üçüncü bir olasılık ise geçmişte olduğu gibi, zor günlerin her zaman olduğu ancak tarihin her zaman bir şekilde üstesinden geldiği ani yükseliş ve düşüş döngüsünün sonsuza kadar devam etmesidir. Dünya sistemi kuramı da bu görüşü desteklemektedir, her yüz, yüz elli yıllık uzun döngü örüntüsü ile yapı kendi kendisini tekrar etmekte, ancak egemen güç dünyanın başka bir bölgesine geçmektedir. Bu bağlamda yirmi birinci yüzyılda – olasılıkla 2040'larda – ABD egemenlik çağının sona ermesi ve başka bir egemenin ABD'nin yerini alması söz konusu olabilir (Çin, bu durum için yeni bir aday olarak ileri sürülmüştür ancak daha önce de belirtilen sebeplerden dolayı böyle bir durumun gerçekleşmesi için Çin'in geçmesi gereken uzun bir yol bulunmaktadır.).

Kuramla ilgili tartışmamız henüz tamamlanmadı. Dünya sistemi kuramı bir fazdan diğerine geçişin bir periyodik dünya savaşı ile çakışacak şekilde gerçekleştiğini öngörmektedir. Dünya sistemi egemeni, sadece ekonomik ve kültürel olarak değil askerî olarak da baskındır ve savaşmadan pes etmez. Bu durum bizi küreselleşmenin üçüncü boyutuna yani siyasete götürür.

Çağdaş küreselleşmiş siyaset daha önce yürütülenden farklı mıdır? 1990'ların başındaki çalkantılı günlerde, dünyanın yeni bir döneme/çağa girdiği iddia edildi. Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ve soğuk savaşın bitişi ile artık dünya barışı ve iş birliği çağındaydık; komünizm (ya da sonu *izm* ile biten diğerleri) gibi ideolojilerin sonuna ulaşılmıştı ve bundan böyle açık Pazar ve doğrudan iletişim çağına gelinmişti. Çok geçmeden, gerçekler yeni anlaşmazlıklar olarak sahneye çıktı: İslami köktendinci militanlık karşısında Batı ve 'yeni savaş' biçiminde ortaya çıkan Batı'nın karşı saldırısı; özellikle Latin Amerika'da solcuların, antikapitalist rejimlerin yeniden canlandırılmasına ilaveten olağan yöresel çatışmalar, baskıcı hükûmetler, etnik kıyımlar hatta Afrika ve benzeri yerlerde yapılan soykırımlar.

Geriye dönüp bakıldığında, 1990'ların başındaki coşkulu iddialar şimdi,

ABD'nin ideolojik düşmanı karşısında kazandığı zaferin bir anlık geçici coşkusundan ibaret gibi görünmekte. Aslında, Sovyetler Birliğinde, Skocpol eyalet merkezli modele tam olarak uyan bir devrim olduğu için bu durum Amerikan üstünlüğü nedeniyle ortaya çıkmış gibi görünmemektedir. Sovyet eyalet sisteminin çöküşü, ordu harcamaları eyalet bütçelerini kısıtlayarak reformcular ve komünist gelenekçi elitleri ayrıştırdığı ve etnik dirilme biçiminde ortaya çıkan muhalif hareketlere yol açtığı için meydana gelmiştir. Elbette ki, Sovyetler Birliği'nin düşüşü Marksist Teori tarafından dünya sistemi yorumlamasında dahi önceden tahmin edilememişti. *Toplumun Keşfi*'nde de vurguladığımız gibi, toplumbilimde çok boyutlu bir kurama ihtiyaç vardır ve Weber'in sınıf, statü ve güç çerçevesi ilgili boyutları sağlamaktadır. Skocpol ve başkaları tarafından formüle edilen devrimin eyalet-merkezli kuramı gücün özerk dinamiklerinin nasıl işlediğini bize göstermektedir. Üzerinde tartıştığımız üzere, dünya sistemi kuramı küreselleşmenin günümüzdeki aşamasına gelene kadar gerçekleşenler ile tutarlıdır ancak kurama siyasi, ekonomik ve kültürel kanatların tamamının uyarlanması gerekmektedir.

Aynı durum iç siyaset için de geçerlidir. Dünyayı birbirine bağlayan bilgi teknolojisi çağında bile, yerel eyaletler hâlihazırda var olmaktadır ve her bir eyaletin içinde toplumsal gruplar iktidar gücünü ele geçirmek için mücadele etmektedir. Günümüzde hâlihazırda varlıklı sınıflar üstünlüğe sahip olsalar da toplumsal sınıfların ayırt edici ekonomik sorunları bulunmaktadır. Weberci toplumbilimcilerin vurguladığı üzere, statü gruplarının hareket etmesi ekonomik sınıflardan daha kolaydır ve bu yüzden politikaların geneli özellikle etnik ve dinî kültürel kimlikler ve toplumlar çevresinde organize olan gruplardan oluşur. Bu aynı zamanda çevre, cinsel tercih veya baskılanan mücadelecilere yönelik fedakârlıkları içeren idealist konulara odaklanan yeni tür toplumsal hareketleri içerir. Weber'e göre bu hareketlerin üyeleri de onlara ahlaki itibar sağlayan hayat biçimleri ve kültürel değerler çevresinde organize topluluklar (Bu durumda ağlar da denilebilir.) oldukları için statü gruplarıdır. Özellikle bu türden hareketlerin birer katılımcısı isek bizim için görülmesi zor olan ise, toplumsal hareketlerin hiçbir zaman kargaşaya bir son vermediğidir. Ancak, özellikle yeni kültürler yaratmak için gerekli kaynaklar çok yaygınlaştığı için, çok daha yeni kültürel ideallere dayanan hareketler de yaratılabilir. İnternet gibi teknolojilerin hareketlerin taşınılabilir olmasında yardımı olduğu gerçeği bizim tarafımızın – ya da herhangi diğer belirli bir hareketin – kazanacağı anlamına gelmez. Çağdaş dönem, taşınabilir kaynakların bolluğundan dolayı hareketlerin taşınabilir olmasının kolaylaştığı bir çağdır.

Ancak bu durum, siyasi yelpazenin her yönünde gerçekleşen hareketler için de geçerlidir. Bu durum en azından yirminci yüzyılın başından beri böyle gerçekleşmiştir. 1920'lerde ve 30'larda işçiler ve faşistler, içki-yasağı taraftarları, feministler ve milliyetçiler gibi mobilize idiler. Önemli toplumsal hareketlerin sıralanışı 1990'lar ve 2000'lerde değişmiş, ancak örüntü herhangi bir tekil hareketin diğerlerini gölgede bırakmaması bakımından aynı kalmıştır. Bu durum, yüksek teknoloji veya iletişimin yoğun bir biçimde küresel olarak genişlediği ve mobilize olduğu çağda bile siyasetin çok yönlü çatışmalar arenasında aynen kalacağı anlamına gelmektedir. Kimi zaman da sonuçlar, sonuçsuz kalır. Bazen sıkışıklıklar biraz olsun açılır ve güç geçici olarak el değiştirir. Ancak bu durum uzun süredir

siyasetin doğası olmuştur. Bu durumun yakın zamanda neden sona erme eğilimi gösterdiğine yönelik iyi bir kuramsal neden, ufukta görülmemektedir.

Bu bağlamda, bizim sonucumuz, günümüz küreselleşme çağı tarihinin geçmiş dönemlerinden kimi yüzeysel özellikler bakımından farklılaşmaktadır ancak günümüzde devam eden toplumsal süreçler aynı kalmakta ve bunları açıklamak için toplumsal kuramın başlıca geleneklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bilgiler ışığında, küreselleşme hakkında aşırı iyimser inançlar gerçekçi değildir. Kapitalizmin küresel bir krizi olup olmayacağı ve yükselen eşitsizlik yönündeki güncel eğilimin devam edip etmeyeceği gibi sorular hakkında, çok iyi tahminlerde bulunabilecek kadar yeterli, güçlü kuramlarımız bulunmamaktadır. Bu durum, yeni nesil toplum dilbilimcilerin katkıda bulunabilecekleri bir konudur.

Sonuç olarak, bizim geniş ölçekli dünya ve uzun-soluklu tarihsel değişim makro teorilerini aradığımızı kendimize hatırlatmalıyız. Toplumbilimin mikro teoriler ile ilgilenen alt dalı gelecekteki küreselleşme hakkında ne demektedir? Makro teoriler, bu konuda mikro teorilerden daha kötümserdir. Makro dünyada, ekonomi her zaman sınıf farklılıkları ve eşitsizlikler, krizler ve ani iniş çıkışlar ile ilgilidir. Güç, savaşlar ve ideolojik çatışmalar, siyasi manevralar, baskınlık ve direniş ile ilgilidir. Hatta Bourdieu'nün görüşüne göre bütün eşitsizlik sistemini yeniden üreten 'kültür' bile makro bakış açısı çerçevesinde kültürel egemenliğin bir biçimi olarak ele alınmaktadır. Mikro toplumbilim bu örüntüleri inkâr etmez ancak toplumsal yaşamın başka bir boyutunu görür. Durkheim ve onun takipçileri için toplumsal etkileşim temelde duygular ve müşterek coşku aracılığıyla dayanışma/beraberliği aramak anlamında iken kültür, insanlar kendi grupları içindeki paylaşılan sembollere bilinçli ve bilinç dışı olarak odaklandıkları için daha yerel ve süreksizdir. Goffman gibi mikro-toplumbilimciler küçük ritüellerdeki gelgitlerin, nasıl özel yaşamlarımızın yansımasını oluşturduğunu ve günlük yaşamımıza nasıl bir anlam kattığını göstermektedir. Bilişim teknolojileri çağı bu durumu fazla değiştirmemektedir. Toplumbilimciler; insanların cep telefonu, kablosuz bilgisayarlar, iPodlar ve yeni taşınabilir iletişim araçları sunucuları kullanımlarını araştırmaya başladıklarından beri, bu teknolojileri temel olarak insanların tanıdıkları kişiler ve kendilerini ait oldukları kültür ile küçük ölçekli ritüelleri sürdürmek için kullandıklarını saptadık. Dünyanın mikro-boyutu, bilgisayarlaşmanın kendi kişisel olmayan ve yabancılaştırıcı özelliklerine rağmen, daha fazla çatışmacı ya da yabancılaştırıcı olmaya başlamamıştı. İşte bu yüzden, mikro düzeydeki insanlar aktif, enerjik bireylerdir ve en çok yapmayı sevdikleri şey Goffmancı mikro-ritüelleri daha fazla sürdürmektir.

Günlük haberleri ya da tarihi okuyan biri 'büyük dünya'da neredeyse tüm dikkatin çatışmalar ve kriz üzerinde olduğunu söyleyebilir. Ama mikro-toplumbilim, olayları çok daha detaylı bir biçimde görür ve tartışmasız olarak da toplumsal gerçekliğin daha büyük bir dilimini gözlemler. İnsanların yaşadığı daha 'küçük dünyalar'da ise anlamlandırma ve dayanışma arayışı büyük bir dikkatle devam etmektedir.

Dizin

Not: İtalik karakterle yazılan sayfa numaraları fotoğrafları; düz karakter ile yazılan numaralar ise dipnotları göstermektedir.

A

19. Yüzyıldaki Düşünce Hareketleri (Mead), 152
Addams, Jane, 82
Ademimerkezi, Tocqueville, 53, 58–59
Adler, Alfred, 72
Adorno, Theodor, 42, 202
Afrikalı Amerikalılar,
  Booker T. Washington, 162–164, 172–174, 177 sivil halk protestoları, 240–241
  din, 179–180
  Du Bois, 169–176, 170
  ırk kahramanları, 180
  ilerleme, 181–182
  sosyal hareketlilik, 180 tabakalaşma, 175, 176–182
Ağlar, 230
Ahlak felsefesi, 74–75
Ahlaki duygular, Pareto'un sistemi, 186
Ahlaki normlar, Durkheim, 94–95
Ahlaklılık
  Cooley, 147
  Mead, 159
  Nietzsche, 66, 67, 72
  Sumner, 81
Aile
  Engels, 43–45
  Tocqueville, 50
Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (Engels), 42–43
Akıl Hastalığını Koruma Derneği, 82
Akrabalığın Başlangıç Yapısı (Lévi-Strauss), 235
Almanya
  Birinci Dünya Savaş, 208–209
  faşizm, 197
  Naziler, 139–140
  Nietzsche'nin kabuluü, 70–71, 72
  Sosyal demokratlar, 198
  Weber, 125
Althusser, Louis, 42
Altın Kural, 159
Altının Maliyeti ve Yoksul
Altruizm, 66, 67–68, 73
Amerika Birleşik Devletlerinde Afrikalı Köle *Ticaretinin Önlenmesi* (Du Bois), 170
Amerika'da Demokrasi (Tocqueville), 49,56–57
Amerikan Devrimi, 243
Amerikan Ekonomi Derneği, 82
Amerikan Hapishane Derneği, 82
Amerikan Kamu Sağlığı Derneği, 82
Amerikan Siyasal Bilimler Derneği, 82
Amerikan Sosyal Bilimleri Geliştirme Derneği, 82
Amerikan Sosyoloji Cemiyeti, 82, 188
Amerikan Sosyoloji Dergisi, 188
Amerikan Sosyoloji Dergisi, 188
Amerikan Tarihsel Derneği, 82
Anaerkil, 44
Anderson, Elijah, 182
Anderson, Nels, 163
Anket araştırmaları, 165

Anne soyundan gelen, 43–44, 46
Anomi, 100
Anti İsa, (Nietzsche), 69, 70
Antik Yunan, 30, 64
Anti-Semitizm, 71, 72–73, 86
Antropoloji
  Nietzsche, 63–65
  Sosyoloji, 13
Antropolojik Teorinin Yükselişi (Harris), 13
Apollo stili, 64
Aptheker, Herbert, 173
Aquinas, Thomas, 203
Araştırma yöntemleri
  Black Metropolis, 178–179 gelişim, 8–10, 165–166
  Du Bois'nun Philadelphia Negro, 171
  Durkheim'ın intiharı, 98–99
  Mills, 211–212
  çok-değişkenli analiz, 111, 166
    organizasyonal araştırma, 166–168
  Pareto, 187
Ardışık yaklaşımlama, 187
Aron, Raymond, 138
Arz talep, 75
Askerî toplum, 80
Askeriye
  Devrim teorisi, 242–245
  Mills, 215–217
Aslanlar, Pareto'nun sistemi, 186
Asylums Goffman), 220, 228
Aşırı uzmanlaşma, 9
Ataerkillik, 113–116
Atlanta Üniversitesi, 176
Avrupa ve Amerika'da Polonya Köylüleri (Thomas, Znaniecki), 160, 161–162
Aydınlanma ekonomileri, 32
  din, 74
  felsefeleri, 4, 12, 16–17
  görelilik, 203–204
  eşitlik, Tocqueville, 50–59
Aylak (Anderson), 163
Ayna benlik, 148–150

B

Baba soyundan gelen, 44–46
Bachofen, J. J., 63
Bağımsızlık
  Bürokratik yönelim, 215
  Mannheim'ın politik teorisi, 207–208
Bağlam, 16–17
  Devrim teorisi, 241, 242–244
  Ekonomiler, 33, 34, 59
  Mead, 154
Barış, sanayileşme, 20
Barnard, Chester I., 167
Başarı, atıf, 192
Başarıya karşı atıf, 192
Batı Elektrik Şirketi, 167
Bauer, Bruno, 28
Bebel, August, 46
Benlik
  Cooley, 148–150
  Goffman, 220–221
  Mead, 154–156
Benlik-belirtileri, 154
Benlik-bilinci, 222
Bentham, Jeremy, 75–76
Bentley, C. C., 173
Berle, A. A., 214
Bernstein, Eduard, 42
Berry, Duc de, 19
Beyaz Yaka: Amerikan Orta Sınıflar (Mills), 214
Beyaz-yakalı işçiler, 213–214. *bk.* Orta sınıf.
Bilgi, Comte'un aşamaları, 21–22
Bilim
  biyolojizm, 85–87
  Comte, 21–22
  Saint-Simon, 18
Bilinç
  Freud, 133
  Nietzsche, 68
  Parsons, 196
Bilinçsiz, 127–128, 132–133
Bilinçsizliğin Felsefesi (Hartmann), 128
Bir Uygulama Kuramının Taslağı (Bourdieu),234–235
Bireycilik
  Durkheim, 8, 96, 99
  Simmel, 145
  Tocqueville, 52, 56
Birincil gruplar, 150
Birincil ve ikincil süreç, 133–134
Birleşik Devletler
  kültürel tahakküm, 252–253
  liberalizm, 81–85
  Tocqueville, 49–57 dünya-sistemi, 248
Birleşik Devletler'deki Negro Ailesi (Frazier), 177
Birliktelik içgüdüsü, 185–186
Biseksüellik, 138
Biyolojicilik, 85–87
Black Metropolis (Drake, Cayton), 176–182
Black Panther Partisi, 175
Blau, Peter, 115
Blumer, Herbert, 159
Boas, Franz, 171
Boltanski, Luc, 234
Bonald, Louis de, 23, 48
Booth, Charles, 77
Boşanma, 85
Bourdieu, Pierre, 232, 233–239
Bowles, Samuel, 12
Böyle Buyurdu Zerdüş (Nietzsche), 63, 69
Brandes, Georg, 70

Braudel, Fernand, 252
Britanya Sosyal Bilim Derneği, 82
Brown, John, 172
Brücke, Ernst, 129–130
Bugünün Felsefesi (Mead), 152
Burgess, Ernest, 146, 163
Burke, Edmund, 48
Bürokrasi
  Hristiyanlık, 123
  Mannheim , 208–209
  Michels'in oligarşisi, 201–202
  Mills, 213
  Weber, 113–116
Bürokratik Muhafazakârlık, 204, 206, 209
Bürokratik Yönelim, 215–217
Büyük devrimler, 241, 242–244

C

Capital (Marx), 40
  Dünya Sistemi, 248–251
  faşizm ve, 197
  globalleşme, 251–258
  kadınlar, 46–47
  kapitalist yabancılaşma, 40 çatışma, 27
  Marx'ın ekonomi kuramı bilimi, 36–39
  Marx'ın politika teorisi, 33–35
  Mills, 213–214
  Weber 'in kuramı, 122–125
Carnegie, Andrew, 172
Cayton, Horace, 176–182
Ceza kanunları, 95–96
Ceza kanunu, 95–96
Chamboredon, Jean-Claude, 234
Charcot, Jean, 131
Chicago Üniversitesi, 82, 160, 162–164
Chicago'daki Negro Ailesi (Frazier), 176
Cinsel gelişim evreleri, Freudian, 134–135
Cinsel tutum
  Eros, 138
  toplumsal cinsiyet tabakalaşması, 43–45
  zaptetme, 132–133
Cinsiyete dayalı tabakalaşma
  Engels, 42–47
  Nietzsche'nin felsefesi, 73
  sosyobiyolojik canlanma, 89
Coğrafya, Birleşik Devletlerin avantajı, 55
Comte , 22
Comte, Auguste, 21–25
Condorcet, Marie Jean, Marquis de, 16
Cooley, Charles Horton, 145–151
  eleştiri, 150–151
  etkiler, 146
  iş ve yaşam, 145–146 teoriler, 146–150
CORE, 175
Coulanges, Fustel de, 64, 96
Crozier, Michel, 115
Cults
  Antik Yunan, Roma, 64
  Comte, 24–25
  Saint-Simoncular, 20
Cumhuriyetçi parti, 201
Çalışan ile işveren arasındaki ilişki, Tocqueville, 51
Çatışma Kuramı, 211
Çevre devletler, dünya-sistemi, 233, 246
Çin, 191, 249
Çin'in Dini (Weber), 123
Çocuk suçu, 220
Çok-değişkenli analiz, 111, 166

D

Dadaistler, 198
Darwin, Charles
  Evrimsel, 78, 90
  Mead ve, 153, 154
Das Kapital (Marx), 30
Dayanışma
  sapkınlık, 97–100
  uzmanlaşma, 93–96
  din, 102
Değerler
  ön yargı, 5
  karşı gerçekler, 5–6
  Mannheim, 205
  Parsons, 192, 194–195
Demokrasi
  Cooley,148
  tanımlanmış, 116
  Tocqueville, 50–59
Demokrat Parti, 201
Denge sistemi
  Pareto, 185, 186
  Parsons, 191–192
Descartes, René, 39
Devlet iktidarının askerî-mali teorisi, 232
Devletin çökmesi teorisi, 232, 241–244
Devrim teorisi, 232, 240–245. *bk. belirli devrimler*
Dewey, John, 146, 153
Dışsal alan, dünya sistemi, 246
Diderot, Denis, 16
Din. *bk.* Hristiyanlık
  Afro-Amerikan, 179–180
  Amerikan kültürü, 55–56 Antik Yunan ve Roma, 64
  Durkheim, 96, 100–102
  Aydınlanma, 74
  Freud, 139, 140–141
  Marx, 4, 31
  Orta Çağ toplumu, 15–16, 31
  Parsons, 120, 194–195
  "felsfenin çöküşü", 120
  mantık, 16–17

görelilik, 203
kilise ve devletin ayrışması, 55
Spencer, 80 tabakalaşma, 111
Weber, 120–123
Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri (Durkheim), 100–101
Dionysoscu, 64–65
Distinction (Bourdieu), 238
Doğa-beslenme sorunu, 87, 175
Doğal kanunlar, 76, 77
Doğal seleksiyon, 78, 81
Domhoff, G. William, 216
Douglass, Frederick, 172
Drake, St. Clair, 176–182
Dreyfus olayı, 91–92
Du Bois, W. E. B., 169–176, *170*
Afro-Amerikan sosyolojisinin kuruluşu, 170–171
Booker T. Washington, 172–174
empirik ve teorik çalışmalar, 175
Hayat ve çalışmalar, 169–170
NAACP, 174
Teorik etkileri, 171–172
yaşlı adam, 175–176
Durkheim, Emile, 91–104
Bourdieu, 234, 235
Simmel, 142, 145
Comte, 24, 93
din üzerine, 100–102
Dreyfus olayı, 92
Goffman, 224 hayatı ve çalışmaları, 92–93
İş bölümü, 93–97, 103
Pareto 187
Parsons, 192, 193, 196
Sosyolojinin gelişmesi, 4, 11, 13 sapma ve dayanışma, 97–100
Sosyolojiye katkı, 8, 10, 93, 100 eleştiri, 103–104
Duster, Troy, 182
Duyguların İfadesi (Mead), 154
Dünya-sistemi
küreselleşme, 252–258
Wallerstein'ın teorisi, 233, 246–251
Dünyevi Filozoflar (Heilbroner), 13
düşünce, kontrol, 31–32
I. Dünya Savaşı
gözünü açma, 198
Mannheim, 208–209
Weber, 125

E

Edwards, Harry, 178, 182
egemenlik, 237, 252–253
Ego kavramı, 136–137
Eğitim
Afro-Amerikan, 173, 177 kültürel sermaye, 237–238
Nietzsche'nin felsefesi, 73 reformculuk, 82
reform, 84–85
Eğitim, Toplum ve Kültürde Yeniden Üretim (Bourdieu), 234
Einstein, Albert, 139
Ekolojik model, 163–164
Ekonomi ve Toplum (Weber), 107
Ekonomik tabakalaşma, 110, 113
Ekonomiler. *bk.* Globalleşme
devrim teorisi, 241–245 sosyoloji 12–13
dünya sistemi, 246–251
farklılaşma, 193 kuruluşu, 75
Keynesyen, 38 evlilik, 45
Marx, 30–31, 35–39
Pareto'un çalışması, 184
Weber, 119–120
Eliot, T. S., 198
Elite. *bk.* Üst Sınıf
Mannheim'ın politik teorisi, 209
Pareto'nun sistemi, 186–187
Ellison, Ralph, 181–182
Emek değer kuramı, 35, 38, 76
Emek kazanç, 35–36, 38
Weber'in teorisi, 119
Emmanuel, Arghiri, 12
Encyclopaedia Britannica, 188
Enfantin, Barthélemy-Prosper, 20
Engels, Friedrich
Cinsiyete dayalı tabakalaşma kuramı, 42–47
Marx, 29, 41, 42
Eros, 137–139
Eros'a karşı Agape, 137, 138
Erotik özgürlük, 43, 46
Eski Rejim ve Fransız Devrimi (Tocqueville), 58
Eski Yahudilik (Weber), 123
Estetik, sosyal tabakalaşma, 238–239
Eşitsizlik, 255
Etik Üzerine Fragmanlar
Etiketleme teorisi, 220–222
Etkileşimci-bilinçlilik, 222
Etnometodolojistler, 225–228
Evlilik
Engels, 43–45
Lévi-Strauss, 235
sosyal sorunlar perspektifi, 85
Tocqueville, 50
Evrenselcilik, 192
Evrimcilik
Cooley, 147
Darwin, 78
Mead, 153
Parsons, 195
Reformist akım, 83
sonuçları, 90
Spencer, 78–81
Sumner, 81
Wilson, 88–89, *Eylem Felsefesi* (Mead), 152

F

Fabian Toplum, 77
Fahişelik, 45
Farklılaşma. *bk. İş bölümü*
Faydacılık, 75–76, 77
Fazşim
  Almanya, 197
  İtalya, 187, 197
  Mannheim, 205, 206, 209
  Marxist açıklama, 197–198
  Michels, 202
  Parsons, 196
Feagin, Clairece Booker, 180
Feagin, Joe R., 180
  Feminizm *bk.* Cinsiyete dayalı tabakalaşma
  Kapitalizm, 46–47
  Mills, 218
  Sosyalist Almanya, 46
Felsefe, sosyoloji, 229–230
Ferguson, Adam, 75
Filozoflar, 16, 74
Fleiss, Wilhelm, 138
Flirtation, Simmel, 144
Formalistler, 229
Förster-Nietzsche, Elisabeth, 70–71, 72
Frankfurt Okulu, 42, 202
Fransa. *bk. Fransız* Devrimi
Fransız Devrimi. *bk.* Fransa
Frazer, James, 64
Frazier, E. Franklin, 176–178
Freud, Sigmund, 127–141, *130*
  baskı, 132–133
  bilinçsiz, 127–128, 132–133
  birincil ve ikincil süreç, 133–134
  cinsel gelişim evreleri, 134–135 süperego, 136–137
  din, 139, 140–141
  ego, 136–137
  erken dönem hayat ve çalışma, 128–133
  Eros, 137–139 id, 136–137
  libido teorisi, 135–136 sevgi, 136, 137
  Nazi Almanyası, 139–140 nevroz, 135
  Nietzsche, 72
  ölüm içgüsüdü, 137–139
  Parsons, 192, 196
  sonraki kariyer, 139
  sosyolojinin gelişmesi, 7–8, 11, 13
  tutumlar, 131
Fromm, Erich, 202

G

Gallup, George, 165
Galton, Francis, 85
Gandhi, Mahatma, 240
Garfinkel, Harold, 225–226
Garnizon devlet, 216–217
Garvey, Marcus, 174
Gates, Henry Louis, Jr., 182
Geleneksel meşruiyet, 117–118
Geleneksel muhafazakârlık, 204
Gelişen ülkeler, 24
Gelişimde Fallik aşama, 135
Genel Eylem Teorisine Doğru (Parsons), 189
Genelleştirilmiş diğer, 89, 156–158
General Treatise on Sociology (Pareto), 185
Genetik yaklaşım. *bk. Evrimci biyolojizm*, 85–86
  sosyolobiyoloji, 87–90
genital evre, 135
Gerçekler ve değerler, 5–6
Gerçeklik
  etnometodologlar, 225–228
  Goffman, 222–225, 228, 230
Gerçeklik ilkesi, 133
Geri Dönüşün Olmadığı Yer (Marquand), 164
Gerth, Hans, 211
Gestures, Mead, 154–155
Getto (Wirth), 163
Giddings, Franklin H., 82, 146
Gintis, Herbert, 12
Globalleşme
  dünya sisteminin bir aşaması olarak, 233
  teoriler, 251–258
  Marxist öngörüler, 37–38
Glokalleşme, 251
Gobineau, Arthur de, 59, 86, 87
Goffman, Erving, 219–231
  ağlar, 230
  Durkheim, 98
  Freud, 8
  İşlevsel gereklilik, 228–229, etiketleme teorisi, 220–222 sosyal yaşamın, 222–225
  odaklanma, 219
  sosyolojinin gelişmesi, 11
Goldstone, Jack, 245
Goode, William J., 191
Gödel, Kurt, 229
Görünmez Adam (Ellison), 181–182
Görünmez dünya, toplum, 143–145
Görünmez el teorisi
  bireyler, 152
  Freud, 136
  Parsons, 195
  Smith'in teorisi, 75
  Spencer, 80
Gösterişçi tüketim, 177
Gramsci, Antonio, 42, olağanüstü varlık, 24–25, 137
Gruba bağlılık içgüdüsü, 185–186
Grup teorileri
  geçerli bilgi, 4
  Simmel, 144–145
  sosyal psikoloji çalışmaları, 166

Weber, 108–109
Grupların durumu, 109, 111, 116 "Panik durumu," 214
Güç dengesi, ABD Hükûmetinde, 53–54
Güç İstenci (Nietzsche), 71
Güven, Durkheim'ın teorisi, 93–94

H

Habermas, Jurgen, 42
Habitus, 236
Hapishaneler, 84
Harris, Marvin, 13
Hartmann, Eduard von, 128
Harvard Üniversitesi, 188
Hawthorne etkisi, 167
Haz İlkesinin Ötesinde (Freud), 138
Hediyelerin değişimi, 235
Hegel, George
Marx, 39–40, 42
tarih, 28, 138–139,
idealizm, 39–40
Weber, 116
yabancılaşma, 40
Heilbroner, Robert, 13
Helmholtz Tıp Okulu, 129
Hemingway, Ernest, 198
Heteroseksüellik, 138
Hristiyanlık
Bauer, 28
Freud, 140–141
ilkel bürokrasi 123
Nietzsche'nin temel saldırısı, 65–66, 71–72
Hilferding, Rudolf, 42
Hindistan'ın Dini (Weber), 123
Hitler, Adolf, 59, 197, 198
Hobbescu düzen meselesi, 192
Hobson, John, 37
Homo economicus, 75
Homo seksüel, 138, 139
Homoseksüellik, 138
Horkheimer, Max, 42, 202
Hughes, Everett, 167
Hukuk Sistemi, ABD, 54
Hull House, 82
Hume, David, 39
Hyman, Herbert, 158I
İade edici kanun, 95–96

I-İ

Uluslararası İşçi Sendikaları Birliği, 41
Irk ilişkileri. *bk.* Afro-Amerikanların geleceği, 182
Park'ın araştırması, 162–164
araştırma yöntemleri, 165
Thomas'ın araştırması, 160–162
Irk kahramanları, 180
Irk Mühimdir (West), 182
Irkçılık
biyolojizm 85–87
meydana geliş , 74
Avrupalı, 131
Marx'ın politik teorisi, 35
reformcular, 86
sosyo-biyoloji, 88–89
Irkla-ilintili döngü, 163
Irksal Kongresi (CORE), 175
Iroquois toplumu, 43–44
İkincil gruplar, 150
İkincil süreç, 133–134
İktidar
Mannheim'ın siyasi teorisi, 208
Marx'ın felsefesi, 41
Mead'in hatası, 158
Simmel'in grup büyüklüğü teorisi, 145
İktidar grupları, 109, 111, 116
İktidar Seçkinleri (Mills), 215–217
İntikam, 69
Irade, teorisi, 66–68
İd, 136–137
İlksel aşamada, 133
İdeal tipler, 106, 111
İdealizm, 39–40
İdeoloji ve Ütopya (Mannheim), 202
İdeolojik ön yargı, 4
İdollerin Alacakaranlığı (Nietzsche), 69,70
İlerlemenin gecikmeli aşaması, 135
İletişim
Garfinkel, 225–226
Mead, 154–155
sosyobiyolojik, 87–88
Yunus, 89
İmgelem, 83, 86
İmgelem, Cooley'in teorisi, 149–150
İngiliz devrimleri, 243
İngiltere
Dünya sistemi, 247–248
Endüstriyel toplum, 80–81
liberalizm, 75–81
Sanayi Devrimi, 123–124
İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu (Engels), 29
İnsan davranış kanunları, 83
motive, 109, 185–186
İnsan Doğası ve Sosyal Düzeni (Cooley), 146, 148
İnsan ekolojisi, 146, 163
İnsan şoveni mi, 88–89
İnsan tutumlarında güdü türleri, 109, 185–186
İnsan ve Hayvanda
İnsan ve Toplum (Mannheim), 206
İnsanın Soyu (Darwin), 78
İnsanlık Dini, 24–25
İntihar (Durkheim), 98–100
İspanya, dünya-sistemi, 247
İstatistiki kuruluş, 85

Araştırma yöntemleri, 165–166
İşaret edenle ilişkili dışavurumlar, 225–226
İş bölümü,
Durkheim, 93–97, 103
Parsons, 192–194
dünya-sistemi, 247
İşçi sendikaları, 41, 84, 212–213
İşçi sınıf
Afro-Amerikan, 177, 180–181 Marx'ın teorileri, 34, 37
dünya-sistemi, 233, 246
işlevsel rasyonalite, 208–209
Goffman, 228–229
kökler, 23
Parsons, 190–191, 196 takipçiler, 147–148
İşlevselcilik
İtalya, faşizm, 187, 197
İyinin ve Kötünün Ötesinde (Nietzsche), 69
J
James, William, 169
Janet, Pierre, 131
Japonya
Meiji Restorasyonu, 243
Merkezi güç, 249
sevgi, 191
Jaspers, Karl, 106
John Brown (Du Bois), 172
Johns Hopkins Üniversitesi, 82
Johnson, Charles, 176
Johnson, Guy B., 176
Jones, Ernest, 140
Joyce, James, 1
Jung, Carl, 138

K

Kabyle kabilesi, 234–239
Kadın hareketi. *bk.* Feminizm
Kafatası bilimi, 22
Kalıtım, 85–87
Kandırma, 234–235
Kant, Immanuel, 39
Kanunlar
ceza, telafi, 95
insan davranışı, 83
doğa, 76, 77
Kapitalist
Kâr, emek sömürüsü, 35–36, 38
Karakter ve Sosyal Yapı (Gerth, Mills), 212
Karizmatik meşruiyet, 117–118, 137
Katı rasyonellik, 208–209
Katolik Kilisesi, görelilik, 203
Kennedy, John F., 116
Keynesci ekonomi, 38
Kilise ve devletin ayrışması, 55
Kişiliksel teşkilat, 113–116
Kitleler Psikolojisi (Le Bon), 137
Kitlesel toplum teorisi, 56
Kokain, 130
Kollektif bilinç, 94–98, 224
Koller, Carl, 130
Komünist Lig, 29
Komünist Manifesto (Marx), 29, 30
Bilginin üç hal kanunu, 21–22
Comte, Auguste, 21–25 muhafazakârlık, 23, 48
Durkheim, 93
Saint-Simon, 23
Sosyal değişme, 23–24
Sosyolojinin tarihi, 3, 22 "Olağanüstü Varlık" 24–25, 137
Spencer, 24, 79–80
Komünizm
anti-komünist devrim, 245
kadınlar, 46–47
Marx'ın felsefesi, 40–41 ilkel, 43–44
Kölecilik ahlakı, 67, 72
Kölecilik, Tocqueville , 55
Kriminoloji, 85
Kriz Dergisi, 174
Kurumlar, Cooley, 148
Küba devrimi, 217
Kültür
küreselleşen, 251–253
toplum, 22
Kültürel sermaye, 232, 233–239
Kültürel tabakalaşma, 111–113, 238–239

L

La Mettrie, Julien de, 136
Laing, R. D., 73
Laissez-faire liberalizm, 77, 206–207
Lasswell, Harold, 216–217
Le Bon, Gustave, 137
Lenin, V. I., 37–38, 42
Lesseps, Ferdinand de, 20
Lévi-Strauss, Claude, 98, 234, 235
Lewin, Kurt, 166
Liberalizm, 75–85
Amerika, 81–85 burjuvazi, 204
kuruluş,75
karşıt taraf, 75–76
kira, 76–77
Libido teorisi, 135–136
Lilly, John C., 88, 89
Locke, John, 31
Loggins, Vernon, 170
Lombroso, Cesare, 85, 87
Londra Halkının Hayatı ve Emeği (Booth), 77
Louis XVI (King of France), 17
Louis, Joe, 180
Lowenthal, Leo, 202
Lukacs, Georg, 42

Lumpenproletariat, 31
Luxemburg, Rosa, 42
Lyell, Charles, 78*n*
Lynd, Helen Merrill, 164
Lynd, Robert, 164–165
Lynd, Staughton, 164

M

Mahalle (Zorbaugh), 163
Maine, Henry Sumner, 63
Maistre, Joseph de, 23, 48
Makro sosyoloji, 258
Malinowski, Bronislaw, 98, 135
Malthus, Thomas, 29, 76
Mann, Michael, 245
Manners, Tocqueville, 50
Mannheim, Karl, 202–209
  Marx, 6
  Mills, 213, 216,
  politika, 206–209
  sosyal rölativizm, 202–206
Mannheim'ın politik kuramında demokratikleşme, 207–208
Mannheim'ın ütopyası, 206
Marcuse, Herbert, 42, 202
Marksist bakış
  faşizm, 197–198
  küreselleşme, 37–38
  sosyalizm, 42
Marquand, John P., 164
Marx, Karl, 26–42, *28*
  Bourdieu, 234
  din, 4, 31
  doğa, 26–27
  Du Bois, 171–172
  ekonomik teori, 35–39 miras, 41–42
  iş ve yaşam, 27–30
  sınıf ve sınıf bilinci, 30–32
  sistem değerlendirmesi, 30
  siyasi teorisi, 32–35 tepkiler, 6–7
  sosyolojisini gelişmesi, 4–5, 11, 12
  sosyolojiye katkı, 27
  Wallerstein 246, 250
  yabancılaşma, 39–41
Matza, David, 220
Mauss, Marcel
  Bordieu, 234
  Durkheim, 100
  ritüel, 98, 235
Max Weber'den: Sosyoloji Yazıları (Gerth, Mills), 211
Mayo, Elton, 167
McDonaldization, 251
McGhee, F. L., 173
McKenzie, Roderick, 146, 163
Mead, George Herbert, 151–159
  eleştirisi, 158–159
  Goffman, 220
  iş ve yaşam, 151–152
  teoriler, 152–158
  sosyolojik katkısı, 11
  sosyolojinin gelişimi, 3, 13
Meiji yenilenmesi, 243
Mekanik bakış, 129–130
Mekanik dayanışma, 95
Meritokrasi, 20
Merkez devletler, dünya sisteminde 233, 246, 247–249
(Malthus), 76
(Mead), 159
Merkezi
  hükûmet,56, 57
  French, Tocqueville, 58–59
  Mills, 215–217
  Birleşik Devletler, Tocqueville, 53–55
Merkezi hükûmet, 58–59
  sebep ve devrim, 16–17
  dünya sistemi içinde, 247
Merkezi hükûmetin ekonomik krizleri, 57
  Marx'ın teorisinde, 36–37, 38
Merkezi hükûmetlerin ekonomik
  bunalımları, 57
  Tocqueville, 56, 58–59
  savaş esnasında, 55
Merton, Robert K., 158
Meslier, Jean, 16
Meşruiyet, politik, 116–118, 137
Metafiziksel form, 21
Meynert, Theodor, 130
Michels, Robert
  Oligarşi Demir Yasası, 198–202
  sosyolojinin gelişimi, 6–7
  Weber, 106, 124
Middletown (Lynd), 164
Middletown Geçişi (Lynd), 164
Mikro-sosyoloji, 230–231, 258
Mill, John Stuart, 77, 82
  Parsons, 211
  iş ve yaşam, 210–218
  Mannheim, 213, 216
  Parsons, 189
  Mills, C. Wright, 210–218 eleştirisi, 216

Mills, C. Wright, 210–218
Mini-devrimler, 240–241, 245
Modern Dünya-Sistemi (Wallerstein), 249
Mommsen, Theodor, 106
Moore, Barrington, Jr., 241, 246
Morgan, Lewis Henry, 43
Muhafazakârlık
  bürokratik, 204, 206, 209
  Comte, 23, 48
  gelenek, 204

Musa ve Tek Tanrıcılık (Freud), 140–141
"Anne hakkı," 44
Mussolini, Benito, 184, 187, 197
Mülkiyet sahipliği
  ayrışan sınıflar, 30–33
  toplumsal cinsiyet tabakalaşması, 45
Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu (Nietzsche), 62
Myrdal, Gunnar, 174

N

NAACP, 174, 175
Napoleon I, 16, 18, 28, 59
Napoleon III, 58
Naziler, 72, 139–140
Nedensellik, 39
Negro fail (Loggins), 170
Negro Sorunu (Du Bois), 173
Nesnellik, 2–3, 5
Neurosis, Freud , 135
Newton, Isaac, 16
Niagara Hareketi, 173–174
Nietzsche, Friedrich, 60–73
  anti-Hristiyanlık, 65–66, 71–72
  Apollon/Dionysos tarzı, 64–65
  sosyolojinin gelişimi, 11
  etkisi, 72–73
  irade teorisi, 66–68
  iş ve yaşam, 60–63
  takipçileri, 70
  yaşam değeri, 68–69
  delilik, 70–72
  superman, 69
Nirvana ilkesi, 133, 138
Nüfus artışı, 76
Nüfusun Temeli Üzerine Bir Deneme"
Nükleer savaş, 217

O

O'Connor, James, 12
Odum, Howard, 176
Oedipus Kompleksi, 135
Ogburn, William F., 165
Oligarşi, Demir kanun , 198–202
Oligarşisinin Demir Yasası, 198–202
Onur, Tocqueville, 51
Oral gelişim evresi, 134
Organik dayanışma, 95–96
Organizasyonlar
  araştırma, 166–168
  Mills, 212–218
  oligarşi, 198–202
  Weber, 113–116
Organizma, toplum
  Comte, 23
  Cooley, 147
  Ferguson, 75
  reformist perspektif, 83
  Spencer, 79–80
Oriental Despotism (Wittfogel), 202
Orta sınıf
  Afro-Amerikan, 177–178, 181
  dünya-sistemi, 233, 246
  Marx'ın iktisat teorisi, 38–39
  Mills, 213–214
  daralma, 256
  Tocqueville, 57
Orta Çağ toplumu, 15–16, 30–31, 33
Ortak biyografi, 212
Otoriteryen Kişilik (Adorno), 202
Owens, Jesse, 180
Oyun aşamaları, 157
Oyun Kuramı, 93, 94

Ö

Öğrenci protestoları, B.D., 240–241
Öjenik Toplum, 86
Ölüm içgüdüsü, 137–139
Önbilinç, 133
Ön yargılar, 3–6
Örüntü değişkenleri, 192
Öteki-bilinci, 222
Özgür irade, 194–195, 196
Özgürlük
  Mannheim, 209
  Tocqueville, 52, 54, 57

P

Pan-Afrikan Hareketi, 176
Pan-Afrikan Kongresi, 171
Para, 40
Pareto optimumu, 184
  Du Bois, 176
  ırk ilişkileri çalışması, 162–163
  insan ekolojisi, 146, 163
  Park, Robert E. eleştirisi, 163–164
Pareto, Vilfredo, 184–187
  eleştirisi, 186–187
  iş ve yaşam, 184–185
  Parsons, 184, 187
  sistem, 185–186
  sosyolojinin gelişimi, 12
Park, Robert E.
Park'ın kuramı, 163
Park'ın teorisinde,
Asimilasyon, 163–164
Parsons, Talcott, 188–196
  din, 120, 194–195
  eleştirisi, 196
  iş ve yaşam, 183, 188–189 / Mills, 211
  Mills'in fikri, 189
  Pareto, 184, 187

psikolojik gelişim, 134
Sorokin, 188
sosyolojik katkılar, 196
sosyolojinin gelişimi, 12
toplum teorisi, 189–194
Weber, 123, 188, 193, 196, 211
Passeron, Jean-Claude, 234
Pereire kardeşler, 20
Perls, Fritz, 8, 73
Philadelphia Negro (Du Bois), 171, 175
Pozitivizm, Comte, 21–25
Pragmatizm, Mead's, 153, 159
Proletarya. *bk.* İşçi sınıfı
Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (Weber), 107, 122–123, 188, 211
Protestan etiği, 107, 112, 121, 122–123
Psikoloji
Comte , 22
sosyal, 149, 166
sosyoloji , 13–14
Psikoloji Üzerine Dersler (Brücke), 129
Psikoseksüel gelişim, 134–135

Q

Quételet, Adolphe, 98

R

Radcliffe-Brown, Arthur, 98
Ranke, Leopold von, 106
Rasyonalizm
Cooley, 147
Mannheim, 208–209
Weber, 118–125
Rasyonel-legal meşruiyet, 117–118
Refah devleti, 77
Referans gruplar, 158
Reformizm, 77, 82–85
Renkli İnsanların Gelişimi Ulusal Derneği (NAACP), 174, 175
Reuter, Edward, 176
Ricardo, David, 29
Riesman, David, 214
Ritüeller, 97–98, 225, 228, 235
Robespierre, Maximilien, 16, 17
Robinson, Jackie, 180
Rol alma, 155
Roma, antik, 30–31, 64
Roosevelt, FranklD., 116
Ross, Edward A., 82, 84, 86
Rossi, Alice S., 158
Roth, Guenther, 116
Rousseau, Jean-Jacques, 16
Rudwick, Elliot, 173
Rus devrimi, 241, 242–244
Russell, Bertrand, 229
Rusya, Weber, 124–125
Rüyaların Yorumu (Freud), 131

S

Sade, Marquis de, 17
Saf sosyoloji, 5–6
Saint-Simon, Henri de, 17–20
Comte, 23
sanayileşme, 18–19
Salomé, Lou, 63
Sanat, sosyal tabakalaşma, 238–239
Sanayi Devrimi, 123–124
Sanayi toplumu
liberal reformlar, 77
Spencer, 80–81
Sanayileşme, Saint-Simon, 18–19
Santayana, George, 169
Sapma
Durkheim, 97–100
etiketleme teorisi, 220–222
Park, 163–164
Sartre, Jean-Paul, 42
Savaş. *bk. belirli savaşlar*
Freud, 139
Tocqueville, 57
Savigny, Friedrich von, 106
Scheler, Max, 203
Schutz, Alfred, 13, 225
Scott, Joseph, 178
Segregasyon, Park'ın teorisi, 163
Selznick, Philip, 115, 201–202
Sembolik etkileşimcilik, 155, 157, 161
Sempatetik içebakış, 150–151
Sempati
Durkheim, 96
Tocqueville, 51
Sentetik Felsefenin Sistemi (Spencer), 79, 189
Seremoniler. *bk.* Ritüeller
Sevgi
Freud, 136, 137
Goode'un fonksiyonel analizi, 191
Sezgiciler, 229
Shaw, George Bernard, 77
Sherif, Muzafer, 158
Sınıf bilinci, 31–32
Sınıf *bk.* Sosyal Tabakalaşma
Afro-Amerikan, 177, 178–182
araştırma yöntemleri, 165–166
Lynd'in araştırmacı, 164–165
Marx'ın politik teorisi, 32–35 Marx'ın sosyolojisi, 30–32
Mead'in teorisinin problemi, 158
renk kastı, 179
Weber 'in tabakalaşması, 109, 111, 116
Sınıf çatışması
Bourdieu, 239
cinsiyet ayrımı, 45
Marx'ın ekonomik bilimi, 38–39
Skocpol, 242
Sırlar, 145

Simgesel sermaye, 237
Simgesel şiddet, 233–239
Simmel, Georg, 142–145
  Durkheim, 142, 145
  sosyolojinin gelişimi, 11
  Weber , 106
Sistem, toplum, 189–190
Sivil Hak Protestoları, 240–241
Sivil Yasalar, 95–96
Siyah Halkın Ruhları (Du Bois), 172, 175
Siyah Uygarlık (Warner), 164, 179
Siyahi Burjuvazi (Frazier), 177
Siyahi Öğrenciler (Edwards), 178
Siyaset
  siyah burjuvazi, 178
  küreselleşen, 256–257
  Mannheim , 204–209
  Marx'ın teorisi, 32–35
  Michels'in oligarşisi , 201–202
  Mills, 215–216, 218
  Pareto, 187
  Parsons, 196
  sosyolojinin etkisi, 11
  Weber , 116–118, 125–126, 137
  dünya-sistemi, 246
Siyasi bilim, 13
Siyasi Ekonomi İlkeleri (Mill), 77
Siyasi Partiler (Michels), 199
Siyasi tabakalaşma, 110–111, 113
Skocpol, Theda, 232, 233, 240–245, 242, 246
Small, Albion W., 82, 160
Smelser, Neil, 193
Smith, Adam
  görünmez el teorisi, 75, 136
  Marx, 29
  ahlak felsefesi, 75
SNCC, 175
Somut çıkarlar, sınıf bilinci , 31–32
Sorokin, Pitirim
  Cooley kıyaslandığında, 151
  Parsons, 188
Sosyabilite, Simmel, 144–145
Sosyal benlik
  Cooley, 148–150
  Mead, 154–156
Sosyal çalışma, reform vasıtasıyla, 84
Sosyal değişme
  Comte, 23–24
  Mead, 156
  Parsons, 192–194
Sosyal demokratlar
Sosyal dinamikler, Comte, 22–23
Sosyal etkileşim, 222–225
Sosyal Eylemin Yapısı (Parsons), 189, 194–195
Sosyal fizik, 98
Sosyal görelilik, 202–206
Sosyal hareketlilik
  Afro-Amerikan, 180
  Marx'ın siyasi teorisi, 35
  Mead'in hatası, 158
  araştırma yöntemleri, 168
  Sorokon, 188
Sosyal Kültürel Dinamikler (Sorokin), 188
Sosyal normlar
  Durkheim, 97–98
  Goffman, 219, 228
  Parsons, 194–195
Sosyal organizasyon
  etnometodolojist bakış, 227–228
  Pareto'un sistemi, 186
  sosyo-biyolojik bakış, 88–89
Sosyal Organizasyon (Cooley), 150
Sosyal psikoloji, 149, 166
Sosyal reform, 77
Sosyal sınıf ile renk kastı, 179
Sosyal Sistem (Parsons), 189, 190
Sosyal statikler, Comte, 22–23
Sosyal tedbir ilkesi, 82, 83
Sosyal uyum
  Durkheim, 99–100
  Parsons, 191–192
Sosyal yaşamın teatral modeli, 222–225
Sosyalizasyon öncesi aşama, 157
Sosyalizasyonun oyun aşaması, 157
Sosyalizm
  Mannheim, 204–205
  Marksist bakış, 42
  Marx'ın felsefesi, 27
  Pareto, 185
  Saint-Simoncular, 19–20 savaşa bakış, 198
  Wallerstein, 246
  kadın, 46, 47
  dünya-sistemi, 248–251
Sosyal-sorunu yaklaşımı, 82–85
Sosyo-biyolojinin canlanışı, 87–90
Sosyoloji
  uygulamalı/saf, 5–6
  Chicago okulu, 82, 160, 162–164
  çağdaş başarısızlıklar, 159
  katkılar, 10–12
  zorluklar, 2, 6–7
  disipliner sınırlar, 12–14
  erken Amerikan, 82–85
  etnometodolojistin etkisi, 230–231
  üst / alt gelenek, 168, 183–184
  tarihsel, 246
  tarihsel gelişim, 2–10
  makro / mikro, 258
  araştırma yöntemleri gelişimi, 8–10, 165–168
  yeni adlandırma, 22
Sosyolojik Tahayyül (Mills), 211, 218
Sosyolojinin İlkeleri (Spencer), 79
Sözleşme öncesi dayanışma, 93–94, 96

Sözleşme, Durkheim, 93–94
Spencer, Herbert, 78–81
  Comte, 24, 79–80
  Cooley, 146
  Durkheim, 93
  evrimsel teorisi, 78–81
  Freud, 7
  Parsons, 189 din, 80
  Wilsand, 89
Stanford, Leland, 84
Strindberg, August, 70
Student Non-Violent Coordinating Committee (SNCC), 175
Suç Çetesi (Thrasher), 163
Suç, sosyal normlar, 97–98
Summa Theologica (Aquinas), 203
Sumner, William Graham, 81, 82, 84, 86, 89
Süper ego, 134, 136–137
Süveyş Kanalı, 20
Şafak Vakti (Nietzsche), 69
Şen Bilim (Nietzsche), 69
Şiddet içermeyen doğrudan eylem, 240
Şiddet, simgesel, 233–239

T

Tabakalaşma. *bk.* Toplumsal cinsiyet tabakalaşma; toplumsal tabakalaşma
Taine, Hippolyte, 70
Tarih
  Comte'un aşamaları, 23
  Hegel, 28, 138–139
  sosyoloji, 14, 246
  Weber, 118–125
Tek eşlilik, 44–46
Tek tanrıcılık, Freud'ın teorisi, 140–141
Teknoloji, küreselleşme, 251, 256
Tennessee Valley Authority (TVA), 201–202
Teolojik form, 21 "Aşkın Kuramsal Önemi" (Goode), 191
Thomas Theorem, 161
Thomas, William I., 160–162
Thoreau, Henry David, 145
Thrasher, Frederick M., 163
Tıp, Nietzsche felsefesi, 73
Ticaret
  Afrikalı Amerikalılar, 178
  Mills, 215–217
Ticari ilişkiler, Tocqueville, 51–52
Tikelcilik, 192
Tikiler, Pareto'nun sistemi, 186
Tilly, Charles, 245, 246
Tiranlık, Tocqueville, 52
Tocqueville, Alexis de, 48–59
  Amerikan kültürü, 49–53, 55–57
    muhafazakâr doğa, 48
  Fransız hükûmeti merkezîleştirmesi, 58–59
    hükûmet hizmeti, 58
  iş ve yaşam, 49
  kitlesel toplum teorisi, 56 sezginin arkasındaki ilkeler, 99 B.D. hükûmeti, 53–55
Toennies, Ferdinand, 6, 106, 114
Toplum, birey
  Cooley, 147, 149
  Mead, 152–153, 156
Toplum, kavram, 3
Toplumsal Devrimlerin Devletleri (Skocpol), 241
Toplumsal İş Bölümü, The (Durkheim), 93, 95, 103
Toplumsal tabakalaşma. *bk.* Sınıf
  Afro-Amerikan, 175, 176–182
  Bourdieu, 238–239
  sanayileşme, 20
  Mead'in hatası, 158
  Michels'in oligarşisi, 200–201
  güç teorisi, 67–68
  Weber, 108–113
Toplumun simgesel doğası, 3, 9–10
Tortular, Pareto sistemi, 185–186
Transseksüellik, 138
Trotter, W. M., 173
Turgot, Anne-Robert-Jacques, 16
Tuskegee Enstitüsü, 172–173
Türevler, Pareto sistemi, 186
Türlerin bilinci, 153
Türlerin Kökenleri (Darwin), 78, 153
TVA, 201–202

U

Ulusal Negro İşletme İttifakı, 177
Ulusal Yardım Konferansı ve Düzeltmeler, 82
Uluslararası Negro Geliştirme Derneği (UNIA), 174
Ulusların Zenginliği (Smith), 75
UNIA, 174
Urban İttifakı, 175
Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları (Freud), 139
Uygulamalı sosyoloji, 5–6
Uzam kavramları, 102–103
Üçüncü Dünya gelişimi, 24
Ünlü, 149–150
Üst gelenek, alt gelenek, 168, 183–184
Üst sınıf
  Afro-Amerikan, 177, 180
  seçkinler, 186–187, 209
  dünya-sistemi, 233, 246, 247–249
Üst-iletişim, 88
Üstün insan (Nietzsche's), 69
Ütopyacı topluluklar, 82
Varoluşçuluk, 42, 72
Vaux, Clothilde de, 24
Veblen, Thorstein, 86, 177
Verstehen

Black Metropolis, 179
Du Bois, 170, 171
Schutz, 225
Weber'in yöntemi, 106, 112
Vietnam Savaşı, 216, 240
Voltaire, 4, 16, 139
Völkerpsychologie (Wundt), 154
W. E. B. Du Bois: Siyah Protest Hareketin Sesi (Rudwick), 173
Wagner, Richard, 61, 62
Wagnerian hareketi, 61–62
Wallerstein, Immanuel, 232–233, 246–251, 247, 252
Ward, Lester, 82, 83
Warner, W. Lloyd, 98, 164–165, 179
Washington, Booker T., 162–164, 172–174, 177
Weber 'in kuramında finans, 119
Weber, Marianne, 46
Weber, Max, 105–126
kapitalizm, 122–125
sosyolojiye katkıda bulunan, 10–11, 108
Cooley kıyaslandığında, 151
sosyolojinin gelişimi, 4, 6–7, 12
Du Bois , 170, 171–172 iktisat, 119–120
tarih, 118–125
iş yaşantısı, 105–108
Nietzsche, 60, 72
teşkilat, 113–116
Parsons, 123, 188, 193, 196, 211 siyaset, 116–118, 125–126, 137 din, 120–123
Robert Michels, 124
Skocpol, 241
toplumsal tabakalaşma, 108–113
Wallerstein ve, 246
Weismann, August, 138
West, Cornel, 182
Whitehead, Alfred North, 229
Wilson, Edward O., 87–90
Wilson, Julius William, 182
Wirth, Louis, 163
Wittfogel, Karl, 202
Wittgenstein, Ludwig, 229
Wright, Richard, 181
Wundt, Wilhelm
Durkheim, 93
Mead, 154
Yabancılaşma, 39–42
Yahudilik
anti-Semitizm, 71, 72–73, 86
Freud, 140–141
Yankee Şehri çalışmaları, 164–165, 179
Yanlış tanımlama, 234–235, 236
Yapısalcılık, 42
Yarı-çevre devletler, dünya-sistemi, 233, 246
Yasama, reform, 84
Yaşam ve Ölüm (Warner), 164
Yeni İktidar: Amerika'nın Emek Liderleri (Mills), 213
Yeniden üretim, 236
Yerli Oğul (Wright), 181
Yıldız sistemi, 149–150
Yinelenen, ebedi, 69
Yoksulluk, 76
Young Hegelians, 28
Young, Donald, 176
Yunus araştırması, 89
Yüksek kültür, alt kültür, 168, 183–184

Z

Zaman kavramları, 102–103
Zaptetme teorisi, 7, 132–133
Zenginlik, Amerika, 55
Zevk ilkesi, 133, 138
Zihin Toplum (Pareto), 185
Zihin, Benlik, Toplum (Mead), 152
Zihinsel hastalık
Etiketleme teorisi, 220–221
Goffman'ın tanımlaması, 228
kalıtım, 131
Nietzsche, 70–72
sosyal-sorunlar perspektifi, 85
Weber, 107
Znaniecki, Florian, 160, 161–162
Zola, Emile, 91
Zorbaugh, Harvey W., 163